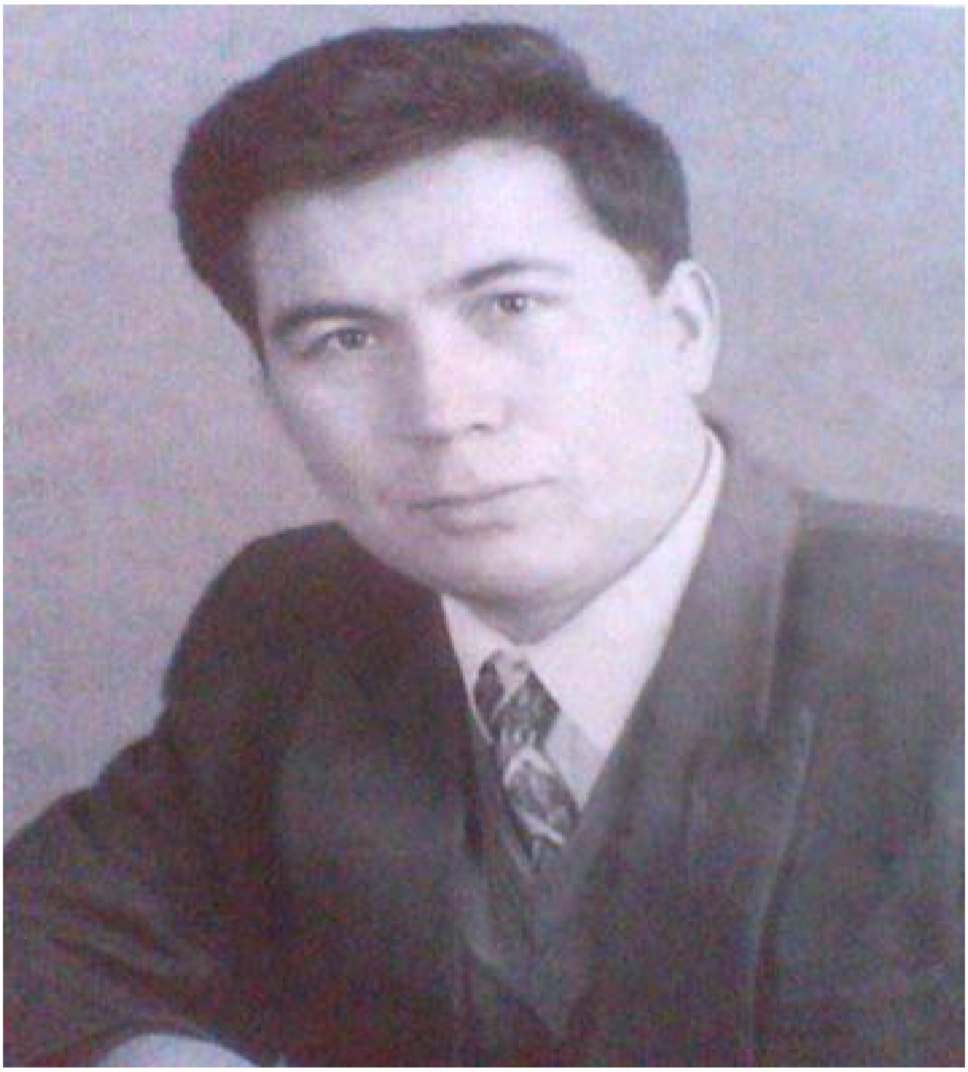

ئابدۇقادىر جالالىدىن شېئىرلىرىدىن پارچىلار

http://ilkitap.blogbus.com

ئابدۇقادىر جالالىدىن
ئەسەرلىرىدىن پارچىلار

ماتېريال رەتلىگۈچى : ئابرال

ماتېريال كىلىش مەنبەسى : http://www.tangritagh.net

ئېلكتاپ ئىشلىگۈچى : ئابرال

ئېلكىتاپ ئىشلىگۈچىدىن

سىز تورىدىن چۈشۈرۈپ كۆرىۋاتقان بۇ « ئابدىقادىر جالالىدىن ئەسەرلىرىدىن پارچىلار» نامىدىكى بۇ ئېلكىتاپ، ئاتاقلىق يازغۇچىلىرىمىزدىن ئابدىقادىر جالالىدىننىڭ سەلتەنەت توردا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلىرى بولۇپ، بۇلارنى مەن پەقەت كەڭ تورداشلارنىڭ پايدىلىنىشىغا قولاي بولۇش ئۈچۈن بۇلارنى ئېلكىتاپ قىلىپ رەتلەپ چىقتىم. ئېلكىتاپتىكى بارلىق ئەسەرلەرنىڭ ئاپتۇرلۇق هوقۇقى ۋە شۇنداقلا ئۇنىڭدىكى كۆز قاراشلار ئەسلى ئاپتۇرغا مەنسۇپ. بۇ كىتاپ پەقەتلا شەخسىنىڭ قىزىقىشى بويىچە تۈزۈلۈپ،پەقەتلا هەۋەسكار دوسلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن تۈزۈپ چىقىلىپ، تورغا يوللاندى. بۇندىن سىرت ئېلكىتاپنى سودا ياكى باشقا ساهەدە ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. ئەگەر ئاپتۇرنىڭ ياكى نەشر هوقۇقىغا ئىگە ئورۇنلارنىڭ رۇخسىتىسىز سودا ياكى باشقا ساهەلەردە ئىشلىتىپ، بىرەر مەسىلە كۆرۈلسە بارلىق ئاقىۋەتكە ئىشلەتكۈچى ئۆزى مەسئۇل بولىدۇ.ئۇيغۇر ئېلكىتاپ تورى ۋە ياكى ئابرال ئېلكىتاپ تارقىتىش مەركىزى هىچقانداق مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ.

ئەگەر سىز ئاپتۇرلۇق هوقۇقىغا ۋە ياكى نەشر هوقۇقىغا دەخلى قىلدىڭىز دەپ قارىسىڭىز بىزگە ئېلخەت ياكى ئۇچۇر ئەۋەتىڭ. بىز سىزنىڭ ئەسرىڭىزنى توردا تارقىتىشنى دەرهال توختىتىمىز.

ئېلخەت ئادرىسىمىز: abral@live.com ياكى abral@live.cn

ۋە ياكى بىۋاستە ئابرال ئېلكىتاپ تارقىتىش بلوگىدا ياكى ئۇيغۇر ئىلكىتاپ تورىغا سۆز قالدۇرسىڭىزمۇ بولىدۇ. بىزنىڭ ئادرىسىمىز:

http://www.uyebook.com

http://ilkitap.blogbus.com

هۆرمەت بىلەن : ئۇيغۇر ئېلكىتاپ گۇرۇپپىسىدىن(بىلىك – ئىنتىل) ئابرال

2008-يىلى 7-ئاينىڭ 5- كۈنى قايتا تۈزىتىلدى

مۇندەرىجە

ئېلكىتاپ ئىشلىگۈچىدىن 3
مۇندەرىجە 4
داغمۇ ياكى زىناۋ؟ 1
تارىخ دەرسى 2
نېسۋە ئۈچۈن 5
بۇرۇت" كاشىلىسى" 7
تاۋاپ قىلىش بىلەن ئۇسىر قىلىش ئوتتۇرىسىدا 10
مۇھىتمۇ بىر خىل مەكتەپ 12
تەلەپچىلىكنىڭ يىلتىزى 17
دۇنيادىن يىراق 25
ئەزىمەتلەرنى نەدىن تاپىمىز؟ 39
ئەيىبسىز ئەيىبدارلىق 42
ئەنئەنە ۋە تارىخ ھەققىدە ئويلىغانلىرىم 50
ئۇنتۇۋان: قاچا بىلەن داشقازان مۇناسىۋىتى 56
مەدەنىيەت ئېڭىنىڭ ياتلىشىشى 63
تېلېۋىزور ۋە پىكىر قىلىش كېسىلى 74
ئاۋام روھىدىكى قىرغاقلار ۋە كۆۋرۈك 83

http://www.uyebook.com

ماددىي ئىستېمال، مەنىۋى پەرھىز..88

زامانغا لايىق ئەقىل ۋە پەزىلەت بولۇشى كېرەك..97

كومپيۇتېر: سۈزۈك دۇنيا، بېكىنمە يۇقىرا..100

مائارىپ شۇنداق بىر جەريان..111

مىللىي مائارىپىمىزدىكى سۈپەت تەشۋىشى 115

مائارىپىمىزدا بىلىم كرىزىسى 121

ئەسىر ئاخىرىدىكى ئويلار..130

مەدەنىيەتتە مۇنازىرە روھى 160

ئىجتىمائىي رېئاللىق ۋە بەدىئىي ئىنكاس..171

ئەدەبىيات ۋە مەۋجۇدىيەت..180

ئەدەبىياتنىڭ قىياستى ۋە نۇھنىڭ كېمىسى..188

تارىخ تۇيغۇسىنىڭ بەدىئىي سۈرىتى 195

قېلىپ بىلەن ئەمەس، قەلب بىلەن..203

كەنجى* نېمىشقا قايتتى؟ 213

رەڭ تۇلپارى..216

تۇپراق ۋە گۈل - گىياھ روھى 219

شېئىرىيەت دېڭىزىدىكى يېتىم ئارال..225

ئەدەبىي ساۋاتنىڭ قازىلىش ئورنى قەيەردىن كەلگەن؟ 234

ساھىل ۋە سەيياھ..239

ئوتتۇز بەش يېشىم ۋە شېئىر..245

داغمۇ ياكى زىناق؟

(ئەبجەش خاتىرىلەر)

تۇرمۇشتىكى ھەممە نەرسىنى شېئىر، ھېكايە بىلەنلا ئىپادىلەپ كەتكىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ژانىرلارنىڭ ھەممىسىدە ئوخشاشلا قاملاشتۇرۇپ بىر ئىش قىلىش تەس. كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە تالانتلىق ھېسابلىنىدىغان ئەدىبلىرىمىزمۇ ئۆزىنىڭ كارامىتىنى ئايرىم ژانىرلاردا كۆرسەتكەن. ھەممە ژانىرلاردا كارامەت كۆرستىمەن دېگۈچىلەرمۇ بولدى، لېكىن ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ئۆزىگە يارىشىدىغان ژانىرلاردا قولغا كەلدى. ژانىرلار خاس ئارتۇقچىلىقلارغا ئىگە، يەنە شۇنىڭغا يارىشا يېتەرسىزلىكلەرگىمۇ ئىگە. شۇڭلاشقا، ئوخشىمىغان ژانىرلارنىڭ تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلغان.

تۇرمۇشنىڭ قاتلىمى بولىدۇ. تۇرمۇشتىكى قاتلاملار ئەدەبىيات - سەنئەتتىكى ژانىرلار قاتلىمىدىن كۆپ ۋە مۇرەككەپ بولىدۇ. ئادەمنىڭ تۇرمۇشتىن ئالغان تەسراتى ۋە كۆڭلىدىكى مەنىۋى ھالەتلىرىنىڭ مەزمۇنلىرىمۇ كۆپ بولىدۇ. مەن ھەمىشە بىرەر پارچە شېئىرىمنى ياكى ماقالەمنى يېزىپ تاماملىغاندىن كېيىن، يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ كۆڭلۈمنىڭ قانداقتۇر بىر يەرلىرىدە قېلىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىمەن. ئەمما، شېئىرغا بولغان مۇھەببىتىم كۈچلۈك بولغاچقا، ئۇنىڭغا تۇرمۇشتا ئائىت تەسراتلارنى ئۇدۇللا قوشۇپ، شېئىريي مەجازىدىكى ساپ ھالەتنى بۇزغۇم كەلمەيدۇ. چۈنكى شېئىر تۇرمۇشنىڭ نورمال لوگىكىسىدىكى سۆزلەر ئورامى بىلەن دەپ بەرگىلى بولمايدىغان باشقا بىر ئىقلىم.

مەلۇم بىر خاھىشنى ياكى پىكىرنى بىر خىل ژانىردا دېگىلى بولمىسا، باشقا ژانىرلاردا دەپ بېقىش كېرەك، ئۇنىڭدىمۇ بولمىسا، ژانىر بىلەن ھېسابلاشماي دەۋرىش كېرەك، ئەدەبىياتتا ژانىر ئايرىمچىلىقى بەك مۇھىم نەرسە ئەمەس. قەلەمدىن چىققانلىرى سەنئەت خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولسىلا بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ، كۆرگەن - بىلگەنلىرىمنى، ئاڭلىغان - ئويلىغانلىرىمنى تەۋەككۈل قىلىپ يېزىپ باقتىم. ئۇنىڭ ئاز - تولا قىممىتى بار نەرسە ئىكەنلىكى ئۆزۈمگە ئېنىق. ئۇنىڭغا"ئەبجەش خاتىرىلەر" دەپ ئىزاھ بەردىم. ئەمما ئوقۇرمەنلەرگە لازىمى، كۆپرەك مېنىڭ ئىدىيەمدىن ئىبارەت بولسا كېرەك. باشقىلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپالايدىغان "موللا تاپقاق"لاردىن بولمىسامىمۇ، گېپىمنى تۈزلۈك بىلەن ئېيتىۋەردىم.

تارىخ دەرسى

كېچە. ئەتراپ دىمىق ۋە بۇرۇقتۇرۇم. ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگىلى بىر يىل بولغان ئۇمىد نېمىنىدۇر ئويلانغان هالدا ئەسلىمە يېزىۋاتقان دادىسىنىڭ يېنىغا كىردى.

دادا، دەپ ئاستا تولدى ئۇمىد.

سەئىدۇللايوف ئەپەندى ئوغلىغا بۇرۇلۇپ قارىدى. ئۇنىڭ قورۇق بېسىپ كەتكەن قاتاڭغۇر چىرايى ئۈستەل چىرىغىنىڭ ئانچە كۈچلۈك بولمىغان يورۇقىدا سۇرلۈك كۆرۈنەتتى.

دادا، ئوخشاش بىر ئادەمنى ھەرخىل كىتابلاردا ھەرخىل باھالاپ يېزىشىدىكەن، ھەتتا بىر ئادەمگە بۇرۇن بېرىلگەن باھا بىلەن ھازىر بېرىلگەن باھا بىر - بىرىگە پۈتۈنلەي زىت كېلىدىكەن. ھېچ بىلەلمىدىم، زادى تارىخ دېگەن قانداق نەرسە؟

سەئىدۇللايوف ئەپەندى غىل - پال كۈلۈمسىرەپ قويدى. بەلكىم بۇ سوئال بىرئاز ئۇشتۇمتۇت تۇيۇلغان بولسا كېرەك، ئۇ بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. دەرۋەقە، قېلىن تۇمان ئارقىسىدا تاشلىنىپ ياتقان جىلغىدار ئۆتمۈشنى دەرھاللا يەكۈنلەپ بىر نېمە دېيىش ئاسان ئەمەس.

مانا، مېنىڭ ئۆزۈممۇ بىر تارىخ، بۇ تارىخ ئۆزۈمدىن بۇرۇنقى ۋە ئۆزۈمدىن تاشقىرى تارىخلارنىڭ مەھسۇلى، ئەمما بۇ تارىخنى قانداق تىلدا سۆزلەشنىڭ ئۆزىمۇ بىر مەسىلە، ئۇنى ئوقۇش ئۈچۈن ئالاھىدە بىر لۇغەت كېتىدۇ.

سەئىدۇللايوف ئەپەندى تۇرۇپ قالدى. ئۇمىد جاۋابىنىڭ شۇنداق ئاخىرلىشىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەندەك، ئۇلاپلا سورىدى:

ئۇ قانداق لۇغەت، دادا؟

سەئىدۇللايوف ئەپەندى يەنە كۈلۈمسىرەپ قويدى، لېكىن بۇ كۈلكىنى بەھۇزۇر كۈلكە دېگىلى بولمايتتى.

ئۇ ھەربىر ئادەم ئۆزىنىڭ ئەمەلىي سەرگۈزەشتىسى، يەنى جاراھىتى، تېگىرقىشى، ئالدىنىشى، غەزەپلىنىشى، قاتتىق ۋارقىرىشى، خىيال قىلىشى، بىئارام بولۇشى، تىت - تىت بولۇشى، قۇربان بېرىشى ئارقىلىق تۈزىدىغان لۇغەت، بۇ لۇغەت ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس بولىدۇ، ئۇنى باشقىلارغا ۋاكالىتەن تۈزۈپ بەرگىلى، نەشر قىلغىلى بولمايدۇ. تارىختىن ئىبارەت مۇرەككەپ كىتاب ئالدىدا ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە لايىق "ئېلىپبە"سى بولىدۇ.

دېمەك، تارىخ ياراتمىغانلار تارىخنى تۈزۈك ئوقۇيالمايدىكەن - دە، شۇنداقمۇ، دادا؟

توغرا دېدىڭ.

http://www.uyebook.com

ئۇنداق بولسا، تارىخنى قانداق ئادەملەر يازىدۇ؟

تارىخنى غالىبلار مەغلۇپلارنىڭ دۈمبىسىگە يازىدۇ. ئەمما دۈمبىسىنى تۇتۇپ بەرمىگەنلەر مەغلۇپلاردىن ئەمەس.

بۇنى ئانچە چۈشەنمىدىم، دادا.

مەسىلەن، مېنىڭ ئىسمىمۇ بىر تارىخ، "سەئىدۇللا" دېگەن ئىسمىم مېنىڭ ئۆز - ئۆزۈمگە مەنسۇپ بولغان تارىخىم، "يوق" دېگەن قوشۇمچە سۆز بولسا مېنىڭ تارىخىمغا تېڭىلغان ئۆزگىچە تارىخ. مەن بۇنى ئۆز پېتى قويۇپ قويدۇم، چۈنكى ئەمەلىيەتنىڭ ئۆزىمۇ شۇنداق. جاھاندا غەيرىي كۈچلەرنىڭ تەسىرىدىن مۇتلەق خالىي تۇرالايدىغان تارىخنى مەن تېخى كۆرمىدىم.

ئارنى ئۇقىلى بولمايدىغان بىرخىل جىمجىتلىق قاپلىدى. بۇ يۇقىرىقى سۆھبەتنىڭ سىرلىق كۈچىدىنمۇ ياكى ھەر ئىككىسىنىڭ بىردەم سۈكۈت قىلىشنى خالىغانلىقىدىن بولدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئىبادەتكە ئوخشايدىغان دەقىقىلەر بىر پەس ھۆكۈم سۈردى.

ئۇمىد جىمجىتلىقنى بۇزدى:

دادا، سىزنىڭچە، تارىخنى قانداق ئۇسۇلدا ئۆگەنسە بولىدۇ؟

كۇتۇپخانا ۋە مۇزېيلارغا بېرىش، بۇمۇ تارىخ ئۆگىنىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى، لېكىن مەن ئۇنداق قىلمىدىم، مەن ملتىق دېگەن نەرسىنى تۇتۇشنى، چۈۋۈپ قۇراشتۇرۇشنى ئۆگەنگەندىن كېيىنلا تارىخنى ئۆزۈمچە چۈشىنىپ قالدىم. مەسىلەن، بىر كونا پوپايكىنى چۈۋۈيالىساڭ بۇمۇ بىر تارىخ، لېكىن بۇ يېرىم - يارتا تارىخ بولۇپ قالىدۇ، ئۇنى چۈۋۈپ بولغاندىن كېيىن، دىتىڭگە لايىق كېلىدىغان بىر پوپايكا ياكى بىر پەلەي توقۇساڭ، مانا بۇنىڭ ئۆزى پۈتۈن تارىخ بولىدۇ. تارىخ ئوقۇش دېگەن ئاشۇنداق گەپ.

سەئىدۇللايوف ئەپەندى ئوغلىغا تىكىلىپ بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن، بىر تال تاماكىنى ئاغزىغا سېلىپ تۇتاشتۇردى. ئۇ تاماكىنى قاتتىق بىر شوراپ، ئىسنى ئۇستەل چىرىغىغا قارىتىپ پۈۋلىدى، چىراغ ئەتراپىدا خاتىرجەم ئويناۋاتقان بىرقانچە كۆمۈتا ھودۇققىنىدىن ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشتى.

مېنىڭ نۇرغۇن دوستلىرىم دالىلاردا ئۆلدى، دېدى سەئىدۇللايوف ئەپەندى تىترىگەن ئاۋازدا، بۇلارنىڭ جەستى قوتۇر لالما ئىتلارغا يەم بولمىدى، چۈنكى لالما ئىتلار كىشىلەر تۈكۈلۈپ يىغىلىشۋالغان شەھەرلەردە ياشايدۇ، ئۇلاردا باياۋانغا بارالايدىغان تەبىئەت يوق. باياۋان دېگەن بۈركۈت، شۇڭقار، شىر، يولۋاسلارنىڭ ۋەتىنى، ئۇ يەردە تەمە دېگەن نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، ئۇ يەردە باتۇرلۇق ۋە ھوشيارلىقتىن بىر دەقىقمۇ ئايرىلماي ياشاشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى ياشاش دېگەن رەھىمسىزلىكنىڭ گىردابىدا تۇرىدىغان نەرسە، رەھىمسىزلىك بار يەردە كۈرەش بولىدۇ. بەلكىم مېنىڭ دوستلىرىمنىڭ جەستى شىر، يولۋاس، بۆرىلەرگە، بۈركۈت، لاچىنلارغا ئوزۇق بولغاندۇ، ئۇلارنىڭ روھى بۇنى كۆرۈپ تېخىمۇ خۇرسەن بولغاندۇ. چۈنكى ئاشۇنداق باھادىر كىشىلەرنىڭ جەستى باھادىر جانلىقلارغا ئوزۇق

بولۇپ، ئۇلارغا مەدەت بەرسە، شەرەپنىڭ ئۈستىگە شەرەپ ئەمەسمۇ!؟ مانا مەن ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام، كۆرپىنىڭ ئۈستىدە جان بېرىدىغان ئوخشايمەن، لېكىن ئاللىبۇرۇن روھمنى قۇتقۇزۇپ بولغان ئادەممەن. شۇڭا دوستلىرىم مېنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ، ئۇلار مېنىڭ كېيىنكى ھاياتمنى كۆرۈپ تۇرغان بولغاچقا ئوبدان چۈشىنىدۇ. ھايات ئۆزۈنمۇ بولىدۇ، قىسقىمۇ بولىدۇ، ئۇنىڭ ھەقىقىي مەنىسى ئۆزىدىكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك ۋاقتلارغا يوشۇرۇنغان بولىدۇ. ھاياتىڭنىڭ ئاز - تولا ئەھمىيتى بولسلا، ئۇنىڭ ئۆزۈن - قىسقا بولۇشىنىڭ ھېچقانداق پەرقى يوق.

سەئىدۇللايوف ئەپەندى گېپىنى توختاتتى - دە، ئالدىدىكى ئۈستەلنىڭ تارتمىسىدىن بىر كارتۇچكىنى چىقىرىپ ئوغلىغا ئۇزاتتى ۋە شۇنداق دېدى:

مانا بۇ مېنىڭ قەبرىنامەم، مەن ئاخىرقى بىر ئابزاسىنىمۇ باشقىلارنىڭ قەلىمىگە قالدۇرۇشنى خالىمىدىم. پەرزەنتىم بولۇش سۈپىتىڭ بىلەن سادىق بولىدىغانلىقىڭغا ئىشىنىمەن.

ئۆمىد كارتۇچكىغا قارىدى، ئۇنىڭدا شۇنداق يېزىلغانىدى:"بۇ يەردە ياتقان كىشىنىڭ ياخشى پىلانلىرى بار ئىدى، ئۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن نۇرغۇن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپمۇ باقتى. ئۇ ئاخىر مەغلۇپ بولۇشقا قىلچە تەن بەرمىگەن ھالدا كېتىپ قالدى".

نېسىۋە ئۆچۈن

بەزىلەر ئۆزىنىڭ باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان ئاز - تولا يەرلىرى بولسىلا ئۆزىنى قالتىس ھېسابلايدۇ، لېكىن ئاشۇ ئوخشىمايدىغان "ئاز - تولا يەرلىرى"نىڭ ياخشى ياكى يامان بولۇشى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ نەزىرىدە قاتشارلىق بولۇشمۇ ئالاھىدىلىك، پاناق بولۇشمۇ ئالاھىدىلىك. بويى ئېگىزلەر ئېگىزدىكى نەرسىلەرنى ئېلىشقا قولىنىڭ يېتىدىغانلىقىدىن پەخىرلىنىدۇ، بېلىدە سۆڭىكى يوق ئەۋرىشىم كىشىلەر بولسا ئېگىزلەر مەغرۇرلۇقىدىن كۆرمەي قالغان ياكى چۈشۈپ قالغان نەرسىلەرنى ئالالايدىغانلىقىدىن پەخىرلىنىدۇ. شۇنداق، جەمئىيەتىمىزدىن ھەركىم تەبىئىتىگە لايىق نېسىۋە ئالالايدۇ.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، بىزدە يات ئەللەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلەر بولدى، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرەلمىگەنلەر يات ئەللەرنىڭ تۇرمۇش فىلىملىرىدىن رېژىسسورنىڭ كۆزى ئارقىلىق كۆرۈۋاتىدۇ. كىشىلەر ئومۇمەن ئۇنداق "ئېرەمباغ" لارنىڭ ئۆزىگە نېسىپ بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان دەرىجىدە ھەيران بولۇشتى. ھەيران بولغانلارنىڭ ئىچىدە ئۆزىنى ئۇلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ مەيۈسلەنگەنلەر، خىيال سۈرگەنلەر، ئىزدەنگەنلەر، تەن بەرگەنلەر، ئۈمىدۋارلىق بىلەن ئىشەنگەنلەرمۇ بار بولدى، كىشىلەر ئاستا - ئاستا ئۆزىنىڭ غەمكىنلىكى ئۈچۈن دەۋا ئىزدەيدىغان بولدى، بەزىلەر تارىخنىڭ شۆھرەتلىك يىللىرىنى ۋاراقلاش بىلەن، بەزىلەر ئەجنەبىيلەرگە ئوخشىمايدىغان "ئېسىل" يەرلىرىنى ئىزدەش بىلەن تەسەللى تاپتى. بەزىلەر بولسا ھەممىنى ئىچىگە يۇتۇپ ياشاۋەردى.

تەقدىر ھەرقانچە رەھىمسىز، ھەرقانچە يۈزسىز بولسىمۇ، ئاز - تولا ئىنساپ بىلەن بەزى نەرسىلەرنى قالدۇرغانىكەن، ئىنشائاللا، ئېپتايىلى دېسەك ناخشىمىز، چالايلى دېسەك سازىمىز، ئوينايلى دېسەك ئۇسسۇلىمىز بار. ھەر ھالدا ئەجدادلىرىمىز ئىنسان سۈپەتلىرى مۇنبىرىدىن ئالىدىغان بۈگۈنكى نېسىۋىمىز ئۈچۈن يېتەرلىك خەزىنە قالدۇرۇپتىكەن، يىللارنىڭ قارا بورانلىرى قانچىلىك يالماپ سۈپۈرمىسۇن، يەنىلا ئاساسي ۋەزنىنى ساقلاپ قاپتۇ. بىز نوبېل مۇكاپاتىدەك دۇنياۋى شەرەپ مۇنبىرى ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەقلىي قۇۋۋەتنىڭ نەتىجىسى ۋە خۇشاللىقىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان چوڭ - كىچىك سورۇنلاردىن نېسىۋىمىزنى ئالالمايۋاتقان مۇشۇنداق سۇلغۇن دەۋردە بارلىق پەخرىمىز ۋە بەھۇشانە شادلىق خۇمارىمىزنى ئاتا - بوۋىمىزدىن قالغان ئاشۇ خەزىنىدىن تاپىدىغان بولدۇق. بالا ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ئەركىلەپ تۇرۇپ ھەر نېمىلەرنى قىلىدۇ، بۈگۈنكى مىراسخورلىرىمىز ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان

كىچىككىنە تەۋەرۈكنى ئۇيان تارتىپ - بۇيان تارتىپ تۈرلۈك نەرسىلەرگە ئوخشىتىپ باقتى، ئەسىرلىك قىسمەتلەر بىلەن ھەممەيەس بولغان گۈزەل خەلق قوشاقلىرىنىڭ يېرىمى ئۇيان، يېرىمى بۇيان بولۇپ، ئاخىرىدا ھېچنېمىگە ئوخشىماي قالغىلى تاس قالدى. ھەييات، كىشلەر شۇنداق قىلىپ نۇرغۇن تويلار ۋە بەزمىلەردىن ئاز - تولا لوقمىغا ئېرىشىدىغان بولدى. ئەسلىدىكى مىراسلار قانچىلىك بۇزۇلمىسۇن، بۇنى سۈرۈشتۈرۈدىغانلار بولمىدى. چۈنكى پەقەتلا كۆن ئۆتكۈزۈش دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ ئاتالمىش جاھاندارچىلىق يولى. ھايات ھاقارەتلىك ئۆتسىمۇ، ئىككى كۆزۈڭ پارقىراپ تۇرسىلا بولىدىغان بولدى.
يېقىندىن بېرى، بەزى شىركەت - ماگىزىنلار ئىش باشلىسا، داقا - دۇمباقنى بىز چېلىپ بېرىدىغان بولدۇق. ئۇسسۇلنى تولا ئويناپ، دۇمباقنى تولا چېلىپ، ئۆزىمىزنىڭ شۇ ئىشنى قىلغۇاتقانلىقىمىزنىمۇ سەزمەيدىغان بولۇپ كەتتۇق. بۇ خۇددى نەپەس ئېلىۋېتىپمۇ، نەپەس ئېلىۋاتقانلىقىمىزنى ئۇنتۇپ كەتكەندەك بىر ئىش. لېكىن نەپەس يولىمىزدىن چاتاق چىقسىلا دەرھال ئەسكە ئالىمىز، ھەتتا چارىلەر ئۇستىدە ئىزدىنىمىز.
جاھان ئەھلىنىڭ مەيلىنى تارتقۇدەك سەنئەتنى ياراتقان مىللەت تەقدىرىنىڭ سىرى ۋە تەبىئەت پىرىنسىپلىرىغا يۇرۇش قىلغۇدەك ئەقىل مۆجىزىلىرىنى يارىتىشقا قادىر بولالايدۇ. بىزدە زېمىن ۋە ئاسمانىنىڭ سىرى ئۇستىدە ئىزدەنگەن ئۇلۇغبېكتەك ئاسترونوملار، مۇھەممەد مۇسا ئەل خارەزمىدەك ماتېماتىكلار ئالىبىرۇنى ئوتتۇرىغا چىققان. ئەگەر ئەجدادلاردىكى ئىجتىھات بىلەن پىكىر قىلىش ۋە ئويلىنىش روھىنى بۈگۈن ئۆزىمىزگە مۇقەددەس تەۋەرۈك دەپ بىلگەن بولساق، سەنئەتنى نېسىۋە ئىزدەشنىڭ ۋاستىسىگە ئايلاندۇرۇۋېلىشىمىزنىڭ ئىجتىمائىي سەۋەبلىرى ئۇستىدە مۇلاھىزە قىلغان بولاتتۇق.
خۇدانىڭ گۈزەل ۋە ساغلام بەدەننى ئاتا قىلىشى ۋە ھەممە بايلىقنى ئاتا قىلىشىنىڭ دەل ئۆزىدۇر. ئادەم مېڭىسى پىكىر قىلىش، ئويلىنىش ئۈچۈن يارالغان. كۆز، قۇلاق، پۇت، قول قاتارلىق باشقا ئەزالارمۇ ئۆزىگە لايىق قۇدرەتكە ئىگە. ئەگەر بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قەدرى - قىممىتىنى تونۇپ، مۇۋاپىق رولىنى جارى قىلدۇرىدىغان بولسا، ئىنسان بالىسىغا نېمىلەر نېسىپ بولمايدۇ؟ ساغلام ۋۇجۇد ئاتا قىلغان خۇدا ئۇنى توغرا ئىشلەتكەن، ئۆز بەخت - سائادىتىنى ئىزدەش يولىدا سەرپ قىلغان بەندىسىدىن نۇسرىتىنى ئايارمۇ؟
سەنئەتنىڭ بولۇشى مەنىۋى بايلىقتىن دېرەك بېرىدۇ، لېكىن قىلچىمۇ ئىجادىيلىق بولمىغان ھالدا نېسىۋە ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش ھەر تەرەپلىمە نامراتلىقتىن دېرەك بېرىدۇ.
شۇنداقتىمۇ مەيدىمىزگە ئۇرۇپ:"قالتىس" بولۇشنىڭ داۋاسىنى قىلىمىز. ھەقىقەتەن قالتىس.

بۇرۇت "كاشلىسى"

تارىخ هامان تەدبىرلىك ئەدەملەرنىڭ ئەقىل - پاراستى ۋە مېھنەتكەش ئادەملەرنىڭ ئەمگىكى بىلەن ئىلگىرىلەپ كەلگەن. ئوت قارىماققا ئادەتتىكى نەرسىدەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيەتكە قەدەم قويۇشىنىڭ كاتتا بەلگىسى بولغانىدى. بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، مەدەنىيەت هامان ئىنسانلارنىڭ ئۆز مەنپەئىتىگە پايدىلىق ۋاستىلەرنى ئىجاد قىلىش بىلەن بىيىپ كەلگەنىدى. ئەگەر قەدىمكى كىشىلەردە ئوت هەققىدە مەلۇم ئۇنۇم قارىشى بولمىغان بولسا، ئەرشتىن ئوت ئوغرىلاپ قاتتىق جازالانغان پرومىتى هەققىدىكى ئەپسانىمۇ توقۇلمىغان بولار ئىدى. مانا تا بۈگۈنكى دەۋرگىچە پرومىتى بۈيۈك تراگېدىيىلىك قەهرىمان سۈپىتىدە سەبىيلەر كۆڭلىگە ئوت يېقىپ كەلدى.

هازىرقى كىشىلەر تېخىمۇ ئۇنۇمپەرەس بولۇپ كەتتى. ئۇلار ئۆز ۋۇجۇدىدا سېتىشقا ئەرزىيدىغان هەممە نەرسىنى بازارغا يۈزلەندۈردى، هەتتا بەزى مىللەتلەر ئۆزىنىڭ قەهرىمانلىرىنى سېتىپ خەجلىمەكتە. پەقەت قەهرىمان قالمىغاندا، بىراقلا ئەجدادىنى هەم ئەۋلادىنى دو تىكىدۇ. قاراڭلار، ئۇلارغا! ئۇلار ئۆز هاياتىغا باشقىلارنىڭ باها قويۇپ بېرىشىنى كۈتۈپ، مال باها ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا ئۆچرەتتە تۇرۇشماقتا. ئۇلار ئۆز يېنىدىكىلەرگە خىرىس بىلەن هۈرپىيىشمەكتە.

زامان تەرەققىي قىلغانسېرى تەدبىرنىڭمۇ تۈرى كۆپىيىپ كەتتى، مەيلى ئۇ قانچىلىك ئەخمىقانە، قانچىلىك تەسلىم تۇرانە بولمىسۇن، ئىشقىلىپ، جانغا ئارا تۇرىدىغان بولسا، بولدى. سېتىشمۇ بىر خىل تەدبىر، ئالداشمۇ بىرخىل تەدبىر، هىجىيىشمۇ بىرخىل تەدبىر، يىغلاشمۇ بىرخىل تەدبىر، باشقىلارنى سولاپ بېرىشمۇ بىرخىل تەدبىر بوسۇغا ماراشمۇ بىرخىل تەدبىر... ۋاي، بەك تولا.

هەربىر تەدبىرنىڭ ئۆزىگە لايىق شەجەرىسى ۋە رىسالىسى بولىدىكەن. شۇنىڭ

ئىچىدىن ئەدەپلىكرەك تۇس ئالغان بىرەرسىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈشنىڭ ئۆزى كۇپايە قىلار.

مەلۇم بىر ناهىيىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۈچ - تۆت ئاي خىزمەتتە بولۇپ قالدىم، ئۆزۈم ئوقۇتقۇچى بولغاچقا، كۆرگەن - بىلگەنلىرىمۇ كۆپرەك مۇشۇ دائىرىدە بولدى. مەن تونۇيدىغان يۈسۈپ ئىسىملىك ياش بىر ئوقۇتقۇچى ناهايىتى خاپىسىرىغان هالدا ئالدىمغا ئۈچرىدى. مەن ئۇنىڭدىن "نېمە بولدىڭىز؟" دەپ سورىدىم.

هەي، قارىمامسىز، دېدى ئۇ قاقشاپ، ناهىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى ساقال - بۇرۇتنى قىرماي يۈرگەن ئوقۇتقۇچىلارغا مائاش تارقاتماڭلار، دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپتىكەن، مائاشىمنى ئالالماي يېنىپ چىقتىم. كۆزۈم ئۇنىڭ بۇرۇتىغا چۈشتى، ئەمما ساقاللىرى پاكىز قىرىلغانىدى. مەن

ئەجەبلەنگەن هالدا سورىدىم:

بۇ نېمە قىلىق؟

بۇ، پاكىز ۋە مەدەنىيەتلىك بولۇشنىڭ بەلگىسىمىش، تايىنلىق كۆسا مىللەت بولۇپ قالماپتىكەنمىز.

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپلا سىرتقا قاراپ ماڭدى. ئۇنى چوقۇم ساتىراشخانىغا ماڭدى، دەپ ئويلىدىم.

تۇرمۇشتىكى كىچىككىنە ئىشلار ناھايىتى كەڭ ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشتىن بىشارەت بېرەلەيدۇ. زامانىمىزدىكى ئاتالمىش پىتەكلىگۈچىلەر ۋە قوماندانلار يۇقىرىقىدەك تەدبىرلەرگە تولۇپ تاشقان بىر چاغلاردا ئىشتان - چاپانلارغا ئەتەي ياماق سېلىپ كىيىشمۇ بىرخىل تەدبىر ئىدى. ئاز - تولا بىرنەرسە بىلىدىغانلارنى قاماپ قەتل قىلىشمۇ بىرخىل تەدبىر ئىدى، مەزمۇت ئايۋان - سارايلارنى خارابىگە ئايلاندۇرۇپ، خارابىدىن ئۇنۇپ چىققان ياۋا ئوتلارنى كەشپىيات تەرىقىسىدە مەدھىيىلەش خېلى ئۇزاق ھۆكۈم سۈرگەن مۇقەددەس پەلسەپە ئىدى. بۈگۈنمۇ ئەنە شۇنداق غەلىتە تەدبىرلەرنىڭ قىزغىن ۋارىسلىرى كۆپلەپ تېپىلىدۇ.

ساقال - بۇرۇت خۇددى چاچقا ئوخشاشلا تەبىئەتنىڭ ئىنسانلارغا قىلغان ھەدىيىسى. پىقىندىن بېرى بىر قىسىم ئۇزۇن چاچ مۇتەپەككۇرلىرى قىسقا چاچ قويغان قىز - ئاياللارغا نىسبەتەن: "چېچىڭ قېنى؟" دەپ سوئال قويۇشتى. ئاياللار بۇنىڭدىن ئىلگىرى:"چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا" دېگەن بەتنامى تولا ئاڭلاپ، بىراقلا ھەممە نەرسىمىز قىسقا بولسۇن دېيىشتىمۇ قانداق، چېچى ۋە ئىشتان - كۆڭلەكلىرى يىلىسىرى قىسقىراشقا باشلىدى. ۋەھالەنكى، بۇنىڭدىنمۇ دېگەندەك ئارام تاپمىدى. ئەمدىلىكتە نۆۋەت بۇرۇتقا كەلگەندەك قىلىسمۇ، تېخى بۇنىڭ داۋرىڭى ئانچە بولۇپ كەتمىدى. دەرۋەقە، ئادەمنىڭ ئۇيەر - بۇيەرلىرىگە ئىنچىكە سەپسالىدىغان، كىچىلىرى دۈربۈن بىلەن باشقىلارنىڭ ھۇجرا ئۆيىنىڭ دېرىزىسىگە قارايدىغان ئادەملەر خېلى ئاۋۇپ قالدى.

ساقال بىلەن بۇرۇت پاكىزلىق ۋە يارىشىش شەرتى ئاستىدا ئەرلەردىكى گۈزەللىكنىڭ ئاممىلىرى سانىلىدۇ. بولۇپمۇ ھاياتقا چەكسىز ئۇمىدۋارلىق ۋە زوق بىلەن قارايدىغان، قەلبىدە شەيدائى مۇھەببەت ئۇرغۇپ تۇرىدىغان، تېتىك، جۇشقۇن ياشلار ئۈزىگە مەردانە، ئىشەنچلىك سالاپەت بېغىشلاش ئۈچۈن چاچ، ساقال، بۇرۇت قاتارلىق تەبىئىي ئىنئاملارغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈشىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇيغۇرلار چاچلىق، ساقاللىق كېلىدىغان ئەركەك مىجەز مىللەت بولغاچقا، بەزى تارىخىي دەۋرلەردە "خۇ" لار دەپمۇ ئاتالغان، ئەلۋەتتە، بۇ ئەرلەرنىڭ تۆھپىسى. بىز مىجەزى چۈس، باھادىر كىشلەرنى "مەيدىسىدە تۈكى بار" دەپ تەرىپلەيمىز. شوخ، مەردانە ئۇيغۇر ياشلىرى ھېلىھەم چىرايلىق بۇرۇت قويۇشتەك ئەنئەنە بىلەن جاھان گۈزەللىك سەھنىسىدە چېنىپ قالغىنى يوق، بەلكى ئۇلار باشقىلارنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرمەكتە. ئېھتىمال، بەزىلەر قويساي دېسە قاملاشمىدىغان بۇرۇتى بولمىغاچقا، بۇرۇت قويماي "سىدام يۈز" بولۇۋېلىشقاندۇ. بىراق ئۇ ھەممە ئەرلەرنىڭ ھۆسن گۈزەللىكنىڭ ئۆلچىمى بولۇپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ ئەپسۇسكى، ھېلىقى ناھىيىدىكى ماتارىپ مەسئۇللىرىنىڭ نەزەرىدە، بۇرۇت ئەر

ئوتقۇتقۇچىلارنىڭ قىياپەت گۈزەللىكىگە پۈتلىشىدىغان يامان سۈپەتلىك نەرسە بولۇپ قالغان. ئەگەر ئوقۇتقۇچىلاردا يېگىدىن كىيىم ئالماشتۇرۇپ، مۇھىت، ھاۋارايى ۋە ھېسسىي كەيپىياتلارغا لايىقلاشقان، خۇش پۇراق سوپۇنلار بىلەن كۆندە يۇيۇنۇپ تۇرالايدىغان تۇرمۇش شارائىتى بولسا ئىدى، ئۇ چوقۇم ئوكسفورت ئۇنىۋېرستېتى ياكى كولومبىيە ئۇنىۋېرستېتىدىكى مۇھتەرەم ئەپەندىلەرگە ئوخشاش سالاپەتكە داخىل بولالايتتى. چۆچەكلەردىن تاشقىرى، ئۆزىنىڭ تاپىنىنى ئۆزى كۆتۈرۈپ ھاۋاغا ئۆرلەيدىغان ئىش بولمايدۇ - دە، ماركسىنىڭ شۇنچە بومبۇر ساقلى كوممۇنىزم تەلىماتىنى يارىتىشقا پۈتلاشماپتىكەن، ئەمدىلىكتە ئەر ئوقۇتقۇچىلار قويۇۋالغان بۇرۇتنىڭ ئىسلاھاتقا پۈتلاشقىنى نېمىسى!؟

يۇقىرىقى ئىش قارىماققا ناھايىتى كىچىك ئىش. لېكىن ئۇ بىزنىڭ تەدبىر بەلگىلەيدىغان كىشىلىرىمىزدىكى چاكىنىلىق ۋە پۇچەكلىكنى ئاشكارىلاپ بېرىدۇ. خەتەرلىك يېرى شۇكى، بۇ چاكىنىلىق ئۇلارنىڭ ئۆزى بىلەنلا چەكلىنىپ تۇرۇپ قالماستىن، بەلكى جەمئىيەتتىكى باشقا كىشىلەرگىمۇ ئەگۈشتەر قىلىپ تېگىلىدۇ. يۇرۇقى چىقمايدىغان بۇنداق ئەگۈشتەرلەر "يولنىڭ توغرىلىقىغا قارىماي، پۈتنىڭ توغرىلىقىغا قارايدىغان" بۇ زاماندا ئادەم باشقۇرۇش خۇمارىغا ئىگە جانابلارنى بەھۇزۇر ياشاش ئىمتىيازىغا ئېرىشتۈرىدۇ.

چېكىنىش، بۇمۇ بىر تارىخ، بۇنداق تارىخ ئىنسانلار ئۈچۈن ئوت ئېلىپ چۈشكەن پرومىتىدەك ئەزىمەتلەرنىڭ قەبرىسى ئۈستىگە دەسسەپ تۇرىدۇ. بىزنىڭ ئاڭلايدىغىنىمىز ئۈچىيى توم كىشىلەرنىڭ ھەممىنى ئۇنتۇغان ھالدىكى قاقاقلىغان ئاۋازى، ئۇلۇغلۇق قانداقتۇر بىر سۈكۈت سۈپىتىدە ئۆز مەنىسىنى ساقلاپ يېتىۋېرىدۇ.

ئېگىپ يېيىش ئېھتىياجى بولمىغان بولسا ئىلمەك، قىسىپ يېيىش ئېھتىياجى بولمىغان بولسا چوكا ئىجاد بولمىغان بولاتتى.

بىزنىڭ ھازىرقى ئېھتىياجىمىز نېمە؟ بىز نېمىنى ئىجاد قىلدۇق؟ "چاچ، ساقال، بۇرۇت" تەلىماتىنىمۇ؟

تاۋاپ قىلىش بىلەن ئۈمىد قىلىش ئوتتۇرىسىدا

بۇرۇن بىزنىڭ دىياردىمۇ دېڭىز بولغانىكەن، كېيىن بۇ يەرنى تاشلاپ يىراققا كېتىپ قاپتۇ. بۈگۈن ئۈنىڭ ئاخىرقى ئەۋلادلىرىدىن بولغان لوپنۇر، سايرام كۆللىرىگە قاراپ ھەسرەت چېكىۋاتىمىز. ئەجدادلىرىمىز ئوت دېڭىزى ۋە قۇم دېڭىزىنىڭ تەھلىكىسى ئاستىدا ياشىغىلى خېلى ئۇزاق بولغاچقا، يامغۇر ئىلاھىنى بەكرەك سېغىنىدىغان بولغانىكەن. ئېتىزلار ۋە باغلار سۇغا تەشنا بولغاندا، يامغۇرنىڭ ئەرۋاھىغا ئاتاپ نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزۈپ، تاۋاپ سەيلىسى قىلىدىغان يوسۇنلار بۈگۈنمۇ تۈگەپ كەتمىدى. دېمەك، ئاۋام ئۆزىگە لازىملىق نەرسىنى ئوبدان بايقاپ، ئىلتىجا قىلىشنى بىلىپ كەلگەن.

زامانىمىزدا بايرام شۇنداق كۆپكى، كالېندار سەھىپىلىرىدىكى رەقەملەرمۇ ئۆزىنىڭ نېمە قىلارىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالىدىغان بولدى. ئاللا تائالا بەندىلىرى خۇشاللىقىدىن سەكرەپ كېتىشكەندە، ئەرشنىڭ قۇۋۇقلىرىنى كەڭ ئېچىپ زوقلىنىپ قارار ئىكەنمىش. بىز كۈندە سەكرىگىلى تۇرۇۋاتىمىز، بۇ بارا - بارا پەقەت مەجھۇل رېفلېكسقا ئايلىنىپ قالدىمۇ قانداق، كىشىلەر ھەم ئۆيلەردە ئولتۇرۇپ يۇمۇر ئېيتىشىپ، شاراب ئىچىشمىسە ئۆزىنى خۇش قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئاللانىڭ ئەرش قۇۋۇقىدىن قاراپ تۇرۇشقا رەغدى بارمۇ قانداق بۇنى بىلگىلى بولمايدۇ. قارىمامسىز، ئۈزۈم بايرىمى، قوغۇن بايرىمى، ئەنجۈر بايرىمى، شاپتۇل بايرىمى قاتارلىق بايراملارغا، بۇلارنىڭ كەينىدە نۇرغۇن نېمەت بايراملىرى ئۆچىرەتتە تۇرۇشماقتا، كىم بىلىدۇ، كېيىن لازا بايرىمى، پىچاق بايرىمى دېگەندەك بايراملار چىقامدۇ، تېخى.

بۇنداق بايراملاردا نېمەتلەرنىڭ سەرخىللىرى زامانىمىز كاتتىلىرىنىڭ ئالدىغا سۆلەتلىك ھالدا قويۇپ بېرىلىدۇ، كىشىلەرگە بەكمۇ تونۇش بولغان پېشقەدەم تەبەسسۇملار بىلەن لېنتا كېسىلىدۇ، گۈزەل قىزلار، بەرنا يىگىتلەرنىڭ ناخشا - ئۇسسۇللىرى باشلىنىدۇ، بۇلارغا ھەييارلىق ۋە تەنتەنىلەر گىرەلىشىپ كېتىدۇ، باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشقان مۆھتەرەم ئەربابلار سالماق چاۋاكلىرىنى ياڭرىتىدۇ. بىر - بىرىگە سىپايىگەرلىك بىلەن ئېگىلىپ نېمىلەرنىدۇر دېيىشىدۇ. كېيىن بۇ جەريانلار تېلېۋىزور ئېكرانى ئارقىلىق خەلققە كۆرسىتىلىدۇ. مەھسۇلاتلار ھەققىدىكى سودا توختاملىرى، كەلگۈسىدىكى خاسىيەتلىك پىلانلار گېزىتلەردە ئېلان قىلىنىدۇ. ئەمما دەل مۇشۇ چاغلاردا مۇتلەق كۆپ ساندىكى دېھقانلار ئاچچىق موخۇركىسىنى تارتىشىپ ئۆزىنىڭ ئانا سەھرالىرىدا يۈرۈشىدۇ. داغدۇغا بىلەن ئۆتكەن شاۋقۇن - سۈرەنلىك كۈنلەر ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ھەممە نەرسە ئەسلى ئىزىغا چۈشۈپ، كىشىلەرگە پىششىق تونۇش بولغان ۋەزىيەت ئاۋۋالقىدەك ياشاۋېرىدۇ. مەزكۇر بايرامغا بېغىشلانغان سەنئەت نومۇرلىرى

http://www.uyebook.com

ئۆزىنىڭ ئاشۇنداق سەۋەبلەر بىلەن روياپقا چىققىنىغا خۇشال بولۇپ، "تەلەپ ۋە تەقدىم" ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

بۇرۇنقىلار ئۆزىنىڭ كېيىنكى كۈنلىرىنىڭ غېمىنى يېگەچكە، ئىلاھلارغا سېغىنىپ دەرد - ئەھۋاللىرىنى ئېيتىشقانىكەن. گەرچە ئۇلار قازان ئېسىپ ئىلاھلارغا خۇشامەت قىلغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئىلاھ ئۇلارنىڭ ئوخشاش بىر دەرد، ئوخشاش بىر موھتاجلىق ئىچىدە بىرگە ئۈيۈشقانلىقىنى كۆرۈپ خۇرسەن بولاتتىكەن. ئىلاھ كۆپ ھاللاردا ئۇلاردەك ئىخلاسمەن بەندىلىرىنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويمايدىكەن. چۈنكى ئىلاھ ئۇلارنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويىۋەرسە ئۆزىنىڭ ئۇنتۇلۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيدىكەن.

بىزچۇ؟ تەييار نېمەتلەرگە سەجدە قىلغىلى تۇرۇۋاتىمىز. بۇرۇنقىلارنىڭ تاۋاپ سەيلىسىدە ئۈمىد بىلەن تەشۋىش بىللە بولاتتى، بىزنىڭ تاۋاپ سەيلىمىزدە ھوشنى يوقاتقان خۇشاللىق بىلەن نوقۇل ئۈمىد بىرگە بولماقتا. بىز ئەتىمىز ھەققىدىكى گۈزەل تەسەۋۋۇرلارنى تولا قىلىپ، كۆڭۈل - كۆكسىمىز خېلى تويۇپ، كېيىندىن ئەنسىرىمەس بولۇپ قالدۇق.

ساۋساۋ ئۇرۇشتا غەلىبە قىلغان ۋاقىتلىرىدىمۇ يىغلاپتىكەن. بىز ئۈزۈم، ئەنجۈرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىپ، بايرام قىلىۋاتىمىز. قارىغاندا، مۇرابىدىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمىز زور ئوخشايدۇ.

مۇھتمۇ بىر خىل مەكتەپ

بىر مىللەتنىڭ جىسمانىي ساپاسى ئۇنىڭ تەبىئىي جۇغراپىيىلىك مۇھىتى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك. "ساغلام تەندە ساپ ئەقىل" نۇقتىئىنەزەرى بويىچە قارىغاندا، تەبىئىي مۇھىتنىڭ روھىي سۈپەتتە تۇتقان ئورنىنى باشقا ئامىللار بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمىسا كېرەك. مىللەتنىڭ تىلى، ئېپتىدائىي دىنى، ئۆرپ - ئادىتى، مىجەزى، تەپەككۇر ئادىتى، تارىخىي رولى، ئىجتىمائىي تەقدىرى قاتارلىقلار شۇ مىللەت ياشاۋاتقان مۇھىتتىن ئايرىلمايدۇ. ھەرقانداق سۆز مۇئەييەن مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە، بۇ خۇسۇسىيەت دەل شۇ سۆزنى ئىختىرا قىلغان مىللەتنىڭ تەبىئىي مۇھىتىدىن كەلگەن. ئۇ ئۆز مۇھىتىدىكى مەلۇم بىر شەيئى بىلەن ئۇچراشقاندا، ئۆزىدە ئەسلىدە بار بولغان بىۋاستە سېزىمى بىلەن ئىلغا قىلىدۇ. كۆرۈش، ئاڭلاش قاتارلىق سېزىملەر شەيئى بىلەن بولغان ئارىلىقى ۋە مۇناسىۋەت شەكلى (ماكان، زامان ئالاقىسى)گە مۇناسىپ ھالدا ئىنكاس قايتۇرىدۇ - دە، ئۇ مۇئەييەن بەلگە ياكى تاۋۇش قۇرۇلمىسى سۈپىتىدە ئەستىن ئورۇن ئالىدۇ. بىر سۆزنىڭ قانداق تەلەپپۇز قىلىنىشى ئۇنىڭ كېيىنكى فونېتىكىلىق ئۆزگىرىشلەردىن مۇستەسنا ھالدا ئېيتقاندا، شۇ سۆز ئىپادە قىلغان شەيئى بىلەن تۇيغۇلۇق ۋە ئىدراكىي مۇناسىۋەتنى يىراق ھەم تۇنجى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان بولىدۇ. بۇنى بەزى پەيلاسوپلار "تەقلىد" ئاتالغۇسى بىلەن چۈشەندۈرىدۇ. ئومۇمەن، بىر مىللەتنىڭ لۇغەت بايلىقى ئۆزى ياشاۋاتقان تەبىئىي مۇھىتنىڭ ئەڭ سەممىي سىمفونىيىسى، تەرەققىيات نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئۇ شۇ مىللەتنىڭ مۇرەككەپ تارىخىي تەقدىرىنى ئىگىلەشنىڭ ئاچقۇچى. خەلقىمىز پەسىللەرنىڭ ئالمىشىشى ۋە ۋاقىت بۆرجىلىرى ئىنتايىن روشەن بولغان، سۈيى مول، ھاۋاسى ساپ، ئىسسىق - سوغۇق ئىقلىملار گارمونىك گىرەلەشكەن، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، كانچىلىق كەسىپلىرىنىڭ ئېھتىياجى ۋە بىر تۇتاش راۋاجىغا يېتەرلىك شارائىت بەخش ئېتىدىغان، قۇياشنى يالىڭاچ مەيدىسى بىلەن قۇچاقلاشنى ياخشى كۆرىدىغان، ئاسمىنى كەڭرى مۇنبەت قۇرغاق تۇپراقتا ياشاپ كەلگەچكە پەخىرلىنىشكە تېگىشلىك گۈزەل، مۇستەھكەم ۋۇجۇد بىلەن ئاجايىپ يارقىن تارىخىي قىسسىنى ياراتقان. تىلىمىزنىڭ لېكسىكىلىق تەرەققىياتىدىكى كۆپ مەنىلىششى، ئىنچىكە مەنە پەرقىگە ئىگە مەنداش سۆزلەرگە باي بولۇشى خەلقىمىزنىڭ تۇرغۇن، بېكىنمە خاراكتېردە ئەمەس، بەلكى يۈرۈش خاراكتېردە تۇياقلىرىدىن ئوت چاچراپ تۇرىدىغان جەڭ ئېتىدەك ياشاپ كەلگەنلىكىنىڭ بىر بېشارىتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنىڭ تىلىمىز پېئىلغا ئىنتايىن باي. پېئىل شەيئىنىڭ ئىچكى - تاشقى ئېنىق مەۋھۇم ھەرىكەتلىرىنى ئىنچىكە

كۆزىتىشتىن كەلگەن روھ ھادىسىسىنىڭ مەھسۇلاتى. ئىنسانىنىڭ مەنىۋى ياقتىكى زىللىقى قانچىكى ئويغانسا، ئۇ ئېچكى تەجرىبىلەرگە شۇنچىكى باي بولىدۇ، ئېچكى تەجرىبىلەرگە باي بولغان ئىنسان دۇنيانىڭ باشقىلار بايقىمىغان تەرەپلىرىنى تۇنجى بولۇپ ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. پېئىلدىكى بايلىق ھەرىكەتنى مىكرو رەۋىشتە كۆزىتىپ ئايرىۋاشلىيالايدىغان زېھنىي شوخلۇقنى ئاشكارىلايدۇ. خەلقىمىز مېۋە - شەربەتلەرگە، گۆش - مايلارغا، مەدەنلىك تاغ سۇلىرى، تۇپراق ئېلېمېنتلىرىنى ئۆزىگە يىغقان يامغۇر سۇلىرى، پەرۋاز خۇمار قۇشلار، تاپىنى ئۆرلەپ تۇرىدىغان جانلىقلارغا باي قۇرغاق تۇپراقتا ياشاپ، ئۆزىگە خاس شاش مەنىۋى ئىقلىم بەرپا قىلغان. تىلىمىزدىكى پېئىللارنىڭ ئىنچىكىلىكى ۋە دەللىكى ئەنە شۇ مەنىۋى ئىقلىمنىڭ ھاياتىي كۈچىنى كۆرسىتىدىغان مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرىدۇر. شېئىرىيىتىمىزگە قارايدىغان بولساق، ئىشقىي ھەرىكەتلەر، بولۇپمۇ قىز - ئاياللارنىڭ مىجەز - خۇلقىغا ئائىت پېئىللارنىڭ بىر قارىسا ئوخشاپ كېتىدىغان، لېكىن نازۇك پەرقىنى ئۆز ئېچىگە ئالغانلىقىنى تالايلاپ ئۇچرىتىمىز. بۇمۇ قۇرغاق ئىقلىمنىڭ سۇبيېكتتا ئىپادىلەنگەن بىر ئالاھىدىلىكى.

دېمەك، مۇھىت تىل ئۆزگىچىلىككە سەۋەب بولىدىغان گەۋدىلىك ئامىل بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئۆزىدە ياشاۋاتقان مىللەت مەنىۋىيىتىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ۋە ئەڭ ئاخىرقى ئارقا كۆرۈنۈشىدۇر. مىللىي مەدەنىيەتنى ناخشا دېسەك، ئۇنىڭ مۇزىكىسى تىلدىكى مەنە قۇرۇلمىسىدۇر، تېكىستى تەبىئەتتۇر، ئۇنى مىللەت ئۆزى ئىجاد قىلىپ ئورۇندايدۇ.

بىز ئادەتتە تىلنى مىللەتنىڭ ھاياتىي كۈچىدىكى ئاساسىي ئېقىن دەپ تونۇيمىز، شۇنداق ئىكەن، ئەنە شۇ تىلغا كېپىل بولغان تەبىئەتمۇ ئوخشاشلا مىللەتنىڭ ھاياتىي كۈچىدىكى مۇھىم نەرسە. مۇھىت ئەلۋەتتە تەبىئەتنىلا كۆرسەتمەيدۇ. ئۇ جەمئىيەتنى، جەمئىيەتتىكى ئىقتىسادىي، ئەخلاقىي، قانۇنىي مۇناسىۋەتلەرنى، كىشىلەرنىڭ مەنىۋى ساپاسى، كىيىم - كېچەكى، باغچىلار، مۇزېيلار، بىنالار، كوچىلار، كوچىلاردىكى خاتىرە ھەيكەللىرى، شوئارلار، لوزۇنكىلار، كىنو - تېلېۋىزىيە، مەتبۇئات قاتارلىق نۇرغۇن ساھەلەرنى ئۆز ئېچىگە ئالىدۇ. بۇلار ئەسلىدىكى ئىجتىمائىي سۇبيېكتىپ ھالەتنىڭ مەھسۇلاتىلا بولۇپ قالماستىن، يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ئەۋلادلار روھىي قاتلىمىنى لايىھىلەيدىغان مەكتەپتۇر. مەكتەپ مەدەنىيەت تەلىم - تەربىيىسىنىڭ مەنىۋى كۆرۈنۈشىگە ۋەكىللىك قىلسا، مۇھىت ئەنە شۇ مەنىۋى كۆرۈنۈشنىڭ ماددىي مەزمۇنىنى كۆرستىدۇ. روشەنكى، تېگىشلىك مۇھىتتىن ئايرىلىپ قالغان مەكتەپ تەربىيىسى ئۆزىنىڭ پاكىت خاراكتېرلىك قايىل قىلىش كۈچىنى يوقىتىدۇ. "ئەۋلادلارنى تەربىيلەش كەلگۈسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈندۇر". بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، بىر مىللەتنىڭ ئۇزاق تارىخىي ئەنئەنىسى، مەدەنىيەت تەرەققىياتى، ئارزۇ - خاھىشلىرىنىڭ مەزمۇن دەلىلى بولغان خاس مۇھىتنىڭ بەربات بولۇشى شۇ مىللەت تارىخىنىڭ پالەچ بولغانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ. ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىننىڭ گېنېرالى تورىم شۇنداق دېگەنىكەن:"مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى بۇزغۇنچىلىققا

ئۇچرىغان جايدا، كىشىلەرنىڭ ئۆز ۋەتىنى، خەلقى ۋە تارىخىغا نىسبەتەن قىزغىن مۇھەببىتى قالمايدۇ، شۇنداقلا ئارمىيە، جەڭچىلەردىمۇ باتۇرلۇق ۋە ئۆز - ئۆزىنى قۇربان قىلىشتەك مىللىي روھ ئۆلىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ شانلىق تارىخىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندا، پۇقرالار ئۇستىۋېشى جۇل - جۇل، ئاچ - يالىڭاچلىقتا قالغان سەرگەردانلارغا ئايلىنىدۇ. مۇنداق كىشىلەردە قورساق تويغۇزۇشتىن باشقا ئىستەك بولمايدۇ."

1

شەرق ئەللىرى ئۆزلىرى چوقۇنىدىغان بىرەر مەبۇد بولمىسا كۆڭلى قانائەت تاپماي كەلگەن، شۇڭا تولىمۇ قەدىمىيلىككە ئىگە شەرق تارىخىدىن ئىلاھلارنىڭ تۈرلۈك ئەۋرىشكىلىرىنى تاپقىلى بولىدۇ. شەرق ئەللىرى ئۆزىدە بولمىغان قۇدرەت، ئىقتىدارلارنى، ئۆزىگە ھازىردا نېسىپ بولمىغان ئارزۇ - ئارمانلىرىنى، سەۋەنلىكلىرى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان كۆڭۈل غەشلىكى، ھەسرەت - نادامەتلىرىنى، ۋەھىمە ئازابلىرىنى بىرلا ئىلاھنىڭ ۋۇجۇدىغا تولۇق مۇجەسسەم قىلىپ، ئۆزلىرىنى پانىي دۇنيانىڭ ئازابلىرىدىن خالىي قىلىشقان - دە، تەقدىرنىڭ ھەرنە كەلمىشلىرىدىن ئانچە ئەنسىرىمەي ياشاۋەرگەن. ئۇلارچە، ئۆزىدە ھەل بولمىغان ھەرقانداق نەرسە ئاشۇ تەڭداشسىز قۇدرەت ئىگىسىدە بار، بۇ قۇدرەت ئىگىسىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشقىلى بولمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن مول ھاياتىي كۈچ، تەسەۋۋۇر ۋە گۈزەللىك ئۇنۇمىدە سېھرىي ئالەم ئاستا - ئاستا بارلىققا كېلىپ كامالەتكە يەتكەن. نەتىجىدە، بۇ ئالەم ئىسپاتلاشقا ۋە باشقا يول بىلەن چېقىلغىلى بولمايدىغان سىر بىلەن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قاتتىق رام قىلىپ كەلگەن.

غەرب ئەللىرىدە دەل ئەكسىچە، ئۇلاردىكى ئىلاھلار تالاي تارىخىي، دىنىي ئىسلاھاتلار نەتىجىسىدە رېئال، ئىنسانىي سۈپەتكە كىرىشكە باشلىغان. ئىسپاتلاشنى ياخشى كۆرىدىغان غەرب ئەللىرى دىنىي كامالەت نۇقتىسىدا تۇرغان نۇرغۇن مەسىلىلەرنى پەننىي دەلىللەر ئارقىلىق قايتىدىن شەرھلەپ، ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇشىغا قولاي نۇرغۇن ۋاستىلەرگە ئېرىشتى.

شەرقتىكى ئىلاھلار بەندىلەرنىڭ چاقچىقىنى كۆتۈرەلمەيدىغان سۈرلۈك ئەلپازدا ياشاپ كەلدى. غەربتىكى ئىلاھلار بەندىلەر چاقچاق قىلسىمۇ كۆتۈرىدىغان رەۋىشتە ياشاپ، بۇنداق چاقچاقلارنى ياخشى كۆرۈپ قالغان ۋە بەندىلەرنىڭ ئارىسىغا يۈزلەنگەن.

مانا بۇ ھال دۇنيانىڭ ئىككى مەدەنىيەت قۇتۇپىدا ئوخشىمىغان ھوقۇق فورمىسىنى شەكىللەندۈردى. شەرقتە ھوقۇق چېقىلغىلى بولمايدىغان مۇتلەق نەرسە، ئۇ مەلۇم بىر كىشىگە مۇتلەق ھالدا مەنسۇپ بولىدۇكى، ئاۋامنىڭ تەقدىرى مەركىزى ھوقۇق ئىگىسىنىڭ بىر قېتىملىق چۈشى ياكى خىيالى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. نۇرغۇن مۇنەججىملەر ۋە ئاقىللار ئەنە شۇ چۈشنىڭ مۇلايىم قۇربانلىرى. دېمەك، شەرق سۇلتانلىرى خۇدانىڭ يەرلىككە بولغان ئىجتىمائىي تەقلىدىنىڭ مەھسۇلىدىن ئىبارەت. كۆپ ھاللاردا ھوقۇق ھوقۇقدارلارنىڭ جەمەتى تەرىپىدىن تولۇق مونوپول قىلىنىپ، ئەۋلادمۇ ئەۋلاد مىراس بولۇپ

http://www.uyebook.com

كەلگەن. غەربتە ھوقۇق بارا - بارا تارقاقلىشىپ، ھوقۇقدارنى نازارەت قىلىدىغان كۆپ قۇتۇپلۇق قۇرۇلما بارلىققا كەلگەن. بۇ دەل پارلامېنتنىڭ ئۆزى ئىدى.

بىر مىللەت ياكى بىر رايوننىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈلمىسىنىڭ خاراكتېرى شۇ مىللەت ياكى شۇ رايوننىڭ دىنىي ئېتىقاد قاتلىمىدىكى روھىي ئامىلىنىڭ تەبىئەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەت شەكلىگە تارتىدۇ. تەبىئەتكە پەرھىز خاراكتېرلىك مۇناسىۋەتتە بولغان دىن كۆپرەك ئېستېتىك ۋە مىستېتىك مەزمۇننى كامالەتكە يەتكۈزىدۇ. تەبىئەتكە ئىستېلا خاراكتېرلىك مۇناسىۋەتتە بولغان دىن ئىدراكىي رەۋىشتە سانائەتنى راۋاجلاندۇرىدۇ.

دېمەك، ئەسلىدىكى دىنىي ئېتىقاد كېيىنكى جەمئىيەت خاراكتېرىنىڭ خېمىرتۇرۇچى.

2

بىزمۇ شەرق دۇنياسىدىكى دىنىي كەيپىياتقا ئىنتايىن باي مىللەتلەرنىڭ بىرسى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن تۆرلۈك ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي قاتلامغا ئىگە. شۇڭا دۆلەت ۋە ھوقۇق قارىشى ئاللىبۇرۇنلا بارلىققا كەلگەن ۋە زامانغا يارىشا ئەھمىيەتلىك مەزمۇنلاردا ئۆزگىرىپ كەلگەن. ھوقۇق ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن ئەمەلىي كۈچنىڭ جارى بولۇشىدىكى مەركىزىي سەۋەب دېگەن قاراش پەيلاسوپلىرىمىز ۋە ئەدىبلىرىمىزنىڭ كىتابلىرىدىن مۇۋاپىق شەرھى ياكى ئىپادە تاپقانىدى.

ئەمما، ھوقۇق قارىشىمىز بۈگۈنكى كۈنلەردە تولىمۇ پۈچەك، تېتىقسىز، چاكىنا مەزمۇنلارنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈشكە باشلىدى. كۆپ ھاللاردا ھوقۇق كىشىلەرنىڭ تۈترۈقسىز شان - شەرەپ ئېھتىياجى، پاراۋان خۇسۇسىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنىڭ ۋاستىسىگە ئايلىنىپ قالدى. ھوقۇق ئەسلىدە ئۆتكۈنچى بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت بولسىمۇ، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئىشرەت خۇمارى گويا ئۇنى مەڭگۈلۈك باقمەندە سۈپىتىدە كۆرسەتتى. ئۇنىڭغا ئېرىشكەنلەر غادايدى، ئېرىشمىگەنلەر تىزلاندى. تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي قانۇنىيەت پرىنسىپى بويىچە ئېيتقاندا، ھوقۇق كۈچلۈك مەسئۇلىيەت، توغرا غايە ۋە مۇستەقىل ئىرادىنىڭ مەھسۇلى بولۇشى كېرەك ئىدى. ئەپسۇسكى، ھازىر ئۇ تىزلىنىپ يالۋۇرۇشنىڭ، ئېھتىيات بىلەن بوسۇق ماراشنىڭ، ئىنسانىي پەزىلەت جەھەتتىكى بەربات بولۇشنىڭ مەھسۇلاتىغا ئايلاندى. مەلۇمكى، ھوقۇق باشقىلاردىن تىلەپ ئالىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى تارىخىي مۇقەررەرلىك كۈچى بىلەن يارىتىدىغان نەرسە.

مېنىڭ بىر ئۇستازىم مۇنداق بىر ھېكايىنى ئېيتىپ بەرگەنىدى:

بىز خېلى باي ئائىلىلەردىن ئىدۇق. ئەينى ۋاقىتتا كىچىك بولساممۇ، بەزى ئىشلار ئېسىمدىن زادى چىقىپ كەتمەيدۇ. ئائىلىمىزدە بىرقانچە چاكار بولاتتى، ئۇلارنىڭ بەزىسى باشقا چاكارلار كىرىشكە جۈرئەت قىلالمايدىغان ئىچكىرى ئۆيلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى، بەزىسى ھويلا - ئاراملارنىڭ ئىشلىرىنى قىلاتتى. بەزى ۋاقىتلاردا ھاجەتمەن قوشنىلار تۇز، يىپ - يىڭنە قاتارلىق ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرنى سوراپ كىرەتتى. ئۆي خىزمەتچىلىرى ئادەمگەرچىلىككە ئېلىپ، ئاشۇنداق كىچىك نەرسىلەرنى بەزى

ۋاقتلاردا ئۆز ئالدىغا بېرىۋېتەتتى، بۇنى هويلا - ئارام خىزمەتچىلىرى كۆرۈپ قېلىپ، دادامغا ياكى ئانامغا چېقىشتۇراتتى، ئۇلار بەزىدە بوپتۇ دېسمۇ، بەزىدە ئاچچىقلىنىپ قالاتتى - دە، چېقىشتۇرغان هويلا خىزمەتچىسىنىڭ تۆھپىسى ئۈچۈن ئۇنى ئۆي خىزمەتكارلىقىغا ئالماشتۇراتتى، ئەسلىدىكى ئۆي خىزمەتچىسى ئۇنىڭ ئورنىغا هويلا - ئارامنىڭ ئىشلىرىنى قىلاتتى.

بۇ بىر ئاددىي ۋەقە، دەيتتى ئوقۇتقۇچىم خۇلاسە چىقىرىپ، شۇنداق بولسىمۇ هازىرغىچە ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. ئويلاپ باقسام، ئۇ جەمئىيىتىمىزدىكى هوقۇق مۇناسىۋىتىنى سىزىپ ئەينەكتەك كۆرسىتىپ بېرەلەيدىكەن، مەيلى ئۆي ئىشلىرى بولامدۇ، مەيلى هويلا ئىشى بولامدۇ ھەممىسى بەربىر چاكارلار قىلىدۇ، گەرچە هويلا چاكىرى ئۆي چاكىرىنى چېقىشتۇرۇش بەدىلىگە ئۇنىڭ ئورنىنى ئىگىلىۋالغان بولسىمۇ، يەنىلا چاكارلىق تەقدىرىدە ئۆزگىرىش بولمىدى. دېمەك، قۇل ئۆزىنىڭ پېشانىسىدىكى قۇللۇق تامغىسىنى يۇيۇۋەتمەي ياكى سويۇپ ئېلىۋەتمەي تۇرۇپ، ئىككىنچى بىرسىنىڭ "ئورنى"نى ئىگىلىسە، ئۇ ئوخشاشلا قۇل بولۇپ تۇرىۋېرىدۇ.

3

ھەقىقىي هوقۇق ئۇنى ئۆز كۈچى بىلەن يارىتالايدىغان ھەمدە ئۆزى ئىشلىتەلەيدىغان ئادەمگە مەنسۇپ، بولمىسا سىنىڭ قولۇڭدىكى نەرسە هوقۇقنىڭ ئۆزى بولماي، هوقۇقنىڭ جىلۋىسى ياكى سايىسى بولۇپ قالىدۇ. بۈگۈن "ئۇلار يەپ بولاي سىمىز" دېگەن ئېتىقاد بىلەن ئۆتىدىغان كىشىلىرىمىز ھەققەتەن ئاز ئەمەس، بۇنداق ئەقىدە خەلقىمىزگە ئاپەت خاراكتېرىدە يامراۋاتىدۇ.

ئاز - تولا مەكتەپ كۆرگەن بەزى كىشىلىرىمىز خۇدانى تەرك ئېتىپ "ئۇزۇل - كېسىل ماتېرىيالىزمچى" بولۇۋالدى، كېيىن بىلىشىمىزچە، ئۇلار روھقا چوقۇنۇپ يۈرمىسىمۇ، ئادەملەرگە قاراپ ناماز ئوقۇيدىكەن. بۇ ئەھۋال مەيلى زىيالىي، مەيلى كادىر بولامدۇ، ئىشچى ياكى دېھقان بولامدۇ ھەممىسىدە بار. دېھقانلار ئۆزىچىلىك قىلىپ كەتمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ بېشىدا ئۆزىنى خىزىر ياكى "قىبلە" كۆرسىتىدىغان مەخسۇس ئادەم بار بولغاچقا مەجبۇر بولغان. قانداقلا بولمىسۇن، ھۆكۈمرانىنىڭ زالىملىقى يەنىلا ئاۋامنىڭ قۇلچىلىقىدىن كەلگەن. قۇلچىلىق نادانلىق بىلەن قوشكېزەك.

زامانلارنىڭ ئۆتۈشى، كىشىلەرنىڭ "تەرەققىيات - رەھمەت" بەجا قىلىشىۋېتىشى بىلەن نۇرغۇن هوقۇقدارلىرىمىز باسما قۇدۇققا ئوخشاپ قالدى. ئۇلاردىن سۇ چىقىرىش ئۈچۈن ئاۋۋال بىر - ئىككى قاپاق سۇ تۆكمىسەك بولمايدۇ.

http://www.uyebook.com

تىلەمچىلىكنىڭ يىلتىزى

"نامراتلىق كىشلەرنى خاتا ئىشلارغا ئۈندەيدۇ".

\- سېنكا

1

شەھىرىمىزنىڭ جەنۇبىي قوۋۇقى(نەنمىن)دا قالتىس بىر كۆرۈنۈش بار. بىر تەرەپتە مىللىي ئۇسلۇبتىكى "خەلق تىياتىرخانا" بىناسى، بىر تەرەپتە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ۋە شىنخۇا كىتابخانا بىنالىرى، يەنە بىر تەرەپتە ئېگىز بانكا ۋە ئىستراخوۋانىيە بىناسى، ئوتتۇرىدا پاكارغىنە ئەينەك پىرامىدا ۋە ئۇنى ئوراپ تۇرغان چىملىق، چىملىق ئاستىدا يەر ئاستى سودا شەھەرچىسى... بۇلار ماددىي ۋە مەنىۋى ئىستېماللارنىڭ ئۆتكۈر گىرەلەشمىسىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. بىر - ئىككى يىل ئىلگىرى مەزكۇر سودا شەھەرچىسىنىڭ ئۈستى ئۇزاق يىللىق تارىخنى باشتىن كەچۈرگەن يېشىل ئورمان ئىدى، ئەمدى ئۇنىڭ ئورنىنى بازار ئىگىلىكى ئىگىللىگەن بولۇپ، مىسىر پىرامىداسىغا قىلىنغان ناھايىتى ئاددىي بىر تەقلىدنىڭ شاھىتى ئەينەك پىرامىدا تۇزانلارغا مىلەنگەن ھالدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. پىرامىدا ئاستىدا قەدىمكى مەدەنىيەتنىڭ ئەمەس، ئەكسىچە بۈگۈنكى كۈندە مەدەنىيەتنىڭ ئالامىتى بولغان ماددىي ئىستېمال مۆجىزىلىرى قايناپ تۇرىدۇ.

ھەممىدىن قىزىقى، ئېگىز بانكا بىناسىنىڭ بىر تەرىپىدە "خانتەڭرى جامەسى" قىسىلغان ھالدا بويى سوزۇپ تۇراتتى. بۇ بىنالارنىڭ بىرىدە كىشلەر بۇ دۇنيانىڭ مەئىشتى ئۈچۈن پۇل، نوپۇز تويلىماقتا ئىدى، يەنە بىرىدە ئۇ دۇنيانىڭ مەئىشتى ئۈچۈن مەشغۇل بولاتتى. جامە ئاستىدىكى دۇكاندا بولسا پانىي دۇنيانىڭ غېمى. قاراڭ، مەدەنىيەت دېگەن شۇنداق نەرسە. ئۇ ھايات بىلەن ئۆلۈم ئارىلىقىدىكى تەشۇىشنىڭ مونتاژلىق بىرىكمىسىگە ئايلانغانىدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە قۇربان قىلىش ۋە قۇربان بېرىشتىن ئىبارەت ھايات - ماماتلىق سۈرەتنى ئاشكارا نامايان قىلىپ تۇراتتى.

ئاشۇ بانكا بىناسىنىڭ ئالدىدىن ئانچە - مۇنچە ئۆتۈپ قالاتتىم، لېكىن ھەرگىزمۇ پۇل قويۇش ئۈچۈن ئۆتكەن كىشلەرنىڭ بىرسى بولالمايتتىم. چۈنكى بىز ئەر - ئايال ئاددىي ئوقۇتقۇچى بولۇپ، ئائىلىمىز مائارىپتىكى نامراتلىق، شەرەپ ۋە ھەسرەتنى تولۇق ئۈستىگە ئالغان ئائىلە ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئەدەبىيات - سەنئەتتىكى بىچارىلىكنى، ئۇنىڭدىكى پىغاننىمۇ قوشۇپ ئۈستۈمگە ئالغاندىم.

قار چۈشۈپ تۇراتتى، بانكا بىناسىنىڭ ئالدىدا قىلىن جۇۋا ياكى پەلتو كىيىشكەن كىشلەر شۈمشەرەپ

تۇرۇشاتتى، ئۇلار زايومچىلار ياكى دوللارچىلار ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرسى ئالدىمغا كېلىپ:

- دوللار بارمۇ؟ دېدى.

- يوق، دېدىم مەن كەسكىن ھالدا.

- زايوم بولسىمۇ ئالىمىز.

- يوق.

مەن ئۆتۈپ كەتتىم. خۇداغا مىڭ شۈكۈر، مەن ئۇلارنىڭ نەزىرىدە دوللارغا ئىگە ئادەملەرگە ئانچە - مۇنچە ئوخشىغانىدىم. يانچۇقۇم ئۇنچىلىك ئالىي ھەممەتكە ھازىرغىچە ئېرىشىپ باقمىغان بولسىمۇ، ئاشۇ گەپلەر تۇيەيلى روھىي لەززەت ھېس قىلدىم، گەرچە بۇ لەززەت ناھايىتى ئەخمىقانە ۋە نادانلارچە بولسىمۇ، تۇرمۇشنى كۆزەتكەن كىشىلەرگە مەلۇمكى، بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ تاپقانلىرى ياشاش زۆرۈرىيىتىدىن نېرىغا ئاشمايدۇ. بانكا بىناسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، بىرنەچچە قەدەم مېڭىشىمغا ياشقىنە بىر تىلەمچى ئۆزىنى بىچارە كۆرسىتىپ قولىنى ئۇزاتتى، ئۇمۇ مېنى خېلى يىراقتىنلا كۆزلەپ كەلگەندەك تۇراتتى. يانچۇقۇمنى ئاختۇرسام ئىككى موچەن چىقتى - دە، ئۇنىڭغا بەردىم، ئاندىن مېڭىشىمنى داۋاملاشتۇردۇم.

- پادىشاھ بولۇپ كېتەرلا، ئىلاھىم، دېدى ئۇ ئارقامدىن. مەن كەينىمگە ئۆرۈلۈپ ئۇنىڭغا قارىدىم. مەن ئۇنىڭ چىرايىدىن سەممىي ئەمەس، مۇغەمبىرانە كۈلكىنى كۆردۈم ۋە ئۇنىڭ يېنىغا باردىم.

- ئەگەر مەن پادىشاھ بولغان بولسام، سەن تىلەمچىنىڭ كۆڭلىگە قالمىغان بولاتتىڭ، سەن بۇنى چۈشىنەمسەن؟– دېدىم مەن.

تىلەمچى مېنىڭ گېپىمنى تەھدىت ياكى تەئەددى ھېس قىلدىمۇ، ئەيتاۋۇر تۇرۇپلا قالدى. مەن ئۇنىڭدىن يىراقلىشىپ كېتىپ قالدىم.

كوچىدا كىشىلەر ئالدىراش ئىدى. قار بولسا ئاستا ۋە لەرزان چۈشمەكتە ئىدى.

2

زامانىمىزنىڭ باياشاتچىلىق تەنتەنىسىگە غەرق بولغىنىغا خېلى ئۇزاق يىللار بولدى، ئەمما كوچا - كويلار ۋە تاۋاپ - سەيلىگاھلاردىكى، مەسچىت - ئىبادەتخانىلار ئالدىدىكى غېرىب - غۇرۋالار، ئاجىز - مىيىپلار، پېقىر - مىسكىنلەر زادىلا ئازايمىدى، ئەكسىچە كۆپەيدى. نەتىجىدە، بۇ، ئۆزلىرىنى مەلۇماتلىق، ئالىيجاناب ۋە ساغلام ھېس قىلىشقان بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئەتەي مولچىلىق يىغىپ تۇرغان داستىخان ئالدىدا چىشلىرىنىڭ ئاراچلىرىغا كىرىۋالغان گۆشلەرنى تازىلىغاچ ۋاپادارلىق، ساداقەت ئەھدىسىدىن دېرەك بېرىدىغان شارابلارنى ئىچكەچ قىلىشىدىغان ھەر تۈرلۈك پاراڭلىرىنىڭ بىر تېمىسىغا ئايلاندى.

ئۇلار ناھايىتى ھېيلىگەر، دېيىشەتتى كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ كۆزىتىش ئالاھىدىلىكىنى نامايىش قىلىپ،

ئۇلار سىنى كۆرۈش بىلەنلا مۆمىن، بىچارە قىياپەتكە كىرىۋالىدۇ، دۇئا - تىلاۋەتلىرى بىلەن دىلىڭنى يۇمشىتىشقا ئۇرۇنىدۇ، تەقى - تۇرقۇڭغا قاراپ مىجەزىڭنى، تەقدىرىڭنى مۆلچەر قىلىدۇ - دە، ئارزۇ - تىلەكلىرىڭگە ماس بىرەر مۇراجىئەتنى دەرھاللا ئاغزىدىن چىقىرىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار سىنىڭ نەچچە پۇل بېرىشىڭنى ئويلاپ ئولتۇرىدۇ.

- ئەگەر سەدىقە بەرمەي كېتىپ قالساڭ، ئۇلار سىنى قارغىشىمۇ مۇمكىن، دەيتتى بىراۋ.

- راست، ئۇ تۇرغانلا گەپ.

- ئۇلار سەن - بىزدىن باي، ئۇلارنىڭ بانكىغا ئامانەت قويغان پۇلى سىنىڭ نەچچە ئون يىللىق مائاشىڭدىن جىق.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى تىلەمچىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا ئائىت ئاجايىپ ۋەقەلەر، ئۇلارنىڭ قالتىس بېيىپ كېتىشىدىكى سىرلار، ئۇلارنىڭ ئۇستىلىقلىرى گېزىتلەرگە يېزىلىدىغان بولدى. كاتتا ئەدىبلىرىمىزمۇ ئۇلارنى قەلەمگە ئېلىشتى. ئۇلاردا پەقەت مۇنۇ گەپلەر بار: ئۇلار قالتىس، ئۇلار قارا نىيەت، ئۇلار ئىنساپسىز ۋە ھىيلىگەر.

بەلكىم، ئۇلارنىڭ گېپىدىن ئاز - تولا ئەمەلىيەت پۇراپ تۇرسا كېرەك (گەرچە ئېيتقانلىرى تەلتۆكۈس ھەقىقەت دەپ كەتكىلى بولمىسىمۇ). مەنمۇ زامانىمىزنىڭ ئاددىي بىر ھاياتلىق ئەھلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئادەمزات دۇنياسىدىكى يېڭى قىلىقلاردىن ئاز - تولا خەۋەردار. شۇڭلاشقا كىشىلەرنىڭ يەكۈنلىرىنى ئەمەلىيەت بىلەن بەلگىلىك دەرىجىدە باغلاپ قارىيالايمەن. دەرۋەقە، زامانىمىزدىكى تىلەمچىلەر خېلى قۇۋ، ئۇلار ئۆزىگە يارىشا ئۆز ئەتراپىدىكى مۇھىتنى تەھلىل قىلالايدۇ، ئۆزىنى تەتبىقلىيالايدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ سانى كۆپەيدى. ئادەملەر دىيانەتكە بۇرۇنقىغا قارىغاندا ئانچە ئېشەنمەس بولۇپ قالدى. ئۇلار كۆپ ھاللاردا ئۆز ۋۇجۇدىدىكى ۋىجدانىنىڭ خىتابىنى ئاڭلىيالماس دەرىجىدە پاڭ بولۇپ ياشايدۇ. ئۇلار ئۆز ۋىجدانىنىڭ ئەيىبلىشىدىن ئانچە خەۋپسىرەپ كەتمىسىمۇ، لېكىن ئەرۋاھلارنىڭ ۋەسۋەسىسىدىن، ئۆلۈم كۆلەڭگىسىدىن ھەرھالدا ھېيىقىدۇ. ئاخىر مەجبۇرلانغان ھالدا جۇلقى چىقىپ كەتكەن دىيانەتنى بىرە - بىرە قولىغا ئېلىپ قويىدۇ. تىلەمچىلەرنىڭ مەنپەئىتى بۇ ئازغىنە دىيانەت بىلەن پۈتمەيتتى. ئۇلار يەنە تەشەببۇسكار، ھۇجۇمكار ۋە رىقابەتكار بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇلار زامانغا يارىشا ئەقىللىق بولغان ۋە تاۋلانغان. قايسىبىر كىنودا تەسۋىرلىنىشىچە، كىشىلەر زىيانداش ھاشاراتلارغا قارشى ئەجەللىك دورىلارنى ئىشلەتكەن، ئەمما زىيانداشلار يىللارسېرى تېخىمۇ زەھەرلىك بولۇپ كەتكەنكى، ئىنسانلارنىڭ زەھىرى ئۇلارنىڭ ھاياتىغا كاشىلا قىلالماس بولۇپ قالغان، بەلكى ھاشاراتلار بولسا تېخىمۇ تاۋلىنىپ، چاقسا ئادەملەرنىڭ جېنىنى ئالىدىغان قىساسكارغا ئايلانغان. روشەنكى، زامانىمىز كىشىلىرىنىڭ روھىي ھالىتى ئۇششاق مەنپەئەتپەرەسلىككە ياتىدىغان ئامىللار ۋە ئەخلاقتىن يالتايغان چارىلەرگە باي بولغانسېرى، ئۇلاردىن تىلەپ جان باقىدىغان كىشىلەرمۇ

ئۇلار بىلەن بەس كېلەلىگۈدەك ئىقتىدارنى يېتىلدۈرگەن. مەن سەدىقە بەرمىگەن ئادەملەرنى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللايدىغان يېغى بىر ئەۋلاد تىلەمچىلەرنى ئۇچراتتىم، ئۇلارنىڭ كۆزىدىن مۇغەمبەرلىك يېغىپ تۇرىدۇ، قىياپىتىدىن غېرىبسىنىش، ئارسىنىش ئالامەتلىرىنى مۇتلەق ئۇچراتقىلى بولمايدۇ، ئەكسىچە، ئۇلار كىشىلەرنى مات قىلىپ تاشلايدىغان تەكەببۇرلۇق ۋە خاتىرجەملىك بىلەن سۆز تاشلايدۇ.

مەن بۇلاردىن ھەيران قالمىدىم، تۇيغۇم تەئەججۇپلۈك ھالالردىن يىراق ئىدى. نېمىشقا؟ زامان مېنىڭ تۇيغۇلىرىمنى شەپقەتسىزلىك، مەككارلىق، ھىيلىگەرلىك، نومۇسسىزلىقلاردىن كەلگەن يىرگىنىشلەر بىلەن تويۇندۇرۇۋەتتى. ئاز - تولا ئەقىل پەيدا بولۇشقا باشلىغان تۇنجى ياشلىق يىللىرىمدا غۇبارسىز كۆڭلۈمگە سىغمايدىغان ناپاك ئىشلاردىن ئىچىم ئاچچىق بولۇپ يۈرەتتىم، كېيىن بۇ ئاچچىقتىن مەست بولۇپ ھېچنېمىنى سەزمەس بولۇپ قالاي دېدىم،گويا رەزىللىكنى سىزىدىغان نۇرانە كۆزۈم بولمىسىمۇ بولىدىغان بولىدى. رەزىللىك دېگەن بۇ نەرسىلەر پۈتۈمگە پۈتلىشىپلا يۈرەتتى. مەنمۇ ئادەمزاتقا تەۋە جانلىق بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئازاب چېكىش تۇيغۇسىنى رەت قىلىپ، ھەممىدىن بىخەۋەر ياشاشقا تىرىشىپ باققان بولسامۇ، يېڭىدىن پەيدا بولۇپ ياشاپ تۇرغان ھۆججەيرىلىرىم زامان ناھەقلىقلىرىنى ماڭا سەزدۈرۈپ تولا چاتاق قىلاتتى. نېمە ئامال، يىللار باللىققا خاس زەكىلىكنى نابۇت قىلىپ تۈرسىمۇ، زەكىلىك ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىدىن بىراقلا قالمايتتى، ئۇ يەنىلا زامانىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى خۇنۇك ئۆسمىلەرگە ۋە ئاللىقانداق مەۋھۇم ئالامەتلەرگە نەشتەردەك قادىلىپ تۇرۇۋالاتتى، بۇلار ئومۇمەن ئىنسان بالىسىنىڭ يالتىراپ تۇرىدىغانلىقىدىن دېرەك بەرسىمۇ، بۇنداق سەزگۈرلۈك ۋە نارەسىدىلىكنىڭ دەردىنى پاكىز يۈرەك بىھۇدە تارتاتتى، نەتىجىدە، ئۇنىڭ ئارامخۇدا، يەڭگىل سوقىدىغان ۋاقىتلىرى ناھايىتى ئاز بولاتتى.

مەن تىلەمچىلىكنى ياخشى خۇلق دېمەكچى ئەمەسمەن. بۇرۇنلاردا ئەۋلىيالار ۋە دانىشمەنلەرمۇ تىلەمچىلىك قىپتىكەن. ئۇلار خىلۋەت روھىي كۆزى بىلەن مەئىشەت دۇنياسىدىكى چەكسىز قانائەتسىزلىكلەرنى، قىزىلكۆزلۈك تۈپەيلى كېلىپ چىققان تۇرلۇك ئىجتىمائىي بالايىئاپەتلەرنى، روھىي گادايلىقلارنى كۆرۈپ يەتكەنىدەك بولۇپ، پانىي ئالەم ئاسارەتلىرىدىن قۇتۇلۇشنى ئويلىغان ۋە ئارتۇقچە مال - دۇنيا يىغىشتىن ۋاز كەچكەن. ئۇلار ئۇچۇن يەيدىغان - ئىچىدىغانلىرى ئۇدۇللۇق بولسىلا بولىدىغان بولغان. ئۇلار خەلق ئىچىدىكى مۇقەددەس ئوبرازى بىلەن تىلىگەن ۋە ھېچقانداق خىجىللىق ھېس قىلمىغان، كېيىن بۇ ئاستا - ئاستا ئۇدۇمغا ئايلىنىپ، بىچارىلەرنىڭ جان بېقىش دەستىكى بولغان. مانا بۇگۈنكى كۈنلەردە ئۇ ھېچقانداق جىسمانىي ئەيىبى بولمىغان بىر قىسىم ھۇرۇن ئادەملەرنىڭمۇ ئەڭگۈشتەرى بولۇپ قالغان. خەيرىيەت، ئاشۇ ئۇلۇغلار "توق كۆزلۈك"نى بەك ئاشۇرۇۋەتكەن، ئۆزىنى كارامەت خاكسار قىلىۋېتىشكەن. ئۇلار ئاددىي تەبىئەت دۇنياسىدىكى تۇرلەر ئىچىدە ئاقسۆڭەك ھېسابلىنىدىغان ئىنساننىڭ ئەقلىي ۋە جىسمانىي قۇدرىتىگە لايىق كىشىلىك ئەمگەك نېسۋىسىنى ئۇنتۇپ كېتىشنى ئېغىر ئالمىغان.

http://www.uyebook.com

ئەي، روھىيەت دۇنياسىغا سەپەر قىلغان دانىشمەنلىرىمىز، سىلەر ئۆز ۋۇجۇدۇڭلاردىن قانچىلىك ئۇزاپ كېتەلىدىڭلار، قېنىڭلاردىكى شەيتاندىن قۇتۇلالىدىڭلارمۇ؟ قاراڭلار، بۈگۈنكى ۋارىسىڭلارغا، ئۇلار ئەمدى ساھابە ئەمەس، نوقۇل تىلەمچى، ئۇلارنىڭ ئالىقانلىرىغا تۇتقۇزغىنىڭلار قۇرتلاپ كەتكەن گۆش پارچىسى.

تىلەش، روشەنكى گۈزەل خۇلق ئەمەس. مىلك ئەپسۇس، ئۇ، زامانىمىزنىڭ 90 - يىللىرىدىكى كەسپلەرنىڭ بىرىگە ئايلانماقتا. ئادەم ماددىي جەھەتتىن موھتاج بولغاندا، ئۇ، ئازابنىڭ بىرىنچى قەدىمىنى ئالىدۇ، بۇنى ئۇنىڭ روھى ئېنىق سېزىپ تۇرىدۇ، ئەمما بۇنداق موھتاجلىق تۈگىمىسە، ئۇ يىلدىن يىلغا ئېشىۋەرسە روھمۇ كاردىن چىقىدۇ. روھ ماددىي ھاجەت ئۈچۈن ئۆزىنى دو تىكىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاستا - ئاستا روھىي گادايلىقمۇ باشلىنىدۇ. ۋاي ئىست، ئاللا ئۆزىنىڭ ھەربىر بەندىسىگە روھ بىلەن تەن ئاتا قىلغان. پانىي دۇنيادىن ئىبارەت بۇ كالتا كۆۋرۈكتە بەزىلەر تەن ھاجەتلىرىگە مۇۋاپىق مەنقۇلاتلارغا يېتەرلىك ئېرىشەلمەي ئۆتىدىكەن، بەزىلەر روھىيەت قەبرىسىنىڭ كۆرۈنمەس دائىرىسىدىن چىقالماي تەمترەپ ياشايدىكەن، بەزىلەر ھەر ئىككىلىسىدىن ناقىس بولۇپ كېتىدىكەن. بۇنداقلار ھەرقانداق زامان، ھەرقانداق ماكاندا بولۇپ تۇرغان.

ئەمدى مەن بۇ تاغدىن - باغدىن قىلغان پاراڭنىڭ بېشىدا تىلغان ئالغان ھېلىقى "توق قورساق كىشلەرنىڭ ئويلىنىپ بېقىشنى تەۋسىيە قىلىمەن: ئاشۇنداق يىرگىنىشلىك تۈس ئالغان تىلەمچىلەرنىڭ ماددىي بايلىقى نەگە كەتتى؟ ئۇلار قاۋۇل ۋە ساغلام تۇرۇپمۇ تىلەشنى كەسىپ ئەتتى، بۇ روھىي ناكارلىقمۇ، قانداق؟ ئۇلارنىڭ روھىنى كىم تالان - تاراج قىلدى؟ فرانسۇز مۇتەپەككۇرى ژان.ژاك رۇسسۇ "ئىنسان تۇغۇلغاندا ئەركىن ئىدى، كېيىن ئۇ ھەر جەھەتتىن بوغۇلدى" دېگەنىدى. تەبىئىيكى، ئىنسانلار مۇشۇ بوغۇلۇشتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، تېخى ھازىرغا قەدەر داۋاملاشقان ئىقتىسادىي ، سىياسىي كۈرەشلەرنى ئېلىپ باردى، باراۋەرلىك، ھوقۇق، دېموكراتىيە، ئەركىنلىك دېگەن ئىبارىلەرنى كەشىپ قىلدى، ئۇنىڭ ئۈچۈن نۇرغۇن قانلارنى ئاققۇزدى. ۋەھالەنكى، ئىنسان زاتىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي مەنىدىكى ھەق - ھۆرمىتىنى ئەمەس، ئەقەللىيسى ئۆزىنىڭ بىر جاندار مەنىسىدىكى ھاياتلىقىنى قوغداش ھەم داۋام ئەتكۈزۈش ئىنتىلىشلىرىمۇ دەخلى - تەرۇزدىن قۇتۇلۇپ بولالمىدى.

راست، سىز مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئورۇنغا (بۇ ئورۇننىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ۋە ئىجتىمائىي مەنىدە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر) ئىگە، سىزنىڭ پۇلىڭىز ئۈچ ۋاخ تاماققا يېتىدۇ، توي - تۆكۈن ۋە رېستۇران ئولتۇرۇشىغا ئەپلەپ بىر ئامال قىلىسىز. بىراق ساياھەتكە چىقىشقا، ئۆزىڭىز ئويلىغاندەك تەربىيلىنىشكە، ئادىمىيلىك سۈپىتىڭىزنى مۇكەممەلەشتۈرۈشكە كەلگەندە، ئەلۋەتتە، بۇلارنىڭ ھەممىسى پۇل بىلەن پۈتىدۇ، سىزدە بۇلارغا يېتىشكۈدەك ئىقتىسادىي قۇۋۋەت يوق، بولغان تەقدىردىمۇ يوللار ناھايىتى مۇرەككەپ. ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ داۋالىنىشقا توغرا كەلگەندە، پۇل مەسىلىسى

دەھشەتلىك مەسلىگە ئايلىنىدۇ. جۇڭگو يازغۇچىسى ئەي ۋۇ بىلەن شادىپئلار جۇڭگونىڭ يېڭى دەۋردىكى ئىدېئولوگىيىسىنى تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن بولۇشىغا كەتمەن چاپقانلار ئىدى، بىراق ئۇلار ئۆمرىنىڭ ئاخىرلىرىدا داۋالىنىش ئۈچۈن يېتەرلىك پۇلغا ئېرىشەلمىدى. ياش يازغۇچىمىز ئەسئەت ئەمەت جىگەر قېتىش كېسىلىگە گىرىپتار بولۇۋىدى، ھەر ھالدا ئىنسانپەرۋەر كىشىلەرنىڭ ھىممىتى ئۇنىڭغا چىقىش يولى بەردى. بىراق بۇ خەزىنىمۇ ھېچنېمىگە دال بولمىدى. نامراتلىق تەقدىرى ئۇنىڭ ئورۇق جىسمىگە ھەدەپ چاڭ سىلىۋاتقاندا، "باياشات" دەۋر قاراپ تۇردى. خوش، ئەمدى ئۆزىڭىزگە كېلەيلى. سىزنىڭ ھازىرقى تۇرمۇش پەللىڭىز قانچىلىك كۆپ بەدەل ئۈستىگە قۇرۇلغان؟ مېنىڭچە، سىز ئاشۇ تۇرمۇش ئۈچۈن ۋىجدانىڭىز ئېغىر ئالىدىغان نۇرغۇن يوللارنى باستىڭىز، ئۆزىڭىزنى ئەتەي خورلىدىڭىز، سىز ئاشۇنچىلىك تۇرمۇش ئۈچۈن بىر ئۆمۈر قاترىدىڭىز، ئاخىر چارچاپ ھالىڭىزدىن كەتتىڭىز.

بىز سىزنى ئۆزىڭىزنىڭ ھەۋىسى بويىچە "خاتىرجەم - ئالىيجاناب" كىشىمۇ دەيلى، ئۇنداقتا، سىزنىڭ ئىززەت - نەپسىڭىز ئىشتىھادىن ھالقىپ ئۆتەلىدىمۇ؟ ئەگەر ھالقىغان بولسا، سىز ئەركىن پىكىر ۋە مۇھاكىمىنىڭ قانچىلىك دەرىجىسىدە ياشىدىڭىز؟ سىزدە مۇھاكىمە بولغان بولسا تىلەمچىلەر ھاياتىدىكى ساختا ئالامەتلەر ھەققىدە ئەتراپلىق پىكىر بولغان بولار ئىدى.

ئالىيجانابلىقنىڭ دەرىجىسى پۇلدا ۋە توقلۇقتىلا ئەمەس، پىكىردە، مۇھاكىمە بولمىغانىكەن، ئەمەلىيەتچىل پىكىرمۇ بولمايدۇ. نىھايەت پۇل، مەنسەپ دېگەنلەر ئالىيجانابلىقنى مۆكەممەل مەنىگە ئىگە قىلالمايدۇ.

خۇدا ئەلمىساقتىن بېرى شۇنداق قىلىپ كەپتۇ: مەڭزى ۋە قوۋزى پارقىراپ تۇرىدىغان زەردارلار بىلەن لەۋلىرىدىن شور ئۇرلەپ تۇرىدىغان نامراتلار ھامان مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. بۇلار ھېچقاچان بىر - بىرىسىز ياشىيالمىدى. بۇ، تەقدىرنىڭ ئادالەتسىز تەقسىماتىمۇ ياكى تۇرمۇش دۇنياسىنىڭ غەيرىي تەڭلىمىسىمۇ؟ مۇشۇنداق بولۇش يوللۇقمۇ ياكى ئەمەسمۇ؟ پەيلاسوپلار ۋە سىياسىيونلار ھەر نېمىلەرنى دېيىشتى، بۇ ئەھۋال بەربىر مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋەردى. لېكىن بايلار ئۆزلىرىنى پۇلنى ۋاستە قىلىپ قوغداپ كەلدى. ئۇلار تاپتىن چىقىپ كەتسىمۇ، پۇل ئۇلارنى ئاقلىدى، شۇنىڭ بىلەن يۈزلىرىنى يورۇق قىلىپ يۈرۈۋېرىشتى، نامراتلاردا بۇنداق قۇدرەتلىك ئەمەلىي كۈچ بولمىغاچقا، دىيانەت ۋە ئەخلاقنى دەستەك قىلىپ ياشاپ كەلدى. بۇلار قوشۇلۇپ بىر دەۋر، بىر مىللەتنىڭ ۋۇجۇدىدىكى مۇۋازىنەتلىك قۇتۇپلارغا ئايلاندى.

زەئىپلىك ۋە رەزىللىكنى جۇل - جۇل كىيىملىك تىلەمچىلەر، نامرات بىچارىلەردىن ئىزدەپ تېپىش ئاسان، چۈنكى ئۇلاردىكى ئاجىزلىق، ئۇلاردىكى پاجىئە، ئۇلاردىكى خاراكتېر مېيىپلىقى، ئۇلاردىكى ئاددىي نەيرەڭ خۇددى يىپقىمىسىز ئۇستىۋاشلىرىغا ئوخشاشلا كۆزگە ئوچۇق - ئاشكارا تاشلىنىپ تۇرىدۇ. بىراق ئەمەلدارلار، زەردارلار(پۇلدارلار)، ئاتالمىش زىيالىيلاردىكى زەئىپلىك ۋە مەينەتچىلىك دىنىي ھەل، ئەخلاقىي تون، ئالىيجانابلىق رەڭلىرى، دىيانەت زىغىزلىرى، تەلىمات ھەشەمەتلىرى بىلەن

تۇسۇلۇپ قالىدۇ.

ئەمدى بىز ئىككىسىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەيلى: شىر - يولۋاسلارنى ۋەھشىي دەيمىز، ئۇلار ئېچىپاقىغاندا چوڭ بولامدۇ، كىچىك بولامدۇ، قۇدرىتى يار بېرىدىغان ھەرقانداق مەخلۇقنى تەپتارتماستىن ئوچۇق - ئاشكارا ئوۋلاۋېرىدۇ، خامتالاش قىلىپ يەۋېرىدۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ياۋۇزلۇقى ۋە قانخورلۇقىنى ئادەملەرگە ئوخشاش ھەرخىل پەتىۋا، چىرايلىق سۆزلەر بىلەن، پەيغەمبەرلەردىن، مەشھۇر ئەربابلاردىن، داھىيلاردىن قالغان گۈزەل ئەقىدە - ئېتىقادلار بىلەن بېزەپ ئولتۇرماي، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەسلى ماھىيىتى قانداق بولسا شۇ پېتى ياشاۋېرىدۇ، كىشىلەرنىڭ نېمە دېيىشى بىلەن چاتىقى بولمايدۇ. ئۇلار ھىيلە - مىكىر، سۇيىقەست دېگەننى بىلمەيدۇ. توغرا، ھىيلە - مىكىر ۋە سۇيىقەست خىرسقا تولغان دۇنيادا بىرخىل قورال. ھىيلە - مىكىر ئەسلى تەبىئىتى خوراپ كەتكەن ئاجىزلارنىڭ قورالى بولۇپ، سەددا، تۆز كەتكەن ئەزىمەتلەرنىڭ شۆھرىتىنى ئۆچۈرۈپ تاشلىيالىغان. بۇ بېرىپ ئاخىر ئۆزىنى ھەممىدىن ئۈستۈن چاغلايدىغان ئادەمزاتنىڭ ئۆلۈغ كەشپىياتىغا ئايلاندى.

ھەيھات، ئادەمزاتنىڭ قانخورلۇقى جۇلالىق رەڭگە نېمىدېگەن باي. مەن تىلەمچى ھەققىدە پىكىر بايان قىلغۇچىلارنىڭ "ئالىيجاناب" كىشىلەردىكى بىچارىلىككە كۆز ئاغدۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن. شېكسپىرمۇ: "پارقىرىغاننىڭ ھەممىسى ئالتۇن ئەمەس" دېگەنىكەن.

تىلەمچىلەر بىلەن ئالىيجانابلاردىمۇ ئاجايىپ بىر بېقىنىش بار. ئەگەر دۇنيادا "ئالىيجانابلار"غا قول تەڭلەيدىغان تىلەمچىلەر بولمىغان بولسا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ساخاۋەتكار، پەزىلەتلىك كىشىلەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان ئوبيېكتتىن قىسىلغان بولار ئىدى. بايلىق ھېرىسىدە يۈرۈپ، نامراتلىقتىن كۆڭلى داغ بولۇپ يۈرگەنلەر تىلەمچىلەرنى كۆرۈپ تەسەللى تېپىپ قېلىشى مۇمكىن. بۇ يەردە سەدىقە ئۆزئارا ئالمىشۋاتاتتى، روھى يەڭگىللىك بىلەن ئاز - تولا سەدىقە تېگىشلىمەكتە ئىدى.

تۇرمۇش قىمار خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ قانداقتۇر بىر نەرسىلىرىنى دو تىكىدۇ، بەزىلەر ئۇتىدۇ، بەزىلەر ئۇتتۇرىدۇ. بىراق ئۇتۇش - ئۇتتۇرۇش مەڭگۇ شۇ پېتى داۋاملىشىدىغان قانۇن ئەمەس. ئۇتقانلار ئۇتتۇرۇشىمۇ مۇمكىن، ئۇتتۇرغانلار ئۇتۇشىمۇ مۇمكىن، بۇنداق ئەھۋال ئۇلارنىڭ ئۆزىدە يۈز بەرمىسە ئەۋلادىدا يۈز بېرىشى مۇمكىن. بەربىر ئىنسانلار روھىي ماھىيەتكە ئىگە بولغانىكەن، ئۇ بەخت بىلەن بەختسىزلىك، يورۇق بىلەن قاراڭغۇلۇق، مۇكاپات بىلەن جازا، خىيانەت بىلەن ئىزا، ئاچلىق بىلەن غىزا ئوتتۇرىسىدا ئۆتكۈنچى ھالەتتە ئۇياق - بۇياققا ئۆتۈپ تۇرىدۇ. شۇڭلاشقا بىز ئۇلارنىڭ چېھرىدىن مەڭگۈلۈك تەبەسسۇمنى ئۇچرىتالمايمىز. ئەكسىچە، ئۇلارنىڭ چېھرىدە غەم - غۇسسە، مۇسىبەت بىلەن ھەسرەت كۆپرەك كۆزگە چېلىقىدۇ. دېمەك، شادلىق ۋە ئازابتىن ھەربىر ئىنساننىڭ تېگىشلىك نېسىۋىسى بار. ئۇنى كىشىلەر قانچىلىك دۆلەتمەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر تارتماي قالمايدۇ.

مەلۇمكى، ئىنسان روھىي زىددىيەت دېڭىزىدىكى ئېكسپېدىتسىيىچى، شۇنداق ئىكەن، بىراۋنىڭ

قىسمىتىنى ئۇنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى ۋە سەۋەبىدىن ئايرىپ تەھلىل قىلىش ئانچە ئاددىللىق بولمىسا كېرەك، شۇنداقلا بىراۋنىڭ قىممىتىنى ئۆزىنىڭ تەقدىرىدىن ئايرىپ قاراشمۇ ئانچە ئاقلانىلىك بولمىسا كېرەك.

بىراۋنىڭ ئاجىزلىقىغا قاراپ ئۆزىگە تەسەللى تېپىش ئەمەلىيەتتە ئۆزىدىكى ئىرادە كۈچىنى كەمسىتكەنلىك بولۇپ، بۇ ئۇنىڭدىكى جەڭگىۋارلىقنىڭ ئاللىقاچان ئۆلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

مۆھتەرەم "ئالىيجاناب" ئەپەندىلەر ۋە خانىملار، ئۆزگىلەرنى كەمستىش تەس ئەمەس، ئۆزگىلەرنى سوغۇققان مۇھاكىمە كۆزى بىلەن كۆزىتىپ، ئۇلاردىكى روھىي زەئىپلىكنى ھەقىقىي مەنىدە تېپىپ تۈرۈپ كەمستىش، مانا بۇ تەس. سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ روھىنى ئاختۇرۇپ بېقىڭلار ۋە ئۆزۈڭلارنى كەمستىڭلار، بۇ كەمستىشتىن يىتتۈرۈۋەتكەن مەغرۇرلۇقىڭلارنى تېپىۋېلىڭلار.

ئەتراپىڭىزدىكى ئەڭ پاجىئەلىك ئىشلارمۇ بىلىنەر - بىلىنمەس دەرىجىدە سىزدىكى مەسئۇلىيەت ۋە روھىي قۇۋۋەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. سىزدىكى مۇھاكىمە ھوقۇقىنى ھېچكىم تارتىۋالغان ئەمەس. سىز ئۇنىڭدىن ئۆزىڭىز ۋاز كەچمىگەن بولسىڭىزلا، ئۇنى ئىشقا سېلىڭ - دە، غايىل پرىنسىپلار ۋە ئەخلاقىي مىزانلاردىن خوشلىشىڭ.

تىلەمچىلەر پارلاقلىق ئۈچۈن ئەڭ ئىزدەۋاتقان دەۋر ئۈچۈن يوشۇرغىلى بولمايدىغان جاراھەت، ئۇلاردىكى ماددىي، روھىي كەمبەغەللىكنىڭ سايىلىرى ھەممىزگە ئوخشىمىغان دەرىجىدە تۇتىشىپ كەتكەن. بىز ئۇنى نوقۇل تىلەمچىلەر مەسىلىسى سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى ئورتاق مەسىلىمىز سۈپىتىدە تەھلىل قىلىشنى ئۆگىنىشىمىز كېرەك.

1995- يىل دېكابىر

---

http://www.uyebook.com

دۇنيادىن يىراق

1

پەسىللەرنىڭ پەزىلەتلىرىدە ياراتقۇچىنىڭ ھېممىتى بىلىنىپ تۇرىدۇ. مەن ھاياتلىق دۇنياسىدىكى ھەربىر ھادىسىدىن بۈيۈك روھىي ئارقا كۆرۈنۈشنى كۆرگەندەك بولىمەن. بۇ ئارقا كۆرۈنۈش قانداقتۇر بىر روھىي مەركەزنى يوشۇرغان ھالدا گويا ئاللىبۇرۇن ۋايىغا يەتكەن پرىنسىپنىڭ تەنتەنىسىگە ئۇلۇغۋار نەزەر بىلەن قاراپ تۇراتتى. بۇ دۇنيادىكى بارلىق پەسكەشلىكلەر، ھېيلىگەرلىكلەر، ياۋۇزلۇقلار، تەگسىزلىكلەر كەبىي جەمئىيەت ئىللەتلىرى بىپايان كائىناتنىڭ ھەرىكىتى داۋامىدا بەربات بولۇپ، ئاشۇ ھەرىكەت پرىنسىپىنى مەنبە قىلغان دۇنيا قاراش ۋە ئېتىقاد غەلىبە كاپالىتىگە ئېرىشىپ كەلمەكتە ئىدى. دەرھەقىقەت، بىز كۆرۈۋاتقان تەبىئەتتىكى پەسىللەر ۋاقىت ئۆزگىرىشلىرىدىكى قانۇنلارنى چۈشىنىشلىك تىل بىلەن ئاشكارا قىلىدۇ. بىز بىلىدىغان قايسىدۇر قۇرۇلۇشلار ئۆرۈلۈپ، يېڭى بىنالار قەد كۆتۈرىدۇ؛ قايسىدۇر بىر كۆۋرۈكنىڭ ياغىچىنى قۇرت يەپ بۇزۇلىدۇ؛ بىز تونۇيدىغان مويسىپىتلەر ۋاقتى كەلگەندە كېتىپ قالىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى بوۋاق، يېڭى سىمالار مەيدانغا كېلىدۇ. روشەنكى، تەبىئەتكە قارىساڭ ئىجتىمائىيەتتىكى مەسىلىلەرنىڭ ئەپچىل بېشارەتلىرىنى كۆرەلەيسەن، ئويلانساڭ، ئۇ ھايات ھەقىقەتلىرىگە دائىر ئىخچام تەمسىلگە ئايلىنىدۇ.

شۇ تاپتا مەن پەرىشان كۈزنىڭ قۇچىقىدا تۇرۇپتىمەن. بۇنداق چاغلاردا شەھىرىمىزدە كۆيدۈرۈلگەن غازاڭلارنىڭ ئىس - تۈتەكلىرى ھاۋانى قاپلايدۇ. باھار، ياز پەسىللىرىدە مۇھىتىمىزغا زىننەت بولمىش ياپراقلار سارغىيىپ تۆكۈلگەن ھامان "ئەخلەت" قاتارىغا ئۆتۈپ قالىدۇ. ئاشۇ زەپىران غازاڭلار نېمىشقىدۇر ماڭا دەۋرىمىزدە پېنسىيىگە چىققان كادىرلاردەك كۆرۈنۈپ كېتىدۇ. شۇڭا سۈپۈرۈلۈۋاتقان ۋە كۆيدۈرۈلۈۋاتقان غازاڭلارنى كۆرسەم بەربات بولغان ئەقىدىلەر ئۈچۈن نادامەت چېكىمەن. پەسىللەردە قانۇنىيەت بار، ھېسسىيات يوق، سىياسەتتە تەرغىبات بار، يۈز - خاتىر يوق. سىياسەت قۇربان قىلىش ئارقىلىق ھاياتنى داۋاملاشتۇرالايدۇ. تەختى ئادالەت خۇرۇچلىرىدىن پۈتمىگەن سىياسەت بەئەينى ئەقىل خارابىلىرىدە ئۈنگەن ئوغرى تىكەن.

غازاڭلار سۈپۈرۈلمەكتە. سۈپۈرۈپ تازىلانغان كوچىلاردا قۇۋۋەت دورىلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان ئېلان ۋەرەقلىرى ئۇچۇپ يۈرەتتى. قايسىدۇر بىر رومانتىك كىنودىن ئالتۇندەك غازاڭغا كۆمۈلگەن ۋىنا كوچىلىرىدا سەيلە قىلىپ كېتىۋاتقان بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقنى كۆرگەندىم. مۇزارتنىڭ ھەيكىلى كۆز

http://ilkitap.blogbus.com

ياپراقلىرى ئارىسىدىكى نازۇك تىۋشلارغا ھۇزۇر بىلەن قۇلاق سىلىۋاتقاندەك قىلاتتى. مۇزىكا مۇڭ ئارىلاش كۈز مەنزىرىسىنىڭ گۈزەللىكىنى تېخىمۇ ۋايىغا يەتكۈزەتتى.

ۋادەرىخ، بىزدە كۈز باشقىچە... مېنىڭ ئۆيۈم بىرىنچى قەۋەتتە بولۇپ، ئۆيۈمنىڭ كەينىدە بىرقانچە تۈپ تاش ئالما دەرىخى بار. باھار ئايلىرىدا ئۇنىڭ چېچەكلىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بىراق ئۇنىڭ مېۋىلىرى چېچەكلىدىن ئايرىلىپ نۇقۇتتەك بولغاندا، باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرى ئالما شاخلىرىنى يىرىپ پىيىشكە باشلايدۇ، شۇڭا ئۇ مېۋىلەرنىڭ كۈزدىكى ھالىتىنى بىلگىلى بولمايلا كەلدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭ تاش ئالما ئىكەنلىكىنى قورۇدىكى پېشقەدەملەردىن ئاڭلاپ جەزم قىلغانىدىم. بىزدىكى مائارىپ تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىگە شەيدا ئەۋلادلارنى قاچان تەربىيلەيدىكىنتاڭ. بىز ھازىرچە بۇ گەپنى قويۇپ تۇرايلى... قانداقلا بولمىسۇن شاخ ۋە يوپۇرماقلىرى شالاڭ ئاشۇ بىرقانچە تۈپ تاش ئالما دەرىخى خىيال سۈرگەن چاغلىرىمدا قارايدىغان ئەمەكلىرىم. ئەپسۇسكى، خىيالىمغا بوشلۇق ئاتا قىلغان ئاشۇ كىچىككىنە ھۇزۇرى جەننەت يەنىلا دەخلىسىز ئەمەس. ئەگەر مەن بالكوندا تۇرۇپ يىراققا ئەمەس، ئالدىمغىلا قارايدىغان بولسام، قەغەز پورۇپكىلار، سۇلياۋ(يالتىراق) خالتىلار، سىرىق چوملە ئولاشقان شاپاقلار كۆرۈنىدۇ. تېخى يېقىندىلا تاۋۇز چاغىنى بولىۋىدى، ئايتوقاچنىڭ قەغەز قۇتىلىرى تاشلىنىپ، يۇقىرىقىلارغا تېخىمۇ "ھۆسن" قوشتى. ئۈستىدە ئولتۇرىدىغان بەزى قوشنىلارنىڭ ۋاننىسى بار، ئۇلار يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن شالاڭكىلىرىنى بالكونۇمنىڭ تۈۋىگە ساڭگىلىتىپ، يۇندىلىرىنى بىر ئەپلەك قۇيۇۋېتىدۇ. يالقۇن روزى "كامالتۇرۇك ۋە ئۇرۇمچى" دېگەن ماقالىسىدە ("شىنجاڭ مەدەنىيتى"نىڭ 1998 - يىل 2 - ، 3 - (قوشما) سانىدا ئېلان قىلىنغانىدى. مۇھەررىردىن) ئۆينى "ئالىي ئاپتونومىيە" دېگەنىكەن. بىراق مېنىڭ "ئالىي ئاپتونومىيەم" بالكوندىن سىرتقا قارىغىلى بولمايدىغان ئاپتونومىيە ئىدى، چۈنكى سىرتقا قارىسالىلا يېقىمسىز كۆرۈنۈش ۋە بەتبۇي پۇراقلار تۈپەيلىدىن ئىچىم ئېلىشىدۇ. ئامال يوق، دېرىزىلەرنى ھەم ياپىمەن - دە، يېزىق شىرەيىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ قايسىدۇر بىر كىتابنى قولۇمغا ئالىمەن. كالالامدا كىتاب بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدىكى زىت دۇنيا تىكەنلىك قاناتلىرىنى ئاستا - ئاستا يېيىشقا باشلايدۇ.

ئۆيمۇ ئادەمگە ئوخشاپ كېتىدىغان نەرسە، ئۇ، ئۆزىدىن تاشقىرى دۇنياغا دېرىزە ئارقىلىق قارايدۇ. ئۇنىڭ ئادەملەرگە ئوخشاش تىنىپ كەتكەن مەڭگۈلۈك دۇنيالىرى بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئولتۇرىدىغان ئادەم بولسا، ئۆينىڭ سوقۇپ تۇرىدىغان يۈرىكى. مېنىڭ ئۆيۈمچۇ؟ مېنىڭ ئۆيۈم جەمئىيەت ۋە ئادەملەرگە نىسبەتەن سوۋۇپ كەتكەن بىر يۈرەكنىڭ ئىگىسى ئىدى.

مەن ئۇچۇن ئۆي "ئالىي ئاپتونومىيە" ئەمەس، بەلكى غالاب. كىشلەر بىلكوفنى بىكىنمىچى، شۇڭا ئۇ غالابنىڭ ئىچىگە كىرىۋالغان، دېيىشىدۇ. بۇنداق كىشلەر "غالاب بەندىسى" دېگەن ھېكايىدىن باشقا يەنە چېخوف دەۋرىدىكى روسىينى ئوقۇپ باقسۇن.

مەن ئۆيگە كىرسەملا تۇرمۇشنىڭ بېسىملىرىنى ۋاقتىنچە ئۇنتۇغاندەك بولىمەن. ئىككى ياشلىق

ئوغلۇمنىڭ سەبىي قىلىقلىرى قاراڭغۇ ئۆيگە چۈشكەن نۇر سىزىقلىرىدەك ماڭا قۇياش ۋە تەبىئەتنىڭ ئىللىق مېھرىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. بۇ چاغدا، كۆز ئالدىمدا تاگورنىڭ شېئىرىي دۇنيالىرى يېيىلىپ، كېپىنەكلەرنىڭ قاناتلىرىغا، ئورمىچىلارنىڭ جۇشقۇن ناخشىلىرىغا، كەپسىز باللار پۈۋلىگەندىكى سوپۇن كۆپۈكچىلىرىگە سىڭىپ كېتىمەن.

شەھەردىكى كۆز بىلەن سەھرادىكى كۆز زادىلا ئوخشىمايدۇ. سەھرادا كۆز ئەلۋەك كېلىش بىلەن بىرگە مەنە ۋە ھېسسىياتقا باي بولىدۇ. ئۇ، زەپىران چىرايى بىلەن ئۆزىدىكى ئىچكى تىنىقلارنى تىگشاۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ. ئۇ ۋايىغا يېتىپ پىشقان رەڭگارەڭ مېۋىلىرى ۋە ھوسۇللىرى بىلەن كىشىلەرگە ئەڭ سەممىي ۋەسىيەتلىرىنى ئېيتىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ. خۇددى بويىغا يەتكەن قىز ئىچ - ئىچىدىن كېلىۋاتقان تەبىئىي پۇراقلىرى بىلەن يىگىتلىك ھېسلىرىمىزغا مەدەتكار بولغاندەك، كۆزمۇ جىمجىت تارتىنچاقلىقى ۋە خۇش پۇراقلىرى بىلەن تەڭرى ئاتا قىلغان ھاياتلىقنىڭ نۇسرىتىنى تونۇتۇپ، دىللارنى سۆيۈندۈرىدۇ. خىسلەتلىك ۋەھىيلەرنى پەيغەمبەرلەر خۇدادىن قوبۇل قىلىدۇ، شائىر تەبىئەتتىن قوبۇل قىلىدۇ، سىياسىيونلار جەمئىيەتتىن قوبۇل قىلىدۇ، خۇدا دەل ئاشۇ تەبىئەت، جەمئىيەت ۋەھىيلىرىنىڭ بۈيۈك تاكامۇلى.

سەھرادىكى ئاشۇ چىرايىق كۆز باللىقىمغا كاتتا مەنىلەرنى قوشقاندى. زەڭگەر ئاسمان تېخىمۇ سۈزۈلۈپ، ئادەتتىكىدىن ئېگىزلىشىپ كېتەتتى. سەھرادىكى كۆز ئاسمىنىغا قارىساڭ، لۇغەتلەردىكى "ئەھەد"، "يۈكسەك" دېگەن ئىبارىلەرنىڭ مەنىسىنى جالالىدىن رۇمى كەبىي سىرلىق رەۋىشتە مۇتالىئە قىلالايسەن.

ئىسسىق ئىقلىملارغا كۆچۈۋاتقان تۇرنىلار سېپى سىنىڭ نەزەرىڭنى ئەگەشتۈرۈپ، يىراق - يىراقلارغا ئېلىپ كېتىدۇ، ئاسمانىنىڭ كەينىدە يەنە بىر ئاسمانىنىڭ بارلىقىنى شۇ چاغدا غۇۋا كۆرۈپ قالىسەن. گەرچە سېنى تاغلار ۋە ئورمانلار، كۆزلۈڭ تېلىپ ئاران يېتىدىغان ئۇپۇق سىزىقلىرى ئوراپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەنە شۇنداق دەقىقىلەردە دۇنيانىڭ ئىنتايىن كەڭلىكىنى سېزىسەن - دە، قەلبىڭ ئارمانلارغا لىق تولىدۇ. جەسۇر ئاتلىرى بىلەن تاغ - داۋانلار ئېشىپ ئولۇسلارنى تۇتاشتۇرغان، قوۋملىرىمىزغا ئىناقلىق ۋە قۇۋۋەت رىشتىلىرىنى چاتقان ئوغۇزخان، سەئىدخان، بابۇرخان كەبىي ئاتىلار قىسسە ۋە تەزكىرىلەرنىڭ ئاراچىلىرىدىن چىقىپ سەن تەرەپكە كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ.

بىراق، تۇرنىلار كېتىپ قالغاندىن كېيىن تولىمۇ كىچىك بىر مۇھىتتىكى ناتىۋان ھالىتىڭ ئەسلىگە قايتىپ، تەسىرلەپ بولغۇسىز مەيۈسلۈك يۈرىكىڭنى قىسىشقا باشلايدۇ.

"قىزىل قىيا" رومانىدا تەسۋىرلەنگەن مەھبۇس لىيۇسىياڭ جازا لاگېرىدا شامالداشقا چىققاندا، تۆرمىنىڭ سۈرلۈك سەيناسىدا چۈرۈلداشقان قۇشقاچلارنىڭ تىكەنلىك سىملار تارتىلغان تامنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئەركىن دۇنياغا ئۇچۇپ كېتىشكەنلىكىنى ھەسرەت بىلەن تاماشا قىلىدۇ - دە، قەلبىدىكى باھار

تەلپۈنۈشلىرىنى باسالمايلا قالدۇ. مەھبۇسلۇقتا تۇغۇلغان، مەھبۇسلۇقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەي تۆرۈپ ھەپسىگە تۇتۇلغان لوبۇ باش بالا تۈرمە قورۇسىغا ئېزىپ - تېزىپ كىرىپ قالغان كېپىنەكنى قوغلىسا، باشقا مەھبۇسلار پەنجىرىدىن تىكىلىپ تاماشا قىلىشىدۇ. شۇنداق، ئىنسان ھاياتلا بولىدىكەن، ئۇ، ئۆزى تۇرغان مەھكۇملۇقنىڭ قانچىلىك ۋەھشىي بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاددىي، مەنىۋى جەننىتىنى قۇرۇپ چىقىشقا قادىر بولالايدۇ.

تارغىنا ياتاق ئۆيۈم مەن ھەم ئايالىم ئۈچۈن ئىپتىقاندا ياتاقلا بولۇپ قالماي، يەنە كۇتۇپخانا. بەزىدە چېچىلىپ ياتقان كىتابلارنى كۆرۈپ ئايالىمىز چىچىلىپ قالىدۇ، ئەمما ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئاشۇ كىتابلارنى رەتلەيدىغان، توپا بېسىپ كەتسە سۈرتىدىغان چىن پەرۋىشكار. شۇ تاپتا ئالدىمدىكى ئۈستەل سائىتى بىر خىل رىتىمدا چىكىلداپ ماڭماقتا. ئۇنىڭ دەققىلەرنى كۆرسىتىدىغان ئىستىرېلكىسى پۈتكۈل سائەت يۈزىنى بىر ئايلىنىپ چىققۇچە قاراپ باقتىم، گويا يۈرىكىمنى ئاشۇ ئىستىرېلكىنىڭ ئۇچىغا قاداپ قويۇپ بەردىم. يۈرىكىم چەكسىز ۋاقىت دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كەتتى. بۇ دېڭىز ماڭا سىياسەت، تۈزۈم، مىللەت، ئىرقتىن ھالقىغان بىر ئومۇمىيلىقنى ھەدىيە قىلاتتى. بۇ ئومۇمىيلىقتا سائەتلەر دۇنيانىڭ كۆرۈنمەس ھۆججەيرىسىگە ئايلىنىپ كەتتى. مەن ئىككىگە بۆلۈندۈم. مەنىۋى ئۆزۈم خۇدانىڭ ھىماتى ئاستىدىكى 18 مىڭ ئالەمگە قاپلاندى، جىسمانىي ئۆزۈم يېزىق شىرەسىنىڭ ئالدىدا تۈگۈلۈپ ئولتۇراتتى. مەنىۋى ئۆزۈم بىلەن جىسمانىي ئۆزۈمنىڭ بىرلىشىپ قالىدىغان چاغلىرى بەكمۇ ئاز ئىدى. مەن مۇشۇ ئۆيدە ئولتۇرۇپ پۈشكىننىڭ دېڭىز ۋە ئەركىنلىك ھەققىدىكى شېئىرلىرىنى ئوقۇغانمەن، ناۋائىينىڭ مۇھەببەت شاماللىرىنى پۈرىغانمەن، پەردىدىن ئەتتارنىڭ كامالەت ئىزدىگەن قۇشلىرىنى تەقلىدىي سىزىپ چىققانمەن. قارىسام، قۇش ھەققىدە شېئىر يازمىغان شائىر يوقتەك تۇرىدۇ، مېنىڭ شېئىرىمدىمۇ "قۇش" دېگەن سۆز كۆپ ئۇچرايدۇ.

يەنىلا ئىقلىملار كېزىپ باھار ئىزدىگەن قۇشلار ئېسىمگە كەلدى. قۇشلارنىڭمۇ سىنىپىي كۆرەشكە تارتىلىشىدەك غەلىتە تارىخى تېخى يېقىندىلا بولدى. ئەمما قۇش بەربىر قۇش بولغاچقا، ئىنسانىيەت تاڭغان تۈزۈمنى ئېتىراپ قىلىشمىدى. ئۇلار پەسىل ئاتلاپ ئۇچۇۋېرىشتى.

جىبران خەلىل جىبران ئىپتىقانىدەك، قۇشلار ئىنسانلا مۇيەسسەر بولالمىغان بەختنى بەھرىمەن بولالايدۇ. ئۇلاردا پاسپورت دېگەن نەرسە بولمايدۇ، ئۇلاردا پاسپورت ئۈچۈنلا يول ماڭىدىغان ياكى پارا بېرىدىغان ئىشلار بولمايدۇ. ئۇلاردا ئىنسانلارغا ئوخشاش ئۆزى قانۇن تۈزۈپ ئۆزى خىلاپلىق قىلىدىغان، ئۆزى پاسىل بەلگىلەپ ئۆزى سىقىلىدىغان ئادەت يوق. ئۇلاردا تەڭرى بەلگىلەپ بەرگەن بىرلا قانۇن بار.

2

مەن سىزگە مۇجمەل كەيپىياتتا دەپ بېرىۋاتقان ئاشۇ تارغىنا ئۆيىنى مەنىلەر بۇرجىلىرىنى كۆرسىتىدىغان رەسەتخانام دېسەممۇ بولىدۇ. پىكىر يۈلتۈزلىرىم كۆپ ھاللاردا غەم تۇمانلىرى تۈپەيلىدىن خىرەلىشىپ

http://www.uyebook.com

قالدۇ، ھەتتا بەزىدە چورت كۆرۈنمەيلا قالدۇ. ئۆي سېتىۋېلىش ۋە قەرز قايتۇرۇش غوۋغالىرى ئويلىنىش ئۈچۈن قۇرۇپ چىققان خۇسۇسىي قورغىنىمنى پات - پات ئىگىلىۋالدۇ. باشقىلارغا ئىزاھلاپ بەرگۈسىز تەڭقىسلىق لېۋىمنى چىشلەپ تۇرۇپ سېتىۋالغان كىتابلىرىمنىڭ تاشلىنىپ قېلىشىغا سەۋەبچى بولدى.

دېيىل كارنىگ، نامراتلىقتىن مۇزىكا چىقىدۇ، دېگەنىكەن. مۇزارت نامراتلىقى تۈپەيلى ئىنسانىيەتنىڭ چەتكە قېقىلغان ۋىجدانىنى كۆرەلىگەنىكەن. مېنىڭچە، نامراتلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ سەۋرى چېكىدىن بەك ئېشىپ كەتسە، نامراتلىقتىن مۇزىكا ئەمەس، بەلكى يۆتەل ئاۋازى چىقىدۇ.

تاشقى دۇنياغا قارىتا ھەۋەسى ۋە قىزغىنلىقى ئۇرغۇپ تۇرغان ياشلار ئۆيگە بەنت بولۇپ تۇرۇشنى خالىمايدۇ. ئۇلاردا كولومبودىكى تەۋەككۈلچىلىك قۇتراپ تۇرىدۇ. ئۇلار ماڭسام، چاپسام، ئۇچسام، يېڭى قۇرۇقلۇقلارنى تاپسام، دەيدۇ. نوقۇل بىر ئورۇنغا باغلىنىپ قېلىش ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىغا ساقايماس جاراھەت ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇلار جۇشقۇن ھېسسىياتنى خىلمۇخىل دۇنياغا سىممېترىك ھالدا قويۇپ بېرىشنى ياخشى كۆرىدۇ. دېمەك، مەنمۇ ئاشۇنداق ياشلارنىڭ بىرى. لېكىن مەن تولىمۇ خىيالچان. بىر تەرەپتىكى تامغا دۇنيا خەرىتىسى چاپلانغان، بىر تەرەپتىكى تامغا كىتاب ئىشكاپى، بىر تەرەپكە كارىۋات، بىر تەرەپكە ئاددىي كىيىم ئىشكاپى، ئوتتۇرىغا يېزىق شىرەسى قويۇلغان ئۆي بارلىق شوخلۇقلىرىنى شائىرانە تەسەۋۋۇرلىرى بىلەن قىلدىغان ماڭا ئوخشاش مۆلۈكسىز ياشنىڭ دۇنياسى.

مەن بۇ ئۆيدە كۆپ ئولتۇرىمەن، شۇڭلاشقا، بۇ ئۆينى كىيىمگە ئايلىنىپ قالغاندەكمۇ ھېس قىلىمەن. مەن ئاساسەن دېگۈدەك بۇ كىيىمنى سېلىۋېتەلمەيمەن، سالسام يالىڭاچلىقىمنى ھېس قىلىشتىن قورقىمەن.

فرانس كافكانىڭ گېئورگىي سامسا دېگەن قەھرىمانى بىر كېچىدىلا قوڭغۇزغا ئايلىنىپ قېلىپ، ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ قاتتىق يەكلىشىگە ئۇچرايدىكەن. مەلۇمكى، بىر ئادەم بىر يەرگە باغلىنىپ ياشاۋەرسە قۇرتقا ئايلىنىپ كېتىپ، پۈتكۈل دۇنيانى قۇرتچە نەزەر بىلەن كۆزىتىدىغان، ئۆزى قىمىرلاپ ماڭغاچقا، جاھاندا راكېتا دېگەن نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. بىر ئادەمنىڭ ئۆيدىن چىقماي پىكىر قىلىپ يولۋاسقا ئايلىنىشى مۇمكىنمۇ؟ نەدىمۇ ئۇۋۇ ئۆۋلاشنى بىلمىگەن يولۋاس بولسۇن!

توڭۇپ كەتكەن ئادەمنىڭ كىيىمى يېلىك بولسا، ئاخىر ئۆيگە كىرىۋالىدۇ، "سىقىلغان يۈرەك كېڭىيىش ئىلاجىنى قىلالمىسا، ئىچكى دۇنيانى قېزىشقا باشلايدۇ" (ھيۇگو.)

پاسپورتى يوق ئادەم دۇنيانى ئۆزىنىڭ ۋەتىنى ئارقىلىق چۈشىنىشكە مەجبۇر بولىدۇ. پاسپورت دۇنيادا تېخى سىياسىي قىمارنىڭ ئاخىرلاشمىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدىغان بەلگە. دەل پاسپورت دېگەن نەرسە مەۋجۇد بولغاچقا، كىشىلەرنىڭ مىللەت تۇيغۇسى كۈچەيگەن، ۋەتەن ئۇقۇمىنىڭ كېڭىيىشى توختاپ قالغان، دۇنيا چۈشەنچىسى تارايغان، شۇنداق بولغاچقا، ئادەم ئاتىنىڭ باللىرى بىر - بىرىگە دۈشمەنلىك قىلىدىغان بولغان. كىشلەر ئارا دوستانە نەزەر بىلەن قاراش گويا زامانىمىز تارىخىغا يىراق

مەۋھۇم مەسلەككە ئايلىنىپ قالغان.

مەن ۋەتىنىمدىن ئۆزگە دۇنيانى كۆرۈپ باقمىدىم. گەرچە پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى بىردەك قۇچاقلىغۇم كەلسىمۇ، ئۇنداق قىلالمىدىم. بۇنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنى بىلەلمىگەن چاغلىرىمدا ئىختىيارسىز ھالدا دۇنيا خەرىتىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ قالىمەن. مانا ئالدىمدا خەرىتە، لېكىن ئۇنىڭدىن دۇنيانى ئەمەس، بەلكى دۇنيا ھەققىدىكى غۇۋا ئۇقۇمنى كۆرگىلى بولىدۇ. ئەنە ئاۋۇ كۆپكۆك تۈرگىنى دېڭىز، لېكىن ئۇنىڭدىن چوڭ بېلىقنىڭ كىچىك بېلىقنى يېگەنلىكىنى، سۇلارنىڭ شىددەتلىك نەرە بىلەن قىيا تاشلارغا ئۇرۇلغانلىقىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئەنە ئاۋۇ توخۇنىڭ كۆزىدەك تۈرگانلىرى شەھەر، لېكىن ئۇنىڭدىن تۇرمۇش رىقابىتىنىڭ شەپقەتسىز مەنزىرىسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. كۆز ئالدىمدىكى ھەربىر رەڭ بىر دۆلەتكە ئورتاق مىللىي ئىرادە ۋە ئەقىدە ئۈستىگە قۇرۇلغان خوجايىنلىققا ۋەكىللىك قىلاتتى. بۇ رەڭلەرنىڭ دائىرىسى بىر - بىرى بىلەن تەڭ بولمىسىمۇ، بەزىسى زىيادە چوڭ، بەزىسى كىچىك بولسىمۇ، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ خوجايىنلىق ھوقۇقىغا ئوچۇق - ئاشكارا زەرەر يەتكۈزەلمەيتتى. خەرىتىگە ئۇزاق قاراپ كۆزۈم تورلاشقاندەك بولدى، بارلىق رەڭلەر بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ، رەڭ تۈركۈمى ئېنىق بولمىغان بىر دۇنيا مانانلىق كۆزلىرىمدە ئەگىشكە باشلىدى. مەن كۆزۈمنى بىر ئۇۋۇلۇۋېتىپ، خەرىتىگە يەنە قارىدىم. توۋا، چېگرىلارنى بىلدۈرىدىغان سىزىقلار ئاساسەن تۈز بولمايدىكەن. باراۋەر ئىرادىلەرنىڭ كېلىشىمى ياكى مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ئىرادە ئۈستۈنلۈكى بىلەن سىزىلغان پاسىللار تۈزدەك قىلاتتى. بۇنداق تۈز سىزىقلار كانادا، ئامېرىكا ۋە ئافرىقا زېمىنلىرىدا بار ئىدى. رەڭ رەسساملارنىڭ نەزەرىدە ئېستېتىك مەنىگە ئىگە بولسا، جۇغراپىيونلارنىڭ نەزەرىدە سىياسىي مەنىگە ئىگە ئىدى. مەن ئېستېتىكا ئەھلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ۋانگوك، سىزانلارنىڭ رەسىملىرىدىن زوق ئالغاندا، رەڭ ئىچىدىن رەڭ ئاختۇرۇپ ئادەتلىنىپ كەتكەنىدىم. چۈنكى شۇنداق قىلغاندىلا سەنئەتكارلارنىڭ رەڭ ئىچىگە يوشۇرۇنغان ئىندىۋىدۇئال دۇنياسىنى تاپقىلى بولاتتى. شۇ ئادىتىمنى بەزىدە خەرىتە ئالدىدىمۇ جارى قىلىپ تاشلايمەن. تەبىئەتتە يىلپىز جەرەن ئوۋلاپ يېسە، ئادەملەر يىلپىزنى ئوۋلاپ يېيەلەيدۇ. ئەمدى ئادەملەرنىڭ ئادەم ئوۋلىشىنى ئالساق، بۇ، ئىجتىمائىيەت سەھنىسىدىكى ھادىسىلەر قاتارىغا ئۆتۈپ قالىدۇ. ھاياتلىق تۈركۈملىرى بىر - بىرىنى سىڭدۈرىدۇ، ئاپئاق قىش يېشىل كۆكلەمگە سىڭىپ كەتكەندەك، رەڭ رەڭگە سىڭىپ كېتىدىغان ئىشلارمۇ بولىدۇ.

تەبىئەتنىڭ خاھىشى بويىچە ئالمىشىدىغان پەسىللەر قىر - دالىلارنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتكەندەك، تارىخنىڭ خاھىشى خەرىتىدىكى رەڭلەر ۋە سىزىقلارنىڭ ئورامىنى ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ. فرانسىيىلىك شەرقشۇناس گېروسىنىڭ "بوز قىر ئىمپېرىيىسى" ناملىق تارىخ ئەسىرىگە قوشۇمچە قىلىپ بېرىلگەن تارىخىي خەرىتىلەرنى كۆرۈپ، ھەرقانداق خەرىتىنىڭ ئادەملەر تەرىپىدىن سىزىلىشىدەك ئاددىي ھەقىقەتنى مۇرەككەپ كەيپىيات ئىچىدە يېڭىۋاشتىن تەستىق ئەتكەنىدىم.

كىشى ئۆز رېئاللىقىدا تورۇپ قايمۇققان چاغلىرىدا ئاسانلا ئۆتمۈش تارىخىغا باغلىنىپ قالىدۇ، شۇنىڭ

http://www.uyebook.com

بىلەن ئۇ ئاللىقاچان مۇئەييەنلىشىپ بولغان تەجرىبىلەرنىڭ دولقۇنىدا ئۈزىدۇ. بىراق نامەلۇم تەجرىبىلەر كىشىگە يۈز - خاتىر قىلمايدىغان تەرىزدە كۆتۈپ تۇرغان بولىدۇ. ئۆزىنىڭ بۈگۈنگە خوجايىن بولالمىغانلارنىڭ ئەتىسى تەشۋىشلىك تۈننى ئۆزىگە ھەمراھ قىلماي قالمايدۇ.

-2دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، مەن كۆرۈۋاتقان ئاشۇ خەرىتىدىكى رەڭلەرنىڭ مۇناسىۋىتىدە كۆپ ئۆزگىرىش بولدى. يالتا يىغىنى ۋە پوتسىدام كېلىشىمى خەرىتىدىكى رەڭلەرنىڭ ئۆزگىچە بىر تەرتىپىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي قۇتۇپلار ھەققىدىكى كۆز قارىشىنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتى. بىراق ئىنسانىيەت ئۆزى تۈزگەن كېلىشىم ۋە قائىدىلەردىن يۈز ئۆرۈمەي قالمايتتى، چۈنكى كېلىشىم ئۈستۈن كۈچلەرنىڭ بىر خىل كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنىدىن ئىبارەت ئىدى. بىز ئېيتقاندەك، 1990 - يىلنىڭ ئالدى - كەينىدە، ئەينى ۋاقىتتىكى ئۈستۈن كۈچلەر باش قاتۇرۇپ سىزىپ چىققان پاسىللار بىكار قىلىندى ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىمۇ قولىغا قەلەم ئالدى، ئۇلار بۇ قەلەمنى يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى سىياھلارغا چىلاپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ پاسىللىرىنى سىزىپ چىقىشتى. تىنىمسىز ئىلگىرىلەۋاتقان ئىنسانىيەت ئۈچۈن بۇرۇنقى تارىخ ھامان خاتا يېزىلغان بولىدۇ، شۇڭا ئۇ ئۆزگەرتىلىدۇ.

مانا، ئالدىمدىكى خەرىتە تېپتىنچ تۇرۇپتۇ، ئۇ شۇ تاپتا پىكىرلەر داۋالغۇپ تۇرغان قەلبىمدىكى دۇنياغا باققاندا، تولىمۇ ئەرزىمەس كۆرۈندى، چۈنكى ئۇنىڭ ئاشۇ تېپتىنچ ھالىتى رېئال دۇنيادىكى ئۇرۇش ئوتلىرى ۋە ئۇنىڭدىن قېلىۋاتقان جاراھەتنى مەڭگۈ ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. مەن خەرىتىگە قاراپ دۇنيا ئىزدەيمەن، خەرىتە مېنىڭ پىكىرلىك قەلبىمگە قاراپ مەنە ئىزدىمەكتە. ئېنىقكى، مەنىلىك بىر دۇنيا ھامان مېنىڭ ئىسسىق قان ئۇرغۇپ تۇرغان ئالمىدەك يۈرىكىم بىلەن بىللە تۇغۇلىدۇ.

خەرىتىدىكى پاسىللار ماڭا قان ئېقىپ تۇرغان جىلغىدەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى. "مەن ئافىنا پۇقراسى ئەمەس، بەلكى دۇنيا پۇقراسىمەن" دەپ توۋلىغان سوقرات ھازىرنىڭ ئۆزىدە ھايات بولسا، "پاسىل"دىن ئىبارەت قانلىق جىلغا ئالدىدا توسۇلۇپ قالار بولغىيمىدى؟!

سوقرات ئادالەتسىز قانۇن تەرىپىدىن ئۆلۈمگە بۇيرۇلدى. مانا بۇ قانۇننىڭ قانۇنسىزلىقى. لېكىن سوقرات قېچىپ كېتەلەيدىغان تۇرۇقلۇق، قانۇن دېگەن ئۇقۇمنىڭ مۇقەددەسلىكى ئۈچۈن ئۆلۈمگە رازى بولدى. بۇنى نېمە دەيمىز؟ مانا بۇ قانۇننىڭ ۋىجدانى. قانۇن بىلەن ۋىجدان بىر - بىرىنى تولۇق چۈشەنمىدى، شۇڭلاشقا ئىنسانلار تۈزگەن قانۇنلار ھەقىقەتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىيالمىدى.

ئىنساننىڭ شەخسىيتى تەنھا بولىدۇ، لېكىن ئىنسانىيەتچىلىك تەنھا بولمايدۇ، شۇڭلاشقا ئىنسان ئۆزىدىن ھالقىپ پائالىيەت قىلىشقا موھتاج. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، بارلىق كىشىلەر بىر - بىرىنىڭ دوستلۇقى ئارقىلىق ئۆزلۈكىنى كېڭەيتىدۇ ۋە مۇشۇ كېڭىيىشنىڭ ئۆزلۈكسىزلىكىدە ئورتاقلىقنى يارىتىدۇ. مانا بۇ تەبىئىي ئىنساننىڭ ئىجتىمائىيلىقى.

مەن بىر ئۇيغۇر يىگىتى، بىراق مەن بۇ يەردە تولمۇ يىراق ئامېرىكىدا ياشىغان ۋالت ۋىتمان بىلەن ئورتاقلىق تاپالايمەن. ئۇ كۈيلىگەن تەبىئەتنىڭ ئاۋازىنى كىچىكىمدىن تارتىپ 12 مۇقامدىن ئاڭلاپ چوڭ بولدۇم. ئىنسانىيەتنى باغلاپ تۇرىدىغان رىشتە ئەنە شۇنداق چىگىلىدۇ. ئەلشىر ناۋائىي بىز "ئىنتېرناتسىئونالىزم" (بەينەلمىنەلچىلىك) دەپ ئاتايدىغان دۇنياۋى رىشتىنى خوتەن يىگىتى فەرھاد ۋە ئەرمىنىيە گۈزىلى شىرىننىڭ مۇھەببىتى ئارقىلىق يۈكسەك پەللىگە يەتكۈزگەن ئەمەسمىدى؟!

ناۋائىي پاسپورت ھەققىدە بىرنەرسە دېمىگەن، چۈنكى ئۇ زامانلاردا مەنئۇيەتنى يۈگەنلەيدىغان زامانىۋى چەكلەر كۆپ ئەمەس ئىدى. ناۋائىينىڭ قەلىمى ئاستىدىكى فەرھاد زامانىمىزدا بولىدىغان بولسا، پاسپورت ئالالمىغان بولاتتى - دە، بىستون تاغلىرىنى يېرىپ، سۇغا تەشنا خەلقنى خۇرسەن قىلالمىغان بولاتتى.

مەن بۇ يەردە غايىۋى بىر دۇنيانى چۈشەۋاتقىنىم يوق، بەلكى ئەمەلگە ئېشىشتا رېئال ئاساسلىرى تولۇق تۇرۇپ، مەڭگۈلۈك ئارمان سۈپىتىدە ئاداپ كەتكەن كىشىلىك ئىستىكىم دۇنيانى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈش ھەققىدە سۆز ئېچىۋاتىمەن. بۇ، نورمال بىر ئىنساندا بولىدىغان ئەڭ ئاددىي تەلەپ بولۇپ، ئۇ، قاندۇرۇلمىغان ئەھۋال ئاستىدا ئىززەت - ھۆرمىتىنى قولدىن بېرىپ قويغان بولىسەن.

كىچىكىمدە ئانام، ئۇ تام بەك خەتەرلىك، ئۇنىڭغا ياماشمىغىن، دەيتتى. لېكىن مەن ئۇنىڭغا يامىشىپ، ئۇنىڭ كەينىدىكى نەرسىلەرنى كۆرەتتىم. ئانام مېنى، ئۇ تاغلار بەك يىراق، بارغۇچە ھېرىپ قالىسەن، دەپ ئاگاھلاندۇراتتى. لېكىن مەن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي دوستلىرىم بىلەن بىرگە شۇ تاغلارغا بېرىپ، تاغلارنىڭ كەينىدە تاغ بارلىقىنى بىلگەنىدىم.

ھېكمەت: ئولتۇرۇپ تۇرۇپ بىلگەن بىلىملەرگە قارىغاندا، ھەرىكەت قىلىپ تۇرۇپ ئالغان بىلىملەر جانلىق بولىدۇ.

تەلەپچان ئادەملەر رېئاللىقنىڭ چەكلىمىسىگە كۆپرەك ئۇچراپ، ئاخىر جىمغۇر بولۇپ قالىدۇ. يىگىتلەردىن زىلۋا بويى، شوخلۇق كۈتىدىغان قىزلار بۇنداق جىمغۇرلۇقنى چۈشەنمەيدۇ. پىكرىي شوخلۇقنىڭ سۆرۈن پوستى بولمىش جىمغۇرلۇق ھازىرقى ئامىۋى مۇناسىۋەت ئارقىلىق قولغا كېلىدىغان ئامەتتىن قۇرۇق قالىدۇ.

بىراۋ دېڭىزدىن شۇنداق سوراپتۇ:

ئەي دېڭىز، سېنىڭدە زادى ئوت يوق تۇرۇقلۇق نېمىشقا قاينايسەن؟ قايناپ تۇرۇقلۇق سۇيۇلۇڭ نېمىشقا سوغۇق؟

ئەي دەردلىك ئىنسان، شۇنىمۇ بىلمىدىڭمۇ؟ سەن قورقىدىغان دوزاخ ئوتى دەل مېنىڭ ئاستىمدا كۆيىدۇ، شۇڭا قايناپ - تېشىپ تۇرىمەن، ئوت بەك ئازابلىق بولغاچقا سۇيۇم سوغۇق.

دوستلار، مېنىڭ جىمغۇرلۇقۇمنى كەچۈرۈڭلار!

http://www.uyebook.com

مەن مەشھۇر كىشىلەرنىڭ ساياھەت خاتىرىلىرىنى ئوقۇشنى ياخشى كۆرىمەن. مۇستەقىل خاراكتېر ۋە دۇنيا قاراش يېتىلدۈرگەن كىشىلەر كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى خاس مەنىۋى دۇنياسى بىلەن يۇغۇرۇپ، ئۆزىگە لايىق قىممەتنى ھېس قىلالايدۇ. سەممىي يازغۇچىلار ئۆزلىرى ئۇچراتقان يېڭى نەرسىلەر بىلەن قەلبى ئوتتۇرىسىدا روي بېرىۋاتقان زىددىيەتلەرنى ئەينەن خاتىرىلەپ ئوقۇرمەنلەرگە تاپشۇرىدۇ، بۇ جەرياندا ئۇلار ساددا كىشىلەردە كۆرۈلىدىغان تەئەججۇپلىرىنى يوشۇرمىغان بولىدۇ. بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ ئىچىدە گيوتىنىڭ "ئىتالىيە مەكتۇپلىرى" مەندە ئالاھىدە تەسىر قالدۇردى. ئەدەبىي گۈللىنىش ھەرىكىتىنىڭ ئوچىقى ھېسابلىنىدىغان ئىتالىيە گيوتى ئۇچۇن ئېيتقاندا، گويا پايانسىز كەتكەن سەنئەت مۇزېيىدەك كۆرۈنگەنىدى، بۇ يەرنىڭ كەچكى شەپىقى، بولزانۇ كوچىلىرىدىكى قايناق بازارلار، چېركاۋ تاملىرىدىكى ھەيۋەتلىك دىنىي رەسىملەر گيوتىنىڭ ئۆز - ئۆزىنى يېڭىۋاشتىن بايقىشىدىكى ئوبيېكتلاردىن بولغانىدى. ئىتالىيىدىكى ئىككى يىللىق زىيارەت گيوتىنىڭ ئىجادىيىتىدە كۆرۈنەرلىك بۇرۇلۇش ھاسىل قىلغانىدى.

كىتاب ئوقۇش ياخشى ئادەت، بىراق ئەمەلىيەتچىل پىكىرلەر نوقۇل كىتاب ئوقۇشتىن كەلمەيدۇ، كىتاب دۇنيانى ھەرىكەت جەريانىدا كۆزىتىۋاتقان كىشىلەر ئۇچۇن ئېيتقاندا ياخشى دوست، ئۆزىمۇ تونۇتاپ قېلىش بىلەن بىرگە دۇنيانى تۇرغۇن ھالەتتە چۈشىنىدىغان كىشىلەر ئۇچۇن ئۇيقۇ دورىسى. قەدىمكى رىمنىڭ مۇتەپەككۇرى سېنىكا ساياھەت قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئىنكار قىلغاندەك تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇ ياشلىق چاغلىرىدا كۆپ جايلارنى كەزگەن. ھىندىستاندا موغۇل ئىمپېرىيىسىنى قۇرغان كاتتا ئەربابىمىز زوھۇرىددىن مۇھەممەد بابۇر "بابۇرنامە" دېگەن ئەسىرىدە ئىقلىملار ۋە تەبىئەتكە بولغان شەيدا قەلبىنىڭ دۇردانە ھېكمەتلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەنىدى. بىز قەيت قىلىۋاتقان بۇ شەخسلەر ئاخىرلىشىپ قېلىۋاتقان مۇشۇ ئەسىرىمىزدىن خېلى ئىلگىرى ياشاپ ئۆتكەن كىشىلەر. 20 - ئەسىردە ياكى 20 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا چەت ئەللەرنى زىيارەت قىلىش ئومۇمىي يۈزلىنىشكە ئايلاندى، ھەتتا ساياھەتچىلەرنى جەلپ قىلىش ئارقىلىق ئۆرە تۇرىدىغان بىر قىسىم دۆلەتلەرمۇ بار بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇقىرى سۈرئەتلىك ئۇچۇر لىنىيىلىرىنىڭ دۆلەتلەرنى تۇتاشتۇرۇشى يەر شارىنى كىچىكلىتىۋەتتى. دەرۋەقە، بۈگۈنكى شارائىتتا بىر رايوننىڭ تىنچلىق، تەرەققىيات مەسىلىسى پۈتكۈل دۇنيا بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ قالدى. بىر رايوننىڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىقى، سىياسىي مۇھىتى، تەبىئىي مۇھىتى، دېموكراتىيىنى يولغا قويۇش - قويماسلىقى پۈتكۈل دۇنيانىڭ ئورتاق مەسىلىسىگە ئايلاندى. بۇنىڭغا قاراپ دۇنيانى كىچىك دېمەي ئامال يوق.

ئەمما، دۇنيا بىز ئۇچۇن يەنىلا بەك چوڭ، چۈنكى تەرەققىي قىلغان دۇنيانىڭ ھەقىقىي رۇخسارى بىزدىن بەك يىراقتا، بىز ئۇنى پەقەت رەڭ ۋە ئىش قوشۇلغان تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدىن، تەشۋىقات ئېھتىياجىدىن كېلىپ چىققان ئاخباراتلاردىنلا كۆرەلەيمىز. بىز ئۆزىمىزدىن تاشقىرى دۇنيانى ئۇقۇم، غايە، مەسىلەكتىن

ئىبارەت يات كۆزەينەك ئارقىلىق كۆرۈپ كەلدۇق. شۇڭا، دۇنيانى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ دىتلاپ بېقىشتىن تولىمۇ يىراقتىمىز. بىز ئۈچۈن نيۇ - يورك، توكيو دېگەنلەر ئاي شارىدىنمۇ يىراق. بىزنىڭ بۇ يەر گارسىيە ماركوسنىڭ "يۈز يىل غېرىبلىق" ئەسىرىدىكى ماكاندو كەنتىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. جاھان كۆرمىگەن ئادەملەرگە چەت ئەلنىڭ نەرسىلىرى سىرلىق ھەم ئەتىۋار نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. خۇددى دىيارىمىزدىن ئاپىرىپ سېتىلغان تۆرك ئاتلىرى تاڭ پادىشاھىنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرغاندەك، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پەلتولىرى، ھەرەمنىڭ خورمىلىرى، گېرمانىيىنىڭ شلەپىلىرى بىزنىڭ ئەڭ مەلۇماتلىق كىشىلىرىمىزنىڭ روھىنى زىلزىلىگە سالدى. "يۈز يىل غېرىبلىق" رومانىدىكى سىگان كىشىسى مېرگادىس ئېلىپ كەلگەن ماگنىت ماكاندو كەنتىدىكى لاخشىگىر، مەش قاتارلىق نەرسىلەرنى ئوڭدا - دۈمدە قىلغۇچىتىپ، خالايىقنى ھەيرانۇھەس قىلىۋېتىدۇ. "ئىلىم - پەن ئارىلىقنى قىسقارتتى، دەيدۇ مېرگادىس، يات ئارىدا كىشىلەر بوسۇغىدىن چىقمايلا دۇنيانىڭ ھەرقانداق بىر يېرىدە بولۇۋاتقان ئىشنى كۆرەلەيدىغان بولىدۇ". مېرگادىس بۇ گەپنى دەۋاتقاندا، ئېزىلىش، تالان - تاراج ۋە كەمستىش ئىچىدىكى لاتىن ئامېرىكىسى ئۆزىنىڭ بىچارە ھاياتىنى داۋام قىلدۇرۇۋاتاتتى.

بۈگۈنكى لاتىن ئامېرىكىسى غېرىب ئەمەس، ئۇ ئەمدى ھەرگىزمۇ ماگنىتقا ھەيران قالمايدۇ، ئەكسىچە ئۇلار يېڭى - پارلاق ئىستىقبالى ئارقىلىق باشقىلارنى ھەيران قالدۇرماقتا. بۈگۈن ئۇلاردا دۇنياۋى ئەدەبىياتنىڭ ياراتقۇچىلىرى ئەڭ كۆپ، ئۇلارنىڭ پۈتبول تارىخىدىكى تەسىرلىك ھېكايىلىرى "ئىللىئادا"، "ئودىيسسا" جەڭنامىلىرىدەك قوزغىتىش كۈچىگە ئىگە.

بىزدە بىرەر يازغۇچىنىڭ بىرەر پارچە ئەسىرى چەت ئەلدە ئېلان قىلىنىپ قالسا ھاياجانلىنىپ كېتىمىز. بىز ئۆزىمىزنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈلۈشىمىزنى بەك ئارزۇ قىلىمىز، ئۆزىمىز ئۆزىمىزنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمايمىز. كونسېرتلىرىمىزدا بىر - ئىككى نەپەر چەت ئەللىك ئولتۇرۇپ بەرسە، ئۇلارنى گەۋدىلەندۈرۈپ سۈرەتكە ئالىمىز. بىزگە چەت ئەل مەدەنىيىتىنىڭ شەكلەن قىسمىلا كىرىدۇ، ئىجادچان روھى كىرمەيدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى نېمە ئۈچۈن؟

بىر ئېغىز گەپ بىلەن جاۋاب بەرگەندە، بېكىنمە رايون كىشىلىرىگە نىسبەتەن چەتتىن كەلگەن بۇيۇملار سېھرىي كۈچكە ئىگە بولىدۇ.

بېكىنمىچىلىك باشقىلار ئېيتقاندەك، تارىخنىڭ مەھسۇلىمۇ؟ بىز بۇنداق دېگۈچىلەردىن:"سىز دەۋاتقان تارىخ قانداق تارىخ" دەپ سورىشقا مەجبۇرىمىز. بىز ياشاۋاتقان بۇ رايوننىڭ تارىختا مەدەنىيەت دوقمۇشى بولۇپ كەلگەنلىكىدىن ئىبارەت پاكىتنى ھېچكىم رەت قىلمايدىغۇ؟ جۇڭگودا تارىخ دېگەن ئۇقۇم ئۆزىنى ئاقلاش ۋە تەسەللى بېرىشنىڭ گۇماشتىسى بولۇپ قېلىشتىن خالىي بولالماي كەلدى.

بىر قېتىم كىتابخانىغا بارغاندا جۇڭگو يازغۇچىلىرىنىڭ چەت ئەل زىيارىتى ھەققىدە يازغان ئەسەرلىرى مەجمۇئەسىنى كۆرۈپ قالدىم. بۇ يازغۇچىلار ۋاڭ مېڭ، ليۇ شىنۋۇ، جاڭ جيې، جاڭ كاڭكاڭ قاتارلىقلار ئىدى. مەن ۋاڭ مېڭنىڭ شىنجاڭ تېمىسىدىكى ئەسەرلىرىنى ياقتۇراتتىم، شۇڭلاشقىمىكىن، ۋاڭ مېڭنىڭ

كىتابنى قولۇمغا ئالدىم. كىرىش سۆزنى ئوقۇپلا ياقتۇرۇپ قالغاندەك بولدۇم - دە، سېتىۋالدىم. كىرىش سۆز 1959 - يىلى يانۋاردا يېزىلغان بولۇپ، ئاپتور شۇ چاغقىچە جەمئىي 40 قېتىم چەت ئەلگە چىققانلىقىنى قەيت قىلىپ ئۆتكەنىدى. ئۇنىڭدىن باشقا، دەۋىي خۇيىيىڭنىڭ ئامېرىكىدا تۇرۇپ يازغان مەكتۇپلار توپلىمىنى كۆرگەنىدىم. جاڭ شيەنلياڭ قاتارلىق نۇرغۇن يازغۇچىلارنىڭ چەت ئەلگە لىكسىيە ئوقۇغىلى چىققانلىقىنى ماتېرىياللاردىن كۆرگەنمەن. دېمەك، ئۇلار ئۇچۇن چەت ئەل قوغۇنلۇقنىڭ يولى ئىدى.

بىزدە ئۇنداق ئىشلار يوق دېسەك، "مېتافىزىك" خاتالىق ئۆتكۈزگەن بولىمىز. بىز چەت ئەللەرگە زىيارەتكە چىققان يازغۇچىلارنى بارماق بىلەن ساناپ بېرەلەيمىز. ئىلىم تەھسىل قىلىش ئارزۇسىدىكىلەر چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقماقچى بولغانلارغا مۆجىزىگە قارىغاندەك قارايدۇ، ئۇلارنى ئالاھىدە ماتېرىيالدىن ياسالغاندەك ھېس قىلىدۇ.

يازغۇچى زوردۇن سابىر 1997 - يىلى كۈزدە ئېچكىرىگە قىلغان سەپىرىمىزدە ماڭا چەت ئەلگە چىقىش نىيىتىنىڭ بارلىقىنى، ئەمما پاسپورتى بولمىغاچقا بارالمايۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ ھەسرەتلەنگەنىدى. ئىزدىنىش روھىغا باي بۇ ئۇستاز يازغۇچىمىزمۇ بىز بىلەن خۇددى قېيىدىغاندەكلا ئۇشتۇمتۇت خوشلىشىپ، پاسپورت تەلەپ قىلمايدىغان يەرگە كەلمەسكە كەتتى.

زوردۇن ئاكىنىڭ ۋاڭ مېڭ بىلەن يېقىن ئاغىنە ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىمەن. ئۆتكەن يىلى كۈزدە بېيجىڭدا زوردۇن ئاكا بىلەن مەھمۇت مۇھەممەت ئىككىسى ۋاڭ مېڭنى ئالاھىدە يوقلاپ كېلىشكەنىدى، ۋاڭ مېڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بېيجىڭدىكى ئىش بېجىرىش باشقارمىسىغا كېلىپ بىز بىلەن چۈشلۈك تاماق يېگەندە، زوردۇن ئاكا بىلەن ۋاڭ مېڭ ئىككىسى چاقچاقلىشىپ يانمۇيان ئولتۇرۇشقانىدى. مانا بۇ ئىشلارغىمۇ ھەش - پەش دېگۈچە بىر يىل بولۇپ قاپتۇ. ۋاڭ مېڭ ئەپەندى زوردۇن ئاكىنىڭ ۋاپاتىنى بەلكىم ئاڭلىغاندۇ، بىراق چەت ئەلگە 40 قېتىمدىن ئارتۇق زىيارەتكە چىققان بۇ مەشھۇر زات زوردۇن ئاكىنىڭ ماڭا ئېيتقان ھەسرىتىنى بىلەمدىغاندۇ؟ بەلكىم ئۇ بۇنى بىلسە ھېسداشلىق قىلار ئىدى، چۈنكى ۋاڭ مېڭ جاپا تارتقان ئىسيانكار زىيالىي.

زوردۇن ئاكا، بىز ئاۋۋال ماۋدۇن مۇكاپاتىنى ئېلىشقا تىرىششىمىز كېرەك، نوبېل مۇكاپاتىنى ئېلىش كېيىنكى ئەسىردىكىلەرنىڭ ئىشى، دەيتتى. بىراق ماۋدۇن مۇكاپاتىنى باھالىغۇچىلار بىزدىكى ئەدىبلەرنى ئويلاشتىمۇ - يوق، بۇنى تېخى بىلمىدۇق، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزدە خەنزۇ تىلىدا بىۋاستە ئەسەر يازىدىغان غوللۇق يازغۇچىلارنىڭ تايىنى يوق.

قارىغاندا، ئالدىمىزدىكى مەسىلە مۇكاپاتقا ئېرىشىش مەسىلىسى بولماستىن، بەلكى تەرەققىي قىلىش پۇرسىتىنى قولغا كەلتۈرۈش مەسىلىسىدىن ئىبارەت بولسا كېرەك. شۇ چاغدىلا ئىقتىسادىي

بىكىنمچىلىكتىن تارتىپ روھىي بىكىنمچىلىككە قەدەر ئىجتىمائىي ئىللەتلەرگە خاتىمە بېرەلەيمىز. بەزىدە بىكىنمچىلىك تەبىئىي بولمايدۇ، ئەكسىچە سۈنئىي ھالدا كەلتۈرۈپ چىقىرىلغان بولىدۇ. بىز بۇنى چۈشىنىشىمىز ۋە چۈشەندۈرۈشىمىز كېرەك.

"ئاساسىي قانۇن" ھەربىر پۇقراغا باراۋەر ھوقۇق بېرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلغانىدى. ئاشۇ ھوقۇقنىڭ ئىچىدە كىشىلەرنىڭ تەرەققىي قىلىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان پۇرسەتنىڭ باراۋەرلىكمۇ بولىدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇنىڭ ئۈستىگە قانۇننى قانۇن تارماقلىرىلا ئىجرا قىلىدۇ، دېسەك خاتا بولىدۇ، چۈنكى قانۇن تارماقلىرىدا ئىشلەيدىغان كىشىلەرمۇ نان يەيدىغان كونكرېت ئادەملەردىن ئىبارەت. دۇنيا تارىخىدا قانۇننىڭ مۇكەممەللىشىشى ئىككى باسقۇچنى بېسىپ ئۆتكەن، بىرى، قانۇن ۋە قانۇن مۇئەسسەسلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى، يەنە بىرى، قانۇننى ئىجرا قىلدۇرۇش ئۈچۈن خەلق ئاممىسىنىڭ كۈرەش قىلىشى. قانۇن تۈزۈلسىمۇ ئۇنىڭ ھەققانىي يۈرگۈزۈلۈشىنى نازارەت قىلالايدىغان، قانۇن ئۈچۈن كۈرەش قىلالايدىغان خەلق بولمىسا، قانۇن مۇئەسسەسلىرى چىرىپ كېتىدۇ. جۇڭگودا قانۇننىڭ بارلىقىغا گەپ كەتمەيدۇ، بىراق قانۇن روھىنىڭ بارلىقىغا بىرنېمە دېمەك تەس. مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ھېلىھەم دۆلەتنى قانۇن بويىچە ئىدارە قىلىشنى تەكىتلەۋاتامدۇ؟!

ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەھەتتە رايونلار ئوتتۇرىسىدا كېلىپ چىققان زور پەرقنى تەبىئىي جۇغراپىيىلىك ئەۋزەللىك ۋە تارىخىي سەۋەبلەر بىلەن ئىزاھلاشقا بەك كۆنۈپ كەتتۇق. بىراق قانۇننىڭ ئىجرا بولۇشىدىمۇ رايون پەرقى بولۇشى كېرەكمۇ؟ قانۇن بۇنىڭدا "ھەئە!" دەپ جاۋاب بەرمەيدۇ، ئەلۋەتتە. قانۇن ئابستراكت مەزمۇندىن ئىبارەت. قانۇن روھى ئادەم سۈيىيكتىغا ئايلانغان ھەرىكەتتىن ئىبارەت. قانۇن قانۇننى ئىجرا قىلىدىغان كىشىلەر تەرىپىدىن كونكرېتلىشىدۇ. شۇنداق ئىكەن، قانۇن دۆلەتنىڭ باش تېمىسى بولغان خەلقنىڭ قولىغا تاپشۇرۇلۇشى، ئۇ، خەلقنىڭ روھىي ساپاسى تەرىپىدىن يۇكسەلدۈرۈلۈشى كېرەك. ئەپسۇسكى، بىزدە خەلق تۈرلۈك ھوقۇقنىڭ جاپاكەش دەۋاگەرلىرى سۈپىتىدە قانۇن دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا تەلمۈرۈپ تۇرماقتا.

4

ئۈچ يىل ئىلگىرى قۇددۇس ھاپىز جامائەتنىڭ غۇلغۇلا قىلىشى ۋە ھۆكۈمەتنىڭ قوللىشى بىلەن تىلشۇناسلىق ساھەسى بويىچە ستوكھولمدا چاقىرىلغان خەلقئارا مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتنىشىپ كەلدى. شۇ چاغدا شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بۇ ھەقتە مەخسۇس خەۋەر بېرىپ قۇددۇس ھاپىزنى "مەھمۇد قەشقەرىيدىن كېيىن بىزدە مەيدانغا كەلگەن ئىككىنچى بۈيۈك تىلشۇناس" دەپ تەرىپلىدى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ قۇددۇس ھاپىزنىڭ ئىلمىي پائالىيىتىگە كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇنى تەشۋىق قىلىشى خۇشاللىنارلىق ئىش، قۇددۇس ھاپىزنىڭ جاپالىق شارائىتتا ياراتقان بىر قىسىم ئىلمىي نەتىجىلىرىنى ھەقىقەتەن تەشۋىق قىلىشقا ئەرزىيدۇ. بىراق ئۇنىڭغا بېرىلگەن باھا ئويلانمايلا قىلىنغان تەۋەككۈلچىلىكنى ئاشكارىلاپ قويىدى. "مەھمۇد قەشقەرىي كىم؟ ئۇ، تىلشۇناسلىقتا نېمە ئىشلارنى

http://www.uyebook.com

قىلدى؟ ئۇنىڭ تۈركولوگىيە ئىلمىدىكى ئورنى نەدىن كەلگەن؟" ئاۋۋال بىز ئاشۇ مەسىلىلەرگە قانائەتلىنەرلىك ئىلمىي جاۋاب تېپىشىمىز، ئاندىن قۇددۇس ھاپىزنىڭ شۇ چاغدىكى دېسسېرتاتسىيىسىنىڭ ئىلمىي ۋەزنىنى خەلقئارا نۇقتىدا تۇرۇپ باھالىشىمىز، ئەگەر مۇۋاپىق كەلسە يۇقىرىقى باھانى بېرىشىمىز كېرەك ئىدى. بىز ئەدىبلىرىمىز ۋە ناخشىچى - مۇزىكانتلىرىمىزغا "تالانتلىق"، "مەشھۇر" دېگەن نامىلارنى توپ باھادا باھاسىنى چۇشۇرۇپ سېتىۋېرىدىغان بولۇپ كەتتۇق. ھېلىمۇ بىز "ئۇلۇغ"، "تالانتلىق" ئادەملىرىمىزنىڭ كۆپلۈكىدىن ئاسمانغا چىقىپ كەتمىدۇق. بەلكىم ھەممىمىز ئاشۇنداق كىشىلەرنىڭ ئارىمىزدىن كۆپلەپ چىقىشىنى ئارزۇ قىلساق كېرەك. بىراق ئۇنداق گۈزەل رېئاللىقنى ھەقىقىي ئارزۇ قىلىدىغان كىشىلەر تالانت بارلىققا كېلىشتىن ئىلگىرى يارىتىشقا تېگىشلىك شەرتلەرنى ئويلىشى زۆرۈر.

بىز گاھىدا ئۆزىمىزنى زىيادە ماختاپ كېتىمىز. مەھمۇد قەشقەرىيدىن پەخىرلەنگىنىمىزدە: "كىمنىڭ بار مۇشۇنداق ئالىمى قېنى؟" دەپ ناخشا توۋلىدۇق. باشقىلارنىڭ نېمىدەپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى ئويلاشمىدۇق. گاھىدا ئۆزىمىزنى كەمسىتىپ ئادەم قاتارىغا ئالماي كېتىمىز. بۇ نېمە ئۈچۈن؟

ئاناتومىيە ۋە بىئولوگىيە ئالىملىرى روھىي قاتماللىقنىڭ گېنىتىك ئەنئەنە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان كەشپىياتلارنى ئوتتۇرىغا چىقارغىنى يوق. ئۇنداق بولغاندا، تارىختىكى فېئودال ھۆكۈمرانلارنى ئەيىبلەشنىڭ ھاجىتى بولمايتتى. شۇنداقلا ئاق تەنلىكلەر تەرىپىدىن قۇل قىلىنغان نېگىرلاردىن سوينكا، مىكائىل جېكسون، ماندېلا قاتارلىقلارنىڭ چىقىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى. روشەنكى، بىزدىمۇ تۇغما قاششاقلىقنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. روھىي قاششاقلىق ۋە بېكىنمىچىلىك يەنىلا جەمئىيەتنىڭ ئىنسان تەبىئىتىگە خىلاپ ھالدا ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلىرىدۇر.

قارىغۇلارچە چوقۇنۇش، قارىغۇلارچە يەكلەش، ئۆزىنى ھەم ئۆزگىنى بىلمەي لاپ ئۇرۇش، ئاسماننى قۇدۇقتىن چىقماي كۆزىتىش، بۇرنىنىڭ ئۇچىنى كۆرۈش، دوپپىسىنى ئەكەل دېسە كاللىسىنى كېسىپ كېلىش، يۇرتۋازلىق، مەھەللىۋازلىق، غەيۋەتخورلۇق، پىتنىخورلۇق، چېقىمچىلىق، يالغانچىلىق قاتارلىقلار سىياسىي، ئىجتىمائىي بېكىنمىچىلىك كەلتۈرۈپ چىقارغان ئىللەتلەردۇر.

بېكىنمە رايون خەلقلىرى ئۈچۈن يەر شارى ئىللىق ئائىلە بولماستىن، بەلكى سىرلىق لاگېر، بۇنداق يەردىكى خەلقنىڭ تارىخنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان كۈچ بولمىقى ئاسانغا توختىمايدۇ، ئۇلار كۆپ ھاللاردا ۋەزىيەتنىڭ تەجرىبە ماتېرىيالىغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

ئۆزۈمنى ئالسام، چەت ئەللەردە ئىلىم تەھسىل قىلىشنى، بىلىم ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدىغان 21 - ئەسىرگە دۇنياۋى ئاڭغا ئىگە زىيالىي سۈپىتىدە كىرىشنى ئىنتايىن ئارزۇ قىلىمەن.

مەن پۈتكۈل دۇنيانى، ئىنسانىيەتنى، ئىنسانىيەتنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى سۆيىمەن. بىراق بۈيۈك مۇتەپەككۇرلارنىڭ كىتابىنى ئوقۇپ، ئۇلارنىڭ ئىدىيىسىگە قاملىپ قېلىشنى خالىمايمەن. شۇنىڭ

ئۇچۇن دۇنيانى كۆرۈشۈم، ئايلىنىشىم، ھەربىر يېڭى نەرسىنىڭ ئىلھامى ئارقىلىق ئىدىيىمنى تۈزىتىشىم، ئۆزۈمنىڭ ھېچكىمگە ئوخشىمايدىغان خاس تەپەككۇرۇمنى قۇرۇپ چىقىشىم كېرەك.
"سۆي ھەم سۆيۈل، بەخت دېگەن ئەنە شۇ" دېگەن گەپ بار. مەن ياشلىقنىڭ ھارارىتى تېپىپ تۇرغان ئىسسىق لېۋىمنى كۆزنىڭ سوغۇق ھاۋاسىغا سوزدۇم.

1998-يىل ئۆكتەبىر

http://www.uyebook.com

ئەزىمەتلەرنى نەدىن تاپىمىز؟

—نېتزىنىڭ "زاراتۇسترا شۇنداق دېدى" ناملىق ئەسىرىگە ئىشارە:

فرىدىرىخ نېتزى بىزدە تونۇشتۇرۇلغان ئازغىنا پارچە ئەسەرلىرى بىلەن پاكىز ئىنسانلىقىقا تەشنا ئوقۇرمەنلىرىمىزگە ئانچە نامەلۇم ئەمەستۇر. تەپەككۇرنىڭ بۇ تىنچىق ئاخشاملىرىدا شۇئەقەدىرىگە ئىنتىزار كىشىلىرىمىز "زاراتۇسترانىڭ مۇقەددىمىسى"، "نېتزى ئەقلىيەلىرى" ئارقىلىق گېرمان پەلسەپىسىنىڭ دېڭىزىدىن بىرقانچە قەترە مەلھەم تاپتى. گېرمان خەلقى بىر قېتىملىق ئەسەبىي ئۇرۇشنىڭ پاجىئەلىك ئاقىۋىتىدىن كېيىن ئېغىر چۈشكۈنلۈك ئازابىنى تارتتى. مۇشۇ ئەسىردە گېرمانىيە ئىككى پارچىغا بۆلۈۋېتىلدى. گيوتى، شىللېر، گېگىللارنىڭ گېرمان مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان غۇرۇرى ۋە ئىنسان ھېسلىرىنى ئويغاتقۇچى پىكىرلىرى تامامەن تىرىك روھ سۈپىتىدە ئېغىر خورلۇققا ئۇچرىدى. بۇ روھ گېرمان خەلقىنىڭ بۆلۈنگەن ھالەتتىكى مۇنقەرز قىسمىتىنى كۆرۈشنى قەتئىي خالىمايتتى. چۈنكى ئۇلار ئىنسانىنىڭ غۇرۇرى، مەنىۋى كامالىتى، مىللىي ئاڭىنىڭ سەلتەنىتى، دۆلەتنىڭ قۇدرىتى ھەققىدە شۆھرەتلىك قۇرلارنى يېزىشقانىدى. ئاشۇنداق ئۇلۇغ پىكىر ئىگىلىرىنىڭ ۋەتىنى ئىككى پارچە بولۇپ كەتتى. لېكىن بۇنداق بۆلۈنمە ھالەت ئۇزاققا بارمىدى. كىشىلەر يېقىندىلا بېرلىن شەھرىنى ئىككىگە بۆلۈپ تۇرغان بېتون تامنى يەنە شۇ گېرمان خەلقىنىڭ ئۆز قولى بىلەن پاچاقلاپ تاشلىغانلىقىنى كۆردى. بېرلىن تېمىنى چېقىشقا باللارمۇ قاتناشتى. ئۇلار ۋەتەنىنىڭ ئىستىقبالىغا پۈتلىشىدىغان توسۇقلارنى يارغۇچى كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە تارىخ سەھنىسىدىكى تېگىشلىك رولىنى ئېلىشتى. ئەڭ مۇھىمى، كېلەچەكنى ھەممىدىن مۇھىم بىلىدىغان گېرمان خەلقى ئۆز باللىرىغا غۇرۇردىن بىر قېتىملىق جانلىق دەرس ئۆتۈشنى ئۇنتۇپ قالمىدى.

كىشىلەر يەنە ئارقىدىنلا بۈگۈنكى ياۋروپا سەھنىسىدە گېرمان خەلقىنىڭ ھەيرەتتە قالدۇرغۇچى تېتىك جەۋلانىنى كۆردى. ئۇلار ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەشەببۇسكارلىق ئورنىنى تېزلا تىپپۋالدى ۋە 21 - ئەسىر ھارپىسىدىكى ئىقتىسادىي ئۇرۇش دەۋرى غالىبلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

تارىختا مۇتلەق تەلەيلىك مىللەت بولغان ئەمەس. بىر مىللەتنىڭ جاسارىتى، غالىبلىقى ۋە ئۆتكۈرلۈكى دەل ئۆزىدىكى ئۇلۇغلۇق سەۋەبلىك گاھىدا تارىخنىڭ ئۇزۇن مۇساپىلىق ھاقارەتلىرىگە دۇچ كېلىدۇ. ئۇلۇغلۇق دەل ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقى ئىچىدە بىر مەھەل ئارام ئېلىپ، كەلگۈسىگە نىسبەتەن ئۆزىنى قايتىدىن لايىھىلەيدۇ - دە، يېپيېڭى قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئۆزىنىڭ شۇ خىل ئۇلۇغلۇقىنى جاپالىق

يىللاردا يېتىلىۈپ قويغان مىللەت تەزكىرىلەرنىڭ بىرقانچە قۇرىغا ئىگە بولالايدۇ، خالاس. كېلەچەك ھەرگىزمۇ ئۇنىڭغا مەنسۇپ ئەمەس.

گېرمان خەلقى ئېغىر قولدىن بېرىش دەۋرىنى باشتىن كەچۈردى، لېكىن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋالدى. نېمە ئۈچۈن گېرمان خەلقى جىق مۇلۇكلەردىن ئايرىلغان بولسىمۇ، ئەجدادلىرىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىدىن ئايرىلمىدى؟ ئۇلار پىكىر قىلىشنى، ئىجاد قىلىشنى، ئەمگەك قىلىپ بايلىق يارىتىشنى تاشلاپ قويمىدى. ئەڭ مۇھىمى، ئۇلار بىر پەلسەپە مىللىتىگە خاس ئەنئەنىسىنى ھەرقانداق شارائىتتا ئۈزۈپ قويمىدى، ئەكسىچە، زامانغا يارىشا تەرەققىي قىلدۇردى.

گېرمان مىللىتى باشقىلاردىن خەير - ساخاۋەت كۈتۈشكە ئېنتايىن ئۆچ. ئۇلار باشقىلاردىن تەمە قىلىپ باقمىدى، تۈگىمەس بايلىقنىڭ پەقەت ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل - پاراستى، جىسمانىي كۈچى، ساپ گېرمان غۇرۇرىغا يوشۇرۇنغانلىقىدىن قىلچە گۇمان قىلمىدى. "يوقالسۇن ئاجىزلار!" مانا بۇ، بىز سىزگە تونۇشتۇرماقچى بولغان بۈيۈك گېرمان پەيلاسوپى نېتزىنىڭ سۆزى. نېتزىنىڭ پەلسەپە دۇنياسىدىن بىر خىل ئەركەكچىلىك، مەردانىلىق، بۇزۇپ قايتىدىن يارىتىش روھى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ جۈملىلىرىدىن ئافراسىياپ، ئاتىللا ۋە بابۇرلارنىڭ سىماسى چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ پەلسەپىسى ئاياللار تېپىدىكى نازۇك مىجەز، ئەۋرىشىم، زەردى يوق ئەرلەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، خاراكتېر جەھەتتىن تولۇقلاش قىممىتىگە ئىگە.

20 - ئەسىردىكى ئىشخانا مەدەنىيتى ئەرلەرنى ۋۇجۇدىدىكى ئەركەك تۈكلەردىن مەھرۇم قىلدى. ئەر ۋە ئاياللارغا بولغان ئىش تەقسىماتىنىڭ ئوخشاش بولۇشى، ئەر - ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى روشەن خاراكتېر پەرقىنى يوق قىلىۋەتتى. ئاياللار ئۆزىدە يوق بولغان قەيسەر تەۋەككۈلچىلىكنى تاپالمايدىغان، ياۋايىلىقتا سېزىك روھىي دۇنياسىنى قاندۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى.

زامان تەۋەككۈل قىلىشتىن قورقىدىغان، تىرىك ۋاقتىدا قەبرىسى ئۈچۈن باش قاتۇرىدىغان، ئۆز رىزقىنى باشقىلارنىڭ ئېتىبارىدىن ئىزدەيدىغان غىلجىڭ ئەرلەر بىلەن توشۇپ كەتتى. ھوقۇق دەرىخىنىڭ ئاستىدىن يىگىلەپ تۆكۈلۈپ قالغان غورىلارنى ئىزدەپ جان باقىدىغان، شۆھرەت ئىگىلىرىنىڭ پېيىدىن مەدەت تىلەيدىغان بازار چۈشىنلىرى ھالال داستىخانلاردىكى تائاملارنىمۇ بۇلغاپ تاشلىدى، بۇنداق ئەخلاق كىرىزىسى نەدىن كېلىدۇ؟

ئۆتكۈر مەسىلىلەرنىڭ تەييار جاۋابى بولمايدۇ. تەييار جاۋاب سىز ئۆزىڭىز دۇچ كەلگەن تۈگۈنگە دال بولالمايدۇ. ھەركىم ئۆز مەسىلىسىگە ئۆزى جاۋاب تېپىشى كېرەك. سىز پىكىر قىلىشقا ئىنتىلىسىڭىزلا، جاۋابقا ئېرىشتۈرىدىغان تۈرتكىنى تاپالايسىز.

روھىي ئاجىزلىق بارلىق مۇنقەرزلىكنىڭ ئانىسى. شۇڭا ئىنسان ئۆز تەقدىرى ھەققىدىكى بۈيۈك قۇرۇلۇشنى خاراكتېر تەربىيسىدىن باشلىشى كېرەك. بىر مىللەت ياكى بىر دۆلەتمۇ ئۆز پۇقرالىرىنىڭ خاراكتېر مۇكەممەللىكى ۋە ئەخلاق گۈزەللىكى ئۈستىگە قۇرۇلسا، ئۇنىڭ ھاياتىي كۈچى تەڭداشسىز بولىدۇ. ئۆز پۇقرالىرىنىڭ ئويلاش، پىكىر قىلىش ۋە ئىجاد قىلىش جەھەتتىكى نورمال خاسلىقىنى ھالاك

قىلىپ تاشلىغان پادىشاھ ئېغىر ئەقىل نامراتلىقى ئىچىدە ۋەيران بولىدۇ.

ستاتىستىكا نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ھازىر بىزدە ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ نېمىنى يەيدىغانلار ناھايىتى كۆپ. بىراق ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى ئويلاندۇرۇش قىممىتىگە نېمە ئۈچۈن نامرات؟ نېمە ئۈچۈن ئۇلارنىڭ تالايلىرى نە بىر تارىخىي ئابىدە، نە بىر يېڭى مەدەنىيەتنىڭ باشلىنىشى، نە بىر غۇرۇرنىڭ سەلتەنىتى بولالمىدى؟

مەسىلە بىزنىڭ پەلسەپە نامراتلىقىمىزدا. بىزدە يۈسۈپ خاس ھاجىپ تىكلىگەن دۆلەت ۋە ھوقۇق، قانۇن ۋە ئەخلاق توغرىسىدىكى ئىلمىي تەلىمات ئەنئەنىسى ئۈزۈلۈپ قالغان، ئۇنىڭ ئورنىنى ئىجاد رەۋىشى كەمچىل شېئىرىيەت تەلقىنى ئىگىلىگەن. ئاخىر، شائىرلىرىمىز ساپاسىنىڭ بۇگۈنكى زاۋالى يېتىپ كەلگەن.

بىز مىسكىنلىك ۋە گۇمراھلىقتا پاتقان، ئەدەبىيات - سەنئەت مۇنبەتلىكىدىن مەھرۇم بولغان مەدەنىيەتتىن قانداق قۇتۇلىمىز؟

ئارىمىزدىكى ھەربىر شەخسنىڭ غۇرۇرىنى، ھەربىر شەخسنىڭ دۇنياغا كېلىپ كۆرۈشكە تېگىشلىك بولغان ئەڭ ئەقەللىي قەدىر - قىممىتىنى دەخلىسىزلىك مۇھىتىغا باشلىيالىساقلا، مەدەنىيىتىمىز ئۆلۈك سۈدەك بېزەپ قىسمىتىدىن خالاس بولىدۇ.

فرىدىرىخ نېتزىنىڭ "زارا ئاستىر شۇنداق دەيدۇ" ناملىق ئەسىرىدە بىزگە لازىملىق ئاشۇنداق خۇرۇچلار بار. لۇشۇن ئەپەندىنىڭ بەدىئىي قىيىندا نېتزىنىڭ ئىرسىي ئامىللىرى روشەن تېپىلىدۇ.

نېتزى شۇنداق ئادەم:

ئۇ، ھاسا تاياقتا تايىنىپ كېتىۋاتقان توكۇرنى كۆرسە ھاسا تاياقنى تارتىۋالىدۇ.

نېمە ئۈچۈن بۇنداق قىلىسەن؟

دۇنيادا ھاسا بولغاچقىلا توكۇرلار كېلىپ چىققان. سىلەر توكۇرلارنىڭ ھاسىسىنى تارتىۋېلىڭلار، شۇ چاغدىلا ئۇلاردا ساغلام پۇت كۆكلەپ چىقىدۇ.

نېتزى بۇركۈتنىڭ نوچىلىقىنى چۆلدىن ئايرىپ قارىمايدۇ. سىز ئۇنىڭ ئەسىرى بىلەن پات ئارىدا يۈز كۆرۈشىسىز.

1999-يىل فېۋرال

ئەيىبسىز ئەيىبدارلىق

ماۋزۇدىن ئىككى خىل مەنە چىقىدۇ. بىرى، ئەيىبدار بولۇشنىڭ ئۆزى ئەيىبسىزلىكتۇر دېگەن مەنە، لېكىن بۇ بىر قاراشتىلا مەلۇم بولىدىغان تاشقى مەنىدۇر؛ يەنە بىرى، ھېچقانداق ئەيىب يوق تۇرۇپ ئەيىبدار بولۇپ قېلىش دېگەن مەنىدە. بىز كېيىنكى مەنىنى بويلاپ ئىچكىرىلەشنى مەقسەت قىلدۇق.

1

مۇقەددەس كىتابلاردىكى رىۋايەتلەرگە كۆرە ئىنساننىڭ زۇۋۇلىسى تۇپراقتۇر. ئەمما بۇ زۇۋۇلىغا ئىرادە قىلغۇچى قۇدرەت ئىگىسى ئاشۇ زۇۋۇلىدىكى ماھىيەتنىڭ زاتەن بىشارىتىدۇر. بۇ يەرگە كەلگەندە سۆز ئۇستىسى ۋە مەنىلەر غەۋۋاسى ھۇسەيىنخان تەجەللىنىڭ ئىككى مىسراسى ئېسىمىزگە كېلىدۇ:

"دىل سۇۋەيداسى قارادۇر، ھەق نەزەر گاھى ئۇ شۇل،

شاھىدى سىررى ئىلاھىي ئول قاراغا يارغار"

(ئىزاھات: تەجەللى: "قەسىدە"، "ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر" 1981 - يىل نەشرى)

نەسرىي يەشمىسى:

"ئىنساننىڭ كۆڭۈل نۇقتىسى قاراڭغۇ تەن ئىچىگە ئورۇنلاشقان، تەڭرى شۇ يەرگە نەزەر سالىدۇ، تەڭرىنىڭ يوشۇرۇن ھېكمەتلىرىنىڭ شاھىتى پەقەت قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ساقلانغان."

بۇ يەردىكى تەن - تۇپراق پانىيدۇر، كۆڭۈل - روھ باقىيدۇر. ئەپلاتون ۋە گېگىللارنىڭ مۇتلەق روھ تەلىماتى بويىچە قارىغاندا، باقىيلىققا ياتىدىغان پەزىلەتلەر ياخشىلىق تائىپىسىگە كىرىدۇ، بۇ بىرىنچى خىل ماھىيەت بولۇپ، يادرو ئەھمىيەتكە ئىگە. پانىيلىققا ياتىدىغان ئېلېمېنتلار خۇنۇكلۇك تائىپىسىگە كىرىدۇ، بۇ ئىككىنچى خىل ماھىيەت بولۇپ، ساختا ماھىيەت ھېسابلىنىدۇ. خۇنۇكلۇك ياخشىلىقنى دەۋر قىلىپ يۈز بېرىدۇ ۋە ئۆز نۆۋىتىدە ياخشىلىققا يەم بولىدۇ. ياخشىلىق بىلەن خۇنۇكلۇك (يامانلىق) كۆرۈنۈشتە ئىككى خىل تائىپە بولسىمۇ، ماھىيەتتە بىر نەرسە ياكى بىر نەرسىنىڭ ئىككى تەرىپىدۇر. بۇ ئىككى تەرەپ بىر - بىرىگە يۈزلىنىدۇ. شۇنداق بولغاندا، ياخشىلىق باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىش (ئېپتىدا ۋە ئىنتىھا). يامانلىق ياخشىلىق ئۈچۈن مەۋجۇد ماھىيەت بولۇپ، ياخشىلىق شۇنىڭ تۇپەيلى مەڭگۈ ئۆزى ئۈچۈن تەرەققىي قىلىش جەريانىغا ئايلىنىدۇ.

تۇپراقنى ئالايلى، تۇپراق نۇرنىڭ چۈشۈش نۇقتىسى ۋە قايتىشتىكى قاڭقىش نۇقتىسى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇپراق ئاملىلارنىڭ قاتما ھالىتى، ئۇنىڭدا ئاملىلارنىڭ ئۆزگىرىش جەريانى مەۋجۇد.

http://www.uyebook.com

كۆڭۈل مۇقەددەس ئىرادىنىڭ زەررىسى سۈپىتىدە تۇيۇراقتىن نىشان تاپتى ۋە ھەقىقىي زات ئەمەلگە ئاشتى. تەڭرىنىڭ مەنىسى ئۇچۇق(زاھىر) ۋە يوشۇرۇن(باتىن) بولدى. مۇقەددەس كىتابلاردىكى ھېكايەتلەر ئاشۇ ھەقىقىي زاتنىڭ سىمۋوللىدۇر، خالاس. مۇتلەق مەنە - ھەقىقىي زاتقا نىسبەتەن ھەرقانداق تەرەپ پەقەت سىمۋولدۇر. سىمۋول ھەقىقىي زاتقا نىسبەتەن چەكلىك ئۆزلۈك، مۇتلەق بولمىغان شەيئىلەرگە نىسبەتەن مەنىسى جۇش ئۇرغان ئۆزلۈك.

ئالەمنىڭ زۇۋۇلىسى نىمە؟ ئىلاھىيەتچىلەر ھەقىقىي زاتقا چېتىپ جاۋاب بېرىدۇ:

ھەزرىتى ئادەم بىنا بولغاندا مەن بىللە ئىدىم.

ھەق روسۇل مىراجغا چىققاندا مەن بىللە ئىدىم.

- مەشرەپ

ئادەم ئاتا بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرى ئارىسىدا قانچىلىك قەرنە ئۆتتىكىن؟ مەشرەپنىڭ ئۆمرى شۇنچە ئۇزاقمۇ؟ مەشرەپ ئىستىمال قىلىۋاتقان "مەن" دىگەن ئىبارە مەشرەپنىڭ خاس ئۆزلۈكىنى كۆرستەمدۇ؟ مەشرەپ "مەن" دىگەندە، ئۇ شۇ ھامان پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە ئايلىنىدۇ. شۇنداق ئىكەن، مەشرەپ بۇگۈنمۇ بىز بىلەن بىللە، بىر دەقىقىنىڭ ئۆزىدە كىمدۇر بىرسى پۇل ساناۋاتقان، كىمدۇر بىرسى ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بولىدۇ، كىمدۇر بىرسى تۇغۇلىۋاتقان بولسا، كىمدۇر بىرسى سەكراتتا بولىدۇ. مەشرەپ لەھزە ئىچىدە ھەممە ئىنساندۇر.

دىمەك، مەشرەپ "مەن" دىگەندە، ئادەمنىڭ زۇۋۇلىسى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بۇ زۇۋۇلا پانىي بىلەن باقىينىڭ بىرىكمىسى، ياخشى بىلەن يامانىنىڭ بىر گەۋدىسى ئىدى.

كىشىلەر چەكلەنگەن مېۋە ھەققىدىكى ھېكايىنى ئوبدان بىلىدۇ. بۇ ھېكايە شەرق ۋە غەرب خەلقىغە ئومۇمەن تونۇش. بىراق ئاشۇ مېۋىنىڭ نىمە ئۈچۈن چەكلەنگەنلىكى ھەققىدە غەرب ۋە شەرق خەلقلىرىنىڭ پىكرى بىردەك ئەمەس.

چەكلەنگەن مېۋە ئەقىلدۇر. ئەگەر ئادەم ئۇنى يىسە ئۇنىڭدا خۇداغا ئاسىيلىق كۆرۈلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەم ئەقىل مېۋىسىنى يەپ قويۇشتىن ئاگاھلاندۇرۇلغان مانا بۇ غەربتىكى كۆپلىگەن ئىلاھىيەتچىلەرنىڭ شەرھى.

چەكلەنگەن مېۋە چەكلەنگەن ئەقىل ئەمەس. ئۇ، ئادەمنىڭ ئۆز - ئۆزىنى باشقۇرۇشى ۋە سەۋر كۆچى ھەققىدىكى سىناق. چۈنكى ھەر كىمدە ئۆزىنى بىلىش ئاساسىدىكى باشقۇرۇش بولمىسا، ئەركىنلىكنىڭ مەنىسى بولمايدۇ. ھەر كىم ئۆزىنىڭ چېكىنى توغرا تونۇغاندا ئەركىنلىك قان - ياشسىز ھالدا ئەمەلگە ئاشىدۇ مانا بۇ شەرق ئىلاھىيەتچىلىرىنىڭ پىكرى.

خۇدا بىلەن ئادەمنىڭ تەسۋىرى ھەققىدىكى ھەرخىل ئەقىدىلەر ۋە بايانلار 19 - ، 20 - ئەسىرلەردە بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان مەسىلەلەرنى شەكىللەندۈردى.

خرىستىئانىزم غەرب كىشىلىرىنىڭ ئېتىقادى سۈپىتىدە ماددىي مەنىشەت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەسىرىنى كېڭەيتتى. ئۇ شۇنداق قارايدۇ:

خۇدا مەۋجۇد. بىراق ئۇ بىزنىڭ مەنىشەتلىرىمىزگە ۋە ئىشرەتلىرىمىزگە ئارىلاشمىسۇن.

روشەنكى، غەربلىكلەرنىڭ خۇداسى پەقەت بىرخىل سىمۋول سۈپىتىدىكى مەۋجۇدلۇقتا ئايلاندى. ئىنسانلىدىكى ئەركىنلىك ھەۋىسى چەكسىز ئىسپاتلىنىدىغان جەريان دەپ قارالدى.

كوممۇنىزم غەرب - شەرق ئىدېئولوگىيىسىدىكى ئۇيتمىزم ئاساسىدا شەكىللىنىپ، ئىلاھىيەتكە دائىر مەزمۇنلارنى سىقىپ چىقارغان. ئۇ، شۇنداق دەيدۇ:

خۇدا مەۋجۇد ئەمەس. ئادەملەر بىردىنبىر سۇبيېكتىپ سۈپىتىدە ئوبيېكتىپ دۇنياغا خوجايىنلىق يۈرگۈزىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ تەبىئەت زۆرۈرىيەتلىرىنى چۈشىنىشى كېرەك. ئادەمنىڭ پائالىيىتى سوتسىيال ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. تارىخ مۇلۇكسىزلەر بىلەن مۇلۇكدارلار ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشنىڭ جەريانى. ئادەم تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى. ئادەم تەبىئەتنى ھامان بىلىدۇ.

روشەنكى، بۇ يەردىكى ئادەمنىڭ تەبىئەتنى بىلىشى قىسمەنلىكنىڭ ئومۇمىيلىقنى بىلىشىدىن ئىبارەت. كوممۇنىزم تەلىماتى بويىچە، خۇسۇسىيلىق ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكنىڭ يىلتىزى.

ئىسلامىزم: بىرلا خۇدا مەۋجۇد. شەيئىلەرنىڭ ھەربىكتىدە خۇدا بەلگىلىگەن قانۇنىيەت بار. ئىنسانلارنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتى ئاشۇ قانۇنىيەتنىڭ توغرا ئىنكاسىدىن ئىبارەت بولۇشى لازىم. ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى بىلىشى ئاللاھنىڭ قانۇنىيەتنى تېپىش ئاساسىدىكى مۇقەددەس يۈكسىلىش، دەپ قارايدۇ.

مەلۇمكى، تەبىئەت قانۇنلىرى ۋە جەمئىيەت قانۇنلىرى مۇقەددەس قانۇنىيەت ئۈستىگە دەسسەپ تۇرىدۇ، ئاشۇ قانۇنىيەتنى بىلىش يولىدىكى ئىلگىرىلەش ئىنسانىيەتنى بەختكە ئېلىپ بارىدۇ.

يۇقىرىقىلارنى ئىخچاملاپ كۆرسەتكەندە مۇنداق بولىدۇ:

خرىستىئانىزم: خۇدا بار، بىراق ئۇ ئىجتىمائىي قانۇنلاردىن مۇستەسنا.

كوممۇنىزم: خۇدا يوق، پەقەت ماددىلا بار.

ئىسلامىزم: بىرلا خۇدا بار، ئىنسانلار خۇدانىڭ قانۇنىنى تونۇغۇچى ۋە ئىجرا قىلغۇچى. جەمئىيەت قانۇنى ئاشۇ قانۇننىڭ ئىنكاسى.

ھېچقانداق ئىجتىمائىي قانۇن بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا تەبىئەت قانۇنىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى ئەسكە ئالالمايمىز. بىراق تەبىئەت قانۇنلىرىدىن ئىلگىرىچۇ؟ ئىنسانلار بۇلارنى تاللىشىپ يۇقىرىقىدەك بۆلەكلەرگە ئايرىلغان.

بىز چەكلەنگەن مېۋە ھەققىدىكى قىسسىنى ئالساق، غەرب ۋە شەرقلىقلەرنىڭ نەزەرىدە، ئادەم ئاخىر چەكلەنگەن مېۋىنى يېدى، لەنەتكەردى بولدى. بۇنىڭغا شەيتان ۋاستە بولدى. شۇنىڭ بىلەن شەيتان لەنەتكەردى بولدى. ئادەم جەننەتتىن قوغلاندى. مانا بۇ جازا ئۇقۇمى. بىراق ئادەم نەگە قوغلاندى؟ باقىيدىن پانىيغا قوغلاندى. مۇقەددەس روھ تۇپراق بىلەن يۇغۇرۇلغاندا پانىيلىق ۋۇجۇدقا كەلگەندى.

دىمەك، ئادەم مەڭگۈ قوغلىنىش جەريانىدا، ئۇ مۇشۇ جەرياندا باقىيلىققا قاراپ ماڭىدۇ. دۇنيادىكى ئەقىدىلەردىن دىرەك بېرىدىغان بەلگىلەر نېمىشقا ياي ۋە يۇمىلاقما باي؟ نىتزىنىڭ: "زارائاستىر شۇنداق دەيدۇ" دېگەن ئەسىرىدىكى يىلان بۈركۈت بويىنىدا ھالقا شەكلىدە ئۈچرايدۇ ئەمەسمۇ؟

بىز بۈنىڭدىن مۇنداق خۇلاسىگە كېلىمىز: ئادەم تۇپىراقتىن يارالدى، ئۇ گۇناھ ئۆتكۈزىدىغان تەبىئەتكە ئىگە بولدى. گۇناھ ئۆتكۈنچى، پانىي ماھىيەت؛ مەغپىرەت بولسا ئاخىرقى ماھىيەت بولۇپ، ئادەم باقىيلىقتا ئاقلانغان بولىدۇ. چۈنكى ئادەمنىڭ يارىلىشىمۇ مەغپىرەت ئەمەسمۇ؟

رىم مۇتەپەككۈرى سىپرو مۇنداق دېگەن: "ئادەمنىڭ ئۆزى ئەيىبلىك ئەمەس، ئۇنىڭ قىلمىشى ئەيىبلىك."

ئادەمنىڭ زۇۋۇلىسىدا گۇناھتىن ئىبارەت پانىي ئېلېمېنت بار. شۇڭلاشقا، گۇناھتىن ئىلگىرى قانۇن تۈزۈلۈپ بولغان بولىدۇ. ئاشۇ قانۇن بىلەن گۇناھ بىر - بىرىگە تاناسىپ ھالدا ئىنساندىكى پىكرىي مەۋجۇدلۇقنى، يەنى ئازغۇنلۇق ئىچىدىكى تىنچ ئىلگىرىلەشنى دىئالېكتىك رەۋىشتە روياپقا چىقارغان.

2

شەرق ئىبرەتلىك دۇنيا. ھەربىر ئىبرەت بىر ھېكمەتكە ھامىلدار. بىراق ئىبرەتلەردىن تۇغۇلغان ھېكمەتلەر ئاۋامنىڭ قېنىغا ئايلىنالمىغان، بۇ ئەھۋال شەرق كىشىلىرى توغرا قانۇنىي ساۋاقلارنى ئۇنتۇپ كەتكەندىن كېيىنكى ئەسىرلەردە كۆرۈلدى. شەرق دۇنياسىنىڭ قەدىمكى پارلاق گۈللىنىشىنىڭ توختاپ قېلىشى بۇنى چۈشەندۈرىدۇ. توغرا قانۇنىي ساۋاقلار بىلىش نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، تاكامۇللىشىش جاريانىدا كېتىپ بارغان بولىدۇ. سۇبىستانسىيە (زات) نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئاللىبۇرۇن ۋايىغا يەتكەن بولىدۇ.

شەرق پەيغەمبەرلەر ۋە دانىشمەنلەر تۇغۇلغان جاي. بىراق ئۇلارنىڭ ئىدىيىلىرىنى كېيىنچە غەرب پەيلاسوپلىرى ئۆز دەۋرىنىڭ مەنىۋى تەجرىبىسى نۇقتىسىدىن زامانىۋى شەكىلدە ياساپ، ئۆز دەۋرىدىكى روھىي كرىزىسلارغا مۇناسىپ كېلىدىغان مىراسقا ئايلاندۇردى. نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ كېمىسىگە تەرەت قىلىپ قويغان قوۋم كېيىن ئۆزى گىرىپتار بولغان قوتۇر كېسىلىنى ئاشۇ تەرەتلىرىنى سۈرتۈپ ساقايتقاندەك، ئىنسانلار ئۆز دەۋرىدە دۈچ كەلگەن ئىللەتلىرى ۋە بۇ ئىللەتلەر تۈپەيلى تارتقان كۈلپەتلىرىدىن تەقدىرىي كېسەللىكلىرىگە شىپا بولغۇچى مەلھەملەرنى ياسىشىدۇ. گۇناھى ئەزەلەر دوزاختا پاكلانغاندىن كېيىن، ئاندىن جەننەتكە كىرىدۇ. مەلۇمكى، جەننەت ئۈستىدە، دوزاخ ئاستىدا، بۇ ئاچچىق يىلتىزدىن تاتلىق مېۋە دېگەندەك بىر گەپ.

شەرق دانىشمەنلىرى گۇناھ ۋە جازا ھەققىدە ئاقىلانە تەبىرلەرنى بەرگەن، بىز ئۇلارنىڭ شېرىن زابانىغا سەمە بولۇپ باقايلى:

بىر ئايال زىنا قىلىپ قويۇپ، قاتتىق پۇشايمان قىلىپتۇ ۋە ئەھۋالنى زاتى مۇبارەك دانىشمەنگە ئېيتىپتۇ:

- ئى زاتى مۇبارەك، مەن زىنا قىلىپ ئېغىر گۇناھ ئۆتكۈزدۈم.

زاتى مۇبارەك ئاڭلىمىغانغا سېلىپ باشقا تەرەپكە قارىۋاپتۇ. ئايال سۆزىنى تەكرارلاپتۇ. زاتى مۇبارەك يەنە قارىماپتۇ. ئايال سۆزىنى ئۈچىنچى قېتىم تەكرارلىغاندا، زاتى مۇبارەك ئېيتىپتۇ:

- بويۇڭدا بارمۇ؟

- بار.

- ئۇنداقتا بوشىنىپ بولۇپ كەلگىن. شۇ چاغدا جازا بېرەيلى.

ئايال بوشىنىپ زاتى مۇبارەكنى ئىزدەپ كەپتۇ. زاتى مۇبارەك:

- بالاڭغا قارايدىغان بىرەرسى بارمۇ؟– دەپ سوراپتۇ.

- يوق،– دەپتۇ ئايال.

- ئۇنداقتا پەرزەنتىڭ ئىككى ياشلىق بولغاندا كەلگىن.

ئايال بالىسى ئىككى ياشقا كىرگەندىن كېيىن زاتى مۇبارەكنى ئىزدەپتۇ. زاتى مۇبارەك پىكرى ئۆلپەتلىرى بىلەن ئولتۇرۇشقانىكەن. زاتى مۇبارەك ئەھۋالنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ئۆلپەتلىرىدىن سوراپتۇ:

- ئۇنىڭ بالىسىغا ئاتىدارچىلىق قىلىدىغانلار بارمىكىن؟

بىراۋ ئاتىدارچىلىق قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ئايال شۇ دەۋرنىڭ قانۇنى بويىچە تاشبوران قىلىنىپتۇ. بۇ قىسقىغىنە ھېكايىدە قانۇنىي مۇقەددەسلىك مەزمۇنى ۋە مەغپىرەت ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ. زاتى مۇبارەك ئايالنىڭ ئىنكاسىنى نېمە ئۈچۈن ئاڭلىماسقا سالدۇ ۋە ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان جازانى كەينىگە تارتىدۇ؟

ئايال ئۆز گۇناھىنى تونۇغان. ئۆز گۇناھىنى تونۇغانلار ئۈچۈن سوت ئۇنىڭ ۋىجدانىدىن ئىبارەت بولىدۇ. ئۇ، مۇشۇ ئاساستا توغرا قانۇننى تاپىدۇ. مەغپىرەت گۇناھىنى تونۇغانلار ئۈچۈن بېرىلگەن مۇكاپات. ئايال ئۆز گۇناھىنى قايتا - قايتا دەۋا قىلدى، ئايالدا گۇناھقا نىسبەتەن بىلىش كۈچەيدى. مەلۇمكى، مەغپىرەتمۇ ئاشتى. ھېكايىدە گۇناھ بىلەن قانۇن ئوتتۇرىسىدىكى تىپىك ئىنسانىي باغلىنىش ۋايىغا يەتكەن بولۇپ، زاتى مۇبارەكنىڭ خۇدا ئالدىدىكى يۈكسەك ئۆزلۈكى بىلەن ئايال (بەندە) ئالدىدىكى ئادەمىي ئۆزلۈكى بىللە نامايان بولىدۇ. بۇ ئىش دانىيىلىك مەۋجۇدىيەتچى پەيلاسوپ كېرگگارتنىڭ: "ھەرقانداق گۇناھ پەقەت خۇدانىڭ ئالدىغا كەلگەندە مەۋجۇد" دېگەن سۆزىنى ئەسكە سالىدۇ.

زاتى مۇبارەك قانۇندىكى مۇقەددەسلىكنى ئىنسانلارغا بولغان سۆيگۈ ۋە شەپقەتنى ئالدىنقى شەرت قىلغان ھالدا بېجىرىدۇ.

كىشىلەرنىڭ سەمىگە سېلىش لازىمكى، ئىنسانپەرۋەرلىك زىددىيەتلىك ۋە تەشۋىشلىك مۇھىتتا گەۋدىلىنىدۇ، ئۇ ھەرگىزمۇ مۇتلەق خاتىرجەم مۇھىتتىكى تولۇق گۈزەل سەمەرە ئەمەس. بىز بۇنداق

ئىنسانپەرۋەرلىكنى دوستويېۋسكىينىڭ ئەسەرلىرىدىن كۆپ ئۇچرىتىمىز. "جىنايەت ۋە جازا" رومانىدىكى راسكېلنىكوف ۋىجدانىنىڭ دەھشەتلىك سوتىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئاخىر ئۇنىڭ دېلوسىنى ئۇنتۇپ كەتكەن ساقچىلارغا ئۆز جىنايىتىنى ئىنكاس قىلىدۇ. توۋا قان - ياشلىق ئازابتىن ئېچىلغان روھەك بولۇپ، ئۇ، مەغپىرەتنىڭ شولىسىدا سۈس يورۇپ تۇرغان بولىدۇ.

ئىنسانلار بىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە، ئەمما دۇنيا ھەرىكەتتە بولغاچقا، بىلىشنىڭ ئەمەلىيەتكە بولغان مۇۋاپىقلىقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ قىيىنلىقى كېلىپ چىققان. شۇنىڭ بىلەن بىلىش دېگەن سۆز بىلمەيدىغان تەرەپلەرنى بىلىش دېگەن مەنىنىمۇ بىلدۈرىدىغان بولدى. ئىنسانلار ئالەمگە نىسبەتەن خاسلىق بولۇش سۈپىتى بىلەن مۇكەممەل بىلىشنىڭ جەريانىنى مەڭگۈ ئېلىپ بارىدۇ.

بۇ يەردە بىلىش ۋە بىلمەسلىك دېگەن ئىككى سۆز بار بولدى. ئىنسان زىددىيەتلىك ئامىللارنىڭ يۇغۇرۇلمىسى بولغاچقا، ئۆزى ھەققىدىكى بىلىشنى ئەتراپلىق ۋە تەكشى ئېلىپ بارالمىدى. ئىنسانشۇناسلارنىڭ مەلۇماتىدىن كۆرە ئىنسانچىلىق كۆپ ئامىلدىن تەركىب تاپىدۇ.

1. نەپس (يەپ - ئىچىش، جىنسىي ئىستەك، بىلىش ئىستىكى)

2.گۇناھ (ئۆز بېشىمچىلىق، ھۇرۇنلۇق، ھەسەت)

3.روھ (ئېتىقاد روھى، قىزىقىش روھى، مۇھەببەت روھى)

يۇقىرىقىلار نورمال بىر ئىنساننىڭ ۋۇجۇدىدا تەبىئىي بولىدىغان تەبىئەتلەردۇر. ئۇلارنى بىر ۋاقىتتا قاندۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. ئۇلاردىن قايسىدۇر بىرى يەنە بىرى ئۈچۈن شەرت بولغاندىلا، ئاندىن نورمال قېنىش كېلىپ چىقىدۇ. ئۇلار ئۈزلۈكسىز ھەرىكەت جەريانىدا بىر - بىرىگە ئايلىنىدۇ. بىز كىشىلىك مۇناسىۋەت ۋە ئالاقىدە يۇقىرىقىلارنى ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز رەۋىشتە كۆزدە تۇتماي قالمايمىز. توغرا ئەخلاق ۋە ھاياتىي كۈچكە ئىگە قانۇن ئۇلارنى تەتقىق قىلىدۇ ھەم مەلۇم دەرىجىدە نەزەرگە ئالىدۇ. ھازىرغىچە ئىنسان تەبىئىتىنى تولۇق ئىنكار قىلىشۋېتىدىغان قانۇن چىقمىدى ياكى چىققان بولسىمۇ، ئادالەت شوئارىنى تۇۋلىماي قالمىدى. جاھان مۇنبىرىگە نەزەر سالساق، مۇستەبىت ھۆكۈمرانلارمۇ "ئادالەت" سۆزىنى شوئار قىلىشقان.

ئىنساننىڭ ئۆزى مۇرەككەپ بولغاچقا، بىلىشمۇ مۇرەككەپ بولغان، بىلىش جەريانىدا خاتالىششىنىڭ بولۇشمۇ نورمال ھادىسىگە ئايلانغان. ئۇلۇغ ئالىم بىرونو:"يەر شارى قۇياشنى ئايلىنىدۇ" دېگىنى ئۈچۈن كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈلگەن. بىرونونى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغان نەرسە قانۇن ئىدى، كېيىن (تېخى بىر قانچە يىل ئىلگىرى) بىرونو يەنە قانۇن تەرىپىدىن ئاقلاندى. ئۇنداقتا، بىرونونى ئۆلۈمگە بۇيرۇغان قانۇن بىلەن ئۇنى ئاقلىغان قانۇننىڭ قانداق پەرقى بار؟ بۇ يەردە كىشىلەرگە "بىلىش" ياكى ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان "جاھالەت" دېگەن سۆزنى ئەسلىتىپ قويۇشنىڭ ئۆزىلا كۇپايە. مەلۇمكى، تارىخ كىشىلەر ئويلىغاندەك ئاقىل نەرسە ئەمەس، ئۇمۇ پات - پات خاتالىق ئۆتكۈزىدۇ. تارىخ ناھايىتى

ئۆزۈنغا سوزۇلغان مۇساپىدە پات - پات تەلۋىلىك قىلىدۇيۇ، ئەمما دەرھال خۇلاسە چىقىرىۋالىدۇ. لېكىن بۇ خۇلاسە نۆۋەتتىكى مۇساپىلەردە ھەممىگە قادىر ئەگۈشتەر بولالمايدۇ. يەر شەكلى خەرىتىلىرىدىن مەلۇمكى، تۆپتۈز ئاققان دەريا يوق دېيەرلىك.

دېمەك، توغرا بىلىش بار بولغىنىدەك، ئادالەتلىك قانۇن بار بولىدى، خاتا بىلىش بار بولغىنىدەك، ئادالەتسىز قانۇن بار بولىدى.

3

قانۇن بولغانىكەن، گۇناھ مەۋجۇد بولغان بولىدۇ، مەسىلە قانۇننىڭ تۈزۈلۈشىدە، جەمئىيەت قانۇنلىرىنىڭ تۈزۈلۈشىگە ئۇستۇنلۇكتە تۇرۇۋاتقان مۇئەييەن كۈچ يېتەكچىلىك قىلىدۇ. جەمئىيەتتىكى بىر - بىرىگە قارشى كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى باراۋەرلىك نىسپىي ئەھۋال، كۈچ پەرقى زىددىيەتنىڭ ئاساسىي ئېقىمى. شۇنداق ئىكەن، قانۇننىڭ مەزمۇنى بىلەن خاراكتېرى ئۈستۈن كۈچنىڭ ئالەم روھىغا بولغان مەيدانىغا باقىدۇ.

كۈچ پەرقى قانداق شەكىللەنگەن؟ بۇنى جەمئىيەتشۇناسلار ۋە تارىخچىلارنىڭ قۇرلىرىدىن ئىزدەيلى ۋە ئۆزىمىزمۇ دىئاگنوز قويۇپ باقايلى.

فرانسىيە مۇتەپەككۇرى ژانژاك روسسو ئارىستوتېلنىڭ:"ئادەملەر تۇغۇلۇشىدىنلا باراۋەر ئەمەس، بەزىلەر تۇغۇلۇشىدىنلا ھۆر، بەزىلەر تۇغۇلۇشىدىنلا قۇل" دېگەن ھۆكۈمىنى نەقىل قىلىپ مۇنداق تولۇقلىغان:"دەرۋەقە، قۇللۇق تۈزۈمى ئاستىدا تۇغۇلغانلار تۇغۇلۇشىدىلا قۇل بولىدۇ، قۇللار مەھكۇملۇق ئاستىدا ھەممىدىن مەھرۇم بولىدۇ، ھەتتا ئاسارەتتىن قۇتۇلۇش ئارزۇسىدىنمۇ مەھرۇم بولىدۇ."

ئامېرىكىنىڭ نېگىر يازغۇچىسى ئالېكىس خاللى ئىرقىي تەڭسىزلىككە قارشى ئىدىيىدىكى "يىلتىز" ناملىق ئەسىرىدە كونتاكېنتى باشتا قۇل ئەمەس ئىدى، كېيىن قۇللۇققا مەھكۇم بولىدى، نەتىجىدە، ئۇنىڭ باللىرىمۇ قۇللۇققا گىرىپتار بولىدى. ئابراھام لىنكولىن دەۋرىدە قۇللۇق تۈزۈمى بىكار قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى قۇللۇق تامغىسىدىن قۇتۇلدى.

ئارىستوتېلنىڭ ئادالەت غايىسى تەڭلەر يەنى ئەركىن پۇقرالارغا قارىتا ئېيتىلغان. ئارىستوتېلچە بولغاندا، قانۇن ئۆز نۆۋىتىدە ئىجتىمائىي ئەخلاقنى ھەرقايسى تەبىقىلەرگە تەقسىملەپ بېرىدۇ. يەنى ھۆكۈمران دائىرىلەر ئۈچۈن شىجائەت ياخشى پەزىلەت. روشەنكى، بۇ يەردىكى تەڭلىك ئىدارەت بىلەن ئىتائەتنىڭ چەك بېسىشىدىن كەلگەن.

ئارىستوتېلنىڭ تەبىقە ئەندىزىسى بۇگۈنكى شارائىتتا ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىن پۈتۈنلەي ئۆچۈرۈلگىنى يوق. ئىنسانىنىڭ تەبىئىتى ۋە ئەقلى قۇللۇققا قارشى. بىراق ئۆزۈن يىل ھۆكۈم سۈرگەن قۇللۇق كىشىلەردە ھېچقانداق ئاساسسىزلا گۇناھ تۇيغۇسىنى شەكىللەندۈردى، ئۇلار توغرا ئىش قىلىشمۇ يۈرىكى پوكۇلداپ تۇرىدۇ. ھەقلىق ئىشلارغا دادىل قول تىقالمايدۇ. ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇسى ھەققىدە گەپ ئېچىشتىن ئەنسىرەيدۇ. ئادەملەر ئىلاھ ئالدىدىكى گۇناھ تۇيغۇسىنى ئۆزى ئارقىلىق ياكى ئىلاھىنىڭ شەپقىتى

http://www.uyebook.com

ئارقىلىق يوقىتالايدۇ. بىراق ئادەملەرنىڭ كۈچ ئۈستۈنلۈكى ئارقىسىدا تۈزۈلگەن قانۇن ئالدىدىكى گۇناھ تۈيغۇسىنى يوقىتىش تەس. ھاياتتا ئادەملەرنى بىرلەشتۈرگۈچى ئاساس يوق ئەمەس، بار. بىراق بۇ ئاساس بۇرمىلانغان شارائىتتا، تەڭسىز قانۇنىي تەرتىپ ئۈزرە تۇرغان بولىدۇ. بىز بۇنداق ئەھۋالنىڭ تەمسىلىنى فرانس كافكانىڭ "ھۆكۈم" ناملىق ھېكايىسىدىن كۆرۈۋالالايمىز. ياش سودىگەر گىئورگىي بوندمان بىلەن ئۇنىڭ تەرسا، ھاكىممۇتلەق دادىسى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت مەزكۇر ئەسەر سۇژىتىنىڭ مەزمۇنى. ئاتا زەي - قاراڭغۇ ئۆيدىن چىقماي ئولتۇرۇپ ئوغلىنى باشقۇرىدۇ، ئوغلىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش قىلىشى، دوست تۇتۇشى، توي قىلىشىنى چەكلەيدۇ. ئاخىرىدا ئۇ ئوغلىنى ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپ ئۆلۈۋېلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئوغلى بۇيرۇقنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپ ئۆلىدۇ. قارىماققا بۇ بىمەنە ھېكايە. ئەمما ئۇنىڭدىن ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ سۈرىتىنى ئەينەن كۆرگىلى بولىدۇ. ئاتا بۇيرۇق قىلدى، ئوغلى شەرتسىز ئىجرا قىلدى. بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ ھاياتىنى بىر تەرەپ قىلدى. بۇ نەدىن كەلگەن قانۇن؟ ئوغلىدا راستىنلا گۇناھ بارمۇ؟ ئۇ، ئاتىسىنىڭ ئالدىدا گۇناھسىز ھالدا تۇرۇپ ھۆكۈم قوبۇل قىلدى.

گۇناھ دېگەن نېمە؟ ئۇ، ھاكىممۇتلەقلىق پەيدا قىلغان تاتۇق.

X X X

كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئادالەت ئالدىدىكى بۇرچىنى تونۇغاندا، ئۇلارنىڭ ئويلىنىش ھوقۇقىنىڭ ئۆزلىرىگە تولۇق مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئەسلىتىدىغان ساغلام روھىي ھالەت تىرىلىدۇ، ھەققەت سۇمۇرغىنىڭ تۇخۇمى كۆزلەرگە ئايان بولىدۇ.

ھېكمەت: ئادالەتسىزلىك ئالدىدا بۇرچكار بولغان ھاكىمدىن ئادالەت ئالدىدىكى بۇرچىنى ھېس قىلغان قۇل گۈزەلرەك بولىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئەيىبدارلىقى ئىنسانىيلىقتا يېقىنراق.

1998-يىل نويابىر

ئەنئەنە ۋە تارىخ ھەققىدە ئويلىغانلىرىم

ئاپتوردىن: 80 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا "گۈڭگا شېئىر" ھادىسىسىنى يېپ ئۈچى قىلغان ھالدا مەدەنىيەت ساھەسىدىكى كىشىلىرىمىز ئەنئەنە ۋە ۋارىسلىق ھەققىدە غۇلغۇلا قىلىشقانىدى. غۇلغۇلىنىڭ مەزمۇنى گەرچە ساددا بولسىمۇ، ئۆزىمىزنىڭ مەنىۋى قىياپىتى ھەققىدىكى نەزەرىيىۋى ئويلىنىشىمىزنىڭ پىلتىسىگە يېقىلغان تۇنجى قېتىملىق ئوت بولۇپ قالدى. لېكىن ئەينى ۋاقىتتا نۇرغۇن كىشىلەر ئەنئەنىنى ئاساسەن ئۆتمۈشنىڭ باغرىدا دۈۋىلىنىپ ياتقان جۇغلانما دەپ چۈشەندى ھەمدە ياشلارنىڭ دەسلەپكى تەۋەككۈلچىلىكى ۋە سىناقلىرىنى نېگىلىزم (ئىنكارچىلىق)نىڭ چارمىخىغا مىخلاشقا ئۇرۇندى. مەزكۇر ماقالە دەل ئەنە شۇ ۋاقىتتا يېزىلغان بولۇپ، مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن ئېلان قىلىنمىغانىدى. بۈگۈنكى كۆزۈم بىلەن قارىغاندا، ماقالىدىكى قاراشلار تېزىسلاشقان ھالەتتىكى بىخلانما ئىدىيىلەر بولسىمۇ، يىرىك تارىخىي رومان "ئويغانغان زېمىن" شۇنداقلا "بالدۇر ئويغانغان ئادەم"، "ئابدۇقادىر داموللا ھەققىدە قىسسە" قاتارلىق ئوبرازلاشتۇرۇلغان تارىخىي ئەسلىمىلەر جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشكەن، جەمئىيەتتە تارىخ بىلەن تارىخىي شەخس ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ۋە بۇ مۇناسىۋەتنىڭ ھازىرچە تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان خاراكتېرى ھەققىدە ئازدۇر - كۆپتۇر بىلىش شەكىللىنىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، مەلۇم دەرىجىدە ئىنكاس قايتۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە دەپ قارايمەن. ئەمما دەۋر تارىخ، تارىخىي شەخس، ئەنئەنە، مەدەنىيەت، سىياسىي - ئىقتىساد قاتارلىق نۇرغۇن ساھەلەردە پىشقان، ھازىر جاۋاب، ئۆتكۈر نەزەرلىك پىكىرلەرنىڭ ئارقا - ئارقىدىن بارلىققا كېلىشىگە جىددىي تەقەززا بولماقتا. مەن ئەينى ۋاقىتتا چىلىققان بۇ "سەرگەردان شولا"نى ئۆز سالاپىتىگە ئەھمىيەت بېرىشكە ئۈلگۈرمىگەن ئەينەن بىر تەرىزدە ئوتتۇرىغا سۇندۇم.

★ ★ ★

قەدىمكى يۇنانىنىڭ بىر پەيلاسوپى: "قۇياش ھەر كۈنى يېڭى" دېگەنىكەن. روشەنكى، بىز كالېندار ۋارىقىنى بىر قېتىم ئۆرىگىنىمىزدە، ئۆزىمىزنىڭ مۇئەييەن ماكان، زامان بىلەن بولغان پىسخىكىلىق ۋە فىزىكىلىق مۇناسىۋىتىمىزنى ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز رەۋىشتە بىر تەرەپ قىلغان بولىمىز. بۇ جەرياندا "بۈگۈن" دېگەن ئۇقۇم ئۆتمۈشكە قارىتا ئىنكارلىق مۇناسىۋەتتە ئۆزىنىڭ ئىچكى قاتلىمىنى يېڭىلاپ تۇرىدۇ. ھەربىر قەدەم بىر ئويلىنىشنى مەزمۇن قىلىدۇ. تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدىكى ھەربىر بۇرۇلۇش

ئۆتمۈشكە قارىتا ئويلىنىشنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ، تەرەققىياتنىڭ سان ئۇقىدا ئۆز يۆنىلىشىنىڭ ئىزلىرىنى قالدۇرىدۇ. ئالايلى، "پۇت" ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، يول مېڭىشنىڭ ئەڭ دەسلەپكى بىردىنبىر ۋاستىسى ئىدى، كېيىنچە بەزى هايۋانلار (ئات، ئېشەك، تۆگە قاتارلىقلار) قوشۇمچە ۋاستە بولدى، بارا - بارا قۇرۇقلۇق، سۇ ۋە هاۋادىكى هەرخىل قاتناش ۋاستىلىرى مەيدانغا كېلىپ "مېڭىش"نىڭ ئۇقۇم مەزمۇنى ئاستا - ئاستا بېيىدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇ ئالەم قاتنىشىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ تېخىمۇ كېڭەيمەكتە. بۇ جەريان ناهايىتى ئاددىيدەك كۆرۈنسىمۇ، هادىسىلەر دېڭىزىنىڭ بىر تامچىسى سۈپىتىدە بىر پۈتۈن تەرەققىياتتىكى تۈرلۈك ئامىللارنىڭ ئىچكى باغلىنىشىنى مەلۇم دەرىجىدە يورۇتۇپ بېرىدۇ. بىز "پۇت" بىلەن "چاق"نىڭ مۇناسىۋىتىگە قاراپ باقايلى: "پۇت" ئادەمنىڭ "مېڭىش" (ئالاقە، هەرىكەت) ئېهتىياجى بىلەن تۇغما مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، "چاق" ئۇنىڭ تەقلىدىيەتلىك تۈرلىنىشىدۇر. "چاق"نىڭ سۇبيېكتىپ بىلەن بولغان ئالاقىسى "پۇت" نىڭكىدەك بىر تۇتاش ۋە تەبىئىي بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ سۇبيېكتىپقا بويسۇنۇپ ئۇنىڭ ئارزۇسى ئۈچۈن ئىككىلەمچى رول ئوينايدۇ.

دېمەك، "پۇت" بىلەن "چاق" نىڭ هەرىكەت شەكلى جەهەتتىكى ئىنكارلىق مۇناسىۋەت ماهىيەتتە مېڭىشنىڭ تەرەققىيات ئۆزگىرىشىگە تۈرتكە بولۇپ، بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولىدۇ. ئۇنىڭ كېيىنكى راۋاجىمۇ دەل ئاشۇنداق رەۋىشتە داۋاملىشىدۇ. ئادەم ۋاقىتنىڭ چەكسىز ئېقىنىدا ئۆز - ئۆزىنى ئىنكار قىلىش ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۈسنى يەڭگۈشلەيدۇ، تەبىئەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەت شەكلىنى يېڭىلايدۇ. روشەنكى، تەرەققىيات دېگىنىمىز، ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تەبىئەت بىلەن بولغان ئالاقىسىنىڭ يا ئۇ خىل، يا بۇ خىل ئۆزگىرىشىنى بەلگە قىلىدۇ. ئەنئەنە گويا تەرەققىياتقا نىسبەتەن بىر مەنداش سۆز بولۇپ، ئۇ "تۈنۈگۈن"گە ئايلىنىۋاتقان "بۈگۈن"، "بۈگۈن"گە ئايلىنىۋاتقان ئەتە. ئۇ، مۇشۇ يول ئارقىلىق ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىپ، دائىرىسىنى كېڭەيتىپ بارىدۇ، مەنىسىنى تولۇقلايدۇ. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئەنئەنە ئاڭنىڭ ئىچكى قاتلاملىرىدا هەرىكەت قىلىۋاتقان هاياتىي كۈچ بولۇپ، رېئاللىق ۋە كەلگۈسى تەرەققىياتنىڭ ئالدىنقى شەرتى. گېگىل تارىخ هەققىدە توختالغاندا: "تارىخ مۇئەييەن زامان ئىچىدە سىرتلاشقان روھ" دېگەنىدى. ئەنئەنىنى تارىخ بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۈرۈپ قارىغىنىمىزدا، يۇقىرىقى سۆزلىرىمىزنىڭ ئىلمىيلىكى ئايدىڭلىشىدۇ.

بىزدە "تارىخ ئادىل هۆكۈم قىلغۇچى"دېگەن گەپ بار. دەرۋەقە، مەلۇم بىر دەۋردە بەزى نەرسىلەر ئىجابىي تەرىزدە، بەزى نەرسىلەر سەلبىي تەرىزدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ، ئەمما ئۇ كېيىنكىلەرنىڭ نەزىرىدە باشقىچە سۈپەتكە نائىل بولىدۇ. ستالىن ۋە بۇخارىن قاتارلىق تارىخىي شەخسلەر بۇنىڭ ئوبدان مىسالىدۇر.

تارىخنىڭ باهاسى ماهىيەتتە، ئەنئەنىنىڭ ئەنئەنىگە بولغان باهاسى بولۇپ، ئۇ، خەلقنىڭ خاهىشى ۋە

ئىنسان تەبىئىتىنى ئۆلچەم قىلىدۇ. مەلۇمكى، ياۋروپادىكى ئەدەبىي ئويغىنىش ھەرىكىتى بۇرۇنقى ئەنئەنە ئۈستىدىكى چوڭقۇر ئويلىنىش ۋە كەسكىن تەنقىدىي پوزىتسىيىدىن تۇغۇلغان.

ئەپسۇسكى، بىز تېخى ئويلانمىدۇق. ئۆتمۈشنىڭ شان - شۆھرىتى بىزنى غەرق مەست قىلىۋەتتى. باشقىلار قانچىلىك ئىلگىرىلىمىسۇن ئۇلارنى قالاق ۋە زەئىپ ھالىتىمىز بىلەن ئۆزىمىزگە تەڭ قىلمىدۇق. ھەتتا ئۆز تارىخىمىزنىڭ ئىگىسىمۇ بولالماي باشقىلارنىڭ بىز توغرۇلۇق ئېيتقانلىرىغا ھەمدۇسانا ئوقۇدۇق. ئۆتمۈش ھەققىدىكى شېرىن ئەسلىملىرىمىزنى ئۇلارنىڭ ئالقىنىدىن ئىزدىدۇق. ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ تارىخى نۇرغۇن شان - شۆھرەت بىلەن تولغان بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە نۇرغۇن داغلارنىمۇ يوشۇرغان بولىدۇ. ناۋادا پەخىرلىنىش بىلەن يۈيۈشنىڭ بىرلىكى بولمايدىغان بولسا، بۇ ھەقتە پەلسەپىۋى ۋە ئەخلاقىي يەكۈن چىقىرىلمايدىغان بولسا، بۇ ئالدى بىلەن مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋشنىڭ مەنىۋى ئاساسىنى يوقاتقانلىق بولىدۇ.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىر قىسىم تارىخىي مىراسلىرىمىز رەتلىنىپ نەشر قىلىندى. تارىخىي جەھەتتىكى تەتقىقات راۋاجلىنىپ، تارىخىمىزدىكى ھەرقايسى دەۋرلەرنى مەلۇم دەرىجىدە يورۇتۇپ بېرەلەيدىغان ئەسەرلەر مەيدانغا كەلدى. بۇ، پېشقەدەم ئالىملىرىمىز، تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ قان - تەر بەدىلىگە كەلگەن نەتىجە، تارىخ ئۇلارنى ھەرگىز ئۇنتۇمايدۇ. ۋەھالەنكى، بۇنىڭ بىلەنلا ئۆتمۈشنى تونۇش چوڭقۇرلاشقان بولمايدۇ. بۇ ناھايىتى زور ئېھتىياجنىڭ بەدىلىگە كەلگەن قىمىرلاشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئەمەلىيەتتە، ئۇ ئاز ساندىكى ئويغاق زىيالىيلارنىڭ ئېڭىدىكى نەرسە بولۇپ قالدى. كۆپلىگەن ياشلار ساۋساۋ ھەققىدە ھېكايە ئېيتىپ بېرەلىسىمۇ، بابۇرنىڭ كىملىكىنى بىلمەيدۇ. تارىخ ئاستا - ئاستا قېزىلىۋاتقان بولسىمۇ، ھازىرقى ئەھۋالنىڭ ئۆزىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇ يەنىلا ئاچقۇچى يوقاپ كەتكەن يەر ئاستى ئۆيىگە ئوخشايدۇ. تارىخنىڭ يورۇشى بۈگۈن ۋە كېلەچەكنىڭ يورۇشىدىن ھەمدە مەدەنىيەت ۋە ئەنئەنە ھەققىدىكى توغرا تونۇشنىڭ مەيدانغا كېلىشىدىن دېرەك بېرىدۇ. مېنىڭچە، "تارىخ"، "مەدەنىيەت"، "ئەنئەنە" دېگەن ئۇقۇملار بىر - بىرىگە ئاساسىي جەھەتتىن مەنداش كېلىدۇ. ئەنئەنە مەدەنىيەتنى يادرو قىلغان مەنىۋى ھالەتنى كۆرسىتىدۇ. تارىخ بۇلارنى ئۆزىنىڭ ئامىللىرى قىلىپ داۋاملىشىدۇ. شۇڭا "تارىخ ئۇقۇمىنى توغرا چۈشىنىۋالسىلا "ئەنئەنە"نىڭ جانلىق نەرسە ئىكەنلىكى روشەنلىشىدۇ. "فائۇست"تا مۇنداق مىسرالار ئۇچرايدۇ:

ھەر قەدەمدە ئىستەر ئادەم شادلىق ۋە ئازاب،

بىراق ھەر چاغ ھەممىسىدىن تاپماس قانائەت.

ئادەم ئۆزىنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنى ئۆزگەرتكەنسېرى ئۆزىمۇ ئۆزگىرىپ بارىدۇ. ئۆزگەرگەن ئېڭى ئەسلىدىكى شارائىتنى ئىنكار قىلىدۇ. بۇ ھەقتە ۋولس:"ئىنسانىيەت تارىخى ماھىيەتتە ئىدىيە تارىخى" دېگەنىدى. بۇ، ئىتالىيىلىك يېڭى گېگىلىزمچى كىروچىنىڭ:"تارىخ ھەربىر شەخسنىڭ ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت" دېگەن سۆزى بىلەن ۋارىيانتداش كېلىدۇ. كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، تارىخ ئارقىغا تاشلانغان

http://www.uyebook.com

يىللارنىڭ خاتىرىسى دەپ قارالسا، ئۇ سۆڭەكتەك بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئۇ ھەم ئەجدادلارنىڭ خاتىرە ئېشى، ھەم ئەۋلادلارنىڭ يولخېتى. دېمەك، ئۇ تىرىك نەرسە. بىزدە ئۆتكەنلەرنى قەدىرلەش ئىستىكى كۈچلۈك بولسىمۇ، لېكىن توغرا يول تاپالمىدۇق. بۈگۈن ئۈچۈن ئۆتمۈشتىن گىرىم ئىزدىدۇق. تارىخ تەتقىقاتىمىز ئاساسەن دېگۈدەك يىلنامە خاراكتېرىنى ئېلىپ قالدى. ئۇلۇغلارنىڭ ئىدىيىسى، سەرگۈزەشتىلىرى، تۆھپىلىرى، تارىختىكى ئورنى تەتقىق قىلىنمىدى. ياش - ئۆسمۈرلەرگە لايىق كېلىدىغان، ئۇلارنى خەلقپەرۋەر روھ بىلەن تەربىيىلەيدىغان ئوقۇشلۇقلار يېزىلمىدى. بۇلارنى قويۇپ تۇرغاندىمۇ، ھەتتا يىلنامە خاراكتېرىدىكى تارىخنامىلەرمۇ ئىزچىللىققا ئىگە بولمىدى. بۇنىڭدا ھەرخىل ئىجتىمائىي سەۋەبلەر بولسىمۇ، تارىخىي تەرەققىيات نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بەربىر چېكىنىش ۋە كېچىكىشتىن ئىبارەت. ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، تارىخنى تەتقىق قىلىشنىڭ مۇپەسسەل ۋە ئۇزۇل - كېسىل پرىنسىپلىرى يوق؛ تارىخ ھەربىر زامان تەرىپىدىن مۇستەقىل چۈشىنىلىدۇ، شەرھلىنىدۇ، ھەل قىلىنىدۇ. بىزنىڭ تارىخىي تەتقىقاتىمىز ئەسلەش بىلەنلا چەكلەندى، ئەينى يىللارنىڭ قۇپقۇرۇق ئىزناسىلا بولۇپ قالدى. بۈگۈنكى مەنىۋى قىياپىتىمىز گەۋدىلەنمىدى. تارىختا بۈگۈنكى زامان مەدەنىيەت يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ ئىلمىي باھا بېرەلمىدۇق. تارىخ شۇنداق نەرسىكى، ئۇنىڭدا ئۆتمۈش، بۈگۈن ۋە كېلەچەكنىڭ پۈتۈن قىياپىتى ئەكس ئېتىدۇ. ئۆتمۈشنىڭ ئۆزىلا تارىخ بولالمايدۇ، بەلكى كەلگۈسنى يارىتىشقا قادىر بولالايدىغان رېئال روھىي ھالەتنىڭ ئۆزى ياشاۋاتقان ھەقىقىي تارىختۇر. شۇڭا "بارلىق تارىخنىڭ ھەممىسى بۈگۈنكى زامان تارىخىدۇر" (كىروچ). "ھەرقانداق تارىخ ئىدىيە تارىخىدۇر" (كوللىڭۋۇئود). ئەگەر بىرەر ئىدىيىۋى جەريان ھاسىل قىلغان ئىچكى تەرەپ تولۇق نەزەرگە ئېلىنمىسا، تارىخنىڭ نېگىزىنى تونۇش تەس.

ئۇنداق بولسا، بۈگۈنكى رېئاللىق روھىي ھالەت تارىخى ۋە پەلسەپىۋى نۇقتىدىن تەتقىق قىلىنىدىمۇ؟ نەدىمۇ ئۇنداق ئىش بولسۇن! بىزدە تېخى تارىخ ھەققىدە ئەتراپلىق چۈشەنچە بولغىنى يوق، شۇڭا ئەنئەنە ھەققىدە توغرا تونۇشنىڭ بولۇشىدىن سۆز ئېچىشمۇ قىيىن. ئۆزىنىڭ دۇنياۋى ھاياتتىكى رېئال ئورنىنى بىلمەي تۇرۇپ، ئەنئەنە ھەققىدە گەپ ئېچىشنىڭ ئۆزى كەلگۈسدە تارىخ ئۈچۈن ئېيتقاندا، "تەۋەرۈك ساددىيلىق" (ئىزاھات: "تەۋەرۈك ساددىيلىق" چېخ سىياسىي، دىنىي ئەربابى يان گوسنى كاپىرلىقتا ئەيىبلەپ ئوتتا كۆيدۈرۈۋاتقاندا، بىر ساددا دىل موماي مۇ ساۋابلىق ئۈچۈن گۈلخانغا بىر قۇچاق ئوتۇن تاشلىغانىكەن، شۇ چاغدا يان گوس يۇقىرىقى سۆزنى ئېيتقان. "فائۇست"تىكى ئىزاھاتتىن ئېلىندى.) بولۇپ قالىدۇ. ئۇيغۇرلاردا ئاجايىپ قىممەتلىك نەرسە بار، بۇنىڭغا قىل سىغمايدۇ. ئەمما ئۇنى قانداق تونۇش، قانداق تونۇتۇش، ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىش مەسىلىسى ھەل بولماي كەلدى. "تۈركىي تىللار دىۋانى"دىكى ئىپتىدائىي ئوۋ قوشاقلىرىدىن بۈگۈنكى "گۈڭگا شېئىر"لارغىچە بولغان پۈتكۈل ئەدەبىيات قايسى خىل ئىدىيە ۋە ئېتىقادنىڭ مەھسۇلى بولمىسۇن، بىر سىستېما بولۇپ

ھېسابلىنىدۇ. بۇ جەرياندا ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي ئېتىقادىدا نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولدى. ئۇيغۇر ئىدېئولوگىيىسى دەل مۇشۇ ئۆزگىرىشلەر تۇپەيلىدىن كۆپ قاتلاملىقلىق ۋە بىرقەدەر مۇرەككەپلىككە ئىگە. ئۇنىڭ يوروۇتۇلۇشى ئۆزىدىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى ئەسىرلەرگە ماياك بولالايدىغان ئالاھىدە بىر تالانتنىڭ بارلىققا كېلىشىنى كۈتۈپ تۇردۇ. چۈنكى تالانت پەۋقۇلئاددە ئېنېرگىيە مەنبەسىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە كېلەچىكىنى يېقى ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلالايدۇ. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر يۇسۇپ خاس ھاجىپنى ئالساق، ئۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى مەدەنىيىتىنىڭ روھىنى ئۆز ئەسىرىدە مۇجەسسەم قىلىپ شانلىق مۆجىزە ياراتتى. روشەنكى، "قۇتادغۇ بىلىك"نى تەتقىق قىلىش ئۇيغۇر ئىدېئولوگىيىسىنىڭ سالماق بىر نۇقتىسىنى تەتقىق قىلىش بولۇپ، بۇنىڭدا "قۇتادغۇ بىلىك" مەيدانغا كېلىشتىن بۇرۇنقى نەچچە مىڭ يىللىق ئاساسلار ئاشكارىلىنىدۇ. مورگان:"دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئاچقۇچى تارىم دەريا ۋادىسىغا كۆمۈلۈكتۇر، قاچانكى شۇ ئاچقۇچ تېپىلىدىكەن، دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ سىرى ئېچىلىدۇ" دېگەنىدى. بۇ ئاچقۇچ ئىلمىي ھەققەت ئۈچۈن ھاياتىنى تەقدىم قىلالايدىغان شىر يۈرەك ئادەملەر تەرىپىدىن تېپىلىدۇ. ئۆزىنىڭ ئەجدادى ۋە ئەۋلادىغا قاتتىق مەسئۇل بولالايدىغان، ئۆزىنىڭ ھەربىر دەقىقىسىنى تارىخنىڭ خۇداسىغا ئاپىلاندۇرالايدىغان جاسارەتلىك خەلق تەرىپىدىن تېپىلىدۇ. ھايات ئەنە شۇنداق تەقەززالىق ئىچىدە تۇرۇۋاتقاندا، پەننى دەپسەندە قىلىدىغان، بىر - بىرىنى ساتىدىغان، نوپۇزچىلىق قىلىپ "ھەققەت" تۇرغۇزۇپ يېرىدىغان خاھشلار ئەۋجمەكتە.

دانىيىلىك براندىس:"روھىي جەھەتتىكى گاسلىق گاچىلىققا ئېلىپ بارىدۇ" دېگەنىدى. ئۇنداق خاھشتىكىلەر دەل مۇشۇنداق كىسەلگە گىرىپتار بولغانلار بولۇپ، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى ھالاكەتتۇر. ئانلار ئۆزلىرىنىڭ پەرىشتىلىرىنى ئەنە شۇنداق نادانلارنىڭ ئارىسىغا تۇغۇۋەرسە، ئۇلارمۇ ئەنە شۇنداق بەندىگە ئۆزگىرىپ كېتىدۇ. بۇ نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق!

بىزدە تالانت يوق ئەمەس، ئەمما تالانتنى بايقاش يوق. تالانتنى ئاسرايدىغان، پەرۋىش قىلىدىغان روھ يوق. سەبىيلەرنىڭ ئەركىلەشلىرىگە زوقلىنىپ تىڭشىلىدىغانلار يوق. نوقۇل ھالدا ئۆتمۈش بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كەتكەن ئەنئەنە چۈشەنچىسى شىپى كەلتۈرۈلۈۋەرسە، كەلگۈسى زامانغا كۆز تىكىپ يېقى بۇلاق كۆزلىرىنى ئىزدەۋاتقانلارمۇ يېشىنى قاقىدۇ.

ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، مائارىپ ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت كىرىزىسقا دۇچ كەلمەكتە. تۈزۈلگەن كونسىپىك ۋە كىتابلار ئالىي مەكتەپ مۇنبىرىدە 20 - 30 يىل سارغىيىپ تۇرۇپ جان باقىدۇ. بۇ جەرياندا ئۇنىڭدىكى ئىبارىلەر ھېسابسىز تەكرارلىنىپ بويۇنتۇرۇققا ئايلىنىدۇ. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە بولسا، مونەك بولۇپ كەتكەن تەبىرلەرنى باللارنىڭ ئېڭىغا تاڭىمىز، ئۇلار ئۆگىتىپ قويۇشتەك بىر تەرەپلىمە مېتودولوگىيىنىڭ بېسىمى ئاستىدا، ئۆزىگە خاس تەپەككۇر شەكلىنى يوقىتىدۇ. جەمئىيەت يېڭىلىققا موھتاج بولغانسېرى، يېتىشىپ چىققان كۈچلەر كونا رامكىلارنىڭ ئىچىدە تېپىرلايدۇ.

http://www.uyebook.com

تەربىيىلەشتىن ئىبارەت ئالىيجاناب بۇرچنى زىممىسىگە ئالغان مائارىپ، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان نەتىجىگە ئىگە بولماقتا. سەھنىلەردە، تېلېۋىزور ئېكرانلىرىدا كىشىنى سۆيۈندۈرىدىغان ئامىللار ئاز - تولا بولسىمۇ، ئىجابىي نومۇرلارنىڭ ئازلىقى قاتتىق مەيۈسلەندۈرىدۇ. شۇنىڭدىن قارىغاندا، "ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى" ئۆز بېشىنى قاتتىق سىلكىۋەتسە بولىدىغاندەك تۇرىدۇ. بىزدە مۇشۇلارنى ئويلاپ ۋۇجۇدىنى سوغۇق تەر باسىدىغان ئادەملەر قانچىلىك باردۇ - ھە؟ بۇ، قايسى ئەنئەنىنىڭ مەھسۇلىكىن؟ ئويلىنىش كېرەك، ھەممە نەرسە ئۈستىدە يېڭىۋاشتىن ئويلىنىش كېرەك! بۇ ئويلىنىش كۆز ئېچىپ ئەتراپقا باققاندىلا ھەقىقىي ئىشقا ئاشىدۇ. مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىي، ئىقتىسادىي ئالاقە كۈنسېرى كۈچىيىۋاتقان، يەر شارى خاراكتېرىدە كېڭىيىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، سېلىشتۇرما مەدەنىيەتشۇناسلىق توغرىسىدا ئىزدەنمەي بولمايدۇ. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە باشقا مىللەتلەر ئەدەبىياتىغا قارىتا پاراللېل تەتقىقات، تەسىر تەتقىقات، ئۇنىۋېرسال تەتقىقات قاتارلىق سېلىشتۇرما تەتقىقات ئۇسۇللىرى ئارقىلىق تەھلىل يۈرگۈزۈشىمىز، بۇ ئارقىلىق مۇستەقىل ئورنىمىزنى بايقىشىمىز لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقايسى ئەللەر ئەدەبىياتىنى پىششىق بىلىشكە توغرا كېلىدۇ. لېكىن بىز تېخىچە ھومېردىن تارتىپ تا ھازىرغىچە بولغان ياۋروپا ئەدەبىيات سىستېمىسىنى ئانچە ئۇقمايمىز. ئاسىيا ۋە لاتىن ئامېرىكىسىدىكى نۇرغۇن مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتى بىز ئۈچۈن تېخىچە مەۋھۇم. بىزدە ئەپلاتون، ئارىتوتېل، شېكسىپىر، روسسو، نېتزى، سارتېرى، فىرئىود قاتارلىقلارنى بىلىدىغانلاردىن قانچىسى بار؟ مۇشۇلارنى بىلگەن بولساق ئۆزىمىزنى ناھايىتى ياخشى چۈشەنگەن بولاتتۇق.

ئارىستوتېل بىلەن فارابى، شېكسىپىر بىلەن ناۋائىي، روسسو بىلەن يۈسۈپ خاس ھاجىپنى سېلىشتۇرغىلى، ئۇلارنىڭ دۇنياۋى ئورنىنى تونۇتقىلى تامامەن مۇمكىن بولاتتى. نېمە قىلىش كېرەك؟ شىجائەتىمىز بولسىلا بۇ سوئال ھېلىمۇ كىچىككەن بولمايدۇ.

1989-1996- يىللار

ئۇنۋان: قاچا بىلەن داشقازان مۇناسىۋىتى

نىمىس مىللىتىنىڭ كەلگۈسىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ماۋارىپ ئارمىيىدىن بەكرەك مۇھىم.

- كارل ياسسپېرس (گېرمانىيە پەيلاسوپى)

كىمدۇر بىرسى:"ھەممە نەرسە شۇ پېتى" دېگەنىكەن. بىر قارىسا بۇ گەپ شەيئىلەردىكى تەرەققىياتنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيدىغان جاھىللارنىڭ گېپىدەك قىلىدۇ، ئەمما سوغۇققانلىق بىلەن قارىسا، ئاز - تولا ماھىيەت بار، تاج كىيىپ يۇرگەنلەر بولمىسىلا، پادىشاھلار يوقالدى، دېگىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە شاھانە سالاھىيەتنى تاجنى بەلگە قىلىپلا كۆرگىلى بولمايدۇ. ھازىر ھەممە نەرسە زامانىۋىلاشتى، ئۇلارنى قاراپلا پەرق قىلىش تەس، شۇڭا تاجدارلارنىڭ تاجنى ئۇلارنىڭ بېشىدىن ئىزدەپ يۇرۇش بىمەنىلىك. "تاج" ماھىيەتلىك مەزمۇننى يوقاتمىدى، پەقەتلا ئېنىق ئىلغا قىلغىلى بولىدىغان شەكلىنى يوقاتتى. پارقىراق مېتاللاردىن ياسالغان تاجلار گەرچە مۇزېيلاردىن ئورۇن ئالغان بولسىمۇ، تۇرلۇك شەكىلسىز تاجلار ئاۋۇپ كەتتى. بۇ مودا دەۋردە كىشىلەرنىڭ كىيىدىغان ئورگانلىرى ۋە ئۇسۇللىرى كۆپىيىپ كەتتى. شەكىلسىز تاجلار شەكىلسىز باشلارغا كىيىلمەكتە. بۇنداق بولغاندا تاجدارلار ئوتتۇرىسىدا "ئۇرۇش"مۇ يۈز بەرمەيدۇ، ھەسەت ئوتلىرى ئۆز ئوچىقىدا يېنىپ، ھەرھالدا باشقىلارنىڭ پېشىگە ئالدىراپ تۇتىشىپ كەتمەيدۇ. بىز سورۇنلاردا تاجدارلارنىڭ خۇشخۇي، ئوڭلۇق، پېقىرانە قىياپىتىنى كۆرىمىز، ئەمما ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى تاجدارلارغا خاس ھۇزۇرى ئەشرەپلىرىنى كۆرمەيمىز. ئاخىر، شۇنداق بولسىلا كۇپايە بولىدىغان بولدى. چۈنكى بىز ئادەتلىنىپ كەتتۇق. بىز ھەرقانداق ئىشقا پەقەت كۆنۈپ كەتسەكلا، شەرىئەتنىڭ ئىلغار ماددىلىرى سۈپىتىدە گۆزەل خۇلق دەپتىرىگە كىرگۈزىمىز.

ئۇنۋان زامانىمىز كەسىپدارلىرى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان تاج. ئۇنى كىيىپ يۇرگىلى بولمىسىمۇ، كۆتۈرۈپ يۇرگىلى بولىدۇ. ھازىر كىيىپ يۇرگەنگە قارىغاندا كۆتۈرۈپ يۇرۇش ئاقىلانىراق، چۈنكى بۇنداق تاجلار باشقا كىچىك كېلىشىمۇ مۇمكىن، چوڭ كېلىشىمۇ مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇنۋان كىيىپ يۇرىدىغان تاج ئەمەس، ئۇ، زامانىمىز كىشىلىرىنىڭ شەرەپ ۋە نومۇس تۇيغۇسىغا ئۇيغۇنلاشقان ھالدا كىنىشكىغا نەقىشلىنىدۇ. ئۇ، كىشىلەرگە ناتونۇش بولغاندىمۇ سەت كۆرۈنۈپ دەرھال چېلىقىپ كېتىدىغان ئىشلار بولمايدۇ.

ئادەملىرىمىز پىكىرگە گاداي بولسىمۇ شەرەپ تۇيغۇسىغا ئىنتايىن باي. بۇنىڭدىن بىز قانداق پەخىرلىنىشنى بىلمەيلا قالىمىز. ئادەتتە ھەر يىلى ئۇنۋان باھالاش ھەرىكىتى يېتىپ كېلىشى بىلەنلا كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى بىردىنلا ئالدىراش بولۇپ كېتىدۇ. بىپىق ھالەتتىكى مۇناسىۋەت ئاشكارا ھالەتكە ئۆتۈپ، سوۋغا - سالام ۋە تەبەسسۇملارنىڭ ئىستراتېگىيىلىك مەنىلىرى بالاغەتكە يېتىدۇ.

http://www.uyebook.com

كىشىلەر بۇ خىل ئەتەيلىكنى ناھايىتى روشەن بىلىپ تۇرسىمۇ توغرا چۈشىنىدۇ. چۈنكى خىجىللىق بىلەن قىزىرىش زامانىنىڭ تەرەققىيات مەنتىقىسىگە ماس ھالدا قالاق ئەخلاقىي سېزىمگە ئايلىنىپ كەتتى. سۆھبەتلەردە، رادىئو - تېلېۋىزىيە ۋە مەتبۇئاتلاردا لەنەت ئوقۇلىدىغان شەخسىيەتچىلىك قانچە قىسىپمۇ قىسقىلى بولمايدىغان كۆكيۆتەلدەك ئۆزىنى ئاشكارا قىلىشقا باشلايدۇ، ھەتتا كىشىلەر ئۇزاقتىن بېرى تەقىپلەنگەن بۇ تەبىئىتنى ئۆزئارا تەڭكەش قىلىشۋاتقاندا، تۆت ئەتراپقا تەشۋىش ئارىلاش قاراپمۇ يۈرمەيدۇ، بەلكى لەززەت ھېس قىلىدۇ.

باشقىسىنى قويۇپ تۇرۇپ مەكتەپلەردىكى، جۈملىدىن تېخنىكوم ۋە ئالىي مەكتەپلەردىكى ئەھۋاللارغا قاراپ باقايلى. چۈنكى بۇنداق مەكتەپلەر ئوقۇغۇچىلارغا بىلىم بېرىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، شەيئىلەرنى كۆزىتىدىغان ئۇسۇل ۋە پوزىتسىيىنىمۇ خاسلاشتۇرۇپ يېتىلدۈرىدىغان ئالاھىدە ئورۇن. بۇنداق ئورۇننىڭ قىياپىتى جەمئىيەتنىڭ قىياپىتىنى دىئالېكتىك مەنىدە كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ. ئۇنۋان باھالاشنىڭ شەرتلىرى ھەر يىلى ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بۇنداق ئۆزگىرىش ئالدى بىلەن يۇقىرى ئورگان چۈشۈرگەن ھۆججەتتە ئەكس ئېتىدۇ. ھۆججەتنىڭ مەزمۇنلىرى ھەر قايسى مەكتەپلەرنىڭ جىددىي تەقەززاسىغا ماس ھالدا ئىستراتېگىيىلىك مەنىدە تەتبىقلىنىدۇ، ئاندىن فاكۇلتېت، كافېدرالاردا نەچچە قاتلام تەتبىقلىنىدۇ. بەلكىم پىرامىدا شەكلىدىكى باشقۇرۇش سىستېمىسى دېگەن مۇشۇ بولسا كېرەك. بۇنداق سىستېمىدا يۇقىرىنىڭ يارلىقلىرى تۆۋەنگە چۈشكەنسېرى ئەسلىدىكى مەنىسى مۈجمەللەشتۈرۈلگەن ئۇچۇرغا ئايلىنىپ قالىدۇ. تۆۋەننىڭ سادالىرى پىرامىدانىڭ ئەڭ يۇقىرى قاتلىمىغا بارغۇچە ھالسىراپ قالىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۆزئارا چۈشىنىش يۇقىرى بىلەن تۆۋەن ئۇچۇن ئېيتقاندا، بىر غايىۋى دۇنيادىن ئىبارەت بولۇپ قالىدۇ. روشەنكى، بۇ يەردىكى "چۈشىنىش" ھەقىقەت مەنىسىگە ئىگە. جۇڭگونىڭ نەچچە مىڭ يىللىق مەدەنىيەت تارىخىدا ھەقىقەت ئاسان تىلغا ئالغىلى بولىدىغان نەرسە بولماي كەلگەن، ئۇ، ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان "يوسۇن" ۋە "ئەدەپ" لەر ئارىسىدا پانىيلارغا مەنسۇپ بولمىغان.

ھازىرغىچە ئۇنۋان باھالاشتىن ئىبارەت ئۇدۇم ئۆزگەرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن باھالاشنىڭ يوسۇنلىرى ئۆزگىرىپ تۇردى، ھەتتا ئۇ قوغلىشىپ ئۈلگۈرگىلى بولمايدىغان مودىغا ئايلىنىپ قالدى. شۇڭا ئۇنۋان باھالاش شەرتلىرىنىڭ ھەر قېتىملىق ئۆزگىرىشى ئۆز رىزقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشۋاتقان خادىملارغا يېڭى مەسىلە بولۇپ تۇيۇلىدۇ. بۇ مەسىلە تورنى قايتىدىن توقۇش زۆرۈرىيىتىنى تۇغدۇرىدۇ. رەھبەرلەر بىلەن زىل باردى - كەلدى باشلىنىش بىلەن بىرگە، خىزمەتداشلار ئارا رىقابەت، جەڭگى - جېدەل، تۆھمەتلەرمۇ بارلىققا كېلىدۇ. ماقالىسى يوقلار ئاز - تولا قەلەم تۇتىدىغانلار ۋە تونۇش مۇھەررىرلەرگە ئىلمىي كامىللىق جەھەتتىكى ھاجىتىنى ئىزھار قىلىدۇ، ئۆزئارا تايىنىش ۋە تولۇقلاش خاراكتېرىدىكى زاكازلار ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ. بىر قىسىم كىشىلەر ئاخىر ئاشۇنداق تۈرتكە بىلەن ئۆزىمۇ بىلمىگەن ھالدا بىر - ئىككى پارچە ماقالىنىڭ ئاپتورى بولۇپ قالىدۇ. ئۆزىمىز بىلمىگەن ھالدا بىرەر بالىنىڭ دادىسى بولۇپ قېلىشنى ئېغىر ئالىدىغان روھىي تېپىك ھەرھالدا ئارىمىزدىن يوقاپ كەتمىدى. ئەمما باشقىلارنىڭ مەنىۋى "پۇشتى"غا

ئۆز فاملىسىنى ماركا قىلىپ چاپلاش بۇگۈنكى جۇڭگودىكى كاتتا كەشپىياتلارنىڭ بىرى بولسا كېرەك.

"ئۇنۋان" دېگەن سۆزنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسىنى ئاختۇرۇپ باقماپتىمەن، بەلكىم ئۇنىڭ ئايرىم ئىلمىي شەرھىسىمۇ بولسا كېرەك. مېنىڭچە، بىز ئىستېمال قىلىۋاتقان سۆزلەرنى "ئىزاھلىق لۇغەت" لەردىن تاپقىلى بولسىمۇ، لېكىن بىزنىڭ ئېرىشكەن مەنىلىرىمىز پىكىر مونوپولىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان تۆت چاسا كىتابقىلا ئۇيغۇن كېلىدۇ. جەمئىيەتنىڭ مۇرەككەپلىكى سۆزلەرنىڭ لۇغەتتىكى مەنىلىرىنى مۇئەييەن ئارخېئولوگىيىلىك جۇغلانمىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. مەسىلەن، "پروفېسسور" دېگەن سۆزگە لۇغەتلەردە تۈز، ساددا، بىۋاستە شەرھى بېرىدۇ. ئەمما ئۇنى كىمدۇر بىرسى: "ئوقۇغۇچىلارنىڭ سوئاللىغا جاۋاب بېرىمەن دەپ جەمئىيەتكە سوئال قويۇشنى ئۇنتۇپ كەتكەن سوغۇققان ئادەم" دېسە، بۇنىمۇ ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئالىي مەكتەپلىرىمىزدە ئىس - بۇسى چىقماي ئۆتۈپ كېتىدىغان پروفېسسورلارمۇ ئاز ئەمەس. مەن "ئۇنۋان" سۆزىگە تەبىر بېرىپ ئولتۇرمايمەن، ئەمما مەن ئۇنىڭ كەسپىي خادىملارنىڭ تاماق قاچىسى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلمايمەن. بىر ئادەم يۇقىرى ئۇنۋانغا ئېرىشسە، ئۇنىڭ ئازراق مائاشى ئۆسىدۇ، ئاشۇ ئۆسكەن قىسمى بىلەن پەسىلدە بىر قېتىم كەش ئېلىپ كىيگىلى، يەنە ئۆي - تۇرالغۇ جەھەتتە نىسبەتەن ياخشى ئىمتىيازغا ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، تېخى پەخىرلەنگىلى، ماختانغىلى بولىدۇ. 1 مىليارد 200 مىليون ئادەم قاتناشقان نان ئىنقىلابى دەۋرىدە ئاشۇنچىلىك ئىمتىيازغا ئېرىشىش كولۇمبۇنىڭ نەتىجىسى بىلەن تەڭ تۇرسا كېرەك. دېمەك، ئۇنۋان مەسىلىسى كۆپ تەرەپلىمە ھۆجۇمدىن تەركىب تاپقان، ئۇنىڭغا ئادەمزات ئىجاد قىلغان نۇرغۇن تەدبىر ۋە ۋاستىلەرنى تاللىماي تۇرۇپ ئىشلىتىش مۇمكىنلىك دائىرىسىدىن ھالقىپ، قىپيالىڭاچ رېئاللىق بولۇپ قالدى.

يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى بىز ئورتاق بىلىدىغان پاكىت. ئۇنداقتا، ئۇ نېمە ئۈچۈن ئۆزگەرمەيدۇ. قەدىمكى گرېكلار:"خاراكتېر ئادەمنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدۇ" دەپ ھۆكۈم قىلغانىكەن. ئەمما جۇڭگودا تەقدىر ئادەمنىڭ خاراكتېرىنى بەلگىلەيدۇ. جۇڭگو جەمئىيىتى ۋە مائارىپى بىر ئۆسمۈر چوڭ بولۇپ ئادەم بولغۇچە ئۇنىڭ خاراكتېرىنى ئاللىبۇرۇن بىكىتىلگەن ئورتاق قېلىپ بويىچە قۇيۇپ، تەقدىرىنى پىچىپ بولىدۇ. چۈيۈەن شائىر بولۇش بىلەن بىرگە، دۆلەتنىڭ ئەمىر - مەرۇپلىرىغا تەكلىپ بەرگەن چوڭ ئۆلىما. ئۇ ئاخىر ئوردىدىن ھەيدەپ چىقىرىلىپ، پىغانىنى باسالماي "جۇدالىق زارى"نى يازغان ۋە ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپ ئۆلگەنىدى. دۇفۇ ھۆكۈمرانلارنى ئەيىبلەپ شېئىر يازغان. لى بەي ھۆكۈمرانلارغا پەرۋا قىلماي مەي ئىچىپ يۈرگەن. ئۇلار ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىنمۇ فېئودالىزم تاكى غەربلىكلەر كېلىپ جۇڭگونىڭ قېلىن ئىشكلىرىنى قاققىچە بەخىرامان ياشاۋەرگەن. شۇڭلاشقا جۇڭگونىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ھەق گېپىنى ئاختۇرالماي تەركىيدۇنيا بولۇپ كېتىشتەك چۈيۈەنچە ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ تارىخى بولۇپ قالغان. سۈكۈت قىلىش ئەنە شۇ تارىخ يېتىشتۈرگەن ھايات پەلسەپىسى بولۇپ، بۇنى جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سۈكۈت قىلىش دېيىشكىمۇ بولىدۇ.

http://www.uyebook.com

"ئەڭ ياخشىسى، سىگەن نېنىڭنى يە" مانا بۇ، جۇڭگوچە ھايات پەلسەپىسىنىڭ يەنە بىر ماددىسى. ئالدامچىلىق، يالغانچىلىق، چېقىمچىلىق، تۆھمەت، شىكايەت قاتارلىقلار ئازراق شاكىلات يالىتىلىپ، يۇقىرىقى پەلسەپىنىڭ پەشتاختىسىغا چىرايلىق تىزىپ قويۇلىدۇ. شاكىلاتنىڭ ماتېرىيالى نەدىن كەلگەن دېسەڭلار، چاقناپ تۇرغان "ئەدەپ"تىن كەلگەن. ئاخىر، رىزقىمىزنى كۆلۈپ تۇرۇپ "ئەدەپ" بىلەن تالىشىش غەيرىي تۇيۇلمايدىغان قائىدىگە ئايلىنىپ كەتكەن.

مەلۇمكى، ئۇنۇۋان ئىشخانىسى بىر تەشكىلىي ئىمتىياز سۈپىتىدە پىرامىدانىڭ بىرەر قاتلىمى ياكى بىرەر بۇرجىكىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئۇ، بىر پۈتۈن پىرامىدانىڭ مۇستەھكەم زەنجىرىدىن چىقىپ كېتەلمەيدىغان بىر ھالقا بولىسمۇ، ئۆزىگە خاس ئىچكى سىستېمىغا ئىگە. بۇ سىستېما يۇقىرى - تۆۋەن ئورگان ۋە يۈرۈشلەشكەن ئىمتىھان مەركىزىدىن تەركىب تاپقان. بۇ ئورۇن دۆلەتنىڭ كادىرلار ۋە كەسپىي خادىملارغا دائىر سىياسىتىنىڭ ئىجراچىسى لاياقىتىدە كۆپرەك دۆلەت سىياستى ۋە ئىقتىسادى ماكرولۇق پىلان ۋە تەڭشەشلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرىدۇ. كەسپىي خادىملارنىڭ ئىلمىي لاياقەت كۆلىمىنى ئاشۇ پىلانلار ئاساسىدا تۈزۈملەشتۈرىدۇ ياكى تۇراقلاشتۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنۇۋان خىزمىتىگە ئالاقىدار ئورگانلار ئۇچۇن مۇئەييەن پىلان ۋە يۆنىلىش ئۈستىگە قۇرۇلغان سىياسىي ۋەزىپىگە ئايلىنىدۇ. ئۇنۇۋانغا ئائىت بەلگىلىمىلەر خادىملارنىڭ ئىلمىي لاياقىتىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، ئۇنۇۋان شەخسلەرنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش ئېھتىياجىغا ماددىي ياماق بولىدىغان ئىقتىسادىي مەسىلىگە، ئاندىن نوپۇز، دەرىجە، شان - شەرەپ مەسىلىسىگە ئايلىنىدۇ.

ئۇنۇۋان باھالاش شەرتلىرى سىياسەت ۋە پەرمانلارغا ئالدىنى قىلىپ قوبۇلخانىدىن قايتىدىغان قانۇنچاق. بۇ قانۇنچاق يۈرگۈزۈلۈش ئوبيېكتىغا نىسبەتەن "قانۇن" مەنىسىگە ئىگە، ئەمما ئۆزى تۈغۇلغان ئورگانغا نىسبەتەن سىياسەت مەنىسىگە ئىگە. شۇڭا كەسپىي خادىملار غىڭ قىلماي تۇرۇپ ئۇنىڭ شەرتلىرىنى بەجا كەلتۈرۈشكە تەييار. ئۇنىڭ شەرتلىرىنى ئورۇنداش ئۈچۈن ئىلىم ئەھلى بولغاندىن كۆرە، پۈرسەتپەرەس بولغان تۈزۈك. پۈرسەتپەرەسلەر باشقىلار ئانچە بىلىپ كەتمىگەن خالتا كوچىلار بىلەن نىشانغا تېزرەك يېتىپ بارىدۇ. ھەقىقىي ئىلىم ئەھلىلىرى نىشانغا ھەرھالدا كېچىكىپ يەتسىمۇ، يەنىلا نەتىجىسى پۈرسەتپەرەسلەر بىلەن ئوخشاش بولۇپ چىقىدۇ. داشقازاندىن ئالىدىغان نېسىۋىسى تەڭ بولىدۇ. ئاخىر ھەقىقىي ئىلىم ئەھلى ساختا ئىلمىي نوپۇزنىڭ ھەققەتكە بولغان بېسىمىنى بىۋاستە تېتىغان تراگېدىيىلىك شەخس سۈپىتىدە ئېغىر ئۇي - خىياللىرىنى مەڭگۈ لەيلەپ چىقماس چۆكمىگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. ئامېرىكا قىتئەسىنى بايقىغان دەپ مەدھىيىلەنگەن كولۇمبۇ قاراڭغۇ ئەسكى ئۆيدە غېرىبانە جان ئۈزگەن. تارىخنىڭ مېۋىسىنى يارىتالار دەل شۇ مېۋىلەرنىڭ شۇپۇكلىرى ئارىسىدا خورلۇققا قالىدىغان ئەنئەنە ھەربىر ھالال مېھنەت ئىگىسىگە يات ئەمەستۇر.

بىز بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ تۆھپىسىگە باھا بەرگەندە، ئۇنىڭ ئۆتكەن دەرسىنىڭ ۋاقىت مىقدارىغا نەزەر سېلىپ، دەرسىنىڭ سۈپىتىگە ۋە ئىلمىي قىممىتىگە كۆز يۇمدۇق. ئوقۇتقۇچىنىڭ دەرسىنى ئاڭلاپ باقمىغان باشقىلارنىڭ پەرەز ۋە سېزىمىگە ئەھمىيەت بېرىپ، بىر يىل ياكى يېرىم يىل دەرسىنى ئاڭلىغان

http://ilkitap.blogbus.com

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىنكاسىنى دىققەتتىن ساقىت قىلدۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىكى تەسىرى، ئوبراز دېگەنلەرنى ئويلاپمۇ قويمىدۇق. بىز بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ماقالىلىرىگە باھا بەرگەندە، ئۇنىڭ باھالاش شەرتلىرىدە كۆرسىتىلگەن سانغا ۋە نۇقتىلىق مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىش تەلىپىگە سىلىشتۇردۇق، ئەمما ماقالىنىڭ ئىجادىيلىقى، يېڭىلىقى، ئىلمىي قىممىتى، ئۇچۇر قىممىتى، تەسىرچانلىقى بىلەن ھېسابلاشمىدۇق. بۇ ئەھۋال ئادەمگە "قاپاق پۇل ئەمەس، باراڭ پۇل" دېگەن تەمسىلنى تەبىئىي رەۋىشتە ئەسلىتىدۇ.

جەمئىيەتىمىزدە ھازىرغىچە، بەدىئىي ئىجادىيەت كەسپىي ئۇنۋان شەرتلىرىدىكى ئىلمىي ئەمگەكنىڭ دائىرىسىگە كىرگۈزۈلمىدى. تەبىئىي پەن ئوقۇتۇشىدا ئىشلەنگەن تەجرىبىلەر ئىلمىي ئەمگەك قاتارىدا سانالغانىكەن، بەدىئىي ئىجادىيەتمۇ شۇنداق بولۇشى كېرەك. ئەدەبىيات - سەنئەت ئوقۇتۇشىدا قانۇنىيەتلىك ئىلمىي تەجرىبىلەر ئىشلەنمەيدۇ، ئەمما بەدىئىي ئىجادىيەتمۇ مۇئەييەن نەزەرىيىۋى سىستېمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەربىيە شەكلىگە ئايلانغانىكەن، ئېستېتىك كەچۈرمىشنىڭ زېمىنى بولغان روھىيەتتە بولىدىغان مۇرەككەپ، ئىنچىكە ھادىسىلەرنى بەدىئىي تەپەككۇر زوقى تەرىقىسىدە ئوقۇغۇچىلارغا نامايان قىلىدۇ. مانا مۇشۇنىڭ ئۆزىلا ئالاھىدە بىر خىل تەجرىبە شەكلى. نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن شائىر سىماس ھېنى شېئىرىيەتتىكى ئۇتۇقلىرى بىلەن خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىستىلىستىكا پروفېسسورلۇقىغا تەكلىپ قىلىنغان. بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ بەدىئىي تالانتى ئۇنىڭ نەزەرىيىسىدىن بەكرەك تەسىرى قۇۋۋەتكە ئىگە.

ئۇنۋان باھالاش دۆلەتنىڭ ئىلىم - پەن، مەمۇرىيەت سىياسىتىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان بىرخىل ئىجتىمائىي خىزمەت، شۇنداقلا بىرخىل ئىلمىي پائالىيەت. خىزمەت ئىلمىيلىك ئۈستىگە قۇرۇلغاندا ئۈنۈمگە ئېرىشەلەيدۇ. ئىلمىيلىك ئۆزىچە بارلىققا كەلمەيدۇ، ئۇ، ئىختىساس ۋە تالانت ئىگىلىرىگە بولغان مەسئۇلىيەت، كۆزىتىش، ئىزچىل تەتقىقاتلار ئارقىسىدا شەكىللىنىدۇ. روشەنكى، ئۇنۋان ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى، شۇنداقلا ئۇنۋان باھالاش ھەيئىتىنىڭ ئەزالىرى ئادەم، خىزمەت، تەتقىقات قاتارلىقلارنىڭ ماس قەدەملىك تەرەققىيات يۈزلىنىشىنى لىللا نۇقتىدىن توغرا باھالىيالايدىغان، ئىلىم ساھەسىدىكى يېڭىلىقلارنى، جەلپكار نۇقتىلارنى ئۆز ۋاقتىدا چۈشىنىپ ماڭىدىغان كىشىلەردىن بولۇشى كېرەك. ئەپسۇسكى، بۇ ساھەدە كىتاب ئوقۇمايدىغان، ژۇرنال كۆرمەيدىغان، ھەدېسىلا خىزمەتنىڭ مېخانىك تەلىپىگە ئەگىشىپ كۆن كەچۈرىدىغان نۇرغۇن كىشىلەر بار.

ئىلىم - پەننىڭ ئۆز - ئۆزىگە بولغان خوجىلىقى جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن قارىغاندا مۇتلەق بولمايدۇ، ئەمما خىزمەت ۋە ئىلمىي نوپۇزلارغا باھا بېرىدىغان ئۇنۋان ئىشخانىسىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلمىسى ئۆزىنىڭ باشقۇرۇش چارىلىرىنى مۇتلەق دەپ چۈشەنسە تېخىمۇ بولمايدۇ. چارە ھامان سىياسەت خاراكتېرىدىن چىقىپ كېتەلمەيدۇ كەلدى، لېكىن ئىلىم دۇنياسىنىڭ ئۆزىگە خاس غۇرۇرى، ۋىجدانى ۋە كۆپ ئادەملەر چۈشىنىپ كېتەلمەيدىغان ھەقىقىتى بولىدۇ، ئۇنۋان ئىمكانىقەدەر ئاشۇ تەرەپلەرنى يورۇتۇشقا تىرىشىشى كېرەك.

http://www.uyebook.com

ئۇنۇۋان مەسلىسى ھەققىدە توختالغاندا، ئۇنۇۋان ئىمتىھانىدىن چەتنەپ ئۆتكىلى بولمايدۇ. مەن ئىمتىھاننىڭ ئادەم بايقاش ئىقتىدارىغا ئانچە چوقۇنۇپ كەتمەيمەن، لېكىن ئىمتىھانىنى ئىنكارمۇ قىلمايمەن. چېرچىلل ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتەلمىگەن بولسىمۇ، ئۇلۇغ داھىي بولۇپ يېتىشىپ چىققان. ئامېرىكىنىڭ زۇڭتۇڭى نىكسۇن چېرچىلل ھەققىدە توختالغاندا، جۇڭگولۇق بىر مائارىپچىنىڭ مۇنداق بىر سۆزىنى نەقىل كەلتۈرگەن:"بىزنىڭ تۈزۈمىمىزدە، بىز خەلق ئاممىسىغا ياخشى تەربىيە بېرىمىز، لېكىن چېرچىللىرىمىزنىمۇ قولدىن بېرىپ قويىمىز". بۇ يەردە ھېلقى مائارىپچى دەل ئىمتىھان تۈزۈمىنى كۆزدە تۇتقاندى.

بىزدە ئۇنۇۋان تەشكىلىي ئورگىنى بەكرەك مەركەزلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، بيۇروكراتلىق ئېغىر. مۇۋەپپەقىيەتلىك بىر ئۇنۇۋان ئورۇن بوسۇقلاردىن ئاتلاپ ئۆتىدۇ، بىز بۇ بوسۇغىلارنى "توسۇق" دېسەك جايىغا چۈشىدۇ. بىر كەسپىي خادىم ئۆز ئۇنۇۋانىغا مۇناسىۋەتلىك رەسمىيەتلەرنى بېجىرگىچە ۋە بىر قاتار "توسۇق"لاردىن ئۆتكۈچە يۈرىكى قىنىدىن قوزغىلىپ، نېرۋىسى ئاجىزلاپ، بېلىنىڭ سۆڭەكلىرى يۇمشاپ، غۇرۇرى پېتىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ. شۇنداق قىلىپ، جۇڭگوچە زىيالىي بولۇشنىڭ تەمىنى تېتىيدۇ. پۈتكۈل جەمئىيەتكە تونۇلغان بىر كەسپىي خادىم ئۇنۇۋان باھالاش ھەيئىتىنىڭ ئەزالىرىغا ئۆزىنى چۈشەندۈرەلمەي ئاۋارە بولۇپ كېتىدۇ. مانا بۇ ئالامەتلەر بيۇروكراتلىقنىڭ مەھسۇلى. بىز بۇنىڭ ئىمتىھاندىكى ئىپادىلىرىگە قاراپ باقايلى:

بىزدە بىر ئىمتىھان مەركىزى دۇنياغا كەلدى. دېمەك، جۇڭگودىكى سان - ساناقسىز ئورگانلارنىڭ قاتارىغا يەنە بىر ئورگان قوشۇلدى. باشقۇرۇش زامانىۋىلاشقانسېرى كىرىپ - چىقىدىغان ئىشكلەر كۆپەيدى. ئۇنۇۋانغا ئىلتىماس قىلغۇچى كەسپىي خادىملار چەت ئەل تىلى ئىمتىھانىغا قاتنىششى كېرەك. بۇ ئەلۋەتتە لاياقەتنى سىناشتا كەم بولسا بولمايدىغان ئۆتكەل. بىراق بۇ ئۆتكەلگە بولغان ساداقەت شۇنداق خۇراپىيلىشىپ كەتتىكى، چەت ئەلدە ئىلىم تەھسىل قىلغانلار، WSK، TOEFLدىن ئۆتكەنلەر، داڭلىق تەرجىمانلارمۇ بىر تۇتاش ئىمتىھانغا قاتناشتۇرۇلدى. تەرجىمانلارنىڭ يېرىك ئىلمىي نەتىجىلىرى نەزەرگە ئېلىنمىدى. ئىقتىدار كۆپ قاتلاملىق بولىدۇ. سوئال چىقارغانلار يېرىك تەرجىمشۇناس بولالماسلىقى مۇمكىن، بىر داڭلىق تەرجىمان ئىمتىھاندا كارامەت كۆرسىتەلمەسلىكىمۇ مۇمكىن. ئۇنداقتا، ئىقتىدارنى نېمە بىلەن ئۆلچەش كېرەك؟ يۇقىرىقى ئالاھىدىلىكلەرنىڭ نەزەرگە ئېلىنماسلىقى چۈشەنگىلى بولمايدىغان بىر ئىش. ئىمتىھان سوئاللىرىدا ئەكس ئەتكەن تەلەپمۇ كىشىنىڭ دىققىتىنى قوزغىماي قالمايدۇ، بەزى سوئاللارنىڭ تەلىپى تىلشۇناسلارغا ماس كېلىدۇ. بىر تىلنىڭ گرامماتىكىلىق قائىدىلىرىنى ئىزاھلاپ بەرگىلى بولمىغاندىمۇ، ئۇ ئىپادىلىگەن مەنىنى ئىنچىكە چۈشىنىش مۇمكىن. قەلبنى چۈشىنىش يۈرەكنى يېرىپ كۆرۈشتىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە خەنزۇ تىلى ئىمتىھان سوئاللىرى بىلەن ئىنگلىز، رۇس، ياپون تىللىرى ئىمتىھان سوئاللىرىنىڭ سالمىقىدا روشەن پەرق بار. ئومۇمەن، مەدرىسچە ئىمتىھان سوئالىنىڭ جانلىق ئەمەلىي ئىقتىدارنى قۇربان قىلىشى ئاقىۋەتلەر بىز پات - پات ئۇچرىتىپ تۇرىدىغان پاجىئەلەرنىڭ بىرىدۇر.

خوش، ئۇنۇۋان ھەقىقي ئىقتىدارغا قارىتا ئېچىۋېتىلگەن ئىشكمۇ؟ مەن شۇنداق بولۇشى كېرەك، دەپ قارايمەن. ئەمما تولۇق شۇنداق بولدى دېيىشكە بولمايدۇ، ھازىرچە ئاز - تولا شۇنداق بولدى دېگىلى بولار. مېنىڭچە، ئۇنۇۋان ئىلمىي ھەقىقەتنى ئەكىس ئەتتۈرگەندىن كۆرە، بىر ئادەمنىڭ ياش قۇرامىنى، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ نان تەقەززالىقىنى، قىسقىسى، قاچا بىلەن داشقازان مۇناسىۋىتىنى ئەكىس ئەتتۈردى. مانا بۇ، مائارىپىمىزدىكى ئەخلاقىي قىياپەتنىڭ بىر كەسمە يۈزى. بۇ يۈزنى كۆرۈپ يەتكەنلەر ئۇيغۇر خەلق چۆچىكى "ئالتۇن كەش" تىكى مۇنداق بىر ۋەقەنى ئەسلەپ قېلىشى مۇمكىن:

بىر ئانىنىڭ ئىككى قىزى بولۇپ، بىرى ئۆز، يەنە بىرى ئۆگەي ئىكەن. ئۆز قىزى ھۇرۇن، ئۆگەي قىز ئىشچان ئىكەن. ئۆگەي قىز ئىشچان ۋە ئەخلاقلىق بولۇشىغا قارىماي، ئۆگەي ئانا ۋە ئۇنىڭ قىزىنىڭ ھاقارەت - خورلۇقلىرىغا ئۇچراپ تۇرىدىكەن. ئۇلار ياشىغان يۇرتنىڭ شاھزادىسى بىر پاي ئالتۇن كەشنى تېپىۋېلىپ، بۇ ئالتۇن كەش كىمنىڭ پۇتىغا كەلسە، شۇنى نىكاھىمغا ئالىمەن، دەپ يارلىق چۈشۈرۈپ، ئوردا مەھرەملىرىنى خەلق ئارىسىغا ئەۋەتىدىكەن. ئۆگەي ئانا ئۆز قىزىنىڭ بەختى - تەلىيىنى كۆزلەپ، ئەسلى ئالتۇن كەش پۇتىغا كېلىدىغان ئۆگەي قىزنى يوشۇرۇپ قويۇپ، ئالتۇن كەشنى ئۆز قىزىغا كىيدۈرۈپ باقىدىكەن. ئالتۇن كەشنى ئۇنداق - مۇنداق كىيگۈزۈپمۇ پاتقۇزالماي، پۇتلىرىنى شىلىپ كىيگۈزۈپتۇ.

كەسپىي خادىملارنىڭ نەزىرىدە ئۇنۇۋان ئاشۇ ئالتۇن كەشكە ئوخشايدۇ. شۇڭا بۇ كەشمۇ پۇتلارنى شىلىپ كىيگۈزۈشتىن خالىي بولالمىدى.

1997-يىل ئىيۇل

---

http://www.uyebook.com

مەدەنىيەت ئىچىنىڭ ياتلىشىشى

تىنىمسىز ئىجتىمائىي غۇۋغالار كۆپ ھاللاردا بىزنىڭ دىققىتىمىزنى تارىخشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق مەسىلىلىرىگە سۆرەيدۇ، بۇ مەسىلىلەر پۈرقىراپ قايناپ تۇرغان قېلىن ئىس - تۈتەكلەر تەرىقىسىدە ئىنسان بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى ئېكولوگىيىلىك بالانسنى غۇۋالاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىز ئاشۇ ئېكولوگىيىلىك بالانس ئۈستىگە قۇرۇلغان مەدەنىيەتنىڭ گۈزەل سۈبھىلىرىنى، ئەپسانە ۋە شېئىرلارنى، ئاۋازسىز مۇزىكىلارنى ئوچۇق كۆرەلەيمىز ياكى نەزەردىن ساقىت قىلىۋېتىمىز. بىز تەبىئەتتىن ئىبارەت بۇ غۇبارسىز گۈلنى پراگماتىزملىق مەنپەئەت نۇقتىسىدىن ئۈزۈۋاتقىنىمىزدا، ئۇنىڭ ئىنسان غايىلىرىنىڭ پەرۋىشكارى سۈپىتىدىكى سۈزۈك شەبنەملىرى تۆكۈلۈپ كەتكەن بولىدۇ. سانائەتنىڭ نېرۋىنى قوچۇۋېتىدىغان ئاۋازلىرى تۈپەيلىدىن جۇدەپ كېتىۋاتقان سەنئەت ئىلاھى ئېستېتىكىنىڭ كۈنسېرى چۆللىشىپ كېتىۋاتقان رەستىلىرىدە ئۇنتۇلغان شەبنەملەرنى كۆتۈرۈپ يۈرمەكتە. قېرىسىمۇ بالا پېتى قېرىيدىغان شائىرلار ۋە سەنئەتكارلارنىڭ قۇياشى ھەر كۈن ئاشۇ كىچىككىنە شەبنەمدىن كۆتۈرۈلىدۇ.

تەبىئەت بىلەن ئادەم مەدەنىيەت بالانسىنىڭ ئىككى تەرىپىدە بىر - بىرىنى تولۇقلايدۇ ھەم ئىزاھلايدۇ ياكى بىر - بىرىگە ئاغدۇ. ئادەم ئۆزىنىڭ مەنىسى ۋە يۈكسەكلىكىنى دەل ئۆزىنىڭ سۇبيېكتىپ پائالىيىتى ئارقىلىق يارىتىدۇ، چۈشىنىدۇ. ئىنسان ئەڭ باشتا تەبىئەتكە نىسبەتەن تەسەۋۋۇرلۇق ئىنكاس قايتۇرغانلىقى بىلەن ئۆزىنىڭ ئالىيجانابلىقىنى سەزگەنىدى. كېيىن ئۇ ياشاش ۋە قوغدىنىش يۈزىسىدىن مەنپەئەتدارلىق خۇسۇسىيىتىنى تونۇدى، ئۇنى قاندۇرىدىغان نۇرغۇن ئەقلىي بايقاشلارنى ئوتتۇرىغا چىقاردى، ئۆزىگە نىسبەتەن پايدىلىق ۋاستىلەرنى كۆپەيتتى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، مەدەنىيەت بالانسى ئىنساننىڭ تۇغما تەبىئىتى، مۇھتى، تۈپ شارائىتىنىڭ يامان سۈپەتكە ئۆزگىرىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئاگاھلاندۇرۇش بېرىشكە باشلىدى. بۇنداق ۋەھىي ئۆزىنىڭ قورقۇنچلۇق دەللىلىرى بىلەن ئاتموسفېرانى پۈتۈنلەي قاپلىغان بولسىمۇ، ئەمما ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرى يەنىلا پەرۋا قىلمىغان ھالدا ئىنسانلارغا پايدىسىز يوقىتىشلارنى داۋام قىلدۇرماقتا.

ئاندرو توماس: "ئىنسانلارنىڭ خاتالىشىش تارىخى ئويىنىلىپ تېخى ئاياغلاشمىغان پاجىئەلىك كومېدىيىدۇر" دېگەنىدى. مەزكۇر پاجىئەنىڭ كومېدىيىلىك تۈسكە ئىگە بولۇشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئىنسانلار تارىخىدىكى ھەر بىر پەيغەمبەر ياكى ھەر بىر دانىشمەن ھەر خىل نۇقتىنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ كەلگەن بولسىمۇ، خاتالىشىش تېخى ئاياغلاشمىدى. شۇڭلاشقا

http://ilkitap.blogbus.com

نەتىجىلەرنىڭ تارىخى قانچىلىك ھەجىمدە يېزىلسا، خاتالىق ۋە مەغلۇبىيەتنىڭ تارىخمۇ شۇنچىلىك ھەجىمدە يېزىلىشى كېرەك. لېكىن ئادەملەر نەتىجىلەرگە قالتىس خۇشتارلىقى بىلەن تارىخنى زەپەرنىڭ رەڭدار نەقىشلىرىدە زىننەتلەپ يازدى. بەلكىم تارىخ ئىلمىنىڭ ئاگاھلاندۇرۇش قىممىتىگە سەل نامرات بولۇشىدىكى سەۋەب مۇشۇنىڭدا بولسا كېرەك.

خاتالىقنى تونۇپ يېتىش ھەرگىزمۇ كەينىگە قايتىش، پۇشايمان ھالىتىدە تۇرۇپ قېلىش ئەمەس، بەلكى داۋاملىق ئالدىغا مېڭىش، ساغلام ھايات ئىمكانىيەتلىرىنى، جىنايەتسىز ئەقىل يۈرۈشلىرىنى، ئەندىزىلەرنىڭ مۇۋازىنەتلىك ئۆتمۈشلىرىنى چەكسىزلىك پەللىسىگە يەتكۈزۈشتۇر. بىراق ھازىر مەۋجۇتلۇق شەكىللىرى ۋە جانلىقلارنىڭ تەبىئىي شالىلىنىش قانۇنىنى بۇگۈنكى ئىنسانلارنىڭ بىنورمال ئەقلچىلىق چوقۇنۇشى مونوپول قىلىۋالغانىدەك تۇرىدۇ. بۇنداق مونوپولىيە جەمئىيەت ساھەسىدە ئەڭ مەركەزلىك ئەكس ئېتىپ، بىرەر كۈچلۈك تۈزۈم، بىرەر كۈچلۈك فورماتسىيە ئاجىز بولسىمۇ، ھاياتىي كۈچكە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئەندىزە ياكى جامائەتلەرنى، پىكىردىن بىخ سۈرۈۋاتقان پارلاق ئىجتىمائىي غايىلەرنى چەكلىمەكتە. شۇنداق ئىكەن، جەمئىيەتنىڭ ھەر قايسى قاتلىمىغا، ھەر قايسى ساھەلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئىجتىمائىي تۈرلەرنىڭ شەرتلىنىش ھالىتى، ئەركىن رىقابەتنى كاردىن چىقىدۇ - دە، ئاخىر داۋاملاپ ساقايتقىلى بولمايدىغان غەيرىي تىپلىق ئىجتىمائىي ئىدېئولوگىيە كېلىپ چىقىدۇ. ئەركىن رىقابەت يۈرگۈزۈلمىگەن جەمئىيەتتىكى ئادەملەر كۆپ ھاللاردا بۇزۇلغان ھۆججەتلەرگە ئوخشاپ قالىدۇ، ئۇنىڭ ئۆزىگە لايىق مەۋجۇدلۇق قەۋەتىدىكى رولى تۆكۈلىدۇ، ئىنكاس بىلدۈرمەيدۇ، نەتىجىدە، جەمئىيەتنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسىدىكى خامۇشلۇقنى ھەتتا پالەچلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئاۋۋال بىز جەمئىيىتىمىزنىڭ مەنىۋى قىياپەتلىرى، مۇناسىۋەتلىرى، ماددىي ئىستېمال يۈرۈشلىرىنىڭ مەنىۋىيەتكە يەتكۈزگەن خىلاپەتلىرى ئۈستىدە رايونىمىزنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا يارىشا توختىلايلى، ئاندىن بۇ ئارقىلىق تەبىئىتىمىزگە، سەنئىتىمىزگە، سەنئىتىمىزدىكى تەربىيەت، مەدەنىيەت سەممىيىتىمىزگە ئۆتەيلى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىگىلىك جەھەتتە دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان رايون بولۇپ، ئىقلىمى ئاساسەن قۇرغاق بولۇش، تۆت پەسىل ئېنىق ئايرىلىشتەك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. دەريا - كۆللەر، بۇلاقلار، قار - يامغۇرنىڭ ياردىمىگە تايىنىدىغان سۇ ئىنشائاتلىرى ۋە سۇغۇرۇش سىستېمىلىرى بۇ رايوندىكى ئىگىلىكنىڭ ئەنئەنىۋى نېگىزىنى شەكىللەندۈرگەن. رايونىمىزنىڭ تېررىتورىيىسى كەڭ بولۇش بىلەن بىرگە ئېلېمېنتلىق تەركىبكە باي يەر ئاستى بايلىقى ئىنتايىن مول بولۇپ، نېفت زاپىسىنىڭ موللۇقى، قىممەت باھا مەدەنلەرنىڭ كۆپ خىللىقى بىلەن دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. بۇ گۈزەل زېمىن ئۆزىنىڭ ھېسابسىز بايلىقى ۋە ئېنېرگىيە مەنبەسى بىلەن دۆلىتىمىز جۇڭگونىڭ ئېغىر سانائىتى ۋە دۆلەت مۇداپىئە سانائىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئاجايىپ زور تۆھپىلەرنى قوشماقتا. رايونىمىزئىقلىم ۋە يەر تۈزۈلۈشى، تاغ - دەريالارنىڭ

http://www.uyebook.com

ئورۇنلىششى، تۇپراق قاتلىمى ۋە تەركىبى، ھۆل - يېغىن مىقدارى جەھەتلەردە ئۆزىگە خاس ئېكولوگىيىلىك سىستېمىنى شەكىللەندۇرگەن. بۇ سىستېمىنىڭ ھەر بىر بۆلىكى بىر پۈتۈن ئىگىلىك بەلۋېغىنىڭ تۈرلۈك نۇقتىلىرىنى ياراتقان. بۇ نۇقتىلار ئۆزىگە خاس ئىچكى ئەۋزەللىك بىلەن بىر - بىرىنى تولۇقلاپ، رايونىمىزنىڭ يەرلىك سىياسىي، ئىقتىسادىي، تارىخىي مەۋجۇدىيىتىگە سەۋەبچى بولىدىغان قاتناش سىستېمىلىرىنى، شەھەر - بازارلارنى، سودا تورلىرىنى، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىنى، ئۆلارنىڭ ئۆزئارا تولۇقلاش مۇناسىۋەتلىرىنى، گۈللەنگەن قول ھۈنەرۋەنچىلىكىنى، ئورتاق تىل، ئورتاق يېزىق ئاساسىدىكى مەنىۋى مىراسلارنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن. بىزنىڭ ئەپسانە - رىۋايەتلىرىمىز، قىسسىلىرىمىز، شېئىرلىرىمىز، مۇقاملىرىمىز، ھېكمەتكە باي تۇرمۇش شەكىللىرىمىز ئەنە شۇ جۇغراپىيىلىك تەبىئىي، ئىجتىمائىي مۇھىتنى، بۇ مۇھىتنىڭ تارىخىي دەۋرلەردىكى مۇرەككەپ ئۆزگىرىشلىرىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرەلەيدۇ، بىزنىڭ مىجەز - خۇلقىمىز، تىلىمىز، تىلىمىزدىكى مەنە ۋە ئىنتوناتسىيە، ناخشا - كۈيلىرىمىزدىكى تېمپلار ۋە ئۇدارلار، ھەرىكىتىمىزدىكى ھالەتلەر، ئاش - تاماقلىرىمىزدىكى كۆپ خىللىقلار ۋە تەملەر، تارىخىمىزدىكى ئامەت ۋە ئاپەتلەر مۇشۇ مۇقەددەس زېمىننىڭ ھىدى، تەپتى، ھاۋاسى، تۇزى، سۈيى، شاملى، قۇياشى، ئېيى ۋە يۇلتۇزلىرى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن. شۇڭا ئۆزىمىزنى چۈشىنىش مۇشۇ زېمىننى چۈشىنىشتىن ئايرىلالمايدۇ. قاچانكى بىز ئۆز مەدەنىيىتىمىزگە توغرا شەرھى بېرەلىسەك، بىزنى قۇچاقلاپ تۇرغان بۇ زېمىننىمۇ چۈشىنىمىز. شۇچاغدىلا بۇ زېمىن ئۆتمۈشتىكى پارلاق دەۋرلەردىكىدەك قايتا گۈللىنىدۇ.

بۇ يەر 21 - ئەسىرگە دېھقانچىلىق بىلەن كىرىپ يەنە دېھقانچىلىق بىلەن چىقىپ كېتىدىغان بولدى. دەرۋەقە، بەزى تاشقى ئۆزگىرىشلەر دۇنياغا كەلدى يېڭىدىن ئاۋات شەھەرلەر بەرپا بولدى، تۆمۈر يول ۋە ھاۋا يوللىرى بۇ زېمىننى يىراق شەھەرلەر بىلەن تۇتاشتۇردى. نۇرغۇن ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى، كان، نېفت ئورۇنلىرى پەيدا بولدى، پايانسىز يېزىلار سانائەتنىڭ جىددىي تەقەززاسى بىلەن تۇتاشقاندىن كېيىن، پىلانلىق ئىگىلىكنىڭ مۇتتەرىم كونتروللۇقىغا ئۆتتى. بۇ خىل ھالەت 80 - يىللاردىن باشلاپ تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. ئىقتىسادىي ئىسلاھات دەۋرى يېتىپ كېلىپ، نۇرغۇن سودا بازىلىرى پەيدا بولدى. بازار ئىقتىسادىنىڭ يولغا قويۇلۇشى بۇ بازىلارنى جانلاندۇردى، كېڭەيتتى ۋە تېز سۈرئەتتە كۆپەيتتى. سىرتقى رايونلارنىڭ سودا ۋە يېنىك تېپتىكى سانائەت شىركەتلىرى قىزغىن جەلپ قىلىندى. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ۋە سايمانلىرى، خىمىيىلىك ئوغۇت، سۇلياۋ يوپۇق، يېڭى يېتىشتۈرۈلگەن زىرائەت ۋە مېۋە سورتلىرى، قول ھۈنەرۋەنچىلىك ئۈسكۈنىلىرى، يەرلىك ئۇسۇلغا يات زامانىۋى تۇرمۇش بۇيۇملىرى، ئەرزان باھالىق كىيىملەرنى توپ سېتىش ئورۇنلىرى، ئۆزگىچە تەشكىللەش ۋە باشقۇرۇش قۇرۇلمىلىرى ئەلمىساقتىن بۇيانقى ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىق، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، سودا - سېتىقلارنى شىددەت بىلەن شاللاپ تاشلىدى. بۈگۈنكى دېھقانىنىڭ يەر بىلەن

بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ مەزمۇنى تارىختىكى ھېچقانداق دەۋردىكىگە ئوخشىمايدۇ. سودا - سانائەتنىڭ جىددىي ئېھتىياجى دېھقانلارنى پاختا، يىپەكنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان يېزا ئىگىلىكىگە مۇستەھكەم باغلىدى. ئۇ ئالدى بىلەن سانائەتنى شەرت قىلغان پىلانلىق ئىگىلىكنىڭ تەلىپىنى ئورۇندىدى، ئاندىن كۈندىلىك ھاياتنىڭ بىردىنبىر كاپالىتى بولغان بۇغداي، قوناق قاتارلىقلارنى ئۆيلىشى كېرەك. بۇلاردىن كۆرۈۋىلىشكە بولىدۇكى، يېزا بىلەن شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى بېقىندىلىق مۇناسىۋەت ئۆزگىرىشكە ئۇچرىدى. شەھەرنىڭ يېزىغا بولغان بىۋاسىتە تەسىرى ئومۇملاشتى. شەھەر ئۆزىنىڭ بارغانسېرى زورىيىۋاتقان ئېگىز بىنالارغا تولۇۋاتقان ئېغىر گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن پۇرقىراپ ئىس چىقىپ تۇرغان ئاغزىنى يېزىلارغا سوزماقتا. شەھەرلەردە ئىشلەنگەن سۇلياۋ يوپۇق، خىمىيۋى ئوغۇتلار تۇپراقنىڭ تەركىبىنى بارغانسېرى ئۆزگەرتتى. ھاشاراتلارنىڭ ياشاش ئىقتىدارى خىمىيۋى دورىلارنىڭ كۈچىگە قارشى ئېشىپ، خەۋپلىك ئەلپازغا كىردى. كىشىلەر بارغانسېرى ئۆزىگە نىسبەتەن قولايسىز شارائىتقا كىردى. ئۇلارنىڭ ئويلاش، پىكىر قىلىش ئۇسۇللىرى ئۆزگەردى، ئىندىۋىدۇئال تەلەپلىرىدىن مۇستەسنا ھالدىكى قىممەت قارىشى گاڭگىراپ تۇرغان مېڭىسىگە يېپىشتى. يېزا جامائەتلىرىدىكى بۇ خىل ئۆزگىرىشلەرنى "نېگىز" دېگەن ئۇقۇمغا مەركەزلەشتۈرۈپ مۇھاكىمە قىلىپ باقايلى. بۇ يەردىكى نېگىز شەيئىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشتىكى مەزمۇنىنىڭ تۈپ ئامىلىنى كۆرسىتىدۇ. ھەر قانداق بىر جەمئىيەت مەيلى تەرەققىي قىلغان بولسۇن ياكى ئارقىدا قالغان بولسۇن، مەيلى ئۇنىڭ تۈزۈلمىسى ئىلغار بولسۇن، ياكى قالاق بولسۇن، مۇئەييەن بىر نېگىزگە ئىگە بولماي قالمايدۇ. دېھقانچىلىق،باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق، قول ھۈنەرۋەنچىلىككە تايىنىش بۈگۈنكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي نېگىزى، بېكىتىلگەن ئاڭ فورمىسىغا لايىق ئەۋلادلارنى تەربىيلەش بۈگۈنكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى مائارىپنىڭ نېگىزى. دېمەك، ئىجتىمائىي نېگىز جەمئىيەتنىڭ خاراكتېرى ۋە تەرەققىياتىغا مۇناسىپ رەۋىشتە بارلىققا كېلىدۇ ياكى ئۆزگىرىدۇ. ئۇ ئەلۋەتتە بىر مىللەتنىڭ مۇئەييەن تارىخ، جۇغراپىيىلىك شارائىتىغا يارىشا شەكىللەندۈرگەن ئىگىلىك شەكلىنى مەركەز قىلىدۇ. جۇڭگودا سوتسىيالىستىك بازار ئىقتىسادىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ جۇغراپىيىلىك ئەۋزەللىكىگە تەتبىقلىنىشى، يېزا ئىگىلىكىدە يۈرگۈزۈلگەن پىلانلىق ئىگىلىكنىڭ تەۋەككۈلچىلىك روھى بىلەن كېتىۋاتقان سانائەت ۋە سودىنىڭ ئېھتىياجىغا بويسۇندۇرۇلۇشى يۇقىرىقىدەك ئىجتىمائىي كەيپىياتلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىش بىلەن مىللىي جەمئىيەتنىڭ نېگىزىنى ئۆزگەرتىپ تاشلىدى. دېمەك، مىللىي جەمئىيەتنىڭ تايانچ كۈچ نۇقتىسى ئاستا - ئاستا يۆتكىلىشكە باشلىدى. بۇ ناھايىتى روشەن مەدەنىيەت كىرزىسىدىن بېشارەت بەرگەن ھالدا مىللىي ئەخلاق، مىللىي ئۆرپ - ئادەتلەردە ئۆزگىرىش ياسىدى.

مەن 22 ياشقا كىرگۈچە بولغان پۈتكۈل ھاياتىمنى يېزىدا ئۆتكۈزدۈم. يۇرتۇم قەشقەر بەشكېرەم تېپىك بىر ئۇيغۇر يېزىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن مېنى ئۆستۈردى. مەن ئادىمىيلىككە كىرىدىغان دەسلەپكى ئۇنىۋېرسال تەربىيە (دىن، ئەخلاق، ئەدەبىيات - سەنئەت، ئەمگەك قاتارلىقلارغا ئائىت تەربىيە)نى

http://www.uyebook.com

مۇشۇ يەردە ئالدىم. بۇ يەرنىڭ بۇك - باراقسان باغلىرى، ئورمانلىرى، كۆجۈم مەھەللىلىرى، پاكىز سۇلىرى، ئەركىن قۇشلىرى ماڭا تەبىئەت ھەققىدە تۇنجى دەرسلەرنى بەرگەن. يېرىم كېچىدىكى ناخشا ئاۋازلىرى، مۆڭلۈق نەي سادالىرى، مەسچىت پەشتىقىدىن كەلگەن سوزۇق ئەزان ئاۋازلىرى ماڭا مۇزىكىنىڭ سېھرىي كۈچىنى تونۇتقان. بۇ يەرنىڭ خۇش چاقچاق، مېھماندوست كىشىلىرى ماڭا ئادەمگەرچىلىكنى ئۆگەتكەن. مېنىڭ كېيىن ئۆگەنگەنلىرىم تامامەن يۇرتۇم بەرگەن ئاشۇ دەسلەپكى تەربىينى يىلتىز قىلىپ كۆكەردى ۋە چېچەكلىدى. مەن پۇشكىن، يېسسىنىن، نېرودالارنىڭ شېئىرلىرىدىن ئانا سەھرايىمنىڭ ئوبرازى ئارقىلىق ھۇزۇرلاندىم. باللىق دەۋرىمدە يۇرتۇمنىڭ سۈزۈك ئاسمىنىدىن كۆرگەن يۇلتۇزلار ئارقىلىق كېپلىر، كوپېرنىكلار ئۆگەتكەن قانۇنلارنى چۈشەندىم. دېمەك، يۇرتۇم ئانا مەكتىپىم سۈپىتىدە ماڭا كەلگۈسىدىكى ئىلىملەرنىڭ خېمىرتۇرۇچىنى بەرگەن. ناھايىتى روشەنكى، مۇھىت ئۆزى يېتىشتۈرگەن ھەر بىر ھاياتلىق ئۈچۈن ئۇنۇمى بىباھا مەكتەپ. ئۇنىڭ تەبىئەتكە خاس ساغلام قىياپىتىنىڭ قوغدىلىشى ئەمەلىيەتتە جەمئىيەت مائارىپىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىدىكى ئالدىنقى باسقۇچ. ئەپسۇسكى، مەن ھەر قېتىم يۇرتۇمنى يوقلاپ بارغىنىمدا، باللىق دەۋرىمدىكى گۈزەل قىياپەتلەرنىڭ ۋەيران بولۇۋاتقانلىقىنى، كىشىلەردىكى ئەخلاقىي، مەنىۋى ساپانىڭ چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرىمەن. ئۇلار يەرگە مېخانىك رەۋىشتە باغلانغان ھالدا شوخ، خۇشخۇي، جانلىق تۈرمۇش شەكلىدىن مەھرۇم بولغاندى. ئەينى ۋاقىتتا يېزىمىزنى جانلاندۇرۇۋېتىدىغان ئوغلاق تارتىشىش، چېلىشىش، خوراز سوقۇشتۇرۇش، قوچقار سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش، باراۋەت، تۈنەك، مەشرەپ ئادەتلىرى جىمىقىپ كەتكەن، ھەتتا بالىلارمۇ ئۆزىگە خاس ئويۇنلارنى تەرك ئېتىپ ئاتا - ئانىسىنىڭ تىرىكچىلىك ھەرىكىتىگە ماسلىشىپ كەتكەن، مانا ھازىر ئورما ۋە خامان ناخشىلىرىنىڭ ئورنىنى تراكتورنىڭ ئاۋازى، تۈگمەن بېشىدىكى بۇرغىنىڭ ئاۋازىنى توك تۈگمىنىنىڭ ئاۋازى ئالغان. ئەمدى سۇچىلارنىڭ، ئوتۇنچىلارنىڭ، تۇزچىلارنىڭ، جىسەكچىلەرنىڭ ئاھاڭلىرىنى ھەرگىز ئاڭلىغىلى بولمايتتى. گويا ھەر بىر نەرسە ئېتىقاد، مۇھەببەت، ئادەمگەرچىلىك قاتارلىقلار بازار ئىقتىسادىنىڭ دولقۇنىغا ئەگىشىپ تاۋارلىشىشقا قاراپ يۈزلەنگەن، پۇل ئېڭى دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى، ئاي نۇرى، قۇشلارنىڭ سايراشلىرىغا قەدەر سىڭىپ كەتكەندى. ماددىي ئامىللارلا ئەمەس، بەلكى فولكلور ۋە مەنىۋى دۇنياغا تەئەللۇق ھېسسىي ئامىللار دەۋر كەلتۈرۈپ چىقارغان پۇل ۋەسۋەسىسىدىن ئىبارەت ماگنىتنىڭ ئەتراپىغا تۆمۈر ئۇۋاقچىلىرىدەك ئۇيۇشۇپ كەتكەندى. بۇ ئەھۋاللار كارل ماركس "پەلسەپە نامراتلىقى" دېگەن ئەسىرىدە قەيت قىلىپ ئۆتكەن:"دۇنيا لاتاپەتلىك بىر كىتاب، شۇنداقلا بۇ كىتابنى ئوقۇشنى بىلمەيدىغانلار ئۈچۈن تاۋار" دېگەن سۆزىنى ئەسكە سالىدۇ. بىراق بۇ پىكىر كىشىگە مۇنداق بىر مەسىلىنى قويىدۇ: دۇنيا ياكى تەبىئەتتىن ئىبارەت بۇ كاتتا بەدىئىي ئەسەرنى ئوقۇشنى بىلگەنلەر كېيىن نېمە ئۈچۈن ساۋاتسىزغا ئايلىنىپ قالدى؟ بۇ يەردە مەنىۋى بايلىق قارىشى ئوتتۇرىسىدىكى

نسبەتتە ساقلىنىۋاتقان تەكشۈكسىزلىق ئاشكارىلىنىدۇ. سوتسىيالىستىك بازار ئىقتىسادى ئالدى بىلەن زاۋۇت، كان - كارخانىلار، سودا ئورۇنلىرى، پوچتا، قاتناش، تۆمۈر يول، ئاۋئاتسىيە تارماقلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئىلھامىنى قوزغاپ ھەتتا قانات ياساپ ئۇچۇردى. شەھەرلەر خېلى مەزگىل ئارزۇلۇق بالىغا ئايلىنىپ قالدى. بۇ، مۇقەررەر ھالدا يېزىلارغا بېسىم ۋە جىددىيلىك ئېلىپ كەلدى. شۇنداق ئىكەن، ماددىي مۇۋەپپەقىيەتلەرگە بولغان چوقۇنۇش يېزىلارغىمۇ ياماراپ، ئەسلىدىلا ئاز - تولا تەييارلىقى بولمىغان يېزا خەلقىنىڭ مەنىۋىيىتىنى تەبئەت قانۇنىيىتىگە خىلاپ يوسۇندا غىدىقلىدى.

جەمئىيەتشۇناسلار جەمئىيەت قىياپەتلىرىنى ھەر خىل نۇقتىدا تۇرۇپ چۈشەندۈرۈشتى. جەمئىيەتنىڭ خاراكتېرى، تىپى ۋە شەكلىنى چۈشەندۈرگەندە، بەزىلەر ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەرنى چىقىش قىلدى، بەزىلەر روھىي، دىنىي ئامىللارنى چىقىش قىلدى، بەزىلەر تەبئىي جۇغراپىيىلىك مۇھىتنى چىقىش قىلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوخشىمىغان جەمئىيەت خىللىرى ۋە قاتلاملىرىنى ئاساس قىلغان كەشپىياتلار بولۇپ، يەنىلا، ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى جەمئىيەت ئەمەلىيىتىگە، قارىتا قانداق تەدبىقلاش مەسىلىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇقىرىقى ئېقىملار غەرب جەمئىيىتىنىڭ ئوخشىمىغان دەۋرلەردىكى نۇسخىلىرى ئۈستىگە قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ ئارقىلىق شەرق جەمئىيەتلىرى دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرگە مۇپەسسەل جاۋاب تاپقىلى بولمايدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق مەسىلىرى بەربىر ئادەم ئۈستىدە كونكرېتلىشىدۇ، ئادەممۇ مۇئەييەن مۇھىت ئىچىدە كونكرېتلىشىدۇ. مەيلى ئىجتىمائىي ئادەم بولسۇن، مەيلى تەبئىي ئادەم بولسۇن، ئۇنىڭ ئىرقى، مىللىي مەنسىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ ئالدى بىلەن تەبئەتنىڭ بىر پارچە ئەسىرىدۇر. ئۇنىڭدا بەربىر تەبئەتنىڭ تومۇرىدا قايناپ تۇرغان قاننىڭ سىماسى بولىدۇ. خۇددى بالىنىڭ تەقى - تۇرقى ۋە مىجەزى ئانا ۋە ئانا ياشىغان مۇھىتنىڭ سۈپەت مەنسىگە باغلىق بولغىنىدەك، كىشىلەرنىڭ بىئولوگىيىلىك ۋە پسىخولوگىيىلىك ساپاسى شۇنداقلا ئىجتىمائىي ئالامىتى ئانا تەبئەت بىلەن بىر تۇتاش بولىدۇ. تەبئەت مۇئەييەن سىياسىي، ئىقتىسادىي، جۇغراپىيىلىك مەزمۇنغا ئىگە. تارىخىي يىللار داۋامىدا بۇ مەزمۇن ئۆزگىرىدۇ ياكى بۇ مەزمۇننىڭ ئۆزگىرىشى تارىخنىڭ سەھىپىسىنى ئۆزگەرتىدۇ.

يېزىلىرىمىزدىكى خاس مىللىي ھالەتلەر نېمە ئۈچۈن شۇنچە تېز ئۆزگىرىدۇ؟ ئەنە شۇ مىللىي ھالەتلەرنىڭ سەمەرىسى بولغان ئەلەنئەنىلەر، يوسۇنلار نەگە كەتتى؟ ئالدى بىلەن بۇ رايوندا يۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئىقتىسادىي سىياسەتلەر مۇشۇ زېمىننىڭ روھى، خەلقلىرىنىڭ روھى، ئۇلار تارىخ، ئىجتىمائىي قۇرۇلمىسى، سۈرئىتى ۋە نېگىزلىك مەنىسىنى شاللىدى. بايىقاش ۋە قانۇنلاشتۇرۇشقا تېگىشلىك بولغان مۇشۇ زېمىننىڭ خاس ئىجتىمائىي ئىقلىمىنىڭ مەھسۇلى بولىدىغان جەمئىيەت قانۇنى ۋە ئىقتىسادىي قانۇنى كۆمۈلۈپ قېلىش خەۋپىگە يۈزلەندى.

گېرمانىيە جەمئىيەتشۇناسى ماكس ۋېبېر قەدىمكى جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ ماھىيەتلىرى ھەققىدە توختىلىپ، قىشلاق ۋە شەھەرلەرنىڭ پەيدا بولۇشى، ئۇلارنىڭ سىياسەت، ئىقتىساد جەھەتتىكى رولىنى

http://www.uyebook.com

كۆڭۈلۈزى روھنى مەركەز قىلغان بېكىنمە ھوقۇق سىستېمىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئىنچىكە تەھلىل قىلغان. ئۇ، جۇڭگودىكى شەھەرلەرنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە گۈللىنىشى كارخانىچىلارنىڭ رولىغا تايىنىپ ئەمەس، بەلكى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورگانلىرىنىڭ پىلانلىشى ئارقىسىدا بولغان، پات - پات يۈز بېرىدىغان سىياسىي ئۆزگىرىشلەر ۋە سۇلالىلەرنىڭ ئالمىشىشلىرى ھۆكۈمرانلارنىڭ مۇداپىئەلىنىش ئېھتىياجىنى كۈچەيتىپ، شەھەرلەر قېلىن سېپىللار بىلەن قورشالغان، نەتىجىدە، پۇقرالار شەھەر ئىچىدە بېكىنىپ ياشاپ، ئەركىن سودا كارۋانلىرىغا ئايلىنالمىغان، دەپ شەرھلەيدۇ.

ئۇيغۇر جەمئىيىتى ئۆزىنىڭ خاس جۇغراپىيىۋى، ئىقتىسادىي، مەدەنىي سىستېمىلىرى بىلەن جۇملىدىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئوخشىمايدىغان تەبىئەت قارىشى ۋە دىنىي ئېتىقادى بىلەن ۋۇجۇدقا كېلىپ، تەرەققىي قىلغان. تارىختىكى "يىپەك يولى" ئەجدادلىرىمىز ياشىغان بۇ قەدىمىي دىيارنى سودا ۋە مەدەنىيەتنىڭ مەركىزىگە ئايلاندۇرۇپ، دۇنياۋى مەدەنىيەتنىڭ غوللۇق ئېقىنلىرى خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇش دېڭىزىغا راۋان قۇيۇلۇپ تۇرغان، شۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇ تۇپراقنىڭ سودا كارۋانلىرى يىراق ئەللەرگە ئۆز مەدەنىيىتىنى تاراتقان. پەيلاسوپ ۋە جەمئىيەتشۇناس يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ كاتتا ئەسىرى "قۇتادغۇ بىلىك" دە ئۇيغۇر جەمئىيىتى ۋە مەدەنىيىتىنىڭ تېپىك مۇجەسسىمى بولغان دۆلەت، ھوقۇق قۇرۇلمىسى، قانۇن روھى، تەبىئەت روھى مۇپەسسەل ئەكس ئەتكەن.

ئادەم ھاياتلىقىنىڭ بىر ئەزاسى نۇقتىسىدىن تەبىئىي مۇھىتنىڭ فۇنكسىيىلىك مەنىسىگە ئالىي دەرىجىدە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئۇنىڭ جەمئىيەت دائىرىسىدىكى سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقى يەنىلا تەبىئەتنىڭ ئېپتىدائىي رىشتى، زوقى، ئىلھامى ۋە ھاياتبەخش ئۇچۇرلىرىنى شەرت قىلىدۇ. بىز بەدەندە مۇئەييەن بىر قانۇنىيەتلىك ھەرىكەتنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىدىكەنمىز، ئۇنداقتا، ئۇنىڭ تەبىئەتنىڭ قانۇنىيەتلىك ھەرىكىتى بىلەن گارمونىك رەۋىشتە تۇرىدىغانلىقىنىمۇ ئېتىراپ قىلىمىز. ئىنسان روھىنىڭ قانۇنىيەتلىك ھەرىكىتى ۋە جەمئىيەتنىڭ قانۇنىيەتلىك ھەرىكىتىچۇ؟ دېمەك، ئىنسانىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇق دۇنياسىدا بىر ئومۇمىي قانۇنىيەت بار. بۇ قانۇنىيەتتىكى بىردىنبىر ماھىيەت بىر - بىرىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان شەكلىي ئۆزگىرىش بىلەن تەبىئەت، ئادەم، جەمئىيەت زەنجىرلىرىگە سىڭىپ كەتكەن.تەبىئەت قانۇنىنىڭ ئېلاستىكىلىق خۇسۇسىيىتى ئىنتايىن كۈچلۈك بولۇپ، ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ قىلمىشلىرى مۇئەييەن بىر پەللىگە يەتكەندە، ئاندىن ئۆزىنىڭ سوتىنى ئۆزۈل - كېسىل ئاچىدۇ.

مىللەتلەر ئوخشىمىغانىكەن، ئۇلارنىڭ ئۆتمۈش تارىخىي دەۋرلەردىكى جەمئىيەتلىرىنىڭ يىلتىزى، مەدەنىيەت قاتلىمى، ئىقتىسادىي قانۇنىيەتلىرى ئوخشىمىغان بولىدۇ، ئۇلار ئۆزىگە خاس تارىخىي مۇھىت ئىچىدە شەكىللەنگەن ئىجتىمائىي ئېكولوگىيىدە ياشاپ كۆنگەن، ئويلىغان ۋە ئىجاد قىلغان. ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن تەقدىم ئېتىلگەن جەمئىيەت نۇسخىلىرى، باشقۇرۇش قۇرۇلمىلىرى ۋە ئىقتىسادىي يۈرگۈزۈلمىلەر يەرلىك خەلقنىڭ مەنىۋى ئاتموسفېراسىنىڭ مۇۋاپىق تاللىشىغا تاپشۇرۇلمىسا،

يەرلىك خەلقنىڭ دۇنيا قارىشى، قىممەت قارىشى، ئېتىقادىنىڭ يۈكسىلىش سۈرئىتى بىلەن ماس قەدەم هاسىل قىلمىسا، كىشىلەر قەلبىدىكى غۇرۇر - ئىپتىخارلارغا ۋەكىللىك قىلمىسا، قىسقىسى، يەرلىك خەلقنىڭ ئىچكى تەقەززاسى بەلگىلىگەن زۆرۈر ئېھتىياجغا ئايلىنالمىسا، مىللىي جەمئىيەتنىڭ ئېكولوگىيىلىك قۇرۇلمىسى كاردىن چىقىدۇ. شۇ چاغدا بىز مىللىي مەدەنىيەت تۈپرىقىدىكى زور يوقىتىشلارنى، ئەخلاقىي بۇزۇلۇشلارنى، تەبىئەتنىڭ ئېغىر خانىۋەيران هالىتىنى، ئەقلىنىڭ چىرىگەن مۇردىلىرىنى، ئاھالىلەرنىڭ پاسسىپ تىرىكچىلىكىنى، ئۆلارنىڭ كەمسىتىلگەن روھىي مۇھىتتىكى تېپىرلاشلىرىنى كۆرمەي قالمايمىز.

بىپايان چۆل - جەزىرىلەرنى كېسىپ ئۆتكەن تۆمۈر يوللار يېڭى شەھەر - مەھەللىلەرنى بىنا قىلدى. يېڭىدىن ياسالغان تاشيوللار خىلۋەت يېزىلارغا قەدەر تۇتاشتى. توك بىر قىسىم يېزىلارغا ئۆزگىچە تۇرمۇش مەنزىرىسىنى ئېلىپ كەلدى.تېلېۋىزور يېزا بوسۇغىلىرىدىن ئاتلاشقا باشلىدى. توك بىلەن بولىدىغان ئەسلىھەلەر ئەمدىلەتىن پەيدا بولۇپ، ئەنئەنىۋى قورال - ئۈسكۈنىلەر بىر - بىرلەپ ئەمەلدىن قېلىشقا باشلىدى. توك تۈگمىنى سۇ تۈگمىنىنى ئىنكار قىلىشقا باشلىدى، ماي زاۋۇتى جۇۋازنى ئىنكار قىلدى. سۇلياۋ ۋە باشقا قېتىشمىلاردىن ياسالغان ئۆي سايمانلىرى ئەسلىدىكى ياغاچ سايمانلارنى، قاپاقلارنى، مىس چۆگۈن، مىس قازانلارنى ئىنكار قىلدى. بىر تۇتاش تارقىتىلىدىغان مىللىي تۇرمۇشقا يات تېلېۋىزىيە نومۇرلىرى مەھەللىۋى سەنئەتنى ئىنكار قىلدى. ئۇنئالغۇ، سىنئالغۇ لېنتىلىرى خەلق سازەندىلىرى ۋە ناخشىچىلىرىنى بىر مەزگىل يېتىم قالدۇردى...مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى بىزنى تەنتەنە قىلدۇرغان ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئالامەتلىرى. زامانىۋىلىشىش، دۇنياۋى تەرەققىيات بىلەن بىرگەۋدىلىشىش، ئىنسانغا مەنسۇپ بولىدىغان بارلىق ئىجتىمائىي ئەۋزەللىكلەرگە ئېرىشىش خەلقىمىزنىڭ ئارزۇسى. بىراق ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئانا يىلتىزىدىن ئايرىلىپ قېلىش بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئارزۇسى ئەمەس. خەلقىمىز ئۆزى قوللىنىۋاتقان ھەر بىر قورالدا ياكى ھەر بىر سىستېمىدا ۋە ياكى فورمىدا ئۆزىنى كۆرەلىشى، ئۆزىنىڭ ئىجاد قىلىش، كەشىپ قىلىش جەھەتتىكى خاس روھىنى جارى قىلدۇرالىشى، ئۇلار ئۆز ئەقلىنىڭ مۇناسىپ پائالىيەتلىرىنى قاتناشتۇرالىشى، ئومۇمەن، تەرەققىياتنىڭ ھەربىر دولقۇنىدا ئۆز ئىرادىسىنىڭ يارقىن جىلۋىسىنى ئۇچرىتالىشى كېرەك. بارلىق ئەقلى ۋە مۈلكىنى ئېتىز - ئېرىقنى مەركەز قىلغان ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسىغا بەنت قىلىۋېتىپ، ئۈسۈملۈك ھاياتىدەك پاسسىپ ئىنكاس بەدىلىگە ئېرىشكەن تۇرمۇش ۋاستىلىرى دەل مىللىي جەمئىيەت بىلەن مىللىي مەدەنىيەتنىڭ قەتلىگاھىدۇر.

ئۆرۈمچى مىللىي مەدەنىيىتىمىز ئېلىپ چىقىۋاتقان تراگېدىيىلىك رولنىڭ ئەڭ تېپىك سەھنىسى. بۈگۈنكى كۈندە بۇ ئەڭ چوڭ شەھەرنى قېرى مەدەنىيەت ساھىبى بولمىش بىر مىللىي رايوننىڭ ئەينىكى دېيىش قىيىن. بۈگۈنكى ئۈرۈمچىنىڭ قىياپىتى، كەيپىياتى،ئالاقە ۋاستىلىرى ۋە فورمىلىرى ئەۋلاد قالدۇرۇش ئىقتىدارى بولمىغان قىچىر مەدەنىيەتنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، غەرب كىنو - تېلېۋىزىيىسىنىڭ شاللانما بۆيۈملىرى ۋە ئۇنىڭغا بولغان نادانلارچە تەقلىد بىلەن، ئىچكى ئۆلكىلەردىكى چوڭ شەھەرلەر ۋە باشقا

تاشقى جايلار زىرىككەن ئادەتلەر، ئۆسكۈنە - قوراللار، شەكىل - نۇسخىلار، هاراق - تاماكىلار، زەھەرلىك چېكىملىكلەر، يېمەك - ئىچمەكلەر، قائىدە - يوسۇنلار، تەرتىپ - مىزانلار بۇ يەردە ئۆزئارا ئۇچرىشىدۇ. بۇنىڭدىن كېلىپ چىققان مەنىۋى ئەخلەتلەر ئەڭ ساپ هاۋانى، پاكىز ۋىجداننى، ساغلاملىقنى ياتىدىغان ئېلېمېنتلارنى، جەمئىيەتكە قان ۋە ئاقسىل بېرىدىغان غايە - مەسلەكلەرنى رەھىمسىزلىك بىلەن چىرىتىپ تاشلايدۇ.

ئىسلاھاتنىڭ شاۋقۇن - سۈرەنلىرىگە تولغان بۇ شەھەر ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت، ئىقتىساد، سىياسەت مەركىزى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزىنىڭ ئېگىز بىنالارغا، تارام - تارام يوللارغا، سېتىقچىلارنىڭ هارۋا - غالتەكلىرى بىلەن تولغان تار كوچىلارغا، ئېتىقادى بىلەن كارى يوق، تۇرمۇش هەلەكچىلىكى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتكەن تېرىككەك ئادەملەرگە، توپ تارقىتىش مەركەزلىرىگە تولغان زور گەۋدىسىنى قۇرۇپ چىقتى. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ هەيۋەتلىك تۇرقى بىلەن هەم سىرتىنىڭ بىراك ماللىرىنى ئىستېمال قىلىپ، سىرتنى ئادالاپ بېرىدىغان تازىلىق ئىشچىسى، هەم تەگرىتاغ ئېتەكلىرىدىكى پايانسىز يېزا - قىشلاقلارنىڭ ساخاۋەتلىك داستىخانىدا ئولتۇرۇپ، چىشلىرىنىڭ ئاراچلىرىدىكى گۆشلەرنى تازىلاۋاتقان كىبىرلىك مېھمان.

بۇ يەر دىپلوم، دەرىجە، مەنسەپ كويىدىكى ئادەملەرنىڭ قىزغىنلىقلىرى بىلەن تولغان. ئادەمدىكى ئىقتىدارنى نومۇر بىلەن ئۆلچەيدىغان ئىمتىهان مائارىپى (جاهاندارچىلىق، كۆن كەچۈرۈش مائارىپى) تەڭرىتاغنىڭ جەنۇب ۋە شىمالىدىكى مىليونلىغان ياشلارنىڭ دىققىتىنى مۇشۇ يەرگە مەركەزلەشتۈرگەن. ئاتا - ئانىلار ئىمتىهان، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش، ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەرنى تەقسىملەيدىغان ۋاقىتلاردا باللىرىنىڭ ئىستىقبالى قايغۇسىدا خۇددى ئافرىقىدىكى ئاهالە كەلكۈنلىرىدەك ئۈرۈمچىگە قاراپ ئاقىدۇ. كوچا - كوچىلاردىكى دەڭ - سارايلار، ئىشخانا - ئىشخانىلاردىكى يانچۇق ۋە ئاشقازانلار بۇ ساددا مېهنەتكەشلەرنىڭ ئاز - تولا بايلىقلىرىغا ئاغزىنى ئاچىدۇ. ئۇلار تاپقان - تەرگەنلىرىنى ئۈرۈمچىگە قېقىشتۇرۇپ، ئۈمىد بىلەن ئۈمىدسىزلىك ئارىسىدا قالغان تەشۋىشلىرىنى يۇدۇپ ئۆز ماكانلىرىغا قايتىدۇ.

يەر شارى ئىقتىسادىي هەمكارلىق، مۇهىت كرىزىسى ۋە تۈرلۈك ئاپەتلەرگە قارشى تۇرۇش جەھەتتە بىر گەۋدىلەشتى. ئۇچۇر لىنىيىلىرى ۋە ئالاقە تورلىرىنىڭ مىسلى كۆرۈلمىگەن تېز ئۇنۇمى ماكان، زامان مۇناسىۋىتى جەھەتتە يەر شارىنى كىچىكلەتتى. شۇنداق ئىكەن، بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز جاهان تاۋاكالىرىدىن قانچىلىك يىراق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، تەرەققىياتنىڭ غىدىقلىشىغا ئۇچرىماي قالمايدۇ. مەدەنىيەت خىللىرىنىڭ ئۇچرىشىشى، بىر - بىرىگە تەسىر قىلىشى، ئاخىرىدا زامانىنىڭ تەلىپىگە لايىق تاللانغان مەدەنىيەت سەمەرىسىنىڭ بارلىققا كېلىشى،بىر مۇقەررەرلىك سۈپىتىدىكى قوبۇللانما بولۇپلا قالماي، يەنە بىز ئۇچۇن بىر زۆرۈرىيەتتۇر. بىراق شەرت شۇكى، جەمئىيەتنىڭ هەر بىر كۆچ نۇقتىسى (هەر بىر مىللەت، هەر بىر ئۇيۇشما، هەر بىر شەخس) ئۇنىڭدىن ئۆز ئەركىن ئىرادىسىنىڭ جەۋھىرى ئىزلىرىنى

تاپالىشى كېرەك. دېمەك، ھەر بىر ئەركىن ئىرادىنىڭ ھەرىكىتى ۋە ئۆزىنى ئىسپاتلىشى ئارقىلىق يارىتىلغان مەدەنىيەتنى ئورتاق مەدەنىيەت دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى بۇنداق مەدەنىيەتنى ھەر بىر جەمئىيەت ئەزاسى سەمىمىي مۇھەببەت ھېسسىياتى تولۇق تەستىقلىغان ئاساستا "مېنىڭ!"دەپ تەنتەنىلىك ۋارقىرالايدۇكى، ھەرگىز ئۇنىڭدىن كەمسىتىلىش، قورۇنۇش ھېس قىلمايدۇ. ئۆزىنى ئىلمىي قانۇنىيەت بويىچە دەللەشتىن قورقىدىغان ئەقىدىنىڭ تەبىئىي ئىستەك ۋە ھەققانىي غايىلەرنى مونوپول قىلىۋېلىشى ھېسابىدا، سۇبيېكتىپ پائالىيەتنىڭ رولىنى زورمۇ زور ئىجابىي، سەلبىي، باش پېرسوناژ، قوشۇمچە پېرسوناژقىلىپ بۆلۈپ بېرىش ئارقىسىدا مەيدانغا كەلتۈرگەن مەدەنىيەتنىڭ ئارىلاشما تەركىبى كۆپ بولىسمۇ، ۋارىس يېتىشتۈرەلمەيدىغان قېچىر مەدەنىيەتتۇر. ئۇرۇمچى ئەنە شۇ قېچىر مەدەنىيەت تىپىدىكى شەھەرنىڭ نەمۇنىسى بولۇپ، بۇ يەردىكى قانچىلىغان كىشىلەرنىڭ ۋىجدانى بىلەن ئىمانىمۇ قېچىرلىشىپ كەتكەن. قېچىر مەدەنىيەتنىڭ مەسئۇلىيەتچان دادىسى ۋە ساپ روھقا ئىگە جەلپكار ئانىسى بولمايدۇ.

ماكس ۋېبېر ئۆزىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەرىيىسىدە، كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي پائالىيەت مەزمۇنىنى تۆت تىپقا ئايرىيدۇ: 1. مەقسەتكە (نىشانغا) ئۇيغۇن پائالىيەت؛ 2. قىممەتكە ئۇيغۇن پائالىيەت؛ 3. ھېسسىيات جەھەتتىكى ھەرىكەتلەندۈرگۈچتىن كەلگەن پائالىيەت؛ 4. ئەنئەنىۋى ئادەملەرگە ماس پائالىيەت.

بىرىنچى خىل پائالىيەتتە، كىشىلەر ۋاستە تاللاپ ئولتۇرمايدۇ، قوللانغان ۋاستىنىڭ ئەخلاقىي ئۆلچەم جەھەتتە ياخشى - يامان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھامان بىر يول بىلەن مەنزىلگە يەتسىلا بولىدى. مەقسەتنىڭ توغرا بولسا ئۇنىڭغا يېتىش ئۈچۈن قوللانغان ۋاستەڭ (چارەڭ) خاتا بولغاندىمۇ ئەيىبلەك ئەمەسسەن. ئىككىنچى خىل پائالىيەتتە، سەن پەقەت ۋاستىنىڭ ئەمەلىي ئۈنۈمى ۋە ئەھمىيىتىنىلا چۈشەنسەڭ بولىدۇ. ئۈچىنچى خىل پائالىيەتتە، پائالىيەت قىلغۇچىنىڭ ھەرىكىتى بىردەملىك ھېسسىيات پارتلىشىدىن كېلىپ چىقىدۇيۇ، مەقسەت ۋە ۋاستىنىڭ توغرا، ئۈنۈملۈك بولۇشى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. تۆمۈر خەلىپىنىڭ "قۇرئان" تۇتۇپ قەسەم ئىچىپ بەرگەن مەلئۇنلارغا قايىل بولۇپ كېتىشى، خوجىنىياز ھاجىنىڭ توختىنىياز زورنى ئاچچىقلاپ ھەيدىۋېتىپ، كېيىن يەنە پۇشايمان قىلىشى، مەدەنىيەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى ئەخمىقانە قىزغىنلىق ۋە قىرغىنلار مۇشۇ خىل تىپتىكى پائالىيەتكە كىرىدۇ. تۆمۈر خەلىپە پاجىئەسى بىلەن خوجىنىياز ھاجى پاجىئەسى ئوخشاش بىر پاجىئەنىڭ ئىككى قېتىملىق يۈز بېرىشىدۇر. بۇ تامامەن تارىخ ھادىسىلىرىگە نىسبەتەن كەلگۈسىنىڭ توغرا ھەرىكەتكە كېپىل بولالىغۇدەك دەرىجىدىكى ئەقلىي تەھلىل، مەنتىقىي يەكۈن، پەلسەپىۋى نازارەتنىڭ يېتەرسىزلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. كارل ماركس ئۆز ئەسەرلىرىدە ھەيت قىلىپ ئۆتكەن: "گېگىل بىر ئەسىرىدە، بارلىق زور تارىخىي ۋەقەلەر ۋە شەخسلەر ئىككى قېتىم پەيدا بولىدۇ، دەيدۇ. ئۇ بىرىنچى قېتىم پاجىئە تەرىقىسىدە پەيدا بولىدۇ، ئىككىنچى قېتىم كۈلكە تەرىقىسىدە پەيدا بولىدۇ، دەپ قوشۇپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قالغان" دېگەن

http://www.uyebook.com

ئىبارىلەر يۇقىرىقى ئىككى قېتىملىق پاجىئەگە دەل چۈشسە كېرەك. ئەمما بىز گېگىل بىلەن ماركسلارنى ئۈچىنچى، تۆتىنچى، بەشىنچى قېتىملىق پاجىئەلەرنىڭ قايسى تەرىقىدە يۈز بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرسۇن دەيلىمۇ؟ ھەر بىر مىللەت، ھەر بىر دەۋرنىڭ ئۆز گېگىلى، ئۆز ماركسى بولمىسا، تارىخىي پاجىئەلەر مەسخىرە تەرىقىسىدە يۈز بېرىۋېرىدۇ.

تۆتىنچى خىل پائالىيەتتە، كىشىلەر ھە دېسىلا كونا، ئەنئەنىۋى پىكىر قىلىش شەكلىنىڭ يېتەكلىشىدە پائالىيەت قىلىدۇ، بۇ، سەنئەت، پەن ساھەلىرىدە قاتماللىقتا ئەڭ روشەن كۆزگە چېلىقىدۇ.

خوش، ماكس ۋېبىر غەرب جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىيات يولىنى قانداق ئىزاھلىغان؟ ئۇنىڭ جاۋاب بېرىشىچە، غەرب ئۆزىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن، ئالدىنقى ئىككى پائالىيەت تىپىنىڭ قوماندانلىقىنى قوبۇل قىلغان. مۇۋاپىق مەقسەت ۋە ئۇنۇملۇك ۋاستە كېيىنكى غەرب جەمئىيىتىدە ھەممىنى بەلگىلىگەن. كارل ماركس:"كىشىنى تاشقى شارائىتلارنىڭ خوجايىنى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈش ئورنىغا، ئۇنى بۇ شارائىتقا بويسۇندۇرغان" ئاسىيا جامائەسىنى تۈپتىن ئىسلاھ قىلىش ھەققىدە بۇنىڭدىن تەخمىنەن بىر يېرىم ئەسىر ئىلگىرى خىتاب قىلغانىدى. شۇ تاپتا پۈتكۈل ئاۋام ھەقلىق ھوقۇقى بىلەن دۇنياۋى تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈۋاتقان ئەھمىيەتلىك تەسۋۋۇر، نۇرغۇن ئىقتىسادىي قىممەتكە ئەرزىيدىغان ئېلېكترون - ئۇچۇر ۋە ئەقىل سودىسى دەۋرىدە تۇرۇۋاتقاندا، بىز نان مەسىلىسىگە پېتىپ تۇرۇۋاتىمىز. شۇڭا 21 - ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىدا تۆرلۈك ساھەلەردىكى ئازغىنە سەرخىللىرىمىز مىللىي مەدەنىيەتنى قوغداش، تەرەققىي قىلدۇرۇش، جەمئىيەتنىڭ نورمال فۇنكسىيىسىنى قوغداش قاتارلىق تارىخىي بۇرچقا دۇچ كېلىۋاتىدۇ.

يەھۇدىي يازغۇچىسى شولوم ئالىيھم: "يەھۇدىيلار نېمىگە تايىنىپ ياشايدۇ؟ مانا بۇ ھەقىقىي يەھۇدىي مەسىلىسىدۇر" دېگەنىدى. زېمىننىڭ مۇقەددەس ئاۋازىنى ئاڭلىيالىغان دانىشلار بۇ سۆزنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن مەنىسىنى چۈشىنەلەيدۇ. بۈگۈنكى 14 مىليون يەھۇدىي 2000 يىللىق سەرگەردانلىق تۇرمۇشنى باشتىن كەچۈرۈش جەريانىدا "ئىنجىل"غا پۈتۈلگەن ئەجدادىنىڭ روھىنى تاشلىۋەتمىدى، بۇ روھ پارچە - پارچە يەھۇدىيلار توپىنى بىرلەشتۈرۈپ تۇردى. ئۇلار ئەۋلادلىرىنى تەربىيىلەيدىغان مەكتەپنى جان تىكىپ قوغدىدى. ئاخىر، يەھۇدىي ئالىملىرى پۈتكۈل نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكۈچىلەرنىڭ 17%نى ئىگىلىدى، ئامېرىكىدىكى مىليونېرلارنىڭ 20%ى يەھۇدىي، ئامېرىكىدىكى بەش ستۇدېنتنىڭ بىرسى يەھۇدىي.

بىز ئويلىنىشقا ئەھمىيەت بەرسەكلا، ئۆز مەسىلىمىزگە جاۋاب تاپالايمىز. ئىدىيە بىلەن ھەرىكەتنىڭ ئارىلىقى يىراق ئەمەس.

1997-يىل ئاۋغۇست

http://ilkitap.blogbus.com

تېلېۋىزور ۋە پىكىر قىلىش كېسىلى

ئەينەكمۇ ئۆز دەۋرىدە قالتىس مۆجىزىلىك ئۈچۈر بولغانىدى. ئۇنىڭ زىلزىلىسى بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە مىللىتىمىزنىڭ ئەخلاق ئېڭىنىڭ بىر شاھىغا ئايلىنىپ كەتتى. ئەينەكنىڭ كارامىتىدىن كەلگەن ھەيرانلىق چۆچەكلىرىمىزگە روشەن ئىزنالارنى قالدۇرغان. دانىشمەنلىرىمىز ئەينەكنى ئۆز - ئۆزىنى تونۇشنىڭ ۋاستىسى سۈپىتىدە تىمسالغا ئايلاندۇرغان. ئەينەك مىللىتىمىزنىڭ يوشۇرۇن ئېڭىدا ھەقنى تەستىق قىلغۇچى ۋەھىينىڭ سىرلىق يادنامىسى بولۇپ كەتكەن. ئەينەك گويا كېچىنىڭ يۈرىكىدىكى ئالىيجانابلىقتىن ئاپىرىدە بولغان، لېكىن ئۇ يورۇقلۇقنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ئىسپاتلىشىدىكى شارائىتتىن ئىبارەت. كېچە ئەينەكنىڭ ئۆز بالىسى ئىكەنلىكىنى كېچىگە خاس تەبئىتى نۇقتىسىدىن ئېتىراپ قىلمايدۇ. بىراق ئەينەك دېگەن بۇ بالا كىشىلەرگە كېچىنىڭ باغرىدىكى ئېھتىراسلىق دۇنيانى ئېيتىپ قويۇشقا خۇشتار ئىدى. ھازىر كېچە بىلەن ئەينەك ئوتتۇرىسىدا قانچىلىك ئارىلىقنىڭ بارلىقنى ھېچكىم دەپ بېرەلمىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ قانداشلىقى يورۇقلۇق بىلەن قاراڭغۇلۇق پاسىلىنىڭ نامەلۇم نۇقتىسىدا ئايان بولىدىغانلىقى ئېنىق.

ھەر ھالدا بۇرۇنقىلار بىزدەك تەييارغا ھەييار ئەمەس ئىكەن، بۇنى ئۇلار نۇرغۇن مېھنەتلىرى ئارقىلىق ئىسپاتلىغان. ھازىر بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىزغا سىڭىپ كەتكەن ھاڭۋاقتىلىق بىلەن ھورۇنلۇق ئۇلاردا يوق بولسا كېرەك. ئۇلار نۇرغۇن ئەقلىي ۋە ماددىي مىراسلارنى قالدۇرۇپتىكەنئۇ، ئۆزلىرىنىڭ شەنىدىن كېلىچەككە تۆزۈك يادنامە قالدۇرۇشنى ئويلاپ كەتمەپتىكەن. ئۇلارنىڭ ھالال، ساپ، نۇرانە ئەقىل دۇردانىلىرى ۋە تارىخنىڭ تاناۋىنى تارتقۇدەك يۈرۈشلىرى ياتلارنىڭ پۈتۈكلىرىدىمۇ ئۆزىنىڭ جۇلاسىنى يوقاتمىغان. چوڭ ئۆرنەكلەرنى قويۇپ تۇرۇپ، ناھايىتى ئاددىيغىنە بىر مىسالنى ئالايلى: ئۇلار ئەينەكنى كۆرگەندىن كېيىن ھەيران قېلىپلا ئولتۇرمىغان، بەلكى ئۇنى مەلۇم بىر ئەخلاقىي، غايىۋى دىتىنىڭ مۆجەسسىمىگە ئايلاندۇرۇش بىلەن بىرگە، كۆز ئالدىدا نەق بولمىغان يىراق دۇنيانىڭ ھادىسىلىرىنى كۆرۈپ كۆزىتىدىغان "جاھاننەما ئەينىكى" گە ئۆزگەرتىپ تەرەققىي قىلدۇرالىغان. روشەنكى، ئەينەك بىلەن "جاھاننەما ئەينىكى" ئوتتۇرىسىدا خېلى زور تەرەققىيات پەرقى بار. ئەينەك كۆرگۈچىنىڭ ئۆزىگە نەق نەرسىلەرنى كۆرسەتسە، "جاھاننەما ئەينىكى" يىراق ئەللەرنىمۇ ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئەينەكتەك روشەن كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ. قاراڭ، پەرھادنىڭ ئاشىقانە سەرگۈزەشتىلىرىگە ۋە ئۇنىڭ سۆيگۈ ئەھلىگە خاس خىسلەتلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇشىغا ئەرمەن مەملىكىتىدىكى شېرىننىڭ رۇخسارىنى

http://www.uyebook.com

كۆرسەتكەن "جاھاننەما ئەينىكى" سەۋەبچى ئەمەسمۇ! ئەينەكنى "جاھاننەما ئەينىكى" گە ئۆزگەرتىش بىر كەشپىيات، توغرا، ئۇ تەسەۋۋۇردىكى كەشپىيات، لېكىن تەسەۋۋۇردىكى كەشپىيات بولمىسا ئەمەلىيەتتىكى ماددىي كەشپىيات دەللىلىرىمۇ بولمايدۇ. ئىنگلىز شائىرى شېللى "شېئىر بېشارەت دېمەكتۇر" دەپ توغرا ئېيتقان. ئىنسانىيەت تەپەككۇرىنىڭ باللىقتا خاس قاتلىمى دەل ئەپسانە ۋە شېئىرىيەتنىڭ تۇپرىقىدۇر. ئەپسانە روھىيەت ماددىي دۇنياغا تاشلىغان تۇنجى پىكىر چاقمىقى بولۇپ، تەپەككۇرنىڭ ئەزىم دەريالىرى ئۇنىڭدىن كېيىنكى يامغۇر ۋە كەلكۈنلەردىن ھاسىل بولىدۇ. ئىنساننىڭ ئىجادىيلىقتا مايىل تەبىئىتى ئەپسانە ۋە شېئىر تەرىقىسىدە روياپقا چىققاندىن كېيىن، ئۇ ئۇزاق ئەسىرلىك ئەقلىي - مەنتىقىي ئىزدىنىشلەر جەريانىدا پەننىي ھەقىقەتكە ئايلىنىدۇ. بۇ پەننىي ھەقىقەت ماددىي قانۇنىيەتكە يېقىن پەرەزگە ئايلىنىپ، ئۇنىڭ ماددىي گەۋدىسى ئۇزاق ئۆتمەي دۇنياغا كېلىدۇ. ئەلىشىر ناۋائىي ۋە ئۇنىڭ ئۇستازلىرى ئەينەكتىن ئىلھاملىنىپ، "جاھاننەما ئەينىكى" نى قىياس قىلغان. بۇ ئۇلۇغۋار قىياس مەيدانغا كېلىپ تۆت - بەش ئەسىردىن كېيىن "تېلېۋىزور" دېگەن نەرسە ياسالدى. ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئاشۇنداق قىياسلىرى بىلەن بىزنىڭ كارىمىز بولمىغان، ئۇنى ھەقىقەتنىڭ پەننىي، ماددىي رېئاللىغا ئايلاندۇرۇشنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدۇق. ئۇنى غەربلىكلەر ياساپ چىققاندىن كېيىن ئەقلىمىز بىر مەزگىل ئالاقزادە بولۇپ، تۆت - بەش يۈز يىل ئىلگىرىكى بوۋىلىرىمىزنىڭ خىيال ياقىدىكى كەشپىياتنى ھۆرمەتلىگەنلىكىنى ئىپتىخار بىلەن ئەسكە ئالدۇق.

بۈرۈن بىزنىڭ بۇ يەر "غەرب" دەپ ئاتىلىپتىكەن ۋە مەدەنىيەتكە ئائىت نۇرغۇن نەرسىلەر ئالدى بىلەن مۇشۇ يەردە بارلىققا كېلىپ، ئاندىن باشقا ئىقلىملارغا تارىلىپتىكەن. ئەدەبىي ئويغىنىشتىن كېيىن ياۋروپا "غەرب" دەپ ئاتىلىپ، نۇرغۇن يېڭىلىقلارنى تاراتتى. "غەرب" ئاجايىپ قۇدرەتكە ئىگە خاسىيەتلىك ئىسىم دېسە خۇراپىيلىق بولار، لېكىن يۇقىرىقى ئىككى خىل "غەرب" نىڭ ھېكمىتىنى تارىخىي نەزەر بىلەن تەتقىق قىلىشنىڭ ئۆزى ئاقلانىلىق بولسا كېرەك.

بۈگۈن "جاھاننەما ئەينىكى" ھەققىدىكى تەسەۋۋۇر ئەمەلگە ئاشتى. گەرچە ئۇ ئەقلىي ۋە ماددىي جەھەتتىكى ئاجايىپ يوشۇرۇن ئېنېرگىيىنى قوينىغا ئېلىپ ياتقان سەھرالىرىمىزغا تولۇق يېتىپ بارالمىغان بولسىمۇ، شەھەرلىرىمىز ئاساسەن تېلېۋىزور بىلەن تورلاشتى. بۈگۈن بىزنىڭ ئەقلىي كۆچىمىز شۇ قەدەر زەئىپلەشكەنكى، ئەجدادلىرىمىز تەسەۋۋۇر قىلغان، ئەجنەبىيلەر ياسىغان ئاشۇ نەرسىگە ھايات ئانا تىل تارىخىمىزنىڭ ھىدى گۇپۇلدەپ تۇرىدىغان، زىيالىي بىلەن دېھقان ئورتاق چۈشىنەلەيدىغان بىرەر ئىسىمنى قويۇشقا قادىر بولالمىدۇق. ھەتتا، ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان پەن - تېخنىكىنىڭ يېڭىدىن - يېڭى مەھسۇلاتلىرىغا مىللىي تىل ئۇدارىمىزغا يات نۇرغۇن چۈشىنىكسىز، كېلەڭسىز ئاتالغۇلارنى ئات قىلىپ قويۇشتىن سىرت، "ھاۋارايى" دېگەن بىر ئۇيدان ئاتنىڭ ئورنىغا "مېترولوگىيە" دېگەن يات ئىبارىنى دەسسەتتۇق. تىلنىڭ بۇلغىنىشى روھنىڭ بۇلغىنىشىدىن دېرەك

بېرىدۇ، بۇلغانغان تىل سۆز ۋە ھەرىكەتنىڭ پاساھەتنى ئاستا - ئاستا يوقىتىدۇ. ھەرىكىتىدە پاساھەت بولمىغان ئادەم تۇيغۇسىدىكى ئۆتكۈر زىللىقنى، نەپىسلىكنى يوقاتقان ئادەم بولۇپ، بۇنداق ئادەمدە سۆزلۈك تەسەۋۋۇر قابىلىيىتى بولمايدۇ. ئىلىم - پەن تارىخىدىكى ئۇلۇغ بايقاشلار ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ تىلىدىكى تەپەككۇر نۇسخىلىرى بىلەنمۇ باغلانغان، ئەدەبىيات - سەنئەت تېخىمۇ شۇنداق. روھى قاشاشاقلىشىپ كەتكەن ئەل ئانا تىلىنىڭ دۇنياۋى تەرەققىياتقا نىسبەتەن مۇستەقىل، خاس ئۇيغۇنلۇقنى يوقىتىپ قويىدۇ. ئۇيغۇنلۇق تەسلىمچىلىك دېگەن گەپ ئەمەس. تىللار تەرەققىياتىدىكى ماس قەدەملىك ئۇيغۇنلۇق ساپ، ساغلام ئانا تىلنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ. تەسلىمچىلىك ئانا تىلنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ. تىل تەرەققىياتىدا مۇۋاپىق تاللاش ۋە شاللاش بولمىغان ئەھۋالدىكى قوبۇل قىلىشنىڭ ئۆزى نەق تەسلىمچىلىكتۇر. روشەنكى، بۇ ئانا تىلغا ئېغىر خورلۇق ئېلىپ كېلىدۇ. "ئەگەر ئەتە ئانا تىلىم يوقىلار بولسا، مەن بۈگۈنلا ئۆلۈشكە تەييارمەن" داغىستان شائىرى رەسۇل ھەمزەتوف گويا ئاشۇ خورلۇقنىڭ چىدىغۇسىز تەمىنى ئوبدان تېتىغانىدى.

بىزنىڭ بۈگۈنكى زىيالىيلار قوشۇنىمىز ئاجىز - مېيىپلار قوشۇنىدۇر. ئەسلىدە ئۇلار مىللەتنىڭ تەپەككۇر ئېتىزىدىكى دېھقانلار بولۇشى كېرەك ئىدى. بىراق ھوسۇلدىن خالىي تۇرۇپ قالغان خامانلىرىمىز ياۋا كوكاتلار بىلەن قاپلىنىپ، روھىمىز بىلەن تېنىمىز تەڭ يىگىلەپ قېلىۋاتىدۇ. ئۇلارنى دېھقانلىرىمىزنىڭ شجائىتى بىلەن سېلىشتۇرغاندا يوق گەپ. دېھقانلار ئۆزىنىڭ دېھقان ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالمىغاچقا، قارا تەرگە چۆمۈلۈپ ئىشلەپ "ئاق نانچى" لارنى بېقىپ كېلىۋەردى. ئۇلارمۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلىدۇ، بىراق ئېرىشەلمەي قالسا، ئېتىز بىلەن كەتمىنىنى تاشلىۋەتمەيدۇ. زىيالىيلىرىمىز ئۆزلىرى ئارزۇلىغان ھوقۇق ياكى پۇلغا ئېرىشەلمىسە، خىزمىتى بىلەن قەلىمىنى بىراقلا تاشلىۋېتىدۇ. جىسمانىي ئەمگەك ئادەمنىڭ ئەرلىكىنى تاۋلايدۇ، ھەتتا چۈشلۇق، قوپاللىق ئېلىپ كېلىدۇ. كىتاب ئىچىدىكى تەلىماتلار كىشىنى خېنىم مىجەز قىلىۋېتىدۇ. شۇڭلاشقا پروفېسسورلىرىمىز، ئەدىبلىرىمىز، ھەشقاللا - رەھمەتلەر ۋە ھارام شەپقەتلەرگە ئۆگەنگەن كادىرلىرىمىز ئاسان باتنايدۇ. ئۇلار رەنجىپ قالسا كۆڭلىنى ئېلىش بەك تەس. ئۇلار ئۆزىنىڭ كىشلەر ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتى ۋە بۇرچىنى ئويلاشمايلا خەلقنى ۋە ئەجدادىنى چىشلەپ تارتىپ، ئۇلارنى "پالان - پەشمەت" دەپ تىللايدۇ. قۇيرۇقنى قاپقان قىسىۋالغان بىر تۈلكە تولا يۇلقۇنۇشلىنىپ يۈرۈپ، ئاخىر قۇيرۇقى ئۈزۈلگەندىن كېيىن قاپقاندىن قۇتۇلۇپتۇ - دە، ئىزا - ئاھانەت ئىچىدە قېرىنداشلىرىنىڭ ئارىسىغا يېتىپ بېرىپتۇ. بىراق ئۇ يۈزىنى داپتەك قىلىپ: "قۇيرۇق دېگەن ئارتۇقچە نەرسە، ئۇنىڭ نېمە كېرىكى، سىلەرمۇ مەندەك قۇيرۇقۇڭلارنى كېسىۋېتىڭلار" دەپتۇ. بىزدە شېئىر يازمايدىغانلار شائىرلارنى كېرەكسىز دەپ تىللايدۇ. شائىرلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ قاپىيە دەپتەرلىرىنى پەش قىلىپ، رەقىبى بولمىغان مۇھتىشەمۇ پوق يېگەن خورازدەك قىزىرىپ، ھۈرپىيىپ يۈرۈشىدۇ. ھېكايە يازىدىغانلا بولسا ئوقۇرمەنلىرىنىڭ بىرئاز كۆپلۈكىدىن مەمنۇن بولۇپ، گويا توپ ئارىسىدىكى مەدداھقا ئوخشاپ قالدى. تەرجىمانلار، كاتىپلار، تېۋىپلار ھەتتا پىلانلىق تۇغۇت

http://www.uyebook.com

خىزمەتچىلىرىنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا باشقىلارنى كەمسىتىدىغان رىسالىلىرى بار. ھېچنېمىنى بىلمەيدىغانلار سۈكۈت قىلىش يولىنى تاللىۋالغان. بەزى ھاماقەت كادىرلىرىمىز "جىم تۇرۇش" نى "مەسىلىلەرگە ئەتراپلىق قاراش"، "سالماق بولۇش" دەپ ئاتايدۇ. دەرۋەقە، سۈكۈتپەرۋەرلىك ئۇلارغا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئەكابىرلەردىكىدەك سۆلەت بېغىشلايدۇ - دە، كىشىلەرنى تەپ تارتقۇزالايدۇ. "بىلمىسەڭ، جىم تۇر" دېگەن گەپ بار، بىزدە بۇ گەپ "بىلسەڭمۇ جىم تۇر" دېگەنگە ئۆزگىرىپ كەتكەن. شۇڭا زامانىمىز ئىچى ئاداپ كەتسىمۇ، تاپىنى سىرقىرىسىمۇ، بېشى پىچاق تىققاندەك ئاغرىسىمۇ جىم تۇرىدىغان قەھرىمانلار بىلەن تولۇپ كەتكەن.

زىيالىيلارنى ئۇلۇغ دېگۈچى ئەربابلارمۇ بار، ئاسان ياتلىشىدىغان تەسلىمچى دېگۈچىلەرمۇ بار. قانداقلا بولمىسۇن، ھازىرقى قوغدىنىش خاراكتېرلىك مەدەنىيەت ھالىتىمىزدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، زىيالىيلىرىمىز لوپا ئەينەك بىلەن ئۆتمۈشتىكى بەخت - سائادەتنىڭ ئۇۋاقلىرىنى كۆرۈپ ھۇزۇرلىنىدىغان، ئالدىدىكى ئۇستەل چىرىغى چۈشەن پوقى بىلەن بويىلىپ كەتسىمۇ كۆرمەيدىغان ھالەتتە، بۇگۈنگە نىسبەتەن قىلچە مەسئۇلىيەتسىز ساددا ئېپتىخار، كەلگۈسىگە نىسبەتەن مېھنەتسىز ئۈمىد بىلەن ياشىماقتا.

ناپولېئون دېھقانلارنى ھەربىي قوشۇننى تەشكىللىگۈچى مەنبە دەپ مەدھىيىلىگەنىدى. فرانكلىن "ئۆرە تۇرغان دېھقان ئولتۇرغان جانابتىن ئەلا" دەپ تولىمۇ ياخشى ئېيتقانىدى. ئۇلار قارا ئەمگەك لاگېرىغا ئەزا قىلىۋېتىلگەن بولسىمۇ، شەھەرلىرىمىزدىكى ئىدارە - ئورگانلارغا، مەكتەپلەرگە پەرزەنتلىرىنى ئەۋەتىپ بېرىۋاتىدۇ. بۇ پەرزەنتلەر ئازغىنا ئۆتكەندىن كېيىن "شەھەرلىك"بولۇۋالىدۇ ۋە ياۋاش - يۇمشاق تۇرمۇشنىڭ سىزىقىدا ماڭىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي مەۋجۇتلۇقىدا دېھقانلارنىڭ سالمىقى ناھايىتى زور بولماقتا. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى زىيالىيلارنىڭ بۈگۈنكى رولىدىن ئېيتقاندا، زىيالىيلار ئۆز ئاتىقىغا لايىق بۇرچىنى ئۈستىگە ئالالمىدى. بۇرۇنقى ئۆلىمالار ئەرەب، پارس تىللىرىنى پۇختا بىلەتتىكەن. شۇ زامانلاردا ئەرەب، پارس تىللىرى بۈگۈنكى ئىنگلىز تىلىدەك زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ ئاچقۇچى ئىدى. بۇمۇ شۇ مىللەتلەر ياراتقان مەدەنىيەتنىڭ دۇنياۋى تەسىر كۈچى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. ئۇيغۇرلار ئەرەب، پارس تىللىرىنى چوڭقۇر بىلگەن دەۋر دەل ئىسلام مەدەنىيىتى پارلاق نۇر چاچقان دەۋر ئىدى.

غەرب ئىنقىلاب خاراكتېرلىك تەرەققىياتنى باشتىن كەچۈرۈپ بۈگۈنگە كەلگەندە، بىز تېخى دۇنياۋى تىل ۋە دۇنياۋى مەدەنىيەتنىڭ سەھنىسىدىن ئورۇن ئېلىش تۈگۈل، بۇنداق ئەقەللىي سەۋىيە تېخىچە بىزگە فانتازىيە (غارايىبات) تۇيۇلماقتا. زىيالىيلىرىمىز 20 - ئەسىردىكى غەربنىڭ كاستۇم - بۇرۇلكىسىنى كىيەلىگەن بولسىمۇ، لېكىن 20 - ئەسىرنىڭ ئىدىيىسىگە ئىگە ئەمەس. نېمىشقا بۇنداق دەيمىز؟ چۈنكى بىزدە مىللەت ئىدېئولوگىيىسىنى دۇنياۋى ئېقىمغا ئېلىپ كىرىدىغان بىر تۈركۈم زىيالىيلارنىڭ ماسلىششىچان مېخانىزملىق قۇرۇلمىسى بارلىققا كەلمىدى، بىزدە ئۆزىنى خەلقئارالىق نۇقتىدىن كۆزىتىپ

باھالايدىغان، چوڭ ئاممىۋى مەسئۇلىيەت بىلەن پىكىر يۈرگۈزىدىغان ۋە بۇ پىكىرنى ھەقىقىي ئەمەلىيەتنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى سىستېمىغا سېلىپ، دۇنياۋى يۈزلىنىشنىڭ ئوق سىزىقىغا ئۇلايدىغان كىشىلەر ناھايىتى ئاز، ناھايىتى ئاز! خوش، ئاللا نېسىپ قىلسا، كېيىن بۇ ھەقتە تۈزۈك توختىلارمىز. گېپىمىزنىڭ يۆنىلىشىگە قايتىپ كەلسەك، بىز ئىگىلىك نۇقتىسىدىلا ئەمەس، بەلكى ئاڭ نۇقتىسىدىمۇ دېھقان مىللەت بولۇپ قالدۇق. بۇ دېگىنىم بىزدىن مىللەتنىڭ دۇنياۋى سەمەرىسى بولۇشقا تېگىشلىك كىشىلەر 20 - ئەسىردە چىقمىدى دېگەنلىك ئەمەس. كېسىپ ئېيتقاندا، 20 - ئەسىردە بىزدە قەھرىمانلار تالايلاپ بولۇش بىلەن بىرگە، داھىي خاراكتېرىدىكى كىشىلەرمۇ بولغان، مەسىلە بىر جەھەتتە، ئىجتىمائىي قاتلاملار قۇرۇلمىسىدىكى پۈتۈنلۈك ۋە مۇكەممەللىكنىڭ ئىشقا ئاشمىغانلىقىدا، يەنە بىر جەھەتتە، خەلقئارالىق تۈيغۇنىڭ دېگەندەك ئۆتكۈر بولمىغانلىقىدا.

تېلېۋىزور ئاخبارات، ئۇچۇر، ئەدەبىيات - سەنئەت، مەدەنىيەت جەھەتتە ئۆزگىچە سۈرئەت ۋە شەكىل ئېلىپ كەلدى. تېلېۋىزىيىلىك ئۇچۇر لىنىيىلىرى ۋە سەنئەت فورمىلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشى ھەمدە ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشى بولۇپمۇ شەھەر ئاھالىسىگە نىسبەتەن نۇرغۇن قۇلايلىقلارنى ئېلىپ كەلدى. ئالدىراش تۇرمۇش رىتىمى، ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىنىڭ تەدرىجىي يوقىلىشى، ماددىي تەقەززالىقنىڭ تەخىرسىز ھالدىكى كۈچىيىشى، جۇملىدىن مەئىشەتپەرەسلىك تېپىدىكى مەنىۋى گادايلىقنىڭ باش كۆتۈرۈشى، ساددا، ئەخمىقانە، يارىشىمسىز، ئەگەشمە يوسۇنۋازلىق قاتارلىقلار شەھەرلىكلەرنىڭ ئىندىۋىدۇئاللىقى (خاس خاراكتېرى) نى ۋەيران قىلىۋەتتى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ئۇلار كىتاب - ژۇرنال، گېزىت كۆرۈشنىڭ ئورنىغا تېلېۋىزور كۆرۈپ دۇنيانى چۈشەنمەكچى ئەڭ ياخشىسى، ئىچ پۇشۇقنى چىقارماقچى بولۇشتى ۋە ئاستا - ئاستا بۇنىڭغا كۆنۈكۈپ كەتتى.

تېلېۋىزور ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسىنى نىسبەتەن كۈچەيتتى. ئۇنىڭ قاناللىرى ۋە پروگراممىلىرىنىڭ كۆپ خىل ۋە رەڭدار بولۇش ئالاھىدىلىكى قىزىقىش سەۋىيىسى ئوخشاش بولمىغان ئاۋامنى تورلۇك نۇقتىدىن ئۆزىگە تارتىپ، مەجبۇرىي رەۋىشتە دىگۈدەك غىدىقلاش رولىنى ئوينىدى. كىشىلەر يېلتسىن، كلىنتون، ماندېلا، ئاراپات، دودايېفقا ئوخشاش ئاخبارات چولپانلىرىنىڭ ئىش ئىزلىرىنى ئۇلارنىڭ چىرايى، ھەرىكىتى ۋە كىيىم - كېچەكلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلالايدىغان ئىمكانىيەتكە ئېرىشتى. دۇنيا ۋەزىيىتىنى گېزىت - ژۇرناللار ئارقىلىق كۆزىتىشمۇ بىر خاسلىققا ئىگە، چۈنكى ئۇلاردىكى پىكىر قىلىش بىلەن نۇقتا ئۆزىنىڭ گېزىت - ژۇرنالغا خاس ئالاھىدىلىكى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان. بىز يېزىق ماتېرىياللىرىنى كۆرگەندە، سۆز - جۈملەلەر چىقارغان پاسقا تاينىپ مۇھاكىمە قىلىمىز، ئەمما، تېلېۋىزور ئېكرانى ئالدىدا تۇرغىنىمىزدا، دۇنيانىڭ ۋەزىيىتىنى كۆرۈشتىكى بىرقەدەر راست بولغان، مەتبۇئات يوشۇرۇشقا ئۇلگۇرەلمىگەن، ئايرىم چېنىپ قالىدىغان ئۇششاق ئامىللار بىلەن بىرلەشتۈرەلەيمىز. تارىخ سەھنىسىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەربىر قەدىمى خۇددى كۈچلۈك ماگنىت تاياقچىسىنىڭ ھەرىكىتى نۇرغۇن تۆمۈر ئۇۋاقلىرىنى ئۇيان - بۇيان قىلىۋەتكەندەك، مىليونلىغان

http://www.uyebook.com

ئاۋامنىڭ تەقدىرىگە كىرىشىپ كەتكەن بولىدۇ، ھەتتا تارىخنىڭ ئايرىم سەھىپىسى داھىيلارنىڭ مەلۇم قول ھەرىكىتى، تەبەسسۇمى ياكى قاپاق تۈرۈلۈشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. تېلېۋىزور ئاشۇنداق ئىنچىكە دېتاللارنى كۆزەتكىلى بولىدىغان "چىنلىق" تۈر.

تېلېۋىزور يەنە ھەر قايسى ئەل كىشىلىرىنىڭ پىكىر قىلىش ئۇسۇللىرىنى، ھايات دەرىجىسى ۋە شەكىللىرىنى، يۈنىلىشنى چۈشەندۈرىدىغان ئىقلىمنامە. ئۇنىڭ ئېقىنى رەڭگارەڭ ئۆرپ - ئادەت ۋە ئىدىيىدىن توقۇلغان جاھاننەمانىڭ چۈۋۈلۈشىدىن ھاسىل بولغان رىشتە بولۇپ، ئۆزگىرىشچان سۈرەت دولقۇنلىرى بىزگە ئىنسان قىسمەتلىرىگە دائىر ئاجايىپ ھېكايىلەرنى ستېرېئولۇق رەۋىشتە سۆزلەپ بېرىدۇ. شۇڭا ئۇ كىشىنىڭ دىققىتىنى رەھىمسىز غىدىقلايدىغان "قامۇسۇل ئالەم". يىغىپ ئېيتقاندا، دۇنيا بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشتا، ھۆكۈمەت ئۆچۈن ئالاھىدە فورمىلىرى، ھاكىمىيەت يوسۇنلىرىنى تەرغىب قىلىشتا تېلېۋىزور ئەڭ بىۋاستە، ئەڭ ئۇنىۋېرسال، ئەڭ ئاممىباب، ئەڭ ئۈنۈملۈك قورالغا ئايلاندى. ھەتتا تېلېۋىزورنىڭ جەلپ قىلىش كۈچى ساۋاتسىزلارنىڭ جاھىل كاللىسىنىمۇ يېرىپ كىرىپ، تەشۋىقاتنىڭ كەينىدىن ئاق - قارىنى ئايرىماستىن ئەگىشىپ قىلماي ماڭىدىغان قىلىۋېتىدۇ ۋە ئۇلارنى مەلۇم ئالاھىدە فورمىسى ياكى تەشۋىقاتنىڭ جاھىل، خۇراپىي مۇخلىسلىرىغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

تېلېۋىزور سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت بارغانسېرى بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كېتىۋاتقان بۈگۈنكى دۇنيادا زور ئەھمىيەتكە ئىگە. بولۇپمۇ دۇنيانى تۈزۈك بىر چۈشىنىشكە ۋە ئۆزىنى دۇنياغا چۈشەندۈرۈشكە تولىمۇ موھتاج ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تۇرمۇشىدا مۆلچەرلىگۈسىز ئەجايىپ قىممەتكە ئىگە. ئەپسۇسكى، بىر قىسىم تولۇك يېتىپ بارمىغان قىر - يېزىلىرىمىز غوۋغا بىلەن سىياسىي سودىغا تولغان 20 - ئەسىردە ھېچنېمىدىن بىخەۋەر قاراڭغۇ ۋادا بولۇپ تۇرۇۋەرمەكتە. شۇڭلاشقا تېلېۋىزىيە يوللىرىنى ھەممە يەرگە تەڭ تۇتاشتۇرۇش يەنىلا نۆۋەتتىكى يىللاردىكى ئېھتىمال، كېيىنكى ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى جىددىي ئېھتىياج بولۇپ قالار، ئېھتىمال بۇ "جىددىي" لىك دىققەتنى تارتىپ كەتمىگەن كونا يادنامىگە ئايلىنىپ قالار.

تېلېۋىزور "غەربىي دىيار" نىڭ مەركىزىي شەھەرلىرىدىكى زامانىۋىلىقنىڭ نىسى بولمىغان روشەن بىر جۇلاسى. ئەلۋەتتە ئۇ كىشىلەرنىڭ مەنىۋى ھاياتىغا سىڭىپ كىرگەن "تېخنىكا جەننىتى" بولسىمۇ، بەزى پاسسىپ تەرەپلەرگە ئىگە بولالماي قالمىدى.

تېلېۋىزور ئوتتۇرىغا چىققان ھامان كىشىلەر ئۇنى ئۆزىنى مەنىۋى ياقتىن تەربىيىلەشتىكى بىردىنبىر ۋاستە قىلىۋالدى. گويا گېزىت - ژۇرنال كۆرمىسىمۇ دۇنيانىڭ خاھىشىنى چۈشىنىپ ماڭىدىغان بولدى. ئەدەبىيات - سەنئەتكە ئائىت ئېستېتىك ئېھتىياجىنى ئېكراندىكى فىلىملەر ئارقىلىق قاندۇرىدىغان بولدى. نەتىجىدە، بارا - بارا كىتاب ئوقۇمايدىغان، گېزىت - ژۇرنالغا ئېتىبار قىلىپ كەتمەيدىغان ئاھالە تەركىبلىرى شەكىللەندى. كىتاب تىجارىتى قىلىدىغان خادىملارنىڭ دېيىشىچە، ئۈرۈمچى

ئاھالىلىرىنىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە نىسبەتەن مەدەنىيەت - مائارىپ ساھەسىدىكى ئورنى، رولىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، كىتابقا ئەڭ ئاز مۇشتەرى بولىدىكەن، يەنىلا كۆپلىگەن تىراژ نامرات ھېسابلانغان جەنۇبتىن كېلىدىكەن. مېنىڭچە، بۇ ھەقىقەتەن تونۇغرا ئىنكاس بولۇپلا قالماي، بۇ ئەھۋال تۇپ - نېگىزىدىن ئېيتقاندا زور پاجىئەدۇر. نۇرغۇن كادىرلار ۋە كەسپىي خادىملار كىتاب - ژۇرناللارنى بىكارغا بەرىسمۇ ئوقۇمايدۇ. ئەسلىدە ئۇلارنىڭ بىرقەدەر ئەۋزەل ئىقتىسادىي شارائىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، كىتاب - ژۇرناللارنى ئالاھىدە سېتىۋېلىپ كۆرگەن بولسا ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇن بولاتتى. بەلكىم ئۇلار ئۆزلىرىنى خىزمەت ئىشى بىلەن بەكلا ئالدىراش دېيىشى مۇمكىن. ياۋروپا ۋە ئامېرىكىنىڭ 2 - دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى رەھبەرلىرىدىن چېرچىل، دېگول، ئېيزىنخوۋېرلار دەھشەتلىك ئۇرۇش پەيتلىرىدىمۇ كىتاب ئوقۇغان. ئۇلارنىڭ ئوقۇغانلىرى كۆڭۈل خۇشى خاراكتېرىدىكى كىتابلار بولماستىن، بەلكى تارىخ، پەلسەپە، ئەدەبىيات - سەنئەت ئائىلىسىدىكى چوڭقۇر مۇلاھىزىنى تەلەپ قىلىدىغان كىتابلار ئىدى. ھازىرقى كەسپىي خادىملار ئۆزلىرىنىڭ تار نەزەر دائىرىسى بىلەن مەسىلىلەرگە ھۆكۈم قىلىشقا، خىزمەتلەرگە كاشىلا تۇغدۇرۇشقا بەكلا ئامراق. ئۇلاردا ئۆزىنى ئوبدان دەڭسەپ كۆرۈش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ پىكرىنى ئەڭ توغرا دەپ قارايدۇ. رەھبەرلەردىكى بيۇروكراتچە ئىستىل ئۇلارغىمۇ داۋالغىلى بولمايدىغان راك كېسىلىدەك يامراپ كەتكەنىكى، ئۇ بەئەينى پېچى تىكىلگەن كۆچەتلەرنىڭ تۈۋىگە توكۇلگەن شورىدەك ھېچنېمىنى ئاينىتمايدۇ. بيۇروكراتىزم دەھشەتلىك سازلىققا ئوخشايدۇكى، ئالانتلىق كىشىلەرنى چۆكتۈرۈپ تۈرىدۇ، ھېچكىم ھېچكىمنى قۇتقۇزمايدۇ.

مانا بۇگۈن، مىڭ يىل بۇرۇن ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتىنىڭ قانۇن قۇرۇلمىسىنى لايىھىلىگەن يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ چەت ئەلدە ئەڭگۈشتەر دەپ قارالغان شاھ ئەسىرى "قۇتادغۇ بىلىگ" نىڭ باھاسى يەتتە يۈەنگە چۈشۈرۈلسىمۇ، تونپا بېسىپ ياتىدۇ. دۇنيا كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى مەشھۇر ئەسەرلەرنى نەشر قىلىشقا توغرا كەلسە، تىزۇك تىراژ كەلمەي، نەشرىياتچىلارنى تەڭقىسلىقتا قويۇۋاتىدۇ. شائىر - يازغۇچىلار نەشرىيات تەرىپىدىن سېلىنغان تىراژ سېلىقىنىڭ بېسىمى ئاستىدا كىتابخانا دىرېكتورلىرىغا يالۋۇرۇۋاتىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى ئېنىق ھالدا تۈزۈملەشتۈرۈلگەن ئىدىيەلوگىيىگە، بۇيرۇقلاشتۇرۇلغان بازار ئىقتىسادىغا بېرىپ تاقالسىمۇ، بەربىر جەمئىيىتىمىزدىكى پاجىئەلىك مەدەنىيەت ھادىسىلىرى بولۇش بىلەن مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە كىشىلەرنى ئازابلىماي قالمايدۇ.

تېلېۋىزور چىقىۋىدى، ناخشا - ئۇسسۇلچىلار، سازەندىلەر جەمئىيەتتىكى پىكىر ئېقىمىنىڭ جەلپكار نۇقتىسىغا ئايلاندى. دوكتور ۋە پروفېسسورلىرىمىز، ئاكادېمىك ۋە نەزەرىيىچىلىرىمىز دەسسەپ ئۆتۈپ كەتسە بولىدىغان تاختا كۆۋرۈك بولۇپ قالدى. تېلېۋىزور گوياكى دىلى ئۈزۈك يىگىتلەرنىڭ يىغىسىنى ئاڭلايدىغان، خۇشپىچىم خېنىملارنىڭ جىلۋە - نازلىرىغا سەمە بولۇپ جاھاننىڭ ئاچچىق - چۈچۈكلىرىنى ئۇنتۇيدىغان، ئۆلۈپ كەتكەن ئاتا - ئانىلارغا ناخشا - ئۇسسۇل ئارقىلىق نەزىرە قىلىدىغان، بالىلارغا ئاتاپ دۇئا قىلىدىغان ۋاستىدەك بولۇپ قالدى. تېلېۋىزور ھەر خىل ئىجتىمائىي

http://www.uyebook.com

مەسىلىلەرنى كىشىلەرگە تونۇتىدىغان سەھنە بولۇشنىڭ ئورنىغا، بىزنىڭ نەزەرىمىزدە گويا بىر ئويۇنچۇققا ئايلىنىپ قالغىلى قوپتى.

بىز ئومۇمەن قالاق ئىقتىسادىي مۇھىتقا پېتىپ قالدۇق. مەدەنىيەت - مائارىپىمىز ئىقتىسادىي يېغىلىق دەۋرىنىڭ رەھىمسىز خىرىسىغا دۇچ كەلمەكتە. بىزدە سەھنە سەنئىتى بار دېيىلسە، ئەلنەغمە ياكى فولكلورغا ياتىدىغان ئەنئەنىۋى شەكىلدىكى سەنئەت بار. كىنو - تېلېۋىزىيە سەنئىتىمىزنىڭ ئاران ۋۇجۇدقا چىققان بىخلانما مەۋجۇدىيىتى ئۆز ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزگەن. شۇنداق ئىكەن، كلاسسىك ئەدەبىيات - سەنئەت بايلىقىمىزنى، ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەكلىرىمىزنى، تارىخىي، ئىجتىمائىي جەريانلىرىمىز ۋە قىسمەت - تەقدىرىمىزنى ئېكرانغا ئېلىپ چىقىشىمىزغا مۇمكىن بولمىدى. شۇڭلاشقا تومۇرلىرىدا ئۆزىمىزنىڭ ئىسسىق قېنى ئېقىپ تۇرۇۋاتقان سۆيۈملۈك پەرزەنتلىرىمىز سۇن ۋۇكۇڭ، خېمەن، رامبولارنى بىلەلىگەن بولسىمۇ، چىن تۆمۈر باتۇر، كەمەك ئەيىيار، ئاپراسىياپلارنى بىلىشتىن قۇرۇق قالدى. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، تېلېۋىزور ئۆزگىلەرنى بىلىشتىكى زور پۇرسەت بولۇش بىلەن بىرگە، ھازىرقى رېئال ئىقتىسادىي، مەدەنىي مۇھىتتا ئۆزىمىزنى ئۇنتۇشقا ئېلىپ بېرىۋاتقان چوڭ خەۋپ. ئۇنى مۇشۇنداق پەۋقۇلئاددە شارائىتتىكى خېرونىن دېسە گېپىمىز ئېشىپ كېتەرمۇ؟ مەن چاكىنا كونسېرۋاتىپلاردىن ئەمەسمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە پەن - تېخنىكىنىڭ ماددىي ۋە سىياسىي مەسىلىلەردىكى رولىنى مەلۇم مەنىدە چۈشەنسەم كېرەك دەپ قارايمەن. شۇڭلاشقا تېلېۋىزىيىنىڭ تېز ئومۇملىشىشىنى يۇقىرىدا قەيت قىلىپ ئۆتكىنىمدەك بەكمۇ ئارزۇ قىلىمەن. مەسىلە، تېلېۋىزورنىڭ ئەۋزەل تەرەپلىرىنى كۆرۈپ يېتىش بىلەن بىرگە، ئۇ كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتقان پاسسىپ ئاقىۋەتلەرگىمۇ نەزەر سېلىشنىڭ ئوخشاشلا مۇھىم ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلىشتا. دۇنيادا ھېچقانداق تىنچلىق ئۇرۇشنىڭ مەۋجۇت بولماسلىقىغا ھۆددە قىلالمايدۇ. ئەلۋەتتە، سەگەك سىياسىيون بۇنى ھەر ۋاقىت ئېسىدىن چىقارمايدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، مەدەنىيەت پەرۋىشچىلىرى پەن - تېخنىكىنىڭ ئىلغار ئىجتىمائىي رولىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش بىلەن بىرگە، قىممەتلىك مىللىي ئالاھىدىلىكلەرگە قارىتا قىسمەن يوقىتىش ئېلىپ كېلىدىغانلىقىدىن ئىبارەت يەنە بىر پاكىتنى ئېتىراپ قىلىشى كېرەك.

زىيالىي ئەپەندىلەر، شەھەر مىشچانلىرى دىققەت قىلىشى كېرەككى، تېلېۋىزورنىڭ ھەددىدىن زىيادە بىۋاستىلىكى ۋە ئاممىۋىلىقى كىشىلەرنىڭ دىققەت دائىرىسىنى قورقۇنچلۇق دەرىجىدە تارايتىۋەتتى. شەيئىلەرنى كۆزىتىش ئۇسۇلىنى، باھالاش نۇقتىسىنى ھەقىقىي ئەمەلىيەتنىڭ تەلىپىدىن يىراقلاشتۇرۇۋەتتى. بۇنداق ئەھۋالدا، باللار ئاسانلا ھورۇن، جاھانكەشتى، ئۆيدە ئولتۇرۇپ شەھەر ئالىدىغان خيالپەرەس بولۇپ قالدۇ. تېلېۋىزور ھامان ئەمەلىيەتنىڭ نەق ئۆزىنى تەقدىم قىلىشقا ئاجىزلىق قىلىدۇ، ئۇنىڭدىكى نومۇرلار مۇقەررەر ھالدا مۇئەييەن مۇئەسسەسە ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئورگانلار، مۇھەررىر ۋە ئوپېراتورلارنىڭ دىتى بويىچە ئىلگىرى - ئاخىر، ئاستىن - ئۈستۈن

قىلىندۇ، كېسىپ - ئۇلىنىدۇ، رەتلىنىدۇ ۋە ئاخىر غەيرىي تەرتىپتىكى "ھەقىقىي" ئەمەلىيەت قىلىپ چىقىلىدۇ. شۇنداق ئىكەن، تېلېۋىزور ئېكرانى ئالدىدا ئولتۇرغان ئادەم ئۇنى ئۆزىگە خاس قىممەت قارىشى ۋە دۇنيا قاراش بىلەن باھالاپ، ئۆزىگە ھەقىقىي ئەسقاتىدىغان توغرا ئۇچۇرنى ئالالىشى كېرەك.
بۇنىڭ ئۇچۇن باشقا خۇرۇچلار ئەمەلىيەتكە چۆكۈش، ئويلاش، پىكىر قىلىش، ئەتراپلىق تەربىيلىنىش، زورۇر كىتاب - ماتېرىياللارنى كۆرۈش، مېڭىنىڭ تەپەككۇرلۇق رولىنى تاۋلاش ئىنتايىن زۆرۈر.
ئۇيغۇرلار خەت تونۇش جەھەتتىكى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتەلمەي 20 - ئەسىرنى ئۇزاتماقتا. قاراڭ، جاھان كومپيۇتېر تورىغا كىرىپ بولدى. بىز 21 - ئەسىرگە يەنە بىر ساۋاتسىزلىقنى ئۇستىمىزگە ئېلىپ كىرىدىغان بولدۇق.
ئەجەبا، كېچىكىش بىزگە ئاللا مەخسۇس قالدۇرغان قىسمەتمۇ؟
1996- يىل سېنتەبىر

---

http://www.uyebook.com

ئاۋام روھىدىكى قىرغاقلار ۋە كۆۋرۈك

ھەرخىل مەدەنىيەتنىڭ ساداسى ئىنسانىيەت ھاياتىنىڭ بۈگۈنكى كەڭ ۋە يۈكسەك ھاۋاسىدا تەنتەنە بىلەن ئۇچراشماقتا. كىشىنىڭ ئەقلىنى ھەيران قالدۇرىدىغان بۇ مەنزىرىدىن ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئۆتمۈشى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىنى كۆرۈپ تۇرۇۋېتىمىز. شۇنىڭدەك، ئەلمىساقتىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان چوڭقۇر تارىخىي دوستلۇقنىڭ ھاياتىي كۈچىدىن، ئۇنىڭ پارلاق كېلەچىكىدىن پەخىرلىنىپ تۇرۇۋېتىمىز. بۈگۈنكى دوستلۇقنىڭ سەھنىسىدە تۇرۇۋاتقان ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى غۇرۇرى بىلەن ياشىماقتا. روشەنكى، بىر مىللەتنىڭ غۇرۇرى ۋە ئىپتىخارى، بىلىشنىڭ نۇرغۇن قاتلاملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان مەدەنىيەتنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىدۇ. ئىجتىھات ۋە ئەقلىنىڭ ئۆرنەكلىرىگە باي بولغان، زامانلارنىڭ ئۆزى ئۈستىدىكى چەكسىز ئويلىنىشىغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان كۆپ قىرلىق مەدەنىيەت، ئۆزىنىڭ مەغرۇرلۇقى بىلەن باشقا بىر مەدەنىيەتنىڭ تېررىتورىيىسىگە بىمالال سىڭىپ كىرەلەيدۇ. ھەممىگە ئايانكى، قەدىمكى گرېك مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ سېھرى بىلەن ھازىرمۇ كىشىلەردە چوڭقۇر قىزىقىش پەيدا قىلالايدۇ. مىسىرنىڭ قەدىمكى مەدەنىيەت مۆجىزىلىرىمۇ بۈگۈنكى دۇنيا ئۈچۈن قىيىن سوئال. مەدەنىيەت ئۆزىدە بولمىغان ياكى كەم بولغان نەرسىلەرنى ئۆزىدىن باشقا بىر مەدەنىيەتنىڭ خەزىنىسىدىن قوبۇل قىلىدۇ. بۇنداق قوبۇل قىلىش ئەنئەنىۋى قارشىلىق كۈچىنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان بولىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ ئەسلىدىكى ساپاسى ۋە كېيىنكى راۋاجى ئەنە شۇ يوسۇندا ئىشقا ئاشىدۇ. تارىخچىلار ۋە مەدەنىيەتشۇناسلار شۇنى ئورتاق ھالدا مۇئەييەنلەشتۈرىدۇكى، مەدەنىيەت تارىخىدا ئۆزىنىڭ كۈچلۈك ئىمتىيازىنى يوقاتماي كېلىۋاتقان گرېك مەدەنىيىتى دەسلەپتە غەربىي ئاسىيا ۋە مىسىر مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا تەرەققىي قىلغان. قەدىمكى مىسىرلىقلارنىڭ ماتېماتىكا ۋە ئاسترونومىيە جەھەتتىكى بىلىملىرى گرېتسىيىنىڭ مەدەنىيىتىگە كۈچ قوشقان. ئەپسانە شەكلىدىكى گرېك پەلسەپىسىنىڭ پەننىي ئاساسقا ئىگە بولۇشىغا تۈرتكە بولغان. قەدىمكى گرېتسىيە تارىخچىسى ھېرودوت (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 484 - 425 يىللار) نىڭ بايان قىلىشىچە، بۇرۇنقى مىسىرنىڭ بىر پادىشاھى ئەلنى ئۇنۇملۇك ئىدارە قىلىش، دۆلەتنىڭ مالىيىسىنى تەڭشەش ئۈچۈن كەڭ كۆلەملىك يەر تەقسىملەش ئىشىنى ئېلىپ بېرىپ، يەرنى خەلققە چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش تۆت چاسا شەكىلدە بۆلۈپ بەرگەنىكەن. خەلق يەرنىڭ كۆلىمىگە قاراپ تۇرۇپ پادىشاھقا ئىجارە ھەققى تاپشۇرىدىكەن. ناۋادا دەريا، كەلكۈن سۇلىرى بىرەرسىنىڭ يېرىنى زىيان - زەخمەتكە ئۇچراتسا، ئۇ بېرىپ پادىشاھقا مەلۇم قىلىدىكەن. پادىشاھ يەرنىڭ قالغان قىسمىنى ئۆلچەپ

http://ilkitap.blogbus.com

تاپشۇرىدىغان ئىجارە ھەققىنىڭ مىقدارىنى ئۆزگەرتىپ مۇۋاپىقلاشتۇرىدىكەن. بۇ يەر ئۆلچەشنىڭ كەشىپ قىلىنىشى بولۇپ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا گرېتسىيىمۇ بۇنى ئۆزلەشتۈرگەنىكەن. مانا بۇ ئادالەتنىڭ تەقەززاسىدا دۇنياغا كەلگەن ئېپتىدائىي ماتېماتىكا بولۇپ، ئەينى دەۋر مەدەنىيىتىنىڭ سەمەرىسى سۈپىتىدە ئىنسانىيەتنىڭ بايلىقىغا ئايلانغان ھەققەتتىن ئىبارەت مەڭگۈلۈك غايىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشنىڭ شۇ دەۋردىكى كۆرسەتكۈچى بولۇپ قالغان.

دېمەك، گرېتسىيە مىسىرنىڭ ئەقلىنى قوبۇل قىلىش بىلەنلا ئۆزىنىڭ ئەقلىنى يوقىتىپ قويمىدى، ئېگەي دېڭىزىنىڭ تىنىم تاپماس شاۋقۇنلىرىغا قۇرداش بولۇپ ياشىغان ئەجدادلىرىنىڭ ئەخلاقىي ۋە غايىسى گرېتسىيىنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىغا ئەڭگۈشتەر بولۇپ قېلىۋەردى. بەلكى ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى پۈتۈن ياۋروپا پەلسەپىسىنىڭ ئانىتىك مەنبەسى بولۇپ قالدى. بۈگۈنكى كۈندە گرېكلارنىڭ پەلسەپىسى غەربنىڭ، ھەتتا شەرقنىڭ تەپەككۇر خەزىنىسىگە ئايلاندى. ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتى شائىرلارنىڭ پىكىر خامىنىغا بەرىكەت ئاتا قىلىدىغان خىزىرغا ئايلاندى.

جۇڭگو دۇنيادىكى يەنە بىر شۆھرەتلىك مەدەنىيەتنىڭ ئانىسى. شۇڭلاشقا بۈگۈنكى يىراق شەرق مەدەنىيىتىنىڭ ۋۇجۇدىدىن جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىنى خېلى كۆپ ئۇچراتقىلى بولىدۇ. جۇڭگودىن ئىبارەت بۇ ئەدەپ - ئەخلاق دۆلىتى ياراتقان تەرىقەت تەلىماتى ئەينى ۋاقىتتا ياپون مىللىتىنىڭ ئىدېئولوگىيىسىگە سىڭىپ، ئۇلارغا خاس بولغان شىيەندياۋ دىنىنىڭ شەكىللىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغانىدى. يىراق شۇنى قىستۇرۇپ ئۆتمىسەك بولمايدۇكى، ياپونىيىنىڭ شىيەندياۋ دىنىدا ئازدۇر - كۆپتۇر ئىسلاھات بولۇپ تۇرغان. مىدزى دەۋرىگە كەلگەندە، ياپون مىللىتى يۈرگۈزگەن ئىسلاھات ئەنئەنە بىلەن بولغان مۇناسىۋەت شەكلى جەھەتتىنمۇ ئۈزۈل - كېسىل بولدى. ياپونىيىنىڭ بۈگۈنكى تەرەققىيات دەرىجىسىگە يېتىشىدە مىدزى ئىسلاھاتىنىڭ قانداق ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم.

باشقا ئەللەر ۋە مىللەتلەر مەدەنىيىتى بىلەن ئۇزاق مۇددەت ئالاقىدە بولماي تۇرۇپ، ئۆزىنى زامانىۋى يۈكسەكلىكنىڭ چوققىسىغا ئېلىپ چىقالمىغان مەدەنىيەت، تارىخنىڭ قانچىلىك ئۇزۇن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئاشقازىنىنى كاردىن چىقىرىپ قويىدۇ، ۋاقىتنىڭ ئۆزىرىشى بىلەن يېڭىلىقلارنى ھەزىم قىلىش ئىقتىدارىدىن تامامەن مەھرۇم بولىدۇ، مەدەنىيەتنىڭ ئەخلاق قاتلىمىمۇ كونىراپ، قۇدرەتلىك قانۇن ئورنىدا ئىجتىمائىي ئېكولوگىيىنى تەڭشەپ، مەنىۋى ھاۋانى ساپلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئالاھىدە فۇنكسىيىسىنى يوقىتىدۇ. ياۋروپانىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى بەزى مۇتەپەككۇرلار تەرىپىدىن قەدىمكى "شەرقنىڭ ياۋروپاسى" دەپ تەرىپلەنگەن جۇڭگو چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە فېئودالىزمنىڭ ئۇزۇن جەرياندا ھالسىزلىنىپ، چەت ئەل جاھانگىرلىكىنىڭ ھامىيسىغا ئايلىنىپ قالدى. قارا تارىخ بىر قىسىم زىيالىيلارنىڭ ئار - نومۇسىنى ئويغىتىپ ئىسلاھات ساداسى مەيدانغا كەلدى. بۇ سادا جۇڭگو يېقىنقى زامان تارىخىنىڭ ۋاراقلىرىغا ھۆسن قوشتى. بۇ "4 - ماي" مەدەنىيەت

ھەرىكىتىدىن ئىبارەت شانلىق تارىخنىڭ ھارپىسىدىكى كەم بولسا بولمايدىغان باسقۇچ ئىدى. كاڭ يۇۋېي، لياڭ چىچاۋ، تەن سىتوڭ قاتارلىقلار مۇشۇ ئۆتكۈنچى دەۋردىكى مەدەنىيەت ئېقىمىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە پەن ۋە دېموكراتىيە شوئارىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. بىز قالغان تەرەپلەرنى قويۇپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئاقارتىش جەھەتتىكى پائالىيەتلىرىنى ئەسلەپ باقايلى. نيۇتون (1643- 1723 يىللار، ئەنگلىيە) يېقىنقى زامان فىزىكىسىنىڭ ياراتقۇچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن تەپەككۇر تارىخىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى. ئىنسانىيەت نيۇتون ئارقىلىق ئۆز تەپەككۇرىنىڭ ئىلاھىي قۇدرەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى، مۇشۇ قۇدرەتكە تايىنىپ ئىچكى ئىرادىسىنىڭ غالىبلىقىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ مۇمكىنلىكىنى چۈشەندى. كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، بۇ ئىنسانىيەتنىڭ ئىدىيە ئازادلىقىدىكى ئۇنتۇلغۇسىز دەۋر ئىدى. مۇشۇنداق بىر گىگانت كىشىنى بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيەت سەھنىسىگە ئەكىرىش ئەلۋەتتە تارىخمۇ ئۇنتۇپ قېلىشقا پېتىنالمايدىغان ھەرىكەت. ۋەھالەنكى، كاڭ يۇۋېي ۋەكىللىكىدىكى ئىسلاھاتچىلار 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا نيۇتون تەلىماتىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇردى. مېنىڭچە، بىرەر ئىلمىي نەزەرىيىنىڭ قوبۇل قىلىنىشى پىكىر ئازادلىقىنى نامايان قىلىدىغان ئالاھىدە جەريان. پىكىر قىلىش ئەڭ قاتتىق ئەمگەك، شۇنداقلا مەنىۋى ھۆرلۈكنىڭ يۇقىرى پەللىسى. مەملىكىتىمىزنىڭ ئەينى زاماندىكى سىياسىي، مەدەنىي رېئاللىقىنى كۆزدە تۇتقاندا، كاڭ يۇۋېي قاتارلىق ئىسلاھاتچىلارنىڭ ئىزدىنىشى كىچىك ئىش ئەمەس. كېسىپ ئېيتىش كېرەككى، نيۇتون تەلىماتىنىڭ جۇڭگوغا كىرىشى ئىلىم ساھەسىگىلا تەسىر كۆرسىتىپ قالماستىن، بەلكى جۇڭگو خەلقىنىڭ ئىلمىي ھەقىقەتكە بولغان تونۇشىغىمۇ ئىجابىي تەسىر كۆرسەتكەن.

غايىلىك ئادەملەر مۇرەككەپ تارىخنىڭ دۆۋىسىدىن كەم نەرسىنى بايقىۋالالايدۇ، ئۇنى تولدۇرۇشنىڭ كويىدا بولىدۇ. قانداقتۇر بىر يوقسۇزلۇقنىڭ ھەسرىتىنى چېكىدۇ. غايىنىڭ مەزمۇنى رېئاللىقنىڭ مەزمۇنىدىن مول بولغان ئەھۋال ئاستىدا ئىسلاھات مەيدانغا كېلىدۇ. غايىنىڭ مەزمۇنى رېئاللىقنىڭ مەزمۇنى بىلەن ئوخشاش بولغان ئەھۋال ئاستىدا قانائەتلىنىش كېلىپ چىقىدۇ.

كاڭ يۇۋېي قاتارلىقلار چالغان "ئەكبىلشىپەرۋەرلىك" قوڭغۇرىقى خۇشى، لۇشۈن زامانىسىغا كەلگەندە جەڭگىۋار تۈس ئالدى. خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى دۇنياسى بارا - بارا كېڭىيىپ، مىسلى كۆرۈلمىگەن كەڭ زېمىنغا يىلتىز سۈردى. بۈگۈنكى سېلىشتۇرما تەتقىقاتلار يۇقىرىقى پىكرىمىزنى ناھايىتى كۆپ پاكىتلار بىلەن تەمىنلەيدۇ. لۇشۈن دارۋىن، گوگوللاردىن ئەكەلگەن؛ خۇشى يوھان، دېۋىيدىن ئەكەلگەن؛ گومورۇ تاگور، ۋىتمان، گيوتىلاردىن ئەكەلگەن؛ ماۋدۇن زولا، تولستويلاردىن ئەكەلگەن؛ باجىن باكونىن، ئوسكار، ۋىلدېلاردىن ئەكەلگەن؛ فىلىڭ نەيچاۋ، خې چىفاڭ قاتارلىقلار فرانسىيە، ئەنگلىيىنىڭ سىمۋولىزم ئەدەبىياتىدىن ئەكەلگەن. دېمەك، "4 - ماي" مەدەنىيەت ھەرىكىتى "ئەكبىلشىپەرۋەرلىك" نى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان بولۇپ، جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى بۇنىڭ بىلەن ئىنكار قىلىنىپ

كەتمدى، بەلكى زامانىنىڭ تەلپىگە مۇناسىپ ھالدا ھاياتىي كۈچكە ئىگە مەزمۇننى تاپتى.

خوش، بىز نېمىلەرنى بەردۇق ۋە ئەكەلدۇق؟

ئۆزىمىز ھەققىدىكى نەشر قىلىنغان كىتابلارنىڭ كىرىش سۆزلىرىگە قارىساق، نامىمىزنىڭ ئالدىدا بىر مۇنچە چىرايلىق سۈپەتلەر تۇرۇپتۇ. يىراق ئۆتمۈش ۋە يېقىنقى ئۆتمۈشنى سۈرۈشتۈرگىنىمىزدە، مەدەنىيەت تۆھىمىزنىڭ خېلى ئۇبدان جەۋلان قىلغانلىقى راست، تارىختىن بېرى تىنىمسىز ئۇرۇش ۋە جەڭگى - جېدەلنىڭ سەھنىسى بولۇپ كەلگەن تۇپرىقىمىزدىن جاھان ئەھلىنىڭ دىققىتىنى رام قىلغۇدەك بەزى ئۆرنەكلەرنىڭ تېپىلىپ، كۈتۈپخانا ۋە مۇزېيلارنى بېيىتىپ تۇرغانلىقى ئەينى دەۋردىكى سۈپىتىمىزنىڭ رېئال پاكىتى. ھەربىر دىن بىر خىل مەدەنىيەت تىپىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدا كۆپ قېتىم دىن ئالمىشىشىنىڭ بولغانلىقى ھەممىگە ئايان ھادىسە. مانا بۇ مەدەنىيەت تارىخىمىزدا كۆپ قېتىم يىمىرىلىش ۋە كۆپ قېتىم تىكلىنىشنىڭ بولغانلىقىنى، مەدەنىيىتىمىزنىڭ كۆپ قاتلاملىق مەدەنىيەت ئىكەنلىكىنى، تەتقىق قىلىشنىڭ ھەقىقەتەن قىيىنلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئەلۋەتتە، بىر مىللەت ياشاۋاتقانىكەن، ئۇنىڭ بەرگەن ۋە ئەكەلگەنلىرى بولىدۇ. بېرىش ۋە ئەكېلىش تاللاش ۋە شاللاشنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلىدۇ. تاللاش ۋە شاللاش تارىخنىڭ مەلۇم باسقۇچىدىكى ۋاقىتلىق ھادىسە بولماستىن، بەلكى چەكسىز داۋاملىشىدىغان ئۈزلۈكسىزلىك، روشەنكى، بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشقا قانداقتۇر بىرلا مېتودنىڭ بولۇشى كۇپايە قىلمايدۇ. كۆپ خىل مېتودنىڭ بولۇشى نېمىنى تەلەپ قىلىدۇ؟ يەنىلا ئەكېلىشنى، تەتقىقات مېتودىنى زامانىۋى يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، مەدەنىي مىراسلارنى زامانىۋى ئاڭ نۇقتىسىدا تۇرۇپ باھالاشنى تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى مەدەنىيەت چوقۇم مەدەنىيەت ئارقىلىق شەرھى تاپىدۇ.

ئەكېلىش تۈرلۈك مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەبىئىي پەن، ئىجتىمائىي پەن، پەلسەپە، ئېستېتىكا، ئەدەبىيات، مەدەنىيەتشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق، تارىخشۇناسلىق، ئىقتىسادشۇناسلىق، مائارىپشۇناسلىق ۋەھاكازالار. يۇقىرىقى تارماقلار ئەقلىي تەپەككۇر ۋە ھېسسىياتلىق تەپەككۇردىن ئىبارەت بىر - بىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك مەنبەلەر بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئورتاق مەۋجۇت بولغاندا ۋە ئورتاق تەرەققىي قىلغاندا بىر خىل مەدەنىيەت ئېكولوگىيىسى كېلىپ چىقىپ، تەرەققىياتنىڭ سۈرئىتى تېز ۋە ساغلام بولىدۇ. ھەرقانداق مېتود ۋە مېتودلوگىيە مۇشۇنداق ئېكولوگىيە ئىچىدە يېتىلىدۇ. بىزنىڭ ھازىرقى ئىلىم ھاۋايىمىزنى ئالساق، ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپلەردە ماتېماتىكا، فىزىكا، بىئولوگىيە پسىخولوگىيە قاتارلىق كۆپلىگەن پەنلەر ئۆتۈلۈۋاتىدۇ. سۆزلەنگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئىنسانىيەتنىڭ مىڭىسى ھېسابلىنىدىغان ئالىملارنىڭ تەپەككۇرى. بىراق بىزدە مۇشۇلارغا دائىر كلاسسىك كىتابلار ناھايىتى كەم. ئارخىمىد، پاسكال، نيۇتون، ئېينىشتېينلار ھەققىدە سۆزلەيمىزيۇ، ئۇلارنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىنى ئوقۇشقا ئانچە مۇيەسسەر بولالمايمىز.

دەرۋەقە، گيوتى، تولستوي، گوركى، چېخوف، شولوخوف، بالزاك، فلوبېر، موپاسسان، مارك تېۋىن

http://www.uyebook.com

قاتارلىقلارنى بىلىشكە ئاز - تولا مۇۋەپپەق بولدۇق. بىراق ئۆتمۈشنىڭ پىلاتون، ئارىستوتېل، دانتى، شېكسپىر، گېگىل قاتارلىق دانىشمەنلىرى بىزگە دېگەندەك تونۇشلۇق ئەمەس. بۈنىڭدىن قارىغاندا، ۋىلىيام جامېس، كارل، پوپپېر، هايدىگېر، سارتېرى قاتارلىقلارنى بىلەلمىگىنىمىز ئۈچۈن ھەسرەت چەكمىسەك بولغۇدەك.

لۇشۈننىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا، ئەجنەبىيلەرنى قانچىكى ياخشى چۈشەنسەك، ئۆزىمىزنىمۇ شۇنچە ياخشى چۈشىنىمىز. فرانسىيىنىڭ 19 - ئەسىردىكى ئاقارتىش مۇتەپەككۇرى ژ. ژ. روسسونى چۈشەنسەك، ئۇنىڭ بىلەن يۈسۈپ خاس ھاجىپنى سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىشقا مۇۋەپپەق بولىمىز. دانتى ياكى شېكسپىرنى چۈشەنسەك، ناۋائىينى سېلىشتۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولىمىز؛ شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە ناۋائىيدىن ئىبارەت بۈ گىگانتلىرىمىز ھەققىدىكى تەتقىقات دۇنياۋى كەڭلىككە ئېرىشىدۇ. ئەگەر پىلاتون، سوقرات، ئارىستوتېل قاتارلىق گرېتسىيە مۇتەپەككۇرلىرىنى چۈشەنسەك، فارابى پەلسەپە سىستېمىسىنىڭ مەنبەسى ۋە ناۋائىي ئېستېتىكىسىنىڭ خەزىنىسىنى چۈشىنەلىگەن بولاتتۇق.

ئەجدادلىرىمىز ئەكېلىشپەرۋەرلىكنىڭ نادىر ئۈلگىسى ئىدى. بىز سىڭقۇ سىلى، كومۇراجىۋا، فارابى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ناۋائىي قاتارلىقلارنى ئويلىساق، ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت قوبۇل قىلىش جەھەتتىكى دادىللىقىدىن سۆيۈنىمىز. بىزگە ۋاستىلىك تەسىر كۆرسەتكەن ئەرەب مەدەنىيىتىمۇ قاتلامۇقاتلام قوبۇل قىلىپ ئۆزلەشتۈرۈشنىڭ مەھسۇلى. ئەرەب مەدەنىيەت تارىخىدىكى مەشھۇر ئىسلاھاتچى شائىر ئىبنى مۇقەففا (مىلادى 727 - يىللار) پارس مەدەنىيىتىنى ئەرەبلەرگە تونۇشتۇرۇپ ئەينى دەۋرىدىكى ئەرەب مەدەنىيىتىنى بېيىتقانىدى.

هازىر بىز ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكنى ئېچىۋېتىشتەك ئۇلۇغ بىر دەۋردە ياشاۋاتىمىز. شۇنداق ئىكەن، دەۋرىمىز يارىتىپ بەرگەن ئەۋزەل شارائىتتىن تولۇق پايدىلىنىپ، خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت مىراسلىرىنى دادىللىق بىلەن قېزىشىمىز ۋە ئۇنى ئۆگىنىشىمىز، شۇنداقلا دۇنيادىكى ھەر قايسى ئەل مىللەتلىرىنىڭ ئىلغار مەدەنىيەت ئۆرنەكلىرىنى قوبۇل قىلىپ، خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىنى يەنىمۇ بېيىتىشىمىز، شۇ ئارقىلىق مەدەنىيەتشۇناسلىق ئىلمىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن زېمىن هازىرلىشىمىز لازىم.

1992-يىل ئۆكتەبىر

ماددىي ئىستېمال، مەنىۋى پەرھىز

ئىقتىسادىي قانۇنىيەت كونتروللۇقىنىڭ يەر شارى مىقياسىدا ماكرو دەرىجىگە كۆتۈرۈلۈشى ھەر قايسى ئەللەرنىڭ ئومۇمىي تەرەققىيات سەۋىيىسىنىڭ قانچىلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ۋە كەلگۈسىدىكى تەقدىرىنى بىر - بىرىگە چەمبەرچاس باغلىۋەتتى. بۇ پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت ۋە ئۇچۇر تۈرلىرىنىڭ مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدىكى راۋاجى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا چۈشىنىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشى، خەلقئارا دېموكراتىيىنىڭ مۇكەممەللىككە قاراپ يۈزلىنىشى، خەلقنىڭ ئىجتىمائىي مۇۋازىنەتتىكى ئورنىنىڭ كۈچىيىشى قاتارلىق نۇرغۇن جەريانلار بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك. بۈگۈنكى كۈندە ئىنسانىيەتنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت ۋە قىممەت قانۇنى جەھەتتە بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئايلىنىشى پەيلاسوپلار، سىياسىيونلار ۋە ئەدىبلەرگە خاس بولغان ئۇتوپىيە ئەمەس، بەلكى كۆز ئالدىمىزدىكى رېئاللىق بولۇپ قالدى. نۇرغۇن تاسادىپىيلىق، نۇرغۇن مۇقەررەرلىك ۋە نۇرغۇن پۇرسەتتىن پۈتكەن رېئال تارىخنىڭ بۇ خاسىيەتلىك رىتىمى دۇنيانىڭ ھەر قانداق خىلۋەتتە ئاڭلىنىدىغان بولدى.

جۇڭگودا بولۇۋاتقان ئىقتىسادىي ئىسلاھات دۇنيادا بولۇۋاتقان ئەنە شۇنداق كۆپ قۇتۇپلۇق ئۆزگىرىشنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى. بۇ، بىر تەرەپتىن، مىللىي سودا - سانائەت، يېزا ئىگىلىك، پەن - تېخنىكا ۋە مەدەنىيەت - مائارىپنى راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت ئىچكى مۇقەررەرلىكنىڭ مەھسۇلى بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، تاشقى ئىقتىسادىي مۇھىتنىڭ تەسىرى ھەم جۇڭگونىڭ خەلقئارا ئىقتىسادىي مۇھىتتىكى ئالاھىدىلىكىنىڭ مەھسۇلى. ئىسلاھات سوتسىيالىستىك يېڭى جۇڭگو تارىخىدا خۇددى كوپىرنىكنىڭ قۇياش مەركەز تەلىماتىغا ئوخشاش ئىنقىلابىي خاراكتېرگە ئىگە سىگنال بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئىجابىي سادالىرى تەرەپ - تەرەپتە يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئاجايىپ مول ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ئاكتىپ پائالىيىتىنى قوزغاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىرتتىكى تۈرلۈك كۈچلەر ۋە گۇرۇھلارنىڭ دىققىتىنى تارتتى.

ئۇزۇن يىللاردىن بېرى تەرەققىيات پۇرسىتىنى كۈتۈپ ياتقان سانائەت ئەسلىدە بار بولغان ئەسلىھەلىرنى جانلاندۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە زامانىۋىلاشقان يېڭى ئۈسكۈنە ۋە ماشىنىلارغا جىددىي ئېھتىياجلىق بولدى. نەتىجىدە، يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق، كانچىلىق قاتارلىق تەبىئىي ئىگىلىكتىن كەلگەن خام ئەشيالار بىلەن ئىمپورت قىلىنغان ماشىنا - ئۈسكۈنىلەر بىلەن بىرلەشكەن سانائەت ئىگىلىكى دەسلەپكى

قەدەملىرىنى ئوڭۇشلۇق تاشلىدى. ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى ئىشلەپچىقىرىلغان تاۋارنىڭ مىقدارى بىلەنلا ئۆلچەنمەيدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇ يەنە ئىستېمال جەھەتتىكى سەۋىيىنىڭ ماس قەدەملىك تەرەققىياتىدىن ئايرىلالمايدۇ. بازار ئىقتىسادىنىڭ يولغا قويۇلۇش زۆرۈرىيىتى تاۋار بىلەن ئىستېمال ئوتتۇرىسىدىكى ئەنە شۇنداق ماسلىقنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشتىن كەلگەن.

بازار ئىقتىسادىنىڭ يولغا قويۇلۇشى چوڭ - كىچىك بازارلاردا ئاۋاتلىقنى، ئاۋام تۇرمۇشىدا باياشاتلىقنى پەيدا قىلدى. شەھەر - يېزىلاردا كۆپىيىۋاتقان خۇسۇسىي كارخانىلار، زاۋۇتلار، شىركەتلەر، يول بويىدىن ئورۇن ئالغان دۇكانلار، مۇلازىمەت تۈرلىرىگە باي مېھمانلار، ئاشخانىلار، رەڭگارەڭ چىراغلار بىلەن بېزەلگەن مەيخانا بىنالىرى، كارا OK زاللىرى، ھۆپپەگەرلەر ئاۋازىغا تولغان سودا بازارلىرى، توپ سېتىش ئورۇنلىرى، ئالدىراش يۈرگەن تاكسىلار... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى گۈللىنىۋاتقان خەلق ئىگىلىكىنىڭ تىپىك مەنزىرىسى بولۇپ قالدى. جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىجتىمائىي قىياپىتىدىكى بۇنداق ئۆزگىرىشلەر مەكتەپ، كۇلۇپ، ئاكادېمىيە، نەشرىيات ۋە سەنئەت ئۆمەكلىرى قاتارلىق مەدەنىي - مائارىپ ساھەلىرىدە ئەكس ئەتمەي قالمىدى. بۇنداق ئەكس ئېتىش ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدىكى نورمال، قىزغىن ھالەتكە ئانچە ئوخشىماي قالدى. كىشىلەرنىڭ ئىشتىھاسى ماددىي بۇيۇملار ۋە پۇل ئۈستىگە مەركەزلىشىپ مەنىۋى ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى بىر ئاز چەتتە قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۈستقۇرۇلما ۋە ئاڭ فورمىسى دەپ ئاتىلىدىغان بارلىق ساھەلەرنىڭ پائالىيەت جەريانى ماددىي تۇرمۇش پائالىيىتى تەرىپىدىن چەكلەندى. جەمئىيەتنىڭ ئېنېرتسىيە كۈچى بازارلاردىكى ماددىي ئالماشتۇرۇشتا گەۋدىلىنىشتەك ئۆزگىچە بىر خىل تەسىرات كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىنى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ئىگىلەشكە باشلىدى. ماددىي ئالماشتۇرۇشنىڭ يۆنىلىشى مەنىۋى قۇرۇلۇشقا ياتىدىغان مۇئەسسەسە تارماقلىرىنى نىسپىي ھالدا ئۆزگىگە ئەگەشتۈرۈپ، ھەم نورمال، ھەم بىنورمال بولغان ئۈنۈملەرنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. دەرۋەقە، بەزى تارماقلار بازار قانۇنىيىتىنىڭ ئومۇمىي ئېقىمىغا تەڭ ماسلىشىپ، مەنىۋى مەھسۇلاتلار بىر تەرەپتىن تاۋارلاشقان، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئارقىلىق ئىككىنچى قەدەمدىكى ھەرىكەت ئىقتىدارىغا تېخىمۇ ياخشى كاپالەتلىك قىلىش ئەمەلگە ئاشقان ۋەزىيەتنى ياراتتى. خۇسۇسىيلار باشقۇرغان مەكتەپلەرنىڭ بارلىققا كېلىشى، كىنو - تىياتىرلارنىڭ ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىشى، نەشرىيات، گېزىت - ژۇرنال ئورۇنلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى ئىستېمالغا ماسلىشالايدىغان ئامىباب، يەڭگىل ئەسەرلەرگە ئەھمىيەت بېرىشى بۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقىقەتەن مەدەنىي مەھسۇلاتلار بىلەن ئاممىنىڭ ئىستېمال ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقنىڭ يېقىن بولۇشىغا نىسبەتەن ئىجابىي رول ئوينايدۇ. ھەر ئىككىلا تەرەپ ئۆزلىرىنىڭ فۇنكسىيىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ئاشۇنداق ماسلىششنىڭ بولۇشى لازىم بولۇپلا قالماستىن، بەلكى زۆرۈر ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە قىزىقىش مەنىۋى ئەمگەكنىڭ تاۋارلىق خۇسۇسىيىتىنى ئىشقا

ئاشۇرۇشتا ئاكتىپ رول ئوينىسمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئىچكى ئامىللىرى تەدرىجىي هالدا سۇسلاپ، مەنىۋى قىممەت جەھەتتە چوڭقۇرلۇقى بولمىغان نەرسىلەرگە ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن، بۇ شۇنى ئۇقتۇرىدىكى، بازارلىششقا كۆڭۈل بۆلۈش بىلەن مەنىۋى مەھسۇلاتلارنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان خۇسۇسىيىتى ۋە سۈپىتىگە كۆڭۈل بۆلۈش بىر - بىرىگە ماسلاشقان بولۇشى ئىنتايىن مۇھىم.

يۇقىرىقىدەك دولقۇننىڭ ئىچىدە بىۋاستە ئىقتىسادىي ئۈنۈم ياراتمايدىغان ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن بازار ئارقىلىق كىرىم قىلالمايدىغان مەنىۋى تارماقلار غايىپ بولدى ياكى گاڭگىراپ قالدى. بۇنداق ئەھۋال بۇ ساھەدىكى ياراملىق، قاۋۇل كۈچلەرنى بازارنىڭ قايىنمىغا ئىتتىپ بىرىپ، ماددىي ئىشلەپچىقىرىش بىلەن مەنىۋى ئىشلەپچىقىرىش ئوتتۇرىسىدىكى ئىچكى مۇۋازىنەتنىڭ ئۇزاق ۋاقىت ساقلىنىشىغا بىرنېمە دېگىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى.

يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللار ئاپتونوم رايونىمىزدا تېخىمۇ گەۋدىلىك. مەكتەپلەردىكى بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى بىر تۈركۈم ئەدىب ۋە سەنئەتكارلارنىڭ ئىقتىسادىي تارماقلارغا يۆتكىلىشى ياكى دىققىتىنى كۆپرەك سودىغا مەركەزلەشتۈرۈشى، مەسئۇلىيەتچان ئاپتور ۋە مەسئۇلىيەتچان كىتابخانلارنىڭ ئازىيىپ بېرىشى، نەشرىيات، گېزىت - ژۇرناللارغا نىسبەتەن ئەسەر مەنبەسىنىڭ كېمىيىپ كېتىشى، بەزى ژۇرناللارنىڭ مۇناسىپ قەلەم ھەققىگە كاپالەتلىك قىلالماسلىقى قاتارلىق كىشلەرنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان هادىسىلەر يۇقىرىقى پىكرىمىزنىڭ دەلىلى. بىز تېپىك هالدا ئەدەبىيات - سەنئەتتىن ئىبارەت بىر ساھەنى تۇتقا قىلىپ، ئىقتىسادىي ئىسلاھات دەۋرىدىكى ئاتالغۇ فورمىلىرىنىڭ ئۆرنى ھەققىدە توختىلىمىز.

هازىر نەشرىياتچىلىقىمىز ۋە گېزىت - ژۇرنالچىلىقىمىز هۆكۈمەت ئورگانلار ئاجراتقان ئىقتىسادىي مەبلەغ بىلەن نورمال كېتىپ بارىدۇ، ئۇلار نوقۇل هالدا يۇقىرىدىن بېرىلگەن مەبلەغكە قاراپ قالماي، بەلكى ئۆزلىرىمۇ ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتىپ، ئۆز - ئۆزىنى قامداشقا تىرىشقان هالدا بەزى ئىسلاھاتلارنى يۈرگۈزدى. ئەسەرلەرنى مۇشتىرىلارنىڭ سەۋىيىسى ۋە ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇپ، تىراژىنىڭ ئۆسۈشىنى قولغا كەلتۈرۈش ياكى ئورگان قارىمىقىدا شىركەت ئېچىش قاتارلىقلار بىلەن مەزمۇنلاندى. بۇنى ئىمكانىيەت يار بەرگەن دائىرىدىكى ئەڭ ئۈنۈملۈك ئۇسۇل دېيىشكە بولىدۇ. يۇقىرىدا بىز ئېيتقاندەك، ئەدەبىيات - سەنئەت، ئاپتور، ئەسەر، كىتابخان ئوتتۇرىسىدىكى ئالاھىدە مۇناسىۋەت بىلەنلا ئىجتىمائىي هاياتقا قەدەم قويالمايدۇ، ئۇ يەنە ئۆزى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ماددىي سەرپىياتنىڭ بولۇشىنى، مەنىۋى خاسلىقنى يوقاتمىغان تاۋار سۈپىتىدە ئىستېمالغا كىرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. مانا مۇشۇ جەرياندا، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ مەنىۋى، ئىقتىسادىي ئۈنۈملىرى بىر - بىرىنى تەقەززا قىلىپ، ئۇنىڭ نورمال تەرەققىياتى ئۈچۈن، مۇھىم بولغان شەرتلەر تەبئىي يوسۇندا بەرپا بولىدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەلىرىمىزدە، ئىقتىسادىي تەقەززالىق تۈپەيلىدىن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان يۇقىرىقىدەك خىزمەت ۋە مۇلازىمەت يوللىرىنى ھەر هالدا ئومۇمىي ۋەزىيەتكە قارىتا پائال ئىنكاس

http://www.uyebook.com

سوۋېتتە مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇ. لېكىن ئۇ، ئىقتىسادىي ۋەزىيەتكە قارىتا ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان بىردىنبىر ئىنكاسى ئەمەس. كىشىلەرنىڭ كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرىدىكى ئاددىي ئېھتىياجىغا مۇرەسسە قىلىش ئارقىلىق چىقىش يولى ئىزدەش كۆپىنچە ھاللاردا تىياتىر، كىنو - تېلېۋىزىيە قاتارلىق ئاممىۋىلىقى كۈچلۈك تۈرلەرگە ماس كەلسىمۇ، بۇنىڭ ۋاقتىنى ئۇزۇن دەپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئاممىۋىلىق سەنئەتنىڭ ئىجتىمائىي ئېنېرگىيىسى ئۈچۈن مۇھىم بولسىمۇ، بۇ ئېنېرگىيە سەنئەتنىڭ ئىنسان خاراكتېرىدىكى مۇرەككەپلىك بىلەن مەنىۋىلەشتۈرۈلگەن بەدىئىي قىممىتىنىڭ بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ساۋات ۋە بەلگىلىك سەۋىيىنى تەلەپ قىلىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەرگە نىسبەتەن يۇقىرىقىدەك تەۋەككۈلچىلىكنى قوللىنىش ئانچە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. ۋەھالەنكى، ئەدەبىيات - سەنئەتمىزدىكى رېئاللىق بەربىر ئىقتىسادنى نېگىز قىلغان دەۋر دولقۇنلىرىغا ئەگەشكىنىچە كۈندىلىك تۇرمۇش ئۈچۈن خىيال سۈرىدىغان ئادەمنىڭ قىياپىتىگە كىرىپ قالدى. كان - يېزىلارغا، سودا - سانائەت ۋە كارخانا ئورۇنلىرىغا كۆللىنىش ئېلىپ كەلگەن ئىقتىسادىي ئىسلاھات مۇقىملىققا كەلگەن ئالىي فورمىسى ساھەلىرىنى مېخانىك رەۋىشتە ئازدۇر - كۆپتۇر ئۆزىگە تارتىش بىلەن مەلۇم مەنىدە چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش شەكلىنى ئالدى.

ماركسىزم كلاسسىكلىرى ئەدەبىيات - سەنئەتنى ئاساسىي جەھەتتىن ئۈستقۇرۇلما دەپ قارىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى باشقا ئۈستقۇرۇلمىلاردىن ئالاھىدە پەرقلەندۈرۈپ، بازىس بىلەن ئۈستقۇرۇلما ئوتتۇرىسىدىكى ئارىچى ۋاستە سۈپىتىدە چۈشەندۈردى. ھازىرقى غەرب ماركسىزمچىلىرىدىن بىرى بولغان ت. يىگردون ئەدەبىيات - سەنئەتنى ھەم بازىسنىڭ، ھەم ئۈستقۇرۇلمىنىڭ بىر قىسمى، دەپ قارايدۇ. روشەنكى، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى جەمئىيەتشۇناسلىق تەرەققىياتىنىڭ ھەر قانداق بىر باسقۇچىدا ئىزچىل ھۆرمەت قىلىنىپ كەلدى. ئىنسان پائالىيىتى تاشقى مەجبۇرلاشقا قارىتا ئىچكى تەشەببۇسكارلىق ياكى ئىچكى تەلەپلەرگە قارىتا تاشقى شارائىتنىڭ يار بەرمەسلىكى شەرتى ئاستىدا يۈز بېرىدۇ ھەم ئۆزلۈكسىزلىككە ئىگە بولىدۇ. خۇددى جەمئىيەتشۇناس ۋازكوز ئېيتقاندەك، "ئىنساني ئېھتىياج ئىنساننىڭ ئالاھىدىلىكىنى بىر خىل تەشەببۇسكار مەۋجۇدىيەت سۈپىتىدە تەسۋىرلەپ بېرىدۇ." مەلۇمكى، ئىنساني ئېھتىياج ماددىي ۋە مەنىۋى قاتلاملاردىن تۈزۈلىدۇ. رېئاللىقنىڭ ئۇنىڭغا بولغان قانائەتلەندۈرۈش دەرىجىسى كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتتە تۇتقان ئورنىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ ھەر خىل بولىدۇ. ساغلام جەمئىيەت ئىنساننىڭ ماددىي ھاياتى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تۈزۈلمىنى يولغا قويۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەنىۋى ھاياتى ئۈچۈنمۇ زۆرۈر بولغان مۇئەسسەسە ۋە ئەسلىھەلەرنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ، بەلكى ئىنسان پائالىيىتىنىڭ سۇبيېكتىپ مەنىۋىلىرىنىڭ تازا بولۇشى، ئۇنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەس ھاياتىي كۈچىگە ئىگە بولۇشى ئۈچۈن ئالدىن كۆرەرلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. بىزدىكى ئەھۋال ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادشۇناسلىق،

نوپۇسشۇناسلىق قاتارلىق باشقا ئاڭ فورمىلىرى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى بىۋاستە، ئىزمۇئىز بولىدۇ دەپ چۈشىنىدىغان بىر تەرەپلىمە ئىدىيىنىڭ بارلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ھەتتا مۇشۇنداق چۈشەنچىگە ئىگە بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت مۇئەسسەسەلىرىدىن ئورۇن ئالغانلىقىدىنمۇ گۇمانلىنىشقا بولمايدۇ. ئەجەبا، نەزەرىيە ۋە تەتقىقات ساھەلىرىدىكى تۇرغۇنلۇقنى ئاشۇنداق رېئال سەلبىيەتتىن ئايرىپ قارىغىلى بولامدۇ؟ ھازىر ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ماددىي شەكلى بىلەن ئاڭ فورمىسىغا ئالاقىدار مەنىۋى شەكلى ئوتتۇرىسىدا مۇنداق سېلىشتۇرما بارلىققا كەلدى: ئىشىك سىرتىقا ئېچىۋېتىلگەندىن كېيىن، تاشقى سودا راۋاجلاندى، مىللىي ئىگىلىك ئۈچۈن ئىجابىي رول ئوينايدىغان ئېخنىكلار ۋە ئۈسكۈنىلەر كۆپلەپ كىرگۈزۈلدى. چەت ئەللەر مەبلەغ سالغان زاۋۇت ۋە كارخانىلار، چەت ئەلدىكى شىركەتلەر ۋە گۇرۇھلار بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ ئىش باشلىغان ئىشلەپچىقىرىش سودا تارماقلىرى يىلسېرى كۆپەيدى. بۇنىڭ زاپاس ياتقان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈشتىكى ئۈنۈمى كۆزگە كۆرۈنەرلىك بولدى. ئىچكىرى ئۆلكىلەردە شىركەت، كارخانىلارنىڭ ئومۇمىي پايدىسىنىڭ مەلۇم نىسبىتى ئىختىيارىي رەۋىشتە ئەدەبىيات - سەنئەت تەرەققىياتىنىڭ ئۆز مەنتىقىسىدىن زىيادە چەتنەپ كېتىشتەك غەيرىي ئەھۋالنىڭ مەلۇم دائىرىدە ئالدى ئېلىندى. شۇنداق بولسىمۇ ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ تەرەققىيات مەنتىقىسى ئىقتىسادىي ئورىبىتىدىن يەنىلا چىقىپ كېتەلمىدى. بۇنى ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ تەرەققىياتى دېگەندىن كۆرە، ئەدەبىيات - سەنئەت پائالىيىتىنىڭ تەرەققىياتى دېسەك ئەمەلىيەتكە تېخىمۇ ئۇيغۇن بولىدۇ. ئەدەبىيات - سەنئەت تەرەققىياتىنىڭ مەنتىقىسى نۇرغۇن جەۋھەرلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇ شۇنداق جەۋھەركى، ئۇنىڭدا ئىنساننى سۆيەتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بولغان روھىيەتنىڭ يارقىن سىماسى ئەكس ئېتىدۇ، ئۇ تۇرلۇك قاراش، تۇرلۇك ئېقىم، تۇرلۇك نۇقتىئىنەزەرلەرنىڭ بۇلاقلىرىدا يۇيۇنۇپ، تېخىمۇ پارقىرايدۇ. ئۇنىڭ بۇ پارقىراقلىق ئىچىدىكى ئويچان نازاكىتى ئېستېتىك دۇنيانىڭ جاراڭلىق خىتابىغا ئايلىنىدۇ. دېمەك، جەۋھەرنىڭ ساپلىقىغا ئېتىبار بېرىلگەندە، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ئورىبىتىغا پاسسىپ بېقىنىشتەك نامۇۋاپىق ھالىتىنى تۈگەتكىلى بولىدۇ. ماركس گرېك ئەپسانىلىرى ھەققىدە توختىلىپ كېلىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت تەرەققىياتى بىلەن ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ چوقۇم ئوڭ تاناسىپ بولۇشىنىڭ ناتايىن ئىكەنلىكىنى، ماددىي نامراتلىق دەۋرىدىمۇ يۈكسەك تەرەققىي قىلغان سەنئەت سەمەرلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشى مۇمكىنلىكىنى قەيت قىلغان. لېكىن كەسكىن تەلەپپۇز بىلەن ئېيتقاندا، جەۋھەرگە ئېتىبار بېرىش يېتەرلىك ئەمەس. شۇنداقلا يەنە ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ پەلسەپە، دىن، ئېتىكا، جەمئىيەتشۇناسلىق، ئالەمشۇناسلىق قاتارلىق ئىدېئولوگىيە، پەن ساھەلىرى بىلەن بولغان قانداشلىقى نەزەرگە ئېلىنمايدۇ. ئۇنىڭ ئوبيېكتىپ تۇرمۇش بىلەن بولغان ئالاقىسى دوگما ھالدا تەكىتلەندى. مۇشۇ گەپنىڭ ئۆزىدىن ئالغاندا، تۇرمۇش ئۆتۈمى كۆز ئالدىمىزدىكى ئوبيېكتىپ ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنىڭ يىغىندىسىلا ئەمەس. بۇنداق قارىغاندا، ئۇ ئىنتايىن ئاددىي نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇلغان بولىدۇ. تۇرمۇش ماددىي، روھىي ئالەمدىكى بارلىق

http://www.uyebook.com

هادىسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەننىڭ سانى قانچە بولسا، تۇرمۇشقا قارىتا پائالىيەتچان مۇناسىۋەتتە بولىدىغان ئەدەبىيات - سەنئەتمۇ شۇنچە پەن بىلەن چېتىلىدۇ. بۇ دېگەنلىك، ئەدەبىيات - سەنئەت تەجرىبىۋازلىق خاھىشلىرى بىلەن يېقىن دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئەكسىچە، سەنئەتكار كۆپ قىرلىق ئىلىمنىڭ ئىگىسى بولغاندا، كۆزىتىش كۆچى ئالاھىدە بولغان ئۆتكۈر كۆزگە ئىگە بولىدۇ. شۇ چاغدىلا ئەدەب ھاياتقا ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتنىڭ كەينىدە قالغان ئەگەشمە، تەقلىدىي دىئاگنوز ئەمەس، بەلكى بېشارەتلىك دىئاگنوز قويالايدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئىدېئولوگىيە مەنبەسى قانچە كۆپ بولسا، ئۇنىڭ تۇرمۇشنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى مېتودىمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ ھەمدە بۇ مېتودلار زىددىيەت قانۇنىيىتى بويىچە بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. نەتىجىدە، بەدىئىي ئىجادىيەت ۋە تەنقىد قاتماللىقتىن قۇتۇلۇپ تروتىسكى ئېيتقان "يۇقىرى دەرىجىدىكى ئۆز - ئۆزىگە خوجايىنلىق" قا ئىگە بولىدۇ. بىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەلىرىمىزدىكى ئەھۋال قانداق؟ كۆپ ساندىكى ئەدىبلىرىمىز يەنىلا كونا ئەخلاق قارىشى ۋە قىممەت قارىشىدىن قۇتۇلالمىدى. ئۇنى مىللىي مەدەنىيەتكە بولغان ساداقەتنىڭ ساپ ئىپادىسى سۈپىتىدە چۈشەندى. ئەدەبىي ئەسەرلەردە تارىخىي، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە قارىتا گۇمانىي، تەنقىدىي خاھىشلار ئەكس ئەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ مىسكىن، دىيانەت ئىدىيىسىنىڭ ئاجىز سادا ئاسلا بولۇپ چىقتى. خاراكتېر چوڭقۇرلۇقىغا ئىچكىرىلەپ كىرىش ناھايىتى ئاز بولدى. ئەدەبىي تەنقىدچىلىكتىن ئەسەرنىڭ تۇرمۇشقا قانچىلىك تەقلىد قىلغانلىقى بىردىنبىر ئۆلچەم بولدى. كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت بەدىئىي ئوبرازغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەرنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش خاھىشى ئۈستۈن ئورۇننى ئىگىلىدى. بەدىئىي ئەسەرلەردە بولۇشقا تېگىشلىك ئىچكى پرىنسىپ سەھنىگە چىقالمىدى. نەشر ئەپكارلىرىمىز ئىقتىسادىي مەجبۇرىيەت تۈپەيلىدىن، مۇشتەرىلەرنىڭ زوقىغا ۋەقەشۇناسلىق ئەسەرلىرىنى تاللاپ كۆرستىش ئاساسىدا ماسلاشتى. بۇ يەنە تەرجىمە ساھەلىرىدىمۇ ئوخشاشلا كۆرۈلمەكتە. ئاممىنىڭ زوقىغا ئەھمىيەت بېرىشنى خاتا دېگىلى بولمايدۇ. چۈنكى بۇ ئارقىلىق ئاممىنى جەلپ قىلغىلى، كىتابخانىلارنىڭ سانىنى كۆپەيتكىلى، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى مەلۇم دەرىجىدە قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ. لېكىن مەتبۇئاتنىڭ مىللەت، خەلق ئۈچۈن ئوينايدىغان رولىنى ئىنچىل رەۋىشتە ئاشۇنداق بىرلا قاتلام، بىرلا يول بىلەن ئىشقا ئاشۇرغىلى بولمايدۇ. ئاۋامنى ھەقىقىي مەنىدە كۆزلەيدىغان مەتبۇئات يۇقىرىقىلاردىن باشقا، يەنە رېئاللىققا چوڭقۇر، زامانىۋى دۇنيا قاراش ئاساسىدا مۇئامىلە قىلىدىغان، ئۆتكۈرلۈككە ئىگە ھەرخىل ژانىردىكى ئەسەرلەرگە ئىلھام بېرىشتە، ئۇنى بىر تۈركۈم كىتابخانىلارنىڭ دىققىتىگىلا ئەمەس، يەنە بىر مەزگىللىك تارىخنىڭ مۇلاھىزىسىگە قويۇشى، دۇنيادىكى ھەر قايسى ئەللەرنىڭ ئەقلىي پەللىسى ۋە خاھىشىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان يىرىك پەلسەپىۋى، بەدىئىي ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇرۇشى، تۈرلۈك ئۇسۇللار بىلەن ئىلىپ بېرىلغان

تەتقىقاتلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئۈچۈن ئەمەلىي خىزمەتلەرنى تەدبىر بىلەن ئىشلىشى لازىم.
شۇنداق قىلىشقا نېمە ئۈچۈن بولمايدۇ؟ مەسىلە يۇقىرىقىلارغا مۇناسىۋەتلىك ئاساسىي خىزمەتلەرنى ئىشلەۋاتقان كىشىلەرنىڭ توغرا سىياسىي يۆنىلىشكە ئىجادىي ماسلىششىدا. غەربنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئېقىملىرى ۋە پەلسەپە ئىدىيىلىرىنى تونۇشتۇرۇش ھەرگىزمۇ ئۇنى ئەينەن كۆچۈرۈپ كېلىش ئەمەس، ھەرگىزمۇ ئۇنى مىللىي مەدەنىيەتنىڭ ئۈستىگە دەسسىتىش ئەمەس؛ ئۇ ھەم ئۆزىنى، ھەم دۇنيانى چۈشىنىش، ئەدەبىيات - سەنئەتنى دۇنياۋى يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈش، ماركسىزمنىڭ بۈگۈنكى كۈچلۈك نوپۇزىنى ئىلمىي يوسۇندا كۆرۈشنىڭ مۇھىم بىر شەرتى. پەرھىز مۇئەييەن تەجرىبە ۋە ئەقلىنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان بولۇشى كېرەك، ھاياتلىق مۇھىتىدا تەدرىجىي تەرەققىيات يۈز بەرگەنىكەن، كۆزىتىش ھەم كۆزىتىشتىن كەلگەن تەجرىبىمۇ تەرەققىي قىلىشى، پەرھىزمۇ ئەنە شۇ تەجرىبىدىن يەكۈنلەنگەن ئەقىل بىلەن ئۇنىڭ تاناسىپ تۈزۈشى لازىم، ئاندىن ئۇ ھاياتلىقنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجىنى قوغداشنىڭ ھۆددىسىدىن توغرا چىقالايدۇ، خۇراپاتلىقتىن خالاس بولالايدۇ. تەجرىبە ئاساسىنى ئۈزلۈكسىز يېڭىلاپ تۇرالمىغان پەرھىزنىڭ ئىككىنچى نامىنى جاھىللىق دېيىشكە بولىدۇ، ئۇ روھىي غالىبىيەتچىلىكنىڭ ھارۋىسىدا ئولتۇرۇپ جازا مەيدانىغا قانداق بېرىپ قالغانلىقىنى بىلمەي قالىدۇ.
ماددىي ئىستېمالنىڭ دولقۇنى ئۆرلەۋاتقان، چەت ئەل بىلەن شېرىكلەشكەن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كۆلىمى كېڭىيىۋاتقان، ئۆزىمىزگە كېرەكلىك بولغان ئىجابىي ئۇسۇللار ۋە ئەندىزىلەر دادىل قوبۇل قىلىنىۋاتقان، تاۋار ئېڭى ھەممە يەرنى قاپلاۋاتقان تارىخىي باسقۇچتا، بۇ خىل ئىجتىمائىي كەيپىياتنىڭ مەنىۋى جەھەتتىكى ھەر خىل تەسىرىنى، ھەتتا ماددىي يۈكسىلىشنىڭ ساغلاملىقى ئۈچۈن مۇھىم بولغان روھىي ئىممۇنىتېتقا قارىتا ھۇجۇمىنىڭ بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىش كېرەكمۇ، يوق؟ بىز ئەكىرىۋاتقان ئۇسكۇنە ۋە ئەندىزىلەر ئەلۋەتتە ئۇلارنى ئىشلەپچىقارغۇچى ئەللەرنىڭ ئۆزىگە خاس بازىسى ۋە ئۇستقۇرۇلمىسىنىڭ مەھسۇلى. گەرچە ئىدېئولوگىيە ئامىللىرى ماددىي بۇيۇملارنىڭ ئۈستىدە بىۋاستە مەركەزلىك ئەكس ئەتمىسىمۇ، قانداقتۇر بىر ئارقا كۆرۈنۈش سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ماددىي بۇيۇملارنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىدىكى تەبىئىي، ئىجتىمائىي قانۇنىيەتلەر ۋە پرىنسىپلارنى چۈشەنسەك، ئىدېئولوگىيە ئامىللىرىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن بولغان زىچ ئالاقىسى مەلۇم بولۇپ قالىدۇ. ماركسنىڭ: "ئىدىيە، نۇقتىئىنەزەر، ئاڭنىڭ پەيدا بولۇشى ئەڭ باشتا كىشىلەرنىڭ ماددا ئالماشتۇرۇشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ" دېگەن سۆزى گەرچە ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت بىلەن ئاڭنىڭ مۇناسىۋىتىدە، ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەتنىڭ بىرلەمچىلىك رولىغا ئىشارە قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرىقى پىكرىمىزنىڭ ماركسىزملىق ئىلمىي نۇقتىئىنەزەر تەرىپىدىن ئاللىبۇرۇن تونۇپ يېتىلگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. روشەنكى، ئىسلاھات دەۋرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە ماددىي ئالماشتۇرۇش قۇرۇلمىسى ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە، ئاز يۆنىلىشتىن كۆپ يۆنىلىشكە قاراپ ماگىغانسېرى تەبىئىي ھالدا ئىدېئولوگىيىگە بېرىپ تاقىلىدىغان بىر قاتار مەسىلىلەرنى تۇغدۇرىدۇكى، ئۇنىڭدىن ساقلانغىلى

http://www.uyebook.com

بولمايدۇ. بايلىق ئاشقانسېرى ئۇ مەنىۋى ساپانىڭ مۇناسىپ هالدا ئۆسۈشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ناۋادا بايلىقنىڭ ۋەزنىگە تېتىغۇدەك مەنىۋى ساپاهىيەت بولمىسا ئۇ روهىيەتكە ئەركىنلىك، خۇشاللىق ئەمەس، ئەكسىچە بېسىم ۋە ئازاب ئېلىپ كېلىدۇ. جەمئىيەتتە ئەخلاقىي چىرىكلىك باش كۆتۈرۈپ، دەرهال هەل قىلىش قىيىن بولغان تەڭپۇڭسىزلىق كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭلاشقا هەم ماددىي ئالماشتۇرۇشتىن كەلگەن مەنىۋى كەيپىياتقا، هەم روهىيەتنىڭ ئىممۇنىتېتلىق كۈچىگە ئاڭلىق يوسۇندا دىققەت قىلىپ، هەر ئىككىسى بىر - بىرىنى شەرت قىلغان ماس قەدەملىك ئىلگىرىلەشنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك.

بۇنىڭ ئۈچۈن مەنىۋى پەرهىزنى چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك كېرەك. غەربنىڭ بىر قەدەر ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇللىرىغا، تېخنىكا مۇلازىمەتلىرىگە، زامانىۋى ئۇسكۈنە - سايمانلىرىغا تۈرتكە بولغان هەمدە جەمئىيەتنىڭ مەنىۋى تۈۋرۈكىنىڭ مۇستەهكەم بولۇشى، خەلقنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ سەۋىيىسىنىڭ دۇنياۋى پەللىگە كۆتۈرۈلۈشى، ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتلىرىنىڭ يېڭى، پۇختا ئىلمىي ئاساسقا ئىگە بولۇشى، ماددىي قۇرۇلۇش بىلەن ئاڭ فورمىسى ئوتتۇرىسىدا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينايدىغان ئارىلىق پەنلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن بەلگىلىك دەرىجىدە ياردەم بېرىدىغان تەپەككۇر خەزىنىلىرىنى ئىككىلەنمەي تونۇشتۇرۇش، ئۇنى تۆۋەندىكى ئىشلارنىڭ ئەتراپلىق، ساغلام قانات يېيىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش كېرەك. تېگىشلىك مەنىۋى تاۋلىنىش ۋە تېگىشلىك مەدەنىي مۇهىتتىن ئايرىلىپ قالغان ماددىي باياشاتلىق ئاخىرقى هېسابتا ئاپەتتۇر.

گېرمانىيىلىك ئاتاقلىق ئىقتىسادشۇناس ۋە جەمئىيەتشۇناس ماكس ۋېبىر كاپىتالىزمدىن ئىبارەت ئىقتىسادىي تۈزۈمنىڭ راۋاجلىنىشىنى نوقۇل هالدىكى ئىقتىساد، تېخنىكا قاتارلىق ئامىللار بىلەن باغلاشنى توغرا كۆرمەيدۇ. ئۇنىڭچە، كاپىتالىستىك ئىگىلىكنىڭ مەنبەسى هەم راۋاجى دىنىي، ئەخلاقىي پرىنسىپلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك "سېھرىي كۈچ بىلەن دىنىي كۈچ ۋە ئۇنى ئاساس قىلغان ئېتىكىلىق مەسئۇلىيەت ئۆتمۈشتىكى پائالىيەتلەرگە باشتىن - ئاخىر تەسىر كۆرسەتكەن مۇهىم ئامىللاردۇر". ئۇ "پروتېستان دىنى ۋە كاپىتالىزم روهى" دېگەن ئەسىرىدە، كاپىتالىزم روهىنىڭ بىخلىرىنى پروتېستان دىنىنىڭ ماهىيىتى بىلەن، يەنى شەخسنىڭ هەقىقەتكە بولغان چۈشىنىشىنى مۇقىم ئىمتىيازغا ئېرىشتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىسلاهات مەزمۇنىغا ئىگە يېڭى مەۋقە بىلەن بىرلەشتۈردى.

كارل ماركس كاپىتالىزمنىڭ پەيدا بولۇشىنى بىر تەرەپتىن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىدىكى تارىخىي مۇقەررەرلىك دەپ قارايدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، ماددىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ شەكلى ئىجتىمائىي فورماتسىيىنىڭ مەدەنىي كەيپىياتىنى بەلگىلەيدۇ دەپ قارايدۇ. ماكس ۋېبىر بولسا، ئادەمنىڭ ئىقتىسادقا بولغان پوزىتسىيىسى ئۇنىڭ ئىقتىساد سىستېمىسى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ، دەپ قارايدۇ. گەرچە بۇلارنىڭ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى چۈشەندۈرۈشتە چىقىش قىلغان نۇقتىسى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن هەر ئىككىسى ئايرىم - ئايرىم هالدا جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئىككى يىپ ئۇچىنى تۇتقا قىلىپ،

سىستېمىلىق تەھلىل ئېلىپ بارغان.

ئىنسانلارنىڭ ھاياتلىقتا بولغان پوزىتسىيىسى ھەم مەنىۋى قىياپەتتە ئەكس ئېتىدۇ ھەم ماددىي تەرەققىياتتا ئەكس ئېتىدۇ. بۇلارغا ئورتاق كۆڭۈل بۆلۈش ئىجتىمائىي ئىسلاھاتتىكى ھاياتىي كۈچنىڭ بىر بەلگىسى. شۇنداق ئىكەن، ئىدېئولوگىيە ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى يەر شارى خاراكتېرلىك ئىنكاسقا توغرا مۇئامىلە قىلىش ھازىرقى ۋەزىيەتنىڭ ۋە نۆۋەتتىكى يۆنىلىشنىڭ مۇقەررەر تەلىپى.

بىز مىللىي ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزنى راۋاجلاندۇرۇپ، خاس مىللىي قىياپەت بىلەن دۇنياغا يۈزلەندۇرىمىز دېيدىكەنمىز ئۇنى بۆگۈنكى كۈندە ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق بايلىقىغا ئايلانغان ئىدىيە دېڭىزلىرى بىلەن تۇتاشتۇرۇشىمىز، كۆپ مەنبەلىك مەنىۋى ئاساسقا، مېتودقا ھەم شەكىل، ئۇسلۇبلارغا ئىگە قىلىشىمىز لازىم.

ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ تۈرمۈش بىلەن بولغان ئالاقىسىنى بىر خىل مۇقامدا تەكىتلەش، سەنئەتنىڭ مەزمۇن، شەكىل، ئوبراز قاتارلىق بىر قانچە ئىچكى ئامىللىرىغا ئېسىلىۋېلىش نۆۋەتتىكى ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزنىڭ چىقىش يولى ئەمەس، بىز يەنە ئۇنىڭ يۇقىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغاندەك ئىقتىسادشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق، دىن، پەلسەپە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت تاشقى ئامىللىرى ئۈستىدىمۇ جىددىي ئىزدىنىشىمىز كېرەك.

1993-يىل فېۋرال

http://www.uyebook.com

زامانغا لايىق ئەقىل ۋە پەزىلەت بولۇشى كېرەك

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىزدە بىر قىسىم نەزەرىيىۋى ئەسەرلەر پەيدا بولدى. ئۇلار گەرچە سان جەھەتتە ئانچە كۆپ بولمىسىمۇ، باشقا مىللەتلەرنىڭ تەپەككۇر جەۋھەرلىرىنى قوبۇل قىلىپ ئۆزىمىزدىكى بەزى مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىشتا دەسلەپكى قەدەمنى باستى. ئۇلار مەدەنىيەت، سەنئەت، مائارىپ ساھەلىرىدىكى زۆرۈر ئېھتىياجلارنى قاندۇرۇش بىلەن بىللە، مىللىتىمىزنىڭ نەزەرىيە خەزىنىسىنى بېيىتتى. كېيىنكى دەۋرلەرنىڭ قانداق باھالىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلار بۈگۈن ئۆزىنىڭ ئوينىغان مۇئەييەن رولى بىلەن ئۆزىگە خاس قىممەتكە سازاۋەردۇر.

كىتابخانىلار ئىسلامجان شېرىپنىڭ "ئەقىل ۋە پەزىلەت"، "ئادەم ۋە ئېتىدار" قاتارلىق كىتابلىرى بىلەن ئارقا - ئارقىدىن يۈز كۆرۈشتى. بۇ ئىككى كىتاب ئارقىلىق شۇنى بىلىشكە بولىدۇكى، تەبىئەت ۋە ئىجتىمائىي جەمئىيەتنىڭ مەركىزى بولغان ئادەمنىڭ مەسلىسى ئاپتورنىڭ قىزىقىشىنى قوزغاپ، ئۇنىڭ نەزەرىدىكى نۇقتىلىق مەسىلىگە ئايلانغان. ئادەم جەمئىيەتنىڭ يادروسى بولغانىكەن، ئۇنىڭ پەزىلەتلىرى، مەنئىۋىيەت شەكىللىرى، تەرەققىيات جەريانلىرى ھەققىدىكى ئىختىرا ۋە بايقاشلارنى، ئەقىلنىڭ ئادەمنىڭ قىممىتىدىكى ئورنى، ئەقىلنىڭ ئىچكى - تاشقى مۇھىت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قاتارلىقلارنى ئۆز مۇھاكىمىسىنىڭ نىشانى قىلىش نەزەرىيە تەتقىقاتچىلىرى ۋە ئالىملىرىمىزنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى. مىللەتنىڭ مەنىۋى كامالىتى ئۈچۈن سەنئەتكارلارنىڭلا بولۇشى كۇپايە قىلمايدۇ، بەلكى ئادەم، ئېتىقاد، ئىقتىساد، كەشپىيات، كەيپىيات قاتارلىقلار ھەققىدە ئۆتكۈر تەلەپپۇزدا سۆزلەيدىغان، دىئاگنوز قويىدىغان زور بىر تۈركۈم سوغۇققان ئاقىللارمۇ كېرەك. ئىسلامجان شېرىپنىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرى ئادەمنىڭ يوشۇرۇن كۈچى ھەققىدىكى ئىزدىنىشتۇر. ئادەم، يەنى "پۇقرا" ئۇقۇمى ۋاقىت، زامان، ۋەزىيەت قاتارلىقلارنىڭ سۈرئىتىگە يارىشا ئۆزگىرىپ بارىدىغان ئۇقۇمدۇر. پۇقرانىڭ جەۋھىرى نېمە؟ ئىسلامجان شېرىپ بۇنىڭغا "ئەقىل!" دەپ جاۋاب بەرگەن ھەم ئەقىلنى تەپسىلىي مۇھاكىمە قىلغان. ئۇ ئەقىلگە قارىتا بېرىلگەن تۈرلۈك تەبىرلەرنى تونۇشتۇرۇش بىلەنلا توختاپ قالماستىن، ئەقىلنىڭ كونكرېت شارائىتتىكى ئىپادىسى ۋە ئۇنۇمنى نۆۋەتتىكى رېئاللىق بىلەن بىرلەشتۈرۈپ شەرھلىگەن. ئاپتور ئەقىل ۋە ئۇنىڭ رولىغا جاۋاب بېرىشتە، ئۇنىڭ مەنبەسىنى سۈرۈشتۈرۈشتە كۆپرەك پەن ساھەسىدىكى يېڭىلىقلارغا مۇراجىئەت قىلغان، ئەقىلنىڭ فۇنكسىيىسى، مېڭىنىڭ سىغىمچانلىقى، نېرۋا ھەرىكىتىگە ئائىت زۆرۈر مەلۇماتلارنى تۈرلۈك شەكىللەردە كىتابخانلارنىڭ دىققىتىگە تاپشۇرغان. بۇ كىتابتىكى ئىلمىي ھۆكۈم ۋە ئىسپاتلار مۇستەھكەم تەجرىبە ئاساسىغا ئىگە قىلىنغاچقا قايىل قىلىش

ئۆتنۈمى كۆرۈنەرلىك بولغان. ئاپتور كىتابىنىڭ بېشىدىلا شائىرلارنىڭ ئەقىل ھەققىدىكى تەرىپلىرىدىن مۇنداق ئېپىگراف ئالغان:

ئوچۇق كۆزدىن زېرەك ئەقىلدۇر، ئەقىل،دەنالاردىن يۈكسەك ئەقىلدۇر، ئەقىل.

- ئەبۇشۇكۇر بەلخى

ئەجدادلىرىمىز ۋە خەلقىمىز ئەقىلنىڭ ئىنسانىي ھاياتتىكى خاسىيىتىنى يۈكسەك ئورۇنغا قويۇپ كەلگەن. بۇ نۇقتىنى "قۇتادغۇ بىلىك" تەك كاتتا ئەسەرلەردىنلا ئەمەس، خەلق ئارىسىدىكى كۆپلىگەن لەتىپە، چاقچاق ياكى مەسەللەردىنمۇ كۆرۈۋالالايمىز. "ئەقىل ۋە پەزىلەت" نىڭ مۇئەللىپى خەلقىمىزنىڭ ئېڭىدا گۈزەل، غايىبانە، ئىلاھىي تۈس ئالغان ئەقىلنى بىئولوگىيە، فىزىئولوگىيە، پسىخولوگىيە ساھەلىرىدىكى تەجرىبىلەر بىلەن، ئىنسانشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق، كېلەچەكشۇناسلىق ساھەلىرىدىكى نەزەرىيىۋى سىستېمىلار بىلەن ئىزاھلاپ، ئەقىلنى چۈشىنىش، پەرۋىش قىلىش، يېتىلدۈرۈش قاتارلىق جەريانلاردىكى ئىلمىي، توغرا پوزىتسىيىنىڭ ئەقىل قانۇنىيەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىش ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن.

روشەنكى، ئىنسان سۈپەتلىرىنىڭ تاجى بولغان پەزىلەت ئەقىلنى ئۆزىگە شەرت قىلىدۇ، ئەقىل ئاساسىدىن مەھرۇم بولغان پەزىلەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس. ئۆزىنىڭ چىن مەنىسىگە مۇناسىپ ئەقىللا بولىدىكەن، ئۇ ساپ ئەخلاق، گۈزەل پەزىلەتتىن نىشاندۇر. ئاپتور مۇشۇنداق تولۇقلىما باغلىنىشنى بويلاپ، ئەقىلنى مۇھىم نۇقتا قىلغان ھالدا ئەخلاق، خاراكتېر، ئىرادە ۋە بەخت مەسىلىلىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ بايان قىلغان، بۇ ھەقتىكى بايانلاردىن شۇنداق خۇلاسىگە كېلىمىزكى، ئەقىل ھۆرمەت قىلىنغان جەمئىيەتتە ساغلام كەيپىيات ھۆكۈم سۈرىدۇ. كىشىلەردىكى يوشۇرۇن ئىقتىدار جۇش ئۇرۇپ، جەمئىيەت تەرەققىياتى تېزلىشىدۇ. ئادەملەر بىر - بىرىنىڭ ئىززەت، نەپسىگە ھۆجۈم قىلىشنىڭ گۇناھ ئىكەنلىكىنى ئاڭلىق تونۇيدۇ. قانۇن كاپالەتكە ئېرىشىدۇ. كىشىلەر ئىجتىمائىي بۇرۇقتۇرمىلىق تۇيغۇلىرىدىن گىرىپتار بولىدىغان چۈشكۈنلۈك، بوشاڭلىقتىن قۇتۇلىدۇ. نوپۇزلار غەيرىي يول بىلەن تىكلىنىپ، ئىنساننىڭ سۈبيېكتىپ ھەرىكەتلىرىگە كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىنىدىغان بولىدۇ. تەپەككۇردىكى "ھەدېسىلا ئارقىسىغا قارايدىغان مىراسخورلۇق ئۇسۇلى" نىڭ كاشىلىسى مەۋجۇت بولمايدۇ.

ئەقىلنىڭ ھاياتىي كۈچى قانداق ئۇرغۇيدۇ. قانداق داۋاملىشىدۇ؟ ئەقىلنىڭ ئۆزى تالانتمۇ؟ تالانت نېمىنىڭ مەھسۇلى؟ ئاپتور بۇ مەسىلىلەرگە "ئادەم ۋە ئىقتىدار" دېگەن كىتابىدا كەڭ - كۆلەمدە سەھىپە ئاجراتقان. بۇ ئەسەردە ئاپتورنىڭ ئالغا سۈرگەن ئىددىيىسى ئىجادىي قابىلىيەتنى ئويغىتىشنى ئىلگىرى سۈرۈش بولۇپ، ئۇ ئىجادىي قابىلىيەتنىڭ ئاممىلىرىنى يېڭىلىق يارىتىش، گۇمان قىلىش، قىزىقىش، ئۆزىگە ئىشىنىش قاتارلىقلارغا يىغىنچاقلىغان. شەرق مۇتەپەككۇرلىرىدا دانىشمەن بولۇش ئوڭاي، ئادەم بولۇش تەس دېگەن گەپ بار، بۇ ناھايىتى چوڭقۇر پەلسەپىۋى پرىنسىپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

http://www.uyebook.com

دانىشمەنلىك ئادەملىك تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى. ھەر قانداق مىسلىسىز كارامەتلەر يەنىلا ئادەمدىكى يوشۇرۇن كۈچنىڭ ئاشكارىلىنىشىدىن ئۆتۈشىدىن ئىبارەت. ساغلام بىر جەمئىيەتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، دانىشمەنلىكنى پۈتۈرالىغۇدەك قوبۇل قىلىش يۈكسەك تەلەپ دېيىشكە بولىدۇ. بىراق ھەرقايسى دەۋرلەردە پۈتۈرا دېگەن بۇ ئاتالغۇنىڭ مەنىسى ئوخشىمايدۇ. فېئوداللىق دەۋرىدىكى پۈتۈرا بىلەن بۈگۈنكى پۈتۈرا زور پەرقلىنىدۇ. بۈگۈنكى پۈتۈرا توپلىرىنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا، "قارىغۇلارچە ئېتىقاد قىلىشنىلا بىلىدىغان" ئادەم بولماستىن، بەلكى "تەنقىدىي ھۆكۈم چىقىرالايدىغان، تۈرلۈك يېڭى ۋە غارايىپ مۇھىتلاردا يول تېپىپ ماڭالايدىغان، جىددىي ئۆزگىرىۋاتقان رېئاللىقتىن تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنى پەرق ئېتەلەيدىغان ئادەم"دۇر.

كىتابخانىلار چوڭقۇر مۇھاكىمە ئارىسىدىن شۇنداق مۇراجىئەتنى ئاڭلايدۇ: سەن مۇشۇ زاماننىڭ ئادىمى، ئالدىڭغا، كەينىڭگە ۋە ئەتراپىڭغا سالماق نەزەر تاشلاپ، ئۆزۈڭنى بۈگۈنكى ئىنسانىي قىممەتنىڭ تارازىسىغا سال، كىشلەر قەلبىدىكى غۇرۇر ۋە شادلىق ئۆزىنى ئەقىل ئارقىلىق جەۋلان قىلدۇرماقتا؛ سەن سىپلىشتۇرۇش، چۈشىنىش ۋە ئۆزۈڭنى دەڭسەش ئاساسىدا، ۋىجدانىي سىلكىنىشتە ئۆزۈڭنى تاپ، سەن ئۆزۈڭنى تاپقان چاغدا ئەجدادلار ۋە ئەۋلادلارنىڭ ئىستەكلىرى قانات قاقىدۇ.

ئۇلۇغلۇققا تېۋىنىش قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان روھ، مۇھىمى ئۇلۇغلۇقنى يارىتىشتۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىمىزدىكى ئاجىزلىق، مەيۈسلۈك، چۈشكۈنلۈك ۋە رەزىللىككە قارشى ئىقتىدارنى يارىتىشىمىز كېرەك. تارىخ ۋە رېئاللىق ئاللىقاچان شۇنى ئىسپاتلىغانكى، كۆز ئالدىدىكى جىددىي ئۆزگىرىشكە ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلمايدىغان بىخۇدلارنى تەقدىر شاللىۋېتىدۇ.

1994-يىل ئۆكتەبىر

كومپيۇتېر: سۇزۇك دۇنيا، بىكىنمە پۇقرا

بەزىدە ئىچىم قۇپقۇرۇق بولۇپ قالىدۇ، مۇشۇنداق چاغلار يېقىنقى يىللاردىن بېرى پات - پات يۈز بەردى. تولىمۇ ئەپسۇسكى، سەن ئەتە شۇ ھالقىلىق پەيتتە، ساڭا پۈتۈنلەي تەئەللۇق بولۇشقا تېگىشلىك سۈكۈت قىلىش ھوقۇقىڭنىمۇ قوغدىيالماي قالىسەن، سېنى پەقەت قورساق قايغۇسىغىلا سېلىپ قويغان رېئاللىق ئۆزىنىڭ ئەدەپسىز قوللىرى بىلەن ئەمدىلا سۈزۈلۈشكە باشلىغان دىققىتىڭنى قوچۇۋېتىدۇ - دە، نەتىجىدە ئۆز "سۈكۈت"ىڭگىمۇ ئۆزۈڭ ئىگە بولالماي قالىسەن.

"سۈكۈت" زىددىيەتلىك ھالەتنىڭ يەنە بىر ئاتىلىشى، سەن بۇ چاغدا رېئاللىققا نىسبەتەن تەشەببۇسكار ئورۇندا تۇرۇپ پائالىيەت ئېلىپ بارالمايسەن، بەلكى رېئاللىقنىڭ تۈرلۈك ھادىسىلەر مەنىۋىيىتىڭنى تالان - تاراج قىلىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: خىزمىتىڭنىڭ كۆڭۈلسىز ۋە ئۈنۈمسىز بولۇشى، ئۆي قايغۇسى، مائاشىڭنىڭ ئادەتتىكى تۇرمۇش ئۈچۈنمۇ يەتمەي، قەرزدار بولۇپ قېلىشىڭ، قايسىدۇر بىر رەھبەرنىڭ دەردىڭگە بولغان پەرۋاسىزلىقى، ئۆگىنىش ۋە تەرەققىي قىلىش غايەڭنىڭ ھەرخىل پېشكەللىكلەر تۈپەيلى بەربات بولۇشى... قارا، يۇقىرىقىلارنىڭ ئەكسىچە، تاشقى دۇنيانىڭ تەرەققىيات سادالىرى سېنى قورشاۋغا ئالغان، ئۇ يەردىكى يېڭىلىقلار سېنى ھەيرەتكە سالغان، دۇنيا قانداقتۇر بىر شەكىلسىز تامنىڭ ئۇ تەرىپىدە سېنى ئەلەملىك كۈنداشلىققا قويغان...

بۇنداق چاغدا پىكىر قىلىش مۇمكىنمۇ؟ سەن تېز ئۆزگىرىۋاتقان ئۇچقۇرلار پارتلاۋاتقان دۇنيا تەرىپىدىن ئىگىلەنگەن تىنچىق قورۇغا ئوخشاپ قالدىڭ. سېنىڭ ئاكتىپ ئىنكاس قايتۇرۇشۇڭ ئۈچۈن ئەقلىڭ رېئاللىققا نىسبەتەن مول بولۇشى، ئۆزۈڭنى روھىي ئۈستۈنلۈك تۇيغۇسىدا كۆرۈشۈڭ، يەنى كۆز ئالدىڭدىكى ھەربىر شەيئىدىن ئۆزۈڭنى بايقىيالىشىڭ كېرەك. بىراق ھەقىقىي دۇنيا سېنى تاشلىۋەتكەن،شۇڭا سەن ئويدۇرۇپ چىقىلغان ساختا رېئاللىقنىڭ پايانسىز ئېقىنىدا لەيلەپ كېتىۋاتقان ئوت - چۆپكە ئايلىنىپ قالىسەن. شۇنداق ئىكەن، سەن ئۆز ئىدىيەڭنىڭ غالىب جاكارچىسى بولالامسەن؟ ناتايىن. بۇنداق چاغدا سەن بىر قۇرت، سېنى ئوراپ تۇرغان ياغاچنى ئەمەس، بەلكى ئۆز - ئۆزۈڭنى يەۋاتقان قۇرت.

ئادەم ئۆز ياراتقۇچىسىنىڭ قۇدرىتىنى ئەڭ ئالىي رەۋىشتە نامايان قىلىدىغان پائالىيەتچى، شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭ قۇرتقا ئايلىنىپ قېلىشى جىنايەتتىن دېرەك بېرىدۇ. دۇنيا ئادەمنىڭ تەسەررۇپىغا تاپشۇرۇلغان، بىراق ئادەملەردىكى بىر خىل ئىقتىدارغا زىيانكەشلىك قىلىش بىر جەمئىيەتنىڭ

http://www.uyebook.com

كەچۈرگۈسىز ئىللەتلىرىنى ئاشكارىلايدۇ.

ئىچىم نېمە ئۈچۈن قۇرۇق بولۇپ قالدۇ؟ مەن نېمە ئۈچۈن شۇك بولۇپ قالىمەن؟ نېمە ئۈچۈن قەلەم تەۋرەتكۈم كەلمەيدۇ؟ مەن ماھىيەت بىلەن ھەپىلىشىشنى ياخشى كۆرىمەن. قەلەم ۋە پىكىر قىلىش مەن ئۈچۈن ئېيتقاندا، ھەقىقەت ۋە خەلق ئالدىدا ھېساب بېرىشتۇر.

بۈگۈنكى دۇنيادا مىليونلاپ كىتاب - ژۇرناللار نەشر قىلىنىپ تۇرىدۇ. مىلياردلاپ تېلېۋىزور ئىنسانىيەتنىڭ دىققىتىگە جەڭ ئېلان قىلىپ تۇرىدۇ، مىلياردلاپ رادىئو قۇلاق پەردىمىزنى تەۋرىتىپ تۇرىدۇ، مىليونلاپ گېزىت بىزنى ئۆز تەسىرىگە ئالىدۇ. كىنو، ئۇن - سىن بۇيۇملىرى، تېلېگىرامما، پوچتا ماركىسى، ھۆججەت، دوكلات، ئۇقتۇرۇش، شوئار، خەت - چەك دېگەندەك نەرسىلەر شىددەتلىك ياغقان قار ئۇچقۇنلىرىدەك ھايات بوشلۇقىمىزنى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. بىز بۇلارنىڭ قانچىلىكىنى كۆرەلەيمىز؟ ئېيتىلىشىچە، تەرەققىي تاپقان غەرب ئەللىرى بوشلۇق خاراكتېرىگە ئىگە ئۇچۇرلارنىڭ ئاران بەشتىن بىر قىسمىنى تارقىتىش دائىرىسىگە ئالالايدىكەن. دېمەك، پەن - تېخنىكا يۈكسەلگەن، ئۇچۇر يوللىرى راۋان بولغان غەرب ئەللىرىدىمۇ ئىنسان ئەقىل - پاراستىنىڭ كۆپ قىسمى نەزەردىن ساقىت بولۇپ كېتىدىكەن.

ۋەھالەنكى، ئەتراپىمىزدىكى دۇنيانى پەقەت سەزگۈ ئورگانلىرىمىز (كۆز، قۇلاق، تېرە، مېڭە) بىلەن كۆزىتىۋاتقان بىزدەك مىللەت ئۈچۈن ئېيتقاندا، رېئاللىق مەڭگۈ سىرلىق پېتى قېلىۋېرىدۇ. دۇنيانىڭ سەزگۈ ۋاستىلىرى كۆپىيىپ ئىنسان ئىقتىدارىدىن تالاي ھەسسە ھالقىغان بۈگۈنكى دۇنيادا، بىز ئۆزىمىزنىڭ رېئاللىقنى ھايۋانلارغا خاس ئىپتىدائىي سەزگۈ ۋاستىسى بىلەن كۆزىتىش ھالىتىدە تۇرۇپ قالدۇق.

تېلېۋىزور نومۇرلىرىدىكى ئاممىۋىلىق شەخسىي تاللاشنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى يوقاتتى. ئۇ سىياسەت، ئىقتىساد، تەشۋىقات مۇئەسسەسىلىرىنىڭ كونتروللۇقىدا بولۇپ، كىشىلەردىن ماسلىشىشنى تەلەپ قىلدى. كىشىلەر ئۆزلىرىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئۆزىنىڭ ۋاقتى، يۆنىلىشىنى يۇقىرىقىدەك مۇئەسسەسىلەرگە ئۆتۈنۈپ بېرىۋەتتى. ئاخىرقى ھېسابتا تېلېۋىزور دۇنيا ھەققىدىكى كۆزنەك بولالمىدى، كىشىلەر تېلېۋىزورنى ئەمەس، تېلېۋىزور كىشىلەرنى كۆزەتتى.

تېلېفون ۋە يانفونلار كىشىلەرگە ئالماشتۇرۇش جەھەتتە نىسبەتەن خاسلىق ئېلىپ كەلگەن بولدى. كىشىلەر بۇ ۋاستىلەردىن پايدىلىنىشنىڭ ۋاقتىنى ۋە ئورنىنى ئۆزى ئورۇنلاشتۇرالايدۇ. پىكىرنىڭ تۈسى، مەزمۇنى ۋە ۋاقتى قاتارلىقلارنى نىسپىي ھالدا بەلگىلىيەلەيدۇ. سودا ۋە سۆھبەت ئىشلىرى مەلۇم مەنىدە شەخسنىڭ ئىرادىسىگە باقىدۇ. بىراق تېلېفون ۋە يانفونلاردىكى چەكلىمىلىك يەنىلا زور. سىز كۆرۈشتىن ئېرىشىدىغان نۇرغۇن ئۇچۇرلاردىن قۇرۇق قالىسىز. ئۇ سىزنىڭ ھېسابلاش، ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىڭىزغا سىز كۈتكەندەك پاس چىقىرىپ بېرەلمەيدۇ.

چاقىرغۇ بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا تېلېفون ۋە يانفونلارنىڭ ئىقتىدارىنى ئاشۇردى، ئۈنۈمنى

تولۇقلىدى. ئەمما بۇ نەرسلەر ئۆز نۆۋىتىدە ئېچىۋېتىلمىگەن، بيۇروكرات جەمئىيەتنىڭ پۇقرالىرى ئۈچۈن مەرىپەت، ئىقتىساد قىممىتىدىكى پايدىلارنى كۆپ كەلتۈرەلمەيدۇ. تالانتلىق بىر ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، جەمئىيەت ئۇنىڭ تالانتىنى جارى قىلدۇرۇشقا پۇرسەت بەرمەيدىكەن ياكى ئۇنىڭ تالانتىنى باستۇرىدىكەن، ئۇ لۈكچەك، هاراقكەش ياكى جىنايەتچى بولۇپ كېتىشى مۇمكىن. ھەرقانداق ئادەمدە مەلۇم نىسبەتتە ئىجادىيلىق بولىدۇ. ئېچىۋېتىلگەن، دېموكراتىك جەمئىيەت تۇغما ئىجادىي روھقا نىسبەتەن كەڭرى پۇرسەت بولۇپ، ئىنسانىيەتنىڭ قۇدرىتى ئەنە شۇ مۇھىتتا جارى بولىدۇ. تېلېۋىزور، تېلېفون، چاقىرغۇ دېگەنلەر بىر مەدەنىي جەمئىيەتنىڭ ئۇسكۇنىلىرى سۈپىتىدە كىشلەرنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ روھى ئۆلۈك ئاۋامغا ئۇنچىلىك جانلىنىش ئېلىپ كېلىشى ناتايىن.
مەن بىر شائىر. بىراق مەندىكى ئەقىل، تۇيغۇ ۋە ھېسسىياتنى تىنىمسىز تالىشۋاتقان دۇنيا شېئىر ئۈچۈن كېرەك بولىدىغان ساپ تەبىئەتنى قوچۇۋەتتى. ئەگەر مەن ئۆرۈمچىنىڭ شىمالىي قوۋۇقى (بېيمىن) دىن دۆڭكۆۋرۈككىچە ماڭىدىغان بولسام، تۇرلۇك پلاكاتلار، خەتلەر، ئاۋازلار، بەلگىلەر مېنىڭ كۆزۈمگە تاشلىنىپ، دىققىتىمگە ئىستېلا يۈرگۈزىدۇ. ئەگەر مەن مىنبۇسقا چىقىپ قالسام، دورا ۋە ئىچىملىكلەر ھەققىدىكى ئېلانلار كۆزۈمگە چېلىقىدۇ. كىشلەرنىڭ قىياپىتى، كىيىم - كېچەكلىرىمۇ ئۈچۈر جەمئىيىتىنىڭ ۋاستىسىگە ئايلىنىپ كەتكەن، كىيىم - كېچەكلەرنىڭ ماركىلىرى، ئۇلاردىكى خەتلەرنىڭ مەنىسى سېنىڭ كاللاڭغا سىجاپ تۇرىدۇ. دېمەك، سەن ئارام تاپىدىغان چىملىقلار، ئورمانلار، تاغلار، سالقىن سۇ بويلىرى ئاللىقاچان تاۋارلارغا ئايلىنىپ كەتكەن. سەندە روھىي مۇۋازىنەت يوقالغان، رېئاللىق بىلەن ئۆزۈڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق زورايغان. كۆز ئالدىڭدىكى رېئاللىقنى سەن ئۆزۈڭ ياراتقان بولماستىن، بەلكى باشقىلار ياساپ بەرگەن ئەھۋالدا شائىرنىڭ دۇنياسى قانداقمۇ ھەرىكەتكە ئۆتسۇن! شائىرنىڭ قۇلىقى، كۆزى، يۈرىكى سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇۋاتقان خەلق ئۇچۇر دەۋرىنىڭ پالەچ ئىستېمالچىسى بولۇپ قالغان شارائىتتا، شائىرنىڭ ۋىجدانى ئازابلانماسمۇ؟ مېنىڭ "ئىستېمالچى" دېگەن سۆزۈم خەلقىمىزگە نىسبەتەن تېخى بالدۇرلۇق قىلىدۇ. ئۇچۇر ئىستېمال قىلىش بىر زامانىۋى مىللەتكە مەنسۇپ ئىش. زامانىۋى مىللەت قانداق بولىدۇ؟ 1960 - يىلى ياپونىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن مۇھاكىمە يىغىنىدا، ئالىملارنىڭ "زامانىۋىلىق" ھەققىدىكى بىردەك پىكرى مۇنداق بولغان(لى ملك تۈزگەن "جۇڭگو كرىزىسى" دېگەن كىتابقا قارالسۇن. ئىسلاھات نەشرىياتى، 1998 - يىلى 12 - ئاي نەشرى)

(1)شەھەر نوپۇسى يۇقىرى مەركەزلەشكەن، ھەرقايسى جەمئىيەت تارماقلىرى مەركەزلىشىشكە قاراپ يۈزلەنگەن بولىدۇ؛

(2)ئېنېرگىيە كۈچىدىن يۇقىرى سەۋىيىدە پايدىلىنىلغان، تاۋارلار كەڭ تۇردە ئالماشتۇرۇلغان، ئاممىۋى مۇلازىمەت ھەممە يەرنى قاپلىغان بولىدۇ؛

(3)جەمئىيەت پۇقرالىرى كەڭ تۇردە باردى - كەلدى قىلىشقان، سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئىشلارغا ھەر تەرەپلىمە ئارىلاشقان بولىدۇ؛

http://www.uyebook.com

(4)يەرلىكچىلىك ۋە مىراسخور گۇرۇھلار يىمىرىلگەن، شەخسىنىڭ جەمئىيەتتىكى پائالىيەتچانلىقى كۈچەيگەن بولىدۇ؛

(5)دۇنياۋى مەدەنىيەت ۋە ئىلىم - پەن بىلىملىرى ئومۇمىيۈزلۈك تارقالغان، كىشىلەرنىڭ مۇھىتقا قارىتا مۇستەقىللىقى مائارىپ بىلەن ئۆلۈك تاناسىپ ھالدا كېڭەيگەن بولىدۇ؛

(6)قاتناش ۋە ئاخبارات تۈرلىرى پۈتۈن جەمئىيەتنى قاپلىغان بولىدۇ؛

(7)ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە ئىجتىمائىي گەۋدىلەرنىڭ رولى كۈنسايىن پارچىلانغان ۋە كۆپ خىللاشقان بولىدۇ؛

(8)دۆلەتلەر ئارا مۇناسىۋەت كەڭ قانات يايغان بولىدۇ؛

بىز يۇقىرىقى تۈرلۈك مەزمۇنغا ئۆزىمىزنىڭ رېئال ھالىتىنى سېلىشتۇرۇپ باقساق شۇنى روشەن كۆرەلەيمىزكى، بىز "زامانىۋىلىق"تىن كۆپ يىراق.

بىز ئوتتۇرا ئەسىر ئىگىلىك شەكلىدە تۇرۇپ ئىنتېرنېت دەۋرىدە ھېچقانداق كرىزىس ھېس قىلماي ياشاۋاتقان بىغەم كىشىلەرمىز. تېخىمۇ ئېچىنىشلىقى شۇكى، بىز ۋەيران بولغان مىللىي ئەقىدە ۋە مەدەنىيەتنىڭ خارابىسىدىكى ئۆلۈم ئۇسسۇلىنى كۈلۈپ تۇرۇپ ئويناۋاتىمىز.

ئەلۋەتتە، 21 - ئەسىردىكى دۇنيانىڭ زامانىۋىلىقىغا قويغان تەلىپى 60 - يىللاردىكى سەۋىيىدە تۇرمايدۇ. مۇشۇنداق بىر جىددىي تەقەززالىقنى ئويلىغاندا، پەيدا بولغان ۋەھىمە كىشىدىكى روھىي تىنچلىقنى بىراقلا بىتچىت قىلىۋېتىدۇ - دە، تىت - تىتلىق، بىئاراملىق ئۆرتەشكە باشلايدۇ.

ئۇچۇر دەۋرى تاپشۇرغان تاپشۇرۇقلارنى ئاكلاش ئۈچۈن سەندە قانداق سەزگۈ بولۇشى كېرەك؟

ئاۋستىرىيە فىزىكا ئالىمى ماخ ئۆزىنىڭ "تۇيغۇلار تەھلىلى" دېگەن كىتابىدا "ئىنسانلارنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى بىلىشى تولىمۇ مۇجمەل" دېگەن، ئارقىدىنلا رىبورت ئىسىملىك بىر ئاپتورنىڭ "ئورتاق تۇيغۇ ئۆزلۈكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان مۇھىم ئامىل" دېگەن سۆزىنى قەيت قىلغان. ماخنىڭ قارىشىچە، ماددا تۇيغۇدىن ئايرىلالمايدۇ. ئۇ دەۋاتقان ماددا رەڭ، ئاۋاز، تېمپېراتۇرا، بېسىم، ماكان، زامان بىلەنلا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ قالماستىن، يەنە ھېسسىيات، ئىرادە، تۇيغۇ قاتارلىقلار بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك. شۇڭا "ماددا" دېگەندە، مەركىزىي ئۇقۇم يۇقىرىقىلارنىڭ ئورتاق بىرىكمىسىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، ئىنساندىكى ئۆزلۈك مۇئەييەن مەنىدە ماددىي مەۋجۇتلۇق بىلەن بولغان بىرلىكنى شەرت قىلىدۇ.

ئامېرىكىلىق يازغۇچى ۋىلادىمىر نابوكوف "رېئاللىق ئىنتايىن سۇبيېكتىپ نەرسە" دەيدۇ. بۇ گەپتىن ئايانكى، ئىنساننىڭ رېئاللىق دەۋاتقىنى دۇنيا بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتىن ئىبارەت. روشەنكى، دۇنيا تامامەن سۇبيېكتىپ نەرسە ئەمەس، شۇنداقلا تامامەن ئوبيېكتىپ نەرسىمۇ ئەمەس.

ئادەمدە تەبئىي رەۋىشتىكى بىئولوگىيىلىكسەزگۈ بولىدۇ. مەسىلەن، ئاڭلاش، پۇراش، تېتىش قاتارلىقلار. بىراق ئىنسانلارنىڭ بۇ ئىقتىداردىن پايدىلىنىشى ئوخشاش بولمىغاچقا، بەزىلەر ھوشيارراق، بەزىلەر

سەنئەتكار، بەزىلەر ئالىم بولدۇ. بەزىلەر بولسا ئىپتىدائىي ئىنسان پېتى تۇرۇۋېرىدۇ. ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ ھەرخىل شەكىللىرى دەل ئەنە شۇ ئىقتىدارنىڭ تەشكىللىنىشى، پىششىقلىنىشىغا يارىشا كېلىپ چىققان. شۇڭلاشقا تەبىئىي سەزگۈ ئىقتىدارى بارلىق ئىقتىدارنىڭ ئاساسى، بارلىق تەرەققىياتنىڭ خېمىرتۇرۇچى. تۆرلۈك ئىجتىمائىي سەۋەبلەر كىشىلەرنىڭ بۇ خىل ئىقتىداردىن پايدىلىنىشىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن سەۋىيىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئىنساندا يەنە بىرخىل سەزگۈمۇ بولىدۇ. بۇ دەل پىكىر سەزگۈسى. ئىنسانلارنىڭ ئەقىل دەرىجىسى دەل مۇشۇ سەزگۈدە بىۋاستە نەتىجىلىنىدۇ. دېمەك، پىكىر سەزگۈسى ئىنساندىكى بىئولوگىيىلىك سەزگۈنىڭ پىششىقلىنىشىدىن كەلگەن بولۇپ، كېيىنكى تەرەققىياتلار مۇشۇ سەزگۈگە كېرەك بولىدىغان ۋاستىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن زىچ باغلىنىدۇ. مەسىلەن: تېلېسكوپ، مىكروسكوپ دېگەنلەردەك. بۇ ئۈسكۈنىلەر ئىنساننىڭ تەبىئەتكە بولغان سەزگۈسىنى كېڭەيتتى. ئىنسانلار ئۇ ئارقىلىق ئەڭ يىراق ۋە ئەڭ كىچىك نەرسىلەرنى كۆرەتتى، چۈشەندى ۋە ئۆزىگە پايدىلىق شارائىتقا ئايلاندۇردى. ناھايىتى ئېنىقكى، پەن سەزگۈلەر جۇغلانمىسىدىن پەيدا بولغان ئىلمىي تەسەۋۋۇرنى ئىشلەپچىقىرىدۇ، تېخنىكا (ھۈنەر) بۇ تەسەۋۋۇرنى مەلۇم ئۈسكۈنە ۋاستىسى بىلەن تەمىنلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنى قوراپ تۇرغان مۇھىت ئۆزى ئۈچۈن تامامەن سىرلىق بولغان قوينىنى ئاشكارىلايدۇ ۋە كېڭەيتىدۇ. ھەرقانداق بىلىش ئىنسان سۇبيېكتىنىڭ دۇنياغا يۈرگۈزگەن ئىستىپلاسىدۇر.

بۈرۈنقى جاھانگىرلىك زېمىن ئىگىلەش ۋە يەر ئېچىشتا كۆرۈلەتتى، يېقىنقى جاھانگىرلىك بايلىق توشۇش، بازار ئىگىلەش رىقابىتىدە كۆرۈلدى، بۈگۈنكى زامانىۋى جاھانگىرلىك مېڭىنى قېزىش ئارقىلىق يارىتىلغان بايلىقنى پۈتۈن ئىنسانلارغا ئومۇملاشتۇرۇشتا كۆرۈلمەكتە. ئىككى قۇلقىمىز ئوتتۇرىسىدىكى بوشلۇق دۇنيادا تېخى ھېچكىم يۈرۈش قىلمىغان بوز يەر. بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى مۇشۇ بوز يەرنى ئىگىلەشكە قاراپ ماڭماقتا.

"مەدەنىيەتنىڭ تېرىسى"نىڭ ئاپتورى كېركخوف كومپيۇتېر پەيلاسوپى ماكلوخاننىڭ مۇنداق بىر سۆزىنى كىتابىنىڭ تىتۇلىغا يازغان:"ئېلېكترون دەۋرىدە ئىنسانىيەت بىزنىڭ تېرىمىز سىرتىدا مەۋجۇت بولىدۇ". بۇ سۆز قايسىدۇر بىر شائىرنىڭ "دۇنيا مېنىڭ ۋۇجۇدۇم، ئادەملەر ھۆجەيرەم" دېگەن سۆزىنى ئەسكە سالىدۇ. سەنئەتكارلار بىز پۈتۈن ئالەم بىلەن تۇيغۇمىز ئارقىلىق سۆھبەت ئېلىپ بارىمىز دېيىشىدۇ، بۇ گەپ ئەۋلىيالارنىڭ ئىنسانلار دەل - دەرەخلەر، گىياھلار، ھەتتا يىراقتىكى غۇۋا يۇلتۇزلار بىلەن روھىي تىلدا سۆزلىشىپ تۇرىدۇ دېگەن سۆزى بىلەن بىردەك. ئامېرىكىلىق مەشھۇر سەنئەتكار مايكىل جېكسوننىڭ مۇنۇ سۆزى تېخىمۇ تېپىكلىككە ئىگە:"مەن ناخشىلىرىمنى ئۆزۈم يازمىدىم، بەلكى ئۇلارنى ئەرشتىن قوبۇل قىلدىم، چۈشۈمدە ئەرش خەلقى ماڭا سۆزلەيدۇ، مەن ئويغانغاندىن كېيىن ئۇلارنى خاتىرىلىۋالىمەن. مەن ئۇشتۇمتۇت بەزى گەپلەرنى ئاڭلاپ قالىمەن. بۇ گەپلەرنى ئۆزۈم ئويلاپ چىققان ئەمەس، مەن بۇ گەپلەرنى قوبۇل قىلىپ باشقىلارغا يەتكۈزۈپ بېرىمەن، خالاس."

http://www.uyebook.com

قارىساڭ، دۇنيا چەكسىز كەتكەن روھىي ماگنىت مەيدانىدەك كۆرۈنىدۇ. دۇنيانىڭ قايسىبىر چېتىدە بىراۋ ئويلىغان مەسىلىنى يىراق چەتتىكى بىراۋ راۋاجلاندۇرۇۋاتقان بولىدۇ. سەن بىلمەيدىغان بىراۋنىڭ ئىشى سېنىڭ چۈشۈڭگە بېشارەت بولۇپ كىرىشى مۇمكىن. سېنىڭ روھىڭ قانداقتۇر بىر نەرسىدىن لەرزىگە كەلگەندەك بولىدۇ، سەن ئۆزۈڭمۇ بىلمىگەن ھالدا سىرلىق پەرىشانلىققا پاتىسەن. سېنى قارا بېسىشى مۇمكىن ۋەھاكازالار. دۇنيا ئەدەبىيات تارىخىنى ئاختۇرساڭ، يىراق - يىراق قىتئەلەردە ياكى يىراق - يىراق سۇلالىلەردە ياشىغان دىنى ۋە ۋەتىنى ئوخشىمىغان شائىرلار خۇددى ئالدىنئالا كېلىشىۋالغاندەك ئوخشاش ماھىيەتلىك سۆزلەرنى قىلىشقان. ناۋائى ئېيتقان سۆزلەرنى مۇھەممەد سىدىق زەلىلىمۇ ئېيتقان بولۇپ چىقىدۇ. نېمە ئۈچۈن شۇنداق؟ ئىنسانلار قايسى قوۋمغا تەۋە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ "زاپچاس"لىرى ئوخشاش، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئورتاق بىر تەبىئەت بىلەن جاھان ھادىسىلىرىگە ئىبرەت كۆزى بىلەن قارىيالايدۇ، ئىنسانلار ئۆزلىرى چۈشىنىدىغان لۇغەتلەشكەن تىل بىلەن سۆزلىشىدۇ. بىراق ئۇلار يەنە قانداقتۇر ئۆزلىرى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ بولالمىغان غايىب تىل بىلەنمۇ سۆزلىشىدۇ. بۇ تىلدىكى سىغىم ۋە كۆلەم ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي ئۆزلۈكىدىن ناھايىتى ھالقىپ كەتكەن. دەل مۇشۇ تىل ئىنسانلارنى كۆرۈنمەس رىشتىلەر بىلەن باغلاپ تۇرىدۇ.

دېمەك، ئىنسانلار جەمئىيىتى ئەندىزە، ئەقىدە ۋە تەقدىر جەھەتتىن ھەرخىل بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىر - بىرىنى چۈشىنىدىغان يولنى ئاللىبۇرۇن ۋايىغا يەتكۈزدى. لېكىن ئىقلىملارنىڭ ۋە جەمئىيەتلەرنىڭ بۇنداق بىرلىكى بەرىبىر رومانتىك، مىستېتىك تۈس ئالغان بىرلىك بولۇپ، ئەمەلىيەتتىنى كۆزدە تۇتقاندا، ھازىرمۇ جىنچىراغ دەۋرىدە ياشاۋاتقان خەلقنى ئېلېكترون دەۋرىدە ياشاۋاتقان خەلق بىلمەيۋاتقان ئىجتىمائىي رېئاللىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا.

ئۈچۈر، تەرەققىيات، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش جەھەتتە، ئۆزىنىڭ تېگىشلىك پائالىيەتچانلىق رولىنى جارى قىلدۇرالماي، تالاي "بېرلىن تاملىرى"نىڭ قورشاۋىدىكى ئىپتىدائىي سەھرادا دۇنيا دېگەن مۇشۇ دەپ ياشاۋاتقان خەلق 21 - ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىدا نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرۇپتۇ. دەل "مۇشۇ خەلقنىڭ" ياپون دېڭىزى، ھىندىچىنى، يۇنان، ئىران، مىسىر قاتارلىق ئىقلىملار بىلەن تۇتاشقان پايانسىز مەدەنىيەت چەمبىرىكى بار. بۇ چەمبەر ئېرالار داۋامىدا گاھ كېڭىيىپ، گاھ تارىيىپ تۇرغان. بۈگۈن بۇ خەلق تەكلىماكان قۇملىرىنىڭ گىردابلىرىدا ئۇنتۇلغان بۇلۇڭ بولۇپ ياشاۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ھېچكىمدە يوق، تېخى قېزىلمىغان ئاجايىپ سېھرىي قۇدرىتى بار مەدەنىيەت تىندۇرمىسىغا ئىگە.

ئىنسانلار جەمئىيىتىدىكى ھەربىر ئىخترا بىر قېتىملىق زور ئىنقىلابتىن ئىبارەت بولغان. يېزىقنىڭ كەشپ بولۇشى مىسلىسىز ئىنقىلاب سۈپىتىدە كىشىلەرنىڭ پائالىيىتىنى ئەسىرلەردىن ۋە رايونلاردىن ھالقىتتى. مەتبەئە، پار ماشىنىسى، تېلېفون، كامېرا، تېلېۋىزور دېگەنلەرمۇ ئىنسانلار جەمئىيىتىدە تۈپتىن ئۆزگىرىش

ياسغان. ناھايىتى قىزىقكى، بۇنىڭدىن تەخمىنەن 50 يىل ئىلگىرى ھېسابلاش ماشىنىسى دۇنياغا كەلگەندە، دەل ئۇنى ياسغان ئامېرىكىلىقلار ھېسابلاش ماشىنىسى (كومپيۇتېر) نىڭ بۈگۈنكىدەك ئومۇملىشىپ كېتىشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمىغانىكەن. چۈنكى دەسلەپكى كومپيۇتېرنىڭ ئېغىرلىقى 30 توننا بولۇپ، 170 كۋادرات مېتىر يەرنى ئىگىلەيدىكەن (تەخمىنەن بىر بىنا بىلەن تەڭ). شۇڭا ئەينى چاغدىكى مۇتەخەسسىسلەر ئامېرىكا ئۈچۈن ئەنە شۇنداق كومپيۇتېردىن ئۈچ - تۆتى بولسىلا كۇپايە دېگەنىكەن. بىراق 50 يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە ئۇ دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئىشخانىلار ۋە ئائىلىلەردىن ئورۇن ئېلىپ، ئۈچۈر ئالماشتۇرۇشنىڭ كۆپ لىنىيىلىك قانالىرىغا ئايلاندى. شۇنداق، تەرەققىيات ناھايىتى تېز، يىقىن كەلگۈسىنى پەرەز قىلىش قىيىن، ۋەزىيەتكە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللارنىڭ كۆپلۈكى ۋە رولى ئادەملەرنىڭ قىياس ئىقتىدارىدىن ئېشىپ كەتتى. بۈگۈن سەن ئويلاۋاتقان بىر ئىش باشقا بىر يەردە ئىشقا ئېشىۋاتقان بولىدۇ.

كومپيۇتېر 20 - ئەسىردىكى ئىنسانلارنى يېپيېڭى بىر تارىخىي دەۋرگە باشلاپ كىردى. ئۇ تار بىر رايون بىلەن چەكلىنىپ تۇرغان ئەنئەنىۋى سودا، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشقا جەڭ ئېلان قىلدى، ئىلىم - پەن، تېخنىكا ھەمكارلىقىنى چىڭىتتى. كىشىنى تېخىمۇ قايىل قىلىدىغانلىقى شۇكى، ئۇ ئالدى بىلەن بېكىنمە، مۇتەئەسسىپ، جاھىل دۆلەت قۇرۇلمىسىنىڭ ئاساسىنى تەۋرىتىپ قويىدى. ئۇ يېپيېڭى شەكىلدىكى باشقۇرۇشنىڭ گالۋاڭ، چوشكۇن پۈقرالىرىنىڭ قەلبىگە يىراق دۇنيادىن ھالقىپ كەلگەن نۇر دولقۇنلىرىنى چۈشۈردى. كىشىلەر بىر قانچە تار رۇجەكتىن بولسىمۇ ئۆزى ياشاۋاتقان مۇھىتتىن كەڭ بىر مۇھىتنىڭ بارلىقىنى كۆردى، ئۇ يەرنىڭ ساپ ھاۋاسىنى پۇرىغاندەك بولدى.

بۈرۈنقى دۇنيا تونۇلغان دېڭىزدىكى يىراق - يىراق ئاراللاردەك بىر - بىرىگە نىسبەتەن مۇجمەل ۋە تۇتۇق ئىدى. دۇنيانىڭ ھەرقايسى رايونلىرى بىر - بىرىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلەتتىيۇ، ئەمما بىر - بىرىنىڭ ئېھتىياجى، تەلپۈنۈشلىرىنى بىلەلمەيتتى. بىزدەك مىللەت ئۈچۈن ئېيتقاندا، دۇنيانىڭ يىراق بۇرجەكلىرىدە ئۆزگىچە ئىقلىملارنىڭ بارلىقىنى "زىيالىي" دەپ ئاتالغانلىرىمىز خەرىتىدىن ياكى جۇغراپىيە كىتابلىرىدىن بىلەتتۇق، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ساۋاتسىز كىشىلىرىمىز ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئۆزىنىڭ مەھەللىسىدىن باشقا دۇنيا مەۋجۇت ئەمەس، ئۇلار بىرەر يەرنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ قالسا "ئۇ يەردىمۇ تاۋۇز بارمىكەن، لەڭمەن، پولۇ بارمىكەن" دەپ سورىشىدۇ، گەرچە بۇ گەپ ھازىرنىڭ ئۆزىگە ماس كېلىپ كەتمىسىمۇ. ئەمما ئۇ تېلېۋىزور يېتىپ كېلىشتىن ئىلگىرىكى رېئاللىق ئىدى.

ئەگەر ئىقتىسادىي ئەھۋالىم يار بېرىپ، بىر دانە كومپيۇتېر ۋە ئىنتېرتورىغا كىرىش لاياقىتىنى سېتىۋالسام، بۇلارغا مۇناسىۋەتلىك بىلىملەرنى ئىگىلەپ بولۇش شەرتى ئارقىسىدا نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىشكە مۇۋەپپەق بولغان بولاتتىم.

ناۋائىي ئەسەرلىرى قانچە خىل تىللارغا تەرجىمە قىلىندى؟

پارىژ كۇتۇپخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان ئۇيغۇر مەدەنىي يادىكارلىقلىرى قانچىلىك؟

نيۇ - يوركتا قانچىلىك ئۇيغۇرلار بار؟

Fordماركىلىق ماشىنىنىڭ ياپونىيىدىكى باھاسى قانچىلىك؟

پابلونېرودانىڭ شېئىرلىرى جەمئىي قانچە مىسرا؟

ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىر يىللىق ئوقۇش پۇلى قانچىلىك؟

...   .

مەن يۇقىرىقىلارنى ئىگىلەش بىلەن بىرگە، ئۆزۈمنىڭ ئەھۋالىنىمۇ ئەڭ يىراق يەرلەرگە ئۇقتۇرالايمەن. دېمەك، كومپيۇتېر يەر شارىنى ئىخچاملاپ، بىر كەنت ھالىتىگە كەلتۈردى. بۈگۈنكى كۈندە "قوشنا" دېگەن ئىبارىدە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولدى. بەزىدە ئىشىكى ئىشىكىگە قاراپ تۇرغان ھەمسايەڭ تونۇمايدىغان ئادەمگە ئايلىنىپ، سىدنى ياكى سىنگاپوردىكى شېرىكىڭ كۈندىلىك سىردىشىڭغا ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن. روشەنكى، سېنىڭ ئالدىڭدا پۈتۈن دۇنيا سۆزۈك پېتى يېيىلىپ تۇرغان بولىدۇ. خۇددى سەن لامپۇچكىنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ ئۇنىڭ قىلىنى كۆرگەندەك، كومپيۇتېردىن ئىبارەت ئالاھىدە "سەزگۈ" ئارقىلىق كۆز ئالدىڭدا بولمىغان دۇنيانى ماتېماتىك ئېنىقلىقتا كۆرۈپ تۇرىسەن.

مەن باشتا سەزگۈ ئورگانلىرى ھەققىدە ئازراق توختالغانىدىم. ئىنسانلار پەن - تېخنىكا ياردىمى ئارقىلىق ياساپ چىققان ئوپتىكىلىق ئۈسكۈنىلەر ۋە باشقا قوراللار ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت دۇنياسىنى بىلىشىدىكى سەزگۈنىڭ ۋارىيانتى، دېگەن پىكىرلەر ئوقۇرمەنلەرنىڭ نەزەرىگە چۈشۈرۈلگەنىدى. ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلمىسىغا يېڭى مەزمۇن ئېلىپ كەلگەن كومپيۇتېرمۇ ئىنسانىيەتتىكى ئۆزلۈك كېڭەيمىچىلىكىنىڭ مۇھىم ۋاستىسى سۈپىتىدە تۇرمۇشنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئالدى. كومپيۇتېر مېنىڭ ئىختىيارىمغا ئۆتكەن ھامان، ئۇ مېنىڭ كۆزۈم، قۇلىقىم، تېرەم، نېرۋا ھۈجەيرىلىرىمگە ئايلىنىدۇ، مەن ئۇ ئارقىلىق يىگىنىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتەلەيمەن، ئاتوم ھەرىكىتىنىڭ دائىرىسىنى ئايلىنىپ چىقالايمەن، ھۈجەيرىلەرنىڭ شەكلى، تۈسى ۋە تۈزۈلۈشىنى كۆرەلەيمەن، دېڭىنى باغچىسىنى، بۈيۈك بېرىتانىيە مۇزېيىنى، ھەرخىل ئارخىپ ئامبارلىرىنى كۆرەلەيمەن. بۇ نەرسىلەر مېنىڭ تەپەككۇر پائالىيىتىمنىڭ تايانچ نۇقتىلىرىغا ئايلىنىدۇ - دە، سۇبيېكتىپ تەشەببۇسكارلىقىمنى تېخىمۇ ئەركىن رەۋىشتە ئەمەلگە ئاشۇرالايمەن.

ئېنتېر تورىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى كومپيۇتېرنىڭ تەسىر كۈچىنى مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە زورايتتى. ئېنتېر تورى نېمە ئۈچۈن شۇنچە قىزغىنلىق پەيدا قىلدى؟ مەن بۇ سوئالغا ئەڭ ياخشىسى مۇتەخەسسىسلەرنىڭ دېگەنلىرى بويىچە جاۋاب بېرەي:"بارمىقىڭىز قولىڭىزدىكى چاشقىنەكنى (mouse)نوقۇغان ھامان، دۇنيانىڭ يىراق چېتىدىكى ئاخباراتلار بىر توپ پەرىشتىگە ئايلىنىپ، سېكۇنتىغا يەر شارىنى يەتتە يېرىم قېتىم ئايلىنىپ چىققۇدەك سۈرئەت بىلەن نۇر ۋە توك كابېللىرى ياكى تېلېفون سىملىرى ئارقىلىق ئىقلىم ئاتلاپ ئالدىڭىزدا ھازىر بولىدۇ" ("بىلىم ئىگىلىكى دولقۇنى"، تاۋ

دېيەن تۈزگەن، جۇڭگو شەھەر نەشرىياتى 1998 - يىل 7 - ئاي نەشرى.)

كومپيۇتېر ئىنسانلارغا نېمە ئېلىپ كەلدى؟ ئۇ ئىنسان تەبىئىتىدىكى قايسى بوشلۇقنى تولدۇردى؟

ئىنسان ئەقىل ئىگىسى، شۇنداقلا ھېسسىيات ئىگىسى. ئىنسان ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئەقىل ۋە ھېسسىياتنىڭ تۇتقۇنى، ئەتراپىدىكى دۇنياغا ھېسسىيات تۈسى بېرىشنى ياخشى كۆرىدىغان رومانتىك مەخلۇق. مەن ئۆزۈمنى ئالسام، دۇنيانى كۆزىتىشنى، كېزىشنى خالايمەن، بۇ چاغدا دۇنيا ماڭا قانداقتۇر بۈيۈك بىر ھېسسىياتنىڭ مۆجىزىسىدەك كۆرۈنىدۇ. ئالدىمدا بوغدا كۆلى تۇرغان بولسا "بۇ كۆل نېمىدېگەن گۈزەل، سۇلىرى زۇمرەتتەك ئىكەن، ئۇ بەئەينى ئاپئاق رومال ئارتىۋالغان بوغدا ئانىنىڭ ئەينىكىدەك تۇرۇپتۇ" دېيىشىم مۇمكىن. دېمەك، كۆز ئالدىمدىكى دۇنيادىن ئادەملەرگە خاس كەيپىياتنى كۆردۈم. يۇقىرىقىلار بوغدا كۆلىنىڭ ئىنسان تەپەككۇرىدىكى تولۇق، مۇكەممەل ئىنكاسى ئەمەس. ئۇنىڭغا "بۇ كۆلنىڭ كۆلىمى قانچىلىك؟ چوڭقۇرلۇقى قانچىلىك؟ قانچىلىك سۇ سىغىدۇ؟" دېگەن سوئاللارغا بېرىلگەن ئېنىق سانلىق جاۋابلارمۇ قوشۇلۇشى كېرەك ۋە باشقىلار. بۇ بىر جەھەتتىن، كەسپىي ئادەت شەكىللەندۇرگەن تەپەككۇر شەكلىگە باغلىق بولسىمۇ، يەنە بىر جەھەتتىن، ئىنساندىكى تۇغما كەيپىياتلاشتۇرۇش خاھىشىنىڭ مەھسۇلى.

كومپيۇتېرچۇ؟ ئۇ ھېسابلايدۇ، ئۇنىڭ بايان قىلىشتا تايىنىدىغان تىلى ساندىن ئىبارەت. ئۇنىڭ مەلۇماتلىرى مۇتلەق ئېنىقلىققا ئىگە. دېمەك، كومپيۇتېر ئىنساندىكى ئېتىقاد، ھېسسىيات، ئىرادە تۈپەيلى كېلىپ چىقىدىغان ئاجىزلىقنى تولۇقلاپ، خىزمەت، پىلان، لايىھە، ھېسابلاش، ھۆكۈم قاتارلىق جەريانلارنى توغرا مەنتىقىي ئىزچىللىق بىلەن تەمىنلەيدۇ. مەلۇمكى، ئىنسان مېڭىسى بىلەن كومپيۇتېرنىڭ بىر يەرگە كېلىشى رومانتىكا بىلەن لوگىكىنىڭ قوشۇلۇشى، كۆزىتىش بىلەن ھېسابلاشنىڭ قوشۇلۇشىدۇر.

كومپيۇتېر ماكرو ۋە مىكرو دۇنيانى ئېنىق بىلدۈرىدىغان يەتتىنچى خىل سەزگۈ ئورگىنى، ئۇ ئىنسانلاردىكى بەش خىل تەبىئىي سەزگۈ ۋە ئەقىلدىن ئىبارەت ئالتىنچى سەزگۈنى ئۆزىدە ئالىي مۇقامدا نامايان قىلىدۇ.

بىلىشكە بولىدۇكى، ئېلېكترون تېخنىكىسى خەلقنى ھەممىدىن مەھرۇم ھالدا ييپيق چارە بىلەن باشقۇرىدىغان مۇستەبىت كونا تۈزۈمنىڭ دۈشمىنى بولۇپ، ئىلىمنىڭ دېموكراتىيىگە مايىل ھۆر خاراكتېرىنى ھەقىقىي تۈردە ئىسپاتلايدۇ. بىراق بۇنىڭ ئۈچۈن بىر شەرت بار، ئۇ بولسىمۇ خەلق ئەنە شۇ تېخنىكىنى قوبۇل قىلغۇچىسى ۋە باشقۇرغۇچىسى بولالىشى كېرەك.

مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئەدەبىيات تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىدۇ، خەلقنى يېتەكلەيدۇ دېگۈچىلەرگە شۇنى ئېيتقۇم كېلىدۇ: ئەدەبىيات ئۆزگەرتمەيدۇ، ساقلايدۇ، ئۇ ئىنساننىڭ مەڭگۈ ئۆزگەرمەس تەبىئىتنى، ئىساننىڭ ھەربىر مومېنتتىكى قىممىتىنى ئوق قىلىپ ئايلىنىدۇ، ئۇ كىشىلەرگە مەلۇم مىكرو تۈسى بېرىدۇ. بىراق ھەممىگە قادىر تەپەككۇر شەكلى ئاتا قىلالمايدۇ، ئەلۋەتتە. پەنمۇ يەككە - يېگانە ھالدا

http://www.uyebook.com

مەسلىنى ئۆزۈل - كېسىل ھەل قىلالمايدۇ، مۇبادا بىرەر قۇدرەتلىك تېخنىكا ئىنسانىيەتنى ۋە ئىنسانىيەتنىڭ پەرۋىشكارىنى سۆيىدىغان ھالال ئەقىدە ئىگىسىگە ئەمەس، بەلكى كۆكلىدە ياۋۇزلۇق قۇتراپ تۇرغان تەلۋىلەرگە مەنسۇپ بولسا، ئىنسانىيەت تەقدىرى ئاپەت ئىچىدە قالىدۇ، مانا بۇمۇ ئوخشاشلا تېخنىكىنىڭ ئاقىۋىتى.

بىراۋ بىر دانىشمەنىدىن شۇنداق سوراپتۇ:

- قاچان قىيامەت قايىم بولىدۇ؟

- ئېتىقاد يوقالغاندا.

- ئېتىقاد قانداق ۋاقىتتا يوقالغان بولىدۇ؟

- ئىش شۇ ئىشنىڭ ئەھلى بولمىغان ئادەملەرنىڭ قولىغا تاپشۇرۇلغاندا (ھارام ھالالغا ھاكىم بولغاندا، يالغان راستقا ئەمىر بولغاندا) قىيامەتنى كۈتسەڭ بولىدۇ.

پەننى بىلىپ، سەنئەتنى چۈشەنمىگەنلەر يېرىم نادان، سەنئەتنى بىلىپ، پەننى چۈشەنمىگەنلەر يېرىم نادان، يۇقىرىقىلارنى بىلىپ ئەقىدىنى چۈشەنمىگەنلەر پۈتۈن نادان.

ماددىي بۇيۇملارمۇ ئىدىيىنى ئىسلاھ قىلىش كۈچىگە ئىگە، تېلېۋىزور (سىملىق تېلېۋىزىيە قانالىلىرىدىكى چەت ئەل فىلىملىرى)، چاقىرغۇ، تۇغۇتنىڭ ئالدىنى ئېلىش كومۇلچى، ھاراق، "بەشتە ياخشى مەسچىت" شاھادەتنامىسى... ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئەخلاق سىستېمىسىنى ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئۆزگەرتىپ تاشلىدى. بۇلار ئالدىدا شائىرلارنىڭ ئاق كۆكۈللىرىچە نەسىھەتلىرى، مۇئەللىق كۆز ياشلىرى كار قىلمىدى. ماددىي نەرسىلەر تارىخنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۇلگىلەردۇر. ئۇ جەمئىيەتنىڭ ماددىي تۇرمۇش شارائىتىنى ئۆزگەرتىش بىلەن بىرگە يەنە روھمۇ پەيدا قىلىدۇ. بۇ روھ مۇزىكا، رەسىم ۋە ئەدەبىياتتىكى نۇقتىئىنەزەرلەرگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەقتە فرانسىيە ئاڭ ئېقىمى يازغۇچىسى مارسىل پۇرۇستى مۇنداق دېگەنىكەن:"تارىخ ئەقىل يەتمەيدىغان يەرگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ، بۇ دەل بىز قىياس قىلىپ بولمىغان ماددىي نەرسىلەر". بېل.گېيتس:"بىر كەشپىيات ئەگەر كىشىنى مەستانە قىلىدىغان ئالاھىدىلىككە ئىگە بولمىسا، ئومۇملىشالمايدۇ" دېگەنىكەن. بۈگۈنكى ئۇيغۇر جەمئىيىتى كومپيۇتېرنى ئۆز تۇرمۇشىنىڭ مۇھىم ئەزاسىغا ئايلاندۇرماقچى بولىدىكەن، ئالدى بىلەن كىشىلەردە مەدەنىيەتكە نىسبەتەن قىزغىن ئېھتىياج پەيدا قىلىشى زۆرۈر. بۇ ئېھتىياج ماتارىپ بىلەن مۇناسىۋەتلىك. كومپيۇتېر رىشاتكىلانغان مەكتەپ قورۇسىنىڭ مۇتەئەسسىپ، يىپىق ئورگان ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلاپ قويىدى، شۇنداقلا پۈتكۈل جەمئىيەتنى ئۆگىنىش بازىسىغا ئايلاندۇردى. شۇنىڭدىن قارىغاندا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ماتارىپ سىستېمىسى ئارقا - ئارقىدىن داۋالغۇپ كېلىۋاتقان يىگى دولقۇننىڭ زەربىسىنى كۈتۈۋاتىدۇ، دېيىشكە بولىدۇ.

بىزگە ئانا تىلنى بىلىش ئىنتايىن مۇھىم، بىراق مەكتەپلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى رولى يېتەرلىك بولمايلا

قالماستىن، بەلكى ئىنتايىن تۆۋەن. ئانا تىل ئاساسى پۇختا بولمىغانلار باشقا تىللارنى قانچىلىك ئۆگەنسۇن؟ كىشىنىڭ ئىچكى - تاشقى مۇھىتى، ئارزۇسى، دەرد - ھەسرىتى، تەقدىرى بىلەن نازۇك باغلانمىغان تىل پائال تەپەككۇرىمىزنىڭ ئىشەنچلىك ھەمراھى بولالمايدۇ. ئانا تىل كىشىنىڭ ۋىجدانى ۋە تەبىئىتى بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەچكە، تەتقىقات ھاياتىدا گىندەك ئاساسىي رول ئوينايدۇ.

بىز ئانا تىل تەربىيىسىنى مۇكەممەل قوبۇل قىلىش شەرتى ئاستىدا، خەنزۇ تىلى، چەت ئەل تىلى ۋە باشقا چەت ئەل تىللىرىنى ئۆگىنىشىمىز كېرەك. كومپيۇتېرنى نۆۋەتتىكى تۈرمۇش قورالىمىزغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن، چەت ئەل تىلى مائارىپىغا ۋە ماتېماتىكىغا، تەپەككۇر پەنلىرىگە يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىشىمىز كېرەك.

1999-يىل ئاپرىل

http://www.uyebook.com

مائارىپ شۇنداق بىر جەريان

1

ھەر قانداق بىلىش ئۇنىڭ شەكلىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ھاياتتىن كەلگەن، قارىماققا ئۇ ھاياتنىڭ مەھسۇلىدەك كۆرۈنسىمۇ، ماھىيەت جەھەتتىن ئېيتقاندا، يەنىلا ھاياتنىڭ ئالاھىدە بىر خىل شەكلى. بىز ئېلىپ بېرىۋاتقان بىلىش پائالىيىتى باشقا جانلىقلارنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتىگە سېلىشتۇرغاندا، ھاياتنىڭ ئالىي دەرىجىسى بولۇپ سانالسىمۇ، بىراق ئادەمنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتىدىن قارىغاندا، پەۋقۇلئاددە ۋە ئىلاھىي مۆجىزە ئەمەس. بەلكى، ھاياتلىق دۇنياسىنىڭ بىر ئەزاسى بولغان ئادەمنىڭ ئىنكاسىدىنلا ئىبارەت، خالاس.

ياشاش بىر خىل تەبىئىي ھەرىكەت. ئۇ ئېھتىياج ئۈستىگە قۇرۇلغان زۆرۈرىيەت، ئېھتىياجنى قاندۇرۇش قاتارلىق جەريانلار بىلەن مەزمۇنلىنىدۇ، بۇ جەريان مۇئەييەن تەجرىبە ۋە بۇ تەجرىبىدىن كەلگەن باسقۇچلۇق بىلىش ھەرىكىتى بىلەن خاراكتېرلەنگەن بولىدۇ. مائارىپ ئەنە شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا كېلىپ چىققان. شۇڭلاشقا، گېرمانىيىلىك جەمئىيەتشۇناس ۋېبىر "ئاچلىق ئەڭ دەسلەپكى مائارىپچى" دېگەن ھۆكۈمنى چىقارغانىدى.

مائارىپ بىر خىل بىلىش شەكلىمۇ؟ مېنىڭچە، ئۇ بىلىش شەكلى ئەمەس، بەلكى ئۆزىگە، باشقىلارغا، دۇنياغا ئۆزى بىلەن ئۆزگە دۇنيا ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشقا قانداق دىققەت قىلىپ، قانداق مۇئامىلە قىلىشنى جانلىق ھالدا ھېس قىلدۇرىدىغان پەۋقۇلئاددە تەربىيە شەكلى. ئۇنىڭدا بارلىق بىلىش شەكىللىرىنىڭ بىر تۇتاش قىياپىتى ۋە ئېنىكلىق ئالاھىدىلىكى ئەكس ئېتىدۇ.

مائارىپشۇناسلىق (پېداگوگىكا) غا كەلسەك، ئۇ مائارىپقا دائىر بىلىشنىڭ بىر شەكلى بولالايدۇ.

روشەنكى، "مائارىپ" دېگەن ئۇقۇمنىڭ مەنىسنى رېئال چۈشىنىش بىر مائارىپچىنىڭ ئەمگىكىدىكى جانلىقلىقىنىڭ ئالدىنقى كاپالىتى.

مائارىپ ئىنچىكە نەزەر بىلەن ئېيتقاندا، تۇرمۇشنىڭ ھەر قانداق ساھەلىرىگە سىڭىپ كەتكەن ئومۇمىي، جانلىق ھادىسە، ئۇ كىشىلىك ھاياتنىڭ ئىجتىمائىي زۆرۈرىيىتى بولۇپ، مەكتەپ دەل مۇشۇنداق زۆرۈرىيەتنىڭ ئەڭ ئىخچام سىمۋولى، شۇنداق ئىكەن، مەكتەپ پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئەخلاقى، كەلگۈسى ۋە ئالاھىدىلىكىنى ئۆزىدە گەۋدىلەندۈرىدۇ. بىراق مەكتەپ بۇنىڭ بىلەن چەكلەنگەن ھالدا، مائارىپنى ئۆزىنىڭ تاملىرى بىلەن قورشىۋالماسلىقى، بەلكى ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئۇنى ھەربىر قەلبدە يىلتىزلاندۇرۇشىمىز لازىم. چۈنكى مەكتەپنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە رولىدا ئۇنىڭ بەلگىلىك

چەكلىملىكىمۇ ئەكس ئەتمەي قالمايدۇ. بۇ چەكلىمە چەكسىز هايات دۇنياسىدا يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئاكتۇئال ئامىللار تەرىپىدىن تۈزىتىلىدۇ هەم تولۇقلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەملىكىتىمىزنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىر ئادەمنىڭ مەكتەپ تەربىيىسىنى قوبۇل قىلىش ۋاقتى هامان چەكلىك، بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، مائارىپنىڭ خاراكتېرىنى هاياتنىڭ كەڭ ۋە تىنىمسىز قەدىمى بىلەن ئورگانىك هالدا بىرلەشتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

مائارىپ كىشىلەرنى تەربىيىلەش مەسىلىسى دېيىلسە، بۇ مۇتەئەسسىپ مائارىپ بولىدۇ، مائارىپ كىشىلەرنى داۋاملىق تۈردە ئۆز - ئۆزىنى تەربىيىلەشكە يېتەكلەش دەپ قارالسا، بىر قەدەر راستچىل مائارىپ بولغان بولىدۇ. روشەنكى، مائارىپ خۇددى تۇغۇلۇشتەك تەبئىي، هاياتتەك جانلىق، روھتەك ئەركىن بولغاندا، كىشىلەرگە هاۋادەك سىڭى بولغاندا، جەمئىيەتنىڭ هەربىر ئەزاسى ئۆزى هەم باشقىلار كۆتكەندەك كېرەكلىك كۆچكە ئايلىنىدۇ.

مەكتەپ ئالىيجاناب هاياتنىڭ ماكانى بولۇشى كېرەككى، هەرگىزمۇ تۇرمۇشتىن يىراقلاپ كەتكەن ئۇقۇم ۋە رامكىلارنىڭ ئىسكىلاتى بولۇپ قالماسلىقى كېرەك.

"ئۆگىنىش مەكتەپتە ئەمەس، بەلكى هاياتتا" دىم مۇتەپەككۇرى سىنكانىڭ بۇ سۆزى مائارىپنىڭ هايات بىلەن تىنىقداش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. مېنىڭچە، بۇ، مائارىپ هەققىدىكى ئەڭ سەممىي پىكىر.

2

"قانداق قىلىش كېرەك؟" دېگەن سۆز "مۇنداق قىلىش كېرەك" دېگەن سۆزگە قارىغاندا ئۇلۇغ سۆز. چۈنكى ئۇ ئىنسانىنىڭ پىكىر قىلىشتىن ئىبارەت خاس مەزمۇنىنىڭ چاقنىشى هەمدە ئەقىل خېمىرىنى بولغۇزىدىغان خېمىرتۇرۇچ.

بىر مائارىپچى مائارىپنى كىشىلەرگە (بولۇپمۇ باللارغا) زىيانكەشلىك قىلىدىغان تەتۈر فۇنكسىيىلىك نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، هەممە نەرسىگە گۇمانىي پوزىتسىيە بىلەن مۇلاھىزە ئېلىپ بېرىشنى ئۆز ئەمگىكىنىڭ يادروسى قىلىشى كېرەك. ئۇنداق قىلماي، ئىلگىرى تەجرىبىدىن ئۆتۈپ ئىسپاتلانغان ۋە شۇ ئاساستا بېكىتىلگەن نەرسىلەرنى ئۆگىنىش بىلەن بولۇپ كەتسە، ئىندىۋىدۇئال ئىجادچانلىقتىن ئىبارەت قىممەتلىك نەرسىنى دەپسەندە قىلىدۇ. بۇ ئاخىرقى هېسابتا ئۇلۇغ مەقسەت پەردىسى ئارقىسىدا ئوينالغان ئەڭ رەزىل ئويۇن بولۇپ چىقىدۇ. دېمەك، قانداق ئىلھاملاندۇرۇشنى بىلىش بىر ئوقۇتقۇچىدا كەم بولسا مۇتلەق بولمايدىغان ئىقتىداردۇر. نيۇتون ئالمىنىڭ يەرگە چۈشۈشىدىن هەيران قالمىغان بولسا، ئالەملىك تارتىش كۈچى هەققىدىكى بىلىشنىڭ شۇ دەۋردە ئوتتۇرىغا چىقىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئېينشتېين نيۇتون فىزىكىسىدىن گۇمانلانمىغان بولسا،

http://www.uyebook.com

نىسپىيلىك نەزەرىيىسىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئۇلۇغ ئادەملەرنىڭ تۆھپىسى ئاددىي ھادىسىلەرگە ھەيران قېلىشتىن باشلانغان. ياخشى تەربىيىلەنگەن ئادەم ئۆز ھاياتىنى ھەر قانداق ئۇقۇم ۋە ئېتىقادنىڭ قۇلىغا ئايلاندۇرۇپ قويمايدۇ. ئەكسىچە، ئۇلارنى ئۆزىنىڭ سۇبيېكتىپ ھەم ئوبيېكتىپ تەجرىبىسىدىن ئۆتكۈزۈپ، بايقالماي قالغان يېڭى ئالامەتلەرنى تېپىشقا جۈرئەت قىلالايدۇ، بۇ مەنىۋى ھاياتى ساغلام كىشىلەرنىڭ قولىدىن كېلىدۇ.

ئۆزىگە ۋە ئۆزىنىڭ ئەتراپىدىكى شەيئىلەرگە قىزىقىش ئادەمنىڭ تۇغما ئىقتىدارى، بىراق بۇ ئىقتىدار ئەنە شۇ قىزىقىشتىن كېلىپ چىققان كۆزىتىشنىڭ ھەر خىللىقى بىلەن نەتىجىلىنىدۇ. مائارىپ مۇشۇنىڭغا ھۆرمەت قىلىپ، ئۇنى راۋاجلاندۇرۇشى كېرەككى، ھەرگىزمۇ تارتىۋالماسلىقى كېرەك.

بىزدە، چاپىقنى ئالمەن دەپ قارىغۇ قىلىپ قويۇش ئەھۋاللىرى ناھايىتى كۆپ. چۈنكى بىزنىڭ ئۇسۇللىرىمىز ئاساسەن دېگۈدەك ئۆگىتىپ قويۇش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئەمەلىيەتتىن ئىبارەت ئارقا كۆرۈنۈشى تەكىتلەنگەندەك قىلىسمۇ، ماھىيەتتە ئايرىپ تاشلانغان. بۇ ئوقۇغۇچىلاردىكى گاڭگىراشنى كەلتۈرۈپ چىقارغان - دە، نەتىجىدە، مائارىپ كىشىنىڭ روھىغا تېڭىلغان مەجبۇرىيەتكە ئايلانغان. ئىنسان روھىنىڭ ئىنژېنېرى بولماقچى بولغان ئادەم ئالدى بىلەن ئىنساننى چۈشىنىشكە ئەھمىيەت بېرەلەيدىغان ئادەم بولۇشى كېرەك. ئادەمنى ئالدىنئالا بەلگىلەنگەن پرىنسىپ ۋە ماددىلار ئارقىلىق چۈشەنگىلى بولمايدۇ. بەلكى ھەممە نەزەرىيىنىڭ مەنبەسى بولغان ھايات ئارقىلىق چۈشەنگىلى بولىدۇ.

پېداگوگىكا ۋە پسىخولوگىيىنىڭ تەبىرلىرى بىلەن يېتەرلىك قوراللانغان ئوقۇتقۇچى مەزكۇر قورالنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئىچىدە تۇرىدىكەن، مەنىۋىيىتى ئۆلگەن پۇچەك ئادەمگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئۇنىڭ شۇغۇللىنىۋاتقىنى مائارىپ ئەمەس، جىنايەت بولۇپ چىقىدۇ.

ئويلىنىش ئىجادىيەت ئەھلىنىڭ خىسلىتى، ئويلاندۇرۇش ئۇستازلىق روھىنىڭ بەرق ئۇرۇشى.

پېداگوگىكا ئادەمنىڭ ماھىيىتىگە ئۇيغۇن بولۇشى لازىم. بىراق ئادەمنىڭ ماھىيىتى نېمە؟ بۇ ھەقتىكى بىلىش كۈندىن - كۈنگە كونىراپ، كۈندىن - كۈنگە يېڭىلانماقتا. ۋەھالەنكى، ئادەمنىڭ ماھىيىتى ھەققىدىكى تونۇش ئۆزىنىڭ مۇكەممەل بولالماسلىقى سەۋەبىدىن ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىدۇ. شۇڭا پېداگوگىكىمۇ ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكىنى تونۇغان ھالدا، ئادەم ماھىيىتى ھەققىدىكى بىلىشنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزىنى ئۆزگەرتىپ، تۇرمۇش بىلەن ماس قەدەم ھالدا تاكامۇللىشىشى لازىم. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۇ ئادەمنىڭ ئېڭى ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان قالاق نەرسىگە ئايلىنىپ

قالدۇ.

"بىرئادەم بىر جەريان" دەيدۇ ئامېرىكا پېداگوكى روگىسس "ئۇ قېتىپ قالغان، تۇرغۇن جىسىم ئەمەس؛ ئۇ دولقۇنلاپ ئېقىپ تۇرغان دەريا، ھەرگىزمۇ مۇقىم ماتېرىيال ئەمەس؛ ئۇ ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدىغان يوشۇرۇن ئىقتىدارنىڭ يۈلتۈزى، ھەرگىزمۇ قاتمال ئالاھىدىلىكلەرنىڭ جۇغلانمىسى ئەمەس" بۇ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، ھايات توختاۋسىز ئۆزگىرىش جەريانىدىن ئىبارەت.

ھەربىر ئادەم ئاشۇنداق بىر مۇرەككەپ دۇنيانىڭ ئىگىسى بولغاندا، جەمئىيەت مۇشۇنداق سانسىز مۇرەككەپ دۇنيانىڭ ھەيۋەتلىك دېڭىزى بولىدۇ.

ئەلۋەتتە، مائارىپ پېداگوگىكىدىكى "مۇقەددەس" قائىدىلەرنىڭ روھى سۈپىتىدە ياشايمەن دېسە، بۇ بىر ئىسكىلىتقا خاس سۈپەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئادەم ئۆزگەرمەكتە، جەمئىيەت تەرەققىي قىلماقتا. بۇنىڭغا ئەگىشىپ "رېئاللىق" دېگەن ئۇقۇممۇ ئۆزگەرمەكتە. ھاياتلىق ھەرىكىتىمىزنىڭ شەكلى ۋە قاراشلىرىمىزمۇ ئۆزگەرمەكتە، مائارىپ نېمە قىلىشى كېرەك؟

ئۇ ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئىچكى ئىمكانىيەتلەرنى ئىجابىي ھالدا رېئاللاشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىش كېرەك.

1992-يىل ئاپرىل

مىللىي مائارىپىمىزدىكى سۈپەت تەشۋىشى

- مەھمۇت ئىلياسنىڭ "مىللىي مائارىپنىڭ سۈپەت مەسىلىسى" ناملىق ماقالىسىگە ئىلاۋە

بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرى "شىنجاڭ مائارىپى گېزىتى" دە داۋۇت ئوبۇلقاسىمنىڭ "ئۇيغۇر مائارىپىغا بىر دىئاگنوز" ناملىق ماقالىسى بېسىلغانىدى. ئاپتور ئۇيغۇر مائارىپىدا مەۋجۇت بولۇۋاتقان سەلبىي ھادىسىلەر ھەققىدە بىر قەدەر سوغۇققان پوزىتسىيىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن، ئەمەلىي كۆزىتىشلەر نەتىجىسىدە ئېرىشىلگەن ئۈمىدسىز تەسراتلار ئىلمىي ھاۋاسى كۈچلۈك دەلىللەر ۋە تەسراتلار بىلەن بىرلىشىپ، ئەسەردىكى "دىئاگنوز" غا خاس قىممەت ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە قىلىنغانىدى. بۇ ماقالىگە ئىلمىي ھەۋەسى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان ئاز ساندىكى كىشىلەردىن باشقىلار ھېچقانداق ئىنكاس قايتۇرمىدى. تارىخ ئىنكاسسىز ئادەملەرنىڭ سەھنىگە چىقىپ قېلىشى تۈپەيلى، ئاقىلانە ئاگاھلاندۇرۇشلاردىن قۇرۇق قالدۇ. ئۆزىنىڭ مەغلۇبىيىتى، چۈشكۈنلۈكى ۋە خارۇ - زەبۇنلۇقىدىن يەكۈن چىقارمىغان تارىخ ئۈزلۈكسىز تراگېدىيە نەتىجىسىدە ئۆمرىنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ. بىز ئەمەلىيەتنىڭ ئاسىيسى بولۇپ قالمىساقلا يۇقىرىقىدەك ئەپسۇسلۇق تارىخنىڭ مىراسخورى بولۇپ قېلىشۋاتقانلىقىمىزنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمىز.

داۋۇت ئوبۇلقاسىمنىڭ ماقالىسى تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدىكى ئاتالمىش ئالدىراش زامان ساھىبلىرىنىڭ تاشتەك كاللىسى تەرىپىدىن "ئۇنتۇلۇش" قا دەپنە قىلىنىپ، ئۈچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن، مىللىي مائارىپىمىزھەققىدىكى يەنە بىر ماقالە بىلەن يۈز كۆرۈشۈۋاتىمىز. ئۇ بولسىمۇ مەھمۇت ئىلياس ئەپەندىنىڭ "مىللىي مائارىپنىڭ سۈپەت مەسىلىسى" نامىدىكى سۈپەت مەرسىيىسى. مەھمۇت ئەپەندى كىشىلەرگە تونۇشلۇق ئىلياسلار جەمەتىدىكى زىيالىيلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ياشلىقى، تولۇپ تۇرغان زېھنى ساغلام، ۋۇجۇد - كۈچىنى مىللىي مائارىپىمىزنىڭ ھاياتى ئۈچۈن سەرپ قىلىپ، يېگى دەۋر ئۇيغۇر مائارىپى بېسىپ ئۆتكەن مۇرەككەپ يوللارنىڭ شاھىتى بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئەلۋەتتە، ئۇيغۇر مائارىپىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى، نەتىجىلىرى، ھەسرەت - نادامەتلىرى ھەققىدە، جۈملىدىن كېلەچىكى ھەققىدە ئەنە شۇنداق كىشىلەرنىڭ چۈقان سېلىشى تامامەن ھەقلىق. مىللىتىمىز ھوقۇق كىرىزىسىغا، ئېتىقاد كرىسىغا، ئەخلاق كىرىزىسىغا گىرىپتار بولۇپ، روھىي ۋە ماددىي نامراتلىقنىڭ گىردابلىرىدا چىقىش يولى ئىزدەۋاتقان، ھەر ساھەنىڭ سەرخىللىرى بىر - بىرىنىڭ زۇۋانىنى چۈشىنەلمەي، ئارىدىكى مېخانىزملىق يۈرۈشمە ئۈزۈلۈپ قالغان بۇ كۈنلەردە، ھەر كىم ئۆزى ئۈچۈن مەسئۇلىيەت بىلەن يىغلاشقا دۇچ كەلدى. شۇنداق ئىكەن، ھەقىقىي ئوقۇتقۇچى مائارىپ ئۈچۈن ئاھ ئۇرماي

تۇرالمايدۇ. بۇ ھەسرەت دەرۋەقە مىللىي ماتارىپنىڭ سەكراتى ياكى جەستى ئالدىدىكى ۋىدالىشىش بولمىسىمۇ، ئۇنىڭ كېسەل بىلەن چىرمالغان قامەتلىك ۋۇجۇدۇ ئالدىدىكى ئازابلىق تۇيغۇ ئىكەنلىكىگە گەپ كەتمەيدۇ.

مەھمۇت ئەپەندىنىڭ بۇ ماقالىسىنى 50 - يىللاردىن ھازىرغا قەدەر بولغان ئۇيغۇر ماتارىپى ھەققىدىكى مۇھاكىمىلىق ئەسلىمە دېيىشكە بولىدۇ. ماقالىدىن قارىغاندا، ئۇ، ماتارىپىمىزدىكى سوپەت مەسىلىسىنى "مەكتەپ" تىن ئىبارەت ئالاھىدە جەمئىيەتنىڭ قىياپىتى نۇقتىسىدىن كۆزەتكەندەك تۇرىدۇ. مۇئەللىپ ماتارىپنىڭ مەكتەپ ۋە ماتارىپ ئورگانلىرىدىن ھالقىغان خاراكتېر ئىنقىلابى (ئەلۋەتتە، ئەقىل ئىنقىلابى) ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلسىمۇ، ھازىرچە ئوقۇتۇشتىن ئىبارەت مەركىزىي نۇقتا ئۇستىدە پىكىر قىلىشنى زۆرۈر دەپ تونۇغان بولسا كېرەك. راستىنى ئېيتقاندا، ماكان ۋە زامان بىلەن ھېسابلاشقان ئەھۋالدا، ئوبيېكتنى مۇۋاپىق تاللاش، ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن مۇۋاپىق چىقىش مەسىلىسىنى ئويلاشمىسا بولمايتتى.

مۇئەللىپ كۆرسەتكەندەك، نەچچە ئون يىللىق ماتارىپ ئەمەلىيىتىدە تۇرلۇك سىياسەت - بەلگىلىمىلەر يولغا قويۇلدى، تۇرلۇك سىناقلار يۇرگۇزۇلدى. ھەممىسى پەقەتلا بىر خىل ئۆزۈشتىن ئىبارەت بولۇپ چىقتى. ئەگەر بۇ جەرياندا ئۆزگىرىشلەر بولۇپ تۇردى دېيىلسە، مۇئەييەن روھىي قاتماللىقنى يوشۇرغان ھەرخىل شوئارلار كەشپ قىلىنىپ، مەكتەپ قورۇسىنىڭ تاملىرىغا، ماتارىپ مەمۇرىي ئورگانلىرىنىڭ ئىشخانىلىرىغا ئالاھىدە قىلىپ يېزىپ قويۇلدى، خالاس. جۇڭگو يېڭى دەۋر تارىخىدا شوئار ئىجاد قىلىش، سىياسىي ئويۇنغا قىزىقىدىغانلارنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى بولۇپ كەلدى. ئۇنى ئۆلۈك تەكرارلاش يۇقىرىغا يامىشىدىغانلارنىڭ ئارغامچىسى بولۇپ كەلدى.

مۇئەللىپ ئاشۇ جەريانلار ھەققىدىكى بەكلا سوغۇققان قەلەم رەۋىشلىرىدە، ماتارىپىمىزدىكى نازۇك بىر مەسىلىنى غىل - پال ئوتتۇرىغا قويۇپلا ئۆتۈپ كېتىدۇ. قارىغاندا مۇئەللىپ مۇلاھىزە كۈچى ئۆتكۈر ئوقۇرمەنلەرنىڭ بارلىقىغا ئۇمىدۋارلىق بىلەن ئىشەنسە كېرەك. ماتارىپ تەرەققىياتىنى تەسۋىرلەشتە ستاتىستىكىغا بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدىغان كىشىلەر (بىزدە ستاتىستىكا روھى كەمچىل بولسىمۇ) مەزكۇر نۇقتىنى قانداق چۈشىنىدىكىن، بۇنىسى نامەلۇم، ئەمما ئۇ بىر مىللەتنىڭ ماتارىپىدا يىلىككە ئوخشاش مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ نېمە؟ بىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان ماتارىپ ئىدىيىسى.

مەشھۇر پېداگوك ئۇشىنسكىينىڭ ئەسەرلىرى پىششەددەم ماتارىپچىلىرىمىزغا ناتونۇش ئەمەس. ئۇشىنسكىي ئىنگلىز، گېرمان، فرانسۇز، رۇس مەكتەپلىرىنىڭ خاسلىقلىرىنى سېلىشتۇرۇپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مىللىي پەرقنى شۇ مىللەتنىڭ ئەنئەنىسى، دىنىي ئېتىقادى، كلاسسىكلىرى بىلەن باغلاپ ئىزاھلايدۇ. بۇ پەردىكى مىللىي پەرق، ماتارىپتا نامايان بولغان مىللىي ئىدېئولوگىيىدىن ئىبارەت.

بىر مىللەتنىڭ ماتارىپ ئىدىيىسى نەدىن كېلىدۇ؟ قىسقىچە ئېيتقاندا، شۇ مىللەتنىڭ ھاياتىدىن كېلىدۇ. بۇ ھايات ئۆزى تۇغۇلغان تەبئىي مۇھىتقا يارىشا خاس ئىنكاس شەكلىگە، پىكىر يوللىرىغا، ئىزدىنىش

http://www.uyebook.com

جەريانلىرىغا تولغان بولىدۇ. بىر مىللەتنىڭ دىنىي ئېتىقادىدىكى تەرەققىياتلار، ئۆرپ - ئادىتى ۋە مەدەنىيىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر، تىلىدىكى مەنىلەر، ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىدىكى مەزمۇن ۋە ۋاستىلەر شۇ مىللەتنىڭ ئېتنىك تەركىبىگە مەيدان ھازىرلىغان تەبىئەت بىلەن ماس بولىدۇ. مىللەتلەرنىڭ دۇنيا ھەققىدىكى قاراشلىرى، خۇدا ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرى، تارىخىي باسقۇچلىرى، جۈملىدىن تىل ۋە ئويلاش ئۇسۇللىرى ھەرخىل بولىدۇ. ۋەھالەنكى، مىللەتلەر ئەنە شۇ كۆپ خىللىقتىن ئۆزلىرى ئىزدىگەن ئورتاقلىقنى تاپالىدى ۋە ئۇنى بۆگۈنكىدەك مۇكەممەللىككە يەتكۈزدى. تارىخ ئىسپاتلىدىكى، مىللەتلەر ۋە ئىرقلار ئوتتۇرىسىدىكى ئورتاقلىق ئۆزئارا چۈشىنىش ۋە ھۆرمەتنى ئىلگىرى سۈرۈش ئارقىسىدا پەيدا بولدى. مەجبۇرلاش خاراكتېرىدىكى ئۇسۇللار ئورتاقلىقنى پارچىلىدىكى، ھەرگىز كۆزلىگەن ئۈنۈمگە يېتەلمىدى.

ئۈچۈر مۇلازىمىتىنىڭ تەرەققىياتى ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى ئورتاقلىقنى ئىلگىرى سۈردى. 21 - ئەسىردە تېخىمۇ شۇنداق. لېكىن ئورتاقلىق قانداقتۇر بىرەر كۈچنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ياكى تەشكىللىشى بىلەن بولمايدۇ. ئۇ، بىرئادەم، بىر مىللەت، بىر دۆلەتنىڭ ئۆز - ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ، ھۆرمەت تۇيغۇسىنىڭ تويۇنۇشىدىن كېلىدۇ. سالاپەت ۋە قەدىر - قىممەت ئىچكى ئەھۋالدىكى سالاپەت خۇددى شىرنە بىلەن سىرلاپ قويغان تۇڭ ئالمىغا ئوخشاش باشتا ئازراق پارقىرىسىمۇ، كېيىن سولىشىپ چېنىپ قالىدۇ. سىياسىيونلار ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن بەزى ئۆلگىلەرنى تەشۋىقاتتا تايىنىپ ياساپ چىقىدۇ. ئەمما ئۇ ئۆلگىلەر تۇڭ ئالمنى سىرلاش ھىيلىسىنىڭ مەھسۇلاتلىرىدىن ئىبارەت.

بىزمۇ ئورتاقلىققا تەلپۈنىمىز. بىز ئورتاقلىقنى يارىتىش ۋە ئۇنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتتە مول ئەنئەنىگە ئىگە خەلق. رايونىمىز تارىختا مەدەنىيەت دوقمۇشى رولىنى ئوينىغاچقا، بىزدە كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت بايلىقلىرى تولۇپ يېتىپتۇ. بىز 21 - ئەسىرگە دۇنيادا ئىناۋەتلىك بار مىللەتلەر قاتارىدا كىرىشكە ئىنتىلىمىز، چۈنكى بىز شۇنداق قىلىشقا ھەقلىق. بىز دۇنياۋى ئورتاقلىقنى پارلاق مىللىي ئۆزلۈكىمىز، ئۆزگىچە، روشەن مىللىي خاراكتېرىمىز، ئۇرغۇپ تۇرغان تالانتىمىز، مۇناسىپ تۆھپىلىرىمىز بىلەن قۇرۇپ چىقىشنى خالايمىز. مىللىي ئىناۋەتنى بىر مىللەت ئۆزى تىكلىمىسە، ئۇ ھەرگىزمۇ باشقا بىرسى ئىچ ئاغرىتىپ ياكى ئادالەتكە ئېلىپ بېرىدىغان نەرسە ئەمەس.

بۇ يەردە شۇ نەرسە ئېنىق بولىدىكى، بىر مىللەتنىڭ مائارىپى شۇ مىللەتنىڭ خاس مائارىپ ئىدىيىسى ئۈستىگە قۇرۇلمىسا، ئۇ مىللەتنىڭ مائارىپىدىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ.

ئۇنداقتا ئۇيغۇر مائارىپىنىڭ ئىدىيىسى نېمە؟ 20 - ئەسىر بۇ سوئالغا جاۋاب بېرەلمەي چىقىپ كېتىدىغان بولدى. ئەمدى بىز 21 - ئەسىر بوسۇغىسىغا كېلىپ قالدۇق. مائارىپىمىز ئاشۇ سوئالغا جاۋاب بېرەلىسە ۋە ئۇنى مۇكەممەللەشتۈرەلىسە، ئاندىن ئۇيغۇر مائارىپى قۇتقۇزۇپ قېلىنغان بولىدۇ. بىز بۇ يەردە شىرە ئالدىدىكى جاۋابنى ئەمەس، تارىخ ئەمەلىيىتى سۈپىتىدىكى ھايات جاۋابنى كۈتىمىز.

ئەمدى بىز مۇنۇ مەسلىگە كېلەيلى، ئۇيغۇر ماائارىپىدا سۈپەت مەسلىسىنى قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟ ئۇنى قانداق قىلغاندا ھەل قىلغىلى بولىدۇ؟ ئۇنىڭ تۈپتىن ھەل بولماسلىقىدىكى سەۋەب نەدە؟ بىر مەسىلىگە جاۋاب بېرىشنىڭ ھەرخىل يوللىرى بولىدۇ. بۇ جاۋابلار بىر - بىرىگە ئانچە ئوخشاپ كەتمىسىمۇ، ماھىيەتتە ئاشۇ بىر مەسىلىنىڭ ئىنكاسىدىن ئىبارەت. شۇڭا ماھىيەت بىر، ئىنكاس چەكسىز بولىدۇ. ئۇيغۇر ماائارىپىنىڭ سۈپىتىدىكى كاشىلىلارنى ئىقتىساد، تۈزۈلمە، سىياسىي قاتارلىق نۇقتىلاردىن چۈشەندۈرۈشكىمۇ بولىدۇ. پەلسەپە، جۇغراپىيە ئامىللىرىغا باغلاپ ئىزاھلىغانلارمۇ بولدى. شەخسەن مەن مۇنداق ئىككى نۇقتىدىن چۈشىنىمەن:

بىرى، ئۇيغۇر مائارىپى ئۆزىنىڭ مىللىي ئەنئەنىسىدىن، پىسخىك يىلتىزىدىن بارغانسېرى يىراقلاپ كەتتى. مىللىي ئەخلاق ئەنئەنىمىزنىڭ مەكتەپ تەلىم - تەربىيىسىدىكى رولى جارى قىلىنمىدى. ئەكسىچە مىللىي ئۆزلۈك ۋە مىللىي ئەخلاق ئامىللىرى تاشلىنىۋېتىلدى.

يەنە بىرى، مىللىي مائارىپىمىز جۇڭگو مىقياسىدا ئۇزۇن يىل داۋام قىلغان ئىدېئولوگىيە كۈرىشى ۋە ئاق فورمىسىنىڭ بېسىمىغا دۇچ كەلدى. ھوقۇقچىلىق مائارىپنىڭ پۈتكۈل ئورگانىزمىنى راك ھۈجەيرىسىدەك قاپلاپ كەتتى. بىزدە بىر ياخشى ئوقۇتقۇچى، بىر ياخشى ئوقۇغۇچى ياكى بىر ياخشى مائارىپ مەمۇرىي كادىرى ئاق فورمىسىغا سادىق ياكى سادىق ئەمەسلىكى بىلەن ئۆلچەندى. ئەمەلىيەتتە بۇ كۆزقىرچە سادائەت ئىدىيىسىنىڭ زامانىۋى شەكلىدىن ئىبارەت. بۇ يەردىكى ئاق فورمىسى ھوقۇقنىڭ سىمۋولى بولۇپ، ئۇ ھەقتە باشقىچە قاراشتا تۇرۇپ سۆز ئېچىش ھاكىمىيەتكە دۈشمەنلىك قىلىش بىلەن تەڭ قارالدى. ئاق فورمىسى دەسلىپىدە مەلۇم بىر ئىجتىمائىي پەننىڭ مەھسۇلاتى بولىدۇ. ئەگەر ئۇ ئارمىيە ۋە قورال كۈچى بىلەن يەتكۈزۈلىدىغان نەرسە بولۇپ قالسا، كىشىلەرنىڭ مەنىۋىيىتىنى ھالاك قىلىپ تاشلايدۇ، بيۇروكراتىزمنىڭ غەيلەت ناخشىسىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. "بيۇروكراتىزم بارلىق مۇۋەپپەقىيەتنىڭ زىندانى" (ئېينىشتېين.)

جۇڭگولۇقلار ھازىرغىچە مەنسەپدار بولۇش ئۈچۈن ئوقۇپ، مەنسەپدار بولۇش ئۈچۈن ئىمتىھان بەردى. شۇڭا ئۇلار ئالدى بىلەن تۈزۈم تەرىپىدىن بېكىتىلگەن ئاق فورمىسىغا بولغان سادائىتىنى ئىپادىلەشكە دۇچ كەلدى ۋە شۇنداق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىجادىي روھ ئۆلدى. ھوقۇق تەمەسىدە يۈرىدىغان كىشىلەرنىڭ بىپايان تايانما تورى بارغانسېرى كۆلىمىنى زورايتتى. چەكلىمىسىز بەھرىمەنلىك ۋە تەڭداشسىز نوپۇز مەنسىپىدىكى ھوقۇق جۇڭگو مەنىۋىيىتىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بولۇپ قالدى.

جۇڭگودا مائارىپ بيۇروكراتىزمنى تۈگىتىدىغان كۈچ بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭ قۇۋۋەت دورىسى بولۇپ كەلدى. بىر مائارىپ ئىدارىسىدىن تارتىپ بىرەر ئوقۇتۇش گۇرۇپپىسىغىچە تۇتۇپ چىقىلغان ھوقۇق زەنجىرى ئوقۇش - ئوقۇتۇشنىڭ ئومۇرتقا تۈۋرۈكى بولۇپ قالدى. ھوقۇقدارلار "ئېنىقلاش" نى مۇھىم دەپ قارايدۇ. ئەدىبلەرگە، ئەدىبلەرگە، سەنئەتكارلارغا، پائالىيەتچىلەرگە، جامائەت ئەربابلىرىغا، ھەرساھە سەرخىللىرىغا گۇمان نەزەرى بىلەن قارايدۇ. ئۆزىنىڭ ئادەتتىكە مۇتلەق ئۇيغۇنلۇق مەنسىپىدىكى

ئېنىقلىقنى قوغلىشىدۇ، سىرلىق، بىلگىلى بولمايدىغان، غۇۋا نەرسىلەردىن قورقىدۇ. روشەنلىكنى مەقسەت قىلىدۇ. سىرلىق نەرسىلەرنى ئۆزگەرتىپ، بارلىق روشەنلىكنى خۇراپىيلاشتۇرىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ تۇرمۇش شەكلىگە يات بىرەر شەيئى پەيدا بولۇپ قالسا، دوزاخ سايىسىنى كۆرگەندەك جىددىيلىشىدۇ. ئۇلار چەكلەش، توسۇش، كونترول قىلىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇلارچە، دەرەخلەر تەكشى ئۆسۈشى، ئەسكەردەك تەرتىپلىك تىزىلىپ تۇرۇشى كېرەك. پاكارلىرىنى يۇلۇپ، ئېگىزلىرىنى قىرقىپ تاشلاش كېرەك. شۇ چاغدىلا بىردەك بولىدۇ.

جۇڭگو خەلقى بۇ جەھەتتە ئۆزلىرىنىڭ تۆلگەن بەدەللىرىنى كۆرۈپ يەتتى. ئۆزگەرتىش سىگناللىرى تۇشمۇ تۇشتىن ياڭراپ، زىيالىيلار ئاچچىق ساۋاقلارنى يەكۈنلەشتى.

لۇشۈن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئادەم يەيدىغان كونا جەمئىيەتكە قاراپ: "باللارنى قۇتقۇزىۋېلىڭلار" دەپ ئازابلىق ۋارقىرىغانىدى. لېۇ شىنۋۇ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنمۇ لۇشۈننىڭ ساداسىنى تەكرارلىدى.

ھازىر زىيالىيلار ۋە كادىرلاردا پېنسىيىگە چىقىشنىڭ ئالدى - كەينىدە يۈرەك كېسىلى، قان بېسىمى تۆپەيلى ئۇشتۇمتۇت ئۆلۈپ كېتىش ھادىسىلىرى كۆپىيىپ كەتتى. بۇنىڭدا تۈرلۈك سەۋەبلەر بار، ئەلۋەتتە. بۇ، مۇھىت، ئوزۇقلۇق تەركىبى، تۇرمۇش رىتمى قاتارلىق ئامىللار بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولۇش بىلەن بىرگە باشقا ئامىللارمۇ بار. ھاراق كادىرلار ئوتتۇرىسىدىكى تايانما مۇناسىۋەتنىڭ ئورنىتىلىشى، پۈتۈنلەرنىڭ ئىش ھەل قىلىشىدا ئاساسلىق ئىستېمالغا ئايلاندى. گويا ھاراق ئىچىش دۆلەت كادىرلىرىغا ماتېرىيالىزملىق خىزمەت ئۇسۇلىنىڭ ئۈنۈملۈك ۋاستىسى بولۇپ قالدى، بۇ ھەتتا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دائىمىي دەم ئېلىش ئۇسۇلىغا ئايلىنىپ كەتتى. چەت ئەللەردە ھاراق چەكلەش قانۇنلىرى بار. بىزنىڭ تېلېۋىزورلىرىمىزدا ھاراق ئىچىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئېلان سەنئەتلىرى كۆزىمىزگە پۈتلىشىپلا تۇرىدۇ. بۇنىڭغا قاراپ دۆلىتىمىزنى ھاراق دۆلىتىمىكىن، دەپ ئويلاپ قالىمىز. بىز يەنە يەيدىغان تاماقلىرىمىز، كۆكتاتلىرىمىز، ھەتتا گۆشلىرىمىزگە قەدەر ھىيلە ئىشلىتىپ، خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن بۇلغاپ بولدۇق. بۇ گويا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش مۇسابىقىسى يېڭى ئىجتىمائىي ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەندەكلا بىر ئىش.

پىسخىكىسى بىنورمال پۈتۈنلار ھەققىدىكى ستاتىستىكىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئاستا بەرباتلىق، ئۆلۈۋېلىش، ھاراقكەشلىك، دورىغا خۇمار بولۇش، قان بېسىمى، روھىي جىددىيلىك قاتارلىق كېسەللىكلەر تېز كۆپىيىپ كەتتى. بۇ، يۇقىرىقىدەك ئامىللاردىن باشقا، بيۇروكراتىزم كەلتۈرۈپ چىقارغان روھىي پىشكەللىك ۋە بىزارلىق بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەن.

ئەجەبا، مائارىپ ئىنسانىيەت دۇچ كەلگەن رېئال مەسىلىلەرگە جاۋاب بەرمەيدىغان نەرسىمۇ؟ ئۇ، كىشىلەرگە ئاشۇ خىل نەرسىلەردىن ساقلىنىشنى ئۆگىتىشى كېرەكقۇ؟ ئۇ، كىشىلەرنى ئۆتكۈر مەسىلىلەرگە جاۋاب تېپىشقا رىغبەتلەندۈرۈشى كېرەكقۇ؟

پۇقرالارنىڭ ساپاسى 21 - ئەسىردىكى جۇڭگو ئۈچۈن تولىمۇ زۆرۈر بولۇپ قالدى. جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكى پۇل تاپقان جۇڭگولۇقلار "ئاقسۆڭەك" بولۇشقا ئالدىراپ كېتىدىغان بولسىمۇ، ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاق ۋە بىلىم جەھەتتىكى ساپاسىزلىقىنى تېزلا ئاشكارىلىدى. ئەمما شۇنى ئاقلانلىق بىلەن كۆرۈش كېرەككى، باي پۇقرانى ئون يىلدا ياراتقىلى بولىدۇ، ئەمما روھى كامالەتكە يەتكەن پۇقرانى يارىتىش ئۈچۈن يۈز يىلمۇ ئازلىق قىلىدۇ.

چوقۇمكى، ئۇيغۇر مائارىپى نۆۋەتتە تېخىمۇ ئېغىر ۋەزىيەتكە دۇچ كېلىدۇ. كومپيۇتېر، ئىنتېر تورى (INTERNET)ئۈچۈر مۇلازىمىتى ئەنئەنىۋى ئۆگىنىش ئىستىلىنى ئاللىبۇرۇن ۋەيران قىلىپ تاشلىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە باللار ھېچقاچان بولۇپ باقمىغان كرىزىسقا دۇچ كەلدى. زەھەرلىك چېكىملىك، ھاراق، مۇھىت بۇلغىنىشى، يېمەكلىك بۇلغىنىشى، ئاتا - ئانىلارنىڭ ئاجرىشىشى، نوپۇسنىڭ كۆپىيىسى، تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ ئازىيىپ كېتىشى، ئەخلاقنىڭ ۋەيران بولۇشى قاتارلىق ئەھۋاللار باللىرىمىزنىڭ قىيامىتىگە ئايلانماقتا.

قانداق قىلىش كېرەك؟

بۇ سوئالغا ھوقۇق ۋە نوپۇس غېمىدە يۈرگەنلەر جاۋاب بېرەلمەيدۇ، بۇ سوئالغا شەخسىي باياشاتلىق ئۈچۈن ۋىجدان - ۋۇجۇدىنى ئۆلتۈرگەنلەر جاۋاب بېرەلمەيدۇ، بۇ سوئالغا ئىلىم يولىدا ئىجتىھات قىلمىغانلار جاۋاب بېرەلمەيدۇ.

باشقىلارنىڭ كۆز يېشى بىلەن تىرىكلىك ئېتىزىنى ئۇسا قىلىدىغانلارنىڭ ئۆرۈقى ھامان پۇچەك بولۇپ چىقىدۇ. ھالال ئەقىدىسى بولمىغانلار ئۆلگەنلەردۇر. نەدىمۇ ئۆلۈكلەر تىرىكلەرنىڭ ھامىيسى بولىدىغان ئىش بولسۇن؟

پاكىز بۇلاق سۈيى زېمىننىڭ ئەڭ تېرەن، ئەڭ قاراڭغۇ يەرلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىدۇ.

1998-يىل ئۆكتەبىر

---

http://www.uyebook.com

مائارپىمىزدا بىلىم كرىزىسى

كىتاب مېنىڭ دۇنيانى كۆزىتىشتىكى ۋاستەم بولۇپ قالدى. گەرچە بۇ ئۆزۈل - كېسىل ھەم ئەمەلىي كۆزىتىشكە كىرمىسىمۇ، ھەرھالدا ئاز - تولا قىممەتكە ئىگە كۆرۈش بۇلۇڭى بولالايدۇ. پەخەس بولمىغاندا، مەتبۇئات كىشىنى تۈيۈق يولغا، ئۆلۈك پىكىر ئادىتىگە باشلاپ قويىدۇ. ئەمما ۋىجدان، مەسئۇلىيەت ۋە ئۆتكۈر سەزگۈرلۈكنى يوقاتمىغان ئادەم مەتبۇئاتلاردىن پايدىلىق ئېلېمېنتلارنى قوبۇل قىلالايدۇ، ئۇلارنى تەپەككۇر ۋە ھاياتلىق ھەرىكىتىنىڭ خام ئەشياسى قىلالايدۇ. ھەممە ئىقلىملارنى بىۋاستە ئارىلاش، يېڭى ئالامەتلەرنى ئۆز دىتى بىلەن تاسقاش، ئىنسانىيەتنىڭ مۆجىزىلىرىگە كەڭ - كۇشادە نەزەر سېلىشتىن مەھرۇم ھالدا، بىلىم ۋە ئۇچۇر قورۇمچىلىقىنىڭ ئىسكەنجىسىدە روھى قاغجىراۋاتقان ئادەم ئۈچۈن پەقەت كىتابلا كۆزنەكلىك رول ئوينايدۇ. كىتاب مەن بىلەن كۆزىتىش نۇقتىسى ئارىلىقىدىكى بوشلۇقنى سۇبيېكتىپنىڭ تۇمانلىرى بىلەن تولدۇرۇۋەتسىمۇ، ئەقىل ھامان ئۆزىگە تېگىشلىك پائالىيەت مۇھىتى يارىتالايدۇ. ئەقىل كۆزى خىرەلەشمىسىلا، ھەرقانداق شارائىتتا مۆجىزىنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. پىكىر قىلىش ئەقىل گىمناستىكىسىدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەن جەمئىيەتشۇناس ئەمەس، جەمئىيەتنى سىستېمىلىق كۆزىتەلمەيمەن، ئەمما مەندە بىر ئەدەبىياتشۇناستا بولۇشقا تېگىشلىك ئۇنىۋېرسال كۆزىتىش كۈچى ۋە ھالال يۈرەك بار، يەنە بىر مائارىپچىغا خاس مەسئۇلىيەت ۋە يېنىپ تۇرغان ۋىجدان بار. مانا مۇشۇلار ۋۇجۇدۇمنىڭ كۆلگە تاش ئېتىپ تىنماي داۋالغۇتۇپ تۇرىدۇ. بەزىدە تۈيۈقسىز پەيدا بولغان شىددەتلىك بورانلار مېنى لەرزىگە سالىدۇ. بۇنداق چاغدا، مەن ھەممىنى ئۇنتۇغان ھالدا قولۇمغا قەلەم ئالىمەن، پۈتۈپ چىققانلىرى بەزىدە شېئىر، بەزىدە نەسر، بەزىدە پوبلىستىك ماقالە بولۇپ چىقىدۇ. بۇلار مەن ئۈچۈن بەربىر، مەن شۇ ئارقىلىق ئازراق يەڭگىللىسەملا بولغىنى. يېزىپ بولغانلىرىم مەن ئۈچۈن روھىمنىڭ قاسراقلىرى سۈپىتىدە ئەينى مەزگىلدىن ئاز - تولا دېرەك بېرەلەيدۇ، خالاس.

مېنىڭ يازغانلىرىم پىكىر قىلىشقا ئۇرۇنۇشنىڭ مەھسۇللىرى، ھەرگىزمۇ ئابىدە تىكلەشكە ئۇرۇنۇشنىڭ مەھسۇللىرى ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىنسانىيەتنىڭ قەھرىمانلارغا چوقۇنۇش دەۋرى ئاللىبۇرۇن ئۆتۈپ كەتكەن.

★ ★ ★

بىز 21 - ئەسىرگە كەتمەن بىلەن كاۋاپدانىنى كۆتۈرگەن ھالدا كىرىپ كەلدۇق. ئىنتېر تورى ئارقىلىق

http://ilkitap.blogbus.com

سىكۇنتتا 10 مىليون ئۇچۇر ئالمىشىپ تۇرۇۋاتقان مۇشۇ كۈندە، زىيالىيلىرىمىز ئۆزىنىڭ ۋاقتىنى ئايغى چىقماس يىغىلىشلاردا، چوڭ - كىچىك چاي سورۇنلىرىدا ئۆتكۈزمەكتە. ۋاقىت سىكۇنت بىلەن ئۆلچىنىۋاتقان شارائىتتا، كۆپۈزلىكتىكى ئاتا - ئانىلىرىمىز ۋاقتىنى كۈن بىلەن ئۆلچەيدۇ. كۈن بولسا قۇياشنىڭ چىقىشى ۋە پېتىشى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. غەربتە ۋاقىت گويا نۇر تېزلىكىدە چاپماقتا، بىزنىڭ بۇ يەردە ۋاقىت توختاپ قالغاندەك، تارىخنىڭ ئۆزىمۇ قىمىرلىماي يېتىۋالغاندەك بىلىنىدۇ.

بىزدە ئەسىر ئالمىشىشقا دائىر يېرىك مۇلاھىزىلەر بولمىدى. كىيلەچەكنىڭ قىياس خاراكتېرلىك تەسۋىرىنى سىزىپ بېرىدىغان كىشىلەر غەرب ئەقلىملىرىدا شۇنچە كۆپ بولۇشقا قارىماي، قىزغىن ئېتىبارغا سازاۋەر. ئەكسىچە، بىزدە ئىغۋاگەرلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار شۇنچە مۆتىۋەر. بۇ بىلىم ئەھلىنىڭ جەمئىيەتىمىزدىكى ئورنى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، بۇ شائىر فۇرقەتنىڭ مۇنۇ مىسرالىرىنى ئېسىمىزگە سالىدۇ:

چەرخى كاج رەپتارنىڭ بىر مېۋىسىدىن داغمەن،

ئەيشنى نادان سۈرۈپ، دەردنى دەنا تارتىدۇ.

(مەنىسى: پەلەكنىڭ مۇنۇ قىلمىشىدىن داغ - ھەسرەتكە گىرىپتارمەن، زاماننىڭ راھىتىنى نادانلار سۈرۈپ، دەردنى دانالار تارتىدۇ)

21-ئەسىر ئەقىل دەۋرى، لېكىن بىز ئۇنىڭغا ھېسسىيات مىللىتى سۈپىتىدە كىرىپ كەلدۇق. 21 - ئەسىر رىقابەت دەۋرى، لېكىن بىز ئۇنىڭغا تايىنىشچان مىللەت سۈپىتىدە كىرىپ كەلدۇق. 21 - ئەسىر ئۇچۇر دەۋرى، لېكىن بىز ئۇنىڭغا بېكىندۈرمە مىللەت سۈپىتىدە كىرىپ كەلدۇق.

20-ئەسىردە غەرب ئەقىدىسىنى مەنبە قىلغان قىممەت قاراشلىرىنىڭ قارىمۇ قارشى قۇتۇپلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشلارنى كۆردۇق، بۇ ئۇرۇشلار جاھاننىڭ بارلىق "ئۇنتۇلغان بۇلۇڭ" لىرىغا ئۆز تەسىرىنى ئېلىپ كەلدى. مۇشۇ ئەسىرنىڭ بېشىدا، نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ئىنگلىز يازغۇچىسى كىپلىڭ (1865- 1936): "شەرق دېگەن شەرق، غەرب دېگەن غەرب، ئۇلار مەڭگۈ كېلىشەلمەيدۇ، پەرۋەردىگار ئاسمان بىلەن يەرنى ئۆز ئورنىغا بېكىتىۋەتكەنەدەك ئۇلار مەڭگۈ ئاشۇنداق تۇرىدۇ" دېگەندە، بۇنىڭغا جاۋابەن نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ھىندىستان شائىرى تاگور (1861- 1941) مۇنداق دېگەنىكەن: "ئادەم دېگەن ئادەم، ماشنا دېگەن ماشنا، بۇ ئىككىسى مەڭگۈ سىغىشالمايدۇ". روشەنكى، غەرب قىممەت قارىشى ماددىنى، شەرق قىممەت قارىشى روھنى نېگىز قىلغان. بىراق 20 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ، غەرب مەدەنىيىتى شىددەتلىك پارتلاپ ھە دېسىلا تېشىغا كېڭەيدى. تاگورنىڭ ۋەتىنى بۇگۈنكى كۈندە غەرب قىممەت قارىشىنىڭ زىلزىلىسىدە قالدى. بىزمۇ قەدىمكى شەرقنىڭ چۈشكۈنلەشكەن پېرسوناژى سۈپىتىدە بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا رول ئېلىپ، غەرب مەدەنىيىتىنىڭ ئاخىرقى بېكەتلىرىگە ئايلاندۇق. غەرب مەدەنىيىتى 20 - ئەسىردە ھە دېسە

http://www.uyebook.com

تېشىغا پارتلىدى، بىز بولساق ئىچىمىزگە پارتلاپ كەلدۇق. غەرب مەدەنىيىتىدىكى پارتلاشنىڭ ئەۋجى يېتىپ كېلىۋاتقان 21 - ئەسىردە مەۋجۇتلۇقىمىزنىڭ قانداق شەكىلدە بولۇشى بىز ئۈچۈن ئەڭ ماھىيەتلىك سوئال. بۇ سوئال خۇددى سفىنكىسنىڭ تېپىشمىقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىش - بېرەلمەسلىك ھاياتىمىزغا بېرىپ تاقىلىدۇ.

ئارقىدا قالغانلارنىڭ دۇچ كېلىدىغان مەسىلىلىرى ھەممىدىن كۆپ بولىدۇ. چۈنكى تەرەققىيات ئۆزىنىڭ ئەخلەتلىرىنى ئارقىدا قالغانلارنىڭ دۇنياسىغا تاشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئارقىدا قالغانلار ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ ئىچى ۋە تېشىنى پاكلىمىسا بولمايدىغان بىر باسقۇچ كېلىپ چىقىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ باشقىلار زېرىكىپ تاشلىۋەتكەن نەرسىلەرنىڭ مىراسخورى بولۇپ قېلىشىمىز يۇقىرىقىنىڭ بىر پاكىتى. بۇ خۇددى تېنى ئاجىزلىشىپ كەتكەن ئادەم ئاسان كېسەل بولغاندەك بىر ئىش. 21 - ئەسىر بىزگە يەنە قانداق مەسىلىلەرنى يۈكلەيدۇ؟

بۇ مەسىلىنى ھەممىمىز ئۆزىمىز تۇرۇۋاتقان نۇقتا، كەسىپ، ئارزۇ - يۆنىلىشلەر بويىچە تەتقىق قىلغاندىلا يورۇتۇپ بەرگىلى بولىدۇ. ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ ناھايىتى كۆپ قىرلىرى بولىدۇ، ھەر بىر قىر مەلۇم كەسىپ ۋە بىلىملەر ئاساسىدىكى رېئال ھالەتكە ۋەكىللىك قىلىدۇ، ئۇنى ئەنە شۇ ساھەنىڭ ئادەملىرى يېتەرلىك سەزگۈرلۈك ۋە ئىدراك بىلەن تەھلىل قىلىشى كېرەك بولىدۇ. ئۇنىڭغا يەنە ئىلغار ئىدىيە، جانلىق مېتود كېتىدۇ. بىزنىڭ ھازىرقى زىيالىي قوۇرۇلمىمىزدا "ئاڭ فورمىسى زاپچاسلىرى" مۇتلەق كۆپ سانني ئىگىلەيدۇ، ئۇلار راستىنى ئېيتقاندا، ئاڭ فورمىسى كۆتكەن ئۆمىدىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان كېرەكسىز "زاپچاسلار" بولۇپ، ئەينى دەۋرلەرنىڭ قالدۇق "تەۋەرۈك"لىرى. مانا بۇ ئىجتىمائىي پەن ئۈچۈن تېگىشلىك بولغان مەۋجۇت مەسىلىلەرنىڭ دىئاگنوزسىز قېلىشىدىكى بىر سەۋەب. پەن - تېخنىكىنى يېتەكچى ئورۇنغا قويغان ئىقتىسادىي تەرەققىيات ۋە ئىقتىسادنى نېگىز قىلغان ئىجتىمائىي ھالەتنى چىقىش نۇقتىسى قىلغاندا، بىزدە ھەرخىل ئىگىلىكنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ئۆتكۈر پەن - تېخنىكا خادىملىرى يوقنىڭ ئورنىدا. بۇ ئەھۋاللار جەمئىيەتتىكى مەسىلىلەرگە توغرا، ئىلمىي جاۋاب تېپىپ، ئۆزىمىزنى تۆزەشنىڭ قىيىنچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

ئاتوم فىزىكىسى ئاتوم دەۋرىنى مەيدانغا كەلتۈردى. ئېلېكترون ۋە ئۇچۇر تېخنىكىلىرى ئۇچۇر دەۋرىنى مەيدانغا كەلتۈردى. بۇ دەۋرلەرنىڭ ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا كېلىشى دۇنيانىڭ سىياسىي تەرتىپىنى غايەت زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىپ تاشلىدى. بۇ دەۋرلەرنى چۈشىنىش ئۈچۈن يۇقىرىقى ساھەلەر بويىچە يېتىلگەن ئالىملارنىڭ، باشقۇرۇش خادىملىرىنىڭ، پەيلاسوپلارنىڭ، تارىخچىلارنىڭ، مەدەنىيەتشۇناسلارنىڭ ۋە تۈرلۈك سىياسىي تەھلىلچىلەرنىڭ ماسلاشما ئەمگىكى تەلەپ قىلىنىدۇ. لېكىن بىزدە بۇنداق ئىلمىي قۇرۇلمىدىن گەپ ئاچقىلى بولمايدۇ. بۇنداق شارائىتتا، كەلگۈن ئېقىنى نەگە باشلىسا شۇ يەرگە قاراپ ئېقىپ يۈرگەن سەرسان ئالىمدەك ياشاش كېلىپ چىقىدۇ.

يىقىندا مەن ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس دانىئىل بىللىنىڭ "كېيىنكى سانائەت جەمئىيىتىنىڭ يېتىپ كېلىشى" ناملىق ئەسىرىنىڭ خەنزۇچىسىنى كۆرۈپ قالدىم. ئاپتور 1973 - يىلى يازغان بۇ ئەسىرىنىڭ كىرىش سۆزىدە "كېيىنكى 30 - 50 يىل ئارىلىقىدا كېيىنكى سانائەت جەمئىيىتىنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى كۆرىمىز" دېگەنىكەن. ئىنسانىيەت دانىئىل بىللى بەرگەن بېشارەتنى مانا ئەمدى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكتە. بىللى كېيىنكى سانائەت جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلمىسىنى مۇنۇ گرافىك ئارقىلىق تەسۋىرلەيدۇ.

كېيىنكى سانائەت جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە ئۇنىڭدىكى مەسىلىلەر

مەركىزىي ئوق پرىنسىپى:

نەزەرىيۋى بىلىملەرنىڭ جۇغلىنىشى ۋە كونكرېتلىشىشى

ئاساسلىق ئورگان:ئۇنىۋېرسىتېت ئۇلى: ئاساسلىق مەنبە:سىياسىي مەسىلىلەر:

قۇرۇلما مەسىلىسى: ئىجتىمائىي تەبىقە: نەزەرىيە مەسىلىسى: ئىجتىمائىي ئىنكاس:

ئالىي مەكتەپلەر ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى تەتقىقات شىركەتلىرى پەننى ئاساس قىلغان سانائەت ئەمگەك كۈچى كاپىتالى پەن سىياستى سىياستى ماتارىپ شەخس بىلەن ئاممىۋى ئورۇنلارنىڭ مۇۋازىنەتسىزلىكى - تېخنىكا جەريان - ماتارىپ"يېڭى تەبىقە"نىڭ ئىچكى جۇغلانما كۈچى بيۇروكراتلىشىشقا قارشى تۇرۇش مەدەنىيەت قارىمۇ قارشىلىقى

بىللى يۇقىرىقى گرافىكنى ئىزاھلاپ، كېيىنكى سانائەت جەمئىيىتىنىڭ ئالامەتلىرىنى ئۇچۇر، بىلىم، تېخنىكا، كەسپىي خادىم، رىقابەت، ئۇچۇر، كېلەچەك قاتارلىق نۇقتىلىق ئىبارىلەرگە مەركەزلەشتۈرىدۇ. ئۇنىڭ كۆرسىتىشىچە، كېيىنكى سانائەت دەۋرىدە بىلىم ئەھلى جەمئىيەتنىڭ ئاساسلىق قاتلىمىغا، ماتارىپ ۋە بىلىم مۇئەسسەسىلىرى جەمئىيەتنىڭ مۇھىم ئورگانلىرىغا ئايلىنىدۇ. "بىلىم ھەممىگە قادىر" دېگەن سۆز "ھوقۇق ھەممىگە قادىر" دېگەن سۆزنىڭ ئورنىنى باسىدۇ.

كۆز ئالدىمىزدىكى ئەمەلىيەت يۇقىرىقىلارنىڭ راست ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا باشلىدى. كىشىلەر دانىئىل بىللى تەسۋىرلىگەن جەمئىيەتنى "بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى" دەپ قوبۇل قىلىشتى. مانا ھازىر "بىلىم ئىگىلىكى"گە ئائىت ئومۇملاشتۇرۇش خاراكتېرلىك ئوقۇشلۇقلار ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ ئىشخانىسىدىكى كىتاب ئىشكاپىدا ئاز - تولا پەيدا بولدى، ئۇ ئىچكىرىدىكى ئالىي مەكتەپلەردە نۇقتىلىق مۇھاكىمە تېمىسىغا ئايلاندى.

دانىئىل بىللى يۇقىرىقى ئەسىرىدە، ئىنسانىيەتنىڭ ئىگىلىك تەرەققىياتىنى مۇنداق ئۈچ باسقۇچقا بۆلگەن.

ئالدىنقى سانائەت جەمئىيىتى جىسمانىي ئەمگەك ئارقىلىق تەبىئەتتىن خام ئەشيا ئېلىش. مەسىلەن، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، كانچىلىق، بېلىقچىلىق دېگەنلەردەك. ئەنئەنىگە ۋە ئۆتمۈشكە سىغىنىش ئاساسىي ئېقىم. كىشىلەر يەرگە باغلانغان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بىلىش دائىرىسى تار مەھەللە ياكى رايون بىلەن چەكلەنگەن بولىدۇ. كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش رېتىمى پەسىل، يېغىن، سۇ مەسىلىلىرىگە زىچ چېتىلغان بولىدۇ.

http://www.uyebook.com

سانائەت جەمئىيتى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى مەركەز قىلىپ تەشكىللەنگەن جەمئىيەت. مەسلەن، ياساش، ئىش قوشۇش دېگەنلەردەك. بۇ دەۋردە ماشىنا ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، تۇرمۇش رىتىمى ماشىنا بىلەن باغلانغان بولىدۇ، ئېنېرگىيە جىسمانىي كۈچنىڭ ئورنىنى ئىگىلەپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۆسۈشىگە زور دەرىجىدە تۈرتكە بولىدۇ.

بىز يۇقىرىدىكى گرافىكتا كۆرسىتىپ ئۆتكەن جەمئىيەت بولۇپ، كەسپىي خادىملار ۋە تېخنىك خادىملار يېتەكچىلىك ئورنىدا تۇرىدۇ.

شائىر نىمشىپەت بىلىم بولسا يەر شارىنىڭ توپ قىلىپ ئويىنغىلى بولىدۇ، دېگەنىدى. دەرۋەقە، يەر شارىنى كىملەرنىڭ توپ قىلىپ ئويناۋاتقانلىقى بىزگە ئايدىڭ بولۇپ قالدى. ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى غەرب دۆلەتلىرىنىڭ ئىقتىسادىنى دۇنياۋىلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ تەسىرى بوسۇغىمىزغا كېلىپ قالدى.

يۇقىرىقى جەمئىيەت ئەندىزىلىرى ئەمدىلىكتە بىر قىياس ئەمەس، بەلكى ئەمەلىيەت بولۇپ قالدى. بىز بۇ ئەمەلىيەتكە قانداق يۈزلىنىشىمىز كېرەك؟

رايونىمىز پايانسىز كەتكەن خام ئەشيا بازىسى بولۇپ، دېھقانچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ دېھقانچىلىق ۋاستە جەھەتتە تراكتور قاتارلىق ئۈسكۈنىلەرنى ئىشلەتكەنەدەك قىلسىمۇ، كەتمەن يەنىلا ئاساسىي سالماقنى ساقلاپ كەلدى. گەرچە ۋاستىلەر قىسمەن ئۆزگەرگەن بولسىمۇ، ئىگىلىكنىڭ ماھىيىتى ئوتتۇرا ئەسىردە شەكىللەنگەن ئەنئەنىنى مەزمۇن قىلدى. دېھقانلار ئەنئەنىدىن كەلگەن دېھقانچىلىق تەدبىرلىرى ۋە ساۋاتلىرى بويىچە تىرىكچىلىك قىلىدۇ، زامانىۋى جەمئىيەت كىشىلىرىگە خاس ئاڭ ئۇلاردا شەكىللەنمىدى. تېلېۋىزورنىڭ ئۇلارغا بەرگەنلىرى، ناخشا - ئۇسسۇل، ھىندىستاننىڭ بىر خىل قىلىپتىكى ئاشىق - مەشۇق ھېكايىلىرى، ۋۇسۇڭنىڭ ئاجايىپ چامباشچىلىقى بولدى.

نەچچە ئەسىرلەر ئىلگىرى ياغاچ ئات، تۆمۈر بىلىق قاتارلىق فانتازىيىلىك خىياللارنى سۈرگەن بۇ خەلق ئۆزىنىڭ ئاشۇ قىممەتلىك ئارزۇلىرىنىڭ تونۇماس بولۇپ كەتتى. تەييار ماللارنىڭ بازارلارنى ئىگىلىشى ئارقىسىدا، ئۇزاق ئەسىرلەر مابەينىدە شەكىللىنىپ، سىستېمىلاشقان قول ھۈنەرۋەنچىلىك شالىنىش جەريانىدا كېتىپ بارىدۇ.

چەت ئەلنىڭ كىيىملىرىنى قاملاشتۇرۇپ كىيىۋالغان، لېكىن، زامانىۋى ئىلىملەردىن خەۋىرى يوق ھالدا شاھادەتنامە ئالغان ستۇدېنت يىگىت بىلەن ئۆزىنىڭ چورۇقنى ئۆزى تىكىپ كىيگەن دېھقاننىڭ روھىنى سېلىشتۇرغاندا قانداق خۇلاسىگە كېلىش مۇمكىن؟ ئۆزى سالغان كەپە باشقىلار سېلىپ بەرگەن شاھانە قەسىردىن نەچچە ھەسسە ئەلا. چۈنكى ئاشۇ كەپىدە ئىجادكارلىق ۋە ھالال مېھنەت بار. مېھنەت بىر خىل ئالىي ھوقۇق.

جەمئىيەت بىلەن مەكتەپ ئەسلىدىلا بىر گەۋدە. ئىنسانلارنىڭ دەسلەپكى بىلىملىرى تەبىئەتتىن،

جەمئىيەتتىن كەلگەنىدى. مەكتەپلەر بارغانسىرى ئايرىم بىر قورۇ بولۇپ، جەمئىيەتتىن ئۆزىنى ئايرىم تۇتىدىغان بولدى. مەكتەپتىكى بىلىملەر تەبىئەت ۋە جەمئىيەت بىلىملىرىنىڭ فوكۇس نۇقتىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن جەمئىيەتنى ئەۋزەل غايە ۋە ۋاستىلەرگە ئىگە قىلدۇ. مەكتەپلەر بارچە ئىجتىمائىي تەرەققىياتلارنىڭ غۇرۇرى ۋە نوپۇزلۇق ئورگىنى. ئوقۇتقۇچىلار ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى ھەم تەرەققىياتىنىڭ خەۋەرچىلىرى ۋە لايىھەچىلىرى. ئەمما بىزنىڭ مەكتەپلىرىمىز جەمئىيەتنىڭ ۋە دۇنيانىڭ چاقىرىقلىرىنى ئەڭ كېچىكىپ ئاڭلايدىغان، جەمئىيەتتىكى ئورنىنى دىپلومغا تايىنىپ تىكلىگۈچى جان باقارلارنى تەربىيىلەيدىغان خىلۇەت قولتۇقتا ئايلىنىپ قالدى.

رايونىمىزدىكى مەۋجۇت ئىگىلىك ئەنئەنە رەۋىشدە بولغاچقا، مەكتەپلەرگە ئارتۇقچە تەلەپلەرنى قويۇشتىن يىراق. ساۋاتسىز بىر پىيزا باشلىقى ياكى كەنت باشلىقى خىزمەتلەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىۋاتىدۇ، دەپ قارىلىۋاتقان ئەھۋالدا، جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ زامانىۋى بىلىملەرگە تەقەززا بولۇپ كېتىشى ناتايىن. باشقا تەرەپلەرنى قويۇپ تۇرغاندىمۇ، ئالىي مەكتەپ تەتقىقات ئورۇنلىرى، نەشرىيات تارماقلىرىدا كەسپىي خادىملارنىڭ تەشەببۇسكارلىقىغا ئورۇن يوق. ئۇلار كەسپىي ئىشلاردىمۇ مەمۇرىي خادىملارنىڭ يېتەكلىشىنى قوبۇل قىلىدۇ. بىزدە رەھبەر دېگەندە كەسپىي يېتەكچىلىككە ئائىت تەرەپلەر نەزەردىن ساقىت قىلىنىۋېتىلىدۇ. نۆۋەتتە جۇڭگوغا جىددىي كېرەك بولۇۋاتقىنى دەل مەخسۇس كەسپىي تالانت ئىگىلىرى بولۇپ، بۇ ساھەدىكى بوشلۇق تەرەققىيات سۈرئىتىنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولۇشىغا كاشىلا تۇغدۇرماقتا. بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىنىڭ يېتىپ كېلىشى، ئىقتىسادىي دۇنياۋىلىشىش بىزدە تەخىرسىزلىك تۇيغۇسى پەيدا قىلسىمۇ، دەماللىققا ئامالىمىز يوق. چۈنكى كەسپىي تالانت ئىگىلىرى ۋە سۈپەتلىك جەمئىيەت ئەزالىرى بىردەمدىلا يېتىشىپ چىقمايدۇ.

مائارىپ كرىزىسى بىز قۇتۇلالمايۋاتقان زور ئىجتىمائىي خەۋپ بولۇپ، مەركىزى كرىزىس دەل بىلىم كرىزىسىدە كۆرۈلمەكتە. بىلىمنىڭ ھەل قىلغۇچ ئورۇنغا چىقىشىغا ئەگىشىپ، بىلىم ۋە زىيالىيلار ھەققىدىكى تەبىرلەرمۇ ئۆزگەردى، تۈرمۇ كۆپەيدى. بىلل "كېيىنكى سانائەت جەمئىيىتىنىڭ يېتىپ كېلىشى" دېگەن ئەسىرىدە بىلىمگە مۇنداق تەبىر بېرىدۇ: "بىلىم شەيئى ياكى ئىدىيىگە سىستېمىلىق شەرھى بېرىش ئارقىسىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئورۇنلۇق ھۆكۈم ياكى تەجرىبە خاراكتېرلىك خۇلاسە بولۇپ، ئۇ مۇئەييەن ئالماشتۇرۇش ۋاستىسى، مۇئەييەن سىستېما ئارقىلىق باشقىلارغا يەتكۈزۈلىدۇ". بىلل بىلىمنى كەسپىي بىلىم، سودا بىلىمى، ئەمگەك بىلىملىرى، سىياسىي بىلىم، ئائىلە بىلىملىرى، پەننىي بىلىم، روھىي بىلىم قاتارلىق كونكرېت تۈركۈملەرگە ئايرىپ بىرمۇ بىر ئىزاھلاپ ئۆتىدۇ. بۇلار بىزنىڭ ھازىرقى رېئاللىقىمىزغا تولۇق ئۇيغۇنلىشىپ كەتمىگەندىمۇ بەربىر رېئاللىقىمىزغا تەسىر كۆرسىتىۋاتقان سىرتقى كۈچنى پەيدا قىلغۇچى بىر جەمئىيەتنىڭ ئەينى دەۋردىكى قىياپىتىنى پەرەز قىلىشىمىزغا ياردەم بېرىدۇ. بىز ئۆزىمىزنى ۋاقتىدا ئۆزگەرتىپ تەرەققىيات يۈنىلىشىگە ئۇيغۇنلاشمىساق پاكىت بىزنى مەجبۇرىي ئۆزگەرتىدۇ. ئۆزىنى ۋاقتىدا ئۆزگەرتمىگەنلەر سىرتقى كۈچ تەرىپىدىن ئۆزگەرتىلىدۇ.

هازىرقى مەكتەپلىرىمىز جەمئىيەتتىكى مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇ يەردىكى بىلىملەر دۇنيا بىلەن ماس قەدەمدە ئۆزىنى ئىسلاھ قىلالمىدى. خۇددى "ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق" دېگەندەك، قالاق ئىگىلىكنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان جەمئىيەتتىكى مەكتەپلەر ئۆز دەرىجىسىنىڭ قانچىلىك يۇقىرى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىختىساسلىقلارنىڭ بۆشۈكى بولالمايدۇ. رۇس نەسىرچىسى مىخائىل پىرىشۋىن "ئەگەر سۇ بولۇپ، ئۇنىڭدا بېلىقلار بولمىسا، مەن ئۇنىڭ سۇ ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەيمەن، ئەگەر ھاۋا بولۇپ، ئۇنىڭدا پەرۋاز قىلىپ يۈرگەن قارلىغاچلار بولمىسا، مەن ئۇنىڭ ھاۋا ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەيمەن" دېگەنىدى. بىر ئالىي مەكتەپ ياكى بىر ئاكادېمىيىدە مەملىكەتتىكى ئىلىم تارماقلىرى ھۆرمەت قىلىدىغان، خەلقئارادىكىلەرمۇ تونۇيدىغان سەرخىللار بولمىسا، ئۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟!

بىزدىكى بىلىم كرىزىسى مۇنداق ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: بىرى، كارغا كېلىدىغان بىلىمنىڭ بولماسلىقى، يەنە بىرى، ناھايىتى ئاز ساندىكى ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ قابىلىيىتىنى جارى قىلدۇرىدىغان رىقابەت مۇھىتىنىڭ بولماسلىقى. بىزدە كىشىلەرنىڭ ئۆگىنىشىگە ئىلھام بولغۇدەك جانلىق ئىجتىمائىي مېخانىزم شەكىللىنىپ بولالمىدى. ئەكسىچە، ئاز - تولا ئۆگىنىش، ئىجاد قىلىش روھىغا ئىگە كىشىلەرنىڭ قىزغىنلىقى تۈرلۈك توسالغۇلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچرايدۇ. مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلار ئەركىن رىقابەت تەرىپىدىن شاللىنىپ قېلىشتىن ئەمەس، بەلكى ئىمتىھاندىن قورقىدۇ. ئىمتىھان ئۇلار ئۈچۈن نەق ۋەھىمە بولۇپ، بۇ بىۋاستە دىپلومغا بېرىپ تاقىلىدۇ. ئىمتىھان يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ئوقۇغۇچىلارنى باشقۇرۇش ۋە تۇتۇپ تۇرۇشتىكى ياخشى كوزىر بولۇپ قالدى. نۇرغۇن لاياقەتسىز ئوقۇتقۇچىلار ئىمتىھان ئېلىش، تەكشۈرۈش، نوپۇزىنى پەش قىلىش ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا "خاقان" بولماقچى بولىدۇ. مائارىپ باشقا ئىشلار قولىدىن كەلمەيدىغانلارنى ئالمان - تالمان قوينىغا ئالىدىغان، بەرداشلىققا باي سېخىي ماكان بولۇپ قالغاچقا، لاياقەتسىز ئادەملەر ئۇ يەردىن ئاسانلا پاناھلىق تاپىدۇ. ئىمتىيازلىقلارنىڭ ئائىلىۋى باش ئاغرىقى مەكتەپلەر ئارقىلىق شىپا تاپىدۇ. بۇنىڭ ئاقىۋىتىدىكى تولدۇرغۇسىز زىيانلار ئەلنىڭ سەۋرچان روھىدا غەلىتە لاتقىلارنى ھاسىل قىلىدۇ.

بىزدە بىر لاياقەتلىك ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئەمگىكىگە ھەقىقىي باھا بېرىش مەسىلىسى توغرا ھەل قىلىنمىدى. ئوقۇغۇچىلار ئالىي مەكتەپلەردە پۇل تۆلەپ ئوقۇيدۇ يۇ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرسىنى تاللاش، ئوقۇتقۇچىلارغا باھا بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئەمگىكى سائەت مىقدارى بىلەن ئۆلچەندى. كىمنىڭ دەرس سائىتى كۆپ بولغان بولسا شۇ ئىلغار بولۇپ سايلاندى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇتقۇچىلار ھەققىدىكى ئىنكاسى نۇرغۇن مەكتەپلەردە ھېچنېمىگە دال بولالمايدۇ. بىر ئۈن تارتىش ماشىنىسىنىڭ ئەمگىكىنى ۋاقىت (سائەت) بىلەن ئۆلچەش مۇمكىن، چۈنكى ئۇنىڭ بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدىكى خىزمەت ئىقتىدارى ۋە مىقدارى تېخنىك خادىملار تەرىپىدىن مېخانىك يوسۇندا بەلگىلەنگەن

بولدۇ. بىراق ئوقۇتقۇچى ئەقلىي ئەمگەكچى، ئۇ روھ، كەيپىياتقا ئىگە ئادەمنىڭ ئەمگىكى بولغاچقا، ماشىنىنىڭ ئەمگەك مىقدارىنى ئۆلچىگەندەك ئۆلچىگىلى بولمايدۇ. ئەقەللىيسى، ئادەم ماشىنا ئەمەس، ئۇ مېخانىك ھەرىكەت قىلمايدۇ. ئادەمنىڭ ئەمگىكىنىڭ سۈپىتى قابىلىيەت، روھىي كەيپىيات، تەجرىبە، جانلىق ئۇسۇل قاتارلىق نۇرغۇن كونكرېت ئامىللار تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بەزى ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارغا 10 سائەتتە بېرەلمىگەن ئۇنۇمنى يەنە بەزى ئوقۇتقۇچىلار بىرەر سائەتتە بېرەلىشى مۇمكىن. جايىنى تاپقان بىرەر سائەتلىك تەربىيە قارىسىغا بېرىلگەن 10 سائەتلىك تەربىيىنى بېسىپ چۈشىدۇ. ياخشى ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلارغا بىلىم ۋە ئۇچۇر بېرىپلا قالماستىن، يەنە شۇ جەرياندا ئۆزىنىڭ ئۆگىنىش ۋە تەپەككۇر ئۇسۇلىدىنمۇ بېشارەت بېرىدۇ. زېرەك ئوقۇغۇچىلار ھەممە تەرەپتىن تەڭ بەھرىمەن بولالايدۇ. بەزى ئوقۇتقۇچىلار بىر سائەت ئىچىدە ماھىيەتلىك بىلىم ۋە ئۇچۇرلارنى بېرىشكە قادىر ئەمەس، يەنە بەزى ئوقۇتقۇچىلار بىلدۈرۈشكە تېگىشلىك بىلىملەرنى بىلدۈرۈپلا قالماي، نۇرغۇن ئۇچۇرلارنى بېرىپ ئوقۇغۇچىلارنى ھاياجانغا سېلىۋېتىدۇ. مانا مۇشۇنداق كونكرېت تەرەپلەر ئەقلىي ئەمگەكنىڭ سۈپىتىدىكى زور ئىچكى پەرقلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. دەرسلەرنىڭ قىممىتىنى نوقۇل سائەت بىلەن ئۆلچەش ئەقلىي ئەمگەكنىڭ سۈپەت قانۇنىغا تۈپتىن خىلاپ. ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بىرەر فاكۇلتېتىدا ياكى بىرەر ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردە كوزىر ئوقۇتقۇچىلاردىن بىرقانچىسى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەمگىكى كۆپ ھاللاردا ئادەتتىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئەمگىكى بىلەن ئوخشاش قىممەتتە باھالىنىدۇ. ھەتتا تۆۋەن باھالىنىدۇ.

مەن بىر ئوقۇتقۇچى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئۆگەنگىنىم ۋە تەتقىق قىلدىم. نەتىجىلىرىم ئاز - تولا ھۆرمەتكە ئېرىشتۈرگەن بولىسىمۇ، ئەمما باش كۆتۈرمەي قىلغان ئەقلىي ئەمگەكلىرىم مېنى ئەقەللىي موھتاجلىقتىن ساقىت قىلالمىدى. بۇنداق ئەھۋالدا، ۋىجدان ۋە مەسئۇلىيەت دېگەن نەرسە بولمىسا، بولۇشىغا ياشاش يولىغا مېڭىپ كېتىش نورمال ھادىسە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھالەت ئوقۇتقۇچىلاردا ئوخشىمىغان دەرىجىدە (ئېغىر ياكى بىر قەدەر ئېغىر دەرىجىدە) مەۋجۇتتۇر.

بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىدە ئالىملار، تېخنىكلار ۋە ئوقۇتقۇچىلار ھەل قىلغۇچ ئورۇندا تۇرىدۇ دېدۇق، بۇنى جەمئىيەتشۇناس ئالىملارنىڭ بايانلىرى بىلەن دەلىللىدۇق. كۆز ئالدىمىزدىكى ئەمەلىيەتمۇ بىزگە شۇنداق بىر ھەقىقەتنى نامايان قىلماقتا. كىتابخانىلار ئۇنداق يۈزلىنىشلەر بىزدە قاچان ئەمەلگە ئاشىدۇ، دەپ سوراپ قالسا، مەنمۇ ئېنىق جاۋاب بېرەلمەيمەن. ئەمما شۇنىسى ئېنىقكى، مۇقەررەرلىك ئاز - تولا كېچىكسىمۇ ھامان يۈز بېرىدۇ. تەرەققىياتنىڭ سادالىرى ئاخىرقى ھېسابتا خۇددى ئىسراپىلنىڭ نەرىسىدەك گاس ئادەملەرنىمۇ چۆچۈتۈپ تاشلايدۇ.

2000- يىل يانۋار

ئەسىر ئاخىرىدىكى ئويلار

ئەگەر سەن ئادەم بولىدىغان بولساڭ، خەلقنىڭ غېمىنى يېمىگەنلەرنى ئادەم ھېسابلىما.

- ئەلشىر ناۋائىي

1

ئىشلىرىنى تولۇق ئورۇندىغان ئادەم ئۆزى ئىز قالدۇرغان ھەربىر تۈنۈگۈنىنى خۇشاللىق بىلەن ئۇزىتىپ قويالايدۇ، شۇنىڭدەك ھەربىر ئەتىنى كۆڭلى توق، ئىشەنچلىك ھالدا قارشى ئالالايدۇ. بىراق ئىشلىرى چالا قالغان ئادەم ياكى ئىنسانىي ھاياتتىكى ئەڭ ئىپتىدائىي ھاجەتلەرگە باغلىنىپ، ئۇنىڭدىن ئاشالمىغان ئادەم نېمە قىلىشى مۇمكىن؟بۇنىڭدا ۋاقىتنىڭ ئۆتۈپ، ئۆمرىنىڭ ئەھمىيەتسىز ھالدا ئاخىرلىشىۋاتقانلىقى ھەققىدە بىرەر سېزىمنىڭ بولۇشى تەس گەپ، ھەرقانچە بولغاندا، ئۇنىڭدا سۇس بىر غەمكىنلىك بولار. بۇ دۇنياغا تۆرىلىپ تۇزۇك ياشىمىغان ئادەم، روھىي، ماددىي يېتىلىشنىڭ ئۆزىگە خاس نېسىۋىسىنى تېتىماي، ئۇنى گۇمراھلىق ئىچىدە تەرك قىلغان ئادەم ئاخىرەتتە دەھشەتلىك ھېساب بېرىدۇ.

دېمەك، سەن راھەت كۆرمىگەنىكەنسەن، بۇنىڭ سەۋەبىنىڭ يىپ ئۇچى ئالدى بىلەن ئۆزۈڭدە بولىدۇ. بىراۋلار ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى ئۆزگەرتمىسە، يات بىراۋلار ئۇنى ئۆزگەرتىپ قويالامدۇ؟! دۇنيا تارىخىنى تەكشۈرسەڭ، قوشنىدارچىلىقنىڭ پرىنسىپى مۇنداق بوپتۇ: ئۆزىنى ئۆزى سۆيمىگەنلەرنى ھېچكىم سۆيمەيدۇ، ئۆزىگە ئۆزى ياردەم قىلمىغانلارغا قوشنىسىمۇ ياردەم قىلمايدۇ. ئاجىز قوشنا كۈچلۈك قوشنىلارنىڭ بوزەك قىلىشىغا ئۇچرايدۇ، كۈچلۈك قوشنا ئاجىز قوشنىلارنىڭ ياردىمىگە ئۇچرايدۇ.

2

بىزمۇ 21 - ئەسىرگە كىرىۋاتىمىز. كىشىلەر ئەقىل - پاراسەت ۋە گۈللىنىشنىڭ يېڭى سەھىپىلىرىنى ئېچىۋاتقاندا، بىز ئۆتمۈش ۋە ئەتە ھەققىدە ئويلىنىشنىڭ قەرزلىرىگە بوغۇلۇپ كەتتۇق. بىز يېڭى زاماننىڭ سىناق مەيدانىغا قەرز دەپتەرلىرىنى ئۆشنىمىزگە ئارتقان ھالدا كىرىپ كېلىۋاتىمىز. بۇ دەپتەرلەر بىزنىڭ ئەسلىدىكى قاۋۇل ۋۇجۇدىمىزنى بېسىپ يىگىلتىش بىلەن بىرگە، روھىمىزنى سىقىپ تۈنجۇقتۇرۇپ قويۇشى مۇمكىن. چۈنكى پانىي دۇنيانىڭ قەرزىنى ئادا قىلمىغان ئادەم باقىي دۇنيانىڭ جەننىتىگىمۇ ئېرىشەلمەيدىغۇ!

بىز خوشلىشىۋاتقان 20 - ئەسىردە ئىنسانىيەت كاتتا ئۆزگىرىشلەرگە قەدەم قويدى. رادىئو، تېلېۋىزور، كومپيۇتېرلار بارلىققا كەلدى. بۇلار يەر شارىدىكى ئىقلىملارنى، تاقىم ئاراللارنى، ئېتىقاد جەھەتتە بىر -

http://www.uyebook.com

بىرگە ئوخشمايدىغان دۆلەت، مىللەت ۋە گۇرۇھلارنى بىر - بىرگە باغلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئاتوم بومبىسى، باشقۇرۇلىدىغان بومبا، ئاۋتوماتىكا، خىمىيلىك قوراللار بارلىققا كېلىپ، بۇلار ئىنسانلارنى يوشۇرۇن خەۋپ ئىچىدىكى دىپلوماتىيە ئويۇنلىرى، نەيرەڭلەر، كۆلۈپ تۇرۇپ خىرىس قىلىدىغان تىنچسىز، مۇقىمسىز ۋەزىيەتكە ئېلىپ كىردى. دېمەك، بۇ ئەسىردە پەن - تېخنىكا جەھەتتە مۆجىزە خاراكتېرلىك بايقاش ۋە كەشپىياتلار بولدى، بۇلار ئىنسانلارنىڭ ماددىي قىممەتكە ئىنتىلىش تەبىئىتىنى چەكتىن ئاشقان ھالدا نامايان قىلدى. ئەمما ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەككى، تارىختا يۈز بېرىپ باقمىغان قاباھەتلەر، ئادالەتسىزلىكلەر، تەڭسىزلىكلەر مۇشۇ ئەسىردە يۈز بەردى. ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشى پارتلاپ، 100 مىليونلاپ ئادەم ئۆلدى، 100 مىليونلاپ ئادەم نامراتلىق ۋە سەرسانلىق ئىچىدە قالدى. ئىنسانلار بولۇپمۇ غەربلىكلەر ئۆزى ئەخلاقىي قىممەتنىڭ كىشىلىك دۇنياسىدىكى ئورنىدىن گۇمانلىنىپ، ئۇنىڭ رولىغا ئىشەنمەيدىغان بولدى. بىر قانچە دۆلەت رەھبەرلىرى بىر يەرگە كېلىپ، نۇرغۇن دۆلەت ۋە مىللەتلەرنىڭ تەقدىرىنى ئۇيان - بۇيان قىلدى. دۇنياۋى تەرتىپ ئۆزگەردى، خەرىتىلەردىكى سىزىقلار ۋە رەڭلەر ئادالەتسىز رەۋىشتە ئۆزگەرتىلدى. ئارقىدىنلا كوممۇنىزم، كاپىتالىزم لاگېرلىرى ئوتتۇرىسىدىكى سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى باشلىنىپ ئۇزۇن داۋام قىلدى. قورال - ياراغلار ئىسكىلاتلاردا، مەخپىي بازىلاردا كۆنسېرى كۆپەيدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئاچ - يالىڭاچلارمۇ كۆپىيىپ، مىليونلاپ كىشىلەر ئوزۇقلۇق يېتىشمەي ئۆلدى. تۇغۇتتىن ساقلىنىش كوملېچى ۋە قاپچۇقلىرى ياسالدى. زەھەرلىك چېكىملىك سودىسىغا ساقچىلارمۇ ئارا تۇرالمايدىغان ھالەتكە يەتتى. ئەيدىز كېسىلى يامراپ، راك كېسەللىكلىرى بىلەن بىرگە ئىنسانىيەت ئۆچكۈن ۋەھشىي خەۋپكە ئايلاندى. سۇ، تۇپراق، ھاۋانىڭ بۇلغىنىشلىرى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققۋاتقان تۈرلۈك ئاپەتلەرنىڭ ئىنسانلارغا كەلتۈرگەن زىيانلىرى ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدىنمۇ ياۋۇز ھالەتكە كەلدى.

روشەنكى، 20 - ئەسىردە ئىنسانلار پەن - تېخنىكا ۋە ماددىي جەھەتتە مىسلىسىز تەرەققىي قىلدى، لېكىن ئىنسانىنىڭ بەختسىزلىكى تارىختىكى ھەر قانداق دەۋرىدىكىدىن ھالقىپ كەتتى. گۈللەنگەن پەن - تېخنىكا، كىشىلىك ھوقۇق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىككە دائىر تۈزۈلگەن تالاي خىتابنامىلەر، قانۇنلار ۋە مەجلىسلەر يەنىلا تەڭسىزلىكنى تۈگىتەلمىدى. خىلقەت بۇلۇڭلاردىكى يوشۇرۇن كۆز ياشلارنى تۈگىتەلمىدى. كۈچلۈكلەر بىلەن ئاجىزلار ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان بېقىندۇرۇش ۋە بېقىنىش خاراكتېرلىك تىنچلىق كەلگۈسىدىكى زور بالايىئاپەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا تىنچلىق كاتېگورىيىسىگە كىرگۈزۈلدى. ھەقىقىي تىنچلىق بىلەن زوراۋانلارنىڭ كۈچ ئۈستۈنلۈكى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان ساختا تىنچلىقنىڭ پەرقى تۈنەك ئىچىگە غەرق بولۇپ كەتتى.

ئامېرىكىلىق ئىقتىسادشۇناس پائول A ساموئىلسون بىلەن ۋىلىيام D نودخوس بىرلىشىپ يازغان "ئىقتىساد ئىلمى" دېگەن زور ھەجىملىك كىتابنىڭ مۇقەددىمىسىدە ئەنگىلىيىلىك پەيلاسوپ ئېدموند

بۇركىينىڭ مۇنداق بىر سۆزى نەقىل كەلتۈرۈلگەن: "رىتسارلىق (چەۋەندازلىق) دەۋرى ئاللىبۇرۇن ئۆتۈپ كەتتى، ئەمدى سەپسەتىچىلەر، ئىقتىسادشۇناسلار ۋە كومپيۇتېر دەۋرى يېتىپ كېلىدۇ."

بۇركىي 18 - ئەسىردە ئۆتكەن پەيلاسوپ سۈپىتىدە ئۆزىدىن كېيىنكى 200 يىللىق رېئاللىقنى بىشارەت بەرگەن. دېمەك، بۈگۈنكى غەربلىكلەر دۇنياۋى تەرتىپ ۋە سىياسەتتە شۇنىڭ ئۈچۈن تەشەببۇسكار ئورۇندا تۇردىكى، ئۇلاردا ئىلمىي پەرەزچىلەر ھەر ساھە بويىچە تۈركۈم - تۈركۈملەپ چىقىپ تۇرغان. پەيلاسوپلار جاھاننىڭ قىياپەتلىرى ئۈستىدە پىكىر قىلىپ تۇرغان. ئالىملار ماددىي قانۇنىيەتلەر ھەققىدىكى پەرەزلىرى ۋە گاھ - گاھ دەللىلىرى ئارقىلىق پەيلاسوپلارنىڭ پىكىرلىرىگە ئاساس يارىتىپ بەرگەن. ئىقتىسادشۇناسلار بۇ قانۇنىيەتلەرنى جەمئىيەت قانۇنىيەتلىرىگە تەتبىقلاپ داھىيلار ۋە سىياسىيونلارغا ئىلمىي تەكلىپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن دۇنيانىڭ ھەر قايسى يەرلىرىدە تەسىرى مۇتلەق بولغان غەرب سىستېمىسى بەرپا بولغان. 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە غەربنىڭ قىممەت قارىشى، ئەخلاق سىستېمىسى دۇنيا مىقياسىدا ئومۇميۈزلۈك غەلىبە قىلغان بولدى. ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ غەربلىكلەر تەرىپىدىن ئەرەب، تۈرك، پارسلار دۇنياسىغا غەربنىڭ ئارىلىششىنىڭ باشلانغانلىقىدىن دېرەك بەردى. نەتىجىدە، ئەسلىدىكى ئوسمان ئىمپېرىيىسى قارىمىقىدىكى رايونلاردا غەربنىڭ قىممەت قارىشى ئۈستىگە قۇرۇلغان پادىشاھلىق، جۇمھۇرىيەتلەر پەيدا بولدى. بۇلار بەجايىكى غەربتىن ئىبارەت ماگنىت تاياقچىسىنىڭ ھەرىكىتىگە ئاساسەن قىمىرلايدىغان تۆمۈر ئۇۋاقچىلىرىغا ئوخشاپ قالدى.

نەتىجىدە، ئەھۋال قانداق بولدى؟ مەنپەئەتنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان ئىقتىسادىي قىممەت ھەممىنى بەلگىلەيدىغان نەرسە بولدى. ئىنسان بىلەن ئىنساننىڭ مۇناسىۋىتى مەنپەئەت قانۇنى بويىچە چۈشەندۈرۈلدى. مەنپەئەت، پۇلغا ئېرىشىش ئۈچۈن جىددىي كۆرەشلەر باشلاندى. ئىنسان تەبىئىتىدە بولىدىغان روھىي قىممەتلەر (ئېتىقاد)، ئەخلاقىي قىممەتلەر(ۋاپادارلىق،سەممىيلىك،دىيانەت)، ئىنسانىي قىممەتلەر (ئىنسانپەرۋەرلىك مەزمۇنىدىكى قۇتقۇزۇشلار، ئىرق، مىللەتتىن ھالقىغان رىشتىلەر ۋە ياردەملەر) يۇقىرىدىكى ئىقتىسادىي قىممەتنىڭ قوشۇمچە نەرسىلىرىگە ئايلىنىپ قالدى ياكى ئەرزىمەس ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى. چىركاۋلار قىممىتى ۋەيران بولغان كىشىلەر ئىزدەيدىغان ئايرىم نەرسىگە، پوپلار جەسەت ساندۇقى ئالدىدا نۇتۇق سۆزلەيدىغان كىشىلەرگە ئايلاندى. سەنئەتكارلار كىشىلەرنىڭ ماددىي مەنپەئەتدارلىق تۇيغۇسىغا ماسلاشماي، سەنئەتنىڭ ئىچكى تەلەپلىرىنى قازىمەن دېسە جان باقالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئوڭ مېڭىسىدە سەنئەت، سول مېڭىسىدە تىجارەت بولمىسا بولمايدىغان ئەھۋال شەكىللەندى. جۇڭگو تاكى 1970 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىغا قەدەر ئاق فورمىسى ئۈچۈن ياشىدى. مىليونلاپ ئىنسان ئاق فورمىسى ئۈچۈن بولغان كۈرەشتە ئۆلدى. مىليونلاپ ئىنسان ئاق فورمىسى ئۈچۈن ياماق چاپان، ياماق ئىشتان كىيگەن ھالدا قەھرىمان بولدى. مىليونلاپ ئىنسان ئىجاد قىلىش، بايلىق يارىتىشتا تېگىشلىك مېڭىسنى ئاق فورمىسى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان كۈرەشنىڭ جابدۇقلىرىغا ئايلاندۇرۇپ، ئادىمىيلىككە ياتىدىغان تەبىئەتتىن مەھرۇم بولدى. سىرتقى

http://www.uyebook.com

دۇنيانىڭ يۈكسەك گۈللەنگەن ھالىتى 1840 - يىلىدىكى ئەنگلىيە زەمبىرەكلىرىدەك جۇڭگولۇقلارنىڭ تەپەككۇر دەرۋازىسىنى سىلكىدى. ئاق فورمىسىنىڭ خۇمارى ئەپيۇننىڭ خۇمارىدىنمۇ دەھشەتلىك بولۇپ، بۇ خۇمار تا بۈگۈنگىچە جۇڭگولۇقلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن خالاس تاپمىدى. بىراق قانداقلا بولمىسۇن، 1970 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلانغان ئىسلاھات جۇڭگو ئۈچۈن بۇرۇن كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدىكى ماددىي مەئىشەتنى يارىتىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ، 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئىقتىسادىي قىممەت ئۆرۈشى پۈتكۈل دۇنيانى تەلتۆكۈس قاپلىدى. روھىي قىممەتلەر كىشىلىك جەمئىيەتتىن سىقىپ چىقىرىلدى. ئالىيجاناب ئەخلاقىي قىممەتلەر مۈرەككەپ ماھىيەتلىك دىپلوماتىيە ھەرىكەتلىرىنىڭ ئەۋرەت لاتىسىغا ئايلاندى. تالاش - تارتىش، كۈرەش، تاجاۋۇز، ئالدامچىلىق قۇرۇلۇشلىرى چىرايلىق ھەل بېرىلگەن ھالدا كىشىلەرنىڭ ئەقلىنى بەيئەت قىلدۇرغان ئومۇمىي يۈزلىنىش بولۇپ قالدى. ئەينى دەۋرلەردە ھەربىي ئىشلارغا تەتبىقلانغان ھىيلە - مىكىر دەستۇرلىرى زامانغا يارىشا ھالدا قايتىدىن ئىشلىنىپ، پۈتكۈل سودا ۋە ئىنسانىي ئالاقىلەرگە تەتبىقلاندى (مەسىلەن، ماكياۋېللىينىڭ "ھۆكۈمدارلار دەستۇرى"، كلاسىسۋېتزىنىڭ "ئۇرۇش نەزەرىيىسى"، جۇڭگودىكى "ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە"، "36 تەدبىر"، "سۇنزى ھەربىي ئىشلار دەستۇرى.("

پەن - تېخنىكىنىڭ كۈچىنى توغرا چۈشىنىش كېرەك. مۇبادا پەن - تېخنىكىنىڭ كۈچىگە بولغان ئىشىنىش چوقۇنۇش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتسە، بۇ، پەن خۇراپاتلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. چېكىدىن ئاشقان مەنپەئەتدارلىق ئېنېرگىيە مەنبەلىرىنى قېزىش تۈپەيلى ئېغىر تەبىئەت كرىزىسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇ كرىزىس ئەمەلىيەتتە ئىجتىمائىي كرىزىس (مىللەتلەرنىڭ بۆلۈنۈشى، ئائىلىنىڭ يىمىرىلىشى، مائارىپنىڭ دوگمىلىشىشى، قانۇننىڭ كۈچتىن قېلىشى... قاتارلىق) ۋە روھىي كرىزىس (ئۈمىدسىزلىك، چۈشكۈنلۈك، ئەقىدىسىزلىك، روھىي كېسەللىك...) نىڭ نەقەدەر زور ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

20- ئەسىر شۇ قەدەر ئەسەبىي قىلىقلار بىلەن تولغان ئەسىر بولدىكى، كىشىلەر مۇقەددەس كىتابلاردىكى قىيامەت تەسۋىرىنىڭ ئالامەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئەتراپىدىكى رېئال تۇرمۇشتىن يەتكۈدەك ئۇچراتتى. ئىجادىيەت بىلەن بۇزغۇنچىلىق بالانىس رەۋىشتە روياپقا چىقتى.

غەرب مۇتەپەككۇرلىرى بۈگۈنكى روھىي كرىزىستىن ئاللىقاچان بېشارەت بېرىشكەنىدى. 19 - ئەسىر دىنىي جەمئىيەت دەۋرى بولدى. ئاللانىڭ ئىنسانىيەت ئۈچۈن ھەدىيە قىلغان ئېتىقاد ھوقۇقى، قانۇن ھوقۇقى ۋە باشقا ھوقۇقلىرى ئېپىسكوپلار، پوپلار ۋە مىسسىيونېرلار تەرىپىدىن مونوپول قىلىندى. ئېتىقادتىكى ئىندىۋىدۇئال ئالاھىدىلىك ئەمەلدە يوق قىلىندى. شەخسنىڭ خۇدانى چۈشىنىش ۋە سېغىنىشتىكى ھوقۇقى تالان - تاراجغا ئۇچرىدى. شۇڭلاشقا گېرمانىيە پەيلاسوپى ف. نېتزى: "خۇدا ئۆلدى!" دەپ جاكارلىغانىدى. بۇ ئۆلگەن خۇدا شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، خۇدانىڭ بارلىق بەندىلەرگە بولغان ئورتاقلىقى يوقىلىپ، ئىجتىمائىي قاتلام ۋە دەرىجىلەرنىڭ غايىب شاھتى بولۇپ قالدى.

خرىستىئان دىندارلىرى بەئەينى ئۆلۈك خۇدانىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ كىشلەرگە ھەيۋە قىلىشقانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە خرىستىئان دىنىنىڭ پات ئارىدا ھاكىمىيەتتىن سىقىپ چىقىرىلىشىدەك رېئاللىقنىڭ سايىسى يىراقتىن ئايان بولۇپ تۇراتتى.

رىتسارلىق دەۋرىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقى شائىرلارغا خاس رومانتىك دۇنيانىڭ زەربىگە يولۇقۇشىدىن دېرەك بېرەتتى. رىتسارلىقنىڭ تۈگىشى ئىنسانىدىكى قىشلاقا خاس تەبىئەتنىڭ تەھدىتكە ئۇچرىشىدۇر. بۇنداق چاغدا جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ ھەرىكىتى مۇتەپەككۇرلار ۋە سەنئەتكانىڭ تەسىر دائىرىسىدىن قاڭقىپ چىقىپ كېتىدۇ - دە، نوقۇل ئەقىل ئۈستىگە قۇرۇلغان سىياسىيونلۇق سەھنىگە چىقىدۇ. شۇڭا 19 - ئەسىر ئىنسانلارنىڭ سەنئەتكە مايىل تەبىئىتى بىلەن دىن، ھوقۇققا مايىل تەبىئىتى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ مەنزىرىسى بىلەن خاراكتېرلەندى. 19 - ئەسىر چەت ئەل ئەدەبىياتى ۋەيران بولۇۋاتقان ئىنسانىي قىممەتكە ئوقۇلغان ھەسرەتلىك ناخشىدۇر. 20 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئادۋوكاتلار ئاساسىي ئورۇندا تۇرۇپ، ھاكىمىيەتنىڭ بېشىدىكى ئىشەنچلىك مەسلىھەتچىلەرگە ئايلاندى. سىياسىي رەڭۋازلىق دۆلەت باشقۇرۇش سەنئىتىنىڭ كۆزنى چاقنىتىدىغان ۋاستىلىرىگە ئايلاندى. سانائەت بىلەن ماشىنا ئىنساندىكى مۇنەۋۋەرلىك ۋە ئىجادىي كۈچنىڭ بەلگىسى بولۇپ قالدى. شائىرلارنىڭ لىرىك سادالىرى ماشىنىلارنىڭ تاراق - تۇرۇقلىرى ئىچىدە دىمىقىپ، بوغۇق ئاڭلىنىدىغان، ھەتتا ئەسەبىي چىرقىراشقا ئايلىنىپ قۇلاقنى يارىدىغان بولدى. مودېرنىزمچىلار ئىنسانلاردىكى روھىي بىمارلىقنى ماس شەكىللەر، غەيرىي ئۇسلۇبلار بىلەن ئەينەن كۆرسەتتى. روشەنكى، مودېرنىزمۇ بىر خىل رېئالىزم بولۇپ، ئۇ، بۇرمىلانغان ئىنسانىي چىنلىقنى بۇرمىلانغان تەپەككۇر شەكلىدە ئەينەن كۆرسەتتى. بۇ دەۋردىكى ئەدەبىيات روھىي ئازابنىڭ ئەڭ ئاخىرقى نالىسىنى چىڭقىلىپ توۋلىدى - دە، ئەدىبلەر ئۆلدى ئەدىبلەرنىڭ تەرەققىي تاپقان ئەللەردىكى پەۋقۇلئاددە ئوبرازى خىرەلەشتى. 20 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، دۆلەت سىياسىي ئىقتىسادنى مەركەز قىلىدىغان بولدى. ئەمدىلىكتە ئىقتىساد ئالىملىرى زۇڭتۇڭلار، باش مىنىستىرلار، پادىشاھلار، ۋەزىرلەر ۋە سېكرىتارلارنىڭ يېقىن مەسلىھەتچىلىرىگە ئايلاندى. ئىنسان قىممىتىنىڭ مەركەزلىك ئورنى شەكلەن مەسلە بولۇپ قالدى ئىنسانىيەت روھى، تەبىئىي مۇھىت، ئىجتىمائىي كاپالەت جەھەتتىن تولۇق تەنھالىققا يەتتى. ھەل قىلىش قىيىن بولغان تۆرلۈك زىددىيەتلەر ئىنسانلارنى خاتىرجەم ئۇخلىيالمايدىغان، تۈزۈك نەپەس ئالالمايدىغان ھالەتكە كەلتۈردى. دېمەك، بۇ دەۋردە ئىنسان ئۆلدى. غەرب مۇتەپەككۇرلىرى يۇقىرىقى ئۈچ ئۆلۈمنى ئايرىم - ئايرىم توۋلىغاندا، خەۋپ ۋە شاۋقۇن - سۈرەن قاپلىغان تىنچسىز دۇنيا ئۇلارنىڭ ئاشۇ سەممىي ئاۋازىنى پەرۋاسىزلىق بىلەن يۇتۇۋەتتى.

20- ئەسىردىكى پەن ۋە دېموكراتىيىگە يۈزلىنىشنىڭ تىنىمسىز دولقۇنلىرى جۇڭگو زېمىنىغا ئۇرۇلۇپ تۇردى. بۇ 100 يىل ئىچىدە جۇڭگونى ئاساسەن ئىدېئولوگىيە كۈرىشى ئىلىپ باردى، دېسە بولىدۇ. بۇ جەرياندا سانىسىزلىغان زىيالىيلار (ئەلۋەتتە غەرىپپەرەس زىيالىيلارمۇ) ۋەيران بولدى. ئاۋئاماتكىغا

http://www.uyebook.com

بىلىقچى كېمىسى بىلەن تاقابىل تۇرۇشتەك مەمەدانىلىق جۇڭگونى خەلقئارا تەسىر ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەھەتتە يېتىم قالدۇردى. جۇڭگو بۇنى ئاخىر چۈشىنىپ يېتىپ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن بەزى ئىسلاھاتلارنى يۈرگۈزدى. بۇ جەھەتتىكى نەتىجىلەر زور بولغان بولسىمۇ، بىراق جۇڭگولۇقلارنىڭ تەپەككۇر قۇرۇلمىسى، قىممەت قارىشى ۋە بىر پۈتۈن ساپاسىدا ماھىيەتلىك ئۆزگىرىش ياسىيالمىدى.

يىغىپ ئېيتقاندا، غەربتىمۇ ئادەم كرىزىسى مەۋجۇت، بىراق بۇ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى تەرەققىياتنىڭ ۋايىغا يېتىشى، ئەركىنلىك، دېموكراتىيە مۇھىتىدىكى ئىجادىي روھنىڭ ئۇرغۇشىدىن كېيىنكى كرىزىس بولۇپ، تەبىئەت، جەمئىيەت ساھەلىرىدىكى ئەقلىنىڭ تويۇنۇشىدىن كەلگەن. دېمەك، غەربتىكى كرىزىس مۇكەممەل توقلۇقتىن كەلگەن. جۇڭگودىكى كرىزىسچۇ؟ جۇڭگودا ئادەم كۆپ بولۇشىغا قارىماي، ئۇلاردىكى ئەقلىي قابىلىيەت بوغۇپ قويۇلغان. ئەقلىنىڭ بوغۇلۇشى پۈتۈنلەي بوغۇلۇشىدىنمۇ يامان. نەتىجىدە، كىشىلەر ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىق يارىتىشتىكى رولىدىن ئايرىلىپ قېلىپ، تاماق يەيدىغانلار جەمئىيىتىدىن ئىبارەت بولۇپ قالغان. لى مېڭ ئەپەندى جۇڭگودىكى بۇ خىل كرىزىسنى مۇنداق چۈشەندۈرگەن: "جۇڭگولۇقلارنىڭ كرىزىسى تارىختىن بۇيانقى ئەقلىي تەرەققىياتنىڭ يېتەرلىك بولماسلىقىدىن كەلگەن. بۈگۈنكى جۇڭگولۇقلار تەبىئىي پەندىكى ئەقلىيلىقتا كەمتۈك بولۇپلا قالماي، بەلكى جەمئىيەت دېموكراتىيىسى جەھەتتىكى ئەقلىيلىقتىمۇ كەمتۈك. جۇڭگو دۇنيادىكى ئىلىم - پەن ۋە دېموكراتىيىنىڭ دولقۇنلىرىغا ئارقا - ئارقىدىن ئۇچراپ تۇرۇپمۇ ئاخىرقى بىر پارچە قاقشال زېمىن بولۇپ تۇرۇۋەردى." ("جۇڭگو كرىزىسى" نىڭ كىرىش سۆز قىسمىدىن ئېلىندى. ئىسلاھات نەشرىياتى 1998 - يىل 12 - ئاي نەشرى). دېمەك، جۇڭگودىكى كرىزىس روھىي ۋە ماددىي جەھەتتىكى گادايلىقتىن كەلگەن. نەچچە ئەسىرلىك يېغىلىق ۋە موھتاجلىق جۇڭگولۇقلاردىكى روھىي ساپانىڭ يېتىلىشىگە زادى ئىمكان بەرمىگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە چەت ئەل كۈچلىرىنىڭ بىر مەزگىللىك تالان - تاراجى، فېئودال ئىچكى كۈچلەرنىڭ زۇلۇمكارلىقى بۇ خەلقنى ئۆزىنىڭ كىملىكى ھەققىدە تۈزۈك ئويلاش پۇرستىگە ئىگە قىلمىغان. ئەنگلىيە تارىخچىسى ئارنولدتويىنبى ئىنسانىيەت تارىخىدا يوقاپ كەتكەن 24 مەدەنىيەت (ئەلۋەتتە، 24 مىللەت دۆلەت) نى بايان قىلىپ، ئۇلارنىڭ يوقاپ كېتىشىدىكى ئاساسىي سەۋەب، ناھايىتى بالدۇر گۈللىنىپ كەتكەنلىكىدە، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. جۇڭگونىڭ كۈچىزى ئەقىدىسىنى ئومۇرتقا قىلغان مەدەنىيىتى گەرچە يوقاپ كەتمىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىر خىل رىتىمدىكى ئۇزۇن تارىخى ئەزىمەس روھىي غالىبىيەتچىلىكنى پەيدا قىلغان - دە، ئەمەلىي ئاساسىدىن ئايرىلىپ قالغان مەغرۇرلۇق ساقىت بولۇش قىيىن بولغان ئىرسىيەتنى شەكىللەندۈرگەن. بۇ ئىرسىيەت دۇنيانىڭ "قاپ ئوتتۇرىسى" دا تۇرغان ئەجدادلىرىغا نېسىپ بولغان مەئىشەتتىن ئايرىۋەتكەن.

كۇڭزىنىڭ: "ئەجدادىڭنى ئۆرنەك قىل" دېگەن سۆزى جۇڭگونىڭ نەچچە مىڭ يىللىق مەدەنىيەت تارىخىنىڭ روشەن ئەينىكىدۇر. دەرۋەقە، جۇڭگودىكى ئىلىم تەھسىل قىلىش كۇڭزىنىڭ قائىدە - يوسۇن

دەستۇرى، پاساھەتلىك شېئىر - نەزمىلەرنى پىششىق يادقا ئېلىش، خۇشخەت قىلىپ كۆچۈرۈشتىن ئىبارەت بولدى. سۆز قىلغاندا كونا كىتابلاردا ئىشلىتىلگەن ماقال - تەمسىللەر ۋە ئىدىيوملارنى ئىشلىتىش تەربىيە كۆرگەنلىكنىڭ بەلگىسى بولدى.

كۇڭزى يەنە مۇنداق دېگەندى:

"بەگلەر خۇلقى شامالدۇر،
پۇقرا خۇلقى گىياھتۇر.
شامال ئۇچسا قايانغا،
گىياھ شۇيان ياتادۇر".

جۇڭگىلىياڭ فېئودال جۇڭگودىكى تىپىك ئۆلىما (زىيالىي دېگەن گەپ بىلەن ئوخشاش بولامدۇ، يوق؟ مۇھاكىمە قىلىپ بېقىش كېرەك). لېكىن ئۇ شۇنچە مول بىلىمى ۋە ئەقىل - پاراستى بىلەن زاۋال تېپىۋاتقان خاندانلىقنى تىرىلدۈرۈشنىڭ كويىدا يۈرۈپ، ئارمان بىلەن ئۆلۈپ كېتىدۇ. بۇمۇ "ئەجدادنى ئۈرنەك قىلىش" نىڭ نامايەندىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. سۇن ۋۇكۇڭ بىرلا چەمبىرەك بىلەن ئۆزىگە قارىغاندا قابىلىيەتسىز، ھاماقەت تاڭ سىڭغا باغلىنىپ، ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولىدۇ. ھەتتا كۇڭزىنىڭ ئۆزىمۇ ئوردا ئىچىگە تەلمۈرۈپ، ھەسرەت بىلەن ئۆلۈپ كېتىدۇ. روشەنكى، جۇڭگو تارىخىدىكى ئۆلىمالار ئۆزلىرىنىڭ زېھنىي كۈچىنى كونىنى تىرىلدۈرۈش، ھاكىمىيەتنى بېزەش ئۈچۈن سەرپ قىلىشىپ، دىلىدىكى ئارمانلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئۆتۈپ كېتىشكەن. ئۇلار بۇ خىل ئوبرازى بىلەن خەلققە ئۆزىنى پىرومېتىدەك بېغىشلايدىغان قەھرىمانلاردىن تولىمۇ يىراقتا تۇرىدۇ.

غەرب زىيالىيلىرى ئۆز دەۋرى سىغدۇرالمايدىغان ئىلمىي قىياس ۋە ھۆكۈملەرنى ئوتتۇرىغا ئېتىپ بالاغا قېلىشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار بەربىر ئۆز دەۋرىنىڭ بىباھا گۆھەرلىرىگە ئايلىنالىغان. تارىخ ھەر قانچە بەتنىيەت بولسىمۇ، تەبىئەت بىلەن ئىنسانىدىكى پىترەت (تەبىئەت) كە بېقىنىدۇ. قانداقتۇر بىر مۇقەررەر قانۇنىيەتتىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. شۇڭا تارىخ ئۆزى قۇربان قىلىۋەتكەن ھەقىقەتچىلەرنىڭ قەبرىسىگە باش ئۇرۇپ، ئۆزىگە ئاشۇ قەبرىنىڭ تۈپىسى بىلەن ئۇل سالىدۇ.

ۋەھالەنكى، پاكىز قەبرە تاپقىلى بولمىسا قانداق قىلغۇلۇق؟ بۇمۇ بىر مەسىلە.

لى مېڭ ئەپەندى "زىيالىيلارنىڭ بۇرچى ۋە تەقدىرى" دېگەن ماقالىسىدە يۈز - خاتىر قىلمىغان ھالدا جۇڭگودا زىيالىيلارنىڭ پەيدا بولۇشى "4 - ماي" دىن كېيىنكى ئىش، دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە لۇشۇننى نادانلىق، كونىلىققا قارشى ئىسيانكارلارنىڭ ۋەكىلى قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ئارقىدىنلا ئۇ ئەپسۇسلانغان ھالدا نەچچە ئون يىللاردىن بۇيانقى زىيالىيلار پاجىئەسىنى قەيت قىلىپ ئۆتىدۇ.

زىيالىيلار جەمئىيەتنىڭ سەرخىللىرىدۇر. "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" نىڭ ئالدى - كەينىدىكى مۇقىمسىز ئىجتىمائىي ۋەزىيەت دۆلەتنى روناق تاپقۇزۇشتا رول ئوينايدىغان كەسپىي سەرخىللارنى ئارقا - ئارقىدىن قورۇتۇپ تاشلىدى.

http://www.uyebook.com

مانا ھازىر جۇڭگو جەمئىيىتىدە شەھەرلىشىش تېزلەشتى. شەھەرلەردە كۆككە تاقاشقان بىنالار، ئۆتتۈشمە كۆۋرۈكلەر زامانغا يارىشا ھەشەمەتلىك كۆرۈنۈش ھاسىل قىلدى. خۇسۇسىي ماشىنىلار كۆپەيدى، كاستۇم - بۇرۇلكا، شىبلىت كىيىش ئومۇملاشتى. قوللىرىغا يان تېلېفون ئېلىۋالغان دىرېكتور ئەپەندىلەرنىڭ سالاپەتلىك تۇرقى ھەممىلا يەردە ئۇچرايدۇ. بىراق بۇلار يامغۇردىن كېيىنكى ھەسەن - ھۈسەنگە ئوخشايدۇ. ئۇلار گۈزەل بولغىنى بىلەن كۆۋرۈك قىلىپ ماڭغىلى بولمايدۇ، قۇرغاق ھاۋا ئەسلىگە كەلسىلا، بۇ رەڭگارەڭ ھەسەن - ھۈسەن كۆرۈنمەي قالىدۇ. بۈگۈنكى گۈللىنىۋاتقان جۇڭگودا ئىككى قۇتۇپلىشىش روشەنلىشىپ، يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە يوقالغان ئىككى قۇتۇپنىڭ ئۆزگىچە ۋارىيانتى باش كۆتۈردى. ھوقۇق مەركەزلەشتۈرۈلگەنىدى. ئەمەلدارلار بىلەن پۇقرالارنىڭ نىسبىتى تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن سەۋىيىنى ياراتتى. مەسىلەن، جۇڭگو تارىخىدا مەنسەپدار بىلەن پۇقرانىڭ نىسبىتى مۇنداق ئۆسكەن:

خەن دەۋرىدە 1:7945

تاڭ دەۋرىدە 1:3927

چىڭ دەۋرىدە 1:911

ھازىر 1:30

(«7- قېتىملىق ئىنقىلاب» دېگەن كىتابتىن ئېلىندى. «ئىقتىساد گېزىتى» نەشرىياتى 1998 - يىل 4 - ئايدىكى نەشرى).

روشەنكى، جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلمىسىدىكى ئۆزگىرىش يەنىلا مەنسەپدارلارنىڭ كۆپىيىشى بىلەن نەتىجىلەنگەن، پارىخورلۇق، چىرىكلىك باش كۆتۈرگەن.

ئىقتىسادىي ئىسلاھات يولغا قويۇلۇپ، بىر قىسىملارنىڭ ئالدىن بېيىشى تەشەببۇس قىلىنىشىدى، باي - كەمبەغەللىك پەرقى زىيادە چوڭ بولۇپ كەتتى. ماتېرىياللاردىن مەلۇم بولۇشىچە، جۇڭگو نوپۇسىنىڭ 3%ىگە يەتمىگەن كىشىلەرنىڭ بانكىغا قويغان ئامانىتى پۈتكۈل مەملىكەتتىكى يېزا - بازار ئامانىتىنىڭ 38%نى ئىگىلەيدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ پۇللارنىڭ كۆپ قىسمى ھۆكۈمەت بەرگەن ھوقۇقنى دەستەك قىلىپ تۇرۇپ تېپىلغان.

كۆز ئالدىمىزدىكى ئەھۋاللارنى ئالساق، ئۇرۇمچىنىڭ مەلۇم بىر مېھمانخانىسىدىكى بىر قېتىملىق ئادەتتىن زىياپەتكە كەتكەن پۇل خوتەن يېزىلىرىدىكى بەزى دېھقانلارنىڭ نەچچە يىللىق كىرىمىدىن چوڭ. ئادەتتىكى بىر شىرە زىياپەت بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئاساسلىق مائاشىنىڭ بىر يېرىم ياكى ئىككى ھەسسىسىگە تەڭ كېلىدۇ (ئەلۋەتتە، ئايلىق مائاشى كۆزدە تۇتۇلۇۋاتىدۇ).

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، ئىش سۈپىتى، تاۋار سۈپىتى، ئادەم سۈپىتى، ئىشسىزلىق قاتارلىق ئامىللار يېڭىۋاشتىن ئۆزىنى كۆرسەتمەكتە.

زامانىمىز كىرىزىس تۈيغۇسىغا ئىگە زىيالىيلارنى يېتىشتۈرمەكتە. بۇ پات ئارىدىكى كىرىزىس تۇيغۇسىغا

ئگە رەھبەرلەردىن بېشارەت بېرىدۇ. ئۇلار ئويلانماقتا. ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ مەسلىھەتچىلىرى سۈپىتىدە ئىلغار تەكلىپ - لايىھەلەرنى سۇنماقتا.

3

بىزمۇ كىرىزىستا تۇرۇۋاتىمىز. بىراق بىزنىڭ ھازىرقى كىرىزىسىمىز ھېچكىمنىڭ كىرىزىسىغا ئوخشىمايدۇ. بۇ كىرىزىس دەل كىرىزىسنىڭ كىرىزىس پېتى ئۇزاق مۇددەت داۋام قىلىشىدىن ئىبارەت.
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئۆزىگە خاس يەرلىك ئالاھىدىلىك، مىللىي ئالاھىدىلىك، تارىخىي كەچۈرمىش، ئىگىلىك سىستېمىسى ۋە جەمئىيەت قۇرۇلمىسى ئارقىلىق باشقا رايونلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ رايون بىز خوشلىشىۋاتقان 20 - ئەسىردە مۇرەككەپ تارىخنى باشتىن كەچۈردى. بۇ رايون ئوخشىمىغان چەت ئەل كۈچلىرىنىڭ مەنپەئەت تالىشىش كۈرىشىنىڭ بىۋاستە سەھنىسى ۋە ئوبيېكتى بولدى. بۆلگۈنچى مىلتارىستلار بۇ رايوننىڭ ئىقتىسادىنى خالىغانچە بۇلاڭ - تالاڭ قىلدى. مائارىپ، مەدەنىيەت ساھەلىرىنىڭ زامانىۋىلىشىشنى توستى. زىيالىيلار قوشۇننى خەلققە تەسىر كۆرستەلمەيدىغان دەرىجىدە چەكلىدى. ئۇرۇش، قىرغىنچىلىق، سۈيىقەست قاتارلىق سىياسىي ۋاستىلەر تۈپەيلىدىن ھالسىرىغان بۇ زېمىن يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ يېڭى قىياپىتىنى تۇرمۇشنى باشلىدى. ئەلۋەتتە، 50 يىلدىن بۇيان پۈتكۈل مەملىكەتتە بولۇپ ئۆتكەن ئىسسىق - سوغۇقلار بۇ يەردىمۇ بولدى. گۈللىنىش ۋە تەرەققىي قىلىشلار بۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ ئىچكى - تاشقى قىياپەتلىرىنى يېڭى تۈسكە كىرگۈزدى. بىز بۇ ئالامەتلەرنى تۆۋەندىكى نۇقتىلاردىن كۆرۈۋالالايمىز:
1. قاتناش تەرەققىي قىلىپ، بۇرۇنقى تۆگە كارۋانلىرىنىڭ ئورنىنى ئايروپىلان، پويىزلار ئىگىلىدى. ئات - قېچىرلارنىڭ ئورنىنى ماشىنا، ئاپتوبۇسلار ئىگىلىدى. دىيارىمىزدىكى تاشيول ئۇزۇنلۇق جەھەتتە دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. بۇ تاشيوللارنىڭ ئەڭ يىراق مۇساپىسىنى ئىككى كېچە - كۈندۈزدە، كىچىككىنە ئۈچ كېچە - كۈندۈزدە بېسىپ بولغىلى بولىدۇ. بۇ ئەھۋال رايونىمىزدىكى سودا - سېتىق، مەدەنىيەت - مائارىپ ئالاقىلىرىنى راۋانلاشتۇردى، شۇنداقلا ۋىلايەتلەر ئارا كۆرۈلىدىغان ئۆرپ - ئادەت، خۇلق - مىجەز، تەپەككۇر پەرقىنى ئازايتتى. يەرلىك پىسخىكىنىڭ ئورتاقلىق تەرىپى ئاساسلىق ئورۇنغا ئۆتتى.
ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ ئېھتىياج قانۇنى بويىچە يۆرۈشلىشى بىرقەدەر ئەۋزەل كاپالەتكە ئىگە بولغاچقا، ئىگىلىكنىڭ گۈللىنىشىگە زۆرۈر بولىدىغان ئەمگەك كۈچلىرى ئۆز رولىنى نىسبەتەن جارى قىلدۇردى، شۇنداقلا ئۇلار يېڭى ساھە، يېڭى ئېھتىياج ئالدىدا ئېگىنى، سەۋىيىسىنى يۈكسەلدۈرۈشكە توغرا كېلىپ قالاق، قاتمال قىممەت قارىشىنى مەلۇم مەنىدە ئۆزگەرتتى. گەرچە ئۇلارنىڭ قىممەت قارىشى ئىستىخىيىلىك ھالدا توختاپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بەربىر بۇرۇنقىغا سېلىشتۇرغاندا كۆپ يۈكسىلىش ھېسابلىنىدۇ. ئۆز يېزىسىغا مەھكۇم بولۇپ، نوقۇل دېھقانچىلىققا يۆلىنىپ قالغان بىر دېھقانغا قارىغاندا، لەنجۇ، گۇاڭجۇلارغا كىرىپ كاۋاپچىلىق قىلغان دېھقاننىڭ ئېڭى بىرقەدەر يۈكسەلگەن

http://www.uyebook.com

بولىدۇ. لېكىن بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بىر دېھقاننىڭ تىجارەت قىلىشى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ يەر - مۈلۈكلىرىنى ئۈزۈل - كېسىل تاشلىۋېتىشىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ھەر قانداق زور بايلىق زېمىن بىلەن ئۆرە تۇرىدۇ، زېمىندىن ئايرىلغان ھالدىكى بايلىق ئۆز كۈچىدىن مەھرۇم قالىدۇ. ۋەتەننى ئارقا كۆرۈنۈش قىلمىغان بايلىق بەرىكەت تاپمايدۇ. خەلقىمىز تىجارەت قىلدىم دەپ پاك - ھالال ئەقىدىسىدىن ئايرىلىپ قالغان ۋە ئاخىر ئۈزۈل - كېسىل بەربات بولغان پەرزەنتلەرنى ئاز كۆرمىدى. ئۇلار ئۆز خەلقى ۋە ئاتا - ئانىسىغا ئەسقېتىش تۇگۇل، ئۇلارنىڭ باغرىنى خۇن قىلدى.

ھېكمەت:

ئەقىدە بىلمىگەن شەيتانغا ئەلدۇر،

ئەگەر مىڭ يىل ئىبادەت قىلسا يەلدۇر.

بىر ئىشنى قىلىشتا مۇددىئا ئايدىڭ بولۇشى كېرەك، شۇنداقلا ھالال - توغرا بولۇشى كېرەك. ھايۋاندا ئەقىدە بولمىغاچقا، ئۇنىڭ چاكارلىقىدىن ئۆزگە ئەۋلادى ئۈچۈن ھېچبىر نىشان قالمىدى. ئىشەكنى ھەجگە ئېلىپ بارسا، ئىشەك پېتى قايتىپ كېلىدۇ، چۈنكى ئۇ ئۆزى بارغان ئەمەس، بەلكى ئاپىرىلغان. ئادىمىي ھايۋان ئۈچۈن ئەقىدىدىن گەپ ئاچقىلى بولمايدۇ. ئەقىدە پەقەت ئۆزىنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىنى، نەدىن كېلىپ نەگە كېتىدىغانلىقىنى تونۇغان، ئىش - ھەرىكىتىنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنى بىلگەن ئادەمگە قارىتا ئېيتىلىدۇ.

2. يېزا ئىگىلىكىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئۇسۇلدا كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولىدى. ئالدى بىلەن ئەنئەنىۋى خۇسۇسىي ئىگىلىك كوللېكتىۋىزمچە ئۇسۇلغا ئۆتتى، ئاخىرىدا ھۆددىگەرلىك شەكلىدىكى پىلانلىق ئىگىلىككە كۆچتى. ۋاستە جەھەتتە ئەسلىدىكى كالا، ئات، ئېشەكلەرنىڭ ئورنىنى قىسمەن ھالدا تراكتور ئىگىلىدى، جۇۋازنىڭ ئورنىنى ماي زاۋۇتى ياكى كېلىشىم باھالىق ئاشلىق - ماي دۇكانلىرى ئىگىلىدى. ئەسلىدىكى تۈگمەننىڭ ئورنىنى ئۇن زاۋۇتلىرى ئىگىلىدى. يېزىلارغا ئېلېكتىر يېتىپ باردى. ئىشلەپچىقىرىش جەريانلىرى بۇرۇنقىغا نىسبەتەن بىرقەدەر قۇلايلاشتى. ئۇنۇمىمۇ يامان ئەمەس بولدى. خىمىيىۋى ئوغۇت، سۈلياۋ يوپۇق قاتارلىقلار مەھسۇلات مىقدارىنىڭ ئېشىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن يېزىلارغا كەڭ تارقىتىلدى. بىراق بۇ ئۆز نۆۋىتىدە تۇپراقنىڭ بۇلغىنىشى، دېھقانچىلىق ئەسلىھەلىرىگە كېتىدىغان چىقىمنىڭ زورىيىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

يەرلىك دېھقانلار ھايۋان كۈچىدىن پايدىلىنىشتىن ماشىنا ئىشلىتىشكە، ھەتتا بىر قىسمىلىرى ئىلمىي باغۇەنچىلىك، ئىلمىي دېھقانچىلىققا يۈزلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ سەۋىيىنىڭ قاپلىنىش دائىرىسى يەنىلا كېڭىيىپ كېتەلمىدى. دېھقانچىلىق ۋاستىلىرى ۋە ئۇسكۈنىلىرى بىرقەدەر تەرەققىي قىلغان بولسىمۇ، ئەمما يېزا ئىگىلىككە كېتىدىغان مەنقۇلاتلارنىڭ چىقىمى كىرىم بىلەن پەرقلەنمەيدىغان ئەھۋاللارمۇ كېلىپ چىقتى. ئەگەر دېھقاننىڭ ۋاقتى بىلەن جىسمانىي كۈچىنى سېلىشتۇرما قاتارىدا ھېسابلاشقا توغرا

كەلسە، ئۇ چاغدا دېھقان ئۆز مېھنىتىدىن نەپكە ئېرىشمىگەن بولىدۇ.

ئادەتتە، ئىقتىسادشۇناسلار تاپقان كىرىمنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى يېمەكلىك ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان ئائىلىنى نامرات ھېسابلايدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدا 360 كۈن دېگۈدەك قورساق ئۈچۈنلا ئىشلەيدىغان دېھقانلار قانچىلىك نىسبەتنى ئىگىلەيدۇ؟ بۇنى بىز ئىقتىساد خادىملىرىنىڭ جاۋاب بېرىشىگە قالدۇرىمىز.

يۇقىرىدا ئېيتقاندەك، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىدا مەلۇم دەرىجىدە ماشىنىلىشىش بولدى. بۇ، ھايۋان كۈچىگە تايىنىپ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان قاششاق ھالەتنىڭ تۈگىگەنلىكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ، ئەكسىچە، ئۇ بۈگۈنكى يېزىلار قىياپىتىدىن يەنىلا ئېنىق كۆزگە چېلىقىدۇ. ئىقتىسادى بىرقەدەر ياخشى ئائىلىلەر بىر قىسىم ماشىنا - سايمانغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، يېزا ئىگىلىكى ماھىيەت جەھەتتىن ئەنئەنىۋى تۈستە تۇرۇۋەردى. ھۆل - يېغىن، تەبىئىي دەريا - ئېقىنلارغا تايىنىپ سۇغۇرۇش ئېلىپ بېرىش، يەرگە باغلىنىش، ئىگىلىك شەكىللىرىنىڭ كۆپەيمەسلىكى ئەنە شۇ ئەنئەنىۋى ئىگىلىكنىڭ ئاساسلىق تەسۋىرىدۇر. يەرلىك ئورۇننىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسلانغان ئادەتتىكى ساناائەتلەرمۇ بولمىغاچقا، ئەسلىدە بار بولغان قول ھۈنەرۋەنچىلىك زامانىنىڭ شاللىشىغا دۇچ كەلدى. نەتىجىدە، دېھقانلار تۆرلۈك ئۆي سايمانلىرى، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىغا ئېرىشىش جەھەتتە نوقۇل ئىستېمالچى ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

نوقۇل يەرگە باغلىنىش، بىر تۇتاش پىلانلانغان مەھسۇلات ئۈچۈن ئىشلەش بۈگۈنكى يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئاساسلىق فۇنكسىيىسى. بۇنداق ھالەت ئۆزاق ئۆتمۈشتىن بۇيانقى ئادەت كۈچلىرىنى تۆپتىن ئۆزگەرتىپ تاشلىيالمىدى. ئادەتتە، ئادەت كۈچىنىڭ ئىككى خىل رولى بولىدۇ. ئۇنىڭ بىرى، ئەنئەنىنىڭ يوقلىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يەنە بىرى، جانلىق، ئىجادىي ماسلىشىشقا توسالغۇ بولۇش. بىز بۇ يەردە تىلغا ئېلىۋاتقان ئادەت كۈچى بېكىنمە رايون كىشىلىرىدە بولىدىغان خاراكتېر جاھىللىقى، كاللا ئىشلىتىش جەھەتتىكى قاتماللىق، تەۋەككۈلچىلىك روھىنىڭ يوق بولۇشى، تەشكىللىنىش، تەتبىقلاش ئىقتىدارىنىڭ ئاجىز بولۇشى، ياقا يۇرتلارغا ئىنتىلىشنىڭ سۇس بولۇشى قاتارلىق ئالامەتلەرنى كۆرسىتىدۇ.

ئىجادكار خەلق ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەت، ئېچىۋېتىلگەن سىستېمىنىڭ مەھسۇلاتلىرىدىن ئىبارەتكى، ئادەم ئۆزىدىكى قابىلىيەتنى ئىجتىمائىي مۇھىتتا يارىشا جارى قىلدۇرىدۇ.

ئامېرىكا ئىقتىسادشۇناسى سامولسېن ۋە نودخوسلار مۇنداق قارايدۇ: "نۇرغۇن نامرات كىشلەر تەربىيە كۆرمىگەن بولىدۇ، ئۇلار ئىقتىسادى توختاپ قالغان دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ياشايدۇ ياكى شەھەرلەردىكى نامراتلار رايونىدا يىگانە ھالدا تۇرۇپ قالغان" ("ئىقتىساد ئىلمى"، جۇڭگو تەرەققىيات نەشرىياتى، 21 - نەشرى.)

نامراتلىق كىشىنىڭ ماتارپتىكى سۈپىتىنى چۈشۈرۈۋېتىدۇ، ماتارىپ جەھەتتىكى سۈپەتسىزلىك

http://www.uyebook.com

نامراتلىقنى نەچچە ھەسسە قاتلايدۇ، بۇ ئاخىر بېرىپ جەمئىيەتتىكى ئىشسىزلىق ۋە ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكنىڭ مەنبەسىگە ئايلىنىدۇ.

3.سودا - سېتىق بۇرۇنقىغا نىسبەتەن كۆپ جانلاندى. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ھۆكۈمەت شەخسكە نېمە يېيىش، نېمە ئويلاش، نەدە تۇرۇشنى ئېيتىپ بېرىدىغان ۋەزىيەت شەخسلەر ناھىيىلەر ئارا، ۋىلايەت - ئوبلاستلار ئارا سودا قىلىدىغان، ھەتتا ئوتتۇرا ئاسىيادىكى دۆلەتلەرگە بېرىپ تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشمۇ بولىدىغان ۋەزىيەتكە ئۆزگەردى. يېڭى جۇڭگو تارىخىدا كۆرۈلۈپ باقمىغان بۇ ئەۋزەل ۋەزىيەت 80 - يىللار ۋە 90 - يىللارنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا خېلى ئوبدان جانلاندى. 70 - يىللاردا بىر قاپ سەرەڭگە تېپىشمۇ بەسىي مۇشكۇل ئىدى. كىشىلەر ھازىر زۆرۈر بولغان تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ئىشكى ئالدىدىكى بوتكا ياكى ماگىزىنلاردىن بىمالال سېتىۋالالايدىغان بولدى. يەرلىك خەلق باغۋارانلىرى ۋە ئېتىزلىرىدىن چىققان بىر قىسىم مەھسۇلاتلارنى ساتمايتتى. تارىختىكى يىپەك يوللىرىنى ئېچىپ ھىندىستان، چاڭئەن، ئىراق، ئىران، يۇنانلارغا بېرىپ سودا قىلغان، جاھاندا سودىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۆزگە ئەللەرگە تونۇتقان بۇ خەلق بىر مەزگىللىك بىكىنمە تارىختىن كېيىن گاڭگىراش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى، چۈنكى بۇ خەلق بازارغا بىر نەرسە ئېلىپ چىقىپ سېتىش جىنايەت ھېسابلىنىدىغان غەلىتە دەۋرلەرنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى، بۇ ھەقتە بىھېساب ئاچچىق ساۋاقلارنى باشتىن كەچۈردى. تەئەججۈپكى، ئاشۇ رېئاللىقنى ھازىرقى رېئاللىق بىلەن سېلىشتۇرغاندا، زامان ئەلپازىنىڭ ئۆزگىرىشىنىڭ نەقەدەر مەنتىقسىز بولىدىغانلىقى مەلۇم بولدى. مانا ھازىر بازار دېگەن ئۇقۇم كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا ئەسەبىيلىك دەرىجىگە يەتتى، گويا ھەممە ئادەم "سودىگەر" بولدى. كىشىلەر ئۆز ئەتراپىدىكى نەرسىلەرنى تاۋارغا ئايلاندۇرۇش بىلەن بىرگە، ئىنسانىنىڭ ئىززىتى دائىرىسىگە كىرىدىغان ۋۇجۇد بايلىقلىرىنىمۇ بازارغا يۈزلەندۈردى. كېلىشكەن بەدەن، دىلرەبا كۆز، ئوتقاشتەك لەۋلەر مۇلازىمەتچىلىكنىڭ ئەڭ گۈزەل ئېلېمېنتلىرىغا ئايلاندى.

بۇ جەرياندا شۇنداق بىر ئاقىۋەت يۈز بەردىكى، بازارنىڭ تەرەققىيات يۈزلىنىشى بىلەن ئەنئەنىۋى ئەخلاق ئوتتۇرىسىدا زور بىر ھاڭ پەيدا بولدى. جۈملىدىن، ھازىرقى بازار يەرلىك مىللەتلەرنىڭ قىممەت قارىشى بىلەن يىراق بىر ئارىلىقنى شەكىللەندۈردىكى، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى روشەن ھالدا ئىلگىرى سۈردى.

شۇنى نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق كېرەككى، بۇ يەردىكى سودا بىر بولسا خام ئەشيا سودىسى، بىر بولسا تەييار مەھسۇلاتلارنى يۆتكەپ سېتىش سودىسىدىن ئىبارەت بولغاچقا، كىشىلەرگە قويۇلىدىغان مەدەنىيەت، كەسپ جەھەتلەردىكى سەۋىيە تەلىپى چوڭ بولمايدۇ. شۇڭلاشقا كىشىلىرىمىزنىڭ ئىلكىدە پۇل كۆپەيسىمۇ، ئۇلارنىڭ سودا ھەققىدە ھاسىل قىلغان بىلىملىرى تەسراتلار يىغىندىسىدىن ئىبارەت بولدى. ئۇلاردا سودا ۋەزىيىتىنىڭ ئىچكى - تاشقى ئامىللىرىنى بىلىشكە قىزىقىشتەك ئىستىخىيىلىك ئاڭ

مەۋجۇت بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى تەھلىل قىلىپ، ئۆز پايدىسى ئۈچۈن پايدىلىق پۇرسەتنى ئاڭلىق ھالدا يارىتىش، قولىدىكى پۇللارنى كاپىتالغا ئايلاندۇرۇپ مۇلازىمەت، كەسىپ، تىجارەتنىڭ يېڭى، زامانىۋى تۈرلىرىنى بەرپا قىلىش، سالمىقى چوڭ بولغان كارخانا - زاۋۇتلارنى قۇرۇپ، ئىلمىي باشقۇرۇش سىستېمىسىغا كىرگەن سۈپەتلىك ئادەملەرنى تەربىيلەش، ئۆز يۇرتىغا مەدەنىيەت، بىلىم كىرگۈزۈش، ئىلغار تېپتىكى تېخنىكا ۋە ئۇسكۈنىلەرنى كىرگۈزۈش قاتارلىق تەلەپلەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىدى. ئەلۋەتتە، بۇنىڭدا تۈپ سەۋەب بولمىغاندىمۇ ئاساسلىق سەۋەبلەرنىڭ بىرى، ئۇلارنىڭ ياخشى تەربىيە كۆرمىگەنلىكى، يەنە بىرى، ئۇلارنىڭ ئۆز - ئۆزىنى تەربىيلەپ، بىلىم سەۋىيىسىنى ئاشۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكىدىن ئىبارەت.

كىشىلەر يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنقى مۇساپايىۋىلار جەمەتىنى ئەسلىسە شۇنى بايقايدۇكى، ئۇلار ھەم سودا قىلغان، ھەم مۇتەخەسسىسلەرنى يۇرتقا تەكلىپ قىلغان، ھەم ئىلغار ئۇسكۇنىلەرنى كىرگۈزۈپ زاۋۇت قۇرۇپ، كېرەكلىك بۇيۇملارنى بىۋاستە ئۆزى ئىشلەپچىقارغان، بىر بۆلۈك ئادەملەرنى ئاشۇ ساھەلەر بويىچە تەربىيلىگەن. مانا بۇ قۇرۇق نەزەرىيىلەر، ۋەز - نەسىھەتلەردىن تۈزۈلگەن دەرسلىكلەرگە قارىغاندا ئەڭ ئەمەلىي، ھاياتىي كۈچى ئەڭ زور بولغان ھەقىقىي مائارىپ! يەنە شۇنى ئەسلەش كېرەككى، ئۇلار يۇقىرىقىلارنى ئېلىپ بېرىش بىلەن بىرگە، يېڭى مەكتەپلەرنى ئېچىپ سۈپەتلىك كىشىلەرنى ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلغان، ھەتتا دەرسلىك قۇرۇلمىسى ۋە مەزمۇنىنىمۇ زامانغا لايىق ئورۇنلاشتۇرغان. مانا بۇ مەكتەپ، جەمئىيەت ۋە زامان بىر گەۋدىلەشكەن تىرىك مائارىپ! بۇ ئەھۋاللار ئۆز زامانىسىدىكى كىشىلەرنىڭ روھىغا ۋە ساپاسىغا مۆلچەرلىگۈسىز ئاكتىپ تەسىرلەرنى بەرگەنكى، ئاشۇ خىل ئىلغارلىق تەسىرىدىكى يارامىلىق ئادەملەر بىزنىڭ دەۋرىمىزگە قەدەر كۈچ بېرىپ كەلگەن.

كىشىلەر يەھۇدىيلارنىڭ بايلىق يارىتىش ئىقتىدارىغا شۇنچە قايىل. بىزدە يەھۇدىيلارنىڭ سودا سەنئىتى، سۆھبەت سەنئىتىگە دائىر بەزى كىتابلارمۇ نەشر قىلىندى. ئۇلار سودىدا نېمە ئۈچۈن شۇنچە زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قازاندى؟ بۇ يەردە ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ مۇلاھىزىسىگە ئەگىشىپ چارچاپ كەتكەن مېڭىسىگە كىچىككىنە ئارام بېرىش ئۈچۈن يەھۇدىيلاردىكى بىر رىۋايەتنى تەنە پۇسلۇق سوۋغا سۈپىتىدە ئېيتىپ بېرىشنى لايىق تاپتىم. لېكىن ئوقۇرمەنلىرىمىزدە ئاز - تولا تەھلىل بولۇشى كېرەك. شۇنىڭدىلا ھېكمەت تاپالايدۇ. يەھۇدىيلاردىن ئۆگىنىش يەھۇدىي بولۇپ كېتىشتىن دېرەك بەرمەيدۇ. كىشىدە ئۆز ۋەتىنى، ئۆز خەلقىگە لايىق توغرا ئەقىدە بولغاندىلا، ئاندىن يات ئەقىدىلەرگە ئەگىشىپ كەتمەيدۇ. بەلكى يات ئەقىدىلەردىن تېگىشلىك ۋاستە ۋە تاكتىكا قوبۇل قىلالايدۇ.

مەزكۇر رىۋايەت مۇنداق:

"بىر ئېيسلزادە يىراق بىر ئەلنى قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇ، يولغا چىقىشتىن بۇرۇن 10 نەپەر خىزمەتكارىنى ئالدىغا چاقىرىپ، ھەر بىرىگە بىردىن يامبۇ بېرىپ مۇنداق تاپىلاپتۇ: سىلەر بېرىپ سودا قىلىڭلار، مەن قايتقاندىن كېيىن ئاندىن كېلىڭلار.

http://www.uyebook.com

بۇ ئېسىلزادە تەييارلىقنى پۈتتۈرۈپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.

ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بوپتۇ. دەرۋەقە، ئۇ ھېلىقى ئەلگە ئىگە بوپتۇ. ئۇ، غەلىبە - نۇسرەت بىلەن قايتىپتۇ. ئۇ، يامبۇ تارقىتىپ بېرىلگەن 10 خىزمەتكارىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇلاردىن سودىدا قانچىلىك پۇل تاپقانلىقىنى سوراپتۇ.

بىرىنچىسى كېلىپ مۇنداق دەپتۇ:

- ئى خوجايىن، سىز ماڭا بەرگەن بىر يامبۇنى 10 قىلدىم.

- ياخشى، ئاق كۆڭۈل خىزمەتچىم،— دەپ ئۇنى ماختاپتۇ خوجايىن،— ئەڭ كىچىك ئىشتىمۇ ساداقەتمەنلىك كۆرسەتكەچكە، مەن ساڭا 10 شەھەرنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى بەردىم.

ئىككىنچىسى كېلىپ مۇنداق دەپتۇ:

- ئى خوجايىن، سىز ماڭا تاپشۇرغان بىر يامبۇنى بەش قىلدىم.

- بۇمۇ ياخشى،— دەپتۇ خوجايىن،— سەن بەش شەھەرنى باشقۇرساڭ بولىدۇ.

يەنە بىرسى كېلىپ مۇنداق دەپتۇ:

- ئى خوجايىن، مانا قاراڭ، سىز بەرگەن بىر يامبۇ مەيەردە، تېخى تەگمىدىم! قورقۇپ سىرتقا ئېلىپ چىقالماي، ياغلىقىمغا تۈگۈپ ساقلاپ كەلدىم. مەن سىزدىن قورقاتتىم، چۈنكى سىز قالتىس يامان ئادەم، قويمىغان نەرسىنىمۇ ئالىسىز، تېرىمىغاننىمۇ يىغىسىز...

خوجايىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئۆڭۈپ - تاتىرىپ ئۇنى ئەيىبلەپ كېتىپتۇ:

- ھوي ئوسال مالاي، ئاغزىڭدىن چىققان گېپىڭگە يارىشا ئەدىپىڭنى بېرىمەن! سەن مېنىڭ قالتىس يامان ئادەم ئىكەنلىكىمنى، قويمىغان نەرسىنىمۇ ئالىدىغان، تېرىمىغان نەرسىنىمۇ يىغىدىغانلىقىمنى بىلگەندىكىن، نېمىشقا يامبۇنى بانكىغا قويۇپ، مەن قايتىپ كەلگەن چاغدا ئۆزىنى ۋە ئۆسۈمىنى ئەكەلمەيسەن؟

ئۇ، شۇ گەپلەرنى قىلىپ يېنىدا ئۆرە تۇرغان بىرەيلەنگە دەپتۇ:

- ئۇنىڭدىن ئاۋۇ بىر يامبۇنى ئېلىپ، بىرنى 10 قىلغان خىزمەتكارغا بەرگىن.

- خوجايىن، دەپتۇ يېنىدا تۇرغان ئادەم،— ئۇ، 10 يامبۇ پايدا تاپتىغۇ؟

- مەن سىلەرگە شۇنى ئېيتايكى،— دەپتۇ خوجايىن،— پايدا ئالالمىغانلارنىڭكىنى ئۇنىڭدا بارلىرى بىلەن قوشۇپ تارتىۋېلىش كېرەك. پايدا تاپقانلارغا بولسا قوشۇپ بېرىش ۋە ئۇنى ساخاۋەت ئىشلىرى بىلەن كۆپرەك شۇغۇللاندۇرۇش كېرەك."

بۇ بىر ھېكايە. بىراق ئۇنىڭدىن بىر دۆلەتنىڭ مالىيە لوگىكىسى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. دۇنيادا پۇلدىنمۇ مۇھىم نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى ئەستە تۇتقان ھالدا تىجارەت قىلىش كىشىنى پۇلنىڭ قۇلىغا ئايلاندۇرمايدۇ، بەلكى پۇلنىڭ خوجايىنىغا ئايلاندۇرىدۇ. چۈنكى ھاياتتا پۇل كېرەككە كەلمەيدىغان

چاغلار كېرەككە كېلىدىغان چاغلاردىنمۇ كۆپ بولۇشى مۇمكىن. پۇل تېپىشتىكى غايە ۋە مەقسەتنى توغرا ھەل قىلالمىغان ئادەم مەڭگۈلۈك نامراتلىقتا مىخلانغان بولىدۇ. ھېكايىدىن مەلۇمكى، ھاكىمىيەت پۇل تېپىشنىڭ ئېپى بىلەن ساخاۋەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى چۈشەنگەنلەرگە، شۇنداقلا قانداق تەشكىللەشنى بىلگەنلەرگە مەنسۇپ. بۇ يەرگە كەلگەندە كىشىلەرنىڭ سەمگە مۇھەممەد باھاۋىدىن نەقشبەندى (1388 - يىلى ۋاپات بولغان)نىڭ:"دىلىڭ ئىماندا بولسۇن، قولۇڭ ئىشتا(بولسۇن)" دېگەن سۆزىنى سېلىپ ئۆتۈش ئارتۇقچە بولماس.

4. تېلېۋىزور بۇ يەرنىڭ كىشىلىرىگە سىرتقى دۇنيانىڭ ماددىي كۆرۈنۈشلىرى، شەكىل - فورمىلىرى، ياشاش تەرىزلىرىنى ھېسسىي رەۋىشتە تونۇشتۇردى، بولۇپمۇ سىملىق تېلېۋىزىيىنىڭ پەيدا بولۇشى چەت ئەل تۈرمۇشىنىڭ رېژىسسورلار نەزەرىدىكى ئۆزگەرتىلگەن، پىششىقلانغان ياكى بۇرمىلانغان ۋارىيانتىنى كۆپلەپ يۈز كۆرۈشتۈردى. ئارقىدىنلا سىنقويغۇ، سىنئالغۇ ئاپپاراتلىرىنىڭ تارىلىشى، CD, VCD, LD پلاستىنكىلىرىنىڭ شىددەت بىلەن ئومۇملىشىشى كىشىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرىنى غەربچە مۇھەببەت شەكلى، تۇرمۇش شەكلى، غەربچە مۇناسىۋەت شەكلى، غەربچە قائىدە - يوسۇنلارغا تولدۇرۇۋەتتى ۋە ياشلارنىڭ ئېڭى، قىممەت قارىشىنى تېز ئۆزگەرتىپ تاشلىدى. نەتىجىدە، بىر ئائىلىدە ئاتا - ئانا بىلەن بالا ئوتتۇرىسىدىكى ئەخلاقىي نىزامدا سۈركىلىش پەيدا بولۇپ، ئاتا - ئانا ۋە بالا ھەمجەھەتلىكى ئۈستىگە قۇرۇلغان مىللىي ئەخلاق ئەنئەنىسى قاتتىق خىرىسقا دۇچ كەلدى. ئائىلە تەربىيىسى (شەھەرلەردىكى مىللىي ئائىلىلەردە ئائىلە تەربىيىسى دېگەن نەرسە بارغانسېرى يوقنىڭ ئورنىغا چۈشۈپ قالدى). مەكتەپ تەربىيىسى قاتارلىقلار جەمئىيەتتىكى چىرىكلىكلەرنىڭ تەسىرى ئالدىدا ئۈنۈم بەرمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئەنئەنىۋى ئائىلە قۇرۇلمىسى دەۋرنىڭ قارا دولقۇنلىرى ئىچىدە قالدى. يىگىتلەر نىكاھقا كەلگەندە قىزلىق ئېپپەتكە قاتتىق دىققەت قىلىشتىن سەل قاراشقا ئۆتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزلىق ئېپپىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئوپېراتسىيىسىنىڭ تىجارەت شەكلى سۈپىتىدە ئاشكارا ئوتتۇرىغا چىقىشى ئېپپەتكە قويۇلىدىغان نازۇك تەلەپنى مۇجمەللەشتۈرۈۋەتتى. خروئىن بىلەن ئەيدىز كېسىلى ئائىلىلەرنىڭ نورمال تۇرمۇشى ۋە مۇلكى ئاساسىنى بىتچىت قىلىپ تاشلىدى. ھاراق كىشىلەرنىڭ ئىقتىسادى، ۋاقتى ۋە سالامەتلىكىنى خورىتىدىغان ئاستا خاراكتېرلىك چىرىتكۈچكە ئايلاندى.

بىز ھازىر كىيىم - كېچەك فورمىلىرى جەھەتتە دۇنياغا يۈزلەندۇق. غەربچە تۇرمۇشقا ياتىدىغان يېڭى يىل بايرىمى، تۇغۇلغان كۈن خاتىرىسى شەھەرلىك كىشىلىرىمىزگە ئۆزلەشتى. چاچلىرىنى ئالتۇن رەڭگىدە بويىغان، مادۇننانىڭ سىياقىدا كىيىنىۋالغان قىزلار، HILTONKENTماركىلىق سىگارتلارنى چېكىپ، ۋېسكى، براندىلارنى ئىچىپ يۈرىدىغان يىگىتلەرمۇ بىزدە كۆرمەك. ئەلۋەتتە، ياغلىق ۋە رومالللارغا چۆمكىلىپ يۈرىدىغان قىز - ئاياللىرىمىزمۇ بار. رەستىلەردە غەربچە مۇلازىمەت قىلىدىغان رېستورانلار بىلەن كىچىك ئاشپۇزۇللار گىرەلىشىپ كەتكەن. رېستورانلاردا ئۇيغۇرچە ئۇسسۇل بىلەن تانسا - دىسكولار بىرلىشىپ كەتكەن. ناخشا - ئۇسسۇللىرىمىزدىمۇ نۇرغۇن ئىقلىملارنى دوراپ، مىللىي

مىلودىيلىرىمىزنىمۇ ئەبجەش بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويدۇق.

قارىغاندا، بىز خەۋەر تاپقانلىقى دائىرىدە باشقا مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ئىمپورت قىپتۇق. بىز ھازىر يەر شارىدىكى ھەر قانداق مۇراسىم قائىدىلىرى، يەپ - ئىچىش ئۇسسۇللىرىنى ئۆزىمىزگە مۇجەسسەم قىلىپ، شەنبە - يەكشەنبىلىرىمىزدە، ھەتتا ھەپتە ئارىلىقلىرىدىكى ئاخشاملاردىمۇ خالىغانچە سورۇن تۈزۈدىغان، توي ۋە چايغا ئالدىراپ مېڭىشقان كىشلەر كوچىلاردا بىر - بىرىمىزگە تەكرار دوقۇرۇشۇپ قالىدىغان بوپقالدۇق. كەچلەردە باللار بىلەن بىللە بولۇپ ئاتا - ئانىنىڭ تەربىيىسىنى سىڭدۈرۈشتىن ئىبارەت ئەۋلاد قوغداش ئىشىغا سەل قارايمىزكى، بىرەر قېتىملىق ئولتۇرۇشتىن قېلىشقا كۆڭلىمىز ئۇنىمايدۇ. شۇنداق قىلىپ، بۈگۈنكى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ قەلبى دۇنيادىكى ئۆرپ - ئادەتلەر ۋە مۇراسىملارنىڭ مۇزېيىغا ياكى ئەخلەتخانىسىغا ئايلاندى. بىز ھاراق ئىچتۇق، بىراق ھاراق ئىشلەيدىغان تېخنىكىغا قىزىقمىدۇق؛ تېلېۋىزور، توڭلاتقۇلارنى ئىستېمال قىلدۇق، ئەمما ئۇنىڭ تېخنىكىسىنى ئۆگەنمىدۇق. غەربچە كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، قائىدە - يوسۇنلارنى ئەكىردۇق، بىراق ئۇلارنىڭ ئىجادچان روھنى ئەكىرمىدۇق. خرىتسئىن ۋە ئەيدىز كېسىلىنى ئەكىردۇق، بىراق بەدەن ۋە روھنى تاۋلاپ غالىبلار قوشۇننى تۈزۈدىغان رىقابەت ۋىجدانىنى ئەكىرمىدۇق. دېمەك، بىز مەدەنىيەتنىڭ شەكلەن ھادىسىلىرىگە قىزىقىپ، ئۇنىڭ مېغىزى ۋە ماھىيىتىگە يەتمىدۇق. شۇڭلاشقا بىزدە غەربچە ئىستېمالغا ئادەتلەنگەن بولسىمۇ، ئىچى قۇرۇق ئادەملەر سامانىدەك (كەچۈرۈڭلار، سامانمۇ ئۇنچىۋالا ئەرزان ئەمەس). بىزدىكى نۇرغۇن ھاللىق كىشلەر چاچلىرىنى 20 - ئەسىرنىڭ زامانىۋى پاسوندا ياستىپ يۈرسىمۇ، كاللىسىدا ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ئېڭىمۇ يوق. زامانىۋى چاچ پاسون كونا زامانغا مەنسۇپ پىكىر شەكلى... مانا بۇلارنىڭ بىرلىكى بىزدىكى ئاچچىق كومېدىيىلىك قىسمەتنىڭ ماددىي تەسۋىرى.

5.پۈتكۈل 20 - ئەسىر بۇ ئىقلىمنىڭ زىيالىيلىرى ئۈچۈن پەۋقۇلئاددە سۈپەتتىكى يىللار بولدى. بۇ سۈپەتنى قانداق يورۇتۇپ بېرىش ناھايىتى تەس. "زىيالىيلارنىڭ بۇرچى ئىنسانىيەت ئۈچۈن يول ئېچىش، نادانلىق ئۈستىدىن غەلىبە قىلىش، خەۋپ - خەتەردىن ئاگاھلاندۇرۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ روھ ئارقىلىق تىنىمسىز كۈرەش قىلىشتۇر. جۇڭگونىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىدا بۇنداق زىيالىيلارنى چىقمىدى دېگىلى بولمايدۇ. بىراق ئۇلارنىڭ كۈن كەچۈرۈشى تولىمۇ قىيىن بولغان". لى مېڭ ئەپەندىنىڭ بۇ سۆزى بىزنىڭ 20 - ئەسىردىكى مۇھىتىمىزغىمۇ تازا ماس كېلىدۇ.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ، پەن - مەدەنىيەتنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تىنچلىقنىڭ مۇساپىسى باشلاندى. بىراق جۇڭگودا تاكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىغا قەدەر مۇقىم تىنچلىق بولمىدى. بۇ ئارىدا تۈرلۈك ئىنقىلابلار ئۈزۈلمەي بولۇپ تۇردى، "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" يۈز بەردى. نەتىجىدە، جۇڭگو خەلقى مىللىي تەرەققىياتتا كېرەكلىك نۇرغۇ مۇنەۋۋەر

زىيالىيلىرىدىن ئايرىلىپ قالدى. رايونىمىزنى ئالساق، ئۆتكەندىن بۇرۇنقى يىللار يول ئېچىش تالانتىغا ئىگە پىكىرلىك ئەزىمەتلەرنى دەپنە قىلىش يىللىرىدىن ئىبارەت بولدى.

3- ئومۇمىي يىغىندىن كېيىنكى 20 يىل مابەينىدە مائارىپ جانلىنىش باسقۇچىغا كىردى. مەدەنىيەت، مائارىپ، تەنتەربىيە، ئەدەبىيات - سەنئەت، نەشرىيات ئىشلىرى يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىدە گۈللەپ - ياشنىدى. زىيالىيلار قوشۇنىنىڭ سالمىقى زامان ئېھتىياجىغا يارىشا تەدرىجىي ئاشتى. بۇ مەنزىرە ئەلۋەتتە، بۇرۇن تۈزۈلۈك خاتىرجەملىك كۆرۈلۈپ باقمىغان خەلقنى كۆپ خۇرسەن قىلدۇ. بۇ قېتىملىق گۈللىنىشتە ئەدىبلەر ۋە سەنئەتچىلەر قوشۇنىنىڭ سالمىقى ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. مۇئەييەن بىر تارىخىي دەۋرنى يورۇتۇپ بېرەلەيدىغان زور ھەجىملىك رومانلار بارلىققا كەلدى. ئالىي مەكتەپلەردە، ئاكادېمىيىلەردە ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەتقىقاتچىلار قوشۇنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا تىل - ئەدەبىيات كەسپلىرى بويىچە دوكتور تەربىيىلەش ئورنى ۋۇجۇدقا كېلىپ ئىش باشلىدى. بىز كىشىنى خۇشاللاندۇرىدىغان ئاشۇ يۈزلىنىشلەر بىلەن ئۈمىدكە تولغان ھالدا 21 - ئەسىرنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ قالدۇق. ۋەھالەنكى، 21 - ئەسىردە قانداق ئەسىر بولىدۇ؟ئىنسانلار 21 - ئەسىردە نېمە ئىشلارنى قىلىدۇ؟ قانداق ياشايدۇ؟ دۆلەت ۋە مىللەتلەرنىڭ تەرتىپ يۆنىلىشىدە قانداق ئۆزگىرىشلەر بولىدۇ؟ خەلقئارا قۇرۇلمىنىڭ ئىسلاھاتى قايسى خىل قىممەت قارىشىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ؟ ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتى قانداق خاراكتېر ئالىدۇ؟ ئىنسانىيەت نېمىلەرگە دۇچ كېلىدۇ؟ نۆۋەتتىكى تەرەققىياتتا بىز قايسى خىل ئورۇنغا ئېرىشىمىز؟ مانا بۇ مەسىلىلەر بىزنىڭ ئاشۇ ئۈمىدۋار زىيالىيلىرىمىزنى كۈتۈپ تۇرماقتا. غەربنىڭ تۆيغۇن زىيالىيلىرى بۇ مەسىلىلەرنى خەلقئارا سەۋىيىدە قىياس قىلىپ بولدى، بىزگە بولسا پەقەت ئاشۇ مەسىلىلەرگە دۇچ كېلىشنىڭ ئۆزىلا قالدى.

4

رېئاللىق پاكىت دېمەكتۇر. بىز ئالدىمىزدا تۇرغان كومپيۇتېرنىڭ كۇنۇپكا تاختىسىنى قانداق ئىشلىتىشنى بىلىسەكلا، دۇنيانىڭ ئەڭ يىراق يەرلىرىمۇ بىزگە يېقى نەرسىلەرنى سۆزلەپ بېرىدىغان بولدى. بەلكىم ئالتە - يەتتە يىل ئىلگىرى بولسا كېرەك، ئامېرىكا كېلەچەكشۇناسى يوھان نەسبىتنىڭ "بۈيۈك يۈزلىنىش" دېگەن كىتابى ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنىپ، كىشىلەردە ھېچقانداق ئىنكاس بولمىدى. ئۇ چاغلاردا قىزىق لەتىپىلەرگە، نەپىس ئۇسلۇبلارغا خۇمار خەلقىمىز ئۇنداق نەرسىلەرگە دىققەت قىلمايتتى. ئويغىنىشنىڭ ئەقلىي تېرەنلىككە يەتمىگەن خەلق ھامان ئۆزىنىڭ ئاقىل كىشىلىرىنى نامرات، ئېتىبارسىز ھالەتتە چۇشۇرۇپ قويىدۇ - دە، پۇرسەتپەرەسلەرنى سەمرىتىپ كۆرەڭلىتىۋېتىدۇ. يۇقىرىقى ئەسەرنىڭ ئارىمىزدا ئىنكاس پەيدا قىلماسلىقى ئالدى بىلەن ئۇنى تەرجىمە قىلىشقا جۈرئەت قىلغان كىشىنىڭ ئەمگىكنى سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچرىتىدۇ. شۇڭلاشقا ئىلمىيلىكى ئۈستۈن، خەلقنىڭ ئەقلىي بايلىقنى ئاشۇرىدىغان ئەسەرلەرنى تونۇشتۇرغان ياكى ئىجاد قىلغان كىشىلەر ھېلىھەم بازار

http://www.uyebook.com

تاپمىدى. بىز ئەسلتىۋاتقان ئاپتور يوھان نەسبى ئەڭ تەرەققىي قىلغان دۆلەت ئامېرىكىنىڭ ھازىرى ۋە كەلگۈسىنى تونۇشتۇرۇپ، 21 - ئەسىردىكى قىياپەتلەردىن بەزى بېشارەتلەرنى بەرگەنىدى. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش، باشقا بېشارەتچىلەردىن خەۋەر تاپقان ئۈچۈرلىشىش، يەر شارىلىشىش دولقۇنى بۈگۈن ھەققەتەن يېتىپ كەلدى.

بىر كېچىدىلا شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى دۆلەتلەرنىڭ پۇل مۇئامىلە ساھەسىنى مۇنقەرز ھالەتكە چۈشۈپ كىرىزىس كەلتۈرۈپ چىقارغان جورجى سوروۇسنى بەزى ئوقۇمۇشلۇق كىشىلىرىمىز ئازدۇر - كۆپتۇر بىلىدۇ. ماتېرىياللاردىن مەلۇم بولۇشىچە، ئۇنىڭ بايلىقى 42 دۆلەتنىڭ بايلىقىدىن زور بولۇپ، دۇنيا پۇل مۇئامىلە تۈزۈلمىسىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى.

قەيەردە شالتاق بولسا، شۇ يەردە چوۋن بار.

قەيەردە بالا - قازا بولسا، شۇ يەردە جورجى بار.

مانا بۇ، دۇنيادىكى كىشىلەرنىڭ سوروۇس ھەققىدىكى ئىخچام تەسۋىرى. مۇشۇ بىر مىسالنىڭ ئۆزىلا ئىقتىساد ۋە سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ دۇنياۋى بىر گەۋدە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. مەلۇمكى، بۈگۈنكى دۇنيانى چۈشەنمىگەن ئادەم ئۆزىنى تولۇق چۈشىنەلمەيدۇ.

1980-يىلى ئامېرىكا كېلەچەكشۇناسى ئالۋىن توفلېر "3 - دولقۇن" ناملىق ئەسىرىنى نەشر قىلدۇرۇپ، "ئىنسانىيەت يېزا ئىگىلىكلىشىش، سانائەتلىشىش دولقۇنىنى تاماملاپ بولدى، ئەمدى ئۈچىنچى دولقۇن ئۈچۈرلىشىش دولقۇنى يېتىپ كېلىدۇ" دېگەنىدى. ئۇ يەنە 1990 - يىلى نەشر قىلدۇرغان "ھوقۇقنىڭ كۆچۈشى" ناملىق ئەسىرىدە، جەمئىيەتنىڭ ھوكۇمران كۈچى پۇلدىن بىلىمگە يۈزلەندى، دەپ ھۆكۈم قىلدى.

1973- يىلى ئامېرىكا خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جەمئىيەتشۇناسى دانىل بېل "كېيىنكى سانائەت جەمئىيىتىنىڭ يېتىپ كېلىشى" دېگەن ئەسىرىنى ئېلان قىلىپ قالتىس غۇلغۇلا قوزغىغان. ئۇ، سانائەت دەۋرىنى مۇنداق ئۈچكە بۆلگەن: "ئالدىنقى سانائەت جەمئىيىتى ئىپتىدائىي ئەمگەك كۈچىگە تايىنىپ، تەبىئەتتىن دەسلەپكى بايلىقلارنى ئېلىش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. سانائەت جەمئىيىتى بولسا يۇقىرىقىلارنى مەركەز قىلىپ تاۋار ئىشلەشكە تەشكىللىنىش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. كېيىنكى سانائەت جەمئىيىتى بولسا بىلىمنى چۆرىدەپ مەيدانغا چىقىدۇ" ("بىلىم ئىگىلىكى دولقۇنى" دېگەن كىتابقا قاراڭسۇن. تاۋدىيەن تۈزگەن. جۇڭگو شەھەر نەشرىياتى 1998 - يىل 7 - ئاي نەشرى). دېمەك، 21 - ئەسىر "بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى" دەپ ئاتالماقتا. 11 - ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر بوۋىمىز يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ "بىلىم - بەخت دېمەكتۇر" دېگەن ھۆكۈمىنىڭ كۈچى نۆۋەتتە تېخىمۇ روشەن ئىسپاتلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ. بىراق يۈسۈپ خاس ھاجىپ تەرىپىدىن سىستېمىغا كەلتۈرگەن دۆلەت ۋە بەخت - سائادەت قاراشلىرى كېيىنچە نەگە كەتكەن بولغىيدى؟ ئەڭ بالدۇر باشلانغان ئەنئەنە كېيىن

نېمە ئۈچۈن يىگىلەپ قالدى؟ بىز بۇنىڭ جاۋابىنى تارىخچىلارنىڭ تېپىشىغا قالدۇرىمىز.

كۆرۈپ يېتىش تەس ئەمەسكى، مىللىتىمىز تېخىمۇ ئېغىر سىناقلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. تەكەللۇپ قىلماي ئېيتقاندا، بىز ھازىرقى سۈپىتىمىز ۋە زىيالىيلار قاتلىمىمىز بىلەن كەلگۈسىدىكى مۇشكۈل سىناقلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمىز. ئەمدىكى سىناق ھايات - ماماتلىق خاراكتېرى كەسكىن بولغان شەپقەتسىز سىناق بولۇپ، بۇنىڭدا شاللانغانلار يېڭى تارىخىي مۇنبەردىكى غالىبلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى يېڭى قانغا ئايلىنىپ كېتىشى مۇمكىن. ئەمەلىيەت ئىسپاتلىدىكى، خەلقنى باياشات قىلىدىغان ھەقىقىي ئامىل شۇ خەلق ياشاپ كەلگەن زېمىندىكى كان بايلىقلىرى ياكى خام ئەشيالار ئەمەس، باشقىلارنىڭ تاسادىپىي ياردىمىمۇ ئەمەس، ھەتتا نوقۇل ئىلىم - پەننىڭ ئۆزىمۇ ئەمەس. ئۇنداق بولسا بۇ ئامىل نېمە؟ بۇ، ئىلىم - پەننى قورال قىلغان توغرا ئەقىدە. ئىلىم - پەن ئېينىشتېيننىڭ ئىزاھلىشى بويىچە ئېيتقاندا "كىشىلەرنى سەۋەب - نەتىجە مۇناسىۋىتى بويىچە ئويلاندۇرىدۇ ۋە شەيئىلەرنى تەكشۈرىدۇ". دېمەك، ئۇ تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتىنى ئىزدەيدۇ. مەلۇم بىر ھۆكۈمنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. بۇ ھۆكۈم يېڭى بايقالغان ئۆزگە بىر قانۇنىيەت تەرىپىدىن ئىنكارغا ئۇچرايدۇ. بايقاش، ھۆكۈم، ئىنكار، ئىنكارنى ئىنكار قاتارلىقلار ئىلىم - پەن تەرەققىياتىنىڭ يولىدۇر. مەلۇمكى، بۇ جەرياندا نەچچە ئون يىل ھەتتا ئەسىرلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھەرقانداق قانۇنىيەت ئۆزى رول ئويناۋاتقان دائىرىدە كۈچكە ئىگە، ئۇ يەنە بىر دائىرىدىكى قانۇنىيەتنىڭ چەكلىشىگە ئۇچرايدۇ.

روشەنكى، بارلىق قانۇنىيەتلەرنىڭ ئورتاقلىقىدىن كېلىپ چىقىدىغان بىر مۇتلەق قانۇنىيەت بار. ئۇ، چوڭقۇر ئىنسانىي ھېسنى شەكىللەندۈرۈپ، بۇ ھېسنى ئاستا - ئاستا پەرۋىشلەپ مۇكەممەل ئەقىلگە ئايلاندۇرىدۇ، بۇ ئەقىل پەننى توغرا يۆنىلىشكە، ئىنساننىڭ ھالال بەختى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا يېتەكلەيدۇ.

مۇھەببەت ئادەمدىكى بىرقەدەر ئالىي ئېھتىياجدۇر، ئېتىقاد مەنىۋى ئېھتىياجلارنىڭ ئەڭ ئالىيسىدۇر، ئەقىدە ئېتىقاد يولىدىكى ھەرىكەتتۇر ۋە بۇ ھەرىكەت جەريانىدا تونۇلغان ھەممە ئەقىل، قابىلىيەت، ئىنسانىي تەبىئەت تەرىپىدىن تەستىقلانغان ساپ ھەقىقەت مەجمۇئەسىدۇر. ئۇ بىر كامالەتتۇركى، ئىنسان ئۇنىڭغا ھەيران قېلىش بىلەن سېغىنىدۇ، لەززەت تاپىدۇ. مەنىۋى دۇنياسىدىكى كەمتۈكلۈكنى تولۇقلايدۇ. ئىنسان چەكسىز داۋام قىلىدىغان ئەنە شۇ روھ سەپىرىدە ئىلھاملىنىدۇ، ئۆزىدىكى مۇۋاپىق كۈچ - قۇدرەتنى، ئىجاد ھەۋىسىنى جارى قىلدۇرىدۇ. ئۇ ئۆزى مەدەت ئېلىۋاتقان ۋە سۆيۈنۈۋاتقان ئەنە شۇ روھ مەركىزىگە يېقىنلاشقانسېرى ئۆزىدە سادىر بولغان بەدبۇيلىك ۋە قانخورلۇقلاردىن ئىبرەت ئالىدۇ، يىرگىنىدۇ. ئىنسانلار ئارا بولىدىغان، ئىرق، مىللەتتىن ھالقىغان قېرىنداشلىق مېھرىنى روشەن تونۇشقا باشلايدۇ.

لېكىن، پەن - تېخنىكا ئاجايىپ گۈللەنگەن، مەنئەتچىلىك ئەۋج ئالغان 20 - ئەسىردىمۇ كىشىلەر ئۆزلىرى ئارزۇ قىلغاندەك ئەخلاقىي تاكامۇللۇقنى تاپالمىدى. ئەكسىچە، ئېغىر ئەخلاقىي كرىزىسقا پاتتى.

http://www.uyebook.com

شۇڭلاشقا فرانسىس فوسان: "تارىخنى ئىقتىساد نۇقتىسىدىن شەرھلەش مۇكەممەل ئىش ئەمەس. ئۇ، كىشىنى قايىل قىلمايدۇ. چۈنكى ئىنسان نوقۇل ئىقتىسادىي ھايۋان ئەمەس" دەيدۇ. ئامېرىكىنىڭ سابىق زۇڭتۇڭى نىكسونمۇ "تېخنىكا ماددىي جەھەتتىكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلالايدۇ، لېكىن سىياسىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلالمايدۇ" دېگەنىدى. بىز ماقالىمىزنىڭ ئىككىنچى بۆلىكىدە غەرب دۇنياسىدىكى كرىزىسلىق ۋەزىيەتنى تېز سىزما ئۇسۇلىدا ئىشارە قىلىپ ئۆتتۇق.

بىز ئۈچۈن ئېيتقاندا، پەن - تېخنىكا ئارقىلىق روناق تېپىش ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە، بىراق ئۇنى توغرا، گۈزەل غايە بىلەن تەمىنلەش تېخىمۇ مۇھىم. خەلقىمىزدە "ئەقىدىسىز ئالىم كىتاب ئارتىلغان ئېشەك" دېگەن گەپ بار.

بىلىملىك ئادەمنىڭ چوقۇم ياخشى ئادەم بولۇپ كېتىشى ناتايىن. فاشىستلارنىڭ سىياسىي ھەۋىسى ئۈچۈن ۋەھشىي قۇراللارنى تەتقىق قىلىپ بەرگەن كىشىلەرمۇ قالتىس بىلىملىك ئىدى. ئۆزىدىكى مول تېخنىكا بىلىملىرىنى ئىنسانغا خىلاپ مەنىسىدە ئىشلىتىۋاتقان ئالىملاردىن بۈگۈنمۇ تالايلاپ تېپىلىدۇ. ئارىمىزدا ئاز - تولا بىلىملىك ئادەملەرمۇ بار، بىراق ئۇلارنىڭ بىلىمى ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى ئاران ئۆتكۈزۈشتىن ئاشمايدۇ. خۇددى نەم تارتىپ قېپىپ قالغان ئوقيا نىشانغا تەگمىگەندەك، بىلىم ئېلىشتىكى توغرا غەرەزنى تىكلىيەلمىگەن زىيالىي ئۆز خەلقىگە مەنپەئەت يەتكۈزەلمەيدۇ. ئەكسىچە زىيانلىق رول ئوينايدۇ.

بىزگە ئىلىم - پەن، تېخنىكا ساھەسىدىكى ئۆتكۈر زىيالىيلار تولىمۇ زۆرۈر. چۈنكى بىزدە يوق بولۇۋاتقىنى ئەنە شۇلار. ئۇلار نېمە ئۈچۈن بىزدە يوق؟ بۇنىڭغا جاۋاب تېپىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر مەسىلە. بىز دائىنىل بىلىنىڭ سانائەت تەرەققىياتىنى ئۈچ باسقۇچقا بۆلگەنلىكىنى نەقىل كەلتۈرۈپ ئۆتتۇق. ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىغا سېلىشتۇرساق، بىز ھەتتا سانائەتنىڭ بىرىنچى باسقۇچى دەۋرىگىمۇ كىرمەيدىكەنمىز، مۇشۇ ھالىتىمىز بىلەن بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىگە كۆچىدىكەنمىز. ئەجەبا، 21 - ئەسىردىكى ئاۋات شەھەرلەرنىڭ خالتا كوچىلىرىدا كاۋاپدانلىرىمىزنى كۆتۈرۈپ يۈرۈش يېڭى ئەسىرلىك رىزقىمىزمىدۇ؟ شۇ چاغدا يېڭى ئېچىلغان ماگىزىنلارنىڭ ئالدىدا ناغرا چېلىپ بېرىپ پۇل تاپقىلى بولارمۇ؟ ھازىرقى ھالىتىمىزدىن قارىغاندا، جەننەتكىمۇ كاۋاپدان كۆتۈرۈپ كىرسەك كېرەك.

بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىدە بىلىم كېرەك بولىدۇ، زىيالىيلار جەمئىيەت چاقىنىڭ ئوقىغا ئايلىنىدۇ. بۇنداق دېسەك "زىيالىي" دېگەن ئۇقۇم "سىنىپ" ئۇقۇمى بىلەن ئوخشاشتەك كۆرۈنىدۇ. بىراق جەمئىيەت پۇقرالىرىغا بىلىم تەلىپى قويۇلىۋاتقان شارائىتتا "زىيالىي" دېگەن ئۇقۇم خەلقنىڭ گەۋدىسى بىلەن بىر تۇتاش بولىدۇ. شۇنداق ئەھۋالدا سىنىپ شەكلىگە كىرىپ قالغان زىيالىيلارنى تەسەۋۋۇر قىلىش ئارتۇقچە بولىدۇ. كۆز ئالدىمىزدىكى بۇ خىل رېئاللىقنى مىللىتىمىزگە تەتبىقلىساق، بىزدىكى مەسىلىمۇ زىيالىيلاردىكى سۈپەت مەسىلىسىگە بېرىپ تاقىلىدۇ.

بىزدىكى زىيالىيلارنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

5

20-ئەسىر ئۇيغۇر تارىخى ئىلغار زىيالىيلارنىڭ بوھرانغا ئۇچراش تارىخى. بۇنىڭ سەۋەبلىرى مۇرەككەپ بولۇپ، كۆپ خىل ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. زىيالىيلار قوزۇلمىسىنىڭ مۇرەككەپلىكى، تەلىم - تەربىيە ۋە ئىدېئولوگىيە قوبۇل قىلىشتىكى مەنبەنىڭ ئوخشىماسلىقى، خەلقنىڭ ئۇلارنى ئۆز ۋاقتىدا چۈشەنمەسلىكى... مانا بۇلار كونكرېت مەسىلەر بولۇپ، ئۇلارنى بىرمۇ بىر يېشىپ چۈشەندۈرۈشنىڭ ئۆزىمۇ بىر تېما. بۇ تېما يېتەرلىك ئەمەلىي ماتېرىيال، كۆپ قىرلىق مۇلاھىزە مېتودىنى تەلەپ قىلىدۇ. بىز پەقەت يۇقىرىقى تارىخىي سەۋەبلەر كەلتۈرۈپ چىقارغان بەزى ئاجىزلىقلار ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزىمىز.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنقى زىيالىيلار پاجىئەسى بىر قىسىم تارىخىي رومان، قىسسە ۋە تەرجىمھاللىرىمىزدا مەلۇم دەرىجىدە ئەكس ئەتتى. ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان پېغىلىقلار، قوزغىلاڭلار ۋە سىياسىي ئۆزگىرىشلەر زىيالىيلارنى پېتىۋشتۇرىدىغان مۇھىتنىڭ مەۋجۇت بولۇشىغا يول قويمىدى، شۇنداقلا بار بولغان ئازغىنا زىيالىيلارنى ئامان قويمىدى. ئابدۇقادىر داموللا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى، مەمتىلى ئەپەندى، قۇتلۇق شەۋقىي، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئابدۇللا روزىباقىيېف قاتارلىق باھادىر ئوغلانلار ئەينى دەۋردىكى خەلقنىڭ جاھالەتتىن قۇتۇلۇش كۈرىشىنىڭ يارقىن سىمىۋوللىرىدۇر. بۇ سىمىۋوللار يەنە ئۆزىگە ئوخشاش سانسىز ئەزىمەتلەر پەيدا قىلغان جەڭگىۋار مۇھىتنىڭ نامايەندىلىرى بولۇپ، بەئەينى ھەربىر جۇملىسىدىن ئىسسىق قاننىڭ تەپتى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان، ئۇسلۇبى جۇشقۇن، ھەيۋەتلىك نۇتۇقنىڭ باش ماۋزۇلىرىغا ئوخشايدۇ.

مەردلىك جۇشقۇن ۋە ئېگىلمەس بولىدۇ، نامەردلىك ئەۋرىشىم ۋە پىپىشقاق بولىدۇ. سىياسەت مەردلىكنى پىپىنچا، نامەردلىكنى ماھىيەت قىلىدۇ. بۇ ماھىيەت سان - ساناقسىز ئاچچىق ساۋاق، تەجرىبە، نەيرەڭۋازلىقنى كەسىپ قىلغان ئەقلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سىياسەت ئىبلىسقا ئوخشايدۇكى، ئۇ، ئىنسان تەبىئىتىگە مۇرەسسە قىلىش ۋە ئۇنى ئاستا ئۆزىگە مايىل قىلىش يولى بىلەن كىشىلەرنى رام قىلىدۇ، ئۇلارنى ئۆزى كۆزلىگەن مەنزىلگە تۇيدۇرماي باشلايدۇ. ھەقىقەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئىنقىلاب ئىبادەتكە ئوخشايدۇكى، ئىبلىسنىڭ ھۇنىرىدىن خەۋىرى بولمىغان ئادەم شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىگە بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ، نەتىجىدە، ئىبادىتى ئىبادەت بولمايدۇ، نۇسرەت تاپالمايدۇ. خوجىنىيازھاجى، تۆمۈر خەلپىلەر ئالغان تەھەرەتلىرى ھالال بولسىمۇ، شەيتاننىڭ ھۈنىرىدىن تولۇق خەۋەردار بولمىغاچقا، تەرەت ئۈزۈلغا بارماي سۇنغان. بىزنىڭ تارىخىمىز بۇنداق مىساللارغا تولىمۇ باي. شۇڭلاشقا "قەھرىمانلار ئۇق يېگەن، ئەۋلادلىرى پوق يېگەن."

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، باشتا ئېيتىلغاندەك گۈللىنىشنىڭ تىنچلىقتىن ئىبارەت ئاساسى تىكلەندى. بىراق "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" يەنە بىر قوشۇن زىيالىيلارنى خەلقتىن ئايرىۋەتتى. بۇ تۆپەيلى كىلىپ چىققان ئۇزۇقچىلىك بىز بېسىپ ئۆتكەن شانلىق 20 يىل ئىچىدە ئۆزىنى كۆرسەتمەي

قالمىدى.

1930- ۋە 1950 - يىللارنىڭ ئالدى - كەينىدە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىلىم تەھسىل قىلغان زىيالىيلارنىڭ تولىسى ئارىمىزدا يوق، بارلىرى ياشىنىپ قالدى. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، بۇ تۈركۈمدىكى زىيالىيلارنىڭ پائالىيەتچانلىق رولى ئاساسەن ئاخىرلاشتى. ھازىرقى نۇقتىلىق ئىجتىمائىي قاتلاملاردا رول ئوينىۋاتقانلارنىڭ كۆپ قىسمى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرگەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قولىدا تەربىيىلەنگەن. ئۇلار ئۆگەنگەن دەرسلىكلەر رۇسچە ئىدى ياكى رۇسلار ئەندىزىسىدىكى مىللىيچە كىتابلار ئىدى. ئەمما يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى كوممۇنىزم مەپكۇرىسىنى بىۋاستە سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇستقۇرۇلمىسىنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا قوبۇل قىلىشقان. پەن - تېخنىكىنىڭ سۈنئىي ھەمراھ ۋە ئاتوم بومبىسى كەبىي مۆجىزىلەرنى ئىشقا ئاشۇرۇشىدىن كەلگەن قايىللىق ئارقىسىدا سىڭگەن ئاتېئىزم روھى ئۇلارنىڭ ئوبيېكتىپ خىزمەتلەرنى بېجىرىشىدىكى يېتەكچى ئىدى. ئەمما ئۇلار خىزمەت ئىشلىگەن مۇھىت مەنىۋى جەھەتتىن قانداق ئىدى؟

ئۇلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ پەرزەنتلىرى بولۇپ، ئوبيېكتىپ جەھەتتىن ئۇلارنىڭ چوڭ بولغان مۇھىتى مۇسۇلمانلار مۇھىتى، ئۇلاردا بۇ خىل مۇھىتنىڭ مەلۇم تەسىرى بار. ئۇلار ئالىي مائارىپ ھاياتىنى تاماملىغاندىن كېيىن، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئۆز خەلقى ئارىسىدا خىزمەت قىلدى. ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش پرىنسىپى بويىچە ئېيتقاندا، بۇ كادىرلار قوبۇل قىلغان ئىدىيە يەرلىك خەلقنىڭ ئەنئەنىۋى ئىدىيىسىگە نىسبەتەن يېڭى ۋە ئۆزگىچە بولغاچقا، كادىرلار بىلەن خەلق ئاممىسى ئوتتۇرىسىدا بەزى پەرقلەر مەۋجۇت بولدى - دە، كادىرلار بىلەن خەلق ئاممىسى گويا ئىككى سىنىپ كىشىلىرىدەك بولۇپ قېلىشتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ كادىرلار ماددىي تۇرمۇش شەكلى جەھەتتىن رۇسلاردىكى ياۋروپاچە يوسۇننى مەلۇم دەرىجىدە ئۆزلەشتۈرگەن بولۇپ، مىللىي تۇرمۇشنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسىگە ئالاھىدە بىلىنىدىغان بىر قىسىم رەڭلەرنى قوشتى (بۇ، چېكىش، ئىچىش، كىيىش، ئەدەبىيات - سەنئەت جەھەتلەردە كۆرۈلدى). بۇنداق ئەھۋاللار يالغۇز بىزدىلا كۆرۈلگەن ئەھۋال ئەمەس، تارىخىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بۇنداق ئەھۋاللار پېتىر دەۋرىدىكى روسىيىدىمۇ كۆرۈلگەنىكەن. پېتىر غەربىي ياۋروپالىششىنى يولغا قويغاندىن كېيىن، روسىيىنى غەربىي ياۋروپا ئەندىزىسىگە ئۆزگەرتتى ... زىيالىيلار قوشۇنى بارلىققا كەلگەن. بۇ زىيالىيلار 19 - ئەسىردە غەربىي ياۋروپاغا ئۆزلىرى خالاپ كۆچمەن بولغان ياكى سىياسىي پاناھلىق ئىزدەپ چىقىپ كەتكەن بىر تۈركۈم كىشىلەر ۋە ياكى ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىدى. ئۇلار غەربىي ياۋروپا ئىدىيىسىنى قوبۇل قىلغانلار بولۇپ، غەربىي ياۋروپا ئاڭ فورمىسى ئارقىلىق روسىيىنى قۇتقۇزۇشنى ئويلاشقان. بىراق بۇ، خەلق بىلەن ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ بىر ئارىلىقنى شەكىللەندۈرۈپ قويغان. "خەلقنى يىلتىز دېسەك، زىيالىيلار ئاشۇ يىلتىزدىن ئېچىلغان چېچەك. زىيالىيلاردا شۇنداق بىر كىسەل باركى، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئادەتتىكى

خەلققە ئوخشمايمز، دەپ قاراپ ئەتەي پەرق كەلتۈرۈپ چقىرىشدۇ" (ياپونىيىنىڭ خەلقئارا جامائەت ئەربابى چىتيەن دازونىڭ سۆزى). بۇنداق ئەھۋال ئەلۋەتتە ساغلام بولمغان ئەھۋالدۇر. ئۇنداق بولغاندا خەلق ئۆزىگە راستىن نەپ كەلتۈرىدىغان تەربىيىدىن مەھرۇم قالىدۇ. زىيالىي ئۆزى بىلەن خەلققە ئورتاق ۋە ئومۇمىي بولغان مەسىلىلەرگە جاۋاب تاپالمايدۇ.

ماركسىزم مىللىي مەسىلىلەرنى ئالاھىدە دىققەت بىلەن تەتقىق قىلىدۇ. چۈنكى مىللەت دىگەن ئۇقۇم ئابستراكت بولغان بىلەن، مىللەتنىڭ ئۆزى كونكرېت بولىدۇ. ئۇنىڭدىكى كونكرېتلىق زېمىن، تىل، دىن، مەدەنىيەت، ئىقتىساد، ھوقۇق قاتارلىق بىر تالاي مەزمۇنلاردىن تەركىب تاپىدۇ. ئوبيېكتىۋىزملىق ئۇستىگە قۇرۇلغان بىلىش ئۆز ئوبيېكتىدىكى ئەڭ چوڭ مەسىلىلەردىن تارتىپ ئەڭ كىچىك مەسىلىلەرگە قەدەر ھەممە نەرسىنى سەممىي نەزەرگە ئالىدۇ. شۇڭلاشقا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا مىللەتتىكى يۇقىرىقى ئالاھىدىلىكلەر ئېنىق ئەكس ئەتكەن ۋە ھۆرمەت قىلىنغان. قانۇن ئاساسىي خىزمەتلەردىكى ئىلمىيلىك ۋە ئۇنۇمنىڭ كاپالىتى. زىيالىيلار ۋە كادىرلار (ئەسلىدە بۇ ئىككى ئۇقۇم بىر گەۋدە) ئەمەلىي خىزمەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئىلمىيلىكتىن كەلگەن مۇشۇ پرىنسىپنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى كېرەك بولىدۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىنكى زىيالىيلار كوممۇنىزم ئىدىيىسى بىلەن تەربىيىلەنگەن، بىراق بۇلارنىڭ ئىلگىرىكىسى بىلەن ئوخشاشمايدىغان يېرى، بۇلار كوممۇنىزم تەربىيىسىنى پروفېسسور ئەپەندىلەرنىڭ دەرسلىكلىرىدىن ئالغان، ماركسىزم كلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى بىۋاستە، تولۇقى بىلەن ئوقۇغانلار ئاز. ماركس، ئېنگېلسلارنىڭ ئەسەرلىرى 50 تومدىن ئاشىدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇپ كېتىش مۇمكىن بولمىغاندىمۇ، ماركسىزمنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى تولۇق ئۆگىنىش، ماركسىزمنى يېتەكچى قىلغان دۆلەتنىڭ كادىرلىرىغا نىسبەتەن ئىنتايىن مۇھىم.دېمەك، بۇلار يا ماركسىزمنى تۈزۈك بىلمەيدۇ، يا ئۆز خەلقىنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ - ئادىتىنى تولۇق بىلمەيدۇ. ماركسنىڭ ئالدىغا بارسا ماركسقا يارىمايدىغان، خەلقنىڭ ئالدىغا بارسا خەلققە يارىمايدىغان بىر قىسىم زىيالىيلار پارتىيە سىياسىتىنىڭ ئىجرا بولۇشىدىكى توسالغۇلاردۇر. دۇنيادا بىرەر نەرسىگە پۈتۈن بولالماي، ھەممە نەرسىدە چالا بولۇپ قېلىشتىنمۇ ئارتۇق خەۋپ يوق.

مەدەنىيەت ماددىي ۋە مەنىۋى بولىدۇ. بۇلاردىن بىرى راۋاج تاپماي قالىدىكەن، مەدەنىيەت پالەچ نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. بىزدىكى مەدەنىيەتنىڭ مەنىۋىلىكى دۇنيا قاراش ياكى ئاڭ فورمىسى شەكلىدە باش كۆتەرىدىۇ، ئەمما تەبىئەت دۇنياسىدىكى قانۇنىيەتلەرنى بىلىش ئاساسىدىكى يېڭىلاشتىن قۇرۇق قالغاچقا، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىدىغان رولى ئىشقا ئاشمىدى. بىزدىكى زىيالىيلار قاتلىمى يالاڭ قاتلام، زىيالىيلار ئاساسەن ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىن ئورۇن ئالغان. پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن بولغان، ئىچكى - تاشقى ئالەمنىڭ قانۇنىيىتىنى ئاچىدىغان، بۇ ئارقىلىق ماددىي گۈللىنىشنى يارىتىدىغان پەن - تېخنىكا خادىملىرى بىزدە يوق دېيەرلىك. بار بولغاندىمۇ يەرلىك

مەنىۋى ئاتموسفېرانىڭ شاللىشىغا ئۇچراپ تەرەققىي قىلالمىدى ياكى باشقا رايونلارغا ئېقىپ كەتتى. دۇنيا قاراش ياكى ئاڭ فورمىسى ئىجتىمائىي بولىدۇ، ئۇ، بىر خىل تۈزۈمدىكى جەمئىيەتكە ماس كەلگەن بىلەن يەنە بىر خىل تۈزۈمدىكى جەمئىيەتكە ماس كەلمەيدۇ. دېمەك، دۇنيا قاراش مەلۇم بىر جەمئىيەتكە خۇسۇسىي بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېلىپ چىققان ئەدەبىي ئەسەرلەر، ھەيكەللەر كەبىي مەدەنىي شەكىللەر ئەنە شۇ جەمئىيەتكە رول ئويناش بىلەن چەكلىنىدۇ. بۇ مەدەنىي شەكىللەرنىڭ ياراتقۇچىلىرىمۇ تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتىنى ئىستىخىيىلىك رەۋىشتە قايرىپ قويۇپ دۇنيا قاراشقا بېقىنىدۇ. ئادەم ئۆز دۇنيا قارىشىنىڭ خوجايىنى بولۇش كېرەكمۇ؟ ياكى قۇلى بولۇشى كېرەكمۇ؟ كىشىلەر قۇلى بولۇشى كېرەك، دەپ جاۋاب بەرمىسە كېرەك. بىراق ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى قۇللار ئۆزىنىڭ قۇل ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتمىگەن بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدا قۇل ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىش مەۋجۇت بولمايدۇ. مۇئەييەن دۇنيا قاراشنىڭ قۇلى بولۇپ قالغان ئادەمدىن ئىنسانىيەتنىڭ ئىدىيىسىنى ئازاد قىلىدىغان مەدەنىيەت بارلىققا كېلەمدۇ؟

ماركسىزم قائىدىلىرى بويىچە ئېيتقاندا، ئاڭ فورمىسى ئۈستقۇرۇلمىغا كىرىدۇ. گەرچە ئۇ بازىسقا قارىتا پائالىيەتچانلىق رولىنى ئوينىسىمۇ، بەرىبىر بازىسنىڭ چەكلىشىگە ئۇچرايدۇ. بۇ چەكلىمە دۇنيا قاراشنى بارا - بارا بازىسقا پاسسىپ ئىنكاس قايتۇرىدىغان زەئىپ نەرسىگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەتچۇ؟ ماركسىزم ئەدەبىيات - سەنئەتنى بازىس بىلەن ئۈستقۇرۇلما ئوتتۇرىسىدا تۇرىدىغان ئارىچى ۋاستە دەپ چۈشەندۈرىدۇ. مەلۇمكى، بۇ يەردە ئەدەبىيات - سەنئەت پەقەت ۋاستىدىنلا ئىبارەت ئىدى. ئەگەر ئەدەبىيات - سەنئەت ئاڭ شەكلىگە ئوخشاش مۇتلەق بېقىنما بولۇپ قالغان بولسا، مۇقەررەر ھالدا ئۈستقۇرۇلما ھېسابلانغان بولاتتى. ئەدەبىيات - سەنئەت مۇنداق زىددىيەتكە ئىگە: ئەگەر ئۇ ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە زىيادە ئارىلىشىپ كەتسە، ئۆزىنىڭ ئېستېتىك ئالاھىدىلىكىنى يوقىتىپ قويىدۇ، ئەگەر ئۇ ساپ ئېستېتىك دۇنيانى ھەددىدىن زىيادە قوغلىشىپ جەمئىيەت ھاياتىدىن مۇتلەق قول ئۈزسە،ئىنساننىڭ رېئال تەقدىرىدىن يىراقلىشىپ كېتىدۇ. ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللانغۇچى كونكرېت جەمئىيەتكە تەۋە ئىنساندىن ئىبارەت بولغاچقا، ئىنسانىيەتكە دائىر بىرەر مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالماي قالمايدۇ. بۇ خىل روھ دوستويېۋسكىنىڭ مۇنۇ سۆزىدە يارقىن ئەكس ئەتكەن: "ئەي ئىنسان، ساڭا تەزىم قىلىۋاتقىنىم يوق، بەلكى ئىنسانىيەت تارتىۋاتقان بارلىق ئازاب - ئوقۇبەتلەرگە تەزىم قىلىۋاتىمەن."

بىزدە زىيالىيلار كۆپرەك ئىجتىمائىي پەن ساھەسىگە، بولۇپمۇ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىگە توپلاشقان. دەرۋەقە، بۇلار خەلقىمىزنىڭ بايلىقلىرى. ئۇلارنىڭ مەھسۇلاتلىرى خەلقىمىزنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ، ئىمكانىيىتى يەتكەن دائىرىدە تەربىيىلەپ كەلدى، ئۇلارنى ياخشى ئىشقا، ئىجاد ۋە مېھنەت بىلەن مەغرۇر ياشاشقا ئۈندەپ كەلدى. بىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە مائارىپ

سىستېممىزدىكى بەزى كىشلەر شۇ قەدەر ساددىكى، ئۇلار ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى خەلقنى، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتەلەيدۇ، دەپ ئىشىنىدۇ. بۇ خىل ئىشەنچ نورماللىق دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكەن بولۇپ، ئۇ، نۇرغۇن كىشلەرنى تۈيۈق يولغا باشلاپ قويىدى، تالاپەتكە ئۇچراتتى. ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئىنسانىيەت بىلەن بولغان بۇرچكارلىق ئالاقىسنى چۈشىنش بىلەن ئۇنىڭغا ئىشىنىش ئوتتۇرىسىدا زور پەرق بار. چۈشىنىش نورماللىققا ياتىدۇ، تەشەببۇسكارلىقنى يوقىتىپ قويۇش بەدىلگە كەلگەن ئىشىنىش بولسا، ئاپتورنىڭ سۇبيېكتىپ ئەركىنلىكىدە بەرق ئۇرىدىغان ئىنسانىي چىنلىقنى يوقىتىدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەت ئىنساننىڭ گۈزەللىككە مايىل ئىنتىلىشلىرىنىڭ سىرتلىنىشى ياكى كونكرېت بەلگىلەر بىلەن ماددىلىشىشى. گۈزەللىك ھېسسى ۋە خۇسۇسىي بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن ئىنساننىڭ ئەڭ پىنھان ئىستەكلىرىگە تۇتىشىپ كېتىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇ، ھېسسىياتنى مەنبە قىلىپ، ھېسسىياتقا تەسىر قىلىدۇ. ھېسسىيات كۈچلۈك روھىي ئېنېرگىيە سۈپىتىدە يالت قىلىپ چاقنايدۇ - دە، ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۆستىگە بۇنداق چاقناش دىتى نازۇك كىشلەرگە كۆپرەك مەنسۇپ بولىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى ئېلىپ كەلگەن ئويغىنىش ھاياجاننى ئالامەت قىلغان ھېسسىي ئويغىنىش بولۇپ، ئۇ، ئەقلىي ئويغىنىشتەك تۇرغۇن، مۇقىم ۋە ئەمەلىي بولمايدۇ. گەرچە ئۇ خىل ئويغىنىش ئىنساندىكى سېزىمنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى يۈكسەك دەرىجىدە نامايان قىلسىمۇ، بەربىر جەمئىيەت ھاياتىدىكى رېئال مەسىلىلەرگە قويۇلغان ئىلمىي دىئاگنوز بولالمايدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەتنى ياخشى كۆرۈش ئىنساندىكى تۇغما ئىقتىدار. ئىنسانىيەتنىڭ يىراق ئۆتمۈش دەۋرلىرىدىمۇ بىزنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرغان ئەسەرلەر يارىتىلغان. ھەتتا شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇكى، بۈگۈنكى ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى يىراق ئۆتمۈشتىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىدەك تەسىر كۈچكە ئىگە بولغىنى يوق. بۇ مەندىن ئېيتقاندا، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ گۈللىنىشىدىكى سۈپەت ئۆلچىمى خېلى بۇرۇنلا يېتىلىپ بولغان. ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ راۋاجىنى ئۆلچەيدىغان ئەمدىكى ئۆلچەم ئەنە شۇ سۈپەتنىڭ كەڭ كۆلەمدە قانات يېيىپ، پۇقرالارنىڭ مەنىۋى ئىستېمال ئادىتىگە ئايلىنىشىدۇر. سۈپەت يۇقىرى سان ۋە كۆلەم ھالىتىگە كۆچتىمۇ - يوق، دېگەن مەسىلە ئەدەبىيات - سەنئەت پائالىيىتىدىكى ئەركىنلىك مۇھىتىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئويلىغاندا، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىنسانىيەتتىكى قىشلاققا خاس تەبىئەتتىن تۇغۇلىدۇ. شۆكلاشقا، چارۋىچى ۋە دېھقان مىللەتلەرنىڭ مىجەزى سەنئەتكە مايىل كېلىدۇ. يايلاقلاردا داستان ئېيتىش ئەنئەنىسى ئۈزۈلۈپ قالمىغان بولىدۇ. مىللىي ئۆرپ - ئادەت ئاشۇ مىللەتنىڭ ھاياتىدا تۈزۈم شەكلىدە رول ئوينايدۇ. يىزىلاردا بولسا توي - تۆكۈن، بەزمە - مەشرەپلەر مىللەت ھاياتىنىڭ تىپىك ئىجتىمائىي كۆرۈنۈشلىرى سۈپىتىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ. قائىدە - يوسۇنلار پۈتۈن بىر مىللەتنىڭ جەمئىيەت پۈتۈنلۈكىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان چېتىقلاردىن ئىبارەت بولىدۇ. ھەيران قېلىشقا تېگىشلىكى شۇكى،

http://www.uyebook.com

دېھقان مىللەتنىڭ زىيالىيسمۇ ئالدىراشلىق ۋە مۇرەككەپ زىددىيەت بىلەن تولغان شەھەر تۇرمۇشىدا تۇرۇپمۇ ئەنە شۇ ئېتنوگرافىيلىك چەمبەرگە مەھكۇم بولىدىكەن. ئەمەلىيەتتە، بۇ يەنىلا ئىجتىمائىي نەپرەتلەردىن خالىي ھالدىكى سەنئەت تىپلىق پىسخىكا، لېكىن بۇ پىسخىكا شەھەردە بولىدىغان مەككارلىق ئادەتلىرى بىلەن چاتلىشىپ سۈزۈكلۈكىنى يوقاتقان بولىدۇ. شائىر مىللەتنىڭ ياتلاشقان شائىر پەرزەنتلىرى بەئەينى ئۇرۇقى بۇزۇلغان قوغۇندەك ئەجدادلىرىغا تۈزۈك ئوخشىمايدىغان ياكى يېڭى سورتقا ئايلانغانلىقىدىن دېرەك بېرەلمەيدىغان غەلىتە قىياپەتتە بولىدۇ.

مانا ھازىر دەبدەبىلىك قەسىدىلەر، مۇڭلۇق لىرىكىلار، دىيانەت، نادامەت ئىدىيىلىرى بىلەن تولغان پروزىلار، بىر - بىرىگە تاپا قىلىشىدىغان ماقالىلەر يېزىلىپ تۇرىدۇ. ئېكرانلاردا نەپىس ئۇسسۇللار، يەتتە ئىقلىمنىڭ ئارىلاشما ناخشىلىرى دىققەتنى مالىمان قىلىپ تۇرىدۇ. خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى ئىستېمالى يۇقىرىقىلارنىڭ ئىچىدە پەندىنامە سۆزلەيدىغان ناخشىلارنى، ئەۋرىشىم ئۇسسۇللارنى ئالاھىدە بازارغا ئىگە قىلغانلىكى، لوپا ئەينەك بىلەن قەدىمكى يېزىقلارنى مىڭ بىر جاپادا ئوقۇپ، تەقدىرنىڭ رايىغا يېشىم ئىزدەۋاتقان ئالىملار ماددىي، مەنىۋى قەرزدارلىقنىڭ كوچىسىدا يۈرمەكتە. ئالىملارنىڭ ئەقلى، نۇتۇقلىرى، يازغان كىتابلىرى ئەنە شۇ ئالىملارنى نورمال ياشىغۇدەك ماددىي شارائىتقا ئىگە قىلالمىدى. بايرام ۋە ئايەملەردىكى لاتاپەتلىك ئاشۇ قىستۇرمىلار بۈگۈنكى ئەقىل - پاراسەت دەرىجىمىزنىڭ رېئال ئورنىغا ۋەكىللىك قىلدى، بىزنىڭ ئىجادكار روھىمىز پەقەت ئەنە شۇ تەرزدىلا ئەكس ئەتتى ۋە جارى بولدى. گەرچە سەنئەتچىلىرىمىزنىڭ بۈگۈنكى تاپاۋىتى مەدەنىيەتنىڭ باشقا قاتلاملىرىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ كىرىمىدىن ئۈستۈن بولسىمۇ، بىراق ئۇ تەرەققىي قىلغان باشقا رايونلارغا سېلىشتۇرغاندا يەنىلا كۆپ تۆۋەن. پەن - تېخنىكىدىكى تۆۋەن ساپا تۆۋەن ئىقتىسادىي مۇھىتنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

خەلقىمىز ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۈرلىرىگە ئىنتايىن باي خەلق، چەۋەندازلىق، نەيزىۋازلىق، كاماندازلىق، ئاتقا مىنىپ تۇرۇپ ئوينايدىغان چەۋگەن توپ ئويۇنى، بۇقا بىلەن چېلىشىش، چېلىشىش، ئوغلاق تارتىشىش، جانبازلىق، قوشقار سوقۇشتۇرۇش، خوراز سوقۇشتۇرۇش... كەبىي خاراكتېر تاۋلايدىغان، جاسارەت، رىقابەت، تەشكىللچانلىق، تەرتىپ - ئىنتىزام، ئۇيۇشقاقلىق كەلتۈرىدىغان مەدەنىي شەكىللەر يوقاپ كەتتى. ئۇنىڭ ئورنىنى كىشىنىڭ خاراكتېرىنى يۇمشىتىدىغان، نازۇك، رايىش قىلىپ قويىدىغان، تەقدىرنىڭ سوئاللىرىغا پەرىشان - مۇڭ بىلەن جاۋاب قايتۇرۇشنى ئۆگىتىدىغان مەدەنىي شەكىللەر ئىگىلىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ شۇ قەدەر غۇرۇرسىز سەنئەتكى، ئۇ، بۇتتەك ئولتۇرۇپ كۆرىدىغان، ھاياجانلىنىش، چاۋاك چېلىش، ئىنكاس دېگەنلەرنى بىلمەيدىغان، خۇددى يوق تاماشىبىنلار ئالدىدىمۇ غەمزە قىلىشقا تەييار بۇ ھالەت ئۇردا مەھرەملىرىنىڭ سالاپەتلىك، كىبىرلىك ھالىتىنى ئەسلىتىدۇ. بىزنىڭ سەنئەتكارلىرىمىزدا غۇرۇر بولۇشى، ئۆز خەلقىنىڭ سەنئەت تارىخىغا ئەقىدە بولۇشى، سەنئەتنى خورلىماسلىقى كېرەك. ئۇلاردا ئابرۇي - ئىناۋەت كۆز قارىشى بولۇشى كېرەك. مېنىڭچە، غۇرۇرى يوق

سەنئەت ئىگىلىرىنىڭ سانى مىليونغا يېتىپ، كۆزنگە نەچچە قېتىم ئويۇن كۆرسەتسمۇ، خەلقىمىزنىڭ ساپاسى ھازىرقىدەك تۆرۈۋېرىدۇ.

ئەدەبىياتىمىزنى ئالساق، بىزدە مەلۇم مىقداردىكى ئىجادىيەتچىلەر قوشۇنى بار، بىراق ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتىنى يېتەرلىك ئىجتىمائىي سەزگۈرلۈك، مول مەدەنىي قاتلام، يۇكسەك نەزەرىيىۋى پەللە نۇقتىسىدىن تەھلىل، تەتقىق قىلىدىغان قوشۇن تېخى يېتىلمىدى، بۇ پەقەت بىر نەچچە ئادەمنىڭ ئىشى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ بىر قانچە ئادەمدىكى نەزەرىيىۋى رامكا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى زېمىنىدا يېتىلگەن رامكا بولماستىن، 19 - ئەسىر ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى رۇس ئەدەبىياتى، جۇڭگونىڭ "4 - ماي" دەۋرىدىن كېيىنكى ئەدەبىياتى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن نەزەرىيە. بۇ نەزەرىيە ئەنئەنە، ئېتىقاد، ئېستېتىك دىت جەھەتتە تامامەن ئۆزگىچە بولغان مىللەتنىڭ ئەدەبىياتىنى باھالايدىغان ئۆلچەمگە ئايلاندى. دېمەك، بىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئۇيغۇرنىڭ كۆزى بىلەن ئەمەس، بەلكى رۇسلارنىڭ كۆزى بىلەن كۆزەتتۇق. بۇ پەقەت بىزدىلا ئەمەس، پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيا ئەدەبىيات زېمىنىدا ئومۇمىيۈزلۈك سادىر بولدى. بىر مىللەتتە مۇستەقىل نەزەرىيىۋى سىستېمىنىڭ بارلىققا كېلىشى شۇ مىللەتنىڭ مەدەنىيەتتىكى ھاياتىي كۈچىنى ئاشكارىلايدۇ. بۇ سىستېما تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەننىڭ ماس قەدەملىك گۈللىنىشىدىن كېلىپ چىققان ئۇنىۋېرسال قىممەت قارىشىدىن ھايات تاپىدۇ. ۋەھالەنكى، پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيا مىللەتلىرىنىڭ زىيالىيلىرى تەتقىقاتچى بولماستىن، پەقەت ئۈستقۇرۇلما قورالغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇلار يېقى تارىخىي دەۋردە يېڭى ئۈستقۇرۇلمىنى يەرلىك خەلققە يەتكۈزىدىغان ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالدى.

زىيالىيلار قاتلىمىمىزنىڭ ئىچىدە تارىخچىلارمۇ سالماق ئورۇن تۇتىدۇ. قايسىدۇر بىر يازغۇچىنىڭ "تارىخ ئايدىڭلاشتۇرۇلغان تەجرىبىلەر مەجمۇئەسى" دېگىنى يادىمدا تۇرۇپتۇ. بۇ تەجرىبە ئەۋلادلارغا توغرا ھايات پروگراممىسى تۈزۈش، توغرا يۆنىلىش بەلگىلەش جەھەتتە ماياك رولىنى ئوينايدۇ. بىراق تارىخ ئاختۇرۇش، تارىخ يېزىش تولىمۇ زىل مەسىلە. تارىخچىلار ھامان فېئودال خانلارنىڭ رايى بويىچە بۇرمىلانغان دۆۋە - دۆۋە ماتېرىياللار ئىچىدىن ھەقىقەتنىڭ پارچە - پارچە سۆڭەكلىرىنى ئىزدەيدۇ ۋە بۇ سۆڭەكلەرنى بىر يەرگە كەلتۈرۈپ، ھەقىقەتنىڭ ئوبرازىنى ئەسلىگە كەلتۈرمەكچى بولىدۇ. بىراق بەزى سۆڭەكلەر چىرىپ يوقاپ كەتكەن بولىدۇ، تارىخچى مانا مۇشۇ تراگېدىيىنىڭ ئىچىدە ئۆزۈن ۋاقىت تۇنەيدۇ. بەلكىم فرانسىيە مۇتەپەككۇرى ۋولتېرنىڭ: "تارىخ خاتا يېزىلغان بولىدۇ، شۇڭا ئۇ تەكرار قايتا يېزىلىدۇ" دېگەن سۆزى مۇشۇ مەنىدە ئېيتىلغان بولسا كېرەك.

بۈگۈنكى ئىگە بولالمىغان خەلق ئۆتمۈشتىن تەسەللى ئىزدەيدۇ، بۇنداق خەلقنىڭ تارىخچىلىرىمۇ كەلگۈسىنى يېزىشنىڭمۇ تارىخ بولىدىغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە ئۈلگۈرمەيدۇ. ف. نېتزى تارىخنىڭ تىرىكلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى مۇنداق چۈشەندۈرگەن: تارىخ تىرىشىپ كۈرەش قىلىۋاتقانلار ئۈچۈن ياد ئېتىش، ئىززەت - ھۆرمەتتىن بەھرىمەن بولۇۋاتقانلار ئۈچۈن قوغداش، ئازابلىنىۋاتقانلار

http://www.uyebook.com

ئۇچۇن تەنقىد (ف. نېتزى: "تارىخنىڭ پايدا - زىيىنى"، سودا نەشرىياتى 1998 - يىل 10 - ئاي نەشرى).

جۇڭگودا زىيالىي كادىر ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئىمتىھانلاردا كەسپىي سىناقلارغا دۇچ كېلىش بىلەن بىرگە سىياسىي سىناقلارغىمۇ دۇچ كېلىدۇ. بەلكى سىياسىي سىناق ھەممىدىن مۇھىم ئۆتكەل بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا بىر زىيالىي كەسپىي ساپا ئىگىسى بولۇشتىن ئاۋۋال سىياسىينى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان ئاڭ فورمىلىرىنى بىلىشى، ھۆكۈمەتنىڭ بۇ ھەقتىكى ئۆتكەللىرىدىن ئۆتۈشى كېرەك. ئىسلاھاتنىڭ قەدىمىگە ئەگىشىپ، ئىقتىسادى تەرەققىي قىلغان ئاڭ فورمىلىرىنى بىلىشى، ھۆكۈمەتنىڭ بۇ ھەقتىكى ئۆتكەللىرىدىن ئۆتۈشى كېرەك. ئىسلاھاتنىڭ قەدىمىگە ئەگىشىپ، ئىقتىسادى تەرەققىي قىلغان رايونلاردا مۇتەخەسسىسلىشىش دولقۇنى پەيدا بولدى. ئەمما نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئىقتىساد دېگەندەك تەرەققىي قىلمىغان، تېخى سولچىللىقنىڭ ئاسارىتىدىن تولۇق قۇتۇلۇپ كېتەلمىگەن رايونلاردا بولسا باشتىكى تەلەپ يەنىلا كۈچكە ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە قاتتىق تەكىتلىنىدۇ. تۇراقلىق مائاش تۇزۇمى يۇقىرىقىلار بىلەن بىرلەشكەن ھالدا زىيالىيلارنىڭ مەنپەئەتدارلىق تۇيغۇسىنى بىر نۇقتىغا مەركەزلەشتۈرۈپ قويىدى. ئۇلارنىڭ پىكىر - خىيالى مائاشتا، مائاشنى زىيان - زەخمەتكە ئۇچراتماسلىقتا بولدى. يۇقىرىدىن - تۆۋەنگىچە مائاشقا قاتتىق يېپىشتۇرۇلغان كونترول سىستېمىسى كىشىلەردە باشقۇرۇپ تۇرمىسا بولمايدىغان خىزمەت ئۇسۇلىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇلاردىكى ئاڭ ئاشۇ خىل يېپىق، تار مۇھىتنىڭ مەھسۇلى بولغاچقا، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتا تاپشۇرۇلغان ئىشخانا ۋە ئىدارىلەر ياشاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشنىڭ ئۇۋىسىغا ئايلاندى. ياشاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش بارلىق جانلىقلارغا خاس پائالىيەت بولۇپ، ھەرگىزمۇ ئادەمگە خاس بىردىنبىر ئىقتىدار ئەمەس. ئەمما بۇ ئىقتىدار نەزەر دائىرىسى تار ئادەمنىڭ قەلبىدە خۇسۇمەتچىلىك، ناتوغرا زىددىيەت ئۆسمىلىرىنى پەيدا قىلىپ، ئەتراپقا تېزلا يۇقىدۇ. ئىنسان ئۆزىنىڭ ياشاش تەرزىنى ھايات ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرىگە كۆرە بەلگىلەيدۇ.

ئاڭ ناھايىتى كەڭ ساھەلەرگە چېتىلىدۇ. ھايات، بارلىق، ئىنسان ھەققىدىكى چۈشەنچىلەر، دۇنيانىڭ ھاياتلىقتىن ئىلگىرىكى ھالىتى، ئۇنىڭ ھاياتلىق بىلەن بولغان ئالاقىلىرى، بۇ ئالاقىلەرنىڭ كەلگۈسىدىكى ئۆزگىرىشلىرىگە ئائىت ئىزدىنىشلەر ئاڭنى تەشكىل قىلىدۇ. ئەمما پەننىڭ تەرەققىياتى ئۇنىڭ بۆلۈنۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، ئىنسانلارنىڭ ئىزدىنىشلىرى ئىنچىكىلەشتى، بۇ ھال ئىجتىمائىي پەن ساھەلىرىدىمۇ كۆرۈلدى. نەتىجىدە، قۇرتنى تەتقىق قىلغۇچىلار قۇرتقا ئايلىنىپ كېتىدىغان، جەمئىيەتنى تەتقىق قىلغۇچىلار قەغەز دۆۋىلىرى ئىچىدە ھەسەنشېرىككە ئايلىنىپ كېتىدىغان ئاقىۋەت كېلىپ چىقتى. زىيالىيلار بىلەن ئاددىي قاتلاملاردىكى خەلقنىڭ ئارىلىقى يىراقلاپ كەتتى. كۆپلىگەن زىيالىيلار پەقەت كۈندىلىك تۇرمۇشى ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ يۈرەكزادە بولۇپ كېتىدىغان، ئۆزى ئۈچۈن كىتاب يېزىپ، ئۆزى ئۈچۈن ئۇنىۋان ئالىدىغان، بالىسى قىزىپ قالسا يېرىم كېچىدە دوختۇرخانىغا

يۈگۈرۈپ بېرىپ ئاسما ئوكۇل سالدۇرىدىغان، تېلېۋىزوردىن باشقىلارنىڭ باللىرىنىڭ يىتۈپ كەتكەنلىكى ھەققىدىكى خەۋەرنى كۆزىنى مىت قىلماي ئولتۇرۇپ كۆرىدىغان شەخسىيەتچىلەرگە ئايلىنىپ كەتتى.

زىيالىي دېگەن نېمە؟ بۇنىڭغا فرانسىيىنىڭ بۈگۈنكى زامان مۇتەپەككۇرى ليۇتارد مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ: "زىيالىيلار ئۆزىنى، ئىنسان، ئىنسانىيەت، مىللەت، خەلق، پرولېتارىيات، جانلىقلار ۋە باشقا مەۋجۇدىيەتنىڭ ئۆزىنى قويۇپ تۇرۇپ پىكىر قىلىدىغان مۇتەپەككۇرلارغا ئوخشايدۇ" (ليۇتارد: "كېيىنكى زامانىۋىلىق ۋە گۇۋاھلىق ئويۇنى"، شاڭخەي خەلق نەشرىياتى 1997 - يىل 1 - ئاي نەشرى). بۇ جاۋاب ھەر خىل تۈزۈمدىكى جەمئىيەتلەرنى تەڭ كۆزدە تۇتۇپ بېرىلگەن بولۇپ، زىيالىي دېگەن گەپ ئۆزىنى باشقىلار بىلەن تەقدىرداش دەپ تونۇغۇچى دېگەن مەنىدىن دېرەك بېرىدۇ. ماددىي ۋە مەنىۋى پاراۋانلىقتا ياشاۋاتقان بىر ئەرباب يەنىلا زىيالىيلارغا قويۇق ئادەمگەرچىلىك پۇراپ تۇرىدىغان تەلەپنى قويۇۋاتىدۇ. بۇنىڭغا باققاندا، بىز قانداق تەلەپنى قويۇشىمىز كېرەك؟

يىلان ئادەملەر ۋىژىلداپ كۆيۈۋاتقان دوزاخ ئوتىغا تەمەچ توشۇپ تاشلايدىكەن، قارلىغاچ شىددەتلىك دوزاخ ئوتىنى ئۆچۈرىمەن دەپ ئاغزىدا سۇ توشۇپ چاچىدىكەن. "ئەي قارلىغاچ، تامچە - تامچە سۇ بىلەن بۇ ئوتنى قانداقمۇ ئۆچۈرەلەيسەن؟" دەپ سورالغاندا، قارلىغاچ: "ئىنسانىنىڭ ئازابىنى چۈشىنىش مېنىڭ ئەقىدەم، قانداق بولمىسۇن، ئۆز ئەقىدەم يولىدىكى ھەرىكىتىمدىن زىيادە لەززەت تاپىمەن" دەپ جاۋاب بەرگەن.

جەمئىيەت نۇقتىسىدىن كۆزەتكەندە، يىلان بىلەن قارلىغاچنىڭ كۈرىشى ھېلىمۇ مەۋجۇت. تەبىئەت نۇقتىسىدىن كۆزەتكەندە، يىلان بىلەن قارلىغاچنىڭ ھەر ئىككىسلا يارالمىش مەخلۇق. ئەخلاق نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئادالەت ئەنە شۇنداق پاجىئەلىك دەققىلەردە تۇغۇلۇپ ئۆسىدۇ. دەسلەپتە ئۇ يېگانە بولىدۇ ۋە ئاشۇ يېگانىلىق ئىچىدە باشقىلارغا نېسىپ بولمىغان گۈزەللىك ھەم باتۇرلۇقتىن دەرس ئالىدۇ.

توغرا نىشانغا يۈزلەنمىگەن ئىلىم ئۆز ئىگىسىنى شەرمەندە قىلىدۇ، قارا نىيەت كۈشەندىگە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. ئالۋاستىنى بىلىملىك ئەمەس، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ لېكىن ئالۋاستىنىڭ بىلىمى ئىبلىس ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

6

قالاق يېزا ئىگىلىكىدە تۇرۇۋاتقان بىر مىللەت بىلىم ئىگىلىكىنى مەزمۇن قىلغان 3 - قېتىملىق سانائەت دولقۇنىغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. ساۋاتسىزلىق پاتقىقىدىن چىقىپ بولالمىغان بىر مىللەت كومپيۇتېر دەۋرىدىكى يەنە بىر ساۋاتسىزلىققا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. تارىخنى ياخشى تونۇمىغان بىر مىللەت ئۆزىگە نىسبەتەن تامامەن ناتونۇش بولغان يېڭى ئەسىرگە كىرىۋاتىدۇ. ئالدىمىزدىكى دۇنيا ئىنسانىي ھەمكارلىقنىڭ تۈرلىرى كېڭىيىدىغان، مەدەنىيەت تېپلىرى ئۆتتۈرىسىدىكى رىقابەت كەسكىنلىشىدىغان، ئەقلىنىڭ قىممىتى بىۋاستە ئايان بولىدىغان بىر پۈتۈن دۇنيا. ئۇ، تەرەققىيات سۈرئىتىنىڭ ئالاھىدە تېزلىكى ۋە

http://www.uyebook.com

رىقابەت جەھەتتىكى رەھىمسىزلىكى بىلەن بىزنى كۆتمەكتە. ئامېرىكىلىقلار "21 - ئەسىر ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئەسىرى بولىدۇ" دېيىشىدۇ. ياۋروپالىقلار "21 - ئەسىر ياۋروپالىقلارنىڭ ئەسىرى بولىدۇ" دېيىشىدۇ. مۇسۇلمانلار "21 - ئەسىر ئىسلام گۈللىنىش دەۋرى بولىدۇ" دېيىشىدۇ. ئېلىمىز "21 - ئەسىر شەرقىي ئاسىيالىقلارنىڭ دەۋرى بولىدۇ" دېيىشىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ھەركىم يەنىلا ئۆزىگە پايدىلىق پۈرسەتلەرنى ئىزدىمەكتە ۋە ياراتماقتا.

پۈرسەت ئىزدەش بىلەن يارىتىشنىڭ بىرلىكى. مىلادىيەدىن ئىلگىرى ئۆتكەن يۇنان ئالىمى تالېس ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى كۆزىتىپ كېتىۋېتىپ، دىققەتسىزلىكتىن ئالدىدىكى بىر ئازگالغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. بىر سودىگەر ئۇنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، مۇنداق دەپتۇ:

سىز ئاسماندىكى نەرسىلەرنى بىلمەن دەۋاتاتتىڭىز، پۇتىڭىزنىڭ ئاستىدا نېمىلەرنىڭ بارلىقىنى بىلمەي قاپسىزغۇ؟ ئىلمىي تەتقىقاتتىن راستىنلا چوڭ نەپ ئاپسىز. ئازگالغا چۈشۈپ كېتىشىڭىزمۇ بىلىمنىڭ سىزگە كەلتۈرگەن پايدىسى.

تالېس ئازگالدىن چىقىپ تەمكىن ھالدا ئۇنىڭغا:

ئېگىزدە تۇرالىغان ئادەمدىلا ئېگىزدىن ئازگالغا چۈشۈش ھوقۇقى ۋە ئەركىنلىكى بولىدۇ. بىلمىسىز ئادەملەرنىڭ ئىشى ئەۋرەزدە ماكان تۇتۇش تۇرسا، ئۇنىڭ ئەركىن يىقىلىپ قوپۇشىدىن قانداقمۇ گەپ ئاچقىلى بولسۇن، دەپتۇ.

ئۆزى يىقىلغان ئادەمدە قوپۇش ئەركىنلىكى بولغاچقا، مەنزىلگە يېتىپ بارالايدۇ.

1999-يىل ماي

مەدەنىيەتتە مۇنازىرە روھى

ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرى بىلەن ئۆزلىرى ئوتتۇرىسىدىكى روھىي ئارىلىقنىڭ بارغانسېرى زورىيىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئەندىشە ئىچىدە ھېس قىلماقتا. پەرزەنتلىرىنىڭ تۇرمۇش يولى، ئەخلاق ۋە كۆز قاراش جەھەتتىكى ياتلىششلىرى جەمەتلەرنى ئېغىر بوھران، ئىچىنىشلىق بۆلۈنۈشكە ئېلىپ بارماقتا. پەرزەنتلەر ئوقۇش، ئىشقا ئورۇنلىشىش، ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولۇش، پەرزەنتلىرىنى بېقىشتا ئاتا - ئانىلارغا تايانمىسا بولمايدىغان بېقىندىچىلىقتا تۇرسىمۇ، ئۇلار روھىي جەھەتتە ئاتا - ئانىلىرى بىلەن مۇئەييەن يىراقلىقنى ساقلىغان ھالدا غەلىتە بىر ئەۋلاد سۈپىتىدە ئايىنىپ كېتىۋەردى. ئاتا - ئانىلارنىڭ روزىغارى تۇرمۇشتا چىقىش يولى تاپالمىغان، ۋەيران بولغان، كرىزىسقا ئۇچرىغان ياكى ئېغىر بەتخەجلىك ئاقىۋىتىدە روھىي ۋە ماددىي قەرزگە بوغۇلغان پەرزەنتلەر ئۈچۈن خوراپ تۈگەيدۇ. ماددىي جەھەتتىن ئاتا - ئانىلىرىغا موھتاج، روھىي جەھەتتىن ساياق بۇ بىر قىسىم ئەۋلادلار ئېغىر مېھنەت بەدىلىگە ئىگىلىك تىكلەۋاتقان ئەجدادلارنىڭ دۇمبىسىدىكى رودۇپايالاردۇر. ئۇلار ئاتا - ئانا مېھرىگە تولمۇ كۆنۈپ كەتكەنلىكى تۈپەيلى، ئاتا - ئانىسىنى بايلىق ۋە شەپقەت مەنبەسى دەپ تونۇپ، ئۆزلىرىنىڭ روھىي تەنھالىقىنى ئۇلار ئارقىلىق داۋالايدۇ. ئىنسانىي ئاڭنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا ياشايدىغان قانداقتۇر بىر مەنىۋى قەرزدارلىق غۇۋا مۇھەببەت رىشتىسىگە ئوخشاپ كەتكەن ھالدا ئۇلارنى ئاتا - ئانىغا باغلاپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە يېرىم ئىنسانىي مۇھەببەت، يېرىم دىپلوماتىيە ئېلېمېنتلىرى بار. بۇلار مىللىي ئاڭ ۋە مىللىي ئەخلاق جەھەتتىكى قېچىرلىشىشنىڭ زامانىمىزدىكى ئەۋرىشكىلىرىدۇر.

يەنە شۇنداق بىر ئەۋلادلار بار: ئۇلار ئىش ئورنى ۋە مۇقىم مائاشقا ئىگە بولۇپ، ئاتا - ئانىلىرىغا ماددىي جەھەتتىن تايانمايدۇ، ئۇلار ئەجدادلىرىغا نورمال ئىنسانىي مۇھەببەت بىلەن باغلانغان. جەمەت ئىچىدە يېتىلگەن مۇئەييەن ئادەت ئورتاقلىقى، خاراكتېر ئورتاقلىقى ۋە شەجەر، ئۇلارنى جەمەت تۇيغۇسىغا ئىگە قىلغان، بۇ بىر ھېساپتا قانداقتۇر بىر مۇھەببەت ھېسسىياتىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئەمما ئاتا - ئانا بىلەن ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېتىقاد مۇناسىۋىتىدە روشەن بۆلۈنۈش ئالللقاچان روي بېرىپ بولغان. پەرزەنتلەر ئاتا - ئانىلىرىنىڭ ئېتىقادى ۋە قىممەت قارىشىغا شەكلەن ئۇيغۇنلاشسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەقىقىي تالللۇالغان يولى ئاتا - ئانىلىرىدىن پىنھان بىر بوشلۇقتا ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ.

يەنە شۇنداق بىر ئەۋلادلار بار: ئۇلار غەربچە كىيىنىپ، غەربچە يەپ - ئىچىشنى ئەڭ ئالىي مەئىشەت، دەپ ھېسابلايدۇ. مەدەنىيەت ئۇلار ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەنە شۇنداق رەۋىشتىكى ئىستېمالىيەتتىن

ئىبارەت. ۋېنو، هامبورگ بولكىسى، غوۋۋا تۇنەكخانا، بۆلۈمە ئولتۇرۇشى، مىكائىل جېكسون، سېرىق چاچ، "تاللا تاماق" قاتارلىقلار ئۇلار ئىنتىلىدىغان زامانىۋى جەننەتنىڭ بەلگىلىرى. ئۇلار رەڭگارەڭ چىراغ ۋە شىددەتلىك جاز مۇزىكىلىرىنىڭ مەستخۇشلۇقىدا بېسىلىپ ياتقان ياشلىق تۇيغۇلىرى، شاش هايات سەزگۈلىرىنى پارتلىتىپ، ئارام تاپقاندەك بولۇشىدۇ.

ئىنساندىكى ئىجادىيلىق تۇغما بولىدۇ. لېكىن ئۆزىنى روياپقا چىقىرىدىغان راۋان يولغا ئېرىشەلمىگەندە، دۆملەنگەن ئەسەبىي ھېسسىياتقا ئايلىنىپ ئاخىر پارتلايدۇ، ئۇ ئىنساننى ھاراق - شارابقا، ئويۇنغا، ئەيش - ئىشرەتكە زورلايدۇ، شۇنداق قىلىش گويا قىساس ئېلىش كەبىي ئۇلارغا ئارام بېرىدۇ.

ئىنسان ئۆز بەختىنى ئىزدەش ئەركىنلىكىگە ئىگە. ئەمما زامانىۋى ئۇچۇر ۋە رىقابەتتىن مەھرۇم بولغان بېكىنمە تۇپراقنىڭ ساددا ياشلىرى ئۆزلىرىنىڭ يېڭىلىق خۇمارىنى سىملىق تېلېۋىزىيىدە كۆرستىلگەن غەرب فىلملىرى ۋە داۋراڭ (ئېلان سەنئەت) كۆرۈنۈشلىرىدىكى يوسۇنلار، ئۆرپ - ئادەتلەر ۋە فورمىلارنى ئۆزلەشتۈرۈش ئارقىلىق قاندۇرۇشتى. غەرب ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئەقىل، شەخسىي رىقابەت، قانۇن، كاپىتال، ئەركىن مۇنازىرە روھى بىلەن تولغان دۇنيا بولماستىن، ماشىنا، شاراب، قۇچاقلىشىش، سۆيۈشۈش، جىنسىي ئىختىيارىيلىق بىلەن تولغان دۇنياغا ئايلىنىپ قالدى. ۋەھالەنكى، ئۇلارنىڭ چۈشەنگەنلىرى ئىجادىيەت ۋە باشلىق يارىتىش روھىغا تولغان غەرب دۇنياسىنىڭ تاشلاندۇق سىرتقى ھالىتىدىن ئىبارەت بولدى. مەدەنىيەتلىك جەمئىيەتنىڭ گەۋدىلىك بىر ئالاھىدىلىكى، ئەمگەكنىڭ يۈكسەك ھۆرمەتكە ئېرىشكەنلىكىدە. ئۇ يەردە ئەمگەك ۋە ئەمگەككە بولغان ھۆرمەت پۇختا قانۇنىي ئاساسقا ئىگە بولغان بولىدۇ، ئەمگەك ئەقىل - ھېسسىيات، ئەخلاق قاتارلىق پەزىلەتلەرنى تاۋلاش ۋە ۋايىغا يەتكۈزۈش جەريانىغا ئايلىنىدۇ.

ئىجادىي روھ تەربىيە ۋە كاپالەتكە ئېرىشەلمىگەن جەمئىيەتتە كىشىلەرنىڭ يوشۇرۇن ئىقتىدارى كۆمۈلۈپ قالىدۇ، ئەقىل يۈزەكى ھالدىكى دورامچىلىقنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. ئۇلۇغ كىشىلەر ۋە ئۇلارنىڭ نەتىجىلىرى كىشىلەرنىڭ روھىيىتىگە ئىلھام بېرىپ جۇلالاندۇرىدىغان كۈچ بولماستىن، ئەكسىچە كىشىلەرنىڭ روھىيىتىنى چوقۇندۇرۇپ تورمۇزلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئەقىل - پاراسەتنىڭ تىزگىنىنى قولىغا ئېلىۋالغان ئەقىل ھاكىملىرىغا ئايلىنىدۇ. ئۇلۇغ نەتىجىلەردىن گۇمانلىنىش ئەركىنلىكى بولمىغان شارائىتتا، كىشىلەر ئەقلىي مەجرۇھلۇق ئىچىدە ئۆزىنى بىلەرمەن ھېسابلاۋېرىدۇ.

مائارىپ مەكتەپ بىلەن چەكلەنگەن ئەھۋالدا، مەكتەپ جەمئىيەتنىڭ يىراق بىر چېتىگە بەند قىلىنغان لاگېرغا ئوخشاپ قالىدۇ، مائارىپنىڭ ئۆزىمۇ ھاياتىي كۈچكە ئىگە تۈرتكىلىك رولىنى يوقىتىپ قويىدۇ. ئەسلىدە بىلىم ۋە خاراكتېر قۇرۇلۇشى مەكتەپلەردە مەخسۇس ۋە پىلانلىق ھالدا ئېلىپ بېرىلىش بىلەن بىرگە جەمئىيەتمۇ ھەقىقىي تەلىم - تەربىيە ماكانىغا ئايلىنىشى، ياشلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆگەنگەنلىرىنى

http://ilkitap.blogbus.com

جەمئىيەت ئاساسىدا ئەمەلىي، ئۇنۇملۇك بىلىشكە ئايلاندۇرۇشى، مەكتەپ بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدا ئەكس ئەتتۈرۈش ۋە ئەكس ئېتىش مۇناسىۋىتى بولۇشى كېرەك ئىدى. ۋەھالەنكى، بىزدە مەكتەپ بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدا يىراق بىر مۇساپە شەكىللىنىپ، مەكتەپلەر بىر ھېساباتا جەمئىيەت ۋە تۇرمۇش تەقەززاسى بىلەن كارى يوق كونسېرۋاتىپ ئورگانغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەۋلادلىرىمىز مىللىي ئاڭ، مىللىي ئۆزلۈك تەربىيىسىنى مەكتەپتىن ئىبارەت مۇئەسسەسە ئورۇنلىرىدىن ئىلمىي ئاساستا ئالالمىغاچقا، ئۆزگىلەرنىڭ ئەقىل - پاراستىدىن تۇغۇلغان يېڭى ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلارنى ھەزىم قىلالايدىغان ئىممۇنىتېت كۈچى زور مىللىي ئاشقازانغا ئىگە ئەمەس.

بىز مىللىي ئۆزلۈكتىن ئايرىلغان ماتارىپنىڭ كۆڭۈلسىز ئاقىۋەتلىرىنى جەمئىيەتنىڭ ئىشسىز - ئىشلىق ئادەتتىكى ياشلارنىڭ قىياپىتىدىن كۆرۈش بىلەن بىرگە زىيالىيلارنىڭمۇ ساپاسىدىن كۆرەلەيمىز. بىزنىڭ زىيالىيلار قوشۇنىمىز ئېنىق مىللىي مەۋقە، زامانغا لايىق بىلىم ۋە رىقابەت مېخانىزمىغا ئىگە ئەمەس، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ھېچقانداق ماكان، زامانغا تەۋە بولمىغان بىر بوشلۇقتا، ئاز بىر قىسمى ئاتوم دەۋرىدە، ئىنتايىن ئاز بىر قىسمى ئۇچۇر دەۋرىدە ياشايدۇ. بىز بۇ ھالىتىمىز بىلەن مەغلۇپ بولۇشتىن ئىبارەت غەلىتە تەۋەككۇلچىلىكنى ئۈستىگە ئالغان دونكىخوتقا ئوخشايمىز. دونكىخوت ئۆزى ئاق كۆڭۈل ئادەم، لېكىن ئۇ ئۆزىدىن تالاي يىللار بۇرۇنقى چەۋەندازلار دەۋرىدە ياشايدۇ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئۆز زامانىسىغا، روھى بولسا ئۆتمۈشكە مەنسۇپ، شۇڭا ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئۆزلۈكسىز مەغلۇبىيەتنىڭ جاراھەتلىرى بىلەن تارتۇقلانغان. دونكىخوت مەغلۇبىيەت تۈۋرۈكىگە مىخلانغان تەۋەككۇلچى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى دات بېسىپ كەتكەن روھى بىلەن ئۆتمۈشكە مىخلانغان. زىيالىيلىرىمىز ھاياتىي كۈچكە ئىگە بىلىمدىن خەۋەرسىز قېلىش بىلەن بىرگە، بىر - بىرىنى چۈشىنىش، بىر - بىرىگە ماسلىشىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئەمەس، شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىدە مىللەتنىڭ ئەقىل پىرامىداسىنى تىكلەيدىغان ھەمجەھەتلىك ھەم تولۇقلىما خاراكتېرلىك قۇرۇلما مەۋجۇت ئەمەس. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاشۇ يېگانە روھىي ئارىلىدا شاھلىق تەختىنى قۇرۇۋېلىپ، تۇرلۇك تەسەللى بىلەن ياشىشىدۇ. بىز ھازىرغىچە تۆت زىيالىينىڭ بىر مەۋقەدە پىكىر قىلغىنىنى كۆرمىدۇق. دەرۋەقە، ئادەملەرنىڭ قىممەت قارىشى ۋە پىكىر قىلىش ئۇسۇلى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ، بىراق زىيالىي ئىنتايىن ئاز بىزدەك خەلققە نىسبەتەن ئېيتقاندا، پىكىر ۋە بىلىم كۆپ خىللىقى ئەقىدە ۋە مەۋقە بىرلىكى ئۈستىگە دەسسەپ تۇرغان بولۇشى كېرەك ئىدى.

بىزدە ماركسىزمچىلار بار، ئەمما ماركسىزم كلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى پىششىق ئوقۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىمائىي مەنپەئىتىگە تەتبىقلايدىغان سەرخىللار يوق. ئۇلار ماركسنىڭ سۈيئىستېمال قىلىنغان، ياتالاشتۇرۇلغان، ئۆزۈل - كېسىل بولمىغان مەھسۇلى بولمىش كونسېپكىلەرنى ئىگىلەش بىلەن دوگماتىزمنىڭ ناتىۋان قۇربانلىرىغا ئايلانغان. ئۇلار خۇددى ماشىنىغا ئوخشاش ئۆزىگە كىرگۈزۈلگەن ئاشۇ بىر پروگراممىنىلا ئىجرا قىلىدۇ. گەرچە ماركس دىن ۋە روھىيەت ئىلملىرىنى مەلۇم دەرىجىدە تەتقىق قىلغان كىشى بولسىمۇ، بىراق ماركسىزمنىڭ بۇ غەيرىي مۇخلىسلىرى روھىيەت ئىلملىرىدىن

قاتتىق قورقىدۇ. ماركسىزمنى يەن دېگۈچى ئادەم چوقۇم ھەر قانداق مەسىلىگە ئىلمىي مۇئامىلە قىلىشنى بىلىشى كېرەك ئىدى.

بىزدە دىنىي زاتلار بار. خۇددى پاكىستانلىق ئىسلام ئالىمى ئەكبەر ئەھمەد ئېيتقاندەك: "مۇسۇلمان ئالىملىرى ئۈچۈن سىرتقى دۇنيا مەۋجۇت ئەمەستەك بولۇپ قالدى. كارل ماركس ياكى ماكس ۋېبېرنىڭ ئەسەرلىرى ئۇلارغا نامەلۇم". ئۇلار ئېينشتېيننى تەتقىق قىلسا يەھۇدىيغا ئايلىنىپ قالىدىغاندەك، فېيرباخنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇسا ئاتېئىزمچىغا ئايلىنىپ قالىدىغاندەك قورقۇشىدۇ. مۇستەھكەم ئىمان ئۆز ئەتراپىدىكى توغرا - خاتا ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسنى ئۆزىگە ئىبرەت قىلىپ ئاڭلىق، ئۈنۈملۈك پائالىيەتكە ئايلىنالايدۇ.

بىزدە تەبىئىي پەنچىلەر بار، لېكىن ئۇلار پەن ھەممىنى ھەل قىلىدۇ، دەپ قاراشتەك پەن خۇراپاتلىقىغا گىرىپتار بولۇشقان. پەن تەبىئەت قانۇنلىرى ئۈستىدىكى يېمىشتۇر. تېخنىكا تەبىئەت قانۇنلىرى ھەققىدىكى بىلىملەرنى ماددىي ۋاستىلەر جۈملىسىگە ئايلاندۇرۇشتۇر. ھازىرقى زامان گېرمانىيە پەيلاسوپى مارتىن ھادىگىر: "تېخنىكا ۋاستە ھەم پائالىيەتتۇر" دەپ ئىزاھ بەرگەن. گېرمانىيىنىڭ يەنە بىر پەيلاسوپى كارل ياسپېرس: "تېخنىكا بىر خىل ۋاستە، ئۇنى ياخشى ياكى يامان دەپ ئايرىغىلى بولمايدۇ" دېگەن. روشەنكى، پەن - تېخنىكا توغرا ئەقىدىگە تاپشۇرۇلغاندا، ئاندىن ئىنسان ئۈچۈن پايدىلىق. ئوران ئېنېرگىيىگە ئىگە بىر ماددا، بىراق ئۇنىڭدىن ئاتوم ۋە يادرو قورالىرىنى ياساش تېخنىكىسى بۈگۈنكى كۈندە ئىنسانلارنىڭ بېشىدىكى بالايىئاپەت كۆلەڭگىسىگە ئايلاندى. بۈگۈنكى تېخنىكا كۆپرەك ھەربىي ھازىرلىقلار مۇسابىقىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلماقتا. مانا بۇ زامانىمىزدىكى ئەخلاقىي چىركىنلىك.

تېخنىكا كارل ياسپېرسنىڭ چۈشەندۈرۈشىچە، ئۆتكۈر تەبىئىي پەن، كەشپىيات روھى ۋە ئەمگەك تەشكىلىدىن ئىبارەت بىر قاتار ئامىللارنىڭ نەتىجىسىدە تەرەققىي تاپىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇ قانداقتۇر پەن ھەققىدىكى نەزەرىيىنى بىلىدىغان ئاق كۆڭۈل كىشىلەرگە مەنسۇپ بولىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى ئۇ ھاكىمىيەت تەشكىلى بار خەلققە مەنسۇپ بولىدۇ. شېئىر بىلەن پەن - تېخنىكىنىڭ ئوخشاشمايدىغان تەرىپى شۇكى، شېئىرنىڭ مەبلىغى شائىرنىڭ خۇسۇسىي ھەسرىتى ۋە ساپ كۆڭلىدىن ئىبارەت، پەن تېخنىكىنىڭ مەبلىغى بولسا، مۇنتىزىم تەشكىلىي قۇرۇلمىغا ئىگە گۇرۇھ ياكى دۆلەتنىڭ مىلياردلىغان ئىقتىسادىدىن ئىبارەت. تارىخنى ۋاراقلىساق، ھۆكۈمران سىنىپلار ئۆزلىرىدىكى ئىدېئولوگىيىنى قول ئاستىدىكىلەرگە بىكارغا بەرگەن ياكى مەخسۇس مۇئەسسەسەلەرنى قۇرۇپ، ئاشۇلارغا چىقىم قىلىش بەدىلىگە ئۆزلەشتۈرگەن. ئەمما ئۆتكۈر پەن - تېخنىكىنى سىر تۇتقان. غەربلىكلەر "ئىنجىل" نى ھەقسىز تارقاتسىمۇ، لېكىن ھۈنەر - تېخنىكا دېگەندەك بايلىق ۋاستىلىرىنى پۇلغا ساتىدۇ. چۈنكى تېخنىكا شەيتاننىڭ قولىغا چۈشسە، شەيتاننى تەشەببۇسكار قىلىدىغان، پەرىشتىنىڭ قولىغا

چۈشسە، پەرىشتىنى تەشبىۋسكار قىلىدىغان دەستەك. گەرچە تارىخ ھەققەتنىڭ قۇدرىتىگە قاراپ سىلجىسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەققەتنىڭ سەيناسىدا جەۋلان قىلغۇچە تالاي بەدەللەر كېتىدۇ. بىر ھەسسە كۈچ ھەققەتنىڭ قولىدا يۈز ھەسسە زورىيىدۇ.

پەن - تېخنىكىنى ئېگىلىگەنلىكلا تەرەققىي قىلالايمىز، دەيدۇ بىزنىڭ ئاق كۆڭۈل زىيالىيلار. ئۇلارنىڭ بۇ خىل تەلەپپۇزىدىن خۇددى خەلقىمىز تەرەققىي قىلىشنى ئارزۇ قىلمايدىغاندەك كۆرۈنىدۇ. ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى ئالۋىن توفلېر: "تەرەققىياتقا ئارقىسىنى قىلىۋېلىش ۋىجدانسىزلىق" دېگەنىدى. دۇنيادا تەرەققىي قىلىشنى خالىمايدىغان خەلق مەۋجۇت ئەمەس، چۈنكى تەرەققىيات ھەر قانداق شەيئىنىڭ ھاياتلىق نىشانى، پەن - تېخنىكىنى قانداق قىلغاندا ئېگىلىگىلى بولىدۇ؟ ئۇنىڭ ھازىرقى ماتارىپ تۈزۈلمىسى بىلەن ئالاقىسى قانداق؟ تەبىئىي پەنچى زىيالىيلىرىمىز بۇ مەسىلىلەرنىمۇ قوشۇپ ئويلىشى لازىم.

بىزدە بىر تالاي ئەدىبلەر بار، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ھە دېسىلا مىللىيلىك، دېيىشىدۇ. 1980 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا ئوتتۇرىغا چىققان "كۆككا شېئىر" ھادىسىلىرىنى تەنقىدلىگەندە، پېشقەدەم ئەدىبلەر "مىللىيلىك" نى كوزىر قىلىشتى. لېكىن بىز ھازىرغا قەدەر "مىللىيلىك" دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا خاس مەنىسى قانداق؟ دېگەن سوئالغا جاۋاب ئالالمىدۇق. ئەمەلىيەتتە ئۇنداق سوئالمۇ تېخى بارلىققا كەلمىدى. چۈنكى بىزدە بىر پۈتۈن ئەدەبىيات تارىخىمىزدىكى مىللىيلىكنى قېزىپ، پەلسەپە جەھەتتىن قارارلاشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان تەتقىقات ۋە ئوقۇتۇش يوق. بىزدە ھازىرغا قەدەر بارلىققا كەلگەن ئەدەبىيات تارىخى كىتابلىرى ئومۇمەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى يات ئىدېئولوگىيىلىك قېلىپى بىلەن ئۆلچەش ئۈستىگە قۇرۇلغان.

تەتقىقاتچى ياكى مۇئەللىپ سۆزلىگۈچىدۇر. بۇ يەردىكى "سۆز" نوقۇل مەنىدىكى نۇتۇق" مەنىسىنى بىلدۈرمەيدۇ. ئۇ مەلۇم مەدەنىيەت سالاھىيىتىدىكى كىشىنىڭ ئىزھارىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئىزھار قانداقتۇر بىر خۇسۇسىي ئىزھار ئەمەس، بەلكى مەلۇمبىر گەۋدىگە ۋاكالىتەن دېيىلگەن ئەقلىي، مەنىۋى ھۆكۈم. روشەنكى، سۆزلىگۈچىدە مۇئەييەن مەدەنىيەتنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان سالاھىيەت بولىدۇ. ئەختەم ئۆمەر "يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام" (بۇ ئوچېرك "شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلىنىڭ 1994 - يىل 1 -، 2 - (قوشما) سانىدا بېسىلغانىدى. مۇھەررىردىن) نى يازغاندا، ئۇنىڭغا نېمە تۈرتكە بولدى؟ ئۇ، چەت ئەللەرنى ئارىلىدى، ئۇ يەردىكى خەلقلەرنىڭ تەرەققىيات، مەئىشەت، ئۈستۈن مەدەنىي ھالەتلىرىنى كۆردى ۋە بىزنىڭ قاششاق، غېرىبانە تۇرقىمىز بىلەن سېلىشتۇردى. ئۇنىڭ سۆزلىگۈچىگە خاس سالاھىيىتىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى شەرقىي ياۋروپا ۋە ئوتتۇرا، غەربىي ئاسىيا جەمئىيەتلىرىنىڭ مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت بولدى. مەن ئۆزۈمنى قانداق تونۇيمەن؟ ئۆزۈمنى باشقىلاردىن قانداق پەرقلەندۈرىمەن؟ ئۆزۈم بىلەن ئۆزگىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى قانداق بىر تەرەپ قىلىمەن؟ مانا بۇ مەدەنىيەتكە ئائىت سالاھىيەت. مەدەنىيەتتىكى سالاھىيەت قان سىستېمىسىنىڭ مەھسۇلى

http://www.uyebook.com

بولماستىن، جەمئىيەت ۋە مەدەنىيەتنىڭ مەھسۇلى. ئىرق، مىللەت، تۇزۇم، جۇغراپىيىلىك مۇھىت قاتارلىقلار ئۇنىڭغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇيغۇرلار ئادەتتە چەت ئەللىكلەرنىڭ ياكى باشقا مىللەتلەرنىڭ ئۆزىگە قانداق قارايدىغانلىقىغا ناھايىتى قىزىقىدۇ. بۇ نېمە ئۈچۈن؟ نوپۇس دەپتىرى، كىملىك، پاسپورتسىزلىق قاتارلىقلار ئۇلارنى بېكىنمە بىر ئورۇنغا مىخلاپ قويىدۇ. بىزدە ئاھالىنىڭ ئەركىن ئېقىپ يۈرۈشى يۈكسەك تىزگىنلەنگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە نامراتلىقمۇ كىشىنى ھېچيەرگە مىدىرلاتمايدۇ. بىزدە ئۆزى تۇرغان كەنتتىن ھېچيەرگە بارماي ئۆلۈپ كېتىدىغانلار كۆرمىلىك. ئادەمدە يېڭىلىققا، ئۆزگىچىلىككە ئىنتىلىش تۇغما بولىدۇ. خەلقىمىزنىڭ ئۆزگىلەر نەزەرىدىكى ئۆزىگە قىزىقىشى ئەنە شۇنداق بىر ئىش. يەنى ھەربىر مەدەنىي سالاھىيەت ئىگىسىنىڭ شەيئىلەرنى كۆزىتىشتىكى نۇقتىسى ئۆزگىچە بولىدۇ، بۇلارنى بىلىش كىشىنىڭ بىلىش دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ئۆزىنى ئەمەلىيەتكە يېقىنلاشتۇرۇشقا ياردەم بېرىدۇ. ئەختەم ئۆمەرنىڭ ئاز - تولا ئىسلاھ بولغان مەدەنىي سالاھىيەتتە ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىن سىرتقى كىشىلەرنىڭ ئۆز - ئۆزىنى باھالاش تۇيغۇسىغا مەلۇم دەرىجىدە پائال تەسىر كۆرسەتتى. ئەمما ئۇنىڭ كېيىنكى كۆزىتىشلىرى ئۆزلۈك جەۋھىرىنى يوقىتىپ قويۇش بىلەن خاراكتېرلىنىپ قالدى - دە، ئۆز بىلەن ئۆزگىنىڭ قايسىسى نۇقتا، قايسىسى ئوبيېكت ئىكەنلىكى روشەن بولمىدى. مەن قازاق قەلەمكەشمىز شەرىپقان ئەبدالىينىڭ: "شېئىرىي مىللەتتىن ئەقلىي مىللەتكە ئايلىنىش دەۋرىنىڭ تەلپى" (بۇ ماقالە "شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلىنىڭ 1998 - يىل 2 -، 3 - (قوشما) سانىغا بېسىلغانىدى. مۇھەررىردىن) دېگەن ماقالىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، بىر قازاق دوستۇمدىن ئۇنىڭ پىكرىگە قانداق قارايدىغانلىقىنى سورىدۇم. ئۇ: "ئۇ ھەرگىزمۇ قازاقچە كۆزىتىش يۈرگۈزۈش ئەمەس" دەپ جاۋاب بەردى. پېقىر شەرىپقاننىڭ ئىجادىي روھتىكى پىكرىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. مىللەت ئۆز ئەنئەنىسى ھەققىدە زامانىۋى تۇرغۇچتا تۇرۇپ ئويلىشى كېرەك، لېكىن ھېلىقى قازاق دوستۇمنىڭ پىكرىمۇ ئورۇنسىز ئەمەس. ئۇ، ئەنئەنىگە باھا بەرگەندە مىللىيەتتىن ئىبارەت يۈرەكنى ئەستىن چىقارماسلىق لازىم، دېمەكچى. يېقىندا، موڭغۇل يازغۇچىسى مىڭ چىبى ئەپەندىنىڭ "يايلاق مەدەنىيىتى ۋە ئىنسانىيەت"ناملىق ئىككى توملۇق ئەسىرى نەشىردىن چىقتى. ئۇ بىر يايلاق مىللىتىنىڭ پەرزەنتى بولۇش سۈپىتى بىلەن يايلاق خەلقىنىڭ تارىخ، ئىجتىمائىي تەقدىرى ھەققىدە نېمىلەرنى دېدىكىن، بۇنى ئۇقمايمەن. ئۇنىڭ كىتابىنى كۆرۈپ چىقىشقا تېخى ئۈلگۈرمىدىم. ھەر ھالدا تارىخنى مىللەتنىڭ ئۆز - ئۆزى ھەققىدە ئويلىشمىغان نۇقتىدىن ئويلىنىپ، خۇلاسە چىقىرىشنىڭ سان - ساناقسىز جەريانىدىن ئىبارەت. شۇنداق ئىكەن، ئويلىنىش ئەڭ ئومۇمىي ئەنئەنە. غەرب ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ تەسىرى قىيانىدەك يامراپ كېتىۋاتقان، مىللىي مەدەنىيەت نۇسخىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئۆتتۈشمە داغدامىلىشىۋاتقان، مەدەنىيەت بىلەن مەدەنىيەت ئۆزئارا سىڭىشىپ شالغۇتلىشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، مىللىي مەدەنىيەتنى مەركەز قىلىپ مۇھاكىمە يۈرگۈزۈش ھەم تەس، ھەم مۇھىم.

ئۇنداقتا، ئاپتورنىڭ پىكىر بايان قىلىشتىكى مىللىي سالاھىيىتىگە نېمە يېتەكچىلىك قىلىدۇ؟ بىز رۇس يازغۇچىسى گوگولنىڭ پۇشكىن ھەققىدىكى مۇنۇ سۆزىدىن جاۋابقا ئېرىشەلەيمىز: "ھەقىقىي مىللىيلىك دېھقان ئايال كىيىۋالغان يەكتىسىز ئۆزۈن كۆڭلەكنى تەسۋىرلەشتە ئەمەس، بەلكى مىللىي روھنىڭ ئۆزىنى ئىپادىلەشتە. شائىر ناتونۇش ئالەمنى تەسۋىرلىسىمۇ، پەقەت مىللەت ئاملىغا ئىگە كۆز بىلەن، پۈتكۈل مىللەتنىڭ كۆزى بىلەن كۆزەتسىلا، مۇشۇنداق ھېسسىياتتا بولسىلا ۋە سۆزلىسىلا، شائىر شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە مىللەت بولالىشى مۇمكىن."

ئەدەبىيات - سەنئەتتىكى مىللىيلىكنى يېتىلاشقا قارشى چوماق ئورنىدا چۇشىنىدىغانلارمۇ بار. ئۇلار مىللىيلىكنى بارلىق سىرتقى تەسىرنى رەت قىلىشتىكى مەيدان، دەپ قارايدۇ. كىنو - تېلېۋىزىيە، MTV، ئېلېكترونلۇق سەنئەت قاتارلىقلار زامانىۋى پەن - تېخنىكىنىڭ مەھسۇللىرى بولۇپ، پەن - تېخنىكا ئەدەبىيات - سەنئەتنى تېخىمۇ ئاممىۋى سورۇنغا ئىگە قىلدى. ئىلگىرىكى ئابستراكت ۋە كونكرېت تەپەككۇرلار ئېكران ئارقىلىق بىئوئوپتىك تەپەككۇرغا كۆپرەك ئورۇن بەردى. چەت ئەل كىنو - تېلېۋىزىيە فىلىملىرى تېلېۋىزور ۋە ھەر خىل پلاستىنكىلار ئارقىلىق مىللىي تەپەككۇر زېمىنىغا سىڭىپ كىرىشكە باشلىدى. كۆچلۈك ئىلمىيلىك ۋە زامانغا ئارا تۈرلەيدىغان مۇكەممەللىككە ئېرىشەلمەي، ئىستىخىيىلىك ھالەتتە توختاپ قالغان مىللىي ئاڭ سىرتتىن كىرىۋاتقان تۈرلۈك يات تەسىرلەرنىڭ ئالدىدا نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالدى. نەتىجىدە، تاللاش - شاللاشنى بىلەلمىگەن روھمىز خۇددى خىمىيىلىك ئوغۇتقا كۆندۈرۈلگەن ئېتىزلىرىمىزغا ئوخشاش بۇلغاندى، ئۇنىڭدىن چىققان مەھسۇلاتلار ھەرخىل جاھىل كېسەللەرنى پەيدا قىلدى. يۇقىرىقىلاردىن مەلۇمكى، بىئوئوپتىك ئۈسكۈنىلەر ۋە ئېلېكترونلۇق ئۆتكۈنچىلەر ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ئەندىزىسى، مىللىي ئەپسانىۋى روھ، مىللىي تىل، مىللىي ئىجتىمائىي گەۋدىدىن ھالقىغان يەر شارى خاراكتېرلىك ئاممىۋى مەدەنىيەتنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇنداق شارائىتتا، ئىجادىي پائالىيەتچانلىق، ئۆزىنى يېتىلاش ۋە قۇۋۋەتلەش ئىقتىدارىغا ئىگە بولمىغان پاسسىپ مىللىي روھنىڭ كۈن كۆرەلىشى مۇمكىن ئەمەس.

بىزگە مىللىيلىك كېرەك، بىراق بىز ئىزدىمەكچى بولغان ۋە ياراتماقچى بولغان مىللىيلىك غەرب مەدەنىيىتىنىڭ يەر شارى خاراكتېرلىك يامراشلىرى ئىچىدە قېلىۋاتىدۇ. مانا بۇ تارىخنىڭ ئىلگىرىكىسىگە ئوخشىمايدىغان يەنە بىر قېتىملىق خىرىسى.

بىزدە بىراۋ رۇسپەرەس، بىراۋ ئىنگلىزپەرەس، بىراۋ ئۆتمۈشپەرەس، يەنە بىراۋ بىر نېمە پەرەس. ئەيتاۋۇر ئۇلار ئۆز ساھەسىدىكى مەلۇم بىر ساۋاتنى مەسلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئاچقۇچى، دەپ قاراپ، ئۇنى دۇنيانى چۈشىنىشنىڭ بىردىنبىر مېتودىغا ئايلاندۇرۇۋالغان. ئۇلار ئۆزلىرى چۈشەنگەن دۇنيانىڭ سىرتىدىكى مەۋجۇتلۇقنىمۇ جەمئىيەتنى تۇغۇن كېرەك ئىكەنلىكىنى ئاز ھېس قىلىدۇ. نەتىجىدە، ئۇلار مۇنازىرە داۋامىدا ئۆز ساھەسىدە جاھىللىق بىلەن قېلىۋېرىدۇ - دە، مەركىزىي سورۇن ھېچقاچان بىرلىككە كېلەلمەيدۇ. بۇ دەل زىيالىيلىرىمىزدىكى ئەقىدىنىڭ پارچىلىنىپ كېتىشىدىن كەلگەن.

http://www.uyebook.com

بىزدە بار دەپ قارىلىۋاتقان تەنقىدچىلىك تەنە قىلىش، ئىغۋا تارقىتىشنى ئۆزىگە ۋەزىپە قىلىۋالدى. كۆز قارىشى ئوخشاش بولمىغان ئەدىبلەر ئوخشاش بىر تۇپراق ۋە ئوخشاش بىر تىل مۇھىتىدا تۇرۇپ، بىر-بىرىدىن نېمىنى كۈتىدىغانلىقىنى بىلەلمىدى.

ۋاقىتلىق (ئۆتكۈنچى) نەرسىگە بىلدۈرۈلگەن ئەقىدە ئۇزۇن داۋام قىلمايدۇ، بەلكى ئۇ نەرسە ئۆزىنىڭ چەكلىك بولۇشى شۇنداقلا تار ئەخلاقىي مەنىگە ئىگە بولۇشى تۈپەيلى، ئەقىدە قىلغۇچىنى بوھرانغا قويىدۇ. ئىنسانىنىڭ پاراستىدىن ھالقىغان، ئەمما بىز تونۇپ يەتكەنسېرى ئىلھام، پەزىلەت، جەسۇرلۇق ئاتا قىلىدىغان ئالەم قانۇنلىرى (مەڭگۈلۈك ھەقىقەت) غا بىلدۈرۈلگەن ئەقىدە ھەر بىر ئىنساننىڭ قەلبىگە ئورتاقلىق ھەم قېرىنداشلىق رىشتىنى چاتىدۇ، بۇنداق ئەھۋالدا ھەر كىم ئۆز شەخسىيتىدە ئومۇمىي ھەقىقەتنى تونۇيدۇ ۋە بۇ ھەقىقەتنى جارى قىلدۇرۇشتىكى بۇرچداشلىق چۆرىسىگە ئۇيۇشىدۇ.

بىز 20 - ئەسىردە دەل ئۆزىمىزگە كېرەكلىك مىللىيەت ۋە ھەقىقەتنى ئەجنەبىيلەردىن ئىزدىدۇق. ئەمما ئەمەلىيەتتە ئېرىشكەنلىرىمىز كۈتكىنىمىزدەك بولمىدى. باشقىسىنى قويۇپ تۇرۇپ ئەدەبىي تەنقىدچىلىكىمىزنى ئالساق، بىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئەنئەنىمىزنىڭ تارىخىي ئىزچىللىقىدىن كەلگەن مىللىي دىت بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاساسەن دېگۈدەك رۇس ئەدەبىياتىنىڭ قېلىپى ياكى باشقا تىپتىكى غەرب ئەدەبىياتىنىڭ مەسىلەكلىرى بويىچە ئۆلچىدۇق. ئۇلارغا ئوخشىغانلىرى ياخشى ئەسەر بولدى، ئوخشىمىغانلىرى ئۆتمۈشكە تەئەللۇق چىرىندى نەرسە بولدى.

ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزنىڭ ھازىرقى ۋەزىيىتىنى كۆزەتسەك، ئېپىك ئەسەرلەردە بىر دولقۇن شەكىللەندى، بىراق شېئىرىيەتتە يىرىك ئەمگەك كۆرۈلمىدى. ئەكسىچە بىز شېئىرىيەتنى مىللىتىمىزدىكى ئەقلىي زەئىپلىكنىڭ مەنبەسى، دەپ قاراپ نەشرىياتلىرىمىزدىكى ئورنىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ تاشلىدۇق. مەدەنىيەت ئانالىزىدا بۇنداق كۆلكىلىك مەنتىقنىڭ كۆرۈلۈشى دۇنيا بويىچە تۇنجى ئەھۋال بولسا كېرەك. بەلكى بۇنداق ئەھۋال قايتا كۆرۈلمەس. كۆڭلى ياخشى بەزى تەقرىزچىلەر ياخشى شېئىرلار يوق، دەپ تاپا - تەنە قىلىشىدۇ. ۋەھالەنكى، ئاپتورلارمۇ ئادەم، ئۇلارمۇ تۇرمۇشنىڭ قوينىدا ھاياتلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ. بىز ئىجادىيەتنى ھاياتتىن ئايرىپ قارىمىغانىكەنمىز، بۈگۈنكى كۈندە كۆز ئالدىمىزدىكى ھايات بوشلۇقىنىڭ بۇرۇنقىدىن كۆپ ئۆزگەرگەنلىكىدىن ئىبارەت پاكىتنىمۇ كۆرۈشىمىز كېرەك. بۇرۇن بىزنىڭ ھاياتىمىز ئۆزىمىزنىڭ مۇھىتى بىلەنلا باغلىناتتى، بىراق بۈگۈن بىزنىڭ ھاياتىمىز بىز تېخى كۆرۈپ باقمىغان مۇھىتتىكى ئىدېئال فورمۇلالارنىڭ تەسىر كۆرسىتىشىگە ئۇچرايدۇ. يەر شارىنىڭ يىراق بۇرجەكلىرىدىكى ۋەزىيەت بۈگۈن بىز تۇرغان رېئاللىقنىڭ بىر تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى. پۇل، ماددىي ئىستېمالنى ئۆلچەم قىلىۋالغان جەمئىيەتنىڭ باش ئاغرىقلىرى شائىرلارغا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىش بىلەن بىرگە، شېئىرىيەتنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى بۇرۇنقىغا قارىغاندا مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە تارىيىپ كەتتى. چىلى شائىرى پابلونېرودا 2000 - يىلىغا بارغاندا ھومېردەك شائىرلارنىڭ

http://ilkitap.blogbus.com

تۈزۈكرەك ئوقۇرمنى قالماسلىقى مۇمكىن، دېگەنىكەن. ئەمما 21 - ئەسىر شېئىرىيىتىدە گرېك شېئىرىيىتىنىڭ قۇدرىتىگە ئۇمىد باغلىغانىكەن. نېرودا بۇ سۆزنى دېگەندە ئۆز مۇھىتىغا يارىشا ھالەتنى چىقىش قىلغان بولۇشى مۇمكىن. بىزدىمۇ "قۇتادغۇ بىلىك" نىڭ باھاسىنى چۈشۈرۈپ سېتىش ئەھۋاللىرى يۈز بەردى. ئەلىشىر ناۋائىينىڭ "خەمسە" سى سېتىلماي ياتتى. زادى ئەسەر ناچارمۇ ياكى ھازىرقى ئوقۇرمەن ناچارمۇ؟ بۇنىڭغا ئالدىراپ جاۋاب بەرگىلى بولماس. ھەر ھالدا ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ ساپاسىدىكى ئۆزگىرىشنى نەزەرگە ئېلىش مۇھىمدەك تۇرىدۇ. ئالىي مەكتەپتە ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن ستۇدېنتنىڭ چىغاتاي ئۇيغۇر تىلى يېزىقىدىكى كلاسسىك مەنبەلەرگە چىشى پاتمايدۇ. مانا بۇ ھال "بۇلاق" ژۇرنىلىنىڭ خېردار تاپالماي نەپىزلەپ كېتىشىدىكى سەۋەب. بەكرەك ئاختۇرسا، بۇنىڭ جاۋابكارى كاردىن چىققان مائارىپ قۇرۇلمىسى.

مۇھىت ئۆزگەردى، ئادەملەرنىڭ كاللىسى ئۆزگەرمىدى. بىز ئويلىنىش ۋە ئىجادىيەتكە گاداىلىقىمىز بىلەن تاشقى تەسىرلەرنىڭ قورشاۋىدا قالدۇق.

قايسىدۇر بىر كىتابنىڭ مۇقاۋىسىدىكى بىر سۈرەتنى كۆرگىنىم ئېسىمدە. بۇ سۈرەت مەندە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىدى: بىر قانچە كىشى داق يەردە ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرۈۋاتقانىدى. ئۇلارنىڭ ئولتۇرغان يېرى بىر قارىسا بىرەر داللىدەك كۆرۈنەتتى، بىر قارىسا ئۆيىنىڭ ئىچىدەك كۆرۈنەتتى، بىراق دىۋان ياكى ئورۇندۇق دېگەندەك نەرسىلەر يوق ئىدى. تېرىسى ۋە ئۆڭى قارامتۇل كەلگەن بۇ كىشىلەر ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئېكرانغا قاراپ تۇرۇشاتتى. كىتابنىڭ ئىچىدىكى ئىزاھاتقا قارىسام، ئۇلار ئاۋسترالىيىنىڭ تانامى قۇملۇقىنىڭ بىر چېتىدە ياشايدىغان يەرلىك خەلقلەر ئىكەن. ئۇلار غەرب پەن - تېخنىكىسىنىڭ بۇ ئاجايىپ مۆجىزىسىگە تىكىلىپ، ئۆزلىرىدىن يىراق ئىقلىملاردىكى ئىشلارغا مەپتۇن بولۇشقانىدى. بۇ، غەرب مەدەنىيىتىدىكى ئىستېلاچىلىقىنىڭ يەرلىك خەلق ئۆزى تاللىۋالغان شەكىلدە يۈرگۈزۈلۈشى ئىدى.

سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشىنى ئاخىرلاشتۇردى. ئامېرىكا قاتارلىق غەرب دۆلەتلىرى پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ كاپىتالىستىك ئىقتىسادىي سىستېمىنى دۇنياۋى مىقياستا كېڭەيتىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلدى. ئۇلار رايون، دۆلەت دائىرىسىدە چەكلەنگەن بارچە ئىقتىسادىي گەۋدىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ دۆلەت ياكى مىللەتتىن ھالقىغان دۇنياۋى ئىقتىسادىي سىستېمىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەكچى بولدى، شۇنىڭ بىلەن دۇنياۋىلاشتۇرۇش، بازار ئىقتىسادى، ئەركىن سودا قاتارلىق يېڭى چۈشەنچىلەر 21 - ئەسىر تەلەپلىرىگە مۇناسىپ ئەڭ زامانىۋى ئەندازلار سۈپىتىدە بارلىققا كەلتۈرۈلدى. دۇنياۋىلاشتۇرۇش (Globalogy) مەھەللىۋى ئىقتىسادلارنى دۇنيا ئىقتىسادىغا قوشۇپ، ئۇنىڭغا بويسۇندۇرۇشتىن ئىبارەت. ھوللاندىيە مەدەنىيەتشۇناسى رېيىن.T سگىبرس: "مەدەنىي سالاھىيەتنىڭ مۇھىملىقى ئەدەبىيات تەتقىقاتىدىكى يېڭى كۆزىتىش بۇلۇڭى" سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە Arjun Appaduraiئىسىملىك بىر كىشىنىڭ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرگەن ھالدا دۇنياۋىلىشىشنى مۇنداق

http://www.uyebook.com

چۈشەندۈردۇ:

"دۇنياۋىلىشىش بەش تەرەپنى، بەش خىل مەدەنىيەت يۈزلىنىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇلار دۇنياۋى مىقياستا بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ كېتىدۇ. 1. نوپۇسنىڭ ئېقىپ يۈرۈشىدىن كېلىپ چىققان ئىرقىي سىڭىشىش. بۇ ئېقىپ يۈرۈش مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: ساياھەتچىلەر، كۆچمەنلەر، مۇساپىرلار، سەرگەردانلار ۋە ئىشلەمچىلەر؛ 2. دۆلەت ھالقىغان شىركەت ۋە ھۆكۈمەت باشقارمىلىرى ئىلگىرى سۈرگەن تېخنىكا ئالماشتۇرۇش بولۇپ، بۇ، زاۋۇت ۋە ئۇسكۈنىلەرنىڭ يۆتكىلىشىدە كۆرۈلىدۇ؛ 3. پاي چېكى سودىسىدىكى مەبلەغنىڭ تېز ئايلىنىشىدىن كېلىپ چىققان پۇل مۇئامىلە بىرلىكى؛ 4. تەشۋىقات ۋاستىلىرىنىڭ ئۇنىۋېرساللىقى. بۇ، كۆرۈنۈش ۋە ئۇچۇرلارنىڭ مەركەزلىشىشىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل يۈزلىنىشنى گېزىت، ژۇرنال، تېلېۋىزور، كىنو قاتارلىقلار كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؛ 5. ئاڭنىڭ بىردەكلىشىشى، بۇ، بىر قىسىم نۇقتىئىنەزەرلەرنىڭ تارقىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇ نۇقتىئىنەزەرلەر دۆلەتكە ئۇيغۇن ياكى دۆلەتكە قارشى ئاڭ فورمىسى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك. بۇ نۇقتىئىنەزەرلەر مۇنداق: "دېموكراتىيە، ئەركىنلىك، پاراۋانلىق، ھوقۇق قاتارلىقلار" ("مەدەنىيەتنىڭ ئۆتۈشۈشى ۋە ئەدەبىي ئوبراز"، يۆدەييۈن، جاڭ خۇي قاتارلىقلار تۈزگەن، بېيجىڭ ئۇنىۋېرستېتى نەشرىياتى 1999 - يىل يانۋار نەشرى)

كومپيۇتېر ۋە خەلقئارالىق ئۇچۇر تورلىرى يۇقىرىقى يۈزلىنىشلەرنى بىۋاستە ئىلگىرى سۈرگەن ۋاستىلەردۇر Internet. غەربچە تەپەككۇر ۋە قىممەت سىستېمىلىرىنى جاھاننىڭ ھەممە ياقلىرىغا ئومۇملاشتۇرۇپ، يەرلىك مەدەنىيەت ئېغىر خانىۋەيرانلىققا دۇچ كېلىدۇ. بۇ ئەھۋال بىزدەك خەلقلەرنى تېخىمۇ قاتتىق ئەندىشىگە سالىدۇ.

شېكسپىرنىڭ دۇنياۋى تەسىرى نوقۇل شېكسپىر ئەسەرلىرىدىكى بەدىئىي كۈچنىڭ غەلىبىسى ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئىنگلىزلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، ھەربىي، مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئالەمشۇمۇل ئورنى شېكسپىرنى دۇنياۋى مىقياستىكى گىگانت سۈپىتىدە تونۇتقان. رۇسىيىلىكلەر پۇشكىننى رۇس مىللىي روھىنىڭ بايرىقى، دەپ تونۇپ ئىزچىل كۆككە كۆتۈرۈپ كەلدى. رۇسلاردا قۇدرەتلىك ھەربىي كۈچ بار، بىراق ئۇلار ئۇچۇن پۇشكىن كەم بولسا بولمايتتى. بۇگۈنكى كۈندە قازاقلار ئابايىنى، ئۆزبېكلەر ناۋائىينى مىللىي روھىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە جاھان مۇنبىرىگە ئېلىپ چىقىۋاتىدۇ. دېمەك، كىشلەر دۇنياۋىلىشىش ئېلىپ كېلىدىغان تەرەققىيات پۇرسەتلىرىنىڭ ئىچىدە مىللىي ئۆزلۈككە يېتىدىغان خەۋپنىمۇ سېزىشمەكتە. ئىقتىساد، سودا جەھەتتىكى رەھىمسىز رىقابەت ۋە تىنىمسىز يۈكسىلىش پائالىيىتى ئادەمگە رىچلىكنى يوقىتىدۇ، شۇنداقلا "غايە ۋاستىنى ئاقلايدۇ" قائىدىسى، مەقسەتنىڭ توغرا بولسا ياخشى - يامان ۋاستىلەرنى قوللىنىشتىن باش تارتماسلىق لازىم، دېگەنلىك بولۇپ، بۇ غەرب سىياسىيونلۇقىنىڭ ئاساسىي ئەنئەنىسى. بىر تەرەپتىن قارىغاندا، بۇ "ئۆرۈشنىڭ بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ" تەدبىرىنىڭ ئاشكارا

نامايەندىسى. 500 يىل ئىلگىرى ماكياۋىللىي تەرپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەزكۇر قائىدە 20 - ئەسىردە سودا ساھەسىدە ئۇستىلىق بىلەن تەتبىقلىنىپ، 21 - ئەسىردە ئۆزىنىڭ ۋەھىملىك ئەۋجىنى نامايان قىلىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

-21ئەسىر مىللىي مەدەنىيىتىمىز تېخىمۇ قاتتىق سىناقلارغا دۇچ كېلىدىغان ئەسىر. ئەلۋەتتە، بىز مول مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ۋە ئىجادىي روھقا ئىگە خەلقمىز. بىراق بىز ئۇلارنى ھېچقانچە قازمىدۇق.

ئامېرىكا خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى يىرىك سىياسىيون ساموئېل خېنتىڭتون 21 - ئەسىردىكى ئۇرۇش ئىقتىسادىي ياكى ئالاھ فورمىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش بولماستىن، دەل مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش، دەپ تەھلىل قىلىدۇ. مەدەنىيەت جەھەتتىكى قانۇنلۇق ئورنىنى يوقىتىپ قويغان مىللەت ھېچكىم قىزىقمايدىغان مىللەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ، ھەتتا ئۇ ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدىكى ۋەسىقىلىرىگە ئىگىدارلىق ھوقۇقىنى باشقىلارغا تارتقۇزۇپ قويىدۇ. ناۋائىي ۋە مىرزا ھەيدەرلەرنىڭ تار مىللىي تەۋەلىك غوۋغالىرىغا دۇچ كېلىشى بۇنىڭ بىر دەلىلى ئەمەسمۇ؟!

خىرىس ۋە رىقابەت ئالدىمىزدا. نۆۋەتتىكى مەسىلە مىللىي ئۆزلۈك ئوبرازىنى قانداق ساقلاپ قېلىش ۋە تۇرغۇزۇشتىن ئىبارەت.

1999- يىل دىكابىر

---

http://www.uyebook.com

ئىجتىمائىي رېئاللىق ۋە بەدىئىي ئىنكاس

ئۆزى ۋۇجۇدقا كەلگەن دەۋرنىڭ روھىدىن مەلۇم دەرىجىدە دېرەك بېرەلەيدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇزېيلاردىن ئورۇن ئېلىپ كەلمەكتە ۋە كىشىلەرنىڭ ئەينى دەۋرنى چۈشىنىشىگە ياردەم بېرىش رولىنى ئوينىماقتا. سەنئەت تارىخىمىزدىكى ھەربىر نامايەندىمۇ ئۆز دەۋرىنىڭ ئالاھىدىلىكى بىلەن مىللىي ئالاھىدىلىكىنىڭ بىرلىكىنى سەنئەتنىڭ چىنلىق قانۇنىيىتى بويىچە ئۆز ۋۇجۇدىغا مۇكەممەل ھالدا مۇجەسسەم قىلغاچقا، ئالاھىدە زور قىممەتكە ئىگە بايلىق سۈپىتىدە قەدىرلەنمەكتە.

مەلۇمكى، سەنئەتنى چوڭقۇر مەزمۇن ۋە غايەت زور ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە قىلغان نەرسە چىنلىق، ئەلۋەتتە. ھازىرغىچە ئوتتۇرىغا چىققان ئەدەبىي ئېقىم ۋە مېتودلارنىڭ ھەرقايىسىسى چىنلىققا نىسبەتەن ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە سادىق بولۇپ كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئىچىدە رېئالىزمنىڭ چىنلىق دەرىجىسى ئەڭ گەۋدىلىك بولدى.

رېئالىزم ئۇزۇن يىللىق ئەنئەنىگە ئىگە ئالاھىدە فورمۇلانىڭ بىرى بولۇپ، ئۆزىدىن باشقا فورمۇلاغا ۋەكىللىك قىلغۇچى سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ تەبىئىتىدە قىسمەن بولسىمۇ ئۇنىڭ ئامىللىرى تېپىلىدۇ. ۋەھالەنكى، سەنئەتتە كۈچلۈك رېئالىستىك خاھىش بىلەن سۇغۇرۇلغان ئەسەرلەر خېلى كۆپ سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇلار تۇرمۇشتىكى چوڭ - كىچىك تارىخىي جەريانىنى ئەڭ مۇكەممەل، ئەڭ جانلىق ئۇسۇل بىلەن ئىپادىلىگەچكە، ئۇرغۇپ تۇرغان ھاياتىي كۈچىنى يوقاتماي كەلمەكتە. بۇنى قايىسىبىر دەۋر، قايىسىبىر مىللەتنىڭ ئەدەبىياتى بولمىسۇن روشەن دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلايدۇ.

ناھايىتى ئۇزۇن تارىخنى باشتىن كەچۈرگەن، مول قىممەتلىك مىراسلارغا ئىگە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمۇ روشەن مىللىي روھنى ئۆز ئىچىگە ئالغان رېئالىزم ئامىلىنى پەيدىنپەي راۋاجلاندۇرۇپ، ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسەرلەرنىڭ ئىلگىرى - ئاخىر ئوتتۇرىغا چىقىشى نەتىجىسىدە بېيىپ باردى. ھەتتا بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئۆلگىلىك رول ئوينىغۇچى زور بىر تۈركۈم ئەسەرلەرنىڭ مەيدانغا كېلىش باسقۇچىغىمۇ قەدەم قويدى. "10 يىل"لىق دەپسەندە بولۇش، خاراب بولۇش پاجىئەسىنى باشتىن كەچۈرگەن ئەدەبىياتىمىز يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بۇيان تىرىلىش، گۈللەپ - ياشناش ئىمكانىيىتىگە مۇيەسسەر بولۇپ، سوتسىيالىستىك مىللىي شەكىل ۋە مەزمۇنغا ئىگە، زامانىمىزنىڭ يېڭى روھى بىلەن تولۇپ تاشقان نۇرغۇن ئەسەرلەر ۋۇجۇدقا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئاللىققا ئىگە جۇشقۇن قەلىمى بىلەن بىر قاتار ياخشى ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىشقا مۇۋەپپەق بولغان ئاپتورلىرىمىزنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن سەنئەتكارلار سېپىمىز تېخىمۇ مۇنتىزىملاشتى.

ھازىرغىچە بارلىققا كەلگەن تارىخىي ۋە ھازىرقى تېمىلارنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان تۈرلۈك شەكىلدىكى

يىرىك ئەسەرلەر ئەدەبىياتىمىزنىڭ تېما جەھەتتىكى نەزەر دائىرىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز تۈردە كېڭىيىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتتى. بۇ ئەدىبلىرىمىزنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن قاتتىق تەلەپ قويۇپ، مۇرەككەپ ھادىسىلەر بىلەن تولغان قايناق ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا قارىتا يۈرەكلىك ھالدا ھەققەت كۆزى بىلەن قاراپ، جاپالىق مېھنەت ۋە بىرقەدەر پىشقان بەدىئىي ماھارەت ئارقىلىق، سەنئەت بىلەن تۇرمۇشنىڭ يىقىنلىقىنى ھەتتا بىرلىكىنى تەبىئىي ھالدا ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقىدىن ئايرىلمايدۇ.

ئەنە شۇلارنىڭ ۋەكىللىرىدىن بىرى يازغۇچى زوردۇن سابىردۇر. زوردۇن سابىر سەنئەتكە بولغان ساپ ۋە سەمىمىي مۇھەببىتى بىلەن جەمئىيىتىمىزنىڭ ھەرخىل ئامىللىرىنى باشتىن - ئاخىر ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر كۆزەتكۈچى قەلىمىنىڭ ئوبيېكتى قىلىپ كەلدى. شۇڭلاشقا ئۇ تۇرمۇشنىڭ ھەر قايسى قاتلاملىرىدىكى پۈتۈنلەي يېڭى كىشىلەرنى گۈزەل ۋە بەختلىك ھاياتنىڭ خوجايىنلىرىنى، ساغلام يېڭى ئارزۇ - غايىگە ئىگە جۇشقۇن روھ بىلەن ئىنتىلگۈچى ئەمگەكچىلەرنى، مەرىپەتنى قىزغىن سۆيىدىغان يېڭى ئەۋلادلارنى، ئۇلارنىڭ ۋاقىتلىق رىيازەت ئىچىدىكى پىغانلىرىنى ۋە شۇ پىغان ئىچىدىكى يېمىرىلمەس ئىرادىلىرىنى، ئومۇمەن سوتسىيالىستىك زامانىمىز مۇھىتىدىكى تۈرلۈك خاراكتېرگە ۋەكىللىك قىلغۇچى كىشىلەرنىڭ پورترېتىنى تۇرمۇش ۋە سەنئەتنىڭ رەڭدار بوياقلىرى بىلەن گىرەلەشتۈرۈپ سىزىپ چىقالىدى ھەمدە شۇ سەۋەب بىلەن ئۇنىڭ ياراتقان ئەسەرلىرى جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىگىز - پەس تەرەققىيات يولىنىڭ بەدىئىي خاتىرىسى بولالىدى.

سەنئەتنىڭ بۈرچى نوقۇل ھالدا تۇرمۇشنىڭ ئىجابىي تەرىپىنى تەسۋىرلەشنىلا ئەمەس، بەلكى تۇرمۇشنىڭ تارىخىي تەرەققىيات يۆنىلىشىگە توسالغۇ بولىدىغان پاسسىپ ئامىللارنى تەنقىدىي نوقتىئىنەزەر بىلەن چۈشەندۈرۈشتىن ئىبارەت بۇ مۇھىم تەرەپنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەنقىدىي رېئالىزمنىڭ يۇقىرى پەللىسى بولغان 19 - ئەسىر ياۋروپا تەنقىدىي رېئالىزمى ۋە ئۇنىڭ كىشىلەرگە مەلۇم ئاجايىپ رولى پاش قىلىش خاراكتېرىدىكى سەنئەتنىڭ جەمئىيەتنى تونۇتۇش ۋە ئۆزگەرتىشتىكى تۈرتكىلىك ئەھمىيىتىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ. بۇنى ھەققىي يوسۇندا چۈشەنگەن يازغۇچى زوردۇن سابىر سوتسىيالىستىك تەنقىدىي رېئالىزم يۆنىلىشىگە قاراپ مېڭىشنى ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت غايىسىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندۇرۇپ، بۇ جەھەتتە نىسبەتەن زور غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈردى.

بىراق، ئىجتىھاتلىق يازغۇچىمىز زوردۇن سابىرنىڭ تۇرمۇش قاينىمىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا ئىچكىرىلەپ كىرىشى يۇقىرىقى غەلىبىلەر بىلەن چەكلىنىپ قالمىدى. بەلكى ئۇنىڭ چارچىماس قەلىمى تۇرمۇشنىڭ قېتىغا يوشۇرۇنغان، ئەمما كىشىلەر دىققەت قىلالمىغان تەرەپلەرگە دادىل يۈزلىنىپ، كىتابخانلارنى يېڭى ھەققەت بىلەن تەمىنلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ يېقىندىن بۇيان ئېلان قىلىنغان "ئارچا ياپرىقى" پوۋېستلار توپلىمى، "ئايدىڭ كېچە"، "جىگدىلەر پىچىرلايدۇ"، "ئىھ، توپىلىق يول" قاتارلىق ھېكايىلىرى يۇقىرىقى دېگەنلىرىمىزنى ئىسپاتلايدۇ.

http://www.uyebook.com

زوردۇن سابىر ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىنكى يېزىلاردا يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەرنى يېزىشتا، بىر تەرەپلىملىك بىلەن باي بولۇۋاتقان دېھقانلارنى يېزىشنىلا قوغلىشىپ كەتمەستىن، بەلكى ئىجابىي ئۆزگىرىشلەر ئىچىدە مەۋجۇت بولغان، ئىنچىكە، ئەمما مۇھىم سەلبىي مەسىلىلەرنى تېپىپ چىقىپ، مۇۋاپىق بەدىئىي يول بىلەن ئىنكاس قىلدى. بۇ ئەسەرلەردىكى ئىدىيىلەر يېڭى ۋە كۈچلۈك رېئال ئاساسقا ئىگە ھەققەت سۈپىتىدە كىشىلەرنىڭ روھىي زېمىنىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئۆزىنىڭ كىشىلەر ئارىسىدىكى قىممىتى ۋە ئابرۇيىنى يەنە بىر قېتىم كۆرسەتتى.

بۇ قېتىم ئۇنىڭ قەلىمى كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان يېڭى بىر مەسىلىنى جاكارلىدى. ئۇ بولسىمۇ، "تارىم" ژۇرنىلىنىڭ 1985 - يىللىق 11 - سانىدىكى "ئۇنتۇمايمەن، گۈلسارە" ناملىق ھېكايىدۇر. ھېكايە زوردۇن سابىرنىڭ بۇنىڭدىن بۇرۇنقى تەنقىدىي رېئالىزملىق ئىجادىيەتلىرىدىن مەلۇم بولغان قاتمال ئادەتلەرگە قارشى ئىسلاھاتچىل خاھىشىنىڭ راۋاجىنى ئۆزىگە تېما قىلغان بولۇپ، ناھايىتى كەڭ كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئۆزى سۈرەتلىگەن خۇنۈك بىر قىسمىغا ئوقۇغۇچىلارنى تەنقىدىي پوزىتسىيە تۇتۇشقا ئۈندەيدۇ.

بۇ ھەقتىكى ھېس قىلغانلىرىمىزنى بىر پۈتۈن توغرا نۇقتىئىنەزەر سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئەكسىچە، مۇكەممەل بولالماسلىق ئېھتىمالىغا ناھايىتى يېقىن پىكىرلەر سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويۇپ بېقىشنى خالايمىز.

يازغۇچىنىڭ ھېكايىدە ئېيتماقچى بولغانلىرى پەرقلىق ھالدىكى ئۈچ ئائىلە (گۈلسارە، نىجات، يېزىلىق پارتكوم سېكرېتارى قاتارلىقلارنىڭ ئائىلىسى) ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاش بولمىغان شەكىلگە ئىگە مۇناسىۋەت ئەڭ گەۋدىلىك رول ئوينايدۇ.

گۈلسارە ۋە نىجاتلارنىڭ ئائىلىسى (ياكى ئەمەنجان ۋە جامال شۇجىلارنىڭ ئائىلىسى) ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي ئورۇنغا ئىگە، بېقىنىش ۋە بېقىندۇرۇش مۇناسىۋىتىدىكى ئىككى خىل ئائىلە. تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، ھەر ئىككى ئائىلە ئوخشاشلا يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ئوخشاش قانۇنىي ھوقۇق ۋە پۇقرالىق ھوقۇقىغا ئىگە ئائىلىلەردىن بولسىمۇ، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ئىككى ئائىلىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى جەھەتتىكى نىسپىي پەرق ھەمدە ئىشلەپچىقىرىش كۈچى سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشىدەك تۈرلۈك ئەھۋاللار بۇ ئىككى ئائىلىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھاياتىنى ئىككى خىل خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلغان. ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يۈرگۈزۈلگەندىن كېيىنكى يەككە ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى داۋامىدا، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچى جەھەتتىكى تەكشىسىزلىك ۋە تەڭسىزلىك ئامىللىرى تەدرىجىي چوڭ پەرققە ئىگە بولۇش يۆنىلىشىگە قاراپ راۋاجلىنىپ، ئىقتىساد ۋە تۇرمۇش جەھەتتىكى ئىككى خىللىقىمۇ تەدرىجىي زورايتقان. بۇ خىل ئىجتىمائىي ھادىسە گەرچە سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش تۈزۈلمە سىياسىتىنىڭ چەكلىشى تۈپەيلىدىن، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تېخىمۇ زور سەلبىي راۋاجلىنىش باسقۇچىغا ئېلىپ بارالمىغان بولسىمۇ، ئەمما تامامەن

بولمىسمۇ، قىسمەن رەۋىشتىكى بېقىنىش ۋە بېقىندۇرۇش مۇناسىۋىتىگە ئېلىپ بارغان. شۇنداق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇكى ، بۇ ئەھۋال ھېكايىدىكى قەھرىمانلارنىڭ مۇناسىۋىتىدىكى ئەڭ ئاخىرقى كۆڭۈلسىز ئاقىۋەتلەرنىڭ مەنبەسى ۋە سەۋەبچىسىدۇر. بەلكىم بىز يازغۇچىنىڭ ھەل قىلماقچى بولغان ئىدېئال نۇقتىئىنەزەرنى يۇقىرىقى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت شەكلىگە باغلاپ مۇھاكىمە قىلساق خاتا قىلغان بولماسمىز. ئۇنداق بولسا، رېئال مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارنى بەدىئىي ئەدەبىيات مۇنبىرىگە ئېلىپ چىققان ئاپتور بىزگە نېمىلەرنى دېمەكچى؟ بىزنىڭچە بولغاندا، يازغۇچىمىز يېزىلاردا يەككە ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىنكى بارلىققا كەلگەن دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقى، ئۇلارنىڭ باياشات، قۇۋناق تۇرمۇشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىنتىلىشى ۋە شۇ خىل ھاياتنىڭ قويىندا بەختىيار كۈلۈمسىرىشى قاتارلىق يېزا ساھەلىرىدە پەيدا بولۇۋاتقان، دەۋرىمىزنىڭ ۋە پارلاق تۇرمۇش مۇھتىغا ۋەكىللىك قىلالايدىغان ئىجابىي ئەمەلىيەت ھەم يۈزلىنىشلەرنى قۇۋۋەتلەش بىلەن بىرگە، سەل قاراشقا بولمايدىغان، پەيدىنپەي ھالدا يېيىلىدىن بىخلىنىۋاتقان بىر مەسىلىنى ئاشكارىلىغان. ئۇ بولسىمۇ سوتسىيالىستىك يەككە ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمىنىڭ ئۆسۈشى، بۇنىڭغا ماسلىشىپ يېزا ئىقتىسادىنىڭ يۈكسىلىشىگە ئەگىشىپ، كۆرۈلۈشكە باشلاۋاتقان ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈپ كېتىشنىڭ يوچۇن ۋە دەسلەپكى ئامىللىرىدۇر. بۇ ھەقىقەتەن ئىنچىكە كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئۆتكۈر كۆزلەر ئۇچۇن مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، ئاجىزانە تەرىزدە ئومۇمىيۈزلۈك شەكىللىنىۋاتقان ئەھۋال. شۇنداق بولسىمۇ، بۇنى ئېچىپ بېرىشكە قادىر بولالىغان ئاپتورلىرىمىز ناھايىتى ئاز بولدى. ھازىرقى يېزىلارنىڭ قىياپىتىنى سەنئەتنىڭ چىنلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ، ئەتراپلىق ۋە توغرا ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلىگەن ئەسەرلەر مەيدانغا كېلىپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدىن باشقا كۆپ ساندىكى ئەسەرلەر ئوخشىمىغان ۋەقە ھەم سۇژىت ئارقىلىق يەنىلا ئوخشاش بىر تېمىنى تەكرارلايدىغان ئورۇنسىزلىقلاردىن خالىي بولالمىدى. ئىجادىيەت تېما دائىرىسىنىڭ كەڭ بولۇشىغا نىسبەتەن ئەھمىيەت بېرىپ كېلىۋاتقان ئەدىبلەرنىڭ بىرى زوردۇن سابىر بۇ جەھەتتە يەنە بىر نۆۋەت نەمۇنە بولدى. ئۇنىڭ ئىنكاس قىلغانلىرى سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش تۈزۈمىنىڭ خاراكتېرى بىلەن ئالاقىدار بولغان، جىددىي ئويلىنىشقا ۋە ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىدۇر. سەنئەتكار تۇرمۇش ئىچىگە يوشۇرۇنغان يېڭى ئالامەتلەرنى ئۆزىنىڭ دۇنيا قارىشى ۋە شەخسىي تۇيغۇلىرى بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ، كىشىلەرگە يېڭى نەرسىلەرنى تەقدىم قىلىشى كېرەك. شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ ياراتقىنى بەلگىلىك مۆجىزە خاراكتېرىگە ئىگە ئىجاد بولالايدۇ. يازغۇچى زوردۇن سابىر دەل ئەنە شۇنداق قىلىشقا مۇۋەپپەق بولالىدى.

ئەلۋەتتە، يازغۇچىنىڭ پىكرى يالغۇز يۇقىرىقىنىڭ ئۆزىلا ئەمەس. يەنە ئۇنىڭغا ياندىش بولغان كىشىلىك ھاياتتا تېخىچە ساقلانغان بىر قىسىم كونا پىسخىك ئادەتلەر، مەرىپەتسىزلىكتىن كېلىپ چىققان نادانلىقلار ۋە شۇ سەۋەبتىن مۇقەررەر يوسۇندا بولۇپ تۇرۇۋاتقان كۆڭۈلسىزلىكلەر توغرىسىدىكى تەنقىدىي پىكىرلەرمۇ بار. بۇمۇ ھېكايىنىڭ تۈپكى ئىدىيىسىگە مەنسۇپ ئاساسلىق نۇقتىلاردىن بولۇش

http://www.uyebook.com

بىلەن دىققىتىمىزنى تارتىدۇ. بۇ ھەقتىكى چۈشەنچىمىزنى كونكرېتلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ھېكايىدىكى قەھرىمانلار ھەققىدە توختىلىش زۆرۈر.

ھەممىگە مەلۇمكى، ھەر قانداق ئەسەر مەلۇم نەرسىنى مەدھىيىلەيدۇ. زىددىيەتلىك تۇرمۇشنىڭ مەھسۇلى ۋە تونۇشتۇرغۇچىسى بولغان سەنئەتمۇ قانداقتۇر بىر خىل ئىجابىيلىق بىلەن سەلبىيلىك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە كۈرەشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ھەمدە مەلۇم بىر تەرەپنىڭ غەلىبىسى ۋە مەغلۇبىيىتى ئارقىلىق ئىدىيىنى ئىچىپ بېرىدۇ. ۋەھالەنكى، شۇ زىددىيەتلىك ئىككى تەرەپ ئۆزىگە ۋەكىللىك قىلغۇچى پېرسوناژلارنى ۋاستە قىلماي تۇرۇپ كونكرېتلىق ۋە روشەنلىككە ئىگە بولالمايدۇ.

ئەمدى بىز ھازىر كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ھېكايىنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، ئۇنىڭدىكى پېرسوناژلار ئوبرازى ئانچىمۇ كۆپ ئەمەس، بەلكى بىرقانچىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھېكايىنىڭ قۇرۇلمىسىنى ئىخچاملىققا ۋە مۇكەممەللىككە ئىگە قىلغان.

ئەسەرنىڭ قەھرىمانى گۈلسارە بىزدە ناھايىتى چوڭقۇر ھېسداشلىق قوزغىغان بىر يېزا قىزىدۇر. تەبىئەت ئۇنىڭغا كونىراپ ياماق چۈشكەن ئاددىي سەھرا كىيىممۇ يوشۇرۇپ قالالمىغان ساددا ۋە پەردازسىز گۈزەللىكنى ئاتا قىلغان بولۇپ، بۇ خىل گۈزەللىك ئۇنىڭ مەسۇم قەلبىگە سىڭىپ كىرگەن مۇلايىملىق، ئۇياتچانلىق ھەمدە ساددىلىق بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن ئىنتائەتچانلىقتىن ئىبارەت پىسخىك ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن بىرلىشىپ تېخىمۇ ۋايىغا يەتكەن. لېكىن ئەنە شۇنداق فىگورىغا ئىگە، ئەنە شۇنداق خۇلققا ئىگە پاك قىزنى ئۆستۈرگەن زادى قانداق ئائىلە، زادى قانداق شارائىت؟ يازغۇچى بۇ سوئالىمىزغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن بىزنى ئۇرۇمچىدىكى بىر ئالىي مەكتەپنى تېخى يېڭىدىن پۈتتۈرۈپ كەلگەن نىجات ھەمدە گۈلسارە ۋە ئۇنىڭ ئاتىسى ئەمەنجانلار (بۇلار ئازراق ۋاقىت بۇرۇن تونۇشمايدىغانلاردىن ئىدى.) ئولتۇرغان خادىكقا ئەگەشتۈرۈپ، "پاكار جىگدىلەر ئارىسىدا مۇساپىر مومايدەك مۈكۈلىنىپ" تۇرغان، كوملاچ تاملىق مىسكىن، غېرىبانە ئۆيگە باشلاپ كىرىدۇ. بۇ يەردە يەنە گۈلسارەنىڭ ئانىسى ۋە ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى كىر بېسىپ كەتكەن بەش ئۇكىسىنى ئۇچرىتىمىز. شۇنداقلا بىز بۇ ئائىلە كۆرۈنۈشىنىڭ گۈزەل قىز گۈلسارە بىلەن ئىنتايىن روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ قالغانلىقىنى سېزىمىز. ئاپتورنىڭ ئېچىنىش ھېسسىياتى بىلەن تولغان قەلىمى ئۇلارنىڭ تېخىمۇ ئېنىقلىققا ئىگە قىلىدىغان تۇرلۇك رەڭدىكى ئېپىزوت بوياقلىرىنى بېرىشى داۋامىدا، خىلۋەتتىكى بۇ كىچىككىنە ئائىلىنىڭ مەدەنىيەت نۇرىدىن مەھرۇم بولغان بىر ساۋاتسىزلار دۇنياسى ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ئىستېمالى ئۈچۈن "يىرىك ۋە تەمسىز" زاغرا نېنى ۋە چامغۇر - پۇرچاقسىز ئېشى ھەر ھالدا بار بولسىمۇ، ئەمما باشقىلارغا قارىغاندا، بەرىبىر قەرزدىن قۇتۇلالماسلىقتەك غۇربەت تۇرمۇشنىڭ قۇچىقىدا ياشايدۇ. ھەتتا يىلدا بىر قېتىم كېلىدىغان روزى ھېيتنىڭ داغدۇغىسى ۋە ئاسايىشلىرىمۇ ئۇلارغا نېسىپ بولمىغان. بۇ يېتىشسىزلىك بالىلارنىڭ ئوقۇشتىن قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. "باشقىلارنىڭ بالىلىرى پاكىز، توق؛ ئۇلار كىچىك تۇرۇپلا چەت تىل، ئىلىم - بىلىم ئۆگىنىمەكتە، تەبىئەت، جەمئىيەت سىرلىرىنى بىلىشكە قىزىقماقتا. سېنىڭ مۇنۇ توپىغا مىلەنگەن يالىڭاچ بالىلىرىڭ بولسا نان

http://ilkitap.blogbus.com

غىمدە، ئۇلارنىڭ مۆلدۈرلەپ تۇرغان كۆزلىرى مايلىق ئىسسىق تاماقتا ئىنتىزار. ئۇلار ياخشى كىيىنىشنى، ساياھەت قىلىشنى، ئويۇن كۆرۈشنى ئارزۇمۇ قىلمايدۇ. بەخت مانا مۇشۇلارغا تازا زۆرۈر ئىدى. لېكىن، قېرىشقاندەك بەخت بۇلاردىن باتنۇۋالغان" دەپ ئويلايدۇ يەنە بىر قەھرىمان نىجات خۇرسىنىش بىلەن. شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئاشۇ خىل تۇرمۇشقا قانائەت قىلىشقان، كۆنۈپ قېلىشقان. ئەسلىدە، ئۇلار زىننەتلەنگەن، ئازادە ئۆيدە ئولتۇرۇپ ئۆز بەختىنىڭ پەيزىنى سۈرۈشنى ئويلىشى، ئۇنى قولغا كەلتۈرۈشمۇ كېرەك ئىدى. لېكىن ئەمەنجان ئائىلىسىدىكى يۇقىرىقىدەك ساۋاتسىزلىقتىن كېلىپ چىققان ساددىلىق ۋە نادانلىق، مۇلايىملىق ۋە ئىتائەتچانلىق ئۇنىڭلىك روھىي تىلەك ۋە قۇدرەتىنىڭ بۇلۇشىنى چەكلىگەن ئەمەسمىدى؟ گۆلسارە مانا شۇ ئائىلىنىڭ قىزى يەنى ئىلىم دۇنياسىدىكى بۇيۇك يېڭىلىقلار كىشىلەرنى ھالاك - تالاك قالدۇرۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، تېخىچە مەنىۋى نامراتلىقنىڭ قۇلى بولۇپ قالغان ئەمەنجان ئائىلىسىنىڭ قىزى. "بۇ قىزنى قانداقمۇ ئۆي ئىشى، ئېتىز ئىشىغا زايە قىلغىلى بولىدۇ؟ بۇنداق چىراي، بۇنداق گۈزەللىك ئوقۇشقا، سەھنىگە، مىللىتىمىزنىڭ شان - شەرىپىگە سەرپ قىلىنىشى لازىم ئىدى. ئىست، زايە قىلىپلا ئاكا!" دەيدۇ نىجات يەنە.

نىجات يېڭىدىن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلگەن ھېسسىياتچان، خەيرلىك ئىشلارغا ئامراق، ئوچۇق - ئاشكارا پىكىر قىلىدىغان، ئاق كۆڭۈل ستۇدېنت. ئۇنىڭ 80 - يىللاردىكى ياشلارغا خاس ئىلغار ئىسلاھاتچىلىق روھى بار بولۇپ، مەرىپەتسىزلىك ۋە خۇراپىيلىقنىڭ زىيىنىنى ھەقىقي تۇردە چۈشىنىپ يەتكەن. شۇڭلاشقا ئۇ ئاشۇ خىل تەقدىرگە مەھكۇم بولغۇچىلارغا (مەسىلەن، گۈلسارەنىڭ ئۆيدىكىلەرگە) چەكسىز ئېچىنىش ۋە ھېسداشلىق نەزەرى بىلەن قارىيالايدۇ.

نىجات تۇنجى قېتىملىق ئۇچرىشىشتىلا گۈلسارەنىڭ لاتاپىتىنى، ھەتتا غۇبارسىز روھىي گۈزەللىكىنى ۋە ئۇنىڭ ئاشۇ تەڭداشسىز گۈزەللىكى بىلەن نادانلىق، نامراتلىق چاڭگىلىدىكى تۇتقۇن ئىكەنلىكىنىمۇ تونۇپ يېتىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، نىجاتنىڭ يۈرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا بۇ قىزغا بولغان ساپ كۆيۈنۈش ھەمدە تەگسىز خىياللار ئۇيغۇسىزلىقلارغا گىرىپتار قىلغۇچى سىرلىق تۇيغۇ پەيدا بولىدۇ. بۇ تۇيغۇ ئەلۋەتتە، مۇھەببەت ئىدى. مانا بۇ مۇھەببەت نىجاتتا قىزنى مەلۇماتلىق قىلىش ئىستىكىنى ئويغىتىدۇ.

لېكىن، نىجاتنىڭ بۇ خىل خەيرخاھ، غايىچان ئىدىيىسى ئۇنىڭ 100 مىڭ يۈەنلىك ۋەجى بار ھەشەمەتلىك ئائىلىسىدىكى نوقۇل بايلىق قوغلىشىشتىن ئىبارەت شەخسىيەتچىلىك زاۋۇلىدا پارلاق بىر شولىغا ياكى تولىمۇ يېگانە بىر مەسىلەككە ئايلىنىپ قالىدۇ. نىجاتنىڭ دادىسى جامال شۇجى پارتىيە ئەزاسى ھەم ياچېيكا سېكرېتارى بولۇپ، باي بولۇش سىياسىتىنىڭ كۈچىدىن راسا بەھرىمەن بولغان، تۆرلۈك تەقدىرنامىلەر، تۆرلۈك ماددىي بۇيۇملار بىلەن مۇكاپاتلانغان كىشىدۇر. ۋەھالەنكى، نىجاتنىڭ ئۆزىمۇ پارتىيە ئەزاسى. ئەمما بۇلارنىڭ ئىدىيىسىدە خېلى زور پەرقلەر بار. جامال شۇجى كەنتتىكى "300 مىڭ، 500 مىڭ، 1 مىليون يۈەنلىك پۇلى بار دېھقانلارغا يېتىشىۋېلىش، ئۇلاردىن ئۆتۈپ كېتىش"نى ئويلايدۇ يۇ، ئەمەنجانغا ئوخشاش تېخىچە بىيىيالمايۋاتقانلارغا يار - يۆلەك بولۇپ، ئۇلارنى

http://www.uyebook.com

يېلىك - يالغاچلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمايدۇ. نىجات دادىسىنىڭ باي بولۇش يولىدىكى باشلامچىلىقىنى قوللاش بىلەن بىرگە، زاغرىدىن، قەرزدىن قۇتۇلالمىغان دېھقانلار بىلەن كارى بولمايدىغان تار مەنپەئەتچىلىك ئىدىيىسىگە كەسكىن رەددىيە بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە "پارتىيە ئەزاسىنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى پۈتۈن دۇنيادىكى ئەمگەكچىلەرنى ئازاد قىلىپ، دۇنيادا كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش" ئىكەنلىكىنى تەكىتلەپ، بېيىيالمىغان دېھقانلارغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئاكتىپ تەشەببۇس قىلىدۇ. شەخسەن نىجاتنىڭ ئۆزىمۇ ئەمەنجاننىڭ ئائىلىسىگە ھەر جەھەتتىن يار - يۆلەك بولۇشنى خۇشاللىق ۋە بەخت ھېس قىلىدۇ.

جامال شۇجى نىجاتنىڭ ئەقىل - پاراستىگە، دادىل ۋە توغرا پىكىرلىرىگە زوقلىنىدۇ، قايىل بولىدۇ، نىجاتنىڭ مەسلىھەتلىرى جامال شۇجىنى ئىنتايىن خۇشال قىلىدۇ. جامال شۇجى ھەتتا ئۆزىنىڭ پارتىيە ئەزالىقىدىن، سېكرېتارلىق ھوقۇقىدىن پەخىرلىنىش بىلەن بىرگە، ئوغلىنىڭ كەلگۈسىدە "ۋىلايەتكە، ئاپتونوم رايونغا باشلىق" بولىدىغانلىقىنى ئارمان قىلىش بىلەنمۇ پەخىرلىنىدۇ. كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، جامال شۇجىنىڭ پارتىيە ئەزالىق ئىمتىيازىغا ئىگە بولۇشتىكى مۇددىئاسى ھوقۇق ۋە مەنپەئەت بىلەن زىچ باغلانغان. بۇ يەردە بۇ ئاتا - بالىلارنىڭ ھەر ئىككىسى كوممۇنىست بولۇشتەك ئوخشاشلىقىقا ئىگە بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئىستىلىنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقى سېزىلىدۇ: جامال شۇجىنىڭ دۇنيا قارىشى قاتمال كونا ئىدىيىلەر بىلەن رېئاكسىيىلىشىپ، ھوقۇقپەرەسلىك، تار مەنپەئەتچىلىك خاراكتېرىنى ھاسىل قىلغان. شۇڭا ئۇ ھەمىشە ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي غەرىزى ئۈچۈنلا ئىمكانىيەت ئىزدەيدۇ. نىجات بولسا دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە. ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا ھەقىقىي كوممۇنىزملىق خاھىش بىلەن بىرقەدەر ئەتراپلىق پەننىي ۋە مەدەنىيەت ئاساسى بىرلىشىپ كەتكەچكە، ساغلام كوللېكتىۋىزملىق روھى، ئىزچىل تۈردىكى يېڭىلىق يارىتىش روھى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. شۇنداق بولغاچقا، ھەق بىلەن ناھەق، راست بىلەن يالغاننى ئايىلاشتۇرۇۋەتمەي ئەركىن ئويلاشقا، ئەركىن سۆزلەشكە دادىل جۈرئەت قىلالايدۇ.

جامال شۇجى نىجاتنى تېخىمۇ پارلاق ئىستىقبالغا ئىگە قىلىش ئۈچۈن، ئۆز خاھىشىدىكى مۇناسىپ بىر قىزنى خىزمىتى بار بىر قىزنى ئىزدەيدۇ، ئاخىرىدا ئۆزىگە ئوخشاش ئىمتىياز ۋە ئىقتىسادقا ئىگە بولغان يېزىلىق پارتكوم سېكرېتارىنىڭ ئوقۇۇتقۇچىلىق قىلىدىغان قىزىنى لايىق تاپىدۇ. نەتىجىدە، جامال شۇجىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر (ئەلۋەتتە، نىجاتمۇ بار) يېزىلىق پارتكوم سېكرېتارىنىڭ ئۆيىدە كەڭ كۆلەمدە مېھمان بولىدۇ.

نىجات بۇ يەردىمۇ بىر تەڭسىزلىكنى جامال شۇجىنىڭ بولغۇسى "قۇدىسى" تەرىپىدىن چاقىرىلغان پېشقەدەم مۇقامچىلار بىلەن يېزا كادىرلىرىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى جەھەتتىكى زور پەرقنى كۆرىدۇ. نىجاتنىڭ مۇقامچىلارغا بولغان چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە كۆيۈنۈشلىرى جامال شۇجىنىڭ ئەقلىگە سىغمايدۇ. نىجات يەنىلا ئۆزىنىڭ ئىرادىسىدە چىڭ تۇرۇپ، دادىسىغا مۇنداق كەسكىن سوئاللارنى قويىدۇ:

"نېمىشقا سېكرېتارلار يوقسۇل دېھقانلار بىلەن دوست - ئاغىنە بولالمايدۇ، نېمە ئۈچۈن ئەملى بارلار ئەملى يوق پۇقرالار بىلەن دوست بولۇپ مېھماندارچىلىق قىلىشمايدۇ، تەڭسىزلىكنى پارتىيە ئەزالىرى

http://ilkitap.blogbus.com

تۆگەتمسە يەنە كىم تۈگىتىدۇ، دادا؟"

دېمەك، ئاتا - بالا كوممۇنىستلارنىڭ ئىنىدىۋىدۇئاللىقىدىكى ئوخشىماسلىقلار ئەنە شۇلار. يەنە شۇنى ئالاھىدە قىستۇرۇپ ئۆتۈشكە بولىدۇكى،جامال شۈجىنىڭ نىجات بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە جامال شۈجى تولىمۇ سىپايە ۋە ئىلمىي بولۇپ گەۋدىلەنسىمۇ، ماھىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. بۇ ئۇنىڭ ئۆز شوپۇرى ئېلەككە قىلغان مۇئامىلىسىدىن ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇمدۇر.

نىجات گۈزەللىكنى سۆيىدۇ. ئۇ، تەبىئەتنىڭ سېخىي ۋە ھەممەتكار قولى بەرگەن تەبىئىي گۈزەللىكنى ئۆزىگە يىغقان يېزا قىزى گۈلسارەنى چىن دىلىدىن سۆيىدۇ. ئۇنىڭ گۈلسارەگە بولغان سەممىي ئەقىدىسى دادىسىنىڭ مەنپەئەت ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى پىلانلىرىنى قەتئىي رەۋىشتە رەت قىلالايدۇ. ئۇ، ئادەملەرنىڭ كىشىلىك ئورنى ۋە ھوقۇقىنى ئىستىخىيلىك ھالدا دەرىجىگە ئايرىغۇچى كىشىلەرنىڭ ھەر خىل سۆز - چۆچەكلىرىدىن قورقماي، ئالىي مەلۇماتلىق ستۇدېنت بولۇش سۈپىتى بىلەن يېزىنىڭ خىلۋەت قۇچىقىدا نەزەردىن ساقىت قالغان سەھرا گۈلىنىڭ پەزىلەتلىرىنى كۆرۈپ يېتىپ ياخشى كۆرۈشكە ئىنتىلەلىدى. شۇڭا ئۇ فېئودال خۇراپاتلىقنىڭ كۆزلىرى تەرەپ - تەرەپتىن تىكىلىپ تۇرغان مۇھىتتىكى ئادالەتلىك سۆيگۈنىڭ مەردانە ئىسيانكارى. موھتاجلىق تۇپەيلىدىن بىلمىسىز قالغان ساددا قىز گۈلسارەمۇ ئۆز ۋۇجۇدىدىكى پاكلىقنىڭ كۈچى بىلەن ئۇيياتچان، ئىزتىراپلىق سۆيگۈسىنى نىجاتقا بېغىشلايدۇ. ئەپسۇسكى، جامال شۈجى نىجاتنىڭ ئەركىن مۇھەببىتىگە يول قويماسلىق ئۈچۈن گۈلسارەنى زورلۇق بىلەن خۇپپيانە ھالدا ئۆز شوپۇرى ئېلەككە چېتىپ قويىدۇ. دېمەك، ئۇلارنىڭ بۇ قىممەتلىك مۇھەببىتى جامالنىڭ جاپاكەش، پۇلسىز كىشىلەرنى پەس كۆرۈش (مەسىلەن، ئەمەنجاننى "ھەق دېمەيدىغان دىۋانە، كىيەنگە كىرمىگەن مۇردا" دەپ ھاقارەتلەيدۇ)، دائىم بايلىق ۋە ئابروي قوغلىشىش ئىدىيىسىنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشى، بىر - بىرىنىڭ ۋەسلىگە قەتئىي رەۋىشتە ئىنتىلىشى بۇگۈن ئۈچۈن ئېيتقاندا، پۈتۈنلەي ھەقلىق ئىدى. بىراق ئۇ شەخسىيەتچىلىك مۇھىتىدا گوياكى بىر خەۋپلىك ئاملىغا ئايلىنىپ، ھېسسىيات، ئىلھامغا تولغان يۈمران قەلبلەرنى دەھشەتلىك بىر زەربىگە ئېلىپ باردۇ.

نىجات ئۆز ئوغلىغا رەھىمسىزلىك قىلغان دادىسىغا مۇنداق دەيدۇ: "ھەقىقىي ئىنسان باشقىلارنىڭ ئارزۇسى قانغاندا خۇشال بولىدۇ. بولۇپمۇ، كوممۇنىستلار شۇنداق". مانا بۇ نىجاتنىڭ ئۆز مۇھەببىتىگە ئازاب ۋە پاجىئە كەلتۈرگەن، ئىستىلى ساپ بولمىغان دادىسىغا بەرگەن جاۋابى، 80 - يىللاردىكى ئىلغار ياشلارنىڭ ئارزۇسى ۋە خىتابى. نىجات ئۆز ئىنتىلىشلىرىگە سىپايە توسقۇنلۇقلار بىلەن يول قويمىغان ئائىلىسىدىن خوشلىشىپ چىقىپ، گۈلسارەنى ئېلىپ قالغان يۇرتىغا قاراپ شۇنداق دەيدۇ:

"خەير - خوش، ئۇنتۇمايمەن، گۈلسارە"!

توغرا،بىز گۈلسارەنىڭ خۇنۇك تەقدىرىنى، جامالدەك ئادەملەر تەرىپىدىن چۇشنەلمەي، قەدىرسىزلەنگەن، باشقىلارنىڭ ئالقىنىغا مەجبۇرىي تاشلاپ بېرىلگەن يۈرىكى، پىغانلىق كۆز ياشلىرىنى، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى، بىر تۇغقانلىرىنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەك.

http://www.uyebook.com

بىز كۆرگەن ساۋاتسىزلىقلار، شۇ تۈپەيلى كېلىپ چىققان نادانلىقلار، ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكلەر ھەممە كۆچىلەر ئىلىم - پەنگە، كەلگۈسىگە يۈزلىنىۋاتقان بۈگۈنكى دۇنيادا بىر تراگېدىيە. ھازىرقى ۋەزىيەتتە مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بارلىق كىشلەرنىڭ، جۈملىدىن ھېكايىدىن بىز كۆرگەن باللارنىڭ يۈرىكى گۈزەل ئەتە ھەققىدىكى ئۈمىد - ئارزۇلار بىلەن سۇغىرىلىشى لازىم.

ئەدىبنىڭ كۆزى بىر پۈتۈن ئائىلىنالايدىغان نۇرلۇق رازۋېد چىرىغىغا ئوخشاش بولۇشى كېرەككى، ھەرگىزمۇ ئۆز دائىرىسىنىلا يورۇتىدىغان تۈرغۈن ستولبا چىرىغىغا ئوخشاپ قالماسلىقى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا كىتابخانلارغا ئەڭ يېڭى نەرسىلەرنى ھېس قىلدۇرالايدۇ. يازغۇچى زوردۇن سابىر تۇرمۇشىمىزدىكى بىر قىسىم تراگېدىك ئامىللارنى ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن بايقاپ، ئۇنى ئاز - تولا بەدىئىي بوياق بىلەن ۋۇجۇدقا كەلگەن دىداكتىكا بىلەن ئەمەس، بەلكى تەسرلەندۈرۈشنى تەلەپ قىلىدىغان كىشلەرنىڭ ئېھتىياجىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۆز پىكىرلىرىنى قويۇق پوئېتىك تۈس ئالغان تىل سەنئىتى بىلەن ئىپادىلىدى. ئۇنىڭ بىز كۆرۈپ ئۆتكەن "ئۇنتۇمايمەن، گۈلسارە" ناملىق ھېكايىسى، بۈگۈنكى تەنقىدىي رېئالىزملىق ئەدەبىياتىمىزدىن نەمۇنىلىك ئەسەر سۈپىتىدە ئورۇن ئېلىشقا مۇناسىپ. بىزنىڭ بۇ ھېكايىنى كۆرۈپ جامال شۇجىدەك كىشلەرگە شۇنداق دېگۈمىز كېلىدۇ: ئادەم جەمئىيەتتىكى ئىجتىمائىيلىقنىڭ ياراتقۇچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ھاياتتىكى بارلىق ئەۋزەللىكلەردىن بەھرىمەن بولۇش بىلەن بىللە، بەختسىزلىكلەرنىڭمۇ جاۋابكارى بولۇشى لازىم.

1985- يىل ئاۋغۇست

ئەدەبىيات ۋە مەۋجۇدىيەت

ئەدەبىيات تا ھازىرغا قەدەر ئىنساننىڭ ئۆزى ھەققىدىكى ئىزچىل ئويلىنىشلىرىنىڭ خاتىرىسى بولۇپ كەلدى. بۇ خىل ئويلىنىش مەيلى روھىيەت، مەيلى تەبىئەت، مەيلى جەمئىيەت نۇقتىسىدىن بولمىسۇن، ئىنساننىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ قىممىتىنى نىگىز قىلىپ كەلدى. نىگىز بىر، ئەمما نىگىزنىڭ شەرھلىرى كۆپ خىل بولدى، بۇ كۆپ خىللىق مەسىلەكلەرنى ۋە مەسىلەكلەر ئوتتۇرىسىدىكى سىلىشتۇرمىنى، رىقابەتنى، بەس - مۇنازىرىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. لېكىن مەۋجۇدىيەت ئۆزىنىڭ ماھىيەتلىرىنى ئېلىپ قېچىش ياكى يېڭىلاش بىلەن پىكىر دولقۇنلىرىنى ئارقىغا تاشلاپ كېتىۋەردى.

ئىنساننىڭ تاماق يەۋەتقانلىقى، نەپەس ئېلىۋاتقانلىقى، پىكىر قىلىۋاتقانلىقى بىر خىل رېئاللىق، ئەمما ئىنسان ئۆزىنىڭ رېئاللىقىنى نېمىگە ئاساسەن بىلىدۇ؟ ئىنساننىڭ ھاياتىدىن ئىبارەت بۇ رېئاللىقنىڭ ئالدى - كەينىدە نېمىلەر بار؟ ئۇنىڭ باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىش نۇقتىسى بولامدۇ؟ ھەرقانداق مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن رېئاللىقنىڭ چېكى بولىدۇ، بۇ ھېچبولمىغاندا ۋاقىت چېكى ياكى ماكان چېكى بولۇشى مۇمكىن. بىلىنگەن نەرسە بىلىنمىگەن نەرسىنى بەلگە قىلىش ئاساسىدا مۇئەييەنلەشتۈرۈلىدۇ. دېمەك، بىلىش بار يەردە بىلمەسلىكمۇ مەۋجۇت، ئىنساننىڭ ئەقلىي پائالىيىتى ۋە ئۇنىڭ قىممەت ئىزدەش يۆنىلىشى بىلمەسلىكنى مەنزىل قىلىپ ئىلگىرىلەيدۇ، مانا بۇنىڭ ئۆزىلا ئىنسان پائالىيىتىنىڭ تۈرتكىسىگە ئايلىنىدۇ ۋە ئىنساندىن ئىبارەت سىرلىق بوشلۇقنى چەكسىز كېڭەيتىدۇ. مەۋجۇتلۇق چەكسىز روھىي پائالىيەتكە بېرىلگەن ئىمكانىيەت، مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن قۇتۇپنىڭ ئۇ تەرىپى. مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن قۇتۇپ پانىي، ئۇنىڭ ئۇ تەرىپى باقىي.

ئومۇمەن، دىققىتىنى ئىنسان قىممىتىگە مەركەزلەشتۈرمىگەن ئەدەبىيات مەۋجۇت ئەمەس. مەيلى ئۇ ئىنسانىي ئەيىبلىسۇن ياكى مەدھىيىلىسۇن، بەربىر بىر خىل قىممەتنىڭ ھەرخىل ئەكسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. زۇنۇن قادىرى ۋەيران بولغان باقى ئۈچۈن ئاھ ئۇرىدۇ. بۇ نېمە ئۈچۈن؟ ئەسەردىكى تراگېدىيىلىك دىتنىڭ خېمىرتۇرۇچى نېمە؟ ئىنساندا ھېسداشلىق بولىدۇ، خۇددى سانسىز پىلانېتىلارنىڭ ھەربىكتىدىن كېلىپ چىققان ئېغىر دېڭىزى ئالەم بوشلۇقىنى بىر پۈتۈن گەۋدىگە كەلتۈرگەندەك، ئاشۇ كۆرۈنمەس ھېسداشلىق پۈتۈن كىشىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ تۇرىدۇ، ئىنساننىڭ تەقى - تۇرقى كۆپ خىل بولسىمۇ ۋە بۇ ئىنساننىڭ نەسلى ئۆزلۈكسىز تورلىنىپ تۇرسىمۇ، بەربىر ئۇلاردىكى ئىلاھى نەپەس بىر، ئىنساننىڭ ئۆپكىسى ۋە يۈرىكىدىن ئىبارەت ماشىنا بىر قانۇنىيەتنىڭ ئىدارىسىدە ئوت ئالغان. بۇ ھەقتە فرانسىيە مەۋجۇدىيەتچىسى ژان پول سارتىرى مۇنداق دېگەن:"ھەربىر ئىنسان ئۈچۈن ھەممە

http://www.uyebook.com

نەرسە شۇنداق سادىر بولىدۇكى، گويا پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ نىگاھى ئۇنىڭغا قارىتىلغاندەك، گويا ھەممە ئۆزىنىڭ ھەرىكىتىنى ئۇنىڭ قىلمىشلىرىغا ماسلاشتۇرۇۋاتقاندەك." (ئىزاھات: سارتىرى: "مەۋجۇدىيەتچىلىك توغرىسىدا" "جاھان ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1997 - يىللىق 5 - سان ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى دۆلەت مەتبۇئات كومىتېتى.) پۈتكۈل رېئاللىق ۋەئۇنىڭ ماھىيىتى "" رەقىمنىڭ ۋۇجۇدىغا ئۆزلەشكەن بولۇپ، بۇ يەردە قەدىمكى گرېك پەيلاسوپى پارمىنىدىسنىڭ "بىر مەڭگۈ ئۆزىدە ۋە ئۆزگىدە، ئۇ مەڭگۈ ھەرىكەتتە ۋە جىملىقتا" (ئىزاھات: ئەپلاتون: "پارمىنىدىس" سودا نەشرىيات 1985 - يىل. بېيجىڭ) دېگەن سۆزىنى ئېسىمگە سالىدۇ.

لېكىن، "" زىددىيەت ھالقىلىرىدىن تۈزۈلگەن بۇ ھالقىلار ھادىسىلەر دۇنياسى ياكى تەقدىرنىڭ خىلمۇ خىللىقىنى بەلگىلىگەن. شۇڭا ھاياتتا ھەممىسى ئوخشاشلا بەختسىزلىك بولسىمۇ، لېكىن بىر - بىرىگە تولۇق ئوخشاپ كېتىدىغان بەختسىزلىك بولغان ئەمەس، بەختسىزلىك ھەربىر ئادەمدە، ھەربىر ماكاندا، ھەربىر زاماندا ئۆزىنى يېڭىلاپ تۇرىدۇ. زۇنۇن قادىرى باقى، غۇنچەم قاتارلىق پېرسوناژلىرىنىڭ بەختسىزلىكلىرىنى جەمئىيەتتىكى سىنىپلارنىڭ تەڭسىز ئورنىغا باغلىدى. ئەگەر بىز ئەدەبىيات تارىخىمىزنى مىڭ يىل كەينىگە ۋاراقلىساق، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئاي تولدى ناملىق قەھرىمانىدا ئىپادىلەنگەن تراگېدىيە چۈشەنچىسىنىڭ ئۇنچە ئاددىي ئەمەسلىكىنى بايقايمىز. زۇنۇن قادىرى ئۆز قەھرىمانلىرىنىڭ تەقدىرىنى جەمىيەتكە باغلاش بىلەن چەكلەنگەن بولسا، يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئىنساننىڭ مەۋجۇتلۇقىدىكى تۈپ ئالامەتلەرگە باغلايدۇ. يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئىنسان مەۋجۇدىيىتى ھەققىدىكى قاراشلىرى سارتېرىنىڭ "ئىنسان مەۋجۇدىيىتىنىڭ لايىھىسى قانداق بولسا ئىنسان ھەم شۇنداق" دېگەن ھۆكۈمىگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

زۇنۇن قادىرى ئىنسان قىممىتىنى جەمئىيەت ۋە سىنىپ نۇقتىسىدىن ئىزاھلايدۇ، يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئىنساننىڭ مەۋجۇدىيىتى يەنە ئۇنىڭ پېئىلى - ئېتىبارى، خۇلقى - مىجەزى، روھى مەنبەسى نۇقتىسىدىن ئىزاھلايدۇ، بۇنىڭدىن بىز 20 - ئەسىرگە كەلگەندە ئەدەبىياتىمىزدىكى پەلسەپىۋى ئىزچىللىقنى قايسى دەرىجىدە ئۈزۈپ قويغانلىقىمىزنى قىياس قىلالايمىز. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ پەلسەپىۋى ئەنئەنىسى تاكى 19 - ئەسىرگىچە ئۈزۈلمەس ئېقىن سۈپىتىدە شاۋقۇن سېلىپ كەلگەندى. بىراق 20 - ئەسىرگە كەلگەن بۇ شاۋقۇن پەسىيىپ كەتكەن ياكى يوق بولۇپ كەتكەن. بۇ دەل مىللىي ئىماننىڭ يوقىلىشىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەدەبىياتىمىزدىكى بىر ئەسىرلىك گاڭگىراش دەل ئاشۇ سەۋەبتىن كېلىپ چىققان بولۇپ، ئۇ، ئەمەلىيەتتە، ئىجتىمائىي، سىياسىي مەنىدىكى گاڭگىراشنىڭ يانتۇ كۆرۈنۈشىدۇر.

20-ئەسىر جاھان ئەدەبىياتى قەدىمكى گرېكلەردىن باشلانغان ئويلىنىش ھەرىكىتىنى ئەۋجىگە كۆتۈردى. بۇ ئويلىنىش پەن - تېخنىكا، مۇستەملىكە، ئۇرۇش جاراھەتلىرى ئىچىدە قالغان ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرى ھالەتلىرى ئۈستىدە بولدى. جەمئىيەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادى، تېخنىكىۋى ۋە

تارىخىي يۈرۈشلىرى ئىنسانىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇق ماھىيىتىنى غەرق قىلىۋەتتى. ئىنسان سۇبيېكتىپچانلىقى ۋە ئۇنىۋېرسال كۆز قارىشى ئېچىدە تونجۇقۇشقا باشلىدى، بۇ كرىزىس ھېيدېگېر، ياسپېرس، سارتېرى قاتارلىق مەۋجۇدىيەتچى پەيلاسوپلارنى تۇغدى، لېكىن ئۇلارنىڭ پەلسەپىلىرى ئۆزىنىڭ مۇنتىزىملىقى ۋە تولۇق قاتتىقلىقى تۈپەيلى ئاكادېمىيىلەر ۋە ئۇنىۋېرسىتېتلاردىكى ئىلىم سەرخىللىرى بىلەنلا چەكلىنىپ كەڭ دائىرىدە ئاممىۋىلىشالمىدى، گويا مەۋجۇدىيەتنىڭ ئۆزى مەۋجۇدىيەت پەلسەپىسىنى تاشلاپ كەتكەندەك بىر ھال يۈز بېرىپ، دۇنيا يەنىلا ئېغىر مەنىۋى بوھران ئىچىدە تېڭىرقاپ قېلىۋەردى. بۇنداق تېڭىرقاشلار بورخىس، مارسىل پرۇست، مىلان كۇندېرا، كارۋىنولارنىڭ ئەسەرلىرىدە بەدىئىي رەۋىشتە ئۆز ئەكسىنى تاپتى. ئەدەبىياتتا پەلسەپە ئېلېمېنتلىرى بولىدۇ، ئەمما ئەدەبىيات پەلسەپە ئەمەس. دىندا پەلسەپە ئېلېمېنتلىرى بولىدۇ، ئەمما دىن پەلسەپە ئەمەس. بىز دىن، پەلسەپە، ئەدەبىيات قاتارلىقلارنى ئايرىم گەۋدە سۈپىتىدە كۆرۈپ كەلگەچكە، توغرا جاۋابتىن مەھرۇم بولدۇق. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئوتتۇرىسىدا كەسكىن پاسىل بولغان ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىچىدە دىننىڭ ئاممىۋىلىقى ھەممىدىن كۈچلۈك ۋە مۇسلىسىز بولۇپ كەلدى. چۈنكى ئۇ ئىنساننىڭ رېئاللىقنى ئېچىپ بېرىش بىلەن بىرگە، بۇ رېئاللىقنىڭ ئالدى - كەينىدىكى مەۋجۇدىيەتنى يەنى تۈرلۈك ئېھتىماللىقلارنى يورۇتۇپ بەردى. ئىنسان نوقۇل ماددا ئەمەس، نوقۇل روھمۇ ئەمەس، ئۇ شۇنداق مەۋجۇدىيەتكى، ئۇنىڭ ھەرىكىتىدىكى مۇقەررەرلىك ئېھتىماللىق بولۇپ چىقىدۇ، ئۇنىڭ تاللاش ھەرىكىتى بىر خىل تاللىنىش بولۇپ چىقىدۇ. "ھەر نەرسىنىڭ ھەققىتى قازا پەردىسى ئىچىدە يوشۇرۇنىدۇ". ("كەلىلە ۋە دىمنە"دىن). ئىنساننىڭ ھەربىر تاللىشى باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىشقا ئىگە ، ئۇنىڭ ئاخىرلىشىشى تاللاش ھەرىكىتىگە يەكۈن ئېلىپ كېلىدۇ، بۇ يەكۈن نوقۇل ھالدا ئىنساننىڭ سۇبيېكتىپ تاللىشىنىڭ نەتىجىسى ئەمەس، ئۇنىڭدا يەنە ئىنسان ئەقلى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە ئۈلگۈرمىگەن تۈرلۈك شەرتلەرنىڭ تەسىرى بار. "قازا" ئەنە شۇ ئاخىرلىشىشنىڭ بەلگىسى بولۇپ، ئۇ يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن بىرخىل پەردە ھالىتىدە ئىنسانغا مۇئەمما ۋە رىغبەت ئاتا قىلىدۇ. مۇنۇ ھېكايە يۇقىرىقى پىكرىمىزنى ئوبدان ئىزاھلاپ بېرىدۇ: بىر سودا كارۋىنى چۆلدە كېتىۋاتقاندا، يالغۇز، جۇل - جۇل كىيىملىك بىر سوپى ئۇچراپ ئۇلارغا قوشۇلۇپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدا بىر تىيىن پۇل بولمىسىمۇ، مەردانە چامداپ ناخشا ئوقۇپتۇ:

3

تۆگىگە يۈك بولمايمەن،

تۆگىنى يۈك قىلمايمەن.

باشقۇرمايمەن

باشقۇرۇلمايمەن

پەرۋايىم پەلەك ئۆتمۇشكە، ھازىرغا، كېلەچەككە

كۆكۈللۈك تىنىپ، كۆكۈللۈك ياشايمەن.

http://www.uyebook.com

تۆگگە مىنىۋالغان بىر سودىگەر ئۇنى قايتىپ كېتىشكە ئۈندەپتۇ. يول ئازابى ۋە ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كېتىسەن دەپ ئاگاھلاندۇرۇپتۇ.

بىراق، سوپى پەرۋا قىلماي مېڭىۋېرىپتۇ. كارۋانلار بىر مەھەللىگە يېقىن كەلگەندە، تۆگگە مىنىۋالغان ھېلىقى سودىگەر ئۆلۈپ كېتىپتۇ. سوپى مۇردىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ:

يول ئازابى كۆرمىدىم، بەلكى يەنە ئۆلمىدىم

تۆگە مىنىپ يول يۈرۈپ، ئۆزۈڭ كەتتىڭ ھەمراھىم.

(ئىدرىس شەيخ:"سۇپىزم" خەنزۇچە ئىچكى ماتېرىيال)

بۇ يەردىكى ئۆلۈم بىرخىل قازا، ھاياتتىن ئىبارەت پائالىيەتنىڭ تاماملىنىشى. بىراق ئۆلۈمدىن ئىبارەت ھەقىقەت سودىگەردە ئەكس ئەتتى. بۇ نېمىنىڭ تاللىشى؟ روشەنكى، ئىنسان تۇرلۇك ئېھتىماللىقلارنىڭ يىغىندىسى. سودىگەرنىڭ نەزەرىدە، ئۆلۈم تاشقى شارائىت قانۇنىغا يېقىن تۇرىدۇ. بىراق ئۆلۈم شارائىتى ئۇنىڭ ئېھتىماللىقىدا پىشتى. سوپىنىڭ نەزەرىدە ئۆلۈم ھەربىر دەقىقىدىكى ئېھتىماللىق بولۇپ، ئۇ بۇنىڭغا دادىل يۈزلىنەلىگەن، شۇڭا ئۇنىڭدا باشقىلارنى ئاسارەتكە ئېلىش ۋە ئۆزى ئاسارەتكە چۈشۈپ قېلىش ھاللىرى يۈز بەرمىگەن.

يۇقىرىقى ھېكايە ئەلۋەتتە، كونكرېت ماكان - زامان شارائىتى (سىياسەت، تۈزۈم، قانۇن قاتارلىق ئىجتىمائىي ئالامەتلەر) ئېلىپ تاشلانغان ۋاقىتتىكى ھادىسىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. تەسەۋۋۇپچىلارنىڭ نەزەرىدىكى ماكان - زامان پانىي ۋە باقىيدىن ئىبارەت ھەر ئىككى دۇنياغا ئورتاق. شۇڭلاشقا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەسەرلىرىگە پەۋقۇلئاددە دەرىجىدىكى مىللىي ماركا ۋە جەمئىيەت بوياقلىرىنى بەخشەندە قىلىشقا ئۇرۇنۇپ كەتمىگەن. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدە مىللىيلىك بار دېيىلسە، ئۇ ئاساسەن تىل ۋە تەپەككۇردىكى مىللىيلىكتىن ئىبارەت بولىدۇ. سېلىشتۇرما ئەدەبىياتنىڭ تەسىرشۇناسلىق نۇقتىسىدىن قارىغاندا، تۈرك، ئەرەب، پارس ئەدەبىياتى تېما ۋە مەزمۇن جەھەتتىن بىر رايون ھالىتىنى شەكىللەندۈرگەن. ئەرەب سەھرالىرىدا، مىسىرنىڭ نىل ۋادىلىرىدا يۈز بەرگەن ئىشلار تۈركىي مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدا سىرلىق، رومانتىك تۈس ئېلىشقا باشلىغان. تۈرك شاھزادىسى ئافراسىياپ پارس شائىرى فىردەۋسىنىڭ قەلىمىدە ۋەھىمىلىك رەڭ بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان، تاجىك شائىرى ئابدۇراخمان جامى ئەلىشىر ناۋائىي ئارقىلىق ئۇيغۇر ئىدېئولوگىيىسىگە سىڭىپ كىرگەن. يۇقىرىقى مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدا ئىنسان ئۇقۇمى جەمئىيەتتىن سۇمۇرۇپ چىقىرىلىپ، يۈكسەك دەرىجىدە ئابستراكتسىيىلەشتۈرۈلگەن ياكى مەنىۋىلەشتۈرۈلگەن مەۋجۇدىيەت ئۇقۇمىغا ئايلاندۇرۇلغان. روھىيەت شەرق شائىرلىرىنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇر - تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ ۋەتىنى بولۇپ كەلدى، ئۇلارنىڭ ئىپادىلىگەنلىرى ئايىغى چىقماس روھ سەپىرى. بىز ئەلىشىر ناۋائىينىڭ ئەسەرلىرىگە قارىساق، ئۇنىڭدا دەۋر ئىزنالىرىدىن كۆرە باقىيلىق ئىزنالىرى روشەن، ناۋائىي ماتېرىيال تاللىغاندا، پۈتكۈل تۇران،

يۇنان، ئىران، كەنئان ۋادىلىرىغا نەزەر تاشلىغان.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا مەۋجۇدىيەت روھى خېلى بۇرۇن پەيدا بولغان بولسىمۇ، بىراق ئۇ زامانىۋىلىق نۇقتىسىدىن ئىزچىللاشالمىغان ياكى 20 - ئەسىرگە كەلگەندە ئۈزۈلۈپ قالغان. 20 - ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى دەۋر رەڭلىرىنى ئۆزىدە نامايان قىلىشقا ئۈرۈنۈپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدا چىن ئىنسان روھى كەمچىل بولغانلىقتىن، دەۋرنىڭ رەڭلىرى سۇس ئەكس ئەتكەن ياكى ئۆڭۈپ كەتكەن. ئەدەبىياتىمىزدىكى چىن ئىنسان روھى بۇ ئەسىرگە كەلگەندە نەگە كەتتى؟ ئىنسان نورمال ھاياتلىق مۇھىتى ۋە تەپەككۇر شارائىتىغا ئېرىشەلىگەندە، ئاندىن ئۆزى ھەققىدىكى تاكامۇل ئىزدىنىشكە قەدەم قويالايدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئىنسان چاكىنا قىلمىلارنىڭ چاتقاللىرىدا ھالسىراپ قالىدۇ.

غەرب ئەدەبىياتىدىكى مەۋجۇدىيەت روھى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى مەۋجۇدىيەت روھىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ. بۇ پەرق ئالدى بىلەن دىنىي ئارقا كۆرۈنۈشكە، ئاندىن ئىجتىمائىي، مەدەنىي ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى مەۋجۇدىيەت روھى ئىلاھىي سۇبىستانسىيە دائىرىسىدە تۇرۇپ قالغان، غەرب ئەدەبىياتىدىكى مەۋجۇدىيەت روھى پەلسەپە بالىياتقۇسىدا پەيدا بولۇپ، دىنىنىڭ زاكىسىغا ئورالغان، ئاندىن ئىلىم - پەن ۋە سىياسىي ئىسلاھات ئاتموسفېراسىدا يېتىلىپ، ئۆزىدىكى كۆپ قاتلام ۋە كۆپ قىرنى يېتىلدۈرگەن. ئىلىم - پەن ساھەسىدىكى بايقاشلار مەۋجۇدىيەت ئۇقۇمىنى يېڭىۋاشتىن شەرھلەشكە ئېلىپ بارغان. شۇڭلاشقا غەرب ئەدەبىياتىدىكى مەۋجۇدىيەت ئۇقۇمى مىللەت، رايون ۋە دەۋرنى تامغا قىلغان ھالدا كونكرېت تۈس ئالغان.

"مەۋجۇدىيەت" ئۇقۇملىرى غەربنىڭ ھەرقايسى دەۋرلەردىكى مۇتەپەككۇرلار تەرىپىدىن ئىزچىل تەتقىق قىلىنىپ كەلگەن بولۇپ، 20 - ئەسىرگە كەلگەندە، مەخسۇس بىر ئىدىيىۋى ئېقىمغا ئايلانغان. مەۋجۇدىيەتچىلىك" (Existentialism) مەۋجۇتلۇق"نى ئوبيېكتىپ چىنلىق مەنىسىدىكى "شەيئى" ياكى "رېئاللىق" ئۇقۇملىرىدىن كەسكىن پەرقلەندۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ نەزەرىدىكى مەۋجۇتلۇق رېئاللىقنىڭ ئەڭ ئومۇمىي ماھىيىتىدىن ئىبارەت، مەۋجۇدىيەت مەسىلىسى بىلىشتىن ئاۋۋال تۇرىدۇ، بۇ ھۆكۈم ئەپلاتۇننىڭ "ماھىيەت ھەممىدىن بۇرۇن" دېگەن ھۆكۈمىنىڭ راۋاجى ئىدى. سارتېرى بۇنى مۇنداق بىر مىسال ئارقىلىق چۈشەندۈرىدۇ:

"ئىنسان قولى بىلەن تەييارلانغان نەرسنى، يەنى كىتاب ياكى قەغەز قىيىدىغان پىچاقنى ئالايلى. ئۇ مۇشۇ بۇيۇمنى تەييارلاش ھەققىدە مۇئەييەن چۈشەنچىگە، تۇغرىراقى، ئەينەن پىچاق چۈشەنچىسىگە ئىگە بولغان ۋە بۇ چۈشەنچە تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ھۈنەرگە ئىگە ھۈنەرۋەن تەرىپىدىن ئىشلەنگەن بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ پىچاق بىر جەھەتتىن، مۇئەييەن ئۇسۇل بىلەن ئىشلەپچىقىرىلىدىغان، يەنە بىر جەھەتتىن، مەلۇم پايدا ئېلىپ كېلىدىغان نەرسە ھېسابلىنىدۇ. پىچاقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەي تۇرۇپ، ئۇنى ياسايدىغان ئادەمنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. دېمەك، بىز پىچاقنىڭ ماھىيىتىنى يەنى ئۇنى ياساش ھەمدە ئۇنىڭ ۋەزىپىسىنى بەلگىلەشكە ئىمكان بېرىدىغان ئۇسۇل ۋە سۈپەتلەر

http://www.uyebook.com

يغىنددىسنى پىچاق پۈتۈشتىن ئىلگىرى مەۋجۇت ئىدى دېيىشىمىز مۇمكىن." (ئىزاھات: سارتېرى:"مەۋجۇدىيەتچىلىك توغرىسىدا" ئۈزۈىكچە(.

دېمەك، پىچاق بارلىققا كېلىشتىن ئىلگىرىكى پىچاق تەسەۋۋۇرى ۋە ئۇنىڭ تېخى پايدىلىنىشقا كىرىشتۈرۈلمىگەن شارائىتى پىچاقنىڭ مەۋجۇدىيىتى بولسا، ياسىلىپ پۈتكەن پىچاق پىچاقنىڭ رېئاللىقىدۇر.

مەۋجۇدىيەت مەسلىسى ئوبيېكتىپ تەتقىقات تېمىسى ئەمەس، بەلكى شەخسنىڭ ماكان - زاماندىكى ئالاھىدە ھاياتىغا بولغان ئويلىنىشى ئارقىسىدا روياپقا چىققان ماھىيەت. ئۇ بىر خىل ئىدىيە، بىر خىل چۈشەنچە، بىر خىل تەشنالىق، بىر خىل سىقىلىش، بىر خىل مەنىسىزلىك، بىر خىل چەكسىزلىك رەۋىشىدە زاھىر بولىدۇ. ئادەم مۇئەييەن مۇقىم مەنىۋى مۇھىت ياكى ئەقلىي سىستېمىدىن ئۆزىگە مۇناسىپ بوشلۇق تاپالماي، تىت - تىتلىق ئىچىدە قالىدۇ، ئۇ بۇ تىت - تىتلىق ئىچىدە بىر خىل تاللاش ئېلىپ بېرىش زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىپ يېتىدۇ، كېلەچەككە بولغان بىلمەسلىكنى تونۇپ يېتىدۇ، ئۇ ئاخىرىدا ئۆزىدىكى ئىمكانىيەتنىڭ تولىمۇ چەكلىك ئىكەنلىكىنى بايقايدۇ. مەۋجۇتلۇق ئۇستىدىكى ئىزدىنىش كىشىنى كۆپ خىل ئېھتىماللىققا ئېلىپ بارىدۇ، ئادەم ئاشۇ ئېھتىماللار ئىچىدە تاللاش ئېلىپ بارىدۇ شۇنداقلا كونكرېت ۋە تارىخىي رېئاللىقنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ. مانا بۇلار غەرب مەۋجۇدىيەتچىلىك ئېقىمىنىڭ ئاساسىي روھى.

يۇقىرىقى بايانلاردىن "مەۋجۇدىيەت" ۋە "رېئاللىق" ئۇقۇملىرىنىڭ بىر - بىرىدىن پەرقى مەلۇم بولىدۇ. "مەۋجۇدىيەت" تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلمىغان رېئاللىق ياكى بىر خىل ئېھتىماللىق. "رېئاللىق" دۇنيانىڭ كۆپ قىرلىق قۇرۇلمىسىدا مەركىزىي ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنى چۈشەندۈرگىلى، ئىزاھلىغىلى، ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ. "مەۋجۇدىيەت" ئۆزىدىن ھالقىپ تۇرغاچقا، ئىگىلىگىلى بولمايدۇ. "رېئاللىق"نى قايتا كۆرسەتكىلى ياكى نۇسخىلىغىلى بولىدۇ. "مەۋجۇدىيەت" بولسا بايقىلىدۇ ياكى ئېچىپ بېرىلىدۇ، "رېئاللىق" ئەقلىي مەزمۇنغا ئىگە، "مەۋجۇدىيەت" ھېسسىي مەزمۇنغا ئىگە. "رېئاللىق" كوللېكتىپ تەجرىبىدە، "مەۋجۇدىيەت" خۇسۇسىي تەجرىبىدە.

20-ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى رېئاللىق دېگەندە كۆرگىلى، تۇتقىلى، ئىسپاتلىغىلى بولىدىغان ماددىي دۇنيا دەپ قارىدى، ئىنسانىنىڭ تەپەككۇرى، ئىدراكىدىن ئىبارەت چىنلىقى بۆسۈپ كىرىلمىگەن ياكى بۆسۈپ كىرىشكە جۈرئەت قىلىنمىغان چىنلىق بولۇپ قالدى. شۇڭلاشقا بۇ دەۋر ئەدەبىياتى ئىنساننىڭ ماھىيىتىدىن يىراقتا قالدى ۋە پەقەتلا ئالاھىدە تارىخىي شارائىتنىڭ داشقاللىرىغا ئايلاندى. شۇنداق قىلىپ بىر پۈتۈن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئەنئەنىسىدىن ياتلاشتى، بۇ ئەنئەنىنى زامانىۋى يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈش بۇرچى بىلەن سىڭىشتۈرۈلغاندا تولىمۇ پاجىئەلىك ماقۇرتلىشىشتىن بېشارەت بەردى. كىشىنى ئاچچىق كۈلكىگە دەۋەت قىلىدىغان بىر ئەھۋال شۇكى، ئۆزلىرىنى ئەدىب دېيىشىۋالغان بىر توپ

گۇمراھلار ئۆزىنىڭ ئەقىدىسىنى كۆچۈرۈپ كېلىنگەن، زورلاپ تېڭىلغان شاللاندىلارنىڭ ئۇستىگە دەسسەتتى، ئۇلار ئالىلبۇرۇن كۆيۈپ ئۆچۈپ بولغان مەشئەللەرنىڭ دەستىسىنى ئېپتىخار بىلەن كۆتۈرۈشۈپ ئۆزلىرىنى دانكودەك ھېس قىلىشتى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا بارلىققا كەلگەن ئەسەرلەر شۇنچە كۆپ بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تەپەككۇرىدىكى پەللىسى ئالەمشۇمۇل بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ كونكرېت سۈپەتلىرى زامانىمىز كىشىلىرى ئۈچۈن يەنىلا مۇئەممادۇر. ئاكادېمىيلەر ۋە ئۇنىۋېرسىتېتلاردىكى ئازغىنە خىزمەتلەر زامان تەلپىدىن تېخى يىراق بولۇش بىلەن بىرگە، ئەكسىچە، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۆزىدە بولمىغان مەنتىقە بىلەن چۈشەندۈرۈلدى، تەتقىقات شەيئىنىڭ ئۆزىدە بولمىغان مەنتىقىنى شۇ شەيئىگە تېڭىش ئەمەس، بەلكى شەيئىدە ئەسلىدە بار بولغان، بىراق ئۆزىمىزدە نىسبەتەن پىنھان بولغان مەنتىقىنى قېزىپ چىقىرىشتۇر.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى مەۋجۇدىيەت روھى غەرب ئەدەبىياتىدىكى مەۋجۇدىيەت روھىدىن پەرقلىنىدۇ، بۈگۈنكى زامان غەرب ئەدەبىياتىدىكى مەۋجۇدىيەت قارىشى سىياسى، ئىجتىمائىي ئېلېمېنتلارغا ئىگە بىر قىسىم مەنىدە ئاقىزملىق خاھىشقا ئىگە. "مەۋجۇدىيەتچىلىك پەلسەپىسىدە ئادەمنىڭ تەنھالىقى ئاساسلىق تېما، ئادەمنىڭ خۇدانىڭ ياردىمىگە ئېرىشىشىدىن ئۈمىد يوق، چۈنكى خۇدا ئۆزىنىڭ رېئاللىقىدىن ئىلگىرى مەۋجۇت بولالمايدۇ؛ (بىرونېل:"20 - ئەسىر فرانسىيە ئەدەبىياتى تارىخى") شۇڭلاشقا غەرب مەۋجۇدىيەتچىلىكى چۈشكۈنلۈك ۋە گاڭگىراش بىلەن تولغان، ئالبېرت كامىيۇ: ھايات بىمەنىلىك بولۇپ، ئۇنىڭغا يۈزلىنىشكە توغرا كېلىدۇ، دېگەن.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا، خۇدا ئالەمدىكى ھەرقانداق مەنىسىزلىكنىڭ ئالدىنى ئالغۇچى، ئۇ مەۋجۇدىيەتنىڭ جەۋھىرى، گۈزەللىكنىڭ چىرىغى، ئالەم ھەرىكىتىنىڭ مەنزىلگاھى، ئىنسان ئەقىل - پاراستىنى ھەرقانداق نوپۇز، ھەرقانداق شەكىل ھەرقانداق مەبۇتقا مەھكۇم بولۇپ قېلىشتىن قۇتقۇزىدىغان ھەقىقەت.

سەنكى مەۋجۇت، بەلكى ئەين مەۋجۇت.

(كۆزنىڭ مەۋجۇتلۇقى سېنىڭ مەۋجۇتلۇقۇڭدىندۇر)

- ئەلشىر ناۋائىي

ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۈتۈن

ئۇ بىرلا دېدى: "بول"، بار بولدى پۈتۈن

ئەي بىرسەن بىرىكمەس ساڭا باشقا بىر،

بۇرۇن سەن جىمىدىن، جىمىدىن ئاخىر.

- يۈسۈپ خاس ھاجىپ

يۇقىرىقى مىسرالاردىكى تىندىنسىيە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مىك يىللىق سۇلالىسىدە باشتىن - ئاخىر مەۋجۇت بولۇپ، دەۋرلەرسىرى پۈتۈن خەلقنىڭ تەبئەت، ئالەم، جەمئىيەت قاراشلىرىغا سىڭىپ

http://www.uyebook.com

كەتكەن. 20 - ئەسىرگە كەلگەندە بۇ تىندىنسىيە سۇسلاشقان، ئىستىخىيلەشكەن ۋە ئۆزلۈكگەن بىر قىسمەتتە كۆزلەردىن يىتتى - دە، 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئەخمەتجان ئوسمان، ئەركىن ئىبراھىملارنىڭ شېئىرلىرىدىن ئۆز ئىزچىللىقىنى تاپتى. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىدىن ھۆسنى زاھىرى (شەيئىلەرنىڭ تاشقى ھالىرى) بىلەن جامالى مۇتلەق (مۇتلەق گۈزەللىك)نىڭ ئورگانىك بىرلىكىنى ئۈچرىتىشقا بولىدۇ. مانا بۇ ئەنئەنە ئىزچىللىقى ياكى ئەنئەنە زامانىۋىلىقى.

مەۋجۇدىيەت يولىدىكى تەۋەككۈلچىلىك ئەلۋەتتە يۇقىرىقىلارنىڭ يولى بىلەن چەكلەنمەيدۇ. كېلەچەك چەكسىز مۇمكىنلىكتۇر. ھەرھالدا 21 - ئەسىردىكى مۇستەقىل ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۆز ئېرسىيىتىنى يوقاتمىغاندىلا ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.

1999-يىل نويابىر

ئەدەبىياتنىڭ قىيامىتى ۋە نوھنىڭ كېمىسى

- «تەڭرىتاغ» ئەدەبىي ژۇرنىلىنىڭ ئون يىللىق خاتىرىسىگە بېغىشلايمەن

مەن 1986 - يىلى 8 - ئايدا قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ، خىزمەتكە تەقسىملەنگەندىن كېيىن، ئۆزۈمگە نىسبەتەن پۈتۈنلەي يېڭى ئىككى نەرسىگە يولۇقتۇم. ئۇنىڭ بىرى، قىياپىتى تامامەن يوچۇن بولغان ئۈرۈمچى شەھىرى مەركەزلىكىدىكى ئىجتىمائىي جەمئىيەت؛ يەنە بىرى، "تەڭرىتاغ" ئەدەبىي ژۇرنىلى. ئالىي مەكتەپ قورۇقسىدا جەمئىيەتتىن خالىي ھالدا ئۆلۈك بىلىملىرىگە ئەرمەك بولۇپ ئۆتكەن، ھايات سىرلىرىغا تولىمۇ خۇراپىي نەزەر بىلەن قاراشقا ئۆگەنگەن ساددا بىر ستۇدېنت، گەرچە تەقدىرى يەرگە مىخلانغان دېھقان مىللەتنىڭ ئاشۇ دەۋرگە مۇناسىپ مەرىپەت قەھرىمانى بولسىمۇ، رېئال جەمئىيەت ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىگە تامامەن يات بولغان بىر تىلنىڭ لۇغىتىدەك تومتاق ۋە مەۋھۇم ئىدى. شۇڭا جەمئىيەت مەن ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەقلىمنى لال قىلىپ، يەكسان قىلىپ تاشلايدىغان يېڭىلىق ئىدى. لېكىن ئېسىمدە شۇنداق ئېنىق تۇرۇپتۇكى، ئاشۇ مەزگىللەردە زېھنىم دۇنيانىڭ زاھىرەن ۋە باتىن ھادىسىلىرىگە ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇراتتى. گاھ ئېستېتىكىنىڭ شېئىرىيەت ۋە لاتاپەت جەھەتتىكى ئۆزگىرىشچان غەمزىسىگە سەما بولاتتى، گاھ مىستېتىكىنىڭ سۈكۈنات سۈپەتلىك نەرسىسىگە تەۋە بولاتتى. شۇڭلاشقا ئېسىمدىكى يارامسىز بارلىق كونا نەرسىلەرنى ئەخلەت ساندۇقىغا تۆكۈۋېتىپ، مۇقەددەس روھ سەپىرىمنىڭ يىراق مەنزىلىگە يېڭىدىن قەدەم بېسىشقا ئۈلگۈرەلەيتتىم.

مەن ئۆز - ئۆزۈمگە رەھىمسىز لۈكچەك بولۇشۇم كېرەكلىكىنى ناھايىتى تېزلا ھېس قىلدىم. مەن قوللىرىمنى يۇيۇپ، پاكىز تەرەت ئالغاندىن كېيىن يۈرىكىمنى سۇغۇرۇپ ئېلىشىم، ئۇنىڭدىكى ئىنسان مۇھەببىتىگە زىت چىرىندىلەرنى تازىلىشىم، كالاپىنىلىرىنىڭ ئۇرۇشنى تۇغۇلغۇسى سەنئەتنىڭ رىتىمىگە ماس ھالدا توغرىلاپ سېلىشىم كېرەك ئىدى. مېڭەمنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن، قاتتىق سىقىپ ئۇنىڭ ھەقىقەتەن پاكلانغانلىقىغا تولۇق ئىشەنگەندىن كېيىن، تەبىئەت ۋە سەنئەتنىڭ نۆۋەتتىكى كۆلەڭگىسىگە تۇتۇشۇم كېرەك ئىدى.

بۇنداق تەقەززالىق مېنى خېلى قىيىندى، بىر مەھەل پەرىشان شېئىرلارنى يېزىش بىلەن ئىچ پۇشۇقۇمنى چىقاردىم، يېڭى تۇرمۇش مۇھىتىنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى روھىمدىكى زىددىيەتلىك داۋالغۇشنىڭ تېپىشىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر شېئىرلىرىمنىڭ تۈسى ۋە رىتىمىدە ئۆزگىچە ھالەت شەكىللەنگەندەك تۇيۇلدى. بۇرۇن بارماق ۋەزنىدە، بولۇپمۇ ئارۇز ۋەزنىدە شېئىر يېزىشنى بىر خىل تەبىئىيلىك ھېس قىلاتتىم،

http://www.uyebook.com

ئەمدىكى رىتىمىم قانۇندىن تاشقىرى بىر قانۇنىيەتنى ئىزدەۋاتقاندەك، ئەمما ئۇنى تېپىپ بولالمىغاندەك ئىدى. شۇ چاغدىكى تەسىراتىم بويىچە بۇ قانۇنىيەتنى قانۇنىيەت دېمىسە بەكرەك مەزمۇنلۇق بولاتتى ۋە بۇ مەزمۇن ھېس ماھىيەتلىرىگە بەكرەك يېقىن ئىدى. بارا - بارا پىكىرلىرىمنى تەڭكەش قىلىش ئۈچۈن دوستلارغا بەكرەك موھتاج بولدۇم.

مەن "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلىنى ئەنە شۇنداق تەقەززالىق پەيتىدە تاپقاندىم. مەن ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېڭى بىر تەۋەللۇتنى مۇشۇ ژۇرنالدىن كۆرگەندەك بولدۇم. ئۇنىڭدىكى پروزا ئەسەرلىرى ۋە ئەدەبىي ئاخباراتلار يازغۇچىنىڭ چىنلىق تۇيغۇسىغا، ۋىجدانىي ۋە خاھىشىغا بىرقەدەر مەسئۇل بولالىغانىدى. ئۇنىڭدىكى شېئىرلار كەيپىياتىنىڭ ساددا، ئەينەن كۆرۈنۈشىگە ۋەكىللىك قىلىشقا ئىنتىلگەن بولۇپ، باتىن دۇنيادىن كەلگەن ئۈچۈرلار ھەشەمەتسىز، لېكىن مەھلىيالىق ئىدى. ھېسسىيات ئالدىنئالا بېكىتىلگەن شېئىرىيەت قېلىپىغا ئەمەس، بەلكى شېئىرىي قۇرۇلما ھېسسىياتنىڭ رىتىمىگە ئەگەشكەنىدى. گەرچە ئۇلار بىر پۈتۈن ھالدا بەدىئىي بالاغەتنىڭ تىپىك جۈملىسى بولالمىسىمۇ، ھېچبولمىغاندا ئەدەبىياتتىكى شەكىل كرىزىسىنىڭ ئاقىۋىتىدە ھاسىل بولغان روھىي بۆرۈقتۇرمىلىقنىڭ ئىسيانى ئىدى. روشەنكى، ھاياتىي كۈچكە ئىگە روھىي تەۋرىنىش بولمىسا مۇستەقىل شەكىلنىڭ شەرتىنى چۈشەندۈرگىلى بولمايدۇ. شەكىل ئىلھام بىلەن سەۋەب ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقنىڭ ماھىيىتىدۇر.

شۇنداق، مېنىڭ تۇنجى قېتىم كۆرگىنىم "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلىنىڭ سىناق سانى ئىدى. بىراق شۇنداق ئېيتالايمەنكى، بۇ ژۇرنالنىڭ ئۇنىڭدىن كېيىنكى بىر قانچە سانلىرى ئەدەبىياتىمىزدىكى تەۋەككۈلچىلىك ۋە سىناقنى ئىپادىلىدى. ئۇ مۇشۇ سەۋەبلىك شېرىن چۈش كۆرۈپ ياتقان بىر بۆلۈك كىتابخانلار ئاممىسى ۋە ئاپتورلار قوشۇنىنى ئۆزىگە تارتتى. ئەدەبىياتىمىزدا قاتتىق بىر سىلكىنىشكە ئوخشايدىغان مەنزىرە بارلىققا كەلدى. ئېرىنچەك ۋە ئېھتىياتچان يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىمىز ئەنئەنە بىلەن يېڭىلىق يارىتىش ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە ئەنسىرەپ تۇرۇپ كۆز تاشلىدى. تولىمۇ ساددا مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان غۇلغۇلا باشلاندى. مانا بۈگۈن كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، ئاشۇ چاغدىن باشلانغان يېڭى شېئىرىيەت ئۆزىنىڭ بىر قانچە ۋەكىللىرىنى يارىتىپ بولۇپ، سۈزۈك ئەمما كىچىك بىر ئېقىن سۈپىتىدە خىلۋەت جىرادا توختىماي ئاقماقتا. ئەدەبىيات جەمئىيىتىدە كۆپ خىللىقتا ياتىدىغان مەنتىقە مەۋجۇتكى، ئۇسلۇبلار قانچىلىك كۆپ خىل بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ شۇنچە گۈللەپ - ياشناش مەنزىرىسىگە ئىگە بولىدۇ. سەنئەتتە ياشاش قۇدرىتىگە ئىگە ئامىللار قارشى تۇرىدىغان كۈچلەرنىڭ قانچىلىك كۆپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھامان ئوتتۇرىغا چىقىدۇ ۋە ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدىغان مۇستەقىل مەۋقەگە ئايلىنالايدۇ، زەئىپ ئامىللار چوڭ نوپۇزلار تەرىپىدىن ھامىيلىققا ئېلىنسىمۇ، ھامان سەپتىن چۈشۈپ قالىدۇ.

دەسلەپتە "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلىنىڭ ھەيرانە ۋە مەستانە كىتابخانى بولدۇم، ئۇزاق ئۆتمەيلا قىزغىن،

ئاكتىپ ئاپتورىمۇ بولۇپ قالدىم. ئۆزۈمگە نىسبەتەن ئېزدىنىش خاراكتېرىگە ئىگە شېئىرلىرىم "ياشلىق چۇقانلىرى" سەھىپىسىدە پات - پات ئېلان قىلىنىپ تۇردى. ئاخىر شېئىرىيىتىمىزدىكى "گۇڭگا شېئىر" ھادىسىسى ئۈستىدىكى بەس - مۇنازىرىنىڭ بىر سەۋەبچىسى ۋە ئىشتىراكچىسىغا ئايلاندىم. ھەپتە ئاخىرلىرى مېنىڭ تەجرىبە ئۆتتۈرا مەكتەپتىكى تۆت كىشىلىك ياتىقىم شېئىرىيەت مۇخلىسلىرى بىلەن تولۇپ كېتىدىغان بولدى. مېنىڭ مېھمانلىرىم ياش ژۇرنالىستلار، مۇھەررىرلەر، شائىرلار، ستۇدېنتلاردىن ئىدى. بۇلارنىڭ بەزىلىرى يىراق شەھەر، ۋىلايەتلەردىن كەلگەن بولاتتى. بىزنىڭ ئورتاق تېمىمىز شېئىر، شېئىر يەنە شېئىر ئىدى. بارا - بارا دۇنياۋى ئەدەبىياتقا ئالاھىدە تەسىر بەرگەن فىروئىد، شوپىنھاۋار، نېتسىلارنىڭ نامىمۇ زىكرى قىلىنىدىغان بولدى.

شۇنداق قىلىپ ئاڭسىز ھالدا بىر سالۇن شەكىللەندى، بۇ سالۇننى بىرەرسى ئالاھىدە تەشكىللىمىگەنىدى. ئەمما ئۇ ئەدەبىيات مەسىلىلىرىگە نىسبەتەن بىردىنبىر جاۋابكار، قىزغىن سالۇن ئىدى. ئۇنىڭ پائالىيىتى بەزىدە ئاخشامدىن تاڭغا ئۇلىناتتى، بۇنىڭغا ئەزا دوستلارنىڭ بىر - بىرىگە بولغان تەنقىدى تەكەللۇپ بىلەن يۇمشىتىلغان بولماستىن، ئەكسىچە يالىڭاچ، يۈزتۇرانە ۋە رەھىمسىز ئىدى، بەزىدە ھەتتا ھەسەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن زەھەرخەندىلىكتەك تۇيۇلاتتى، ئۇلار ئەنە شۇنداق كەسكىن تەنقىدنى چاقچاق ئارىلاش پوزىتسىيە بىلەن قوبۇل قىلىشاتتى. بىزنىڭ سورۇنىمىز فرانسىيە سىمۋولىستلىرىنىڭ چۈشكۈن، پىغانلىق سورۇنلىرىغا ئوخشاپ كېتەتتى. بەزىدە پىكاسسو، ئاپوللىنار، كوكتولارنىڭ غەلىتە سۆھبىتىگە ئوخشاپ كېتەتتى. بىزنىڭ توغرا گەپلىرىمىزمۇ بولاتتى. لېكىن بولمىغۇر، ئەخمىقانە گەپلىرىمىزمۇ خېلى بار ئىدى. ئەمما ئەخمىقانە بۇ گەپلەر تامامەن ئۆز ئەقلىمىز بىلەن دېيىلگەچكە، ئۇلۇغ زاتلار دېگەن تەييار، راست گەپلەرگە قارىغاندا نەچچە ھەسسە قىممەتلىك ئىدى. نۇرغۇن رەزىللىك ۋە قانخورلۇقنى ئۆز باغرىغا سىڭدۈرۈپ كەتكەن تارىخنىڭ بىر - ئىككى ئېغىز خاتا گەپنى سىغدۇرالىشىغا قەتئىي ئىشىنىش كېرەك. ئەمەلىيەت ناتوغرا سۆزلەرنى ئەپۇ قىلىدۇ ۋە شۇ ئارقىلىق چىن سۆزلەرنىڭ يىپ ئۇچىنى تاپشۇرىدۇ.

"تەڭرىتاغ" ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرلىرى كۆپ ھاللاردا ئەنە شۇنداق سورۇننىڭ بىۋاستە كۆزەتچىلىرى ياكى ئىشتىراكچىلىرى ئىدى. بۇلار ياش قەلەمكەشلىرىنىڭ تۇرمۇشىدىن تارتىپ ئارزۇسىغىچە چوڭقۇر چۈشىنىدۇ. ھەتتا مەن شۇنداق ھۆكۈم قىلالايمەنكى، بۇلار مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئاپتورلارنىڭ قەلىمىدىن نېمە چىقىدىغانلىقىنى ئاساسەن مۆلچەرلىيەلەيدۇ، شۇڭلاشقا قانداق تەكلىپ بېرىش كېرەكلىكىنى ئوبدان چۈشىنىدۇ. ئېھتىمال، ئۆز ئاپتورلىرىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتىگە بۇنداق بىۋاستە سىڭىپ كىرەلەيدىغان مۇھەررىرلەر ناھايىتى ئاز بولسا كېرەك.

"تەڭرىتاغ" ژۇرنىلى مېنىڭ تەپەككۇرۇم ئۈچۈن يېڭى بوشلۇق بەردى، ماڭا يېڭى - يېڭى تەلەپلەرنى قويدى، مەن "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلىنىڭ ئون يىللىق مۇساپىسىدە ئۆزۈمنى ئاساسلىق پېرسوناژدەك ھېس قىلدىم. مېنىڭ شېئىرلىرىمنىڭ كۆپ قىسمى مۇشۇ ژۇرنالدا ئېلان قىلىندى. مەن ئۆزۈمنىڭ شائىرلىق

http://www.uyebook.com

يېشمنى مۇشۇ ژۇرنالنىڭ ئۆمرى بىلەن تەڭ دېسەممۇ بولىدۇ. بۇ ژۇرنال ماڭا نۇرغۇن قىزىققان دوستلارنى تونۇشتۇردى، ئۇلار سەنئەتنىڭ نازۇك رەۋىشلىرى تەرك ئېتىلگەن مۇشۇ سۇيىئىستېمال دەۋرىدە سۆيۈملۈك ئۆلپەتلىرىمگە ئايلاندى. بىز شېئىرىيەت مۇشۇنداق تاشلىۋېتىلگەن ۋە خورلانغان ئەھۋال ئاستىدىمۇ، بىر - بىرىمىزگە شېئىرلىرىمىزنى ئوقۇپ بېرىپ كېلىۋاتىمىز.

زادى مەلۇم بىر ژۇرنال ياكى ژۇرنالىستنىڭ تۆھپىسىنى نېمىدىن كۆرۈش كېرەك؟ مېنىڭچە، بىر ژۇرنالىست ياكى بىر ژۇرنالنىڭ تۆھپىسى ئۇنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىك ۋە مۇستەقىل ئىجادىيەت خاھىشىغا ئىگە بىر قاتار يېڭى ئاپتورلار قوشۇننى بارلىققا كەلتۈرگەنلىكىدە، بۇ ئارقىلىق ئەدەبىياتنىڭ پىكىر قاتلىمىدا داۋالغۇش پەيدا قىلغانلىقىدا كۆرۈلىدۇ. مەن "تەڭرىتاغ" ئەدەبىي ژۇرنىلىنى ئاشۇنداق قىلىشقا مۇۋەپپەق بولالىدى دەپ قارايمەن. "تەڭرىتاغ" ئەدەبىي ژۇرنىلى ئون يىل جەريانىدا، بۇرۇن ئوتتۇرىغا چىقىپ باقمىغان يېڭى بىر تۈركۈم ئاپتورلارنى تەربىيىلىدى ۋە يېتىشتۈردى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى زامانىمىزنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ئەدىبلىرىدىن بولۇپ قالدى.

بىزدە نەشرىيات سودىگىرى دېگەن ئۇقۇم ھازىرچە يوق. بىراق نەشرىياتچىلىق ۋە ژۇرنالچىلىق بازار ئىگىلىكىنىڭ روشەن تەسىرىگە ئۇچراۋاتقان بوگۈنكى ۋەزىيەتتە، بۇ ساھەدە ئىشلەۋاتقان خادىملار بەدىئىي ۋە ئىجتىمائىي ئۆلۈمدىن تاشقىرى، ئىقتىسادىي ئۆنۈمنىمۇ جىددىي ئويلىمىسا بولمايدىغان بولۇپ قالدى. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، نەشر ئەپكارلىرىمىز مۇئەييەن دەرىجىدە تىجارەت يۈنىلىشىنى ئالماي تۇرالمىدى. ئۇلار بوگۈن مۇنداق ئۈچ نۇقتىنى تەڭ ئويلاشقا مەجبۇر بولدى. بىرىنچى، نەشرىي بۇيۇملار بىلەن ئىقتىسادىي ئۆنۈم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت؛ ئىككىنچى، نەشرىي بۇيۇملار بىلەن ئىجتىمائىي ئەخلاق ۋە ئاڭ فورمىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت؛ ئۈچىنچى، ئاپتورلارنىڭ ئىستراتېگىيىسى بىلەن كىتابخانلارنىڭ ئېھتىياجى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت. بۇ يەردىكى ھالقىلىق ئامىل يەنىلا ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ خاراكتېرى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ئاڭ فورمىسىنىڭ سۈپىيېكتقا تېڭىلىشى بولۇپ، يۇقىرىقى ئۈچ نۇقتا ئوتتۇرىسىدىكى بىماس ئاقىۋەت مۇشۇ سەۋەبتىن كېلىپ چىققان. بەرىبىر، بىر نەشرىيات خادىمىنىڭ نەشرىيات سودىگىرىگە خاس قىممەت قارىشىغا ئىگە بولۇش كېرەكلىكى ھازىرقى ئەھۋالدا ئېتىراپ قىلمىسا بولمايدىغان بىر پاكىت. ئەمما نەشرىياتچىلىقنىڭ خاراكتېرىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مەركىزىي ئوبيېكت يازغۇچىنىڭ مەھسۇلاتىدىن ئىبارەت بولۇپ، مۇھەررىردە ئەتراپلىق بىلىم قۇرۇلمىسى ھەمدە دېموكراتىك پىكىر ئېڭى بولۇشى كېرەك. مەن ژۇرنالىستلىق ۋە نەشرىياتچىلىقتىن ئىبارەت بۇ كەسىپلەر ئۈچۈن يۈز نەچچە خىل پەننى بىلىشمۇ ئازلىق قىلىدۇ دەپ قارايمەن. دېموكراتىك پىكىر ئېڭى بىلىشنىڭ جەۋھىرى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدىغان ئەخلاقىي مەسئۇلىيەت. ژۇرنالىستلىق ۋە نەشرىياتچىلىق ھەرگىزمۇ ئۇدۇل كەلگەن ئادەم قىلىۋېرىدىغان ئىش ئەمەس، ھوقۇق تېخىمۇ ئەمەس، ئۇ بىر خىل ئەدەبىي تەنقىد جەريانى ياكى ئىجتىمائىي تەنقىد

جەريانى، ھەقىقىي بىر نەشرىياتچى جەمئىيەت ماتارىيىنىڭ يىرىك پىداگوگىدۇر. نەشرىياتچىلىقنى بىر خىل ھوقۇق ياكى ئىمتىياز دەپ قارايدىغان مۇتەئەسسىپ كىشىلەر مىللەتنىڭ ئەقىل خەزىنىسىگە سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان چاشقانلاردۇر، ئۇلار ھەممىشە بىرەر شەپىدىن خاۋاتىرلىنىپ ياشىشىدۇ. مەن ئامېرىكىلىق داڭلىق نەشرىياتچى ۋە مۇھەررىر ساكس كوممىنسنىڭ خانىمى دوروسى كوممىنس يازغان "مۇھەررىر قانداق بولىدۇ" دېگەن كىتابنى كۆرگەندىم. مەزكۇر ئەسەر ئۇنىڭ ئېرىنىڭ تەھرىرلىك ئىستىلى ھەققىدىكى تەرجىمھالى خاراكتېرلىك ئەسەر بولۇپ، ساكس ئەپەندىنىڭ ئەدەبىيات سەھنىسىدىكى ئاتاقلىق شەخسلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى تەپسىلىي بايان قىلىنغانىدى. نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىنىڭ ئامېرىكىلىق ساھىبلىرى بولمىش يۈكىن ئونىل ۋە ۋىلىيام فولكنېرلار، ئۇنىڭدىن باشقا بېلمان، ئادرى سىستىۋېنسون، لۇئىس قاتارلىق شەخسلەر ساكسنىڭ مۇھەررىرلىكىدە تونۇلغان كىشىلەر ئىدى. بۇ ئاسانمۇ؟ بىر مىللەتنىڭ ئەدەبىياتىدىن دۇنياۋى شەخسنىڭ چىقىشى شۇ مىللەتنىڭ دۇنيادىكى ئورنى ۋە تەپەككۇرىنىڭ ختابنامىسىدۇر. مەلۇمكى، بۇ ئاسان ئەمەس. ساكس ئەپەندىنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى جاھانغا تاراتقان بۇنداق كاتتا شان - شەرەپ نەدىن كەلدى؟ "مۇھەررىر نېمە ئىش قىلىدۇ؟" دەپ سورايدۇ ساكس ئەپەندى ئۆز - ئۆزىدىن ۋە مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ:"مۇھەررىر ئالدى بىلەن بىر ئىشچى بولۇشى، ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن پەخىرلىنەلىشى، ھەرخىل پىكىر ۋە ئىدىيىلەرنى ئۆتكۈرلۈك بىلەن بايقاپ، ئىنكاس قايتۇرالىشى كېرەك... ئۇ ئىختىساسلىقلارنى بايقاش، ئەركىن پىكىر ئالماشتۇرۇش، ئەڭ كەڭ بىلىم تارقىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ."

ژۇرنالىستتا ئاپتور ۋە كىتابخان ھەققىدە مۇئەييەن دىت بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۆزى مۇئەييەنلەشتۈرگەن مەلۇم قاتلام ئاپتور ۋە كىتابخانلارنىڭ بولۇشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، كەلگۈسىدە بولۇشقا تېگىشلىك غايىۋى ئاپتورلارمۇ بولۇشى كېرەك. مەنئۇيەتنىڭ يىغى نەسلىگە تەقەززا بولىدىغان ژۇرنالىست كېيىنكى تېپتىكى ئاپتورلارنى بارلىققا كەلتۈرۈشنى مۇقەددەس بۇرچ دەپ چۈشىنىدۇ.

"تەڭرىتاغ" ژۇرنىلىنىڭ بارلىققا كېلىشىدە ۋە ئۇنىڭ ئۆسمۈرلۈك ھاياتىدا ئەنە شۇنداق شەرەپلىك مەسئۇلىيەت تولا جۇلالىق بولمىسمۇ، بىرقەدەر ئېنىق ھالدا ئىپادىلىنىپ كەلدى. مەن ساپ ئەدەبىيات ئېتىبارسىز قالغان ۋە خىرىسقا دۇچ كېلىۋاتقان دەۋردىكى شېئىرىيەتنىڭ چوڭقۇر پۇقراسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلىنىڭ پەرۋىشكار ھىمايىسىگە رەھمەت ئېيتىمەن.

ئەلۋەتتە، "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلى ئۆتمۈشتىكى ئىزچىل ھاياتى ۋە نەتىجىسىدىن مەستۇ - مۇستەغرىق بولۇپ كېتىپ، كېلەچەكتىكى يىغى بۇرچىنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ، دەپ قارايمەن. ئىنسانىيەت 21 - ئەسىرگە كىرىش ھارپىسىدا تۇرماقتا، گەرچە يەر شارىدىكى ھەرقايسى رايونلارنىڭ تەقدىرى باشقا - باشقا بولسىمۇ، ئوخشاش بىر قۇياش ئوخشاش يىلنامىدىكى كالېندارنى بەلگە قىلىپ، يىڭى ئەسىر ئۇپۇقىغا باشلىماقتا. ھەر قايسى ئەل ۋە مىللەتلەر ئۆز ئەھۋالىغا يارىشا ئۆتمۈشىدىن خۇلاسە چىقىرىپ،

http://www.uyebook.com

كەلگۈسىنىڭ پىلانىنى تۈزمەكتە. بىزدىمۇ 20 - ئەسىردىكى تارىخىي رېئاللىق، ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە ئېستېتىك قاتلام، تەپەككۇر تارىخى ھەققىدە خاس مۇلاھىزىلەر بولۇشى كېرەك ئىدى، لېكىن بۇنداق ئاقلانە ئەسەرلەر تېخىچە مەيدانغا كەلمىدى. ئۆتمۈشىدىن توغرا خۇلاسە چىقارمىغان مىللەت تارىختىكى خاتالىقنى تەكرار ئۆتكۈزىدۇ ۋە تەكرار - تەكرار پۇشايمان قىلىدۇ. "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلى ۋە مىللىي ئىدېئولوگىيىمىزنىڭ تەرەققىياتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بارلىق نەشر ئەپكارلىرىمىزنىڭ يۇقىرىقىدەك ئويلىنىشقا گىرىپتار بولۇشى ئەڭ ئەقەللىي تەلەپ بولۇپ، ھەممىسى ئۆز ئالدىغا ئەستايىدىل پىكىر قىلىشى جىددىي زۆرۈردۇر.

هازىرقى ئەدەبىياتىمىز قانداق هالەتتە؟

بىزدە ئەدەبىي گۈللىنىشنىڭ ئىجتىمائىي شەرت - شارائىتى بولغان ئەدەبىيات جەمئىيىتى ئاللىبۇرۇن كاردىن چىقتى. ئەدەبىيات - سەنئەت جەمئىيەتلىرى ئاپتور ۋە ئەسەرلەر دۈچ كېلىۋاتقان ئىقتىسادىي، مەنىۋى كرىزىسنى ئورتاق مۇزاكىرە قىلىپ، ھەل قىلىدىغان رولدىن ئومۇمەن قېلىپ، بازار ئىگىلىكى دەۋرىنىڭ ساختا رىغبەتلەندۈرۈشى ئاستىدىكى كۆرۈمسىز خارابىگە ئايلىنىپ قالدى. مۇئەسسەسىلەر ۋە ئورگانلار كونىراپ، قانچە يامىسىمۇ يىپ تۇتمايدىغان كىيىمگە ئوخشاپ قالدى، بۇنى كىيىۋالغان خادىملار ھۆججەت سومكىلىرىنى چىڭ تۇتۇپ، ئۆزى مۇھىم دەپ بىلگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن قانچە قاتىرىسىمۇ، ئەھۋال ئۆزگەرمەيدىغان بولۇپ قالدى. تەھرىراتلار زاۋۇت رىقابىتىگە دۈچ كەلگەن كونا تۈگمەندەك مىسكىن كەيپىياتتا لېۋىنى چىڭ چىشلەپ كېتىۋاتماقتا. ئەدەبىياتىمىز پەقەت ئاپتور ۋە كىتابخانلارنىڭ تۇغما ئېستېتىك ئىقتىدارى ئاساسىدا ئازغىنە دائىرىدىكى مەۋجۇتلۇقىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. قەلەم ھەققى بار - يوقىنىڭ ئارىلىقىدا. مال باھاسى ۋە ئىستېمالنىڭ سەۋىيىسىگە يېتىشىش بارغانسېرى قىيىنلىشىۋاتىدۇ. بۇ ئەدىبلەر ۋە مۇتەپەككۇرلار ئۆزلىرىنى خىلۋەتكە تارتىپ، كىشىلەرگە ئۈلۈغ گەپلەرنى قىلىپ بەرسە كۆڭلى ئۆتىدىغان بۇرۇنقىدەك دەۋر بولمىغاچقا، كىشىلىك تۇرمۇش ۋە ئائىلە قەلەم ئىگىلىرىنى ئېستېتىك تۇرمۇشتىن ۋاز كېچىپ، پۇل تېپىشقا ئۈندىمەكتە. يېزا بىلەن شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنىڭ چوڭ بولۇشى ۋە تۈزۈمىمىزگە يارىشا ئۇستقۇرۇلما مۇئەسسەسىلىرىنىڭ شەھەرگە مەركەزلىششى، كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەتنى ئاساس قىلىۋالىدىغان خىزمەت ئەخلاقى ئەدىبلەرنىڭ شەھەرگە كىرىۋېلىشنى بەلگىلىگەن. يېزا تەبىئەتنىڭ بىۋاستە سىماسى، ئۇ ئەدىبكە ساددا، تەبىئىي خىسلەت ئاتا قىلىدۇ، شەھەر پروگماتىزمنىڭ داشقازىنى، ئۇنىڭ ئاسمىنىدا نەپىس ئوتنىڭ ئىس - تۈتەكلىرى ئۆزۈلۈپ يۇرىدۇ. ئۆز نەپسى ئۈچۈن بىرەر جەسەتتىن ئاتلاپ ئۆتۈشكە ئىككىلەنمەيدىغان جۈرئەت قىلالمىغان ئادەم شەھەردە كۈن كەچۈرەلمەيدۇ. شەھەردە ئادەمنىڭ تۇۋا قىلىشقىمۇ ۋاقتى يەتمەيدۇ. شۇڭا بۇنداق يەرلەردە سەنئەتنىڭ قەلبىگە زاهىدلارچە چۆكىدىغان ئادەملەر يوق هېسابتا.

سادىغاڭ كېتەي، ئەدەبىيات - سەنئەت قوشۇنىمىز شۇنچە كەڭ، بۇ سەپ گويا چۆچەكتىكى بوياقچىنىڭ كۆپىگە ئوخشاپ قالدى، ھەرقانداق مەخلۇق ئۇنىڭغا چۆشۈپلا كەتسە، ھەيۋەتلىك "تالانت" بولۇپ كېتىدۇ، ئاخىرقى ھېسابتا باشقا ھېچقانداق ئىشنى قىلالمىغانلار شائىر - يازغۇچى بولۇپ كېتەلەيدۇ، ئىلغار ئەربابلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، قەلەم جەھەتتە بىر قەدەر مۇستەقىللىقا ئىگە كىشىلەرنى كەمسىتىشكە باشلايدۇ. بىرەر ئىشنى تەۋرىتىشكە قادىر بولالمايدىغان ئەنە شۇنداق بەندەئى گۇمراھلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارغا ئۆزىنى ئۇرۇشى ئەخلاقسىزلىق جۈملىسىدىندۇر. بۇ ئەخلاقسىزلىق ئېھتىمال جىنايەتكىمۇ ئايلىنىپ كېتىشى مۇمكىن. ئەدەبىيات - سەنئەتتىن ئىبارەت بۇ سەپتە سۇدىيە ۋە ئىجرا قىلغۇچى بولمايدۇ، بىراق سەنئەتنىڭ قانۇنى ئۇلارنى تەبىئىي ھالدا بىر تەرەپ قىلىدۇ. ئۇ ناتۇۋان جەڭچىلەر بىر - بىرىنى دۇمبالاپ تۈگىتىشىدۇ. بىزدە ئەدەبىيات - سەنئەت مىتىلىرى ئۆز ئالدىغا مەپكۇرىسى بار ھەقىقىي سەنئەت ئەھلىنى چىرىتىپ تاشلاۋاتىدۇ. مانا بۇ ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قورقۇنچلۇق قىيامىتى.

قۇلاق سېلىپ ئاڭلىساق، ئۇمىدۋار 21 - ئەسىردىن شۇنداق بىر ئەمىر كېلىدۇ: ئەي، سەنئەتنىڭ پاك مۇخلىسلىرى، كېمىگە چىقىڭلار، سىلەر خەلق ۋىجدانىنىڭ، ئارزۇ - تەلەپلىرىنىڭ جانپىدا ھىمايىچىلىرى، سىلەر قەلبىنىڭ نازۇك ھېسسىياتىغا ھېكمەت بىلەن ئەمەل قىلغۇچىلار، توپان سۈيى يامراش ئالدىدا تۇرىدۇ، كېمىگە چىقىڭلار، سىلەر مەنۋىيەت ۋە سەنئەتنىڭ پۈتۈنلەي يېڭى نەسلى ئۈچۈن كېرەك بولىسىلەر. ناتەھلىلەرنىڭ ھالاك بولۇشىدىن ئەنسىرىمەڭلار، ئەخلاقسىزلىقنىڭ نالىسىمۇ بىر خىل مۇزىكا. سىلەر بۇ مۇزىكىنىڭ ساداسى ئىچىدە ئىمانىڭلارنى تېخىمۇ پاكىز يۇيۇڭلار!

يۇقىرىقى ئەمىرنى "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلى ئەڭ بالدۇر ئاڭلىيالايدۇ دەپ ئىشىنىمەن، 21 - ئەسىر قانال ئېغىزىدا تۇرۇۋاتقان "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلى ئەدەبىيات قىيامىتىگە شىپا بولغۇچى نوھ كېمىسىگە ئايلىنىشى كېرەك. بۇ كېمە بۇلغانغان ۋە ياتلاشقان ئەدەبىيات دۇنياسىدا ئۆز قىممىتىنى ئىسپاتلاشقا مۇۋەپپەق بولالمىغان ئېتىقادلىق سەرخىللارنى تاللاپ قۇتقۇزۇشى، ئۇلارنى مىللەتنىڭ مۇستەھكەم غۇرۇرى ۋە ۋىجدانىنى بولدۇرىدىغان خېمىرتۇرۇچقا ئايلاندۇرۇشى كېرەك.

ئەدەبىياتىمىز مۇرەككەپ ۋە ھالقىلىق ئەسىر ھارپىسىدا نېمىلەرنى قىلىش كېرەك؟ ۋىجدانلىق قەلەم ساھىبى بۇنىڭغا جاۋاب بېرىشتىن باش تارتمايدۇ.

1996- يىل ماي

---

http://www.uyebook.com

تارىخ تۈيغۇسىنىڭ بەدىئىي سۈرىتى

- يازغۇچى مەتتىمىن ھوشۇرنىڭ «قۇم باسقان شەھەر» رومانى توغرىسىدا

1

بىزنىڭ شەھەر ئەسلىدە ئىنسانلاردا بولىدىغان ياخشىلىق ۋە يامانلىق نىسبىتىنىڭ تىمتاسلىقىدا گۈللەنگەن، قان ۋە تەشۋىشتىن خالىي ئۇتوپىيىلىك شەھەر ئىدى. ئۇنىڭ ئاسمىنىمۇ سىبخىي، خىسلەتلەرگە باي بىپايان مەنزىرە ئىدى. بۇ شەھەردە قۇياش، يۇلتۇز، ئاي، قۇم زەررىچىلىرى ۋە جان نۇقتىلىرى كۆزگە كۆرۈنمەس ئىلاھىي يىپ بىلەن چىگىلگەنكى، كۆڭۈللەرنىڭ ئەركىن دەۋرەشلىرى ئۆزىنىڭ مەڭگۈ خورىمايدىغان تەبىئىي كۈچى بىلەن ئادالەت ۋادىسىنى ئۇپۇققىچە يايغان، ئەگەر ئۇنىڭدا پىغان ياكى كۆز يېشى بار دېيىلسە، بۇ پەقەت ھاياتلىقنىڭ ئۆز ئىنتىلىشلىرىگە يارىشا مۇۋاپىق سىقىلىشلىرىدىن چىقاتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ مەنبەسىنىڭ دەل ئۆزى ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەچكە، بۇ سائادەت تۇزلىرىنى رازىلىق بىلەن مۇئەييەنلەشتۈرەتتى. ئەگەر مەن دوزاخنى ئۆز ئارزۇيۇم بويىچە ياسىسام، ئۇنىڭ ئوتى قانچە دەھشەتلىك بولمىسۇن، مەن ئۇنى جەننەت دەپ ئاتايمەن. لېكىن باشقىلار قۇرۇپ بەرگەن جەننەت چىنارىمنى قۇرۇتۇۋېتىدۇ.

مەتتىمىن ھوشۇر ئەپەندى "قۇم باسقان شەھەر" نى كۆرسەتتى. مەن ئۇ بەرگەن قۇمدىن بىر تال ئالدىم - دە، قۇم بەرگەن روھىي رادىئولوگىيىنى بويلاپ ھۆكۈمرانلار، بەندىلەر، ھەتتا خۇدانىڭ كۆڭلىگە كىرىپ چىقتىم. تارىخ ئۆزىنىڭ قوپال، قانلىق ئىككى قولى بىلەن سىزىپ بەرگەن دائىرىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، دەل پاسىلغا كەلگەندە توختاپ قالدىم. ھەر قانداق زىلزىلە باشتا كىچىككىنە بىر خىيالدىن ئىبارەت بولىدۇ. مەن مەتتىمىن ھوشۇر ئەپەندىنىڭ خىيالىنى دەگىسەشكە باشلىدىم.

قۇم ئۇششاق نەرسە، يالغۇز تۇرغاندا قاتتىق، توپلاشقاندا يۇمشاق نەرسە، ئۇ ئاستا - ئاستا، ئاز - ئازدىن كۆچىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ دەھشەتلىك ھالىتىنى سۈرئەتتىكى ئاستىلىقتا سىڭدۈرۈۋەتكەن.

"قۇم باسقان شەھەر" تارىخنىڭ كۈتۈپخانىسى، ئۇ، تارىخ ئەسلىيەتلىرىنىڭ كۆڭۈلدىكى شولىسى، ئۇنىڭدىن بىز يازغۇچىنىڭ ئارزۇ تارىخىنى، مىللەتنىڭ كوللېكتىپ تەجرىبىسىنى، بايلىق پەلسەپىسىنىڭ سىمۋوللاشقان گەۋدىلىرىنى، زوراۋانلىقتا شېئىردىكى شېرىنلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان ئېپىسا روھىنى، مەنىسىزلىككە قارشى ئەپچىل يۇمۇرلارنى كۆرىمىز، بۇلار ھەرگىزمۇ توزان باسقان ئۆتمۈشنىڭ نوقۇل ئۆزىلا بولۇپ قالمىغان، ئاپتور ئۇلارغا ئۆز قەلبىنىڭ جۇلاسىنى سىڭدۈرۈپ، باشقىلارنىڭ دىققىتىگە تاشلىغان. گويا مىللەت تارىخى ئاپتورنىڭ خىيالەتلىك كۆزىدىن دومىلاپ چۈشكەندەك.

2

ئانا تىما مەسلىسى مىللىي ۋىجداننى ئۆز شەخسىيتىگە ئايلاندۇرالىغان ئاپتورلىرىمىزنىڭ ئىچىدا خىرە - شىرە مەۋجۇت بولسىمۇ، تا ھازىرغىچە نەزەرىيىۋى نۇقتىدىن تولۇق تىلغا ئېلىنمىدى. نەزەرىيىۋى تەپەككۇر بىزدىكى ئەڭ پاجىئەلىك ئاجىز ھالقا بولۇپ، بۇنىڭ يىلتىزى ئۇزاق تارىخىي يىللار بىلەن تۇتىشىدۇ. بىز تارىختىن بېرى كۆپ تەرەپلىمە كۈچ بىلەن تەسىرلەشكەن مۇرەككەپ ھالەتلەردە ياشاپ كەلدۇق. بىزدىكى تارىخىي پاجىئەلەر ۋە ئۇتۇقلار مىللىتىمىزنىڭ ئۆزىگە خاس جۇغراپىيىسى، مىجەزى ۋە ئېتىقادى بىلەن ئىچكى مۇناسىۋەتكە ئىگە. بۇ ئامىللار تاشقى ئامىللارنىڭ كونكرېت خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بىرىكىپ، تارىخىي نۇقتىلارنىڭ ھەربىر دەۋرگە خاس مەزمۇنى ۋە ئاقىۋىتىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. ئەپسۇسكى، بىز ئۇلار ھەققىدە ئايرىم - ئايرىم، ئىنچىكە تەھلىل يۈرگۈزۈپ، نەزەرىيىۋى يەكۈن چىقارغان ئەسەرلەرنى تېخى ئۇچراتمىدۇق. پەلسەپە نامراتلىقى بۆگۈنكى كىشلىرىمىزدە ئۆتمۈشتىكى ھەر قانداق دەۋرگە قارىغاندا، ئەڭ تېپىك باسقۇچقا كۆتۈرۈلدى.

مېنىڭچە، ئانا تىما ھەر بىر مىللەت ئۈچۈن ئايرىم بولىدۇ، خۇددى مېكسىكا شائىرى ئوكتاۋئوپاز: ھەر قانداق مىللەت ئۈچۈن "ھازىر" دېگەن ئۇقۇم مەۋجۇت. بىراق "ھازىر" نىڭ مەنىسى ھەر قايسى مىللەت ئۈچۈن ئوخشىمايدۇ، دېگىنىدەك، ئانا تىما ھەربىر مىللەت ئۈچۈن ئۆزىگە خاس مەزمۇنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى ھەر بىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە لايىق مەسلىسى بولىدۇ. بۇ مەسلە مىللەتنىڭ مەلۇم بىر كونكرېت دەۋردىكى مەنپەئىتىنىڭ قانداق ئەكس ئېتىشى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. خۇددى بۆگۈنكى شارائىتتا پەلەستىن خەلقى دۇچ كەلگەن مەسلە بىلەن تاجىكىستان خەلقى دۇچ كەلگەن مەسلە بىر - بىرىگە ئوخشىمىغاندەك. دېمەك، ئانا تىما مىللىي تەقدىرنىڭ ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى كونكرېت مەزمۇنى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇ، مىللەت تەقدىرىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. ئانا تىما مىللىي، دەۋرىي تۈس ئېلىش بىلەن بىرگە، بۇ دائىرىدىن ھالقىپ ئىنسانىي تۈس ئېلىشىمۇ مۇمكىن، چۈنكى دۇنياۋى قايىنامدىن خالىي تۇرىدىغان مىللەت ياكى تارىخ بولىغان ئەمەس.

بىزنىڭمۇ ئۆزىمىزگە لايىق مەسلىمىز بار. ئۇ بولسىمۇ، تەن ۋە روھىيەت خىللىرى بويىچە روناق تېپىش، ئىنسانىنىڭ دۇنيادىكى ھەققىي مەنىسىنى قولغا كەلتۈرۈش. بۇ مەسلە بۆگۈنكى مىللىي ئىدېئولوگىيىمىزنىڭ ھەر قانداق تارماقلىرىدا ئەكس ئېتىشى كېرەك بولۇپلا قالماستىن، بەلكى جىددىي تەقەززالىق كەيپىياتىغىمۇ ئىگە بولۇشى كېرەك. ئەگەر ھەر بىر قوۋم ئۆزىنىڭ تەرەققىيات ئىمكانىيەتلىرىنى تاپالمىسا، ماددىي مەنپەئەتىنى گەۋدىلەندۈرۈۋاتقان يەن - تېخىنكا ئاخىر بېرىپ، ئۇلارنىڭ مەنپەئەتىگە قارشى كۈچكە ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن. تېخنىكا جەمئىيەتتە ماددىي ھەشەمەت پەيدا قىلىپ، ئىنسانلارنىڭ قورالدىن پايدىلىنىش ئىقتىدارىنى نامايان قىلسىمۇ، بىراق مىللەتلەر، دۆلەتلەر ئارىسىدىكى تۈپ زىددىيەتلەرنى ھەل قىلالمىدى. مانا بۇ، زامانىمىز كىشىلىرىگە ئورتاق

http://www.uyebook.com

بولغان پەن كرىزىسى. چۈنكى تېخى ئۇ، دۇنيادىكى بەختسىز ئادەملەرنىڭ كۆز يېشىنى توختىتىپ بولالمىدى؛ ئۇ، غالىبلارنىڭ قولىدىكى قامچا بولۇپ كەلدى. پەننىڭ سەلتەنىتى ئورتاق قانائەتنى قولغا كەلتۈرۈش نىشانى ئۈستىگە قۇرۇلغاندا، ئۇ، كرىزىستىن ساقىيىدۇ. ئەمما بۇ پەقەتلا شائىرلار تەلمۈرۈپ كېلىشۋاتقان گۈزەل چۆچەكتۇر، خالاس.

ئۆزىنىڭ دۇنيادىكى ھەقىقىي مەنىسىنى تېپىش تەبىئەتنىڭ ئىرادىسىگە ئەڭ ئۇيغۇن كېلىدىغان ھوقۇق، بۇنداق ھوقۇقنىڭ ھەققانىيەتتىن پۈتكەن پۈتلىرى بار، ئۇنىڭ بىلەن ماڭغاندا، پەقەت ئادالەت دۈشمەنلىرىلا ۋايسايدۇ، تارىخ ۋە جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلىملىرى ئەنە شۇ ئىرادىنىڭ مۇئەييەنلەشكەن قىسمىنى جاكارلايدۇ، ئۇنىڭ مەۋھۇم، يوشۇرۇن قىسمىنى پەقەت سەنئەتلا ئىنسانىي زىللىقنى يوقىتىپ قويىمىغان كىشىلەرگە سۆزلەپ بېرەلەيدۇ.

ئانا تېما بىر مىللەت ياكى بىر دەۋر ئۆچۈن ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا تەقەززالىقتۇر. بۇنى ھېچكىم ئېيتىپ بەرمەيدۇ، ئاقىللار ئۆزى تاپىدۇ. ئوقۇرمەنلەر ئۇلارنىڭ قەلىمىنى كۆرگەندىن كېيىن، قەلەم ئىزلىرىدا كۆرۈنگەن نەرسىنىڭ ئۆزىنىڭ ۋۇجۇدىدا بارلىقىنى ھېس قىلىشىدۇ.

مېنىڭچە، ئانا تېما مەسىلىسى بۈگۈنكى زامان پروزىمىزدا ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئەپەندىنىڭ "ئىز"، "ئويغانغان زېمىن" قاتارلىق ئەسەرلىرىدە مەلۇم مەنىدە ئەكس ئەتتەكەندى. بىراق ئۆتكۈر ئەپەندى ئۆزىنىڭ مەنىۋىيىتىدىكى بۈگۈنگە ۋە ئەتىگە تەئەللۇق زامان - ماكان ئىزلىرىنى ئۆتمۈشنىڭ زامان چېكى بىلەن نۇقتىلاپ قويغان - دە، دەلىل ياكى پاكىت دەپ قارالغان تارىخىي زامان ھادىسىلىرىنى بايان قىلىش بىلەن بولدى قىلغان، نەتىجىدە، ئەسەرنىڭ بەدىئىي قىممىتىدىن كۆرە ئاخبارات قىممىتى ئۈستۈن چىققان.

مەيلى بۈلاردەك يىرىك تارىخىي رومانلار بولسۇن ياكى ئەدىبنىڭ مەنىۋىيىتىدىكى تەبىئەتكە ئايلانغان، تارىخىي ماكان - زاماندىن ھالقىغان ئىدىئال گەۋدە بولسۇن، ئۇلارنىڭ كەلگۈسى تارىخنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان روھىي مەنبەنى تولۇقلايدىغانلىقى شەكسىز. بىراق بىز ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكىنى چىقىش نۇقتىسى قىلغىنىمىزدا، ئۇنىڭ مەزمۇن قىممىتى، ئىجتىمائىي قىممىتى ئۈستىدە سۆز ئېچىش بىلەن بىرگە، ئەدەبىياتنىڭ ئىستىل قىممىتىنىمۇ ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز كېرەك. بىز ئۆتكۈر ئەپەندىنىڭ يۇقىرىقى مەھسۇلاتلىرىنى تارىخىي ئىجتىمائىي قىممەت نۇقتىسىدىن ھەممىنىڭ ئالدىغا قويۇشقا ھەقلىقمىز. ئۇ، دۆۋىلىنىپ ياتقان ئۆتمۈش خاتىرىسىدىكى بىر قىسىم ئۆرنەكلەرنى كىشىلەرگە كۆرستىپ، ئوقۇرمەنلىرىمىزدە رېئال تارىخىي روھ ھاسىل قىلدى. مېنىڭچە، ئۆتكۈر ئەپەندى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇنىڭدىن ئارتۇق تەلەپنى ئۆزىگە قويىمىدى، دەپ قىياس قىلساق بولىدۇ.

مەمتىمىن ھوشۇر ئەپەندى ئەدەبىياتىمىزدا ئەنە شۇ يوسۇندا شەكىللىنىۋاتقان ئانا تېمىنى ئۆزىگە خاس دۇنيا قاراش ۋە بەدىئىي قىممەت نۇقتىسىدىن تاپشۇرۇۋالغانلىقىنى بىزگە ئايان قىلدى. مەن "قۇم

باسقان شەھەر" نى ئوقۇغاندىن كېيىن، قانداقتۇر بىر تارىخ تۇيغۇسىغا چۆمدۈم. سۇپۈرگە ئاققان سەپەر دەرياسىدا ئېقىپ كېتىۋېتىپ، قايسى دېڭىزغا قۇيۇلىدىغانلىقىمنى خىيال قىلدىم. ئۇ ھەقىقەتەن "سەپىرنىڭ تىزگىنىنى كۆڭۈل ئىختىيارىغا تاپشۇرغان" جاھانكەزدى ئىدى. بىراق ئۇنى يىراق بىر يەردە نۇر چېچىپ تۇرغان ۋىجدان ئۆزىنىڭ ھۆرلەرگە مەنسۇپ ئاۋازى بىلەن پات - پات چاقىرىپ تۇراتتى. مەن ئۆزىنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى، پىداكارلىقى ۋە تەۋەككۇلچىلىكىنى چۈشىنىدىغان ئادەم تاپالمىغان بەختسىز دونكىخوت تۇغۇلۇۋېتىپتۇ، دېدىم. ئارقىدىنلا مېنى بىر خىل ۋەھىمە چۇلغۇۋالدى، ئارىمىزدا دونكىخوتنى چۈشىنىدىغانلار يوق ھېسابتا، مەن سۇپۈرگىنى ئاشۇنداق سۈپەتلىسەم كىشىلەر مېنى چۈشىنەرمۇ؟

رومانىنىڭ 2 - ، 3 - قىسىملىرى كۆز قارىشىمنى ئۆزگەرتىۋەتتى. ئاخىر سۇپۈرگىنى ساتىرىك سىمۋول دەپ چۈشەندىم. ئۇ بىر ئەركىن سەيياھ ئىدى. شۇڭلاشقا ئىشقىنىڭ، ئەتراپىتىكى دەل - دەرەخلەرنىڭ، قۇشلارنىڭ، پايانسىز چۆلنىڭ، ئالۋۇنسىمان مەھەللە - كەنتلەرنىڭ تىلىنى چۈشىنىدۇ. ئۇ بىر پەيلاسوپ ئىدى. بىراق ئۇنىڭ كىتابلىرى كۆتۈپخانىسىدا ئەمەس، تەبىئەتتە ئىدى. ئۇ، كۆز ئالدىدىكى دۇنيانىڭ كۆزگە كۆرۈنگەندەك بولۇشىدىن گۇمان قىلاتتى. ئۇ، تەلىماتلىرىنى پۈتۈپ ئاۋارە بولمايتتى ياكى باشقىلارغا ۋەز قىلىپ سۆزلىمەيتتى. ئۇ، ئۆزى ياشىغان دۇنيادىن تېگىشلىك ئەقلىنى قوبۇل قىلالاتتىيۇ، دەرھال ئۇنىڭ مۇھاسىرىسىدىن چىقىپ كېتەتتى. ئۆزى ئۆلۈغ تۇروپمۇ ئۇنى سەزمەيتتى. ئۇ گويا سوقرات بىلەن شاھ مەشرەپ ئىدى. ئۇ تاكى بىغەملەر شەھىرىنىڭ جىمجىتلىقى بۇزۇلغىچە ئەركىن ياشىدى، ئەركىن ھاياتىدىن ئەركىن پىكىرلەرنى ياندۇردى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى خۇددى ئەركىنلىكتىن ئىبارەت مەنىۋى مەشئەلنىڭ ھەيكىلى ئىدى. ئۇنىڭ ۋەتىنى بىغەملەر شەھىرىنى ياۋلار دەپسەندە قىلغۇدى، ئۇنىڭ دۇنياسىدىكى پادىشاھ بولمىغان، ئەسكەر بولمىغان، بەگ - دوتەيلەر بولمىغان، سېپىلى بولمىغان غايىۋى دۆلەت بەربات بولدى. ئۇ، قولدىن كەتكەن ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن پىداكار جەڭچىگە ئايلاندى. ئۇمۇ خۇددى سوقرات ئۆز تەلىماتىنى ئىسپاتلاش يۈزىسىدىن ئۆلۈمگە رازى بولغاندەك، ئەركىنلىك پەلسەپىسى ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتىدى.

سۇپۈرگە ئۆزىنى ئۇلۇغ تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى دەپ قارايتتى. ئۇ، ياز كۈنلىرىنىڭ بىر كېچىسى ئۆگزىدە يېتىپ ئارام ئېلىۋاتقاچ كۆكتىكى يۇلتۇزلار ۋە ئەركە شاماللاردىن ئىلھام ئېلىپ شۇنداق دەپ پىچىرلىغانىدى. ئۇ، بۇ جەھەتتە ھېمىڭۋاينىڭ "دېڭىز ۋە بوۋاي" دېگەن ئەسىرىدىكى بوۋاينى ئەسلەتتى. بىراق بۇ ئەسەردىكى بوۋاي ئۆزىنىڭ تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيتتى. بەلكىم غەربلىكلەر دەل مۇشۇنداق بولغاچقا، تەبىئەتكە خىلاپ يۇرۇشلەرنى ئېلىپ بېرىپ، تېخنىكا ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرگەندۇ. سۇپۈرگە يۇقىرىقىدەك ئويلىغاچقا، تەبىئەت بىلەن بولغان گارمونىيىنى ساقلايمەن دەپ جىم تۇرغاندۇ. پەلسەپە ئىنقىلابى ئەنە شۇ ئىككى پىكىر ئوتتۇرىسىدا داۋام قىلماقتا.

http://www.uyebook.com

بىز سۆيۈرگىنى ساتىرىك سىمۋول دېدۇق. بۇ مۇنداق ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىرى، سۆيۈرگىنىڭ ھاياتقا تۇتقان مۇئامىلىسى، ھايات ئادالەتسىز، بىراق ئۇ بۇنداق ھاياتقا چاقچاق قىلاتتى؛ يەنە بىرى، ئۇنىڭ غايىۋى دۆلىتى بەربات بولغاندا ئۇ ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن جىددىي ھالەتكە ئۆتتى، مانا بۇ ھال قارا يۇمۇر ئىدى. يۇمۇر چېكىدىن ئاشقاندا، كىشىنى كۈلدۈرمەي ئەكسىچە ئويغا سالىدىغان ھېكمەتلىك پاسقا ئايلىنىپ كېتىدۇ.

سۆيۈرگىدە شەرق دانىشمەنلىرىنىڭ سىماسى ئىپادىلەنگەن. شەرق دانىشمەنلىرى خەلق ئارىسىدىكى يۇلتۇزلارغا ئوخشايدۇ، ئوردىلار پەقەت مىزاندىن ئاداشقىنىنى چۈشەنگەندىلا ئۇلارغا قاراپ پال ئاچىدۇ. شەرق تارىخى دانىشمەنلەرنىڭ گېپىنى كېچىكىپ چۈشىنىشكە ئادەتلەنگەن. قاراڭ، يانتاق ئاقساقال سۆيۈرگىنىڭ مەسلىھەتىنى كېچىكىپ چۈشەندىغۇ!

سۆيۈرگە ھېلىمۇ ئاشۇنداق ھالەتتە ئارىمىزدا مەۋجۇت. تارىخ بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ يىغىندىسى ئەمەس، بەلكى ھازىرنىڭ ئۆزىدە مەۋجۇت بولغان رېئال روھ؛ بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، مەتمىن ھوشۇر ئەپەندى بۇ روھنى دەلىل ياكى ئىسپات دەپ قارىمىغان، بەلكى جاھان ئۆزگىرىشلىرىگە كېپىل بولغۇچى ھەرىكەت دەپ قارىغان.

بىز "قۇم باسقان شەھەر" رومانىدىكى تارىخ تۇيغۇسىنى قانداق چۈشەنسەك بولار؟

ئىتالىيە پەيلاسوپى كىروچى تارىخ بىلەن يىلنامىنى ئايرىلاشتۇرۇپ قويماسلىقنى تەۋسىيە قىلىدۇ. ئۇ: "ئالدىمىزدىكى ئىشلار تارىختۇر، كەينىمىزدىكى ئىشلار يىلنامىدۇر" دەپ قارايدۇ. دېمەك، ئۇنىڭچە ئاۋۋال تارىخ، ئاندىن يىلنامە مەۋجۇت بولىدۇ. بۇ يەردە ئۇ ئېيتىۋاتقان تارىخ دەل كەلگۈسىنى ئىجاد قىلىۋاتقان ئىدىيە ھەرىكىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئالايلى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىر رېئال تارىخىي شەخس. ئەمما بۈگۈننىڭ ئۆزىدە كېرەك بولىدىغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر روھى بولمىسا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر روھىدىكىلەرنىڭ تارىخى ئۆلگەن بولىدۇ. بۇلارنى "قۇم باسقان شەھەر" گە تەتبىقلىغاندا، سۆيۈرگە، يانتاق ئاقساقال، ئۈچ ئاكا - ئۇكا، قۇياش شەھىرى، بىغەملەر شەھىرى، چۆل يىگىت قاتارلىقلار تىرىك نامايەندىلەر سۈپىتىدە كۆزىمىزگە تاشلىنىدىغان كونكرېت شەخسلەر ياكى جايلارغا ئايلاندۇرۇلغان بولسىمۇ، ئۇ بەرىبىر ئاپتورنىڭ تارىخ چۈشەنچىسىنىڭ سىمۋوللاشتۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت. بىراق مەتمىن ھوشۇر ئەپەندى كۆتۈرۈپ چىققان تارىخ پاكىتلار تىزىملىكى بىلەن قاتماللاشتۇرۇلغان مۇردا تارىخ بولماستىن، ئاپتورنىڭ تەسەۋۋۇرىدا جانلاندۇرۇلغان، قىسمەت، ئىبرەت، ھېكمەت، ئىستەكلەر كۆكرەك قازنىدا تاۋلاش جەريانىدا ئىجاد قىلىنغان، زامان چەكلىرى شېئىرىي كەڭلىك ئۈستىگە قۇرۇلغان چۆچەكلەر ئارقىلىق يوقىتىلغان. ئاپتورنىڭ زارىقىشلىرى مۇپەسسەل تارىخ چايقىلىشلىرى سۈپىتىگە كىرگۈزۈلگەن تارىخ ئىدى. شۇڭلاشقا ئەسەردىن ئۆتمۈش دەۋرىمىزنىڭ تارىخىي سۈرەتلىرىنى ئىزدىسەك، بۇ ئورۇنسىزلىق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئادالەتسىزلىك بولىدۇ. بىز ئۇنىڭدىن يازغۇچىنىڭ بۈگۈنكى

مىللىي تارىخشۇناسلىق كىرىزىسىدىن شۆركۈنۈپ تۇرۇپ قوبۇل قىلغان ئىدىيە چىنلىقنى ئىزدىسەك مۇۋاپىق بولىدۇ، دەپ قارايمەن. ئاپتور تارىخنى نېمە ئۈچۈن چۆچەكلەشتۈرىدۇ، بۇ قانداق زۆرۈرىيەتتىن كېلىپ چىققان؟ چۈنكى مەتمىن ھوشۇر ئەپەندى يىلنامە تارىخچىسى ئەمەس، ئۇ بىر يازغۇچى، شۇنداق ئىكەن، ئۇنى تارىخنى يازدى دېگەندە، ئۇنىڭ يازغانلىرى ئومۇمىي ساۋات خاراكتېرىدىكى تارىخ ئەمەس، بەلكى بۆگۈنگە دارىتمىلانغان تارىخ ئەپسانىسى، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆتمۈشمۇ بۆگۈنگە مەنسۇپتۇر. ئۇ ھامان چەكسىز ھازىرقى زامان ھالىتىدە ياشايدۇ ۋە پىكىر قىلىدۇ. ئۇنىڭ يازغانلىرى مەڭگۈلۈك ۋەقە بولۇپ، جەمئىيەت ھاياتىدا كېيىن كۆرۈلىدىغان ھادىسىلەرمۇ ئاشۇ ئەپسانىۋى ۋەقەنىڭ ئىستىلىستىك ۋارىيانتى بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

رومانىنىڭ 2 - قىسمى بىر خىل يىمىرىلىش ۋە ياتلىشىش قىسسىسىدۇر، 3 - قىسمى بولسا، يىلتىزغا قايتىش مارشىنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر. ئەسەرنىڭ ئاخىرىدا سۆيۈرگىنىڭ روھىي سىماسى قايتىپ كېلىپ بىزنى خاتىرجەم قىلىدۇ. بۇلغانمىغان - پاك ئەجداد بىلەن ئەۋلادلار تارىخنى يېڭىدىن باشلاشقا كىرىشىدۇ. ئاپتور شەخسىيەتچىلىك، ئاچ كۆزلۈك تۈپەيلى ئاتا - بوۋىسىنىڭ ئارزۇسىنى تەرك ئەتكەن ۋە قېرىنداشلىق رىشتىدىن ۋاز كەچكەن ئاكا - ئۇكىلارنىڭ گادايلىق تەقدىرىنى بىزگە تاپشۇرۇش ئارقىلىق، يېڭى تارىخ ئۈچۈن جىددىي كېرەك بولىدىغان ئىمانىنى غوۋا ئېيتىپ بېرىدۇ.

3

سىمۋول ئەدەبىياتنىڭ مەجازى ۋاستىلىرىنى بېيىتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ، كىشىلەرنىڭ نەزەرىدە فورمۇلاغا ئايلىنىپ قالدى. سەنئەتتە ھەممىشە سىمۋول كېرەك بولۇۋەرمەيدۇ، ئۇنىڭدا مەلۇم بىر شەيئى باشقا نەرسىلەرگە ۋەكىللىك قىلماستىن، ئۆزىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئەھۋاللارمۇ بولىدۇ. نەرسىلەرنى ئۆز - ئۆزىگە ۋەكىللىك قىلدۇرۇشمۇ كاتتا سەنئەت. ئەپسۇسكى، ئۇيغۇر ئەدىبلىرى ۋە ئوقۇرمەنلىرى ئەسەرگە سىمۋوللۇق تۈس بېرىشكە بەكلا ئامراق. بىزدە شېئىرىيىتىمىزنى كاردىن چىقىرىۋاتقان نۇقتىلىق ئامىللارنىڭ بىرى سىمۋول كىرىزىسى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ.

مەن مەتمىن ھوشۇر ئەپەندىنىڭ بۇ رومانىنى سىمۋول خاراكتېرلىك تەپەككۇر ئەندىزىسىدە يېزىلغان دەپ قارىدىم. چۈنكى ئەسەردىكى پېرسوناژلارنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى ئىندىۋىدۇئال ئاڭنىڭ قانات يېيىشى بولماستىن، كوللېكتىپ ئاڭنىڭ ئوبيېكتىپلاشتۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت بولغان. بىز ئۇلاردىن شەخسىي ئالاھىدىلىكنىڭ ئالامەتلىرىنى ناھايىتى ئاز ئۇچرىتىمىز. بۇ، رومانىتك مەسەللىك خۇسۇسىيەتكە قاراپ يۈزلىنىشىدىكى بىر سەۋەب. يەنە بىر سەۋەب شۇكى، پېرسوناژلار يەككە قاتلاملىق خاراكتېرگە ئىگە قىلىنىپ، ئۇلاردىكى زىددىيەت ئۆزىنىڭ خاراكتېرىدىكى بىر قانچە قارىمۇقارشى ئامىللار ئوتتۇرىسىدا كۆرسىتىلمەستىن، ئەكسىچە قارىمۇ - قارشى پېرسوناژلار ئارا كۆرسىتىلىدۇ. ئادەتتە مەسەللەردە ئاشكارىلانغان خاراكتېر يەككە قاتلاملىق بولىدۇ. مەسىلەن، مەلۇم بىر مەسەلدە يولۋاس تەسۋىرلەنگەن دېسەك، ئۇ بىرلا خاراكتېر ياكى پەزىلەتكە ۋەكىللىك قىلىپ ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن بىر قانچە

http://www.uyebook.com

زىددىيەتلىك خاراكتېر ئامىللىرىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. روماندا ئۆمەر بىلەن بارات باشتىن - ئاخىر ۋاپاسىزلىق، ئاچ كۆزلۈكنىڭ مىسالى بولۇپ كۆزگە چېلىقىدۇ. سەپەر ساددىلىق، ساپلىق ۋە ھالاللىقنىڭ مىسالى بولۇپ كۆرۈنىدۇ. روشەنكى، رومانىدىكى كۆپلىگەن پېرسوناژلار ئاپتورنىڭ ئەخلاقىي سىما جەھەتتىكى تەقسىماتىنى بۆلۈشۈۋېلىپ سەھنىگە چىقىدۇ. بۇلار تامامەن مەسىلچە ئالاھىدىلىك؛ ئەلۋەتتە، مەسەل سىمۋوللاش يولى بىلەن ھاياتىي كۈچ تاپىدۇ.

كىشىلەر ئارىسىدىكى تۇتېم ۋە چوقۇنۇش شەكىللىرىدىن قارىغاندا، سىمۋول تۇرمۇشتىكى ئومۇمىي مەسىلە. بۈرۈن ئۆتكەن داھىيلار، قەھرىمانلار، ئۇلار قولغا كەلتۈرگەن شانلىق مۇۋەپپەقىيەتلەر كېيىنكىلەر تەرىپىدىن تارىخىي سىمۋولغا ئايلاندۇرۇلىدۇ. بەلكىم ناپولېئون: "تارىخ كىشىلەر ئۆزلۈكىدىن كەلتۈرۈپ چىقارغان تەمسىلدۇر، خالاس" دېگەن ئىبارىتىنى مۇشۇ مەنىدە ئېيتقان بولسا كېرەك.

شەيئىلەرنى تەمسىللەش شېئىردىن بېشارەتتۇر. بىز ئۇنىڭدىن ھەم شەيئىگە ئائىت، ھەم شائىرنىڭ روھىغا ئائىت ئىككى چىنلىقنى ئېرىشىمىز. شۇڭا ھاياتىي كۈچ نۇقتىسىدىن قارىغاندا، شېئىر پاكىتتىن بەكرەك چىن بولىدۇ. مەتىمىن ھوشۇر ئەپەندى تارىخىي دەلىلدىن بەكرەك چىن بولغان شېئىرىي دۇنيانى يايغانكى، ھەقىقىي تارىخنىڭ قۇياشى ئۇنىڭ ئۇپۇقىدىن كۆتۈرۈلىدۇ.

مەن "قۇم باسقان شەھەر" نى يۇقىرىقى بىر قاتار ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن مەسەلچە پروزا دەپ ئاتاشنى لايىق تاپتىم. مۇشۇ ئەسىردە فرانسىيىدە يېڭى مەسەلچىلىك پروزا ئېقىمى بارلىققا كېلىپ يوكنار، مىشىل تورنېر قاتارلىق يازغۇچىلار بۈرۈنقى ئەپسانە - رىۋايەتلەر ۋە قىسسە ئېپوسلاردىن پايدىلىنىپ رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈلگىسىنى كۆرسەتكەنىدى. "ھازىرقى دۇنيادا مەۋجۇت بولۇۋاتقان چوڭ - چوڭ مەسىلىلەر ئۆتمۈشتىمۇ مەۋجۇت ئىدى" دەيدۇ يوكنار "ھازىرقى زامانىۋى تۇرمۇشىمىزدىكى نۇرغۇن كىرىزىسلەرنىڭ نېگىزى يەنىلا ئالدىنقى بىر قانچە ئەسىردىن كېلىپ چىققان."

مەن بۇ قېتىم ئۇيغۇر رومانچىلىقىنىڭ خاس مىللىي تىپىنىڭ بىخىنى كۆرگەندەك بولدۇم. ئەلۋەتتە، بۇنداق تىپنىڭ بىراقلا ۋايىغا يېتىشىنى تەلەپ قىلغىلى بولمايدۇ.

ئەسەردىكى خاراكتېرلەر، تەبىئىي ۋە تەدبىئىي مۇھىتلار، سۇژېت راۋاجىنىڭ ئۇلىنىشى، پېرسوناژلارنىڭ سۆز - ھەرىكىتى ئۇيغۇرلارغا خاس مەدەنىي مۇھىت ۋە پىكىر شەكلىنىڭ كارتېنىسىنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، ئۇسلۇب جەھەتتىن مۇستەقىل ئۇيغۇر رومانى بولۇش شەرتىنى ھازىرلىغان.

يازغۇچىمىزنىڭ ئىزدىنىش ئۈستىدە كېتىۋاتقانلىقى بىزگە مەلۇم. ئۇ بىر قاتار پەلسەپىۋى مۇلاھىزىلىرىنى ئەسەردە يارىتىلغان مەنىۋى مۇھىت دولقۇنلىرىغا چېچىۋەتكەچكە، كىشىگە تەبىئىي ئۆزلىشىدۇ. ئەسەرگە سوغۇققانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلغاندا، بەدىئىي قايناقلىقتىن كۆرە تارىخىي تەسىراتتىن كەلگەن مۇئەييەن ئۇقۇمنىڭ ئاپتور ئېڭىغا بەكرەك قوماندانلىق قىلغانلىقىنى مۆلچەرلەشكە بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ئەپسانىۋى تەپەككۇرى ئىسلامىيەت دەۋرىدىكى بوشلۇق بىلەن قانائەتلەنگەن، تارىخ ئېڭىمۇ يالاڭ

تەركىبلىك پىكرگە ئايلىنىپ قالغان. مەدەنىيەت، دىن، جەمئىيەت ھادىسلىرىدىن ئىبارەت كۆپ تەركىبلىك ئويلىنىش ئەمەلگە ئاشمىغان. مېنىڭچە، كۆپ قاتلاملىق مەدەنىيەتتىن دېرەك بېرىدىغان فولكلور زاپىسىمىز سەنئەتكارنىڭ ئويلىنىشى ئۇچۇن ھەر قانداق ئىمكانىيەتنى بېرىدۇ. بىز ياشاۋاتقان بۇ تۇپراقتا يەرلىك مىللىي مەدەنىيىتىمىزدىن باشقا ھىندى - ياۋروپا مەدەنىيىتى، ئەرەب - پارس مەدەنىيىتىنىڭ ئەنئەنىسى بار، ئېتىقاد ۋە تەپەككۇر شەكلىمىزمۇ بىر قانچە خىل دىنىنىڭ مۇپەسسەل تەسىرىگە ئىگە. ھەربىر دىن بىر خىل تەپەككۇر نۇسخىسى سۈپىتىدە تەپەككۇرىمىزنى تۈز يۆنىلىشلىك، يانتۇ يۆنىلىشلىك، شاخسىمان يۆنىلىشلىك زامان بىلەن تەمىنلەيدۇ.

سەنئەتكارلار جەۋھىرىنى ئىزدەپ چەكسىز يېشىنىدىغان كىشىلەردۇر. نەتىجە ئۇلار ئۇچۇن قاسىراققا ئوخشايدۇ، كامالەت ئىزدەۋاتقان يازغۇچىنىڭ ئاشۇ قاسىراقنىڭ جۇلاسىغا ئۇزاق تىكىلىپ قاراشقا ۋاقتى يەتمەيدۇ.

1996-يىل ئۆكتەبىر

---

http://www.uyebook.com

قېلىپ بىلەن ئەمەس، قەلب بىلەن

ژانىرلار ئوتتۇرىسىدىكى نىسپىي پەرقنى مۇتلەقلەشتۈرۈپ چۈشىنىش زور بىر تۈركۈم كىشىلىرىمىزدە يەنىلا مەۋجۇت. بۇ ئەمەلىيەتتە بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ سىرتىدىكى نەزەرىيە مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ قارىشى بولۇپ، بىزدە ئۇنىڭ تېخىچە ھۆكۈمران بولۇپ تۇرۇۋېشى نەزەرىيە ساھەلىرىمىزدىكى قاتماللىقتىن كەلگەن. تارىختىكى ۋە دەۋرىمىزدىكى ئەدىبلەرنىڭ ئىجادىيىتى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزى ھەققىدە ئېيتقانلىرى شۇنى تەكرار ئىسپاتلىدىكى، شېئىرىيەت بىلەن پروزا بىر - بىرىگە يېقىن كەلمەيدىغان يات ژانىرلار ئەمەس، تارىخىي نۇقتىدىن قارىغاندا، پروزا شېئىرنىڭ راۋاجى، ئېستېتىكا نۇقتىسىدىن قارىغاندا، پروزا سۈرئەت ئارىسىغا سىڭدۈرۈلگەن شېئىر، شېئىر بولسا يۈكسەك پىرىسلانغان پروزا. ئۆمەر مۇھەممەدى، زۇنۇن قادىرىلارنىڭ ھېكايىلىرىدىن شېئىر پۇراپ تۇرىدۇ، ئۇلار خاراكتېرلار ۋە سادda، ئاممىباب تىللىرىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرىدىغان شائىرانە سەزگۈرلۈكى ئارقىلىق پروزىنىڭ نوقۇل مەنىدىكى بايانچىلىق ئەمەسلىكىدىن بېشارەت بېرىشكەن.

مەمتىمىن ھوشۇر ئۇيغۇر پروزىچىلىقىدا مەۋجۇت بولغان، ئەمما دېگەندەك روناق تاپالمىغان ئەنە شۇنداق ئەنئەنىنى تاپشۇرۇۋالغان ۋە ئۇنى ئۆزىگە خاس رەۋىشتە يۈكسەلدۈرگەن تالانتلىق يازغۇچىلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇنىڭ "قۇم باسقان شەھەر" رومانىنى ئۇيغۇر ئېپوسچىلىقىنىڭ زامانغا خاس ۋارىيانتى دېيىشكە بولىدۇ، ئۇ شۇنچە ئىخچام قۇرۇلمىنىڭ ئىچىدە ئۆزىنىڭ شائىرانە دۇنياسىنى پات - پات چاقنىتىپ ئۆتىدۇ، شېئىرلاردىكىگە ئوخشىمايدىغان سالقىن لىرىك تۈس پېرسوناژلارنىڭ ئەڭ ئۇششاق قىلىقلىرىغا قەدەر ئۆزلەشكەن. مەمتىمىن ھوشۇرنىڭ كۆپلىگەن ھېكايىلىرىنى يۇمۇرلۇق لىرىكا دەپ سۈپەتلەشكە توغرا كېلىدۇ. ئادەتتە، لىرىكا مۇڭ بىلەن ھەمنەپەس بولىدۇ، لىرىكا بىلەن يۇمۇرنى قاملاشتۇرۇپ بىرىكتۈرۈش بىزنىڭ خەلق قوشاقلىرىمىزدىكى ئالاھىدىلىك. مەمتىمىن ھوشۇرنىڭ ھېكايىلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پسىخىك قاتلىمىدىكى يۇمۇرىستىك ئېلېمېنتلارنى ئۆزىگە يۇغۇرۇش بىلەن بىرگە، بۇ يۇمۇرچە ئالاھىدىلىكنى پوئېتىك رەڭ، پەلسەپىۋىلىك ۋە تېرەن ئىجتىمائىي مەنىدارلىققا ئىگە قىلغان. بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى بىر يەرگە جەم قىلىپ بىراقلا ئوقۇپ چىقىدىغان بولساق، ئۇنىڭ يۇقىرىقى ئالاھىدىلىكىنىڭ بارغانسېرى روشەنلىشىۋاتقانلىقىنى، ۋەزمىن تۈس ئېلىۋاتقانلىقىنى، ھايات ئۇپۇقلىرىنىڭ ھەممە بۇرجەكلىرىگە قانات يېيىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى پروزا ئۇيغۇر كىتابخانلىرىنىڭ مەنىۋى ئىشتىھاسىنى قاندۇرۇشتىكى سالماق تەرەپ بولۇپ قالدى، ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا كەلگەن يېڭى ئەسەرلەر ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىنى

http://ilkitap.blogbus.com

قامداش بىلەن بىرگە، بۇرۇنقىدىن يۈكسەك بولغان ئېھتىياجلارنى ئويغاتتى. يېڭىدىن پەيدا بولۇپ، قوشۇن ھالىتىگە كېلىۋاتقان ئۇيغۇر پروزىچىلىقى گەرچە جۇڭگو ۋە غەرب ئەللىرىنىڭ تېلېۋىزىيە فىلىملىرى ۋە كىنو فىلىملىرىنىڭ رىقابىتىگە دۇچ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئۆزىنىڭ ئەتراپىدىكى تۇرمۇشنى ۋە يۈز بېرىۋاتقان يېڭىلىقلارنى ئۆزىنىڭ كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ دىتى بىلەن باھالاش مەنىۋى ئېھتىياجىنىڭ جەۋھەرلىك ۋە نازۇك تەرىپى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى تۇرمۇش ئوبيېكتىپ ۋەقەلەرنىڭ يىغىندىسىلا ئەمەس، بەلكى ئويلاش، ھۆكۈم قىلىشمۇ بار. تۇرمۇش ئەنە شۇ ئويلاش، ھۆكۈم قىلىش ھوقۇقىنى يۈرگۈزەلىگەن كىشىلەرگە ھەقىقىي مەنسۇپ بولىدۇ. شۇڭلاشقا ئۆز ئەدىبلىرىنىڭ دۇنيا قارىشىدىن تاسقىلىپ ئۆتۈپ، ئۆز ئانا تىلى بىلەن روياپقا چىققان مىللىي تۇرمۇش خەلقىمىز ئۈچۈن سۆيۈملۈكتۇر. بۇ پروزا قوشۇنىمىزنىڭ زورىيىشىغا تۈرتكە بولىدىغان مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى. مەتتىمىن ھوشۇر تېلېۋىزور رىقابىتىگە دۇچ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر پروزىچىلىقىدا كىتابخانى ئەڭ كۆپ يازغۇچى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئالدىراش رىتىمگە غەرق بولۇپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قىسقا، ئەمما ئۆتكۈر ھېكايىلىرى بىلەن ئۆزىگە جەلپ قىلدى، ئۇنىڭ "قىرلىق ئىستاكان"، "داپ" قاتارلىق بىر قىسىم ھېكايىلىرى فىلىمگە ئايلاندۇرۇلۇپ ئېكرانغا چىقتى. شۇنداق قىلىپ، "مەتتىمىن ھوشۇر" دېگەن ئىسىم ھېكايە زوقمەنلىرى ئارىسىدا ۋە ئۇيغۇر ئېكرانچىلىقىدا بىر قىزىق نۇقتا بولۇپ قالدى.

نۆۋەتتە، ئۇيغۇر پروزىچىلىقى ئۆمىدلىك بىر ساھە سۈپىتىدە يېرىك ھەجىمگە قاراپ يۈزلىنىۋاتىدۇ، لېكىن بۇ ھەرگىزمۇ ھەجىم يۈرۈشى ئەمەس، بەلكى مەلۇم مەنىدە ئېستېتىك ئىزدىنىشتۇر. ئەدەبىيات تەرەققىياتىنىڭ پەللىسى رومانىنى ئۆلچەم قىلىپ بېكىتىدىغان مەنتىقە مەۋجۇت ئەمەس، ئۇ سەنئەت بولغانىكەن، ئۇنىڭ بەدىئىي مۇۋەپپەقىيەتلىرى تۇتقا بولىدۇ. شۇڭا رومانچىلىق تەرەققىي قىلىش بىلەن بىرگە ھېكايىچىلىقمۇ تاكامۇللىششى كېرەك. ھېكايىدىكى تاكامۇللۇق يىرىك ژانىرلاردىكى ساغلاملىقنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. ئۆمەر مۇھەممەدىنىڭ "ئېغىر كۈنلەردە" دېگەن ھېكايىسىدىن يېتىدىغان بەدىئىي ساۋاقلار بىزنىڭ كۆپلىگەن رومانلىرىمىزدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. مەتتىمىن ھوشۇرنىڭ ھېكايىلىرىدىكى ئىچكى پۇختىلىق پىشقان بەدىئىي ئۆرنەك سۈپىتىدە خۇددى پروزا مەكتىپىگە ئوخشايدۇ. لېكىن بۇ مەكتەپ ئۆزىنى ئاللىقانداق رىشاتكا ياكى قاشالار ئارقىلىق تۇرمۇشتىن ئايرىۋالغان ئەمەس، بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تۇرمۇش ئوتتۇرىسىدىكى پاسىلنى يىراق بىر يەردىن كۆرگەندەك بولىمىز - دە، پاسىلغا بارماقچى بولىمىز، پاسىل بىز يېقىنلاشقانسېرى ئالدىمىزغا چەكسىز بىر دالانى تاشلاپ يىراققا قاچىدۇ، شۇنداق قىلىپ بىز ئۆزىمىزمۇ سەزمىگەن ھالدا تەبىئىي، ساپ مىللىي تۇرمۇشنى مەۋجۇداتلارنىڭ بىپايان كۆلىمىدە ھاۋادەك كۆرۈنمەس رەۋىشتە يېيىلىپ كەتكەن مەتتىمىن ھوشۇر روھىنى كۆرىمىز. مانا بۇ مەتتىمىن ھوشۇر شەخسىيىتىنىڭ تاسقىلىشىدىن كەلگەن بەدىئىي فورما بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن ھەربىر كىتابخان ئۆزىگە كېرەكلىك بولغان ئېلېمېنتنى تاپالايدۇ.

مەتتىمىن ھوشۇرنىڭ ھېكايە ئارقىلىق ياراتقان پەللىسى پروزىچىلىقىمىزنىڭ بەدىئىي

مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىكى يۇقىرى سەۋىيىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئۇ ھەر قېتىم يازغۇچىغا خاس ئەدىبلىك شۆھرىتىنىڭ جەۋلان قىلىشى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى تۇرمۇشنىڭ ھالال سۈتىنى ئەمگەن ۋىجدانىنىڭ ھەرىكەتكە كەلتۈرۈشى بىلەن قولىغا قەلەم ئالغاندەك تەسرات بېرىدۇ. ئۇ ئۆزى تەسۋىرلەۋاتقان ھەر بىر دېتال ۋە دىئالوگدا ئېرىپ كېتەلەيتتى. مانا بۇ يازغۇچىدىكى ۋە ئۇنىڭ ئەسىرىدىكى تەبىئىيلىكنىڭ سەۋەبى. تارىختا نوقۇل ماھارەتكە تايىنىپ يازغۇچى بولغانلار يوق. ئەگەر ئۇنداق بولغان بولسا، ھەرقايسى ھۆكۈمەت ۋە مۇئەسسەسىلەر يازغۇچىلار مەكتىپى قۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئۇستقۇرۇلمىسىغا خىزمەت قىلدۇرغان بولاتتى. نۇرغۇن يازغۇچىلار كېيىن ئۆزىنىڭ يازغۇچى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغان. گارسىيە ماركوس باشتا ئادۋوكات بولماقچى بولغان. لۇشۈن دوختۇر بولماقچى بولغان. بىراق ئۆزلىرىنىڭ كىشىلىك ئىززىتى بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشنى سەزگەندىن كېيىن، بۇ توقۇنۇشنى ئەسەر يېزىش ئارقىلىق يەڭگىللەتمەكچى بولۇشقان. مەمتىمىن ھوشۇرمۇ ئەنە شۇنداق. ئۇنىڭ "گۈلدەستە" ناملىق باللار ھېكايىسى 1978 - يىلى "ئىلى گېزىتى"دە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ئىجادىيەت سېپىگە كىرىشكە باشلىغان. تاسادىپىي نەتىجىگە ئېرىشكەن ياكى رىغبەتلەندۈرۈلگەن ئۇرۇنۇشلار ۋە تەۋەككۈلچىلىكلەر كۆپ ھاللاردا كېيىنكى زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ مۇقەددىمىسى بولۇپ قالىدۇ. مەمتىمىن ھوشۇرنىڭ دەسلەپكى ئەسەرلىرىگە قارىتا جامائەتنىڭ دىققەت قىلىشى ئۇنى بىر مۇھەررىرگە ۋە بارا - بارا كۆزگە كۆرۈنگەن يازغۇچىغا ئايلاندۇردى. ئۇ بۈگۈنگە قەدەر "نەي ئاۋازى" (1982)، "كونا - يېڭى ئىشلار" (1987)، "ئۆلۈككە خەت" (1993)، "بۇ چۈش ئەمەس"(1991) قاتارلىق ھېكايە توپلاملىرىنى، "نۇزۇگۇم"، "خاسىيەتلىك قار"، "ساۋاقداشلار"، "سالام، ھېسام ئاكا" قاتارلىق پوۋېستلارنى ئېلان قىلدى. 1996 - يىلى شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان "قۇم باسقان شەھەر" رومانى كىتابخانلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. بۇ يىل شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۇنىڭ تاللانما ئەسەرلىرىنى "مەمتىمىن ھوشۇر ھېكايىلىرىدىن تاللانما"(1-، 2-كىتاب)، "مەمتىمىن ھوشۇر پوۋېستلىرىدىن تاللانما"نى نەشر قىلدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى قازاق، خەنزۇ، موڭغۇل، قىرغىز تىللىرىغا تەرجىمە قىلىندى، ئامېرىكا، ئۆزبېكىستان، قازاقىستان قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ تىللىرىدىمۇ ئېلان قىلىندى. بىر قىسىم خەنزۇ ئوبزورچىلار ئۇنىڭ ھېكايىلىرىگە يۇقىرى باھا بەردى. ئۇ كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى. ئۇنىڭ "ساۋاقداشلار" ناملىق پوۋېستى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن "يېڭى دەۋردىكى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر" مۇكاپاتىغا، "ئۆلۈككە خەت" ئەسىرى 1996 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 40 يىللىق مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھاشتا "مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتى" غا، "ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ئىلى ۋارىيانتى" ناملىق ئىلمىي ئەسىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا، "بۇ چۈش ئەمەس" ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى 1993 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز

سانلىق مىللەتلەر ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئۇنىڭ ھېكايىچىلىقتا قالدۇرغان مۇساپىلىرى پەقەت مەمتىمىن ھوشۇرغا خاس بولغان بىرخىل كۆزنىتىش ۋە بايقاش كۆچىنىڭ بارغانسېرى تاۋلىنىپ، تېپىكلىشىپ بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ، بۇ ئاپتور ئۆز ئىمزاسىنى قويىمىسىمۇ تونۇۋالغىلى بولىدىغان بىر ئۇسلۇبنىڭ دۇنياغا كېلىشى ئىدى. بۇ قانداق ئۇسلۇب؟ بۇنىڭغا مۇنداقلا جاۋاب بېرىش قىيىن.

كۆز ئالدىمىزدىكى بىر تامچە سۇ ئادەتتە كۆز بىلەن قارىغاندا، ئاشۇ بىر تامچە سۇدىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئەمما مىكروسكوپ بىلەن قارىغاندا، ئۇنىڭدا كاتتا مۆجىزىلەرنىڭ بارلىقىنى كۆرۈپ يېتىمىز. مەمتىمىن ھوشۇر بىز سەل قارىغان ئىشلار، ئادەملەر، مەنزىرە ۋە قىياپەتلەردىن ئۆزىگە كېرەكلىك خۇرۇچلارنى بايقىۋالالايدۇ. گويا ئۇنىڭغا ھەممە نەرسە سىرلىق كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭ تەسۋىرلىرىدە سىرلىق تۇس ئالمىغان شەيئى ۋە ھادىسىلەر كەم. ئۇنىڭ پېرسوناژلىرىنىڭ قىلىق ھەرىكەتلىرى، ئويلاش ئۇسۇلى، گەپ - سۆزلىرى، ھەتتا ئاپتورنىڭ جۈملە ئۇسلۇبىدا روشەن نورمالسىزلىقلار مەۋجۇت. بۇ نورمالسىزلىقلار بىز كۆنۈپ كەتكەن تۇرمۇش مەنتىقىسىگە سىلىشتۇرغاندا تېخىمۇ ئېنىق مۇئەييەنلىشىدۇ. ئۇنىڭ ھېكايىسىدىكى دۇنيا روھى بىنورماللىقتا گىرىپتار بولۇپ، پۈتكۈل ئەسەر بىر قارىسا بىمەنە تۇيۇلىدۇ، لېكىن ئىچىكىرىلەپ قارىغاندا، تەقدىرنىڭ ئوچۇمىدا تىپىرلاپ يۈرگەن ئەرزىمەس كىشىلەرنىڭ روھىي چىنلىقى نامايان بولىدۇ - دە، بايىقى بىمەنىلىك دەل بىمەنە تۇرمۇش قائىدىلىرىنىڭ ئىنكاسى بولۇپ چىقىدۇ، بۇ چاغدا، ھېكايىدىكى چوڭ - كىچىك ھەممە نەرسىنىڭ ياتلاشتۇرۇلغان ئىنسان روھىنىڭ بېشارەتلىرى ئىكەنلىكى سېزىلىشكە باشلايدۇ. كىتابخان ئالدىغا سۆزلەپ، بولۇشىغا ياشاپ يۈرگەن ئاشۇ ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ رېئاللىقتىكى تېتىقسىزلىق ۋە مەنىسىزلىككە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنىڭ نەقەدەر ئۇستۇنلۇكىنى بىلىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، مەمتىمىن ھوشۇرنىڭ بىمەنە پېرسوناژلىرى ئىنسانىي نۇقتىدا ئالىيجاناب ۋە سۆيۈملۈك بولۇپ چىقىدۇ. خەلقىمىز ئەپسانىۋى روھقا باي، ئۇلار ئۇچۇر تورلىرى بىلەن قاپلانغان بۈگۈنكى دۇنيادىن يىراق ھالدا كۆز ئالدىدىكى تەبىئەتنى، ئادەمنى، شۇنداقلا تارىختىكى ھەرخىل شەخسلەرنى خىياللاشتۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ پاكىت تۇسىنى سۇسلاشتۇرۇپ، روھىيىتىنىڭ چوڭقۇر، ساپ ئېقىنلىرىدا چايقاپ، ئاخىر ئۇلارنى روھىيىتىنىڭ ۋۇجۇدىدىن تۆرەلگەن مەۋجۇتلۇققا ئايلاندۇرىدۇ، سەن ئۇنىڭدىن ھەم ئوبيېكتىپ دۇنيانى، ھەم سۇبيېكتىپ دۇنيانىڭ قابىللىقىنى كۆرەلەيسەن. مەمتىمىن ھوشۇر خەلقىمىزنىڭ سەنئەت روھىدىكى بۇ ئەنئەنىنى قوبۇل قىلىش بىلەن بىرگە، ئۇنى يۇمۇر، سىمۋول بىلەن بىرلەشتۇردى.

بۇرۇت ئادەتتىكى بىر نەرسە. ئەمما تۇرمۇشتا بۇرۇتقا مۇناسىۋەتلىك ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئىشلار نۇرغۇن ئادەملەر تەرىپىدىن ئۇششاق - چۈششەك تەسراتلار تەرىقىسىدە ئۇنتۇلۇپ كېتىدۇ ياكى بىرەر قىتىملىق كۈلكىگە ساپاق قىلىنىدۇ. ئەمما يازغۇچى مەمتىمىن ھوشۇر "بۇرۇت"نى بوش قويىۋەتمەيدۇ. ئۇنىڭ "بۇرۇت ماجىراسى" ھېكايىسىنىڭ باش قەھرىمانى "مەن" ئاپتورنىڭ "ساراڭ" سالاپەتلىك

http://www.uyebook.com

قەھرىمانى بازار باشلىقىنىڭ بۇرۇتى بارلارنى تىزىملاۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلاپ ۋەسۋەسىگە چۈشىدۇ، ئەسلىدە شاپ بۇرۇتلۇق بىرسى پىچاق كۆتۈرۈپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرغان بولۇپ، "بۇرۇت" مەسىلىسى مەزكۇر "دېلو"نىڭ تۈگۈنى بولۇپ قالىدۇ. "مەن" ۋەھىمە ئىچىدە ئۆزىنىڭ ۋە ئوغلىنىڭ بۇرۇتىنى ئالدۇرىدۇ، باشقىلارمۇ شۇنداق قىلىدۇ. بۇرۇت قويۇش كۆتۈلمىگەندە "مەن" ئۈچۈن ئېغىر ساراسىمىلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ - دە، ئۇنىڭ كەيپىياتىدىكى نورماللىق ئۆزگىرىشكە باشلايدۇ. "بۇرۇتى بارلارنىڭ چوقۇم پىچىقى بولماي قالمايدۇ" بازار باشلىقىنىڭ بۇ گېپى "مەن"دىكى روھىي بىنورماللىقنىڭ يىلتىزى ئىدى.

"سىزنىڭ كونا پوپايكىڭىزنى چۇۋۇۋاتاندىم. شۇنى باللارغا ئەپلەپ بىرنېمە قىلىپ بېرەيمىكىن، دەيمەن، دەپسەن."

مەن ئويلىنىپ تۇرۇپ، خۇشال بولۇپ كېتىپتىمەن - دە:

"مېنىمۇ چۇۋۇپ باشقىدىن توقۇپ باقساڭ بولمامدۇ؟ دەپتۇدەكمەن".

"مەن" چۈشىدە ئۆزىنىڭ چۇۋۇلۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىدۇ. ئەسەردىكى "كونا پوپايكىنى چۇۋۇپ قايتىدىن توقۇش" نازۇك ئىجتىمائىي مەنىگە ئىگە تەمسىل. بۇ بۆگۈنكى جەمئىيەتتىكى ياتلىششىنىڭ ماھىيەتلىك كۆرۈنۈشى. شەكىل يېڭى، لېكىن يىپ كونا. "چۇۋۇپ توقۇش"تىن ئىبارەت بۇ ئاتالغۇ ئىنسان خاراكتېرى ۋە مەدەنىيەتتىكى ياتلىشىش ھادىسىسىنىڭ پەلسەپىۋى مۇجەسسىمىگە ئايلانغان. بۇ ھېكايىدە چوڭنى كىچىكلىتىپ كۆرسىتىش، كىچىكنى چوڭايتىپ كۆرسىتىشتىن ئىبارەت بەدىئىي ماھارەت بىراقلا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان، بۇ خىل تېمىدىكى ئىزچىللىق يازغۇچىنىڭ "داپ"، "چار خورار" ھېكايىلىرىدىمۇ كۆرۈلىدۇ. ئەمما بىز ھەر قېتىم ئوخشاش بىر مەسىلىنىڭ باشقا بىر يۈزىنى كۆرىمىز. ئاپتور مۇشۇ بىر قاتار ھېكايىلىرىدە ياتلىشىش ۋە بىمەنىلىك ئۈستىدە بىرەر قارارنى چىقارمايدۇ. بەلكى ئۆزى يارىتىۋاتقان سۇژېت لوگىكىسىغا قوشۇلۇپ كەتكەن ھالدا ھېكايىسىدىكى چىنلىقى بىۋاستە ياشايدۇ. بۇ يەردىكى سۇژېت لوگىكىسى بىمەنىلىك راۋاجىنى باشتىن - ئاخىر ھۆرمەتلەشتە كۆرۈلىدۇ، ئاپتورنىڭ ئۆز پېرسوناژى بىلەن بىر مەيداندا قوشۇلۇپ كېتىشىگە ئېنىق بولغان قانداقتۇر بىر دۇنيا قاراش، ئىدىيە، ئاڭ دېگەنلەردەك دوگما مۇئەييەنلىك يېتەكچىلىك قىلمايدۇ، ئۇنداق بولغاندا، بىز ئاپتورنىڭ ئۆز ئەسىرىدىكى سەنئەتىنىڭ قاتلىغا ئايلانغانلىقىنى كۆرگەن بولاتتۇق. ئاپتورنىڭ ئۆز پېرسوناژلىرى بىلەن ھەمنەپەسلىكىگە ئاپتورنىڭ ئۆزىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان قەلب يېتەكچىلىك قىلىدۇ، قەلب يىغلايدۇ، كۈلىدۇ، تىترەيدۇ، توڭلايدۇ، ئېرىپ پارغا ئايلىنىدۇ، ئەمما ئۇ پىكىر قىلمايدۇ. شۇڭلاشقا بىز مەتتىمىن ھوشۇرنىڭ بىر قىسىم ھېكايىلىرىدىن قانداقتۇر بىر ھېسقا كېلىمىز يۇ، ئەمما ئۇنىڭدىن ئېنىق پىكىرنى يەكۈنلەپ چىقالمايمىز، ئۇنىڭ "چوشقىلارغا بايرام"ناملىق ھېكايىسى يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان ھېكايىلىرىدىكى تەۋەككۈلچىلىكنىڭ مەنىسىنى ئىزاھلىغاندەك بولىدۇ. بۇ ھېكايىدە ئادەملەرنىڭ مىجەزى ۋە تەقى -

http://ilkitap.blogbus.com

تۇرقى بىلەن چوشقىلارنىڭ مىجەزى ۋە تەقى - تۇرقى ئالمىشىپ كېتىدۇ. "ئۇلارنىڭ ئاپتاپقا قاقلىنىپ يېتىپ كېتىشلىرى قورسىقنى بەك تويغۇزۇۋېتىپ، ئۆزىنى ئالالماي سافادا مۆگدەپ قالغان غوجاملارغا ئوخشاپ قالاتتى" بىز يەنە ئەسەردىكى چوشقىلارنىڭ ئاغزىدىن مۇنۇ گەپلەرنى ئاڭلايمىز:

... "ئويلاپ بېقىڭلار، ھەممە پاسكىنىچىلىقنىڭ مەنبەسى نېمە؟ ئادەم! ئۇلار ئالدى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ۋۇجۇدىنى تازىلاش لازىملىقىنى ئويلاپمۇ باقمايدۇ..." چوشقىلار ئادەممۇ ياكى ئادەملەر چوشقىمۇ؟ ھېكايىدىكى تەمسىللىك ھەم ساتىرىك ئوبرازلار بىزنى ئەنە شۇنداق گاڭگىرىتىدۇ. بىراق ئاپتورنىڭ بۇ نۇۋەتتىكى تەۋەككۇلچىلىكى تۇرمۇشقا بولغان تەنقىدىي خاھىشنى بىرقەدەر يورۇتقاندى. يازغۇچى تەۋەككۇلچى سەيياھ، ئەسەرنى باشلاش ئۇنىڭدىن بولىدۇ، بىراق راۋاجلاندۇرۇلۇش ۋە ئاخىرلاشتۇرۇلۇش ھەرگىزمۇ ئاپتورنىڭ مەقسىتىگە باقمايدۇ، ئاپتور كۆپ ھاللاردا تىزگىننى يوقىتىدۇ، ئۇ ھەردەم دېگۈدەك تاسادىپىي تۇغۇلۇۋاتقان مەنتىقىنىڭ ئىختىيارىغا بويسۇنغان ھالدا سەپەرنى تاماملايدۇ. شۇڭا بەزى تەۋەككۇلچىلىك يازغۇچىنى ئېنىق خاھىشقا ئىگە قىلىپ، يەنە ئۆزى تەۋەككۇلچىلىك يازغۇچىنى بىقارارلىق ئىچىدە قالدۇرىدۇ. بۇنىڭ قايسىسى نەتىجە، قايسىسى مەغلۇبىيەت، ئالدىراپ بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ.

مەتمىن ھوشۇرنىڭ "ساراڭ"غا توقۇلغان بىر يۈرۈش ھېكايىلىرىنى بىر يەرگە جەم قىلىپ قۇراشتۇرۇپ چىقىدىغان بولساق، بۇ ھېكايىلەر بىر - بىرىنىڭ داۋامىدەك كۆرۈنىدۇ ياكى بۇ ھېكايىلەرنىڭ يىغىندىسىدىن يىرىك بىر ئەسەر پەيدا بولۇۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ. قۇرۇلمىسى دانىيىلىك بىدىستىروپىنىڭ چاتما ھەجۋىي رەسىملىرىنى ئەسلىتىدۇ، پېرسوناژلارنىڭ پورتېرتى خۇددى تېز سىزمىدەك سىدام تەسرات بېرىدۇ، بۇ تەسرات ئۇلارنىڭ ھەرىكەت دىئالوگلىرىدىكى تىپىكلىكلەر نەتىجىسىدە سوزۇلۇپ رەڭلىنىشكە باشلايدۇ. "بۇرۇت ماجىراسى"دىكى بازار باشلىقىنىڭ، "ئالتۇن چىشلىق ئىت"تىكى دوختۇرنىڭ ئوبرازلىرى ئەنە شۇنداق.

ھاياتتىكى تەڭسىزلىكلەر، ھىيلىگەرلىكلەر، ئاچ كۆزلۈك ۋە نەپسانىيەتچىلىكلەر ئۇستىدىن قاتتىق كۈلۈش، رەزىللىك ھامىلىرىنى ھەجۋىيگە ئېلىش مەتمىن ھوشۇرنىڭ بىز يۇقىرىدا توختىلىپ ئۆتكەن ھېكايىلىرىدىكى روشەن خۇسۇسىيەت. ئەمما بىز ئۇنىڭ دەسلەپكى ئىجادىيەت باسقۇچىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان بەزى ھېكايىلىرىگە قارايدىغان بولساق، يارقىن شېئىرىي مەنزىرە، مۇڭ ئارىلاشقان ئىنسانپەرۋەرلىكنى كۆرىمىز. بۇ جەھەتتە، "ئايخان"نى ئېپتىخار بىلەن تىلغا ئېلىش مۇمكىن. "بۇ چۈش ئەمەس"، "كۆز يامغۇرى" قاتارلىق ھېكايىلەر "ئايخان" تىپىدىكى تراگېدىيىلىك تۇس قويۇق ئەسەرلەردۇر. "ئايخان"نى لىرىك شېئىر دېگۈمىز كېلىدۇ، ئۇنىڭدىكى تىل ۋە كەيپىياتنىڭ رىتىمى خۇددى تەمبۇر بىلەن ئورۇنلانغان لەرزان رومانتىك كۈينى ئەسلىتىدۇ، ئۇنىڭ ھۇزۇرى تومۇزدىكى سىم - سىم يامغۇردەك كىشىنىڭ روھىغا خۇش ياقىدۇ. يازغۇچى ئۆزىنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك تۇيغۇسىنى، ھاياتنىڭ مۆجىزىۋى قىممىتى ھەققىدىكى ئىنچىكە قاراشلىرىنى ۋە گۈزەللىك غايىسىنى ئۆز

زاماندىشلىرىدىن خېلىلا يۇقىرى كۆتۈرگەن. ئايخان چىرايلىق، ئېلىشىپ قالغان قىز. ئۇنىڭ كېلىشكەن بەستى، ئۇرغۇپ تۇرغان ھاياتىي كۈچى ئەقلىي مەجرۇھلۇق كەلتۈرۈپ چىقارغان تەلەيسىزلىك ۋە بەختسىزلىكنىڭ جۇل - جۇل كىيىملىرى ئىچىگە غەرق بولۇپ كېتىدۇ، كىشىلەر ئۇنى ساراڭ دەپ ئەخمەق قىلىدۇ، كولدۇرلىتىدۇ، يىرگىنىپ ئۆزىنى چەتكە ئالىدۇ، لېكىن ئايخان بۇنىڭغا قارشى ھالدا ئۆز دۇنياسىغا بولغان سەممىيلىكىدە قېلىشىپرىدۇ. تەبىئەت ئۇلۇغ - دە. سازلىق بويىدىكى دەرەخنىڭ ئاستىغا سايىدەشكە بارغان قاۋۇل تۆمۈرچى يۈيۈنۈپ - تارىنىۋاتقان ئايخاننىڭ قاملاشقان بەدىنىنى كۆرۈپ قالىدۇ. ئاسماندىكى قۇياش بىلەن قاۋۇلنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ھاياتلىق قۇياشى بىرلا ۋاقىتتا پارلاپ، ئايخاننىڭ يوشۇرۇنۇپ ياتقان گۈزەللىكىنى پاش قىلىدۇ. ئايخان بىلەن قاۋۇل ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ مۇھەببەت ۋە ھاياتنىڭ شېرىن ھېسلىرىنى تونۇپ يېتىشكە باشلايدۇ. ھېچكىم كۆزگە ئىلمىغان ئايخان ھېچكىمدە بولمىغان مۇھەببەت ۋە ۋاپادارلىقنى نامايان قىلىپ ئاشىقى ئۈچۈن جان تەقدىم قىلىدۇ. قەھرىمانلار، داھىيلار ۋە سىپايىگەرلەردىكى ئۇلۇغلۇقنى كۆرۈش ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭمۇ قولىدىن كېلىدۇ، بىراق ئەرزىمەس دەپ قارىلىپ، بىر چەتكە سىقىپ چىقىرىپ قويۇلغان مىيىپلار ۋە مەجرۇھلاردىكى ئۇلۇغلۇقنى كۆرۈپ يېتىش پەزىلەت ۋە يۈكسەكلىك تەلەپ قىلىدۇ، بۇنى بىر ئەدەبىي ئەسەردە سۈرەتلەش بولسا سەنئەتكارانە تالانتنى تەلەپ قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، بىزنىڭ مەتمىن ھوشۇر "ئايخان"غا كەلگەندە، يۇقىرىقى تەلەپلەرنى بىر - بىرىگە سىڭىشتۈرۈپ جۇلاغا كەلتۈردى. "ئايخان"دىكى شېئىرىي دۇنيا شائىر يازغۇچى دەپ قارىلىدىغان تۇرگېنېفنىڭ "مۇمۇ" ھېكايىسىدىكى شېئىرىي دۇنيادىن قېلىشمايدۇ. "مۇمۇ"دىكى باش قەھرىمان گېراسىم گاچا. ئۇنىڭ تاتىياناغا بولغان مۇھەببىتى ئېغىر زەربىگە ئۇچرىغاندىن كېيىن، بارلىق ئەقىدىسىنى مۇمۇ ئىسىملىك ئىتقا بېغىشلايدۇ. "ئايخان" ھېكايىسىدىكى ئايخاننىڭمۇ بىر ئىتى بار بولۇپ، ئايخاننىڭ بىردىنبىر ۋاپادار ھەمراھى. ھەر ئىككى ئەسەردىكى ئىت مەۋجۇدىيەت قىممىتى جەھەتتە، ئالىيجاناب ئىنسانلار بىلەن بىر ئورۇنغا قويۇلىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە جەمئىيەتتىكى ئادالەتسىز، چاكىنا ئادەملەر بىلەن روشەن سېلىشتۇرما. كىشىلەر ئايخاننى ساراڭ دېيىشتى، لېكىن ئۇ مۇھەببەت يولىدا ئۆز ماھىيىتىدىكى ئېسىللىكىنى ئىسپاتلىدى.

مەتمىن ھوشۇر ئۆزىنىڭ تېمىسىنى شۇ پېتى تەكرارلاشتىن خالىي بولالىغان. بىز "كۆز يامغۇرى"غا قارايدىغان بولساق، "ئايخان"دىكى تىندىنسىينى كۆرىمىز، لېكىن بۇ قېتىم كۆرگىنىمىز ئاشۇ تىندىنسىينىڭ باشقا بىر قاتلىمى. ئەختەم ھېسداشلىقنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان تاش يۈرەك ئادەم. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەتراپىدىكى نە بىر جانلىقنى، نە بىر ئادەمگە ئىچ ئاغرىتىشنى زادىلا بىلمەيدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ ئىنسانىي مۇھەببەتتىن خەۋەرسىز. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ قولىدىن ياخشىلىقنىڭ ئورنىغا زىيانكەشلىك كېلىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ مەھەللىسىدىكى نادىرنىڭ رەشىدەگە بولغان مۇھەببىتىگە زاۋاللىق يەتكۈزۈپ ئۆمۈرلۈك ئارماندا قويىدۇ. يىللار ئۆتىدۇ، كوپپېراتسىيە تۈزۈمى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئەختەم مەھەللىنىڭ چېتىدىكى بىر يەرگە جاي سېلىپ خۇدىنى بىلمەي ئىشلەيدۇ، قاتتىق ئەمگەك بىلەن

http://ilkitap.blogbus.com

بېخىللىق ئۇنى باي قىلدۇ، بىراق ئۇ يەنىلا ھاياتتا بولىدىغان بەختتىن مەھرۇم. ئۇ ياشلىقنى ئەنە شۇنداق ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ.

بىر ئۆسمۈرنىڭ يۇمران ۋۇجۇدىدىكى ئىللىق راھەت ئەختەمگە ئىنسانچىلىقتا بولىدىغان شەپقەت ۋە مۇھەببەتنى تونۇتقاندەك بولىدۇ، ئۇنىڭدىمۇ خوتۇنلۇق بولۇش، باللىق بولۇش ئىستىكى يانىدۇ. ئۇ ھايات، مۇھەببەت، ئازاب دېگەنلەرنى چۈشىنىپ، مەنىۋى جەھەتتىن ھەقىقىي ئادەم بولغاندا ئۆلۈپ كېتىدۇ. بۇ تراگېدىيىمۇ ياكى كومېدىيىمۇ؟ ئۇ باشتا ھايۋانىي ئادەم ئىدى، ئاخىر مەنىۋى ئادەمگە ئايلاندى، لېكىن ئۆلدى. بۇ يەردىكى تراگېدىيىنىڭ قاتىلى ئانچە ئاددىي ئەمەس ئىدى. ئەختەمدە تراگېدىيىلىك تۇيغۇ يوق ئىدى، ئۇ تراگېدىيىنى چۈشەنگەندە، تراگېدىيىگە يولۇقتى. چارس.. خارس ئۆزىنىڭ "ئەدەبىيات ئەنئەنىسىنىڭ ئاسىيلىرى" دېگەن كىتابىدا:"بۇ پاجىئەلىك دۇنيادا تراگېدىيىنىڭ كەملىكى كومېدىيىنى شەكىللەندۈرگەن" دېگەن بىر سۆزنى نەقىل قىلىپ ئۆتىدۇ، بۇ سۆز ئەختەمنىڭ تەقدىرىگە دەلمۇ دەل چۈشىدىغاندەك قىلىدۇ. ھېكايىدىكى ئەختەم بىلەن نادىر بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان كىشىلەر. يازغۇچى بۇ ئىككىسىنىڭ ھاياتىدىكى زىددىيەتلەرنى ئىككى يۆنىلىش بويىچە ئېلىپ بارىدۇ، ئەختەمنىڭ سەھىيلىرى ئاچچىق - چۈچۈك ھەجۋىي بىلەن ئارىلىشىپ كېتىدۇ، لېكىن نادىرنىڭ سەھىيلىرىگە كەلگەندە، ئاپتور گويا شائىرغا ئايلىنىدۇ، ئىككى پېرسوناژغا تەۋە تەسۋىردىكى رەڭ روشەن پەرقلىنىدۇ. مانا بۇ خاراكتېرگە لايىق بەدىئىي مۇقام. ئۆز زىددىيەتلىرى ئىچىدە ئۆزگىرىۋاتقان، ئەسلىدىكى ھالىتىدىن يات بىر ھالەتكە كۆچۈۋاتقان، ھەتتا ئۆزىگە تامامەن زىت قۇتۇپقا ئۆتۈۋاتقان ئەختەمدەك ئوبرازلار مەتىمىن ھوشۇر ھېكايىلىرىدە كۆپ ئۇچرايدۇ.

مەتىمىن ھوشۇر ئۆزىگە زاماندىاش كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ۋە روھىي قىياپىتىنى ماتېرىيال مەنبەسى قىلغان ھالدا ئۆزىنىڭ تارىخ تۇيغۇسىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا، كۆز ئالدىدىكى كىشىلەرنىڭ چىرايى، مىجەزى، تىلى ۋە ئۆرپ - ئادەتلىرىنىڭ ھەممىسى تارىخ، بۇلار قەدىمكى تارىخنىڭ يادنامىلىرى سۈپىتىدە قاندا، ئېرسىيەتتە، مەدەنىيەتتە ياشايدۇ. تارىخ يىلنامە ۋە تارىخىي شەخسلەر بىلەن باغلانغان تارىخىي ھۆججەتلا ئەمەس، ئۇ پەقەتلا ئەينى دەۋرلەردىكى تارىخنىڭ ماددىي پوستى ياكى پاكىتلىرىدۇر، خالاس. ھەقىقىي تارىخ روھتا، يەنى خەلقىمىزنىڭ بۈگۈنكى روھىدا بولىدۇ، مانا مۇشۇ روھ تىرىك بولغاندىلا، ئاندىن ئۇنىڭ كېلەچىكى بىلەن ئۆتمۈشى بولىدۇ. بۈگۈنكى روھ ئۆلگەن ئەھۋالدا، بىزگە مەنسۇپ تارىخ بىلەن كېلەچەكمۇ ئۆلگەن بولىدۇ. مەتىمىن ھوشۇر دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ روھىدىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان ھاياتلىق ئىنتىلىشلىرىنى تۇتقا قىلىپ تۇرۇپ، تارىخنى ۋاستىلىق يوسۇندا يورۇتۇپ بېرىشنى ئۇستىگە ئالغاندەك تۇرىدۇ. بىز ئۇنىڭ بۇنداق خاھىشىنى "قۇم باسقان شەھەر"دىن ئېنىق كۆرۈپ يېتىمىز.

كىشىلەر ئۆزىنىڭ ھاياتلىق شارائىتىنى ئۆزگەرتىش ۋە ياخشىلاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ، بۇ جەريانىدا يەنە ئۆز - ئۆزىنى مەنىۋى ياقتىن مۇكەممەللەشتۈرۈشكە تىرىشىدۇ، ئۆزلىرى دۇچ كەلگەن تۈرلۈك

مەسلىلەرگە جاۋاب ئىزدەيدۇ. مانا بۇ ھەرقانداق دەۋر كىشىلىرى ئۈچۈن ئورتاق رېئاللىق، شۇنداقلا ئەدەبىياتنىڭ زامانىۋى تېمىسى. گەرچە ھەرقايسى رايون كىشىلىرىنىڭ ئەنە شۇ خىل زامانىۋى كۆرۈنۈشدە زور پەرقلەر بولسىمۇ، ئەدىب ۋە سەنئەتكارلار ئۆز خەلقلىرىنىڭ رېئال ھالىتىنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ مەڭگۈلۈك تېمىلارنى يورۇتىدۇ، ئۆز خەلقلىرى ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان ئىلغار غايىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بىز مەتىمىن ھوشۇر ئەسەرلىرىدىن خەلقىمىزنىڭ ھازىرقى قىياپىتى ۋە خۇلقى - مىجەزىنى كۆرۈۋالالايمىز. مانا بۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى زامانىۋىلىقنىڭ تېماتىك تەرىپى. بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ سەنئەتكە ياتىدىغان تەرەپلىرىدىن جاھان ئەدەبىياتىدىكى نادىر ئەسەرلەرگە خاس ئىلغارلىقنىمۇ يېتەرلىك تاپالايمىز. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى زامانىۋىلىق بەرىبىر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۇنيا قارىشى، مەدەنىيىتى ۋە روھىي ھالىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. شۇڭا ئەدەبىياتىمىزدىكى زامانىۋىلىق ئۇقۇمىنى چۈشەنگەندە، ئامېرىكا، فرانسىيە ئەدەبىلىرىنى ياكى خەنزۇ ئەدەبىلىرىنى ئۆلچەم قىلىۋالساق بولمايدۇ. بىز چوقۇم ئۆزىمىزنى ئۆزىمىزنىڭ كۆزى بىلەن كۆرۈشىمىز كېرەك. مېكسىكا شائىرى ئوكتاۋىئو پاز ھەربىر خەلقنىڭ ئۆزىگە لايىق "ھازىر"ى بولىدۇ، دېگەنىدى. ئىجتىمائىي فورماتسىيىنىڭ ئوخشىمىغان باسقۇچلىرىدا ياشاۋاتقان خەلقلەرنىڭ بارلىقنى كۆزدە تۇتقاندا، "زامانىۋىلىق" ھەربىر مىللەتكە خاس مەزمۇنغا ئىگە بولىدۇ، بۇ دەل زامانىۋىلىق مىللىيلىكتىن ئايرىلمايدۇ، دېگەنلىك.

"ئىنسان" دېگىنىمىز مەنىۋى ئۇقۇم. بىر مەنىۋى ئادەم ئۆزىنى ۋە ئۆزىنىڭ ئەتراپىدىكى مۇھىتنى تىل بىلەن چۈشىنىدۇ، تىل بىلەن سېزىدۇ، تىل بىلەن تېتىيدۇ. شۇنداق ئىكەن، تىل مەنىۋى ئادەمنىڭ سەزگۈ ئەزاسى. ئەتراپىمىزدىكى ماددىي دۇنيا گويا سەزگۈ زىچلىقىدىن تۈزۈلگەن تېرە، تارىخ تىلدىن ئىبارەت بۇ ئالاھىدە سەزگۈنىڭ چەكسىز كېڭىيىشى. مەتىمىن ھوشۇر تىلدىن ئىبارەت ئەنە شۇ تارىختىكى ساپلىقنى ساقلاپ قېلىپ، بەدىئىي تىل يۈكسەكلىكىدە راۋاجلاندۇرۇۋاتقان يازغۇچى. تىلىمىز لېكسىكا ۋە گراماتىكا جەھەتتە شالغۇتلىشىپ كېتىۋاتقان، ئەدىبلىرىمىز خام تەرجىمە تىلىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ كېتىۋاتقان ھازىرقى شارائىتتا، مەتىمىن ھوشۇر ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئاددىي - ساددا، يۇمۇرلۇق، شوخ، كۆپ قىرلىق بولۇشتەك ئالاھىدىلىكىنى ئۆزىگە قورال قىلدى. ساپ مىللىي تىلغا ئېرىشمەي تۇرۇپ ساپ مىللىي روھنى تاپقىلى بولىدۇ!؟ بىز مەتىمىن ھوشۇرنىڭ تىل ئۇسلۇبىدىكى ئىخچاملىق ۋە تېپىكلىكىنى ئاپتور تىلى ھەم پېرسوناژ تىلىدىن ئوخشاشلا بايقىيالايمىز.

"قاراڭلارچۇ، ماۋۇ كارامەتنى، دېيىشتى ئۇلار بىر كۈنى بىر - بىرىنى نوقۇشۇپ، توختى كاستۇم كىيىپتۇ!

كاستۇم كىيىپ ئېشەك ھارىۋىسى ھەيدىدى، دېگەن گەپ ئېغىلغا زەدىۋال تارتقاندەك بىر ئىش - دە. توختەك كاستۇم كىيگەن بولسا، كاستۇم دېگىنىڭمۇ تايىنلىق نېمىكەن." ("بۇ چۈش ئەمەس(" بۇ دىئالوگلاردىن پېرسوناژلارنىڭ سالاپىتى، خاراكتېرى ۋە ئاۋازىنى ئېنىق ھېس قىلغىلى بولىدۇ، بۇنداق تېپىكلىكنى پەقەت مەزكۇر ھېكايىنىڭ ئانا تىلىدىكى نۇسخىسىدىلا يارقىن ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ. دەل

مۇشۇنداق مىللىيلىكنىڭ ئۆزلا ئەدەبىي ئەسەرنىڭ تەرجىمە قىلىنىشىدىكى مۇمكىنسىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. تىلدىكى بۇلغىنىش مىللىي ئىماندىكى بۇلغىنىشتىن دېرەك بېرىدۇ. شۇڭا داغىستان شائىرى رەسۇل ھەمزەتوۋ "ئانا تىلىم ئەتە يوقىلار بولسا، مەن بۈگۈنلا ئۆلۈشكە رازىمەن" دېگەنىدى.

مەتىمىن ھوشۇر بىر قېتىملىق سۆھبىتىمىزدە "يازغۇچىدىكى ئىجادىيلىق ھەممىدىن مۇھىم، ئۇ تەسىردىن ئەلا" دېگەنىدى. بىز ئۇنىڭ گېپىدىكى چىنلىقنى ئەسەرلىرىدىن راۋۇرۇس كۆرەلەيمىز.

بىز مىللىي ئەدەبىياتىمىزدىكى بۇ تەۋەككۈلچى يېڭى ئىراغا كۆچۈۋاتىمىز. نۆۋەتتە، غەربنىڭ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت سىستېمىلىرى دۇنياۋىلىشىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. ۋىسكى، تورت، ھامبورگ بولكىسى، دىسكو ئۇسسۇلى قاتارلىقلار ئاللىبۇرۇن شەھەرلىك ياشلىرىمىزنىڭ رومانتىك ئىستېماللىغا ئايلاندى. (تورلۇق) مىللىيئەدەبىياتنىڭ ئالمىششىغا تەھدىت سېلىپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئەھۋاللار ئەدىبلىرىمىزگە يېڭى كىرزىس، يېڭى ئويلارنى ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئىنكاس بىلەن چەكلىنىپ قالماي، بېشارەتمۇ بېرەلىشى كېرەك. تۆرگېنىڧ بازاروڧقا ئوخشاش كىشلەر بارلىققا كېلىشتىن ئىلگىرى بازاروڧ ئوبرازىنى ئوتتۇرىغا چىقارغانىدى. ئەدەبىيات ئۆز دەۋرىدىن كېيىنكى ئادەملەرنى تۇغالامدۇ - يوق، بۇ ئەلۋەتتە، بىرلا مەتىمىن ھوشۇرنىڭ مۇلاھىزە تېمىسى ئەمەس. نېتشى:"ئۆزىنىڭ جەسەت كۆلىنى تاغقا ئېلىپ چىققان كىم؟" دەپ سورىغانىكەن. ئۆزىنىڭ جەسەت كۆلىنى كۆتۈرگەن ھالدا ئېگىز تاغلارغا چىقىپ، يىراقلارغا قاراش قەلەم ساھىبلىرى ئۈچۈن ناھايىتى زۆرۈر.

1999-يىل ئۆكتەبىر

---

http://www.uyebook.com

كەنجى* نېمشقا قايتتى؟

(*ئىزاھات: كەنجى زوردۇن سابىرنىڭ "دولان ياشلىرى" ناملىق ھېكايىسىدىكى ئاساسلىق پېرسوناژ)

- يازغۇچى زوردۇن سابىر تۇغۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن

"نەيىنى چېلىشتا پۇۋلەشنىڭ ئۆزىلا كۇپايە قىلمايدۇ، يەنە بارماقلىرىڭ بىلەن ئۇنىڭ تۆشۈكلىرىنى بېسىشنى بىلىشىڭ كېرەك." مەن بۇ سۆزگە قوشۇلمەن. بۇ يەردىكى پۇۋلەش ۋۇجۇدتىكى روھىيەتلىك پارتلاشتىن دېرەك بەرسە، بارماقنى ئىشلىتىش سەنئەتتىن دېرەك بېرىدۇ. بىراق روھىيەتلىك پارتلاش قەيەردىن كېلىدۇ؟ نەيىنى پۇۋلەش ئۈچۈن ئۇرغۇپ تۇرغان قىزىق قان، ھاياجانلىق يۈرەك، تەشنا تەن كېرەك بولىدۇ. شۇڭا بىز يۇقىرىقى ئىبارىگە قاندىكى يوشۇرۇن ئىستەكنىڭ رولىنىمۇ قېتىپ قويۇشىمىز كېرەك.

بىزدە ھازىر سەنئەتتىن سۆز ئېچىش زۆرۈرىيىتى شۇنچە كۈچلۈكمۇ؟ بىزگە كېرىكى نوقۇل سەنئەتنىڭ ئۆزىمۇ ياكى سەنئەتنى ئۆز گەۋدىسىنىڭ مۇھىم بىر ئەزاسىغا ئايلاندۇرۇشنى بىلەلىگەن ھاياتلىقمۇ؟ ھازىر بىزگە ئىسسىق قان كېرەك بولۇپ قالدى. ئىنسانىيەت ئۆزىنىڭ سەنئەت مۆجىزىسىنى ساپ، ئىسسىق قاننىڭ ئۇيۇپۇقىدىن كۆرۈپ كەلدى. بىز دولقۇنىنىڭ تايىنى يوق شاۋقۇنسىز دەريادىن بەھەيۋەت كېملەرنى، ئۇستىخانلىرى مۇستەھكەم قاۋۇل كاپىتانلارنى ئۇچرىتالمايمىز. ئانا تەبىئەت بىلەن ئالاقىسى قويۇق ياۋايى قان ئۆزىنىڭ راۋان ھەرىكىتىگە دەخلى قىلىدىغان غەلدى - غەشلەرنى سۈرۈپ بەدەننى روھلاندۇرىدۇ. بۇنداق بەدەندىكى ھەربىر ھۈجەيرە ھاياتلىق ئىستىكىدىكى ياڭراق چۇقانغا تولغان بولىدۇ. بىراق بىز ئاشۇ چۇقاننى يوقىتىپ قويدۇق.

بىز ئەرشنى تەمە قىلىپ، زېمىننى ئۇنتۇپ كەتتۇق؛ روھىي لەززەت سەۋداسىغا گىرىپتار بولۇپ، ئەزىز تېنىمىزنى ئۇنتۇپ كەتتۇق؛ مۇھەببەتنىڭ غايىۋى مەنزىللىرىگە تەلمۈرۈپ، تومۇرىمىزدىكى ھايۋانىي ئېلېمېنتلارنى تاشلىۋەتتۇق. بۇنىڭغا بىر قانچە ئەسىر بولدى. تەڭداشسىز بەختسىزلىك شۇكى، نەچچە ئەسىر ئىچىدە قۇرۇپ چىققان ۋاپاسىز روھىي جەننىتىمىز يېقىنقى دەۋرلەردىكى ئورۇنسىز ئىدېئولوگىيە ئۆرۈۋشىنىڭ ئېغىر زەربىسى ئاستىدا نازاكەتلىك كۆرۈنۈشنى يوقاتتى. كەنجى ئاشۇ ئۆرۈۋشتىن قالغان خارابىنىڭ بىر بۇرجىكى. ئۇ دادىسى بىلەن ئانىسى سۆيۈنۈپ تۇرۇپ تۇۋلاپ كەلگەن مۇھەببەت قوشاقلىرىنى ياخشى كۆرمىدى. ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدىدىكى ئەقىل ۋە ساغلاملىقنى، جىسمانىي ۋە روھىي قۇدرەتنى دەۋر تەقەززاسىدىكى نادان شەرەپ ئىگىلىرىدىن بولۇشقا قۇربان قىلدى. ھاياتىي ئاساسنى يوقاتقان نەزەرىيىۋى قائىدىلەر، زامان ئېھتىياجىنى چىقىش قىلغان تەشۋىقاتلار كەنجىنى ساختا شان -

شەرەپكە ئىشتىھاسى ئەدەپ كەتكەن تىرىك مومىياغا ئايلاندۇرۇپ قويغان.
سىياسىينىڭ ئۆتكۈنچى بورانلىرىدا قاتقىپ، ئىنسانىيەتسىزلىكنىڭ قاقشال گىردابىغا پېتىنلاپ قالغان كەنجى ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان سۆيگۈ ناخشىلىرىنى فېئودالىزمنىڭ ئاسارەئەتىقىسى دەپ چۈشەندى.
بۇ ئەھۋال كىشىنى ئازابلايدىغان بىر كارىكاتۇرا: ساپ ئىنسانىي تەبىئەتتىن كەلگەن مۇھەببەت ناۋاسى ۋە ئۇنىڭغا كىيدۈرۈلگەن "فېئودالىزم" قالپىقى ناخشا ئېيتىدىغانلار ۋە ناخشىغا قالپاق كىيدۈرگەنلەرنىڭ زادى قايسىسى فېئودالىزم؟ راستىنى ئېيتقاندا، سەنئەتخۇمار پالتاخۇننىڭ ئوغلى كەنجى زامانىۋى فېئودالىزمنىڭ ئېچىنىشلىق قەھرىمانىغا ئايلىنىپ قالغانىدى.
كەنجى بۇنى تونۇپ يەتتىمۇ؟ ئۇ ئاخىر تونۇپ يەتتى. قان ئىدىيىدىن غالىب كەلدى. ئۇ ياشلىقنىڭ شېرىن سەۋدالىرىغا غەرق بولغانسېرى، ئۇنىڭ قېنىدىكى بىلىنەر - بىلىنمەس ئاڭلىنىدىغان مۇھەببەت ناخشىسى سۈزۈلۈپ، ئۇلتۇرسا - قوپسا ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىدىغان بولدى. ئۇ چىن ئىنسان ھاياتقا بولغان ئاشقانە ئەقىدىسىنى "ئاسىدە" ئىسمىلىك رەسىمگە سەممىي سىڭدۈرگەنىدى. ئۇ ئۆزىمۇ مۆلچەرلەپ بولالمىغان سۆيگۈ سىرىنى ۋە بۇ سىرنىڭ ئاجايىپ سالماقلىرىنى ئاشۇ ئىختىيارىي ئىپادىلەشتىن كۆرۈپ يەتكەنىدى.
مۇھەببەت كەنجىنى ئويغاتتى. زامان ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى نۇرغۇن ھۈجەيرىلەرنى ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ، ياشلىق ئۇنى تولۇقلىدى ۋە مۇھەببەتكە بولغان تەلەپنى ئىنسان ئۇچۇن ئىسيانغا ئايلاندۇردى. ئاسىدە كەنجىنى چىن ئىنسانلىقنىڭ مۇنبەت تۇپرىقىغا سۆرەپ ئەكەلدى. ئۇ گويا مۇھەببەت بابىدا قايتىدىن ئىمانغا كىرگەن بىر كاپىر ئىدى. ئۇ ئىنسان مۇھەببەتتىن ئىبارەت مۇشۇ ئىماننىڭ تەپتى بىلەن ئىجتىمائىي خاراكتېرلىك سوغۇق ۋۇجۇدىنى ئىللىتتى. ئاتا - بوۋىلىرى ئېيتىپ كەلگەن كۈيلەرنىڭ سېھرىي كۈچىنى تاپالىدى.
دېھقان سەنئەتكار مەتيا كەنجىنى "سەنئەتنى خورلايدىغان ياۋايى تەبىئەتلىكلەرنىڭ خىلىدىن سەن!" دېگەنىدى. ئەمەلىيەتتە ئىقتىدار ئۇنى كۈتۈپ تۇراتتى. دولان ئۇسسۇلى ئاشۇ ئىقتىدارنى ئاخىر تاپتى. كەنجى سەنئەتنىڭ ھارارىتى بىلەن ئاسىدەدىن بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان دىلرەبالىقنى ئۇچراتتى. ئۇ بۇ مۆجىزىدىن ھەم ھەيران قالدى، ھەم لەززەت ئالدى.
مۇھەببەت ئۆز مەنىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئىنقىلاب ئەمەس، بەلكى تەبىئەت. بىراق ئۇ ئەركىن ئىپادىلىنىش ۋە قېنىش مۇھىتىنى تاپالمىغاندا ئىنقىلابقا ئايلىنىدۇ. مۇھەببەت ئىنسانلارنىڭ ھايات ئىگىلىرىگە ئارزۇ - ھەۋەسلىرى بۇرمىلانغان ياكى رەت قىلىنغان ئەھۋال ئاستىدا تىنىمسىز چىقىش يولى ئىزدەيدۇ. ئۇ خۇداغا، دەل - دەرەخلەرگە، ئەزىم دەريالارغا، چاقماقلارغا، ئاپئاق قار ئۇچقۇنلىرىغا سىڭىدۇ. ئۇ ھەتتا پۈتۈن بىر كائىناتقا ئايلىنىدۇ، ئۇ ھەممە شەيئىگە ئۆزىنى چۈشەندۈرىدىغان تىلنى يارىتىدۇ. مەسچىت، چىركاۋ ۋە بۇتخانىلارنىڭ ئۇلى مۇھەببەت ئۈستىگە قۇرۇلغاچقا تا بۈگۈنگىچە غولىماي كەلگەن.

http://www.uyebook.com

بىز روھىيەت مەدەنىيىتىگە چوقۇنۇپ كەلدۇق. ئەمدى تەن مەدەنىيىتىگە يۈرۈش قىلايلى! بىز مۇھەببەتنىڭ بىر پۈتۈن مەنىسىنى روھ بىلەن تەن بىرلىكىدىكى نورمال ھاياتتىن تاپالايمىز. بىز مۇھەببەتنىڭ ئىلاھىيلىقىنى، مەنىۋىلىكىنى ئۇلۇغلاش بىلەن بىرگە، ئۇنىڭ ھايۋانىيلىقىنىمۇ ئېتىراپ قىلىشىمىز كېرەك. ئۇنداق قىلمايدىكەنمىز، يالغانچى - كاززاپلاردىن بولۇپ قالىمىز.

زوردۇن ئەپەندىنىڭ پۈتكۈل ئەسەرلىرىنى جەم قىلىپ، تارىخىي نەزەر بىلەن قارىغاندا، ئېپوس خاراكتېرلىك كۆرۈنۈشلەرگە ئىگە. بۇ كۆرۈنۈشلەر مۇھەببەت ۋە ھاياتنىڭ مەنىسىنى يوقىتىپ قويغان ياكى ئۇنى ئىزدەپ تاپالماي گاڭگىراپ يۈرگەن خىرە - شىرە كىشىلەرنىڭ مەيداندىن ئىبارەت. بۇ ئەسەرلەردە يېزىلاردىكى ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىدىن كېيىن ئاز - تولا پۇل كۆرۈپ ھجىيىۋاتقان كىشىلەرمۇ ئاز ئەمەس. سەگەك كىتابخان ئاشۇ ھجىيىشنىڭ كەينىدىكى مىسلىسىز روھىي گادايلىقنىمۇ كۆرۈۋالالايدۇ. تېخىمۇ ئېچىنىشلىق يېرى شۇكى، بۇ خىل روھىي گادايلىق ئۆزىمىزدىمۇ يوق ئەمەس.

ۋانگوك كونا بىر پاي ئاياغنى سىزغاندا، ئۆزىنىڭ روھىي ساپاسىنىمۇ قوشۇپ سىزغانىدى. ئەلۋەتتە ئەدىبلەرمۇ بۇنىڭدىن خالىي بولالمايدۇ. زوردۇن ئەپەندىدەك بىر ئەۋلاد يازغۇچىلار ئۆز ئىستېداتىغا يارىشا مۇھىتتا ئەمەس، دەل ئەكسىچە مۇھىتتا مىللىتىمىزگە قىممەتلىك ئەسەرلەرنى قالدۇردى. خەلق ئۆز دەۋرىگە يارىشا مۇنەۋۋەر يازغۇچىسىنىڭ مەنىۋى ئوبرازىنى يازغۇچىنىڭ ئۆزىگە ھەرگىز قايتۇرۇپ بەرمەيدۇ. بەلكى ئاشۇ ئوبرازنى يازغۇچىدىن تالىشىدۇ.

بىزگە توماس مان، مورىياكلاردەك دۇنياۋى قامەتلەر ئەلۋەتتە كېرەك. بىراق زوردۇن ئەپەندىدەك ئۆزىمىزدىن چىققان مىللىي قامەتلەر تېخىمۇ كېرەك.

رەڭ تۈلپارى

شنجاڭ رەسساملار ئاكادېمىيىسى رەسىم دەھلىزى 1994 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 8 - كۈنىگىچە بىر جۈپ ياش رەسسام نەجمىدىن، رەشىدەلەرنىڭ رەسىم كۆرگەزمىسىنى ئۆتكۈزدى. بۇ ئىش كەڭ ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرى ۋە ھەۋەسكارلار، ھەر قايسى ساھەدىكى قاتناشقۇچىلار ئارىسىدا ناھايىتى ياخشى تەسىر قوزغىدى. كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەھۋالىغا يارىشا تۈرلۈك ياخشى تەسىراتلارغا ۋە مۇھاكىمە تېمىلىرىغا ئىگە بولدى.

بۇنى ئالدى بىلەن مۇنۇ تەرەپلەردىن يېغىنچاق دېمەي بولمايدۇ: بىز بىر جۈپ ئەر - ئايال ئىسمىلىرىنىڭ ھەمىشە توي، بەزمە - مەشرەپ، نەزىر - چىراغ باغاقلىرىنىڭ ئاخىرقى قۇرلىرىغا ئالاھىدە قىستۇرۇلۇشىغا كۆنۈپ قالغاندۇق. لېكىن نەجمىدىن، رەشىدەلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئوخشىمىدى. ئۇلار كىشىلەرنى جاپالىق بەدىئىي ئىجادىيەتلىرىنىڭ مېۋىسىگە تەكلىپ قىلغان ۋە ئىسمىلىرىنى قەيت قىلغان. مانا بۇ ئۆزىنىڭ نام - ئەمەلىنى ئىسپات قىلىش جەھەتتىكى ئىككى خىل قىممەت. ئەلۋەتتە بىز ھەر ئىككىسىنى قوللايمىز. لېكىن كېيىنكىسىدە، قانداقلا بولمىسۇن مەدەنىيەت ئۈچۈن ئائىلىنىڭ ئاممىۋى ئادەتلەردىكى ئورنى ۋە شادلىقىنى قۇربان قىلىش روھى ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. ھازىرنىڭ ئۆزىدىن بۇنداق ئۆرنەكلەرنى ئانچە كۆپ تاپالمىساق كېرەك.

ئۇلۇغ ھەيكەلتىراش رودىن ئۆزى ياشىغان دەۋرگە ئىشارە قىلىپ، بۇ "تېخنىك ۋە زاۋۇت باشلىقىنىڭ دەۋرى، سەنئەتكارنىڭ دەۋرى ئەمەس" دەپتىكەن. بۇ گەپ بىزنىڭ دەۋرىمىزگە ماس كېلەمدۇ - يوق، بۇنى بىلمەيمەن. ئېھتىمال، سەنئەتكارلار بەزىدە شۇنداق ئويلاپ قالىدىغاندۇ. ئەمما بۇگۈنكى رېئاللىق بىزگە شۇنى ئېنىق كۆرستىۋاتىدۇ: نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ نەپسى پۇل رىقابىتى تۇپەيلىدىن جىددىيلىشىپ كەتتى. مەنىۋى نەرسىلەرنىڭ بازىرى كاسات بولغاچقا، زېھنىي ئەمگەكچىلەرنىڭ زېھنى باشقا تەرەپلەرگە چېچىلىپ كەتتى. كىشىلەرنىڭ چىرايى مال باھاسى تۇپەيلىدىن پات - پات ئۆزگىرىپ تۇردى، سەنئەت ۋاقتى كەلگەندە يەڭنى بىر شىمايلىسا قېشىمىزغا قايتىپ كېلىدۇ ياكى ئۇ كېتىپ قالسا كارايىتى چاغلىق دەپ قارايدىغانلار پىشنى قېقىپ چوت سوقۇشقا ئۆتۈپ كەتتى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، نەجمىدىن، رەشىدەلەر سەنئەتكە بولغان ئەقىدىسىدىن قايتمايدىغان، گۈزەللىك ئۈچۈن ۋايىسماي بەدەل تۆلەيدىغان كىشىلەرنىڭ بارلىقىنى ئەڭ يارقىن ئىسپاتلىدى. مەسىلە ئىسپاتلانغان نۇقتىدا ئەمەس، ئىسپاتلاشنىڭ ئۆزىدە. روشەنكى، بۇ ئىش يېغىنچاق قەدىر - قىممىتىگە سازاۋەر.

ئېسىمدە قېلىشىچە، بۇ قېتىملىق كۆرگەزمە نەجمىدىن، رەشىدەلەرنىڭ مەن قاتنىشىشقا ئۈلگۈرگەن ئىككىنچى قېتىملىق رەسىم كۆرگەزمىسى. بۇرۇن ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر

بىرلەشمىسى زالىدا ئۆتكۈزۈلگەن كۆرگەزمىدىن ئالغان مۇنداق بىر تەسىرات تېخىچە يادىمدا تۇرۇپتۇ: مەن بەدىئىي خاھىش ۋە ئېستېتىك غايە جەھەتتىن ئەڭ ياخشى دوستلارغا ئېرىشكەنىدىم. مەن ئەدەبىي تىل ئارقىلىق سۆزلەشكە تىرىشىپ، كۆڭۈلدىكىدەك ھەل قىلالمىغان روھىي قاتلامنى ئۇلارنىڭ سىزىملىرىدىن كۆرگەنىدەك بولدۇم. راست، ئۇندەش ۋە سوئال بەلگىلىرىگە، تىترەڭگۈ چېكىتلەرگە تولغان ھاياجانلىق جۈملىلەر ئارتقۇرالمىغان ۋەزىپىلەرنى بوياق ۋە شەكىللەر جىمجىت تۇرۇپ ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. داۋىنچىنىڭ "ئەڭ ئاخىرقى كەچلىك تاماق" دېگەن ئەسىرى "ئىنجىل" دا ئېيتىلمىغان نۇرغۇن سىر قەلئەلىرىنى ئاشكارىلىغان ئەمەسمۇ؟ بۇلارنى ئويلىغان ۋاقىتتا، ئادەمنىڭ رەسسام بولغۇسى كېلىدۇ. گەرچە بۇ ھەر قايسى سەنئەت تۈرلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس تىل ئالاھىدىلىكىدىن كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن رەسىم تىلىنىڭ بىۋاستىلىقى، تەرجىمىگە ھاجەتسىزلىكى ئۇنى توسالغۇسىز ئاممىۋى ئىمكانىيەتكە ئىگە قىلىدۇ.

نەجمىدىن، رەشىدەلەر ئۇيۇشتۇرغان ئىككى قېتىملىق كۆرگەزمىدىن مۇنداق پەرق ۋە ئوخشاشلىقنى ھېس قىلىش مۇمكىن: بۇرۇنقىدا ئابستراكتلىق ۋە مەۋھۇملۇق ئاساسىي ئورۇندا ئىدى. بۇ قېتىمقىسىدا ئوبيېكتتىكى رېئاللىق بىلەن خىيالىي سىزىم گىرەلەشتۈرۈلۈپ، كىشىنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغايدىغان ئوبرازلار رەڭ جەھەتتىكى سۈزۈك فانتازىيىنىڭ دولقۇنىغا چۆمدۈرۈلگەن. بۇرۇنقىسىدا ئىنسانىي مۇھەببەتنىڭ مۇڭلۇق كۈيى قارامتۇللۇق ئىچىدىكى خىيالىي گەۋدىلەر ۋە شەكىل فانتازىيىسى ئارقىلىق نامايان قىلىنغان بولسا، ئەمدىكىسىدە ئۇ خىل مۇھەببەت ئاز - تولا ئىللىقلىق ۋە سىقىلىش تۇيغۇسى بېرىدىغان رەڭلەرگە، يەنى سارغۇچلۇقنى ئاساسىي بىرلىك قىلغان رەڭ قاينىمىغا سىڭدۈرۈلگەن. مانا بۇ پەرق. ئوخشاشلىق شۇكى، ئاساسەن ھەر ئىككى كۆرگەزمىدە كىشىلىك ۋۇجۇد تېما قىلىنغان.

قىستۇرۇپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك يەنە بىر نۇقتا باركى، بۇرۇنقى كۆرگەزمىدە، بۇ ئەر - ئايال رەسساملار ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبلىرى بىلەن ئالدىمىزغا چىققان بولۇپ، ئۇلارنىڭ رەسىملىرىدىكى كەيپىيات تامامەن ئوخشىمايتتى، بۇنى قاراپلا بايقاشقا بولاتتى. بۇ نۆۋەت ئۇلاردىكى پەرقنى تونۇپ يېتىش ئانچە ئاسانغا توختىمايدۇ. تېماتىكا تەرەپتىكى ئوخشاشلىقلار گويا بۇ پەرقنى يوققا چىقارغاندەك قىلىدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئۇسلۇب پەرقى ماھارەت ۋە رەڭ تۇيغۇسى جەھەتتىكى ئىنچىكىلىككە قاراپ ماڭغان. نەجمىدىننىڭ بوياق تۇتقان قولى بىرقەدەر كەسكىن ھەم قايناق تۈس ئالغان بولۇپ، ئۆزىنى رەڭنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرغان. رەشىدە بولسا بىرقەدەر مۇلايىم قەلەم بىلەن نەپىسلىك بابىدىكى تەلەپكە كۆپرەك مايىل بولغان.

ھېسسىيات ئەۋجىنى مەنبە قىلغان يوشۇرۇن نەپىسلىك قوپال تاشقى كۆرۈنۈشلەرنىڭ كەينىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئالدىرىماي ئاشكارىلىققا ئۆتىدۇ. رەڭنى چۈشەنگەن ۋە رەڭ مەستخۇشلىقىغا ئېرىشكەن ئادەمنىڭ سەنئەتتىكى كەسكىن ھەرىكەتلىرىمۇ كۆپ ھاللاردا نەتىجىلىك قەدەملەردىن بولۇپ چىقىدۇ. پىكرىنى نەجمىدىنگە مەركەزلەشتۈرۈپ ئېيتقاندا، ئۇ بۇ قېتىم ئۆزىگە يات بولغان بىر قېتىملىق سىناقنى

http://ilkitap.blogbus.com

ئېلىپ بارغان. ئۇ بولسىمۇ ئىللىق رەڭلەرنىڭ تېگىدىكى مەيۈسلۈكنى قانداق كۆرسىتىش.

بۇ قېتىمقى ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى خوتەندە ئىجاد قىلىنغان بولۇپ، رەسىمدىكى ئادەملەر ئوبرازى خوتەن تۇرمۇشىدىن ئالغان ئالاھىدە تەسىراتنىڭ ھەم زېمىن، قۇياش، ئادەملەرنىڭ بىر تۇتاشلىقىدىكى كەلىماتنىڭ روشەن ئىزنالىرىغا ئىگە. بۇلار تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي مۇھىت - مەنزىرىلەرنى قىستۇرمايمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

كەلىمات رەسساملارغا ھەرخىل يورۇقلۇق تۇيغۇسى بېرىدۇ. نەتىجىدە، ئۇ رەسساملاردا ئاڭسىز ھالدىكى ئىجادىي يېڭىلىقنى پەيدا قىلىدۇ. بىر شەيئىنىڭ ئوخشىمىغان يورۇقلۇق نۇقتىلىرىدا بەرگەن رەڭ تەسىراتى پەرقلىنىدۇ، بۇ ئەلۋەتتە، رەسساملارنىڭ سېزىمىدە ئەكس ئېتىدۇ. نەجمىدىننىڭ بۇ قېتىمقى رەسىملىرىدىكى بەدىئىي ئۆزگىرىشنى نىسپىي ھالدا مۇشۇنىڭدىن كەلگەن دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ رەسىملىرى كىشىگە بىر قارىسا خىيالىي تۇيغۇ بېرىدۇ، بۇ تۇيغۇ ئادەم ئۇستىگە مەركەزلەشكەن تۇرلۈك رەڭلەرنىڭ قاتلىرىدىن ئۇرغۇپ چىقىدۇ، بىر قارىسا ئوچۇق رېئال تۇيغۇ بېرىدۇ، يەنى رەسىمدىكى ئادەم سەنئەتتىن يۇلقۇنۇپ چىققان نەق ئاشۇ ئادەمدەك كۆرۈنىدۇ. بۇ يەردە ئادەملەرنىڭ تېرىسى ۋە كىيىم - كېچەكلىرىدىن كېلىۋاتقان روھىيەت رەڭلىرى بىلەن نەجمىدىننىڭ تومۇرىدىكى قان ئەلەڭگىسى قۇياش نۇرى ئاستىدا ئارىلىشىپ، رەڭ ئالۋۇنى كېلىپ چىققان - دە، ئادەملەر گاھ يىراقتا، گاھ ئالدىمىزدا كۆرۈنىدۇ.

رەسسام گۈزەل ياكى رەزىل دېگەندەك كاتېگورىيىلەشكەن خاراكتېرلارنى يارىتىشقا ئۆزىنى ئىسراپ قىلمىغان، ئۇ بۇنداق فورمىلاشقان سەنئەتتىن ئاللىبۇرۇنلا چىقىپ كەتكەن. بىز ئۇنىڭ رەسىملىرىدىن ئادەمنى، مۇستەقىل تۇيغۇ كۆزىدىكى رەڭنى كۆردۇق. مودېل ۋە يورۇقلۇق شارائىتلىرىدىن ھالقىپ كېتەلىگەن گۈزەللىك ئىشقىنى كۆردۇق. ئۇ ئادەملەرنى ئوبرازنىڭ ماتېرىيالىغا، ئوبرازنى قانداقتۇر بىرەر مەيدان ياكى مەسىلىنىڭ ۋاستىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويماي، بەلكى روھنىڭ قەدرىنى بىلىپ - بىلمەي ئىزدەشتەك ھاياتىي كۈچنىڭ ئىگىسى سۈپىتىدە سىزىپ چىققان.

نەجمىدىن رەسىملىرىنىڭ ئىجادى ۋە تەسىرى مەنبەلىرى ئۈستىدە ھازىرچە بىر نېمە دېيىش تەس. چۈنكى بۇ ئۇنىڭ بىر پۈتۈن ئىجادىيەت جەريانىنى ئەستايىدىل كۆزىتىپ تەھلىل يۈرگۈزگەندە مەلۇم بولىدۇ. شارائىت ھازىرچە ئۇنداق ئىمكانىيەتنى بىزگە بەرمىدى. لېكىن ئىككىلەنمەي ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئۇ ئەدەبىياتىمىزدا تېخىچە ھەل بولمىغان بەزى مەسىلىلەرنى رەسىملىرىدە ئىشقا ئاشۇردى. ئۇ ئىپادىلەشتىن ئىپادىلىنىشكە ئۆتتى.

1994-يىل يانۋار

---

http://www.uyebook.com

تۇپراق ۋە گۈل - گىياھ روھى

- شائىر ئادىل تۇنىيازنىڭ «ئۆمۈچۈك، شېئىر ۋە تەپەككۇر قاتلىمى» ناملىق ماقالىسىگە ئىلاۋە

ئادىل تۇنىياز خاسلىق ياراتقان شائىرلارنىڭ بىرسى. خاسلىق شائىرنىڭ سۈپىتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، شېئىرىيەتتە قانچە شائىرنىڭ بارلىقى دەل قانچە خاسلىقنىڭ بارلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ بېرىدۇ، ئادىل تۇنىياز ئۆزى قۇرۇپ چىققان ئاشۇ شەكىلسىز سەلتەنىتىدە دۇنيا، ھاياتلىق، ئۆلۈم ھەققىدە مۇستەقىل ئويلاندى. ئويلانغاندىن كېيىن ئېرىشكەن تېپىشماقلىرىنى باللارچە تەشۋىش، ساددا تىل، تەبىئي رىتىم بىلەن تۆكۈپ تاشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ شېئىر دۇنياسىدا ھەممە نەرسىگە ھەيران قالىدۇ. بۇ ھەيرانلىق شۇ قەدەر مەسۇمكى، ئۇنىڭدىن تېخىنىكا دەۋرىدىن يات بىر ئىنسان بالىسىنىڭ پاكىز ھىدىنى روشەن سەزگىلى بولىدۇ. ئادىلنىڭ خاسلىقى دېگىنىمىزدە يەنە مۇنداق نەرسىلەرمۇ بار: ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىكى مەنىۋى قىياپەتلەر ئاساسەن ئۇيغۇرلاشقان. كېيىنكى شەھەر ھاياتى ئۇنىڭ بىر سەھرا بالىسىغا خاس كۆزىتىش ئادىتىنى يوقىتىۋەتمەستىن، ئەكسىچە، تېخىمۇ تاۋلىغان. سەھراغا بولغان قاتتىق سېغىنىش ۋە سۆيۈنۈش ئۇنىڭ كۆزىتىشلىرىنى رومانتىك رەڭگە ئېرىشتۈرگەن. ئۇ، غەمزىدار شېئىري نازاكەتتە چاڭلاشقان كۆزلىرى بىلەن ئەسلىمە ماكانىدىكى مەۋجۇداتلارنى ماللتلايدۇ - دە، ئۇيغۇر يېزىلىرىدىكى ھەر بىر مەنزىرە قويۇق لىرىك كەيپىياتقا چۆمىدۇ. ئادىل بۇ مەنزىرىلەرنى ياۋروپانىڭ دېڭىزلىرىغا، "ئىنجىل" مەدەنىيىتىنىڭ بەلگىلىرىگە تېگىشىۋەتمىگەن، بۇ ئۇنىڭ تولىمۇ قىممەتلىك تەرىپى. ئامېرىكا شائىرى T.ئېلىئىئوت مېتافورا ھەققىدە مۇنداق يېشىم بەرگەن:

كۆز سۆز - بېكىتىش...

كۆز شائىرنىڭ دۇنياسى، سۆز ئەنە شۇ دۇنيا تەرىپىدىن خاسلاشتۇرۇلىدۇ، بېكىتىش "كۆز" بىلەن "سۆز"نىڭ "نىكاھ"ىدىن كېيىنكى شەكلىدۇر. بۇ يەردىكى ھالقىلىق نۇقتا "كۆز"دۇر. ئادىل زاھىر ۋە باتىن كۆزىنىڭ ھەر ئىككىسىنى تەڭ ئىشقا سالغان. ئۇ زاھىر كۆزى بىلەن قاغىلىقنى، قەشقەرنى، ئىلىنى، ئۈرۈمچىنى... كۆرگەن، كۆرگەندە ئەڭ ئىنچىكە دېتاللار(ئۆمۈچۈك تورى، كالا كۆزى، ئوتۇن دۆۋىسى، تۇخۇم ساتقۇچى موماي...) نىمۇ قولدىن بەرمىگەن، ئادىل بۇلارنى كىشلەرنىڭ روھي قاتلىمى، ئېتىقادى، ھايات چۈشەنچىسىنى بىلىشتىكى كۆزنەككە ئايلاندۇرغان. ئۇ ئۆزى كۆيلىگەن ھەر بىر مەۋجۇتلۇقنىڭ كەينىدىكى سىرلىق مەنىنى ئىشارە قىلغاندا، بىز ئۇنىڭ باتىن كۆزىنى ئۇچرىتىمىز. بۇ كۆز

ئەڭ پاك بۇلاق رەۋىشىدە مەنە سۆلىرىنى ئوخچۇتىدۇ. بۇ سۇلار شېئىر ۋادىلىرىنى كۆكلىتىپ تۇرىدۇ. بىز ئۇنىڭ "قەشقەردىكى يەر شارى" ناملىق داستانىنى كۆرگىنىمىزدە، ساپ مىللىيەت بىلەن تويۇنغان تونۇش ۋادىنى ئۇچرىتىمىز. ئادىل بۇ ۋادىنىڭ گىياھلىرىنى شامال بولۇپ قۇچىدۇ، مەست بولىدۇ، سۆزلەر مەستلىك ئىلكىدە توزۇيدۇ، توزۇغان سۆزلەر شائىرنىڭ ۋەتىنىدىن قىسسە بايان قىلىدۇ.

بىز شائىرنىڭ تىترىگەن يۈرىكىنى كۆرىمىز، لېكىن بۇ يۈرەك ئۆزۈل - كېسىل مۇزلاپ كەتمەيدۇ. شۇغان ئۇنىڭ يۈرىكىگە دارىغان ھامان، ئۇ ئۆزى ئۇچۇن ئەڭ نەق بولغان تۇپراقتا يۈرىكىنى دوملىتىدۇ. مۇشۇ يەرگە كەلگەندە باللىقتىكى بىر ئويۇن ئېسىمدىن كەچتى:

قىش پەسلىنىڭ قەدىمى يېتىشى بىلەن ئۆستەڭلەردىكى ئويناق سۇلار نەگىدۇر غايىپ بولاتتى. ئەينەكتەك مۇزلار ئۆزىنىڭ ئاستىدىكى سۇ ناۋاسىنى ياۋاشلىتىپ، يازنىڭ سېغىنىشىنى كۆچەيتىۋېتەتتى. باللىقتا قانداقتۇر بىر كۈچ قۇتراپ تۇرسا كېرەك، بىز مۇزلارنى تاش بىلەن سوقۇپ سۇندۇرۇپ ئويناپتتۇق، چېقىلغان ئىزدىن مۇلايىم سىزۇلۇك سۇلار كۆرۈنۇپ قالاتتى. بىز كۆزنەكتەك چوڭلۇقتىكى نىپىز مۇزلارنى ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ، كۆن چۇشۇپ تۇرىدىغان تاملارغا يۆلەپ تۇرغۇزاتتۇق. ئاندىن يۇمشاق توپىنى مۇزنىڭ يۈزىگە قۇرۇق ئۇن سەپكەندەك تەكشى سېپەتتۇق ۋە بىر پەس كۈتەتتۇق. ئىللىق تۇپراق ۋە كۆن نۇرىنى كۆرگەن مۇز ئاستا - ئاستا ئېرىشكە باشلايتتى - دە، دۇغ سۇلار پەسكە سىرغىپ، مۇز يۈزىدە ئەگرى - بۈگرى سىزىقلارنى قالدۇراتتى. بۇ چاغدا بىز قولىمىزدىكى ئەپچىل تاياق بىلەن مۇز يۈزىنى يەڭگىل سىپايتتۇق ("ساغاتتۇق"). مۇزنىڭ ئاستىغا يىغىلغان دوغاپنى "قايماق" دەپ ئاتايتتۇق. ئەمدىلىكتە بۇ ئويۇنلارنى ئوينىمىغانغا ناھايىتى ئۇزۇن بولۇپ كەتتى. بىرەر ئەسىر بولدىمىكىن دېگۈسى كېلىدۇ ئادەمنىڭ. جاھان ناھايىتى تېز ئۆزگىرىدىكەن، ئۆزگەرگەنسېرى نۇرغۇن نەرسىلەر ياتلىشىپ بارىدىكەن. بىر قېتىم قىش پەسلىدە يۇرتۇمغا بارسام، بىزدەك ئويۇنخۇمار باللارمۇ قالماپتۇ، ئۇلار ئاتا - ئانىلىرى گىرىپتار بولغان جان بېقىش ھەلەكچىلىكىگە بالدۇرلا شېرىك بولىدىغان بوپتۇ. شىرىلداپ ئاققۇدەك سۇنىڭ، مۇز تۇتقۇدەك ئۆستەڭلەرنىڭمۇ تايىنى قالماپتۇ. ھەي، ھەي، باللىقىغا قانمىغان باللار! مانا چوڭ بولغانسېرى پىكىر قىلىشنىڭ ئۇزاق يوللىرىدا ماڭىدىكەنمىز، ھەر بىر دوقمۇش بېشىمىزنى قايدۇرىدىكەن. چارچىساقمۇ ماڭمىساق بولمايدۇ. پىكىر دېگەن بەربىر پىكىر - دە، باللىقتىكى ھېلقى ئويۇنلارنى ھازىر ئويلاپ كۆرسەم، بىر ھېكمەتنى چۈشەنگەندەك بولىمەن: قەھرىتان قىشتا سۇلار مۇزلايدىكەن، ئادەملەر مۇزلايدىكەن، ھاۋا مۇزلايدىكەن، دەل - دەرەخلەر، گۈل - گىياھلار، قۇشلارنىڭ نەپەس ئاۋازلىرى مۇزلايدىكەن، بىرلا تۇپراق مۇزلىمايدىكەن. تۇپراق ئۆزىدىكى تەمكىن ھارارەت بىلەن مۇزلارنىمۇ ئېرىتىۋېتىدىكەن. تېخىمۇ ئاجايىپى شۇكى، بىز تۇپراق مۇزنىڭ ئېرىتمىسىنى "قايماق" دەۋالغانىدۇق. بۇ "قايماق"تا قەھرىتان، ئاپتاپ، تۇپراق، تاياق، تام، سۇ دېگەن نەرسىلەر بار ئىدى. بۇلار ھەم بىر - بىرىگە ئۇيغۇن ئامىللار ئىدى. شېئىر ئەنە شۇنداق مۇرەككەپ نىسبەتلىك دۇنيانىڭ مەھسۇلى ئەمەسمۇ.

http://www.uyebook.com

ئادىللىنىڭ شېئىرلىرىدا ساماۋى نەرسىلەرگە قارىغاندا، زېمىندىكى نەرسىلەر سالماق ئورۇن تۇتىدۇ، ئۇنىڭدىكى يۇلتۇزلار ۋە ئاي زېمىندا بولىدىغان ساددىلىقنىڭ زىننەتلىرىگە ئايلانغان.

شائىرنىڭ ۋەتىنى سۆزلەر، لېكىن ئۇ سۆزلەرگە قانائەت قىلمايدۇ، ئۇ سۆزلەرنى ئۆزگەرمەس قىممەت سۈپىتىدە ئەمەس،بەلكى ئادەملەرگە ئوخشاش جېنى بار مەۋجۇتلۇق، دەپ قارايدۇ. شائىرنىڭ نەزەرىدە سۆزلەرنىڭمۇ ئەركەك - چىشىسى بار، سۆزلەرمۇ ئەۋلاد قالدۇرىدۇ. ئۇلار نەچچە مىڭ يىللىق ھايات تارىخىدا ھەرخىل چىرايلارغا كىرىدۇ، لېكىن تومۇرىدىكى مىللىي قاننى ۋە گېننى ھەرگىز ئۆزگەرتمەيدۇ. بىر پارچە شېئىردا سۆزلەر سۆزلەرنى تۇغىدۇ، مۇشۇنداق تۇغۇلۇشنىڭ ئۈزلۈكسىزلىكىدە چەكسىز بىر زامان ئۆز پايانىنى يايىدۇ. شائىر يىراق بىر يەردىن بىزگە قاراپ چىقىپ كېلىدۇ. بىر پارچە شېئىردا 100 سۆز بار دېسەك، بۇ دەل شائىر روھىنىڭ 100 خىل ئاتىلىشىغا ياكى شائىر روھىنىڭ 100 كېچىكتىن ئۆتۈشكە تىمسال بولىدۇ. ئادىل تۇنىياز ئۆز شېئىرلىرىدا سۆزلەرنى لېكسىكا بىلەن ئەمەس، دەل سۆز بىلەن يېزىدۇ. يېزىپ چىققان ئاشۇ سۆز شېئىردىن ئىبارەت.

ۋاقىت،
ئوخشامدىكىن قومۇشلۇقتىكى
يۇپيۇمىلاق غاز تۇخۇمىغا.
" - ۋاقىتنىڭ سىرتىدا"دىن

ۋاقىت،
لىكىلدىتىپ نەم قۇيرۇقىنى،
ھەر كۆنلۈكى تالاي رەت،
غېرىبسىنىپ كىرەر ئىشىكتىن.
" - ئۆمۈچۈك ناخشىسى"دىن

ۋاقىت
پاخپايتقانچە سالۋار چىچىنى،
غېرىبسىنغان مومايغا ئوخشاش
كىرىپ كېلەر سۆرىلىپ.
" - ئۆمۈچۈك ناخشىسى"دىن

بىز ۋاقىتنىڭ ئۈچ خىل ئوبرازىنى كۆردۇق. شائىر ۋاقىتنىڭ تۇسنى تۇرغۇن شەكىلدە ئەمەس، بەلكى

ئۆزگىرىشچان شەكىلدە كۆرگەن. بۇخىل ئۆزگىرىشچانلىق مەنىۋى مۇھىتنى ۋۇجۇدقا چىقارغان مەنزىرە تەرىپىدىن پەيشلىق تاپىدۇ. مانا بۇ ۋاقىتقا نىسبەتەن فىزىكىلارنىڭ ئەمەس، دەل شائىرنىڭ جاۋابىدۇر. شائىرنىڭ جاۋابى مۇئەييەنلىكتە ئەمەس، مۇئەييەنلىكنىڭ چەكسىز ئىنكارىدا، شائىر ئەنە شۇ چەكسىزلىكنىڭ سەپىرىدە جان بېرىدۇ. يۇقىرىقى پارچىلاردا شائىرنىڭ ۋاقىت تۇيغۇ، ئوبرازلارنىڭ گارمونىيىسىگە بەكرەك تايانغان. ئەگەر شائىر ئۇنى رىتىم، مىسرا قۇرۇلمىسىنىڭ كۆپ خىلللىقىدا ئايان قىلغان بولسا تېخىمۇ كامالەتلىك بولاتتى. بۇ يەردە شائىر ۋاقىتنى قىياس قىلىشتا، رەسساملارغا يېقىنراق تۇرغان.

شائىرلار ئۆزلىرىنىڭ ئەپسانە روھىنى مەلۇم بىر سۆزگە كۆپرەك مەركەزلەشتۈرۈشى مۇمكىن. قاغا ئاللان پوئې ئۈچۈن ھەرگىزمۇ ئادەتتىكى قاغا ئەمەس ئىدى، كېمە رىمبو ئۈچۈن ئادەتتىكى كېمە ئەمەس، ئۇلار شائىر دۇنياسىنىڭ يارقىنلىشىشىدىكى تىپىك شەرتلىك ھالقىش. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، شائىرلار قانداقتۇر بىرەر سۆزنى ئاڭسىز رەۋىشتە ئۆزلۈك تۇتېمغا ئايلاندۇرۇۋالسا كېرەك. بىز ئادىل تۇنىيازنىڭ شېئىرلىرىنى كۆرگەندە، ئۇنىڭ ئۆمۈچۈك ھەققىدىكى تەلقىنلىرىنى كۆپ ئۇچرىتىمىز،ئۆمۈچۈك ئادىل ئۈچۈن سىرلىق روھىي ئالەمدىن بېشارەت بېرىدىغان مۆجىزىگە ئايلىنىدۇ. شائىر ئۇنىڭدىن ئۆزىنى، ئۆزگىنى، ئىجادىيەتتىكى غېرىبلىقنى، مەرھۇم، ئەمما مۇستەھكەم رىشتىنى كۆرىدۇ.

....

كىم ئۇ نۇردەك قىسىرلاۋاتقان؟

....

چىرمىلىپ ھېسابسىز خىيال يىپىغا

شائىر ئۇ ئۇن - تىنسىز قوشاق توقۇغان.

" - ئۆمۈچۈك قەبرىسى"دىن

ئۆمۈچۈك تور توقۇيدۇ، توقۇغاندا قۇسۇپ تۇرۇپ توقۇيدۇ. ھەربىر تور بىر نۇر سىزىقى. بۇ يەردە ئۆمۈچۈكنىڭ قۇسقانلىرى تامامەن نۇر بولۇپ چىقىدۇ. ئادىلنىڭ نەزىرىدە ئۆمۈچۈك غېرىب قوشاقچى. مانا بۇ ئۆمۈچۈكنىڭ ئادىلغا خاس قىممىتى. بۇ قىممەتنى ئادىلنىڭ شېئىر دۇنياسىدىن ئايرىۋەتكەندە قۇپقۇرۇق تەمسىلگە ئايلىنىپ كېتىدۇ. ف . نېتزىنىڭ قەلىمىدە ئۆمۈچۈك زەئىپ قىساسخور سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ، ئۇ قاراڭغۇ بۇرجەكلەرگە، زەي ئۆڭكۈرلەرگە تور يېيىپ، باشقىلارنى قىلتاققا چۈشۈرۈشنى ئويلايدۇ. ياپونىيىنىڭ مەشھۇر يىللىرىدا ئۆتكەن يازغۇچىسى ئاكوتاگاۋاليۇنوسكېنىڭ "ئۆمۈچۈك تورى" ناملىق ئەسىرىدە، ئۆمۈچۈك يامانلىقتا ئۇچىغا چىققان رەزىل كەنداتانىڭ رەھىمگە ئېرىشىپ ئامان قالىدۇ. ساكيامۇنى دەل ئاشۇ ئۆمۈچۈكنىڭ تورىنى دوزاختا ئازابلىنىۋاتقان كەنداتانىڭ يامىشىشىغا ساڭگىلىتىپ بېرىدۇ. ئەمما كەنداتا ئۇ تورغا باشقا دوزاخ بەندىلىرىنىڭمۇيامىشىپ جەننەتكە ئۆرلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەسەت قىلغاندا، تور بىردىنلا ئۈزۈلۈپ دوراختا قايتىپ چۈشىدۇ. دېمەك، بۇ

http://www.uyebook.com

يەردە ئۆمۈچۈك ۋە ئۇنىڭ تورى ھالاللىقنىڭ ھامىيسى قىلىنغان. ئۆمۈچۈك ياخشىلىق بابىدا ھەر قانداق ئېغىرلىقنى كۆتۈرەلەيدۇ، يامانلىق بابىدا ئۈزۈلۈپ كېتىدۇ. روشەنكى، ھالال نازۇكلۇق تەڭداشسىز قۇدرەتتىن ئىبارەت. ئەسەر بىزگە ئۆمۈچۈك تورى ئارقىلىق بەخت ۋە جەننەتنىڭ خۇسۇسىي بولمايدىغانلىقىنى جېكىلەيدۇ. كۆرۈشكە بولىدۇكى، بىز ئۈچ خىل قەلەمدىن ئۆمۈچۈكنىڭ ئۈچ خىل قىممىتىنى كۆرىمىز، بۇ ماھىيەتتە ئەدىب قەلبىدىكى قىممەتنىڭ ئەكس ئېتىشى.

ئوقۇرمەنلەر ئادىل تۇنىيازنىڭ ئۆمۈچۈكلىرى ھەققىدە تۈرلۈك قىياسلارنى قىلىشىۋاتقاندا، ئاپتورنىڭ ئۆزى بىۋاستە ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇ ھەقتىكى بەدىئىي پەلسەپىۋى مۇھاكىمىسىنى سۇنماقچى بولىدۇ. ئۇ ئۆمۈچۈكنى بىر قاتلاملار بويىچە مۇھاكىمە ئوبيېكتى قىلىدۇ ھەمدە ئۆمۈچۈك بىلەن بولغان پەلسەپىۋى ئالاقىسىنى شەرھلەيدۇ. قارىغاندا، ئاپتور ئۆمۈچۈكنىڭ ئېستېتىك مەنىگە ئالاقىدار تەرەپلىرىنى مۇھىم دەپ قارىمىغاندەك تۇرىدۇ. بىز ئاپتورنى ئاساسەن دېگۈدەك بىر پەلسەپىۋى مۇھاكىمىچى سالاپىتىدە كۆرىمىز. شائىر ئادىل دۇنيانى بەرق ئۇرۇپ تۇرغان سەبىي تۇيغۇغا كەلتۈرۈپ، كىشىلەرنى مەست قىلىدۇيۇ، كىشىلەرنىڭ نېمىدىن مەست بولغانلىقىنى چاندۇرمايدۇ، بىراق تەنقىدچى ئادىل مەست قىلىشنىڭ رېتسىپلىرىنى ئېيتىپ بېرىشكە شۇنچە تىرىشىدۇ. شائىر ئادىل پەقەتلا شائىر ئىدى، تەنقىدچى ئادىل بىزگە خېلى روشەن فروئىدىزمچى سۈپىتىدە نامايان بولىدۇ. ئۇنىڭ پىكىر قاتلىمى ئارانلا ئۇ ئەمەس، ئەمما ئۇ بىر ئاساسىي قاتلامدىن ئىبارەت ئىدى. ئادىل تەبىئەت، جىنس ئالدىغا كەلگەندە تىپىك ئانانىزمچى، ئۇ دەرەختىن،ئايدىن، قۇملۇقلاردىن، دەريالاردىن ۋە جانلىقلاردىن ئاياللار دۇنياسىغا خاس ئالامەتلەرنى، ناز - خۇلقلارنى بىمالال ئۇچرىتالايدۇ - دە، دىمىقىپ كەتكەن جىنسىي روھنى ئۇلارغا قارىتىپ قويۇۋېتىدۇ ۋە شۇ ئارقىلىق سەنئەتتىكى ئەركىن بوشلۇقنى تاپقاندەك بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن تەبىئەت سونايلىنىپ يېتىپ ھاياجانلىق تىنىۋاتقان ئايالغا ئوخشايدۇ. ئادىل ئۆزىنى ھاۋا ئارقىلىق ئايالنىڭ ئۆپكىسىگە، ئاندىن تومۇر - تومۇرلىرىغا سىڭىپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىدۇ. "ۋاقىت قەپىسىدىن ئۇچۇپ چىقالايدىغان شېئىرلارنىڭ بىر قانىتى دىنىي تۇيغۇ، يەنە بىر قانىتى جىنسىي ئاڭ" دەيدۇ ئاپتور ماقالىسىدە. بىزنىڭ بىلىشىمىزچە، ئادىلنىڭ دىنىي تۇيغۇسى جىنسىي مۆجىزىلەرگە چەكسىز ھەيران قېلىش بىلەن گېزەكلەنگەن. تەنقىدچى سۈپىتىدىكى ئادىل شۇنداق ئېيتىدۇ: ئۆمۈچۈكتە ئەپسانە بار، ئۆمۈچۈكتە سىمۋول، ئىجادكارلىق ماھىيىتى بار، ئۆمۈچۈكتە شائىرنىڭ غېرىبلىقى بار.

بىز بۇ قېتىم تەنقىدچى ئادىل تۇنىيازنى كۆرۈۋاتىمىز. ئۇ، شائىر ئادىل تۇنىيازنىڭ "ئۆمۈچۈك ناخشىسى" ناملىق داستانى ھەققىدە كۆپ تەرەپلىمە مۇھاكىمە يۈرگۈزىدۇ. ئەلۋەتتە، ئەدىبلەرنىڭمۇ تەنقىد ئىقتىدارى ۋە تەنقىد ھوقۇقى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆزى ھەققىدە ئېيتقانلىرى ئەنە شۇ تەنقىد ھوقۇقىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى، ئەمما ئۇ ھەرگىزمۇ مەزكۇر ئەدىب ھەققىدىكى ئەڭ نوپۇزلۇق تەنقىد

ھېسابلانمايدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا،ئادىل تۇنىياز پەقەت ئادىل تۇنىياز تەنقىدچىلىرىنىڭ بىرىدۇر. شۇڭا ئوقۇرمەنلەر شائىرنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى ئوبزورىنى ئەڭ مۇۋاپىق كېسىم، دەپ چۈشەنمەسلىكى لازىم. بۇ پەقەت ئادىل تۇنىياز تەنقىدچىلىكىدىكى بىر قىردىن ئىبارەت.

ئادەملەر ھوقۇق، پۇل، كەسىپ قاتارلىقلارغا بولغان ساددىلىقنى ئىجتىمائىي ئەخلاقنىڭ ئاساسىغا ئايلاندۇرۇۋالغان دەۋردە، بىز شائىرغا بېرىلگەن رىغبەتنىڭ كەملەۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋاتىمىز. شائىر ئادىل تۇنىياز مانا مۇشۇنداق بىر دەۋردە بىزگە بېرىلگەن بىر ئامەت. ئۇ، سوغۇق غېرىبلىقنى بىزنىڭ كىشىلىرىمىزگە ئۇنتۇلغان ئىنسانىيلىقنى ئاگاھلاندۇرۇش يۈزىسىدىن تەقدىر قىلىپ تاللىۋالدى. ئۇ،نۆۋەتتە ئۆزىنى تەكرارلاپ سالماسلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ مەنىۋى دۇنياسى ئۈستىدە ئويلىنىشى كېرەكتەك تۇرىدۇ. شائىر ئۈچۈن ئەڭ ياخشى پەللىگە پەقەت بىرلا قېتىم چىقىش كۇپايە. بىز ئۇنىڭ ئۆزىدىن ۋاز كېچىشىنى سىناق قىلالايدىغانلىقىغا ئۈمىدۋارمىز.

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە،گرېك شائىرى ھومېرنىڭ "ئودىېسسا" داستانىدىكى بىر دېتال ئېسىمگە كېلىپ قالدى: ئودىېسسا مۇشەققەتلىك سەپەردە خىزىر ھېرمىسنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىدۇ. ئۇ ۋەھشىي جادۇگەر كېرىكىنىڭ تۇرارگاھىغا كېتىۋاتقاندا، ھېرمىس ئۇنىڭغا جادۇگەرلىككە تاقابىل تۇرىدىغان خاسىيەتلىك گىياھ تەقدىم قىلىدۇ. بۇ قارا قورساق كىشىلەر ئۇنى بايقىمايلا دەسسىۋېتىدىكەن. ئەمما ئۇ گىياھنىڭ كىچىككىنە ئاق گۈلى زەھەر قايتۇرالايدىكەن، كېسەل ساقايتالايدىكەن. كېيىن ئودىېسسا كېرىكىنىڭ سېھرىي ھارىقى تەرىپىدىن زەھەرلەنگەندە، كىچىككىنە ئاق گۈلنىڭ خاسىيىتى قۇتقۇزۇپ قالىدۇ. شېئىر ئەنە شۇ كۆرۈنمەس گۈلگە ئوخشايدۇ، بۈگۈنكى كىشىلەر ئۇنى چەيلەپ مېڭىپ يۈرۈشىدۇ. ئادىل تۇنىياز شېئىرلىرىدىكى مۇخمۇ مۇشۇ يەردە.

1999-يىل ئاۋغۇست

---

http://www.uyebook.com

شېئىرىيەت دېڭىزىدىكى يېتىم ئارال

- ئۇيغۇر ياش شائىرلىرىنىڭ خەنزۇچە نەشرىدىكى «سالغا تېشى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنىش مۇناسىۋىتى بىلەن

ياپونىيىلىك مەشھۇر جامائەت ئەربابى چېتىيەن دازو مەشھۇر ئىنگلىز تارىخچىسى ۋە پەيلاسوپى ئارنولد تويىنبىدىن: "سىز قايسى دۆلەتتە تۇغۇلۇشنى ئۈمىد قىلىسىز؟" دەپ سورىغاندا، ئۇ كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ: "مەن بۇددا دىنى تارالغان جۇڭگو شىنجاڭدا تۇغۇلۇشنى ئۈمىد قىلىمەن" دەپ جاۋاب بەرگەنىدى ("21 - ئەسىرگە نەزەر" چېتىيەن دازونىڭ بېغىشلىمىسى)

تويىنبى ئەپەندىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاددىيلا بىر ئارزۇ دېيىشكە بولمايتتى، بەلكى ئۇ شىنجاڭنىڭ بۈددىزم دەۋرىدىكى پارلاق ھەم مىسلىسىز سەنئىتىنى، كىشىنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرىدىغان مەدەنىيىتىنى ۋە ھاياتىي كۈچىنى چوڭقۇر چۈشەنگەن بىر پەيلاسوپنىڭ لىرىك قەلبى ئىدى. تالاي يىللارنىڭ تۇمانلىق باغرىدا غۇۋا تۇس ئېلىشقا تارىخ ئۆزىنىڭ تولىمۇ چالا ياكى يېرىم - يارتا گەۋدىسى بىلەن تارىخچىلاردىن تەسەۋۋۇر تەلەپ قىلىدۇ. ئىلمىي قىياسقا ئۆزگىرىشتىن بۇرۇنقى ئەنە شۇ تەسەۋۋۇر تارىخچىنىڭ چىنلىققا تەشنا قەلبىنىڭ رومانتىكىسى سۈپىتىدە نۇر چېچىپ، داۋاملىق ئېچىلىش تەلەپ قىلىپ تۇرىدۇ. شۇڭلاشقا تارىخچىغا تۇرتكە بولىدىغان كۈچنىڭ بىر قىسمى چىنلىق، يەنە بىر قىسمى شېئىردۇر. بۇ، ئەقىل تىزگىنىنىڭ كۆرۈنمەس ئۇچىنى ھەققەتكە تاپشۇرغان تارىخچىلارغا مەنسۇپ.

تارىخنىڭ خاتىرىلەشتىن ئىبارەت ھەممىگە مەلۇم ئەھمىيىتىمۇ بار. ئىپراق ئۇنتۇشتىن ئىبارەت كېسەلمۇ بار. بۇنداق كېسەل ئورىدا تارىخچىلىرىدا ھەممىدىن ئېغىر بولۇپ، ئۇلار ئىنسان روھىنىڭ ھېسسىيات مەنتىقىسىنى چىقىرىپ تاشلاپ، جەمئىيەتنىڭ ھۆكۈمرانغا مايىل ئاتالمىش لوگىكىسىنى تونۇپ چىقىرىشىدۇ. چىڭغىز ئايتماتوف "ئەسىرگە تەڭ بىر كۈن" ناملىق رومانىدا ئۇنتۇشنىڭ كېلەچەكتە كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئېغىر زىيانلىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ ئۆتتى. ئۇنتۇش ئۇنتۇغۇچىنى پاجىئەگە زورلاش بىلەن بىرگە ئۇنتۇلدۇرغۇچىنى چۈشكۈنلەشتۈرىدۇ، زىيانىنى پۈتكۈل ئىنسانىيەت تەڭ تارتىدۇ. قەھرىمانلارنىڭ جاسارەتلىرى، شائىرلارنىڭ تراگېدىك ھېسلىرى ئەنە شۇ سەۋەنلىكنىڭ بەلۋاغلىرىدا بوغۇلۇپ، بۇگۈننىڭ ئېنېرگىيىسىگە ئايلىنىدۇ.

جۇڭگو خەرىتىسىنىڭ غەرب تەرىپىگە قارىسىڭىز، زور گەۋدىنى تەشكىل قىلغان بىر جاي بار، ئۇ بولسىمۇ، بىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى. دۇنيا تارىخىنىڭ، جۈملىدىن جۇڭگو تارىخىنىڭ قاتمۇ قات رىشتى بۇ رايونغا شۇنداق باغلانغانكى، بىز بۇ تارىخنى كەينىگە قايتۇرۇپ ۋاراقلىغانسېرى مەدەنىيەتكە

دائىر ئاجايىپ مۆجىزىلەرنى بايقايمىز. بۇ يەردە ئىران، يۇنان، ھىندىستان مەدەنىيىتى ئەنئەنىۋى، يەرلىك تۇران (ئۇيغۇر) مەدەنىيىتى ئاساسدا تەرەققىياتنىڭ يېڭى لىنىيىسىنى ھاسىل قىلغان. بۇ يەردە ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنى قىتئەلەرگە ئايرىپ تۇرۇۋاتقان شامان دىنى، بۇددا دىنى، ئىسلام دىنى شۇنداقلا ئاز - تولا خرىستىئان دىنى ئاملىلىرىنىڭ مۆجەسسىمى بار.

بۇ يەردىكى كىشلەرنىڭ تەسەۋۋۇردا ھون چەۋەندازلىرىنىڭ ھەيۋەتلىك كۆلەڭگىلىرى بار، تۈرك ئاتلىرىنىڭ تۇياقلىرىدىن چاچرىغان ئۇچقۇنلا بار، ئۇيغۇر كىمياگەرلىرى تاۋلاپ چىققان تۆمۈرنىڭ مەزمۇتلۇقى بار. بۇ يەردىكى كىشلەرنىڭ تەسەۋۋۇردا گۈزەل قىزلار دەرەخلەرنىڭ كاۋىكىدا تۇغۇلدۇ، ئادەملەر ساماۋى نۇر تەرىپىدىن زېمىنغا تېرىلغان، ئادەملەر زېمىندىن ئۇنىدۇ. بۇ يەردىكى بوۋاقلار كۆك بۆرىلەرنىڭ تىلىنى چۈشىنىدۇ، ئاۋازىنى ئاڭلىسا شادلىنىدۇ. بۇ يەردىكى بوۋاقلار 40 كۈن ئىچىدىلا تەگداشسىز باتۇرغا ئايلىنىدۇ. بۇ يەردىكى كىشلەرنىڭ قەدىم تارىخىنى ماگىللان تەرىپىدىن "تىنچ" دەپ سۈپەتلەنگەن تىنچ ئوكيانمۇ سۆزلەيدۇ:ئاشۇ يىراق تىنچ ئوكياندا ئۇيغۇرلار قۇرغان قۇياش ئىمپېرىيىسىنىڭ سىرلىق ئەرۋاھى چايقىلىپ تۇرىدۇ(چىرچۋارد:"قەدىمكى‹مۇ› چوڭ قۇرۇقلۇقى" 1997 - يىل موسكۋا سۇفىيا نەشرىياتى، رۇسچە نەشرىدىن يەتكەن ئۇچۇر).

بۇ يەردە پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆرۋۋەتلىك ئالىقانلىرى دەستىلەنگەن، ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرىدىن قۇم ھېكمەتلىرى ئاپىرىدە بولغان. بۇ يەردىكى قۇملار بەئەينى چۈش قۇدۇقلىرى. تارىخنىڭ شاۋقۇن - سۈرەنلىرى ۋە قان - ياشلىق قىسمەتلىرى زېمىننىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا ساقىپ يۈرۈپ، ئاشۇ قۇدۇقنىڭ سۈيىگە ئايلانغان. ئاسمان ھەركۈنى مۇشۇ قۇدۇقتا يۇيۇنىدۇ.

بۇ يەر مەڭگۈلۈك چىكقى چۈش. قۇياش ئەڭ سەممىي نۇرلىرىنى بۇ يەرگە بېرىدۇ. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى قوقاستەك قىزىپ كەتكەن زېمىنغا دەسسەپ يۈرۈپ، بەدەنلىرىنى مىس رەڭدە تاۋلايدۇ. ئۇلار بىپايان ئوت دېڭىزىدا قىيامەتنىڭ تەنھالىقىنى مەشق قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ قۇرۇپ، قاغجىراپ كەتكەن لەۋلىرىدىن كەۋسەردەك سەگتمە ناخشىلار ئۇرغۇپ چىقىپ، كۆكۈل ۋادىسىدا باراقسان بوستانلارنى پەيدا قىلىدۇ.

بۇ يەرنىڭ قىزلىرىنىڭ مېڭىشىدا دۇنخۇاڭ غارلىرىدىكى سەنەملەرنىڭ نەپىس جەۋلانلىرى بار. مىڭئۆي تارىخ ھەزىم قىلالمىغان ملك قۇكغۇراق، يىللار شاملىنىڭ توختاۋسىز تېگىشى ئىنسانىيەتنىڭ تېخى تەبىر تاپمىغان نازاكەتلىك پىنھان چۈشىدىن سادا بېرىدۇ.

بۇ يەرنىڭ كىشلىرى خۇددى ۋاڭ مېك تەسۋىرلىگەندەك ساددا، ئاق كۆڭۈل، ھېسسىياتچان ۋە يۇمۇرلۇق. لېكىن ئۇلارنىڭ ساددىلىقىدا پەيلاسوپلارغا خاس چوڭقۇرلۇق بار. ۋاڭ مېڭنىڭ تىل ئۆسلۇبىغا بۇ يەردىكى ئۇيغۇلارنىڭ شوخ ۋە بەكۇاش گېپلىرى قوشۇلۇپ كەتكەن. ۋاڭ مېك ئۇيغۇر تىلىنى ئىككىنچى ئانا تىلىم دېگەن. تىل روھىي ۋەتەن. بۇ تىلدا ئوخشىمىغان ھايات ئىقلىملىرى تۇغقانغا ئايلىنىدۇ. تاش ئۇخلاپ قالغان كۈي بولۇپ چىقىدۇ. زەھەر ئاقساقاللارنىڭ خاسىيەتلىك دۇئاسى بىلەن شەربەتكە ئايلىنىدۇ. بۇ تىلدا تۇمانلار كۈلۈمسىرەيدۇ، ئاسمان پەقەت چېكىت بولۇپ قالىدۇ. بۇ تىل

مەڭگۈلۈككە سوزۇلغان ئۇزاق يول. يۇلتۇزلار شائىرلارنىڭ سەپىرىدىن ئۈنگەن توزان.

بۇ يەردە شۇنداق بىر روھىي كامالەت بار: بۇ كامالەت نەسىردىن ئەپەندىگە ئوخشاش ھېكمەتلىك كۈلەلەيدىغان كومېدىيىلىك ئوبرازنى ياراتقان. ئەگەر نەسىردىن ئەپەندى نامىغا توقۇلغان لەتىپىلەرنى بىر يەرگە جەم قىلىپ سېلىشتۇرۇپ قارايدىغان بولساق، ئۇنىڭ كۈلكىسى ھادىسىلەر مەنتىقىسىنى زورمۇ زور بۇرمىلاشتىن كەلگەن يۈزەكى كۈلكە ئەمەس، بەلكى ھاياتنىڭ ماھىيىتىگە يېتىشتىن كېيىنكى تەسەۋۋۇپچە كۈلكە ئىكەنلىكىنى بايقايمىز. ئۇنىڭ بىپەرۋالىقىدا ئالەملىك قانۇنىيەتكە نىسبەتەن چوڭقۇر ھۆرمەت ئەكس ئەتكەن، ئۇنىڭ ئەخمەقلىقىدە ھۆكۈمرانلار ۋە جاھانسازلارغا قارىتا ئاچچىق تەنە بار. ئۇ، كىشىلىك خاراكتېرنىڭ ھەممە قىرلىرىنى ئۆزىگە تولۇق مەركەزلەشتۈرگەن تەۋەككۈلانە ئوبراز. بۇ كومېدىيىلىك ئوبرازنىڭ ئەكسىچە بولغان يەنە بىر سەنئەت مۆجىزىسى بار، ئۇ بولسىمۇ، دۇنيا بويىچە ئەڭ زور مۇزىكىلىق داستان ئۇيغۇر 12 مۇقامى. ئۇيغۇرلار ھايات، ئالەم ۋە ئىلاھ بىلەن بولغان سىرلىق دىئالوگنى بۇ دىئالوگنىڭ قاتلىمىدىن ئوخچۇپ چىققان مەنە فونتانلىرىنى مۇزىكا رەۋىشىدە ئىزھار قىلىدۇ. بۇ مۇزىكىلاردا شۇنداق بىر مۇڭ باركى، بۇ مۇڭ ھەرگىزمۇ ئادەتتىكى ھاياتنىڭ كوچىلىرىدا ئېزىپ يۈرگەن ئادەمنىڭ چۈشكۈنلۈكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ، ئەكسىچە، پانىي ھاياتتىن ھالقىشتىن كېيىنكى ئىلاھىي ماكاننىڭ چەكسىزلىكىدە تونۇلغان ھەيرانلىق، ئىزتىراپ، بىلىشكە بولغان تەشنالىق، ئالەم روھى ئىلكىدىكى لاماكانلىق بار. ئۇنىڭدىكى تېكىستلەر كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى جەۋھەرلەر سۈپىتىدە مۇزىكىدىن ئىبارەت پەرىشتىلەر تىلىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش خىزمىتىنى ئۆتىگەن. نەسىردىن ئەپەندىدە ھاياتقا نىسبەتەن كومېدىيىلىك نەزەر ئىپادىلەنگەن بولسا، ئۇيغۇر 12 مۇقامىدا بىرخىل سىرلىق تەشۋىش، شېرىن تەلپۈنۈش، يارقىن مۇڭ ئەكس ئەتكەن. مانا بۇ ھاياتقا تۇتۇلغان يەڭگىل ۋە قاتتىق پوزىتسىينىڭ ئوخشاش قىممەتتىكى يۈكسەك ئېستېتىك دۇنياغا ئايلاندۇرۇلۇشى.

تارىخ، تەرەققىيات، تەبىئەت، خاتىرە...

تارىخ بۇ يەردە يۈز بەرگەن ئىشلاردىن، ئىنسان كامالىتى ھەققىدىكى بەدىئىي بايقاشلاردىن ئوكتاۋئىوپاز يازغان سىرلىق تەنھا قەسىرنى قۇرۇپ چىققان. بۇ قەسىر ئۆزىدىكى ھەرقانداق تەۋەككۈلچىنى ئىرماش - چىرماش كوچىلىرى بىلەن مۇقەددەس بىر سۈزۈكلۈككە يېتەكلەيدۇ. بۇ سۈزۈكلۈك دەل ئەدەبىيلىكنىڭ ئىشكى. تەكلىماكان ئەنە شۇنداق سىرلىق تەنھا قەسىرنىڭ ماددىي كۆرۈنۈشى بولۇپ، بۇ يەردىكى قۇم بارخانلىرى تىنىماي چىقىپ تۇرغان شاماللاردا ئورنى ۋە ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ. لەھزىلەر ئارا تۇغۇلغان قۇم قەلئەلىرى ئاستىدا كۆمۈلۈپ ياتقان تالاي ئەسىرلىك تىلسىملارنى شاماللار تىلىدا بوغۇق جاكارلاپ، ئىككىنچى بىر شەكىلگە كىرىدۇ. مانا بۇ سىر تاشقىنى، بۇ تاشقىندىن يىراق ئۆتمۈشنىڭ ھاۋالىسى بەرق ئۇرۇپ تۇرىدۇ، ھازىرنىڭ ئۇپۇقلىرى جامال ئېچىپ نۇر يامراشلىرىنىڭ سۈرئىتىدە يېڭىچە ئالەمگە ئايلىنىپ تۇرىدۇ.

تارىخ، تەرەققىيات، ئۆزگىرىش، ئېزىلىش...
دېڭىز يوللىرىنىڭ ئېچىلىشى ۋە مەدەنىي ئالاقىلەرنىڭ دېڭىز ئارقىلىق بولۇشى يىپەك يولىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى، جۇملىدىن تەكلىماكان ۋادىلىرىدىكى تورىسمان تۈگۈنلىرىنى ئۆزگۈلدۈرۈشكە باشلىدى. ھىندىستان، كەشمىر، شام (سۈرىيە)، ئىران، ئىراقلارغا، شۇنداقلا چاڭئەن، سۇجۇلارغا مېڭىپ تۇرىدىغان سودا كارۋانلىرىنىڭ ھەيۋەتلىك كولدۇرما ئاۋازلىرى ئاستا - ئاستا سۇسلىشىپ، كىشىلەرنىڭ جاھانغا پۇر كەتكەن ئىجادكار روھى ئويغان ساھىللىرىنى ئېكسپېدىتسىيىلىرى ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇشقا باشلىغان ياۋروپا كىشىلىرىنىڭ ۋۇجۇدىدا نۇر چېچىشقا باشلىدى.

ئەنە شۇ شانلىق تارىخ، ئەنە شۇ پارلاق مەدەنىيەت، شېئىرىيەت، مۇزىكا، رەسساملارنىڭ ئەينى دەۋرلەردىكى گارمونىك گۈللىنىشى ئەمدىلىكتە جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىكى سانلىق ئالىملارلا بىلىدىغان گۈزەل رىۋايەت بولۇپ قالدى. دەۋرنىڭ سىرلىق مۆجىزىلىرى داڭلىق مۇزېيلارغا نوپۇز ۋە شۆھرەت ئاتا قىلغۇچى قىممەتلىك بېزەككە ئايلاندى، شۇنداقلا تىرىك تارىخنىڭ سۆلتى، كۆچى ۋە قەھرى بولۇشتىن قالدى. ئۇلاردىن ھۇزۇرلىنىش، ئۇلارنى بىلىش پەقەت ئاز ساندىكى ئاكادېمىكلارنىڭ ئىشى بولۇپ قالدى.
گارسىيە ماركوس "يۈز يىل غېرىبلىق" رومانىدا لاتىن ئامېرىكىسىنىڭ دۇنياۋى ئورتاقلىق ۋە گۈللىنىشتىن مەھرۇم ھالدىكى تەنھالىقنى دۇنياغا ئاڭلاتتى. مانا ھازىر كۆرۈپ تۇرۇۋېتىمىزكى، لاتىن ئامېرىكىسى ئەمدىلىكتە ھەرگىز تەنھا ئەمەس، ئۇلار بوگون ھەيۋەتلىك دۇنياۋى ئېقىمنىڭ شاۋقۇنلۇق دولقۇنلىرىغا ئايلاندى. ئۇلاردىن چىققان گارسىيە ماركوس، پابلو نېرودا، ئوكتاۋئوپاز، بورخىس، ئاستورىياس قاتارلىقلارنى پۈتكۈلجاھان ئۇستاز، دەپ تونۇيدۇ. ئۇلارنىڭ ئېسىل ئەسەرلىرى ئىنسان تەقدىرىنىڭ ئۆزگىچە خىلۋەت كۆرۈنۈشلىرىنى تەسۋىرلەپ، كىشىگە چىن ئىنسانىي سۆيگۈ ۋە گۈزەللىك ھەققىدە چوڭقۇر ساۋاقلارنى بېرىدىغان ئۆتنۈۋېرسىتېتقا ئايلاندى.
تەكلىماكان ۋادىلىرىدا مول مەدەنىيەت خەزىنىسىنى قۇچاقلاپ ياتقان كىشىلەر لاتىن ئامېرىكىسى مۇشۇ ئەسىردە تەرك ئەتكەن ئېغىر تەنھالىقنى ئۆزىنىڭ تەقدىرى سۈپىتىدە كۆرۈپ كەلمەكتە. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ ھەرگىزمۇ بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ تاللىۋېلىشى ئەمەس، بەلكى ئۆتنۈغاق تارىخنىڭ يادنامىسى. بۇ يەرنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق ئەدەبىياتى دۇنيانىڭ ئوخشىمىغان ئىقلىملىرىدىكى تۈرلۈك خەلقلەرنى، دىنلارنى، ئۇلارنىڭ ھەققەت يولىدىكى ئىزدىنىشلىرىنى ئۆزىنىڭ رېئال مەسىلىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قارىيالدى. بۇ يەرنىڭ خەلقى ئۆزلىرىنىڭ چۆچەك - ئەپسانىلىرىدە، قىسسە - داستانلىرىدا دۇنياۋىلىقنى تېپا قىلدى. 15 - ئەسىردىكى بۈيۈك ئۇيغۇر شائىرى ئەلشىر ناۋائىي ماكېدونىيىلىك ئىسكەندەر ھەققىدە داستان يازدى. ئۇنىڭ قەلىمىدە خوتەن شاھزادىسى پەرھاد ئەرمەنىستان مەلىكىسى شىرىننى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ، قورغاقچىلىق ۋەھىمىسىدە قالغان ئەرمەن خەلقىغە سۇ باشلاپ

http://www.uyebook.com

كېلىدۇ. مانا بۇ بىز بۇگۈن ھەدەپ تىلغا ئېلىپ كېلىۋاتقان ئىنتېرناتسىئونالىزم، پىلاتون، ئارىستوتېل ئىدىيىلىرى مىڭ يىل ئىلگىرىلا فارابى ئارقىلىق بۇ يەرنىڭ كىشىلىرىگە ئۆزلەشكەن، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ "قۇتادغۇ بىلىك" ئەسىرىدە گرېك ماتېماتىكلىرىنىڭ ئىسمى كۆزگە چېلىقىدۇ. ئەلىشىر ناۋائىينىڭ ئەسەرلىرىدە سوقرات غاردىكى ئەۋلىيا سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ھەتتا گرېك ئالىملىرى خەلقىمىزگە شۇ قەدەر ئومۇملاشقانكى، بىر قىسىم قىسسە - چۆچەكلەردە پەيغەمبەرلەر قاتارىدا مۇقەددەسلەشتۈرۈلىدۇ.

بۈيۈك پارس شائىرى شەيخ سەئىدىنىڭ "گۈلىستان" ئەسىرى بۇ يەردىكى ئەنئەنىۋى مەكتەپلەرنىڭ ئەدەبىيات دەرسلىكى بولۇپ كەلدى. ئەرەب - پارس تىللىرى بۇ يەردىكى مىڭ يىللىق مائارىپ تارىخىدا ئۆگىنىش ئىزچىل يولغا قويۇلۇپ كەلگەن چەت ئەل تىللىرى ئىدى. خوجا ھافىز، جالالىدىن رۇمىي قاتارلىق پارس تىللىق شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى بۇ يەردە ھەممىگە تونۇش. سەئىدىيە خانلىقى ۋە ئافاق خوجا دەۋرىدىكى ئوردىلاردا ئۆتكۈزۈلگەن مۇشائىرىلەردە جالالىدىن رۇمىينىڭ شېئىرلىرى بىۋاستە پارسچە ئوقۇلاتتى. 19 - ئەسىرگە كەلگەندە بۇ شائىرلارنىڭ دىئالېكتىك ئېلېمېنتلارغا باي تەسەۋۋۇپ ئىدىيىلىرى گېرمانىيە مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ ئىلھام بۇلىقىغا ئايلاندى. گېگىل جالالىدىن رۇمىينى ئۆزىگە تەسىر كۆرسەتكەن بۈيۈك ئۇستاز قاتارىدا تىلغا ئالىدۇ. گيوتى ھافىزنىڭ غەزەللىرىنى تولۇپ تاشقان رومانتىك قىزغىنلىق بىلەن قەدىرلەيدۇ، ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ نۇرغۇن شېئىرلارنى يازىدۇ(گيوتىنىڭ "" ناملىق توپلىمىغا قارالسۇن).

شەيخ سەئىدىنىڭ قەشقەرگە كەلگەندە ھېيتگاھ مەسچىتىدە ناماز ئوقۇغانلىقى ھەققىدىكى قەيتلەر بار، ئەرەب تەسەۋۋۇپ پەلسەپىسىنىڭ كاتتىلىرىدىن بىرى بولغان غەززالىنىڭ قەشقەر مەدرىسلىرىگە كېلىپ مۇدەررىسلىك قىلغانلىقى ھەققىدە خەلق قىسسىلىرى بار. بۇنىڭدىن سىرتقى دۇنياغا نىسبەتەن روھىيەت ئىشكلىرىنى داغدام ئېچىۋەتكەن، ئىنسانىيەتنىڭ مەنىۋى بايلىقىنى يىمىرىلمەس ئىممۇنت كۈچى بىلەن ھەزىم قىلغان بىر خەلقنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس . تۇران، ھىندىستان، ئىران، يۇنان، ئىراق قاتارلىق ئەللەر بىلەن قۇتتۇپلانغان مەزكۇر مەدەنىيەت بەلۋاغلىرىدىن تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگە قېرىنداشلىقنى، ئىلغارلىقنى ۋە بىر - بىرىگە بولغان ساپ پەرۋىشكارلىقنى تونۇپ يېتىش تەس ئەمەس.

20- ئەسىر ئەنە شۇنداق جەڭگىۋار ئەنئەنە ئېغىر ۋەيران بولۇپ، مەدەنىيەت جەھەتتىكى چۈشكۈنلۈك ئەۋجىگە چىققان، ئىجابىي روھ يىگىلىگەن، ياتلىششىنىڭ بوھرانلىرى ئۈزۈلمەي يۈز بېرىپ تۇرغان بىر ئەسىر بولدى. بىز زامانىۋىلىقنىڭ دۇنياۋى رەپتارىدىن خېلى يىراقتا قالدۇق. ئەجدادلىرىمىزنىڭ شاش، غالىب روھى گاڭگىرىغان، توغرا ئەقىدىنى تاپالمىغان ھالتىمىز بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولدى. دېمەك، تارىختا بۈرۈن گۈللەنگەن مىللەتلەردە كۆرۈلگەن ھازىرقى ئەنە شۇنداق قاتمال ھالەت بىزدە ئەڭ ئېغىر دەرىجىدە ئەكس ئەتتى.

روھىي سۇلغۇنلۇق ئۇنىڭ بىۋاستە مەھسۇلى بولغان شېئىرىيەتتە روشەن ئىپادىلىنىدۇ. شېئىرىيەت ئىنسان

روھىدىن ئىبارەت بۇ ئورېنتىدىن چىقىپ كەتكەنسېرى يۇمرانلىقنى، بىغۇبارلىقنى، ھالال ۋە خاسلىقنى يوقاتتى. قىپقالغىنى تولا ئىشلىتىپ جۇلقى چىقىپ كەتكەن قاپىيە شەكلى، تۇراقلىشىپ فورمۇلاغا ئوخشاپ كەتكەن بىرقانچە ئوبرازلاردىن ئىبارەت. شېئىرىيەت ئۆزىنىڭ ئەنە شۇنداق كىسەلچان ئەپتى بىلەن دىداكتىكا ئېلىپ باردى، ساختا ئوبراز، يالغان چىچەنلىك ۋە تاشقى بېزەكدارلىقى بىلەن دەۋرنىڭ ماھىيەتتىن يىراق كۆپۈكلىرىنى كۈيلىدى، چوڭقۇر دېگىز شېئىرىيەتتىن خالىي قىلىۋەردى. شائىرلارنىڭ خىيالىدا پوئېتىك پەرۋاز، پەلسەپىۋى سىنتىزلاش پۈتۈنلەي غايىب بولدى. شېئىرلار بۇيرۇتما قىلىپ يېزىلغان بولدى. ئۆزىدىكى سەممىيلىكنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىغان بۇ شېئىرلار دەۋرنىڭ شائىر دۇنياسىغا بولغان چاكىنا ئارىلىششىنى چاندۇرۇپ قويدى. ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى بۇ ھال ئەلۋەتتە ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئەدەبىيات بىلەن تەقدىرداش ھالدا كېلىپ چىقتى.

جەمئىيەتتە شېئىرىيەت ئۇچۇن جىددىي كېرەك بولىدىغان ئوكسىگېننىڭ بولماسلىقى تىلنىڭ مېيىپلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. سۆزلەر ئۆزىنىڭ تۈيغۇغا نامراتلىقى تۈپەيلىدىن لاپسىپ قالدى. بىراق ئىنسان ئۆز تەبىئىتىگە يات رېئاللىقنى ھامان قوبۇل قىلالمايدۇ، جۇڭگولۇقلار ئاپەتلىك "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" دىن كېيىنكى ئازراق روھىي ئازادلىقنى ئاخىر تاپتى. بۇ ئاز - تولا روھىي ئازادلىق تۇنجۇققان، قاغجىرىغان ئىنسانىيلىقنىڭ كۆرىشىگە ئىمكانىيەت ياراتتى. ئاز - تولا روھىي ئازادلىق غايىسىگە ئېچىلغان رۇجەكتىن كىشىلەر مەلۇم نىسبەتتە ئۆز تەبىئىتىگە لايىق غايىۋى رەڭلەرنى كۆرۈپ ئاچىدۇ، ئۆزى ھەققىدە سەممىي ئويلاشقا ئۆلگۈرىدۇ، شۇنداقلا ئۆز - ئۆزىگە بولغان ئىنكاس ۋە ئىپادىلەشنى ماھىيەتكە شۇنچە يېقىنلاشتۇرىدۇ. مەشھۇر ئەدەبىي ئوبزورچى شى مىەن ئەپەندى مۇنداق دېگەنىدى: "شېئىرىيەت سەنئىتىنىڭ سولۇپ يەنە ياشنىشى، ھالاك بولۇپ يەنەھاياتلىق تېپىشى ھەرقانداق كۈچ رەت قىلالمىغان بىرخىل تارىخىي قانۇنىيەت" ("گۆڭگا شېئىرلاردىن تاللانما"، باھار شاملى ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى، 1987 - يىل شىنياڭ).

ئۇزاق مەزگىللىك قاتماللىقتىن كېيىنكى بىردىنبىر تاللاش ئەلۋەتتە ئۆزگەرتىش ۋە ئىسلاھاتتىن ئىبارەت بولىدۇ، بۇ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدە، جۈملىدىن شېئىرىيەت ساھەسىدە بىر دولقۇننى شەكىللەندۈرىدۇ. بىپي داۋ، شۇتىڭ، گۇ چېڭ قاتارلىقلار مانا مۇشۇ دولقۇننى پەيدا قىلغان ئىسسىق بوران ئىدى، ئۇلارنىڭ شېئىرلىرى گويا تۇرمۇشتا يوق نەرسىلەرنى غۇۋا قىلىپ دەپ بېرىدۇ. ئۇ نەرسىلەر سىرتقى تۇرمۇش ھادىسىلىرىگە تەتبىقلىغاندا ئەقلىغا سىغمايدىغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئىنساننىڭ روھىي ھادىسىلىرىغا شۇنچە يېقىن ئىدى، ئۇلارنىڭ باتىن (روھى) كۆز بىلەن كۆرگەنىدە شۇنچە يارقىن، گۈزەل بولۇپلا قالماي، يەنە رېئاللىقنىڭ خىلۋەت بىر پارچە زېمىنى بولۇپ چىقىدۇ.

بىپي داۋ باشچىلىقىدىكى "گۆڭگا شېئىرلار" بارلىققا كەلگەندە ۋە بۇ ھەقتە قىزغىن بەس - مۇنازىرە بولۇۋاتقاندا، ئۇيغۇرلاردىمۇ ئەخمەتجان ئوسمان باشچىلىقىدىكى شېئىرىيەت ھەرىكىتى باشلاندى. بىر قىسىم ياش شائىرلار بىپي داۋ قاتارلىق زاماندىش شائىرلارنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلدى. مۇختار مەخسۇت،

http://www.uyebook.com

پەرھات ئىلياس قاتارلىق شائىرلار بىي داۋ، شۈتىڭلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇردى. ئۇلار خەنزۇ شېئىرىي تىل قۇرۇلمىسىدىكى بەزى مىللىي خاسلىقلارنى ئۇيغۇر شېئىرىي تىلىدا سىناق قىلدى. ىراق ئەخمەتجان ئوسمانىنىڭ تەسىر قوبۇل قىلىشىدىكى روھىي زېمىنى ئەرەب تىلىدىن ئىبارەت بولدى. ئۇ سۈرىيىنىڭ دەمەشق ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئالتە يىل ئوقۇش جەريانىدا مېستېتىك تۇيغۇغا باي ئەرەب شېئىرىيىتى بىلەن يېتەرلىك تونۇشتى. روھىيەتتىكى مۇرەككەپ ھادىسىلەرنىڭ كۆرۈنمەس دەرىجىدىكى نازۇك قۇلۇپلىرىنى تۇمەنمىك ھۈنەر بىلەن ئېچىپ تاشلايدىغان مۇزىكدار ئەرەب تىلى ئۇنى مەنە پەلەكلىرىنىڭ يارقىن سەييارىلىرى ئارىسىغا باشلاپ كىردى. ئىنساننى چەكلىك مەبۇدلار ۋە پانىي نوپۇزلارنىڭ ئىسكەنجىسىدىن ئازاد قىلىپ، ھەقىقەتنىڭ ئۇپۇقىنى ئىلھامبەخش سۆيگۈ بىلەن ئېچىپ بەرگەن مۇقەددەس "قۇرئان كەرىم" ئۇنىڭ شېئىرىيەت ئۇچۇن كېرەك بولىدىغان سەزگۈلىرىنى كەسكىن ئويغاتقاندا، پانىي ئاسارەتكە مەھكۇم ئۇنىڭ ۋۇجۇدى تىتىلىپ كەتكۇدەك بولاتتى. بۇنى ئۇنىڭ شېئىرىدىن ئىبارەت تەرجىمھالى ئايان قىلدى. ئۇ، ئىلاھىي دۇنيانىڭ پايانسىزلىقىدا ئۆزىنىڭ بەندىلىكىنى ھېس قىلاتتى. لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇرىنىڭ ئىسيانىدىن مەغرۇرلانغاندا، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىبلىسلىقىنى ئاشكارىلايتتى. ئۇنىڭ پەلسەپە مەكتىپىدىن قوبۇللىغانلىرى ئىبلىستەك خۇش پۇراق ۋە مەست قىلغۇچ ئىدى، شۇنداقلا ئىبلىستەك گۇناھبەخش ئىدى. ئۇ، مەڭگۈلۈك پالىنىشنىڭ سەپىرىدە بايقاش ئىلىپ باراتتى، بايقاشلىرىدىن كېلىپ چىققان سامانى قان تېمىپ تۇرغان يۇلتۇزلىرى بىلەن مىخلايتتى، بۇ يۇلتۇز سۆز ئىدى، قان ئېرىشىش بەدەللىرى ئىدى.

ئەخمەتجان ئوسمانىنىڭ سۈرىيىدە ئەرەب تىلىدا نەشر قىلىنغان "تويلار سىرى" ناملىق شېئىرلار توپلىمىغا سۈرىيە ئوبزورچىسى نازىم مۇھەننا"باياۋان ئېستېتىكىسى" دېگەن نامنى بەرگەنىدى. باياۋاندا كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئوبراز ۋە قىياپەتلەر بولمايدۇ. بىپايان ئاسماننىڭ تېگىدە سىدام قۇم دونياسى ئۇپۇققا سىڭىپ كېتىدۇ. ئۇ يەردە ۋاقىت گويا توختاپ قېلىش رەۋىشىدە چەكسىز كېڭەيگەن بولىدۇ. ئۇ يەردە باشلىنىش يوق، ئاخىرلىششمۇ يوق، ئۇ يەردە ئاۋازمۇ يوق، سۈكۈنات بۇ ئىقلىمنىڭ ئېقىش يۆنىلىشى. مانا بۇ تەبىئەتتىكى تەسەۋۋۇپ. شائىر بۇ يەردىن ئۆزى تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان سىرلىق تەكلىماكاننىڭ رەمزىنى كۆرىدۇ. ئۇ، ئەرەب باياۋانلىرىدا يۇرۇپمۇ قەلبىنى ئۆزىنىڭ ئانا سەھرالىرىدا دوملىتىدۇ.

ياش شائىرلار ئالدى بىلەن شېئىرنى ساختا بۇرچكارلىقتىن ئازاد قىلدى. ئۇلار "شېئىرنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋەزىپىسى بار" دېگەن سۆزدىن دادىل گۇمانلىنىپ، شېئىرنى پاك ئادىمىي خاسلىق سۇپىتىدە تونۇدى. شېئىر بىر قاتار قائىدە - نىزاملارنىڭ يىغىندىسى ياكى قانداقتۇر بىر ئىجتىمائىي نوپۇزنىڭ بېقىندىسى ئەمەس، بەلكى ئىنساننىڭ ئۆز - ئۆزىنى سېزىش قۇدرىتى، بۇنداق سېزىش مۇئەييەن مۇھىتنى شەرت قىلغان ھالدا يۈز بېرىدۇ، دەپ تەشەببۇس قىلىشتى. شۇنىڭ بىلەن مۇنازىرە بولدى:

A :شېئىر چۈشىنىلىشى كېرەك، شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئەھمىيىتى بولىدۇ.

B: شېئىر چۈشىنلىشى كېرەك ئەمەس، ھېس قىلىنىشى كېرەك. تەلپۈنۈش يۈزدە - يۈز چۈشىنىشىنىڭ مەھسۇلى ئەمەس.

A: شېئىر بىرخىل ئىدىيە مۆكەممەللىكى.

B: شېئىر بىرخىل كەيپىيات، بىرخىل ئۆزۈك سىزىق.

A: شېئىر مەنتىقە.

B: شېئىر مەنتىقىنىڭ سىرتىدا.

A: قاپىيە شېئىرنىڭ ھۆسنى.

B: قاپىيە شېئىردىكى مۇزىكىنىڭ ئەڭ ئاشكارا ئاملى. "شېئىر ئاۋاز بىلەن تۈيغۇ ئوتتۇرىسىدىكى تەۋرىنىش" (پول ۋالېرىي)

روشەنكى، ياشلار شېئىرىيتى مەزمۇن ئاسارەتلىرى ۋە شەكىل قانائەتلىرىدىن قۇتۇلۇپ، شېئىرىيەتنى ياتلىششتىن ئىلگىرىكى ھەقىقىي ھالەتكە قايتۇرۇش ھەرىكىتىدىن بەلگە بەردى. ئۇلار غەرب مودېرنىزم شېئىرلىرىنىڭ تىل، قۇرۇلما جەھەتتىكى پىشچە ئۇسلۇبلىرىنى ئۆگەندى ۋە ئۆزلەشتۈردى. لېكىن ياشلارنىڭ شېئىرىيتى يەنىلا "ئوغۇزنامە"، تاش ئابدىلەر، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەلىشىر ناۋائىي، مەشرەپ، موللا بىلاللارنىڭ ئاساسلىرى ئۈستىگە قۇرۇلغان شېئىرىيەتتۇر. چۈنكى ياشلار ئەجدادلىرى تەرىپىدىن پىشۇرۇلغان شېئىرىي تىلنىڭ ئىپادىلەش جەھەتتىكى ئىمكانىيەتلىرىنى زورايتىشقا تىرىشتى. گەرچە ئۇلار غەربتىن ئۆگەنسىمۇ، ئەمما ئانا تىلدىكى ئىرسىيەت ۋە تۇرمۇشتىكى مىللىيەت ئۇلارنى مۇستەقىل خاھىشقا ئۈندىدى. ئۇلار ھېرمان ھىسسىي ئارقىلىق ئەھمەد يەسسەۋىينى، سان جون پېرس ئارقىلىق ئەلىشىر ناۋائىينى قايتا تاپتى.ئۇلار ئەجدادلىرى ياراتقان شېئىرىيەتتىن دۇنياغا ئورتاق بولغان ئاملىنىڭ نۇرغۇن ئىككەنلىكىنى بايقاپ غۇرۇرلاندى.

بىپى داۋلار تارىخىي ئويلىنىشنى چىقىش نۇقتىسى قىلغان بولسا، ئۇيغۇر ياش شائىرلىرى مىللىي ئەپسانىلەرنىڭ دۇنياۋى مەنىسى ھەققىدىكى ئىزدىنىشنى نىشان قىلدى. چۈنكى ئىنساننىڭ قابىلىيەت بايلىقنى ئەڭ كەڭ دائىرىدە قېزىپ چىقىرىشنى مەقسەت قىلغان كىيىنكى سانائەت دەۋرىدە ئۇيغۇرلار ئەنئەنىۋى تېرىمنى ئاساس قىلغان دېھقان مىللەتتى سۈپىتىدە ياشاۋاتاتتى. ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن تەبىئەت،جەمئىيەت ۋە ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى پۈتۈنلەي تەپەككۇر ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلدۇ. بۇ خەلقنىڭ مىجەزىدە، تىلىدا، ئېتىقاد ۋە ئۆرپ - ئادىتىدە قويۇق شائىرانە قاننىڭ ئىسسىق ھىدى ئۆرلەپ تۇرىدۇ. ياشاش ئۆچۈن كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت ئىجتىمائىي دارۋىنىزم ئەڭ رەھىمسىز تۈس ئالغان بۈگۈنكى شارائىتىمۇ، بۇ خەلق ئۆزىنىڭ تەقدىرىگە بالىلارچە مەسئۇلۇلۇق بىلەن تىكىلىپ قارايدۇ. سانائەتنىڭ تاراق - تۇرۇقلىرى ۋە بۇلغىنىشلىرى قاپلىغان، كۆيگەن نېفىت گازى پۇراپ كەتكەن ھاۋادا بۇ خەلقتىن يەنىلا تۇپراق، ئۆسۈملۈك پۇراپ تۇرىدۇ. مانا بۇ شېئىر قاغجىراۋاتقان دۇنيادىكى ساپ شېئىر T. S ئېلىئوت سۈرەتلىگەن باياۋان بۈگۈنكى دۇنيادا ئاپەت خاراكتېرلىك

كېچەيدى، شېئىرنىڭ ۋەتىنى تارايدى. شېئىر بۈگۈنكى شارائىتتا كىشلەرنىڭ قېنى ۋە مىجەزىدىكى جەۋھەر ئەمەس، ئەكسىچە ماھارەتكە ئايلاندى. شۇڭلاشقا دۇنيا بۇ خەلقنى سەزمىدى. لاتىن ئامېرىكىسمۇ بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان ئېغىر تەنھالىق بۇ خەلقنى شېئىرنى، مۇزىكىنى، شارابنى، خۇدانى سۆيۈشكە ئۈگەتتى. بارغانسېرى ئىچ مىجەز بولۇپ كەتكەن بۇ خەلق ئالەمنىڭ ئۇلۇغلۇقنى ئۆز زىددىيىتىنىڭ ئىچكى تاناسىپلىقى ئارقىلىق چۈشىنىدىغان بولدى. ئۇلار پاكىز قەلبىنىڭ ئەڭ خىلۋەت ئىچىگە چېكىنىۋەرگەچكە، ئۆزىنىڭ پايانىنى ئالەمگە باراۋەر ھېس قىلىدىغان بولدى.

مانا بۇ شائىر مىللەتنىڭ تەقدىر مەنتىقىسى. شېئىرىيەت ھۆجەيرىسىدىن پۈتكەن بۇ ھالال ۋۇجۇد نۇرغۇن نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىنى ياكى نۇرغۇن نوبېل تىنچلىق مۇكاپاتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

ئۇيغۇر شېئىرىيەت دۇنياسى تېخى ھېچكىم بايقىمىغان يېگانە ئارال، لېكىن بۇ ئارال روبىنزون كىروزوغا ئۇچراپ قالغان ھېلقى ياۋايىلار ئارىلىغا ئوخشىمايدۇ. بۇ يەردە مىللىي خاسلىقى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان پارلاق مەدەنىيەت ۋە شېئىرىيەتنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق سۇلالىسى بار.

قولىڭىزدىكى بۇ توپلام بۈگۈنكى ئۇيغۇر ياش شائىرلىرىنىڭ دېڭىزىدىن ئىرغىپ چىققان بىر چاڭگال سەدەپ، ئۇنى بىر پۈتۈن مىللىي شېئىرىيەتنىڭ بالاغىتى سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى تارىختىكى بىر قانچە قېتىملىق بالاغەتنى تەكرارلاشقا بولغان كۈچلۈك ئىنتىلىشنىڭ سەمەرىسى سۈپىتىدە تونۇسىڭىز بولىدۇ.

كىمگىدۇر شېئىرىيەت نىقاب بولسا گەر،
كىم ئۈچۈندۇر دۇكان
بايلىق مەنبەسى.
ئۇنىڭ ئۈچۈن بولسا نىقاب ئەمەس دەرد،
شۇنداق ئاغرار ئىدى نازىم يۈرىكى.

" - نازىم يۈرىكى"
مانا بۇ رۇس شائىرى يېۋگېنىي يېۋتوشېنكونىڭ ئۇيغۇر شائىرى موللا بىلال نازىمغا بەرگەن باھاسى.
شېئىر ئۇيغۇر ئۈچۈن ھاياتنىڭ ئۆزى، ئۇ ئوقۇيدىغان نەرسە ئەمەس، ياشايدىغان نەرسە.
1999-يىل ئىيۇل

http://ilkitap.blogbus.com

ئەدەبىي ساۋاتنىڭ قازىلىق ئورنى قەيەردىن كەلگەن؟

1

ئىنسانلار تۈتىمىزم دەۋرىدە ياكى ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ھەر قانداق نەرسىدە روھنىڭ بولىدىغانلىقىغا لەززەت بىلەن ئىشەنگەنىدى. زامانلار تالاي ئىلىم دەۋرەشلىرىنى، جۈملىدىن ئەقىلچىلىك، ئۇنۇمچىلىك مۇساپىلىرىنى بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن، دۇنيا ماددىي ھالاۋەتشۇناسلىق، ئەخلاقىي چىركىنلىكلەر تۈپەيلى ئېغىر ۋەيران بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، شەيئىلەر ئارا پايانسىز ئۆچۈر تورىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى تەجرىبە ئارقىلىق تونۇپ يەتتى، يىراق يەردىكى بىر تۈپ دەرەخ، دېڭىزنىڭ تەكتىدىكى بىر تۈپ گىياھ، يىلاننىڭ خىرىسىغا دۇچ كېلىۋاتقان كىچىك قۇش، ئاستا - ئاستا چوڭقۇرلاپ ئىلگىرىلەۋاتقان ئىنچىكە يىلتىز ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ ھاياتىمىز، ئەقلىي قوماندانلىق چاڭگىلىدىكى ۋۇجۇدىمىز، بىز ئۇنتۇپ كەتكەن قايسىدۇر بىر ئىقتىدارى بىلەن ئالەم سۆھبىتى ئېلىپ بارىدۇ.

"بولدۇم بىنامەن تۇپراق ئىچىندە،

بىر دانە ئەردىم، مىڭ دانە بولدۇم".

شائىر مەشرەپ ئۆزىنىڭ مەۋجۇدىيەت نېگىزى بولمىش روھنى ۋۇجۇدىدىن تاشقىرى ھەربىر نەرسىدىن كۆرۈپ يېتەلىگەن. بۇ خۇددى يېگانە بىر قۇياش ئۆز خىسلىتىنى ھەربىر كۆل، ھەربىر ياپراق، ھەربىر كۆزدىن ئۇچراتقىنىدەك ئەھۋال. قۇياش روھى ھەربىر لەھزىدە بىر - بىرىگە زىنھار ئوخشاشمايدىغان شەكىل بىلەن قېنىمىز ھەرىكىتىنىڭ يېڭىدىن - يېڭى كۆزلىرىگە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، بۇ روھنى شائىر تىل بىلەن، مۇزىكانت ئۈن بىلەن، رەسسام گۈن (رەڭ) بىلەن ئىزھار قىلىدۇ. تەپەككۇر تارىخىمىز شۇنى ئىسپاتلىدىكى، شائىرلار ئىلھام (ئالەملىك ئۆچۈر) نىڭ قۇدرىتى بىلەن بىر دەققە ئىچىدە جاكارلىغان ھەقىقەتنى پەن نەچچە مىڭ يىل ئىچىدە ئىسپاتلايدۇ. بىز مەيلى سېزەيلى ياكى سەزمەيلى، مەيلى ئېتىراپ قىلايلى ياكى قىلمايلى، نازۇك سەزگۈلىرىمىز بىلەن پايانسىز ئالەم سۆھبىتىگە ھەممىشە داخىل بولۇپ تۇرىمىز. بىز تەرجىمە كەتمەيدىغان يەنە بىر بوشلۇق ئىچىدە شەيئىلەر بىلەن ئوخشاش ھاياتنى باشتىن كەچۈرىمىز.

2

بىز ئۇقۇملار قاينىمىغا كىرىپ قېلىپ، جەۋھىرىمىزنىڭ ئاۋازىنى يىتتۈرۈپ قويدۇق. ھەقىقىي بەدىئىي

ئەسەرنىڭ داشقىلى ھېسابلىنىدىغان بەدىئىي فورما ۋە قېلىپلار ئاخىر سەنئەتنىڭ ئانا يىلتىزىنى قۇرۇتۇشقا قاراپ يۈزلەندى. ئۇلۇغ ئەدىبلەرنىڭ ئادەت كۈچلىرىگە قارشى بەدىئىي تالانتى قالدۇرغان ئۆلمەس ئەسەرلەر دەۋرلەرسېرى ياشاش جەريانىدا تاشلىغان قاسراقلار ئۇقۇملار سۈپىتىدە سەنئەتنىڭ مەنبەسىنى خىرەلەشتۈردى. بولۇپمۇ خىيالىي، ھېسسىي چايقاشلاردىن قايتا - قايتا ئۆتمىگەن قېرى ئۇقۇملار ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزدىكى ئېغىر خۇراپىيلىقنى شەكىللەندۈردى. ئەدەبىي ساۋاتلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئەدىبلەرنىڭ چۇقان سېلىپ تۇرغان جان ئۆركەشلىرىگە، ئۆزگىرىشچان تەسەۋۋۇر دۇنياسىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىغان.

قېنى، بىز قاراپ باقايلى، بىر ئەدەبىيات - سەنئەت مەمۇرىي ئورگىنى، بىر مۇھەررىر بىر پارچە ئەسەرگە نىسبەتەن سەنئەتنىڭ ھاياتىي كۈچىدىن مەھرۇم ھالدا، كۆپ ئارقىدا قالغان ئەدەبىي ساۋات، قېلىپ ۋە قائىدە - مىزانلار بويىچە دىئاگنوز قويمىدىمۇ؟ ئوبزورچىلار ۋە تەتقىقاتچىلار ئاشۇ ئەدەبىي ساۋاتلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى بەرگەن دەستەك بىلەن ئەدەبىي ھاياتنىڭ تولغىقىدىكى ئەدىبلەرنىڭ كاللىسىدا ياڭاق چېقىۋاتامدۇ؟ گويا غەيرىي ئەدىبلەر ھەققىي ئەدىبلەرنىڭ خاراكتېر ئارخىپىنى تۇرغۇزۇپ چىقىپ، كىشىلەرگە "بۇنى راست دەپ بىلىڭلار" دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەندەك ئەھۋاللار يۈز بەردى. بىر مەزگىللىك جەريان ئىسپاتلىدىكى، ئەدەبىي ساۋات ئۆز دائىرىسىدىن چىقىپ كېتىشتەك ئەخلاقسىزلىقى بىلەن ئەدىبنىڭ، تەبىئەت، جەمئىيەت، ئالەم ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان ئىچكى مۇناسىۋەت مەنتىقىسىنى ھۆرمەت قىلمىدى.

زادى ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتى مۇقەررەرلىكتىن كېلىپ چىققانمۇ ياكى زۆرۈرىيەتتىنمۇ؟ ھايات مۇقەررەرلىكمۇ ياكى زۆرۈرىيەتمۇ؟ بىز تۇغۇلۇشتىن بېرى ئىنقىلابىي مەقسەتلەرگە ئىگىمىدۇق؟ بىز دۇنيادا ھاياتنىڭ ئۆزىدىن باشقا ھېچنېمىسىنى كۆرمىدۇق. ھايات ھەققىدىكى تۈرلۈك قاراشلىرىمىزنى ھايات ھەققىدىكى تەسراتلارنىڭ يىغىندىسى دېيىشكە ياكى ھاياتنىڭ ئۆزگىچە بىر ۋارىيانتى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ قاراشلار قانچىلىك ئاقىلانە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھاياتتىن ئىبارەت مۇقەررەرلىكنى ئۆزگەرتىپ تاشلىيالمايدۇ. سېسىق ئالما ھىدى نېمە ئۈچۈن شائىر شىللېرنى (ئىزاھات: شىللېر گيوتى بىلەن دەۋرداش نېمىس شائىرى.) غىدىقلىيالايدۇ ئالمىنىڭ پىشىپ يەرگە چۈشۈشى ھاياتلىق بېكىتىدىكى بىر قېتىملىق ئالمىشىش، شىللېر سېسىغان ئالما ئارقىلىق ئاخىرەت مەنىسىگە ئىگە كۆزنىڭ دراماتىك مەنزىرىسىنى كۆرگەندەك بولىدۇ، بۇنىڭدىن كەلگەن ئىلھام شائىرنىڭ ئۆزىگىلا ئاڭلىنىدىغان ھۇۋلاش بىلەن، ئېتىنىك تىلىدىكى گۈزەل نەغمىگە ئايلىنىدۇ. ھايات ئەنە شۇنداق ھادىسە، ئۇ توختاۋسىز ۋاقىت سەپىرى بىلەن ئۆزىنىڭ مۇقىم مەنىسىنى تاشلايدۇ. د. ھ. لاۋرىنس "مۇقىم مەنىدىكى ھايات بىزنىڭ بىر خىل خاتا چۈشەنچىمىز" دېگەنىدى. بىراق ئاشۇ خاتا چۈشەنچىگە ئاساسلانغان ئەدەبىي ساۋاتلار (لۇغەتلەشتۈرۈلگەن تەبىر ۋە چۈشەنچىلەر) ھاياتنىڭ ھەقىقىي بازىسىغا قاراپ ئىچكىرىلەۋاتقان

ئەدبلەرگە قارتتا قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئىسكەنجىگە ئايلىنىپ كەتتى، بۇ ئىسكەنجە چيەن جۇڭشۇ ئەپەندى تەسۋىرلىگەن قورغاندەك ئىچكىرىدىكىلەرنىڭ چىققۇسى كەلمەيدىغان، تېشىدىكىلەرنىڭ كىرگۈسى كەلمەيدىغان ھالەتتە، ھەقىقەت بىلەن سەپسەتە ئوتتۇرىسىدىكى سوغۇق ئۇرۇشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

ئەدەبىي ساۋات بۆگۈنكى كۈندە، ئەدەبىيات قازىلىرىنىڭ كېسىم پىچىقىغا ئايلاندى، شۇنى كەسكىن ئۇقتۇرۇپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئەدەبىياتتا قازى يوق. ئەدەبىياتتا روھىيەتلىك تاناسىپ بار. كىمكى بۇ تاناسىپنىڭ مۇۋاپىق ئەزاسى بولالمايدىكەن، ئۇ، داۋراڭسىزلا شاللىنىپ قالىدۇ. ئەدەبىياتتا نوپۇز يوق، بېكىتىلگەن ئۆلچەم تېخىمۇ يوق، ئۇ بىر ئەركىن تەۋەككۈلچىلىك مەيدانى، بۇ مەيداندا ھەركىم ئۆزىگە لايىق يول بىلەن ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ھەقلىق، سەن مەيلى نېمىنى قانداق يازىسەن، يازغانلىرىڭ قانداق ژانىر... بۇلارنىڭ ھەممىسى بەرىبىر. ئىشقىلىپ، سېنىڭ يازغانلىرىڭ كىشىلەرنىڭ روھىغا تەگسۇن، ئىز قالدۇرسۇن، ھەقىقىي ھاياتنى تونۇتسۇن، بىر پارچە ئەسەر ئالدى بىلەن ئاپتورنىڭ، كېيىن كىتابخانىنىڭ تامامەن ئۆزىگە مەنسۇپ ۋەتىنىگە ئايلىنالىسا سەنئەت دېگەن شۇ. سەن ھېچقاچان ئۆز ۋەتىنىڭدە تۇرۇپ يات ئىقلىمنىڭ ئەمىر - مەرۇپلىرى بىلەن سىقىلىپ يۈرمەيسەن.

3

ھىندىستان دانىشمەنلىرى: "سەنئەتتىكى يۈكسەكلىكنى باللاردىن ئۆگەن" دېگەنىكەن. تاگور ئەنە شۇنداق قىلدى، ئۇ قېرىپ كەتكەن چاغلىرىدىمۇ باللىقتا خاس ئوماق قەلبىنى يوقىتىپ قويمىدى. قىزىمنىڭ ئۈچ ياش ۋاقتلىرى بولۇپ، رەسىم سىزىشقا ئىنتايىن بېرىلىپ كەتكەنىدى. بىر كۈنى ئۇ شەكلى تاشقا ئوخشايدىغان بىر كۆرۈنۈشنى سىزىپ، ئادەمنىڭ كۆز، بۇرۇنلىرىدىن دېرەك بېرىدىغان دۈگىلەكلەرنى، ئەگرى - بۈگرى سىزىقلارنى ئوتتۇرىغا تەرتىپسىز ھالدا قوندۇرۇپ قويۇپتۇ. ئۇ بۇ "ئەسەر" نى ماڭا كۆرسەتكەندىن كېيىن، "بۇ نېمە، تاشمۇ؟" دەپ سورىدىم، قىزىم بىردىنلا دومسايدى - دە، "مەن ئادەم سىزغان تۇرسام" دېدى. مەن رەسىمگە قايتىدىن نەزەر سالدىم. بىر قارىسام ئۇ شەكلى ئۆزگەرگەن ئادەم بېشىدەك كۆرۈندى. بىر قارىسام، بىر پارچە تاش ئۆمچىيىپ قاراپ تۇرغاندەك كۆرۈندى. ئۇشتۇمتۇت ئاندروتوماسىنىڭ "كائىنات ۋە ھاياتلىقنىڭ سىرى" دېگەن ئەسىرىدىكى "تاش ئەپەندى، بىز ئەسلىدە بىر - بىرىمىزگە ئوخشاش ئىدۇق" دېگەن سۆزىنى ئەسلەپ قالدىم. بۇ بىئولوگىيىلىك تەدرىجىي تەرەققىياتنىڭ ئالىي تۈرى بولغان ئىنسانلارنىڭ تەسىرلىك مۇراجىئىتى ئىدى. قىزىم ئالتە يېرىم ياشقا كىردى. ئۇ ئەمدى رەسىم سىزمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ ئوقۇتقۇچىسى بەرگەن تاپشۇرۇقتىكى "4+4=?" دېگەن ئەقلىي سوئالغا جاۋاب بېرىش بىلەن ئاۋارە بولۇشقا باشلىدى. دېمەك، ئۇ بىر ئىجتىمائىي ئادەم بولۇش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئەقلىي بىلىملەرنى ئۆگەنمىسە بولمايتتى. جەمئىيەتتىمىز يولغا قويۇۋاتقان مائارىپ، باللارنى جەمئىيەتتىكى نېسۋىسى ئۈچۈن كۆرەش قىلىشقا ئېلىپ بارمىسا بولمايتتى.

http://www.uyebook.com

مەن ھېلىقى "ئەسەر" نى ساقلاپ قويدۇم. چۈنكى بۇ رەسىمدىكى تاش ئادەملەرگە خاس كەيپىيات بىلەن قاراپ تۇراتتى. قىزىم ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن ئادەم ۋە تاش ئوتتۇرىسىدىكى جىنسلىق پەرقنى ئېلىپ تاشلىۋەتكەنىدى.

مەشھۇر ماتېماتىك ۋە فىزىك نيۇتون ئۆزىنى دېڭىز ساھىلىدا قۇلۇلە يىغىپ يۈرگەن باللارغا ئوخشاتقانىكەن. ئېينىشتېين نىسپىيلىك نەزەرىيىسىنى يازغاندا، مۇزىكىنىڭ ئىلھامىبەخش كۈچىدىن پايدىلانغانىكەن. بۇ ئەھۋاللار داۋاملىق ئەقلىي تەپەككۇر قىلىپ تۇرىدىغان تەبىئىي پەن ئالىملىرى ئۈچۈنمۇ فانتازىيىنىڭ مۇھىملىقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. فانتازىيىنىڭ بىرىچە مەنىسى "خىيال"، "تەسەۋۋۇر" دېگەن بولىدۇ. خىيال ۋە ئىلھامنىڭ زۆرۈرلۈكى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، تۇرمۇشتىكى بارلىق تەپەككۇر شەكلى سەنئەتتىن ئىبارەت بولىدۇ.

بىزگە ئەدەبىي ساۋاتنىڭ ھۆكۈمرانلىقى شۇنچە زۆرۈرمۇ؟ بۇنى باللاردىكى تەسەۋۋۇر ئالىمى، شۇنداقلا ئەپسانىلەردىكى خورىماس بېشارەت كۈچى رەت قىلىدۇ.

4

ئىستىلىستىك رەڭدارلىقتا ھەددىدىن زىيادە بېرىلىپ كېتىدىغان خال قويۇش ئەدەبىياتى ياكى گىرىم قىلىش ئەدەبىياتى بىزدىمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. بىز كۆپ ھاللاردا بىر پارچە شېئىرنى تىل جەھەتتىكى پاساھەت دەپ قارىدۇق؛ بوغۇم، رىتىم، قاپىيە دەپ چۈشەندۇق. ئەمەلىيەتتە بۇ ئوتتۇرا ئەسىرگە تەۋە كلاسسىزملىق ئەدەبىيات ئۇسلۇبىنىڭ قالدۇقى بولۇپ، تا بۈگۈنگىچە شېئىرىيىتىمىزدىكى پاسسىپ ئىنكاسنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بىر ناخشىچىنىڭ سەھنىدىكى ھەرىكىتى ناخشىدىكى كەيپىياتنىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپ چۈشىدىغان دەرىجىدە كۆپ بولۇپ كەتسە، ناخشىچىنىڭ ئوبرازىغا تەسىر يېتىدۇ. ھەتتا ناخشىچىنىڭ گىرىم ۋە مىمىكىسى چوقۇم ناخشا بىلەن جىپسلاشقان بولۇشى كېرەك. شېئىردىكى ماھارەتلەرنىڭ دەرىجىسىمۇ مۇئەييەن بىر تەبىئىيلىكنى ساقلاپ قېلىشى كېرەك. بىز بىر ئادەمنىڭ ساغلام ھاياتىي كۈچىنى كىيىۋالغان ھەيۋەتلىك، پوزۇر كىيىملىرىدىن ئەمەس، يەنىلا تېرىسىدىن، بەش ئەزايىنىڭ راۋۇرۇسلۇقىدىن بىلىمىز. شائىردا شېئىرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدىغان تەۋرىنىش راستىنلا بار بولسا، ئۇ مۇۋاپىق تىل بىلەن تەبىئىي ھەشەمەتسىز ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئانىلار ئادەتتە پەرزەنتلىرىنى "ئانام"، "دادام" دەپ ئەركىلىتىدۇ، بۇ يەردىكى ھېسسىيات ناھايىتى تەبىئىي بولغاچقا، ئادەمگە ئىللىق مېھرىبانلىق تۇيغۇسى بېرىدۇ.

ئەدىب ئۆز ئەسىرىنىڭ ئۇتۇقلۇق چىقىشىنى، كىشىلەرنى جەلپ قىلىشىنى، كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشىنى ئويلىماسلىقى كېرەك، شەيئىلەرنى ئىپادىلەيمەن دەپ زورۇقماسلىقى، ئەكسىچە سەنئەتكە ياتىدىغان ھەر قانداق ساۋاتنى مۇتلەق ئۇنتۇپ كېتىشى كېرەك. ئومۇمەن، ئەدىبنىڭ يېزىقچىلىقى ئۇنىڭ ھاياتقا ماس تەبىئەتتىكى قىزغىنلىقىنىڭ مۇقەررەرلىكىگە ئايلىنىشى لازىم. شۇ چاغدا شەيئىلەر

ئادەتتە يوشۇرۇپ كەلگەن سىرلىرىنى تاسادىپىي بىر شەكىلدە ئەدىبكە ئاشكارىلاپ بېرىدۇ.
شائىر دېمەكچى بولغانلىرىنى شەيئىلەرگە دۆڭگەپ ئىزھارلىشى كېرەكمۇ ياكى شەيئىلەر شائىرنىڭ ئۆزىگىلا ئايدىڭ بولغان تىل بىلەن ئىزھار قىلغان مۇزىكىنى ئۆزىگە دۆڭگەپ خاتىرىلىشى كېرەكمۇ؟ ناۋادا شائىر ئۆزىنى "ئالەم سۆھبىتى" نىڭ بىر ئەزاسى دەپ چۈشىنىدىكەن، ھادىسىلەر دۇنياسىدىكى بىر ئورتاق تىلنى تېپىشى كېرەك. شۇ چاغدا بىزگە ئەدەبىي ساۋاتىنىڭمۇ كېرىكى بولمايدۇ، تەنقىد ۋە ماختاشلارغا قاراپ ئولتۇرۇش تېخىمۇ ھاجەتسىز.

1997-يىل ئىيۇن

---

http://www.uyebook.com

ساھىل ۋە سەيياھ

(چاتما ماقالىلەر)

مۇقەددەس قول

مەن ياشىمىغان سۇلالىلەر، مەن ياشىمىغان دەۋرلەر يوق. بارلىق يادنامىلەرنى ۋە ئەسلەرنى يوق قىلىپ، كالېندارلارنى تاشلىۋېتىپ باقاي، ئۇلارنىڭ كەينىدىكى ۋە ئاراچىلىرىدىكى بىپايان زامان يەنىلا ماڭا مەنسۇپ. مېنىڭ شەكلىم ئەنە شۇ چەكسىزلىك بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدىغان كىچىككىنە خىلۋەت.

دوستلار، مەن مۇشۇ ھالىتىم بىلەن سىلەرگە قول ئۇزىتىمەن. شۇنداقتىمۇ مېنىڭ خىلۋىتىمنى ئۆزىنىڭ يېگانە دۇنياسىدىكى بىر ماكان دەپ ھېس قىلىدىغانلار كۆپ بولمىسا كېرەك.

راستىنى ئېيتسام سىلەرگە نېمە ئۈچۈن قول ئۇزىتىدىغانلىقىمنى بىلمەيمەن، لېكىن قول ئۇزاتمايمۇ تۇرالمايمەن. ھەرقانداق يېگانىلىق ئۆزىدىن غەيرىي بولغان ئىككىنچى، ئۈچىنچى... دۇنيالاردىن ئۆزىنى تارتىپ، ئاجايىپ يېپيېڭى سەلتەنەتنى سۈرەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئويغاق كىرپىكلىرىگە تالاي دۇنيا ئۆتكۈزۈلگەن بولىدۇ. مېنىڭ يېگانىلىقىم تۈنۈگۈن كافكانىڭ قەلئەسىگە كىتىۋېتىپ ھالسىزلىنىپ يىقىلغان بولسا، بۈگۈن ياكى تۈنۈگۈن نامەلۇم بىر پاسىلدا تۇرۇپ ئۆزىنىڭ يىتۈپ كەتكەن تۈگمىسىنى ئىزدەيدۇ. ئەتىسى ئۆز ۋۇجۇدىنىڭ مەركىزىنى ئىزدەيمەن دەپ بارمىقىنى كېسىۋالامدۇ، بۇنىسى نامەلۇم، ئىشقىلىپ، ھەممىسى يېگانىلىق. مېنىڭ تۇزقاچام ئاشۇنداق بىرلا يېگانىلىق تۇپلىمىدىن پۈتكەن بولۇشى ياكى (تالاي) دېگەن سۆز بىلەن سۈپەتلىسە بولىدىغان تۇپلىمىدىن پۈتكەن بولۇشى مۇمكىن، بۇنداق ۋاقىتتا، "بىز" بىلەن "تالاي" نىڭ پەرقى تۈگەپ، ئوخشاش بىر سۆز بولۇپ قالىدۇ.

سىلەر مېنىڭ ئاسمىنىم، دوستلار. ئەگەر مەن كۆزۈمنى ئېچىپ قارىمىسام، قىمىرلاشقا، سەكرەشكە، پەرۋاز قىلىشقا ئۆتمىسەم، مۇشۇنداق بىر ھەرىكەت مۇھىتىغا لايىق ئاسمان تېخى يارىتىلمىغان بولىدۇ. ئاسمان يۈرىكىمنىڭ قانداقتۇر بىر قەۋىتىدە، ئۆزىنىڭ قىلىن بۇلۇتلىرىغا چۈمكىلىپ پۇرسەت كۈتىدۇ. سىلەر بىلىسىلەر، ئاسماننى ئادەمنىڭ ئۆزى تۇغىدۇ. ئەما كىشىلەر بىلەن كۆزى ئۆتكۈر كىشىلەرنىڭ ئاسمىنى ئوخشىمايدۇ. لېكىن بىز ھەممىسىنى "ئاسمان" دېگەن بىرلا سۆز بىلەن ئىپادىلەيمىز. دېڭىزمۇ بىر تامچە، لېكىن ئۇمۇ تامچىلاردىن پۈتكەن. ئاسماننىڭ كەينىدە ئاسمان، تامچىنىڭ ئىچىدە تامچە. بۇ ئاشۇنداق بىر ئىش.

توغرا، مەن ئاسمانغا موھتاج، ئەمما بۇنى مەڭگۈلۈك موھتاجلىق دېگىلى بولمايدۇ. ناۋادا مەن ئىچىمگە قاراپ ئۇچماقچى بولىدىكەنمەن، ئاسمان ئەلۋەتتە مېنىڭ ۋۇجۇد كەڭلىكىمنىڭ

تېررىتورىيىسىدە بولىدۇ. دەل مۇشۇنداق ۋاقىتتا، ئۇنىڭ بورانلىرى ۋە يامغۇر، چاقماقلىرىنى ئۆزۈم ھېس قىلىپ تۇرىمەن. ئۇنىڭ تەكرىسى بىلەن سۆزلىمىگەن بىر تىلدا سۆزلىشىمەن، بىر چىمدىم ۋاقىتنىڭ چىمەنزارلىرىدا شەبنەمگىمۇ، قۇرتقىمۇ ئايلىنىپ قالىمەن، ئايلىنىپ - ئايلىنىپ تويۇنىمەن، سىرتىمغا يۈزلىنىمەن، بۇنىڭغا يېتىش ئۈچۈن قانچە مىڭ يىل كېتىدۇ، بىلمەيمەن. پوستۇمنى يارىمەن - دە، ئۇنىڭدىن كىيىنكى بوشلۇق سىلەر بولىسىلەر، دوستلار. سىلەر پايانسىز بولغاچقا، مېنىڭ ھەرىكىتىمدىن كېلىپ چىققان تىل شاۋقۇنلىرىنى سەزمەي قالىسىلەر، ئۆزۈڭلارنى تىڭشاپ تۇرغان ۋاقىتتا توغرا كەلسە سېزىپمۇ قالىسىلەر. مانا بۇ بىزنىڭ ئاسمىنىمىز تۇتاشقان جاي. بۇ جاينىڭ ئۆزىمۇ ئاسمان، چۈنكى ئۇ ئۆزى كۇتۇۋاتقان رولنى تاسادىپىي ئويناپ مەنە قۇياشىغا ئايلاندى. شۇنداق، ئىككى نۇر قوشۇلغان جاي يېنىۋاتقان چىملىق.

قول ئېلىشىش؟...

بىز ئۇنى تۇغۇلۇش (شەكلىگە كىرىش) تىن بۇرۇن ئەڭ مۇكەممەل ئېلىپ بارغان دېسەم ئىشەنمەمسىز؟ بىزنىڭ قوللىرىمىز نوقۇل مەنىنىڭ ئۆزىلا بولۇپ تۇرغاندا سانغا پاتمايتتى. ئۇ چەكسىز بولغاچقا ياكى بىزنىڭ سەزگۈ ئورگىنىمىزدىن زىيادە كۆپ بولغاچقا، سۇنۇۋاتقان قوللىرىمىزنى سەزمىگەنمىز. سىزىلمىگەننى يوق دېيىشكە سىزنىڭمۇ تىلىڭىز كۆيىدۇ. سىزىلمەسلىك شەرت ئەمەس، ئەمما سىزىلمىگەن نەرسە مەنىنىڭ مەركىزى، مەركەزدە نېمە بار، قاراپ بېقىڭلار.

قول ئۇ قول دەپ ئاتىلىشتىن بۇرۇن زادى نېمە؟

ھېكمەت بىزنىڭ قول دەپ ئاتىغانلىقىمىزدىمۇ ياكى قول دەپ ئاتىلىشتىن بۇرۇنقى نەرسىدىمۇ؟ بۇنى نېملا دېسە بولىۋېرىدۇ. بىراق بىز دەۋاتقان قولنى كىشىلەر شېئىر دەپ ئاتىغاندەك قىلىدۇ. دېمەك، شېئىرمۇ قول، بايا بىز قول ھەققىدە ئېنىق بىر نەرسە دېيەلمىدۇق، ئۇنى ئېنىق دېيەلىگەن ۋاقتىمىزدا شېئىر قول ئەمەس. قول ئۆزىدىن ۋازكەچكەندە شېئىر قول بولىدۇ. دۇنيادا مەڭگۈ ئۇخلايدىغان خىلۇەت يوق، ئۇ پەقەت يېگانىلىقنى يوقاتماي تۇرلىنىپ تۇرغاندىلا، ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك ئۆمرىنى تاپالايدۇ. شۇنداق، شېئىر (ھەقىقەت) چەكلىك شەكىل ئىچىدە ئاشكارىلىنىشقا ئۈتۈپ قولغا ئايلىنىدۇ. خىلۇەتلەر تۇتىشىدۇ.

قول بەرمەسلىك كېرەكمۇ ياكى بېرىش كېرەكمۇ؟ ناۋادا قول بېرىش - بەرمەسلىكنىڭ مەزمۇنىنى ئۈستىگە ئالالىسا، ئىككىسى بىر گەپ، سوئالمۇ قىممىتىنى يوقىتىدۇ.

مەن قولۇمنى سوزدۇم ئاسمانغا

بولۇپ قالدىم ئاسماننىڭ ھەم دىئامېتىرى

ھەربىر نۇقتام ئەۋۋەلۇ ئاخىر

ھەسەن - ھۆسەنگە ھامىلدار بولغان.

ئۆتكىنىم شەھەردۇر ياكى بىر سەھرا

ياكى ئاستا چىرىۋاتقان بىر ياپراق

http://www.uyebook.com

ھەممىسى بەربىر.
جىم تۇرالمايمەن.
يىقىلىپ پۈتۈن مەنزىل تاماملانسا
ئۆزارت يەنە مەنزىلىڭنى، قوپ ئورنىڭدىن.
ئۆرە تۇرۇپلا ھەممىنى بىلىپ قالىسەن.
بولقاڭنى ئۇرغۇڭ كەلسە ئۇر
شۇنداقتىمۇ تىمتاس دۇنيا بۇ
خىلاپ بولسا ئۆزۈڭگە ئۇنى ئۇرۇشۇڭ
ئۆزگە بىر رەۋىشتە تىمتاس دۇنيا بۇ.
كۆزۈڭ نېمىشقىدۇر يېقىپ قويۇلغان
تاپشۇرۇق يوق دېسەڭمۇ ئىشلەت ئۇنى
بولمىسا تۆگەپ كېتەر شەپەرەڭمۇ.
كېلىڭلار، بىر قۇچاقلاي قەدىردانلار
بەربىر يىراقتىنمۇ قۇچاقلايمەن.
نېچۈندۇر تاتلىقمۇ تاۋىمىز يوق
شۇ پېتى قۇتلاۋەرسۇن ئاچچىق شاراب
تەڭرىنىڭ پەرمانى بار رېتىممدە
زېرىكسەم قاپىيەسىز يىراقلايمەن.
كەل دۇنيا، مېنىڭ قولۇم ھەر مۇقامدا!

چىقىش ۋە كىرىش

قارتىنىڭ سانى ئىنتايىن چەكلىك، لېكىن ئۇ ھەر قېتىم تەقسىملەنگەندە، تەقسىملىنىش قېتىم سانىنىڭ قانچىلىك كۆپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىزگە روشەن ئۆزگىچىلىك ھېس قىلدۇرىدۇ، بىز ئۆزىمىزگە تونۇش بولغان ئاشۇ مەھەللىدىن، ئاشۇ خالتا كوچىدىن تالاي قېتىم ئۆتسەكمۇ، بۇنداق تەكرارلىنىشنىڭ ئىچىدىن يېڭى كەيپىيات، يېڭى مەنىلەرنى ئۇچرىتىپ تۇرىمىز، بۇلار، ئەلۋەتتە بىزنىڭ مۇھىتىمىزنىڭ بىر قىسمى. ئۇنىڭ تەركىبىدىكى ھەر بىر بۇلۇڭ ۋە بوشلۇقلار بىر - بىرى بىلەن سېھرىي رەۋىشتە كىرىشىپ، ئۆزگە خاس گۈزەل مەنىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان مۇناسىپ تۈزۈلۈشكە ئىگە بولىدۇ. ھەرىكەتچان روھىمىز بۇ مۇھىتنىڭ رۇخسارىغا نېپىز بىر چۈمبەلنى تارتىپ قويۇپ، ھەمىشە يېڭىچە ئىشتىھا بىلەن سۆيۈپ تۇرىدۇ. ئەگەر بىزنىڭ روھىمىز ئېھتىياجىغا لايىق بىرەر ئوبيېكت ئىزدەيدىغان تەبىئىي

ئالاھىدىلىككە ئىگە بولمىسا، مۇھتەمىزدىكى بىرەر تۈپ دەرەخنىڭ بىرەر رۇجەكنىڭ ياكى ئاددىي ۋە ئەرزىمەس قانداقتۇر بىرەر كىچىك نەرسىنىڭ سۆيۈملۈك بولۇپ تۇيۇلۇشى ناتايىن ئىدى، بەزىدە ئالەمگە پاتمايدىغان تەكشىلىك ھېسسىياتىمىز، ئەقلىمىز بىلىپ يېتەلمىگەن مەلۇم بىر كىچىك نەرسە ئارقىلىق چىقىش يولى تاپىدۇ، بۇ چاغدىكى ئۆلۈغۋارلىقنى دەشىسەيدىغان نە بىر ئۆلچەم، نە بىر دانا تاپالمايمىز، بۇ ئالللقاچان خۇدانىڭ قۇدرىتىگە نائىل بولۇپ بولغان بولىدۇ، ئۆزىمىز ئات قويۇشقا ئۈلگۈرەلمەي قالغان بۇنداق كەم نېسىپ ھالىش، بەندىلىك تەبىئىتىمىزگە شەرەپلىك بىر ئۇنتۇشنى سوۋغا قىلىدۇ.

دەريا، قىرغىقىڭنى تونۇيمەن ئىنىق

لېكىن راۋانلىقىڭ ماڭا مۇئەمما

بەلكىم قىرغىقىڭمۇ كەتكەندۇ ئۇزاپ

مېنى خىياللاردا قالدۇرۇپ تەنھا

"ئىككى رەت ئۆتۈشكە بولمايدۇ نېسىپ"

دەپتىكەن كۆپ بۇرۇن ياشىغان دەنا

قىرغاقتا ئۆزۈمنىڭ يۈتكىنىمۇ راست

يوقاتقان چاغلىرىم بولغۇسى رەنا.

قارتا ئويناش شېئىرىيەت دەستۇرىنىڭ بىر تىمسالى، نېمىشقىدۇر لۇغەت سوستاۋىمىزدىكى چەكلىك سۆزلەر بىزنى قاراڭغۇ ۋە سىرلىق ئورمانغا باشلاپ بېرىپ، ئىلاھ، پەرىشتە، ئالۋاستىلار ھەققىدە، قىرى توغراقنىڭ خىسلەتلىك يىلتىزى ھەققىدە، يىلانقىزنىڭ شامال غارىدىكى غەلىتە ئۇسسۇلى ھەققىدە قىزىقارلىق ئويۇنغا داخىل قىلىدۇ. ھەر بىر سۆز بىر سىرلىق قەسىر، بۇ قەسىردە بۇرۇن ئۆتكەن دوقمۇشلارنى ئىككىنچى قېتىم زادىلا ئۇچرىتالمايمىز ھەمدە ئۆزىمىزدىن باشقا كىشىلەرنىمۇ كۆرەلمەيمىز. سۆزلەر ئېزىتقۇ، بىز ئازغۇن، نە ماكانىمىز (ئورنىمىز)نىڭ، نە زامانىمىز (ۋاقتىمىز)نىڭ تايىنى يوق، سۆزلەرگە قوماندانلىق قىلىش ئىقتىدارىمىزدىن گەپ ئاچالمايمىز، پۇتۇنلەي تىلسىزغا، گويا سۆزلەرنىڭ تىلىغا ئايلىنىپ قالىمىز، سەبىيلىككە قايتىمىز، مەڭگۈلۈك ئەسلىمە بىزنى قوينىغا ئالىدۇ. ئازاب، خۇشاللىق، قاباھەت بولمىغان بوشلۇقتا شۇنداقلا كىرىپ كېتىمىز، ھېس قىلىمىزكى، مۇشۇنىڭ ئۆزىلا يېتەرلىك بولۇپ قالىدۇ.

بۇددىستلار بۇيۈك دەريادا بىر تال قۇم، قۇمنىڭ ئۆزى بۇيۈك دەريا دېيىشىدۇ. تىلمۇ بىر دەريا، ھەر بىر سۆز گويا ئاشۇ بىر تال قۇم، ۋەھالەنكى، بىز ئۇنىڭ دەرياسىدا ئالمىدەك لەيلەپ، مەڭگۈلۈككە قاراپ ئاقىمىز.

شەيئىلەر بىزنىڭ لىباسىمىز، بىز ئۇنى كىيگەن ھامان سۆز دەپ ئاتىلىدۇ، مۆجىزىمىز كىيىشتىن ئىبارەت قىسقىغىنە جەرياندا.

روھىمىز قەۋەتلىرىدىكى ھەر بىر ئىستەك توختىماي پۈرسەت كۈتىدۇ، ئۆزىنى روياپقا چىقىرىشنىڭ كويىدا

http://www.uyebook.com

بولدۇ. ئۇ ئۆزىگە لايىق كېلىدىغان چەكلىك بىر شەكىلنى بايقاشتىن بۇرۇن قاراڭغۇ ھالەتتە تۇرىدۇ، بىزمۇ ئۇنى بىلەلمەيمىز، شەكىل بايقالغان ھامان تىترەشكە باشلايمىز، چەكسىزلىكنىڭ شەكىل ئىچىدىكى بۇيۇك تەۋەللۇتى ئەنە شۇنداق باشلىنىدۇ. دۇنيادىكى بارلىق شەكىللەر گويا بىزنىڭ لۇغىتىمىزگە ئايلىنىدۇ، ئىستەكلىرىمىز ئەقلىمىزدىن بۇيرۇق كۈتمەيلا، ئۆزىنىڭ سۆزلىرىنى تاللاپ، ئىپادىلىنىشنىڭ بۇرمىسىمان كۆزنەكلىرىنى قۇرۇپ چىقىدۇ.

نازاكەتلىك شېئىر ئىلاھى

كۆرسەت ھىممەت، بەرگىن پاناھلىق

تۇغسۇن مېنى شەكلى ئۇيۇقى

دەرگاھىڭغا يېنىپلا قايتاي.

تەقدىرىمگە چۈشكىچە يارلىق

بەس، ھەممىسى بىرلا رەت يانماق

قايتىش بىلەن ئۇ مەڭگۈ پارلاق.

ماڭا قەدەھ كېرەك قۇيۇلۇش ئۈچۈن

ئىشتىھا ئاندىن كېرەك كۆرۈنۈش ئۈچۈن.

گۈل سايىسى

يالغۇز بۇ تەرەپتىلا ئەمەسمەن، ئۇ تەرەپتىمۇ بارمەن، شۇڭا شەكلىمنى يارىتىپ بولۇپلا چىقىپ كېتىمەن. مەن نوقۇل ئۆزۈمدىلا ئەمەس، چىقىپ كېتىشنىڭ چەكسىز داۋامىدا، چەكسىزلىكنىڭ تويۇنغان قارارىدا. پىكاسونىڭ ئالمىسى زادىلا پۈتۈن ئەمەس، ئۇ ئۆزىنىڭ ئالمىسىدىن چىقىپ كېتىش ئۈچۈن نۇرغۇن يوچۇقلارنى قويۇپ قويغان، ئۇ بۇرۇنقىدەكلا دېڭىزنىڭ بويىدا.

ھەرقانداق نەرسىگە ئۇنىڭ ئۆز شەكلىنى بەرمە، سۈيۈق بولسۇن دېسەڭ ئۇ ھەممىگە سىڭىدۇ. سىڭدۈرۈش ھەۋىسى نەدىن كەلدى؟ ئۇ خۇددى گۈل ھىدىغا ئوخشاش كۆرۈنمەس بارلىق.

قەلبىمدە گۈل، سۇغا ئۇنىڭ سايىسىنىلا چۈشۈرەلىدىم، ئۇنىڭ پۇرىقى مەندە ھەم سەندە، پۇراقتا كۆچكەن يامراشلىرىم.

ھەركەتنىڭ ئۇ تەرىپىدە

ھۆپپىگەرلەر ئاۋازى، تاشلاندۇق ئۆۋا، جايناماز، سىمتاناپ تۈۋرۈكى، ۋاز كېچىش، دىئابىت كېسىلىگە گىرىپتار بولغان گۇمان، لامپۇچكىنىڭ ئىچىگە قاچىلانغان بال ھەرە، ۋارقىراپ تۇرۇپ يىراققا كېتىش...

مانا بۇلار ھەركەتنىڭ بۇ تەرىپى.

بىز ھەركەتنىڭ ئۇ تەرىپىگە كېتىپ بارىمىز، سانىمىز ئېزىپ كەتمەكتە.

ئەتراپىمىزدىكى بارلىق نەرسە تۆرلۈك شاخلارغا قونۇۋالغان، ئۇلار تۈۋلايدۇ، ئوتلارنىڭ تۈۋلىشى يېشىل، ئەمما، زېمىن بولسا سېتىلىۋاتقان ئاپلىسىندەك ئىچىدە تۈۋلايدۇ، بىز ئۇنىڭ ئۆرۈقلىرىنى داخىل بولغاندا كۆرۈپ قالىمىز. بارلىق چۈقانلارنى قوشسا نۆلگە تەڭ. "0" بىر قارىسا تۈۋلاۋاتقان ئادەمنىڭ يوغان ئېچىلغان ئاغزىغا ئوخشايدۇ، لېكىن ئۇ كۆچلەرنىڭ ئۇلۇغۋار بىرلىكى، داۋراڭ بولمىغان مەغرۇر سەلتەنەت.

شېئىر ھەرىكەت، شېئىر سادا، لېكىن ھەرىكەتنىڭ بىرلا خىلى ئەمەس، سادانىڭ بىرلا تەلەپپۇزى ئەمەس. ئۇنىڭ بۇ تەرىپىدە پانىي دۇنيانىڭ سايىسى، ئۇ تەرىپىدە نۆل بىلەن ئىپادىلەنگەن جىمجىتلىقنىڭ سايىسى. بىر بېلىق دەل مۇشۇ سايىدىن ئاسمانغا ئوخچۇدى.

1993- يىل ئىيۇل

---

http://www.uyebook.com

ئوتتۇز بەش يېشىم ۋە شېئىر

1

شېئىر ئەڭ پىنھان، ئەڭ ئىچكى تەرجىمىھالدۇر. ئىراق بۇنى ئوكۇشلۇق يېزىپ چىقىش ئۈچۈن پەۋقۇلئاددە تىل كېرەك. قۇلىقىمىزغا ھەرخىل ئاۋازلار كىرىپ تۇرىدۇ: دېرىزە پەردىسىنىڭ شۇىرلىشى، قار سۈيىنىڭ تامچىلىشى، ئوت ئۈچۈرۈش ماشىنىسىنىڭ چىرقىراشلىرى، ئۇخلاۋاتقان بالىنىڭ يەڭگىل تىنىق ئاۋازلىرى، دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى، زەھەرلىك يىلاننىڭ كىشلداشلىرى... بىزنىڭ تېنىمىز سېزىپ تۇرىدۇ. يېڭى كۆزى يورۇغان ئانىلاردىن كېلىدىغان سۈت ۋە تەرنىڭ پۇرىقى، چىرىگەن ياپراقلارنىڭ قاڭسىق ھىدى، شاتۇت شەربىتىنىڭ تەمى، مۇزدەك تاش ئورۇندۇق... ئەنە شۇلارنىڭ ھەممىسى دۇنيا تىلى، خۇددى يىراق دېڭىز ۋە دەريالاردىكى سۇلار. ئېگىز ئاسماندا ئۈزۈپ يۈرگەن بۇلۇتلاردىكى يامغۇرلار ئاخىر بېرىپ قۇدۇق سۈيىگە ئايلانغاندەك، بىز تەبىئەتتىن، جەمئىيەتتىن قوبۇل قىلىدىغان سىزىملەر يۈرىكىمىزدىكى قۇدۇقتا جەملىنىدۇ. قۇدۇقتىكى تۈيغۇلار سۈيىدە دۇنيا بىر ئاي بولۇپ ئەكس ئېتىدۇ. ناگىھان سەن بۇ چاغدا ئاشۇ ئاينى سۈزۈپ چىقماقچى بولسەن، ئىراق، پارە - پارە بولۇپ كېتىدۇ. شائىرلاردىكى پاجىئە ئەنە شۇ يەردە.

ئىلھام بىلەن تىلنىڭ مۇساپىسى تولىمۇ يىراق، بۇ مۇساپىنى نۇر تېزلىكىدە باسقاندىمۇ كۆپ ۋاقىت كېتىدۇ. قاراڭ، دەل مۇشۇ مۇساپىدە، نۇرغۇن شائىرلارنىڭ مەنىۋى جەسەتلىرى ياتىدۇ. ئاخىرقى پەللىگە بېرىش تەلەيلىك شائىرلارغا مەنسۇپ.

تۈيغۇ ۋە ئەركىنلىككە باي سەھرالار شائىرلارنىڭ بۆشۈكى كۆپكۆك ئاسمان سېنىڭ، يۇلتۇزلار سېنىڭ، سېخىي قوغۇنلۇقلار، قايناملار، چىتلىق تاملاردىكى شوربىلار سېنىڭ، ھەممە، ھەممىسى سېنىڭ، شائىر ھاياتىنىڭ پەيزىنى ئەنە شۇ يەردە سۈرىسەن. شەھەر شائىرلارنىڭ تاۋۇتى، شەھەر مەدەنىيەتلىك تاش دەۋرنىڭ شاھىتى. بۇ يەردە رەستىلەرمۇ تاش، بىنالارمۇ تاش، ئادەملەرمۇ تاش، يۈرەكلەرمۇ تاش...

شائىرلار ھېسسىياتىمۇ تاشقا ئايلانغان غەلىتە بىر تاش دەۋرگە دۇچ كەلدى. چىن - سەممىي ھېسسىياتلار تاشلاردىكى ئېغىر سۈكۈناتقا ئايلاندى. شائىردىكى خىيالنىڭ دەھشىتىگە پەقەت تاشلارلا چىدايدۇ. ئىپھ، تاشلارغا دەپنە قىلىنغان ناۋائىي روھى!

ئادەملەر ئەمدى شۇ قەدەر بىچارە، ئۇلار ئاتومنىڭ قۇدرىتىگە ئېرىشتىيۇ، ھاياجانلىنىشتىن مەھرۇم بولدى. مۇھەببەتنىڭ لەززىتى ھاياسىز تەنگە قاراشلىق بولۇپ قالدى. قاتتىق كۈلۈش ۋە قاتتىق ھاياجانلىنىش ئۈچۈن روھلاندۇرۇش دورىسى بولمىسا بولمايدىغان بولۇپ قالدى.

ئەگەر ئۆلگەن ئاتا - ئانا ئۈچۈن يىغلاش پەرز بولۇپ قالسا، كۆز يېشىغا نامرات تاش دەۋرى پۇقرالىرى يىغلىتىش دورىسىنى ئىشلىتىشنى ئومۇملاشتۇرۇش مۇمكىن.

شېئىر پەرىشتە. بىراق ئۇ بۆگۈن كىشلەر ئارىسىدا ئۇچۇۋاتقان ھالەتتە ئەمەس، بەلكى كۆزلىرىنى قۇم بېسىۋاتقان بۇلاق ھالىتىدە ياشىماقتا.

2

3-ئاينىڭ 11 - كۈنى 35 ياشقا كىردىم. بۇ كۈنى مەن دەخلىسىز بىر ئاراملىق ئىزدەش ئۈچۈن تىرىشتىم. ئالدىراشلىق، تەشۋىش، شاۋقۇن - سۈرەن بىلەن تولغان شەھەر ھاياتى مېنى جىمجىتلىققا قەۋەتلا سېزىك قىلىۋەتكەنىدى.

مەن ھازىرغا قەدەر تۇغۇلغان كۈنۈمنى ئالاھىدە خاتىرە شەكلىدە ئۆتكۈزۈپ باقمىدىم. مەن بۇنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى بارلىقىنى چۈشەنمەيتتىم. چۈنكى تۇغۇلۇش مېنىڭ ئىختىيارىمدا ئەمەس ئىدى. كېيىن ئەقلىمنى تېپىپ ئويلىسام، مەن تۇغۇلۇپتىمەن، بۇنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكى بىر سىر. ئەگەر مەن ئۆزۈم تۇغۇلۇۋالغان بولسام، بەلكىم ئۇنى خاتىرىلەش مۇمكىن بولار ئىدى. بىراق مېنىڭ تۇغۇلۇشۇم كاتتا بىر ئىرادىگە ھەمكارلاشقان تۆرلۈك ئامىللارنىڭ تەبىئىتى تەرىپىدىن بولغانىدى. دېمەك، مۇشۇ سىر ئۈستىدە ھەيرانۇ ھەس بولۇشنىڭ ئۆزىلا ئەڭ ياخشى خاتىرىلەش ئىدى. شۇنداق قىلىپ، تۇغۇلغان كۈنۈمنى دوستلارغىمۇ ئېيتىپ يۈرمىدىم، بۇنى پەقەت ئايالىملا بىلەتتى. مەن بۇ قېتىم تۇغۇلغان كۈنۈمنى ئۆزگىچە بىر خاتىرىلەشنى ئويلىدىم ۋە شۇنداق قىلدىم: ئايالىم مەن ياخشى كۆرىدىغان تاماقنى ئەتتى، مەن تاماقنى يەپ بولۇپ، بىر ئاز ۋاقىتنى ئۆتكۈزدۈم، ئاندىن تەرەت ئالدىم - دە، ياتاق ئۆيۈمگە كىرىپ ئىشىكنى ئەتتىم.

ھەيھات! تولىمۇ ئاز نېسىپ بولغان جىمجىتلىقنى ئاخىر تاپتىم. بىراق بۇ جىمجىتلىق كەڭ تەبىئەتنىڭ قوينىدىكى جىمجىتلىق بولماستىن، تۆت تام ئىچىگە قاچىلانغان مەشئۇم جىمجىتلىق ئىدى. شۇنداقتىمۇ بۇنى ئاران تاپقانىدىم. تېلېفوننى جىرىڭلىمىسۇن دەپ سىمىنى ئۈزۈۋەتتىم. مانا بۇ، ئۆز - ئۆزۈمگە تولۇق مەنسۇپ بولغان قىممەتلىك دەقىقىلەر ئىدى.

ئەڭ بولمىغاندا، ۋاقىتنىڭ خوجايىنى بول جىمجىتلىق ماڭا شۇۋىرلاشقا باشلىدى.

روھ باتىن (ئىچكى) دېڭىز، ئۇنىڭ قىرغىقى يوق، تېگى بار، ئۇ تېنىمسىزنىڭ چوڭقۇر يېرىدە، بىز ئۇنى بىلىشكە قادىر ئەمەس. ئاڭلا!

بۇ ھېراكلىتنىڭ ئاۋازى ئىدى.

ئاڭلا!

ئاڭلا!...ئاڭلا!

http://www.uyebook.com

ھىراكلىت يېقىنلاشتى. مەن ئۇنى ئىنىق كۆرۈشكە باشلىدىم، ئۇ شار شەكلىدىكى يالقۇننى ئوچۇمغا ئېلىۋالغانىدى. ۋاقىت ئىرىپ تامچىلىماقتا ئىدى، ئاستىم بىپايان دېڭىزغا ئايلانىدى.

"قاراڭغۇ سۇ يۈزىدە روھلار پەرۋازى" دېدى كىمدۇر بىرسى.

مەن دۇنيا دېگەن كىتابنى تەتۈر ۋاراقلىدىم. 1 - بەتنى ئۆرۈپ تىتۈلغا كەلگەندە تۇرۇپ قالدىم. چۈنكى، تىتۈلنى ئۆرۈسەملا ئۆزۈمنۇ تۇگەيتتىم. كىتابنىڭ مۇقاۋىسى بۇيرۇق پېئىلىدىن پۈتكەن بولۇپ، مەن ئۇ يەردە ئىرىپ كېتەتتىم. ئۇ يەردە تەنمۇ، روھمۇ، مۇزىكا ۋە شېئىرمۇ ئىرىپ تۈگەيتتى. شېئىر ئەنە شۇ يەردىن تۇغۇلۇشى كېرەك ئىدى.

مەن شېئىر يازماقچى بولدۇم. بىراق شېئىرنىڭ قائىدە - يوسۇن بىلەن تولغان دۇنياسىغا ساق - سالامەت تۇغۇلمىقى تەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن شېئىردىن يىراقلاۋاتقان دەۋرنىڭ پۇقراسىغا ئايلىنىپ كېتىۋاتاتتىم.

"ئاڭلا"يدىغان ھۆجەيرىلىرىم قۇرۇپ كېتىۋاتاتتى. قانچە ئاۋارە بولسامۇ يازالمىدىم. ئىچىم تىتىلدىدى. ئۆزۈمنى مۇردىدەك ھېس قىلدىم.

قېنى، سىرلىق جاھان بىلەن تىل ئورتاقلىقىم؟ تۇغۇلغان كۈنۈمگە ئاتاپ شېئىر يازماقچى بولدۇم. بىراق شېئىر كەلمىدى. مەجبۇرلاش شېئىرىيەتكە قارىتا فاشىزمدۇر. چۈشەندىمكى، دەل مۇشۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە شېئىرىيەت مېنى سوتقا تارتىۋاتقانىدى. ئاڭلايدىغان قۇلاقلىرىڭ قېنى؟

3

"ئەتىر گۈللەر پارتلايدۇ ئاستا"...

گۈللەرنىڭ ئېچىلىشى ئۇچۇن كەتكەن ۋاقىت دەقىقە ھالىتىگە كەلتۈرۈلدى، گۈللەرنىڭ ئېچىلىشىدىكى سۈكۈنات "پارتلاش" تىن ئىبارەت شىددەتلىك ئاۋازغا ئۆرۈلدى. گۈل پورەكلىرىنىڭ ئاستا - ئاستا كېڭىيىپ ئېچىلىشىدىكى سادانى ئاڭلاۋاتقان قۇلاق پەقەت شائىر بىلەن مۇزىكانتقا نىسىپ بولىدۇ دائىم ئەمەس، گاھ - گاھ.

ئۇنداق قۇلاق تەبىئەت بىلەن بولغان نازۇك دىلكەشلىكتىن كېلىدۇ.

شېئىر ئوقۇشمۇ شېئىر يېزىشقا ئوخشاش ئىش، ئۇنىڭدا ئاپتور ئۆتكەن كېچىكتىن سەنمۇ ئۆتىسەن، ئىككى ئادەم ئۆتكەن كېچىكنىڭ قىرغاقلىرى ئۆزگەرمىگەن بولىدۇ، بىراق ئىقىن ئوخشمايدۇ. ئاپتور بىر ئېقىن، سەن بولساڭ ئايرىم بىر ئېقىن. قاش بىر، قىرغاق بىر.

شۇنداق قىلىپ، تۇغۇلغان كۈنۈمنىڭ ئاخشىمىنى شېئىر ئوقۇش بىلەن ئۆتكۈزدۈم. ئۆزبېكىستان شائىرى مۇھەممەت سالىھنىڭ مۇنۇ مىسرالىرى شۇ تاپتىكى تۇيغۇمغا تازا ماس كېلەتتى:

كۆز يېشىغا پاتۇرۇپ قەلەم،
قورقۇنچلۇق ئەمەسمۇ بوزلىماق،
ئاق قەغەزنىڭ يۈزىگە قاراپ،
پەقەت ھەققەتنى سۆزلىمەك.

4

بىر پارچە ھېكايە قانداق باشلىنىدۇ؟

تۈنجى جۈملىدىنمۇ؟ تۈنجى ئابزاستىنمۇ؟ ئۇنداقتا، ئۇلار قانداق پەيدا بولىدۇ؟ ھەرقانداق باشلىنىشنىڭ يەنە باشلىنىشى بولىدۇ. تۇغۇلۇشنىڭمۇ تۇغۇلۇشى بولىدۇ، مەن بىر تامچە سۇ، بىر قېتىملىق ھەۋەس، مۇئەممالىق ئايەت، نازۇك بىر نەپەس...

مېنىڭ تۇغۇلۇشۇمنىڭ چەكسىز دەۋر قىلىپ تۇرىدىغان بوغۇملىرى ۋاقىتلارسىرى سوزۇلماقتا.

5

بەزىلەر تۇغۇلغان كۈننى خاتىرىلەش ھاياتنى قەدىرلەشتىن دېرەك بېرىدۇ، دېيىشىدۇ.

مەن دەيمەن: ھاياتنى قەدىرلەش پەقەتلا شۇمۇ!

ھايات بىر يېقىلغۇ، سەن ئۇنىڭ يورۇقىدا دۇنيانى كۆرىسەن، روھىڭنى يۈيىسەن.

1999-يىل 11 - مارت

http://www.uyebook.com